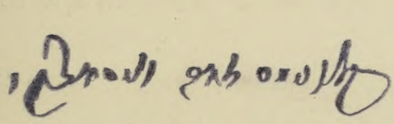
Wissotzky, Kalonymus Ze'ev
Kevutsat mikhtavim

98

קבוצת מכתבים

שנשלחו לאנשי שם בענין ישוב ארץ ישראל

מאת

קלונימוס זאב וויסאָצקי.

נסדרו ונערכו על ידי

איש אמונים.

וואַרשא

בדפוס שולדבערג ושותפו, טווארדא № 6

תרנ״ח

Кевуцасъ Михтовимъ

т. е.

Собраніе писемъ о колонизаціи Св. Земли

Соч. **В. Высоцкаго**

ВАРШАВА

Типографія Шульдберга и Ком., Твердая № 6.

1898.

Дозволено Цензурою.
Варшава, 2 Сентября 1897 г.

ראש דבר.

חמש עשרה שנה עברו על מפעל ישוב ארץ הקודש מיום אשר החל לקבל צורה מוחשית ביסוד מושבות לבני עמנו, אחרי השנוים אשר התחוללו על ישראל בצפון. חמש עשרה השנים האלה יכולות וראויות להחשב כתקופה שלמה בתולדות הרעיון הגדול, רעיון תחית העם על אדמת אבותיו; התקופה הזאת היא הראשונה.

התקופה הראשונה בתולדות כל מפעל שבעולם היא תקופת הנסיונות. כי עד אשר ידע האדם איזה דרך יבחר לו בהוצאת איזה רעיון לפעולה עליו לעבור במעברת הנסיון, עליו לנסות דבר פעמים ושלש. והיה אם לא יצלח במעשהו בתחבולות הראשונות, ינסה להשתמש באמצעים אחרים, וגם אותם יחליף פעם בפעם, עד אשר ימצא את האמצעים הנאותים באמת לתכלית מפעלו אשר אליו הוא נושא את נפשו.

הדבר מובן מאליו, כי בתקופת הנסיון תרב העבודה מאד מאד על העוסקים בהוצאת רעיונם, היקר בעיניהם, מן הכח אל הפועל. מלבד זאת עליהם להיות אמיצי לב, לבלי יחתו מפני כל מעצור ופגע ומכשול אשר יפגשו בלי כל ספק על דרכם החדשה; לבל ירך לבבם בראותם כי מעשי ידיהם הראשונים יאבדו בתהו ולא ישאו פרי ישוה להם; לבל יסגו אחור בראותם כי האמצעים אשר בחרו להם לבצע פעלם לא יאותו כלל וכלל לתכלית מחשבתם. אם בכלל נדמו החיים לשדה מלחמה אשר בו ילחם האדם בעד קיומו, אם בכלל קשה וכבדה עליו המלחמה הזאת, הנה קשה וכבדה המלחמה שבעתים ב ת ח ל ת מעשהו, כשהוא רוצה לחדש דבר שלא נסה בו עד כה.

מובן עוד מעצמו, כי במדה שקשתה המלחמה על החלוצים הראשונים, כן יקר ונכבד בעיניהם כל מקרה גדול או קטן בהליכות המלחמה הזאת, בזכרם את כל התלאה אשר מצאתם. האדם יוקיר מטבעו ביתוד את הדברים אשר

רכש לו ברוב עמל ויגיעה, וכל אשר הוסיף לעמול ולהוגיע את נפשו, בהתאמצו לרכוש לו דבר מה מן הקנינים החמרים או הרוחנים, כן יוסיף להוקירהו בלבו פנימה, ולא רק את הדבר בעצמו יוקיר בלבו, כי גם את זכרונות המקרים אשר קרוהו בכל הימים אשר נשא אליו את נפשו.

ישוב ארץ חדשה או נעזבה הוא מן הדברים היותר קשים להוציאם אל הפועל. גם העמים האדירים, החיים חיים מדיניים, מוציאים לפעמים את כחם לריק על הדרך הזאת. בתולדות ישוב ארצות רחוקות נוכל לראות לעתים לא רחוקות, כי נסיונות עם כביר, מן העמים הנאורים, להושיב ארץ רחוקה, חדשה או נעזבה, יעלו בתהו וכל עמלם ישא רוח. וגם העמים אשר הצליחו במעשיהם אלה, השיגו מבוקשם רק במחיר עמל אין חקר והתאמצות לאין סוף. האנגלים, למשל, הם העם היותר מנוסה בישוב ארצות רחוקות, ובכל זאת מה רבו המכשולים וצורי הנגף אשר יפגשו על דרכם בכל ישוב חדש! אל נא נשכח גם זאת, כי העם החי חיי מדינה בעסקו במפעל ישוב ארץ רחוקה יהיה לו תמיד השלטון המדיני למשען עז.

אמנם, שני סרסורים עקריים נחוצים להתפתחות כל ישוב חדש: א) שלטון מדיני אשר יהיה די אונים להרים את המכשולים מחוץ, וב') המון אנשים אשר על פי נטיותיהם וסגולותיהם, בין אלה שרכשו להם על ידי חנוכם ובין אלה שבאו להם בירושה מאבותיהם ואבות אבותיהם עד דורות רבים לאחור, היו מוכשרים לישוב כזה. הכרחיות שני הסרסורים האלה אינה מוטלת בספק.

להעמים המדיניים לא יחסרו שני הסרסורים האלה, ובכל זאת לא תמיד יצליחו במעשיהם.

לעם ישראל חסרו שניהם גם יחד. כל שלטון מדיני אין לו, להשען עליו במפעל הזה. ואנשים מסֻגלים לישוב הארץ — הכל יודעים מי ומי ההולכים לעבוד אדמת קדשנו. הכל יודעים כי זה כאלפים שנה חדלנו מהיות עם עובד אדמה; הכל יודעים כי בסבות ידועות שהיו לנו מחוץ נטשנו את האֵת והמחרשה ונחליפם במדה ובמשקל; עזבנו את אויר השדות המבריא, לשאוף אויר הערים המחליש. וגם אם אין הרעה כל כך גדולה, כפי שידמו רבים מאתנו, בזה שהיינו לסוחרים — כי במדרגות ההתפתחות וההשתלמות הנה המסחר במדרגה עליונה ולא תחתונה — עכ"פ אי אפשר לאמר כי סגולותינו המסחריות יכולות להועיל ולהיות לנו לעזר על דרך התפתחות הישוב בארץ ישראל. כי אמנם לא מח חריף ושכל שנון נחוץ לנו שם, כי אם גופות בריאים, ידים גסות

וחזקות, והירדים הגסות והחזקות אינן מצויות כל כך בעמנו, באשר עלינו להודות על האמת, אם כי מרה היא מאד מאד.

ולמרות חסרון שני הסרסורים העקריים בעמנו, אשר בלעדיהם לא היה כל עם מוצא את ידיו ואת רגליו על הדך כל ישוב חדש, למרות החסרון הכפול הזה — הצלחנו במעשינו!

עתה רבו בתוכנו ת"ל המחזיקים ברעיון הישוב, והם הולכים ומתרבים מיום ליום. דברי המלך החכם (משלי ט"ז ז'): „ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו" התאמתו גם בזה. ואמנם, גם אויבי הישוב, גם אלה אשר בקצף על שפתיהם שפכו בעסם וחמתם על חובבי ציון; גם אלה אשר בשנאתם לכל הנושא עליו שם „ציון" ערכו מלחמה — לפעמים באמצעים שפלים ונתעבים — על רעיון הישוב וכל נושאי דגלו; גם אלה אשר לא יכלו מעודם להזכיר את השם „ארץ ישראל" — זה השם הקדוש לנו, אשר בחרדת קדש נשאנו על דל שפתינו — בלי חרופים וגדופים, — גם אלה ישימו כעת בעפר פיהם ועל אפם ועל חמתם מוכרחים הם להודות כי אמנם הגדילו חובבי ציון לעשות. וכבר זכינו לראות את אויבינו אלה מציגים את פעולות חו"צ למופת לשאר מוסדות הצבור.

ומי עשה לנו את הכבוד הזה, אשר רק לענוה יתרה יחשב לנו אם נברח ממנו?

ראה ראינו כי האמצעים החמריים כמעט חסרו לנו לגמרי. אין זאת כי אם יד ה' עשתה זאת, ההשגחה העליונה פרשה כנפי חסדה על מפעלנו להחיותו ולהרבותו; אין זאת כי אם רוח ממרום הערה ה' עלינו ויעודדנו לפעולה ומעשה, ויחזק לבבנו בעתות צרה ומצוקה ויפיח בנו רוח עוז וגבורה לבל נסוג לאחור מפני המכשולים ואבני הנגף אשר נמצאו על כל מדרך כף רגלנו.

וכן עברנו את תקופת הנסיון, וכבר החלה התקופה השניה בתולדות הרעיון היקר לכלנו.

עד אשר לא כלתה התקופה הראשונה היינו עסוקים יותר מדי בעבודתנו הקשה, ולא יכלנו לעמוד רגע ולהביט לאחור. ועם זה הלא נבין כלנו כי אין כותבים חצי תקופה בטרם נדע תוצאות התקופה בשלמותה.

עתה, כמדומה לי, באה העת להביט מעט לאחור, להביא בחשבון את פעולותינו ומעשינו, להעביר קו מתחתם ולמצוא את הסך הכולל.

בחסד אלהים עליון הייתי גם אני אחד המאֻשרים אשר זכו להחשב בין

הראשונים העוסקים בהוצאת רעיון ישוב אה"ק מן הכח אל הפועל. ברוב חברי לא ידעתי את ארצנו על פי מראה עינים, כי אם על פי הלך נפש. ותהי דעתי הראשונה, כי טוב יהיה ליסד בא"י בית־חרשת גדול. ואפן אז אל גדולי עמנו בהצעתי, אך מעטים, מעטים מאד נמצאו נכונים להשתתף אלי. ומעט מעט באה בי ההכרה הפנימית כי קודם כל עלי ללכת ולראות את הארץ, להתבונן אל כל הנעשה בקרבה ולהוציא משפט לפי מראה עיני אני, אם יש אחרית ותקוה לפעולותינו בעבר ובהוה, ומה תהי הדרך אשר בה ראוי לנו ללכת לעתיד; להוכח בעצמי מה אפשר ומה בלתי אפשר, למען לא נוסיף לאבד את כחנו על דברים אשר אין בכחנו לעשותם, וגם למען נוסיף כח ואון לעשות כל מה שיוכל לתת לנו פרי ברכה אם רק נעסוק בזה בידי חרוצים. ואלך אז ארצה ישראל בתור ציר שלוח מחובבי ציון ברוסיא, ואתור את הארץ.

ותוצאות מסעי זה היו — כי שניתי את דעתי הראשונה, ובעינים בהירות, כיד הנסיון הטובה עלי, התבוננתי היטב אל עבודתנו לעתיד.

אך למה אאריך בדברים, והמעשים והמקרים כתובים לזכרון במכתבי אשר כתבתי מיום החלי לעסוק ברעיון הישוב, ואשר, במדומה לי, לא למותר יהיה לתתם לפני עדת הקוראים.

המתוקנים שבאומות העולם, אשר הקרה ה' לפניהם לקחת חלק בעבודת הכלל, נוהגים לכתוב זכרונותיהם על ספר, למען אשר ימצאו כותבי התולדה את החמר הנחוץ להם לעבודתם. כותבי התולדה האלה יקראו בשום לב את ספרי הזכרונות, ובהשוותם את ספורי האנשים השונים, עדי הראיה של המקרים אשר קרו בחייהם, זה אל זה, יקל עליהם להוציא באור משפט המקרים בעצמם ומשפט האנשים אשר לקחו חלק בהם. — מלבד ספרי הזכרונות נוהגים המתוקנים שבאומות העולם להדפיס גם את מכתבי האנשים אשר עסקו בצרכי הכלל. המכתבים האלה הם חמר עוד יותר יקר בערכו מספרי הזכרונות לכותבי התולדה.

ספרי זכרונות או ספרי מכתבים כאלה כן אלה יעזרו הרבה מאד לכותבי התולדה למצוא את אשר העמים יקראו לו: „האמת שבתולדה". מובן מאליו כי באלה מהם אשר אינם רק כמכונה לרשימת המעשים בספר, כי אם רוחם, חלק אלוה ממעל, ישאם גם להוציא משפט המעשים אשר ראו עיניהם, רק באלה הכתוב מדבר.

ואחרי אשר חנני אלהים ויזכני לקחת חלק כפי יכלתי — ויכלת האדם

הלא מוגבלת תמיד — בעבודה שקבלו עליהם אחי, חובבי ציון, בהחלם להוציא את הרעיון הקדוש ממחשבה למעשה, חשבתי למועיל להדפיס את המכתבים הנוגעים לעבודתי זאת.

כמובן, לא יבקש הקורא למצוא במכתבי אלה תולדות הרעיון ערוכות בכל, רק רשימות ימצא בהם לתולדות ההן. אך הרשימות הללו יקרות ביחוד — זאת אוכל להגיד בלי כל התפארות ויהירות מצדי, אחרי שרחוק אני בטבעי ממדות כאלה — כי הצג תציגנה לפנינו את ספור המקרים הראשונים בתולדות רעיוננו; ספר תספרנה לדורות הבאים אחרינו, איך עשה הרעיון את הצעדים הראשונים, בשנים הראשונות להבראו; איך הציג את רגליו בראשונה, כילד חלש ורפה־כח, אשר לא נסה באלה, וגם אחרי עמדו כבר על רגליו, איך כשלו ברכיו וימעדו קרסליו כפעם בפעם, בהיות דרכו אשר לפניו דרך לא סלולה ומלאה חתחתים, ואיך נמצאו לו לאחרונה תומכים ועוזרים, אשר מעבר האחד תמכוהו בידיהם לבלתי תת לו לנפול במהלכו, ומעבר השני התאמצו להרים את המכשולים, להסיר את החתחתים ולישר את המסלה, למען יאחז לבטח דרכו.

אמרתי: „לדורות הבאים אחרינו" — ומדוע לא גם לדורנו אנו? האם לא רבים הם כבר כעת אחינו, אנשי שלומנו, תמימי דעים עמנו, אשר בבואם זה מקרוב לעבוד אתנו, ובמצאם כבר את הדרך כמעט סלולה לפניהם, לא ידעו את אשר עבר על רעיוננו בשנות חייו הראשונות? והאם לא רבים הם גם בין בעלי בריתנו הראשונים, אשר בהיותם רחוקים ממרכזי הפעולה הראשית, ידעו את תולדות רעיוננו בראשיתו רק בתויהן הראשיים וכל הפרטים נעלמו מהם עד היום הזה?

מטרתי היא איפוא: להפיץ את ידיעת הפרטים האלה בעם, למען יראו אחינו את המלחמות הראשונות אשר היו לנו להלחם בעד קיום רעיוננו בראשית פעלו. וממילא מובן, כי ספור המלחמות האלה יוכל רק לחזק את לבב באהבת המפעל ולחזק את ידם בעבודתם לו. המלחמות האלו היו מלחמות בשלום, וכלי זיינם של הלוחמים היו: אהבה עמוקה למשאת נפשם, דבקות באמת ובלב תמים למפעל החביב עליהם ועבודה רצויה ונאותה, ככל אשר היה אפשר, לתכלית מעשיהם.

השכר האחד אשר העוסקים בצרכי צבור יכולים לדרוש מבני דורם וגם מן הדורות הבאים אחריהם, הוא — כי מהם יראו וכן יעשו. את

השכר הזה, ורק אותו בלבד, אדרוש גם אני. והדבר הזה הניעני להדפים את מכתבי.

כח כל אדם כשהוא לבדו מה הוא? כן אמנם, להאדם נחוץ לזכור תמיד ולבלי לשכוח, כי „כשהוא לעצמי מה הוא?"; אבל לא למען ישב בחבוק ידים ישאל השאלה הזאת, כי אם למען יבקש לו עוזרים וחברים, אשר יעבדו עמו יחד לטובת הכלל, כי „אם לא עכשיו אימתי?".

נזכור נא איפוא את הדבר הזה: נגיש נא ידים עוזרות זה לזה, נַעשה נא אגודה אחת, לעבוד יחדו לטובת עמנו בלבב שלם; נספר נא זה לזה את אשר עלתה בידינו לעשות — לפי מדת כח כל אחד מאתנו — להביא מפעלנו אל המדרגה שהוא עומד עליה כיום הזה. נתקרב נא זה אל זה ונוסיף נא לעבוד כמקדם, וגם ביתר שאת — אם אפשר — בלב מלא תקוה ובטחון בעתידות מפעלנו, אשר מהן — לכל הפחות, לדעתנו אנו — לעתידות עמנו תוצאות. צעיר וזקן יחדו נשא נא בראש מרומים את דגלנו, דגל תחית עמנו, וכמי השלוח ההולכים לאט, כן נלך גם אנחנו הלך והתקרב לאט לאט אל מטרת חפצנו, אל משאת נפשנו.

וה' אלהי ציון יהיה בעזרנו!

מוסקוי, בירח ניסן תרנ"ז לפ"ק.

המחבר.

קבוצת מכתבים

א.

מוסקוי, מירח טבת תרל"ג לפ"ק.

[1] אל כבוד בעל המגיד!

קראתי בהצופה להמגיד נומ. 3 ש"ז הדברים אשר כתב כבודו, כי נכון הוא לקבל נדבות מכל מי שידבנו לבו להעניק מטובו להענין הגדול והנשגב, לחברת ישוב ארץ הקודש. על כן שולח אני נדבתי למעכת"ה עבור חברת ישוב אה"ק ויקבל מוסגר פה אנוי' על פרייזקוראַנט 100 ר"ט.

מכבדו ומוקירו כערכו הרב

קלונימוס זאב וויסאצקי.

(הערת המו"ל): „האנווייזונג הגיעה לידנו, ושלחנוה מיד אל הרב הגאון מהרצ"ה קאַלישער נ"י, וכאשר נשיג שטר קבלה, נשלחהו ליד המנדב הנכבד, המעניק מטובו, אשר חננו ה', לכל דבר טוב לתועלת כלל אומתנו. מי יתן וממנו יראו נדיבי עמנו האחרים לעשות כמעשהו, ואנחנו מוכנים לקבל נדבות להענין הנכבד ההוא.

ב.

פוסקוי, ב' מ' סיון תרמ"ד.

אל כבוד המו"ל את „המליץ", בפטרבורג.

ידיד יקר ונכבד! את אשר הבטחתי לידידנו ה' א"ש פ"ב אקימה, והנני שולח לכם בזה אנוי' על סך 1460 פראַנק, אף כי רק 1300 הבטחתי להלוות

---

[1] נדפס ב„הצופה להמגיד" גליון 6 התרל"ג — 1873.

את משפחת ב—ד. כי לפי המכתב שקבלתי דרושים לה׳ י. ב—ד עוד 160 פר׳ להוצאת בנין הבולל בהמושב „גדרה" אשר בהר לו. ואתם ידידי הואילו בטובכם לשלוח את האגוו׳ אל הרב ה׳ י"מ פינס בירושלים ובקשו ממנו בשמי כי יכתוב את ספר המקנה על שם ה׳ ב. בתנאי שיתחייב את עצמו בשטר מאֻשר ומקוים בדת המלכות להשיב את כסף ההלואה לידי, כמדובר, עד שנת השמיטה השניה, היא שנת ה׳ תרנ"ו הבע"ל. ואני תפלה כי ה׳ הטוב יצליח מעשי ידיו וישלח את הברכה בפועל כל הקולוניסתים, אשר הקדישו חייהם ומבחר כחם לקומם הריסות ארץ קדשנו ולתת לנו שם ושארית בגוים, ולא נוסיף לדאבה עוד. והיו עינינו ראות בטובת ציון ובתשועת בניה.

כחפץ ידידכם ומוקירכם בערככם הרב דו"ש באהבה

קלונימוס זאב בלאמו"ר יעקב ז"ל וויסאצקי.

ג.

מוסקוי, ו׳ כ׳ סיון תרמ"ד.

לה׳ א"ש פרידבערג בפטרבורג.

ידיד יקר ונכבד! מכתבך היקר בלוית התמונה משבע נפשות ב... קבלתי. ואף כי לא שפקתי אף רגע כי לא נכשלתי להושיט יד עזרה לבני אדם שאינם מהוגנים, בכל זאת שמחתי לשמוע מפיך תהלת המשפחה היקרה הזאת, וששׂ אני בנדבת ידי שמחת משנה. והנה לנכח פני תהיה התמונה הנכבדה הזאת, וכי יזכני ה׳ לשמוע בשורות טובות ממשפחת ב... כי נחלתי שפרה עליה בנעימים, והבטתי אל התמונה הזאת וששׂ לבי בישועת שבע הנפשות. עתה נביא עצות בנפשנו מה לעשות, למען תת להנפשות האלו שם ושארית בארץ קדשנו ולא יעלה משען כספי בתהו. אך ראשית כל עלי להודיעך כי עצתך להעיר את רעי הגבירים כי ישחדו גם הם מכחם בעד המשפחה הזאת לא תוכל להתקים, כי הטרם תדע ידידי שיש כאן קנאה וצרות עין, ואנכי כבר קדמתי נעשה לנשמע ואנסה דבר אל גבירים אחדים ממיודעי ולא נעניתי עד כה. ואם תדין מהכלל על הפרט ממילא תבין כי גם ידידנו הנכבד ה׳ צ... לא ימהר לקול קריאתי, וטוב יהיה בעיניו לקנות נחלת שדה בעד משפחה אחרת, בעצתך במכתבך האחרון, מלהיות גומר במצוה שהתחלתי אני. ועל כן לא אוכל לכתוב אליו בדעתי כל אלה מראש, ונסה אתה אם תחפוץ לכתוב אליו וראית דבר מה יענך. לכן שמע נא את אשר כבר עשיתי לטובת המשפחה ההיא ובוא גם אתה והיה בעזרתי בעטך המהיר, ואז תקרב ישועתה לבוא. הנה ידוע לך כי אני מאסף פה כסף מהתמונות אשר הפיצותי עד היום

במוסקוי שתי מאות ושלשים ל„מזכרת משה״ (מונטיפיורי). והנה יש במכסת הכסף שכבר אספתי (מתשעים ושנים אנשים בערך שני אלפים ומאתים רו״כ) סך שבע מאות ושלשים רו״כ שאוכל להקדישם למשפחת ב... כי נותני הכסף העמידו נדבתם ברשותי, ואת הסך הזה אוכל להקדיש לב... אך עלי להציע זאת פה לפני האגודה, כדין האיש החפץ לצאת ידי חובתו בנגד כלם, וזאת לא אחפוץ לעשות מטעם הכמוס עמדי. לכן פניתי במכתב אל האגודה הראשה בוו—שא, ובתשובה אשר השיבותי לה על מכתבה בדבר התמונות כתבתי לה את הדברים האלה: „הנני להודיעכם כי אגודתנו מסכמת על כל „הפרטים שהצעתם לפניה, אך כסף מיוחד לשליחת איש פרטי לכל המקומות „שאמרתם אין אתנו, ואין בידנו אלא הכסף שנתקבל ל„מזכרת משה״, וכי נשלח „אותו לכם תוכלו לקחת חלק ממנו ולא יותר ממאה רו״כ. לפי דעתנו טוב „יותר כי מהכסף הנאסף למזכרת משה נטיב את מצב אנשי ביל״ו מלכונן „קולוניות אחרות, כי סוף סוף הלא תלוים בני ביל״ו על צוארנו, ולמה זה „נבקש לכונן קולוניות אחרות בעוד אשר לא העמדנו על בסיס נכון את רגלי „אחינו בני ביל״ו, אשר זה כשתי שנים נושאים כל יד עמל ותלאה ועד כה לא „נושעו. ומה טוב היה לו יכלנו להושיב את בני ביל״ו במושב „גדרה״, והיתה „זאת ה„מזכרת למשה״. ומה גם כי שם כבר קנו אנשים מיושבי מוסקוי שלשה „חלקי ארמה עוד בשנה העברה, ויתנו על זה שלש מאות והמשים רו״כ לדמי „קדימה ובעד היותר עוד לא שלמו — ובאופן כזה תושע גם משפחת ב... „בתשועת בני ביל״ו. אולם אם לא תישר העצה הזאת בעיני האגודה, עליה „לדעת, כי בעת אשר קניתי נחלת שדה בעד משפחת ב... כונתי בכונה „מיוחדת, כי מהכסף אשר אאסף למזכרת משה תתמך גם משפחת ב... באופן „שתוכל לגמור את בניני הקולוניה שלה. בסך הכסף שאספתי נמצא סך שבע „מאות ושלשים רו״כ שנאספו מידי במחשבה תחלה רק למשפחת ב... ואת „הסך הזה תמצאו ברשימת הנדבות אשר אשלח לכם, כי כל נדבה ונדבה „שהוקרשה למשפחת ב... ציינתי באות ב״.

את הדברים האלה כתבתי שמה. ועתה הואילה וכתוב גם אתה אל חברי האגודה בוו—שא, ותעירם ותעוררם בדברים כיד ה׳ הטובה עליך, כמו שעוררתים אני, ואין כל ספק כי לא ישיבו את פנינו ריקם, ואז תצמח ישועה למשפחה ההיא והכל על מקומו יבא בשלום.

ושלום לך מאת ידידך מוקירך ומכבדך כערכך הרם.

קז״וו.

ד.

מוסקוי, ב׳ א׳ דר״ח תמוז תרמ״ד.

כבוד המו״ל את „השחר״ ה׳ פ. סמאלענסקין נ״י.

ידיד יקר ונכבד! [1]) דברי ידידנו מ. ל. ליליענבלום במאמרו היקר במ״ע המליץ 43 „לחזק ידים רפות״ היו תנחומות לנפשי, ומה שאמר שם: „עבודתנו עבודה היסטורית; מְאֻשרים היינו אם היו אבותינו לפני מאה ומאתים שנה מתחילים אותה״ עורר בקרבי רעיון אחד אשר בראשית הגיגי בו התרגשה נפשי, ורקוה טיבה לעתידות ישראל התרוצצה כמראה הבזק לנגד עיני. הרעיון הזה לא יתן מנוח לי, והנני בא להשמיעהו לכבודו ולבקש עצה מפיו, אם כדאי וראוי הוא לטפל בו, ולהוציאהו אל הפועל, או להדול ממנו. והנה במסרי לכבודו מודעא מראש שאני חושב את רעיוני זה לפַנטזיא בעלמא, כי גרוע הוא בעיני מתנחומות האסיר המנחם את נפשו כי אם לא יצא הוא בעודנו בחיים להתענג על אור תבל, הנה בניו אשר יוליד בבית האסורים לא ישבו עוד באשמנים כמוהו ולא ישאו עון אביהם — באשר לא ארע אם גם זרעינו אחרינו לא יהיו אסירים כמונו, בהיות רחוקה מאד העצה התלויה ברעיוני כי תצא אל הפועל— הנני מרהיב עז בנפשי להציע את רעיון לבבי לפני כבודו כמו שנולד ברוחי, למען יביאנו בכור המחקר להודיעני משפטו עליו. ואקוה כי לא ילעג לי כבודו, בדעתו מה שאומרים הבריות: „הטובע בשבלת, יאחז גם בראש שבלת״ — רק ישמעני ויחוה דעתו.

הנה עין בעין נראה כי תשועתנו רחוקה לעת עתה מאתנו כרחוק צפון־מים, כי אף אם נניח שרעיון ישוב א״י ותהית האומה מצאו מסלות בלב כל ישראל, וכי השלטן לא סגר לפנינו שערי אה״ק, וכי אין כל פגע ומכשול בדרך גאולתנו ופדות נפשנו ויכולים אנחנו לצאת ולבוא כחפצנו — הנה גם אחרי כל אלה מן הנמנע הוא שיוָשע הכלל כלו, כי לא יולד גוי פעם אחת. ומלבד כל המניעות הצדדיות העומדות לפנינו בדרך הזה כהרים גבוהים בשמים. עוד יש לנו מניעה אחת גדולה מכלן, והיא — כי יחסר לנו הגשר של נייר שעליו יעברו הגאולים לארץ הצבי. כי כמה וכמה מיליונים דרושים לחפץ הנכבד הזה, מה שאין בכחם של ישראל להוציא לפעולת אדם — אף אם יהיה לכלנו לב אחד ומחשבה אחת וכונה מיוחדת, כי עלינו לשוב אל ארץ קדשנו, וגם אם כל הצרורות יהיו פתוחים וכל הידים נטויות להניף גשם נדבות לכל שואל ומבקש. והנה באופן הזה אם לא נוכל להושיע לע״ע הלא כל עמלנו אשר נעמול עתה לכונן קולוניות בארץ הצבי היא לא עבודה לשעתה כי אם כדברי ליליענבלום

---

[1]) נדפס בהשחר הרמ״ד חוברת ו׳.

„עבודה היסטורית”, שמאה ומאתים שנה נחשבו לה כאשמורה בלילה. ואם הדבר כן, הנה לפי דעתי לא רעיון רוח הוא כי נחל עתה להתחיל באמצעים שתועלתם צפונה בסוף האלף הששי, ולהיטיב את אשר עוּתו אבותינו שלא דאגו לקיומנו עד היום. והנה לא את הרעיון הזה שנחל לדאוג למצבנו העתיד קראתי בראשית מכתבי בשם פַּנטזיא, כי אם את העצה והאמצעים שהמצאתי להשתלמותו, כי הם בעיני כסמי רפואה שלא נמצאו בכל בתי המרקחת. ישמעם כבודו וישפוט.

למשל, אם יקנה היום איש שטר מלוה (המעלה רוָחים לשנה) במחיר מאה ליטרא שטרלינג, ויפקידהו בידים אמונות על משך מאתים וחמשים שנה, והיה בתום זמן ההשלשה ועלה מספר הכסף למאתים וששים מיליון ומאה וארבעים אלף כסף. ואם נגדיל לבתחלה את הסך או את מספר השנים שיֻפקד הכסף, ועלה המספר לכמה וכמה מיליארדים, כי בכל משך ארבע עשרה שנה יכפל הסך וכן הוא חוזר חלילה עד שיעלה לרכוש גדול עד אין מספר. ובכן אשאל: האם לא עצה טובה יכולה להיות אם אשליש איזה סך על משך שנים הרבה שיהי שמור לזרע זרעם של נבדי נכדינו — שבלי ספק יהיו גם המה יהודים ולא טוב יהיה להם אז מאשר לנו עתה — שיירשו את הרכוש הגדול שנעזוב להם, ובנו המה את הנהרסות בארץ קדשנו. צחוק מכאיב לב יתפרץ מפי בכתבי את הדברים האלה, בשעֲרי בנפשי מה היה לנו היום אִלוּ כבר יצא רעיון כזה אל הפעל לפני מאתים וחמשים שנה, או מה שיהיה לאחר מאתים וחמשים שנה אם יהיה בכחנו להוציאו עתה לפעולת ידים. אבל לבי אומר לי כי הרעיון הזה קרוב יותר לצלול אל ים התהו — שבו צללו עד היום כל תקוות בני ישראל — מצאתו אל ההשתלמות, — כי רבו המכשולים בדרך השתלמותו מכל אבני הנגף שעל דרך ישראל בימים האלה. ראשית, מי יחפוץ לאסוף את הסך הזה באוצרו לפי התנאים שנציע? שנית, מי יגן עליו בדור שני או שלישי? שלישית, איך ישתמר עד העת ההיא? רביעית, אם גם ישתמר האם לא תהיה גם אז שמיטת כספים בארצות כבימינו אלה? חמישית, מי יודע אם לא ישתנו עד העת ההיא באירופה סדרי בראשית ועולם הפוך יהיה בימים ההם? ואם גם נניח כי ימָצא מאסף להשלשה כזאת מבית רוטשילד; אבל היערב לנו איש מהבית הזה את הסך עד לאחר שלשה דורות? האם ישתמר ביד הבאים אחריו? ומי ידאג לו בהאספנו אל אבותינו ודור אחר יקום תחתינו? הנה מכשולים כאלה וכאלה צפוים לעצה הזאת — ועל כן קראתי לה בשם פַּנטזיא. ובכל זאת הלא עצה היא, הנוגעת בתשועת ישראל, ולא על נקלה אוכל לחדול ממנה מפני „פן ואולי”... והנני עתה בעיני כתועה באי שמם אשר מרחוק אור נראה לו, ושואל את התועה השני אשר מָצאו בישימון הזה תועה כמוהו, אם כדי לו לכתת את רגליו ולנוע אליו, באשר יחשבהו לאור מתעה הנוצץ בעץ רקבון... גם אנכי גם כבודו תועים אנחנו על פני הישימון הגדול, המדבר האיום והנורא,

לו יקראו „שאלת היהודים" בארצנו, אבל כבודו תועה ישן נושן הוא שכבר עמדו רגליו על חרבות האי השמם, וכבר מדד את עיי מפלתו לארכם ולרחבם ויודע בלי שפק את האור הנראה לי מרחוק אם אור יקרות הוא. אור ה' שצרי ומרפא בכנפיו לעמו האֻמלל, או אור מתעה מעץ רקבון שאין תקוה ממנו לתועי דרך... עוד תתגנב תקוה קטנה בלבי! עוד לא עמם שביב אשה בקרבי, עוד תראה לי פנים שוחקים אף כי מכסה היא במעטה ערפל!... כי שאלות אחדות התלויות בעצה הזאת נוכל לבטל במראה עינים והלך נפש. למשל: השאלה האחרונה, אם לא ישתנו עד העת ההיא סדרי בראשית, נוכל לפתור במקרה הימים שכבר עברו, בראותנו כי מצב התבל לא נשתנה מכמו שהיה לפני שלש מאות שנה. הפירמאות הגדולות באירופה על מקומן עומדות זה רבות בשנים, ויום יום ישגו חיל. המסחר ישתלם יותר ויותר וכל אשר תחזינה עינינו לא נשתנה מכל וכל במשך השנים האלה — ולו נמצא איש אשר השכיל להשליש איזה סך לפנים, כי עתה היה לנו לחכות רק כמאה וחמשים שנה לרשת את הונו, באשר כבר השכילו בני אדם לפני מאה שנה ויותר להוציא שטרי מלוה מפני תקון העולם. וגם יתר הקושיות התלויות ברעיון הזה יש לישב בדוחק —

לכן זאת תעודדני להציע את העצה הזאת לפני כבודו, באשר אותו מצאתי לחכם המבין חדת העת ופתרונה בימים הבאים. ואם יש בה לפי דעתו טעם לשבח, יפנה אליה כבודו כיד חכמתו הטובה עליו, יקציעה במקצעות ויודיעני דעתו על אודותיה, אם שוה היא להעלותה על שלחן ישראל ולעשות ממנה מטעמים לבנינו אחרינו, כי יבואו אל שלחן ערוך ואכלו עליו את הבשר ושתו את היין המשומר שהכינו להם אבות אבותיהם בדורות הרבה לפני הולדם. עוד יש לי הרבה לדבר על אודותיה, אבל לא אגרה בעצמי את החשק יותר מדי, פן הוא מן הנמנעות, וידאב לבי אחרי כן לשלחו ריקם מלפני...

והנני ידידו המחכה לתשובתו [1]

קז"וו.

ה.

מוסקוי, יום ב' כ"ז אב תרמ"ד.

לבעל „השחר" ה' פ. סמאלענסקין נ"י.

[2]) בעינים פקוחות עברתי על דברי תשובתו, ואראה כי עצתו לכונן בתי

---

[1]) בעל השחר הלל את היועץ אך דחה את העצה בטעמים שונים. והתתיה יעץ הוא ליסד בתי חרושת המעשה בא"י, ואם יכשר הדבר בעיני עשירי עמנו, אז תגדל התשועה לעמנו והארץ תבנה מהרה מחרבותיה. המאסף

[2]) נדפס בהשחר שנה הנ"ל חוב' ח'.

עבודה וחרשת המעשה בארץ הצבי טובה ונכוחה, אבל מי יתן לו שומע אשר ישחד מכחו וכספו להוציאה אל הפעל? כי מלבד אשר כסף דרוש לה במדה מרובה, הנה דרושים לה אנשי לב אשר יואילו לקבל את המעמסה על שכמם ולהיות מפקחים על הדבר הזה. הנה כמה דברים טובים יעלו בישראל בתהו באשר אין אדונים להם אשר ישגיחו על הסדרים, ואם לא ימצאו בעלים אשר לא רק נותני כסף כי אם גם מפקחים יהיו, והיה הפעל הטוב הזה כאחד מהם! אנכי מצדי הנני נכון להשתתף בעסק הזה ליתן על זמן ידוע, בלא רבית, חלק עשירי ממסכת הכסף אשר יאצר למטרה הזאת, היינו, אם יאסף סך עשרת אלפים (אבל לא פחות מזה) אני נותן אלף רו"ב, אם עשרים — אלפים, ואם שלשים אלף — אני נותן שלשת אלפים רו"ב. ולכן אם רואה כבודו כי הדבר אינו מן הנמנעות, אל ירף ידו ממנו ובקולו החוצב להבות אש יפלס לו נתיב בקרב עמנו. כי אמנם תשועה גדולה נשקפת לנו מהעצה הזאת, באשר זה הוא העיקר הגדול, הן בחיי איש פרטי והן בחיי עם כלו, לחנכו על פי מעלות רוחו ונטיותיו הטבעיות. אם יכוננו בתי מלאכה וחרשת המעשה בארץ הצבי, הנה יתרחב על ידי זה הישוב הרבה יותר מאשר ע"י עבודת האדמה, כי לא נאלץ לקרוא נדבות ולעורר העם כי ילך, כי הוא מעצמו יעשה זאת, אם אך ידע כי יש לו שם כר נרחב, הנותן עבודה ומחיה לאדם רב, וממילא יגדל הישוב, והרעיון יצא אל הפעל כחפצנו. העצה טובה מאד באשר בה תלויה תשועת עמנו בהוה; אולם אני בדעתי אחזיק, כי עלינו לדאג לקיומנו גם בדורות הבאים. אמנם גם בעצה הזאת תלויה תשועה לעתיד, בכל זאת עלינו לשום עליה משמרת לבל תצלול ברבות הימים אל ים התהו שבו צללו עד היום כל תקוות בני ישראל. המשמרת הזאת הוא הרעיון שהצעתי לכבודו בדבר השלשת הכסף, אבל במושג אחר מן הראשון, כי נשלישו לא למטרת ישוב ארץ ישראל כי אם לתכלית אחרת אשר אותה אשמיע עתה לכבודו בקצרה.

הננו רואים למשל כיום הזה כי אנחנו בעצמנו פסענו פסיעה גסה ממעמד אבותינו לפנים, עד שאם יקומו היום מקברותיהם כמעט לא יכירונו כי להם אנחנו, ואת בנינו ובנותינו הן לא נכיר גם עתה בעוד שחיים כלנו היום! ובניהם?... הן לא לבד שלא יאחזו בעקבות אבותיהם, עוד ישלחו ידם לאחוז בעקב הדור השלישי והרביעי, כי „לפנים! לפנים!" תקרא העת החדשה ו„לפנים! לפנים!" יקראו בנינו ובנותינו — וכה הם הולכים „לפנים לפנים" עד שיגיעו נכדיהם ונכדי נכדיהם בלי כל שפק אל המקום משם לא ישובו (כדברי המשורר יל"ג בהשתפך עליו נפשו בשירו „למי אני עמל"). ואם כן, עלינו לחוש. פן יפה במשך הימים בית ישראל לרסיסים מצד עצמנו. הנה התנחומים כי לא תפוג תורה ולא תפר יראה מישראל, קשים הם להתקים על חלק גדול ממנו, מחמת השנאה והרדיפות אשר ירדפונו תמיד על צוארנו. הרדיפות מצד זה וההליכה „לפנים" מצד זה ועוד סבות אחרות ותולדותיהן (אם אך לא תתערב בזה ההשגחה העליונה) תשימנה אותנו ללא־עם, ואיך איפוא לא נדאג לעתיד

לבל ימחה שמנו מתחת שמי ה׳? — לקדם את פני הרעה הזאת נוכל, לפי דעתי, רק בדבר הזה: אם יתעוררו מקרבנו אנשים אשר ישלישו בחייהם סך מסוים לבניהם אחריהם אשר יולדו בדור ששי או שביעי, כי יירשו את הסך עם הרבית הכפולה והמכפלת, שיעלו למיליונים בערך הקרן הראשונה והמשך הזמן, והכסף הזה יהי שמור להם אם אך יהיו בנים נאמנים לעמם ודתם.

והנה בדרך כזה, כאשר ידעו בנינו כי אוצר גדול שמור לזרע זרעם בתנאי כזה, יתאמצו בכל כחם לבלתי התרחק מעל אבותיהם אל הקצה האחרון, ואם גם יתרחקו — הנה ישתמרו לכל הפחות לבלתי התערב בגוים ולבלתי עזוב את דת אבותם, בדעתם כי רק אם ישמור הדור הבא אמונת אבותיו אז ינחל את האוצר השמור. הדבר הזה יוכל להיות החבל המקשר את דורותינו הבאים לדת אבותיהם, ועל השלשה כזאת ימצאו בקרבנו קופצים רבים — כי מי זה לא יחפוץ שיהיו צאצאיו שומרי דת? ומי זה יקפוץ ידו מהשליש סך קטן בשעה אשר ידע כי בו יכונן אשר בניו עד עולם? אבל כל השאלות בנדון השלשת הכסף והשתמרותו — במקומן מונחות. הנה זאת היא בקצרה העצה היעוצה מאתי לקיומנו, שעל דרך השתלמותה אין עוד מכשולים רבים כעל הדרך הראשונה [1].

והנני ידידו עז המחכה לתשובתו, מכבדו ומוקירו

קז״וו.

ו.

מוסקוי, א׳ כ״ח חשון תרמ״ה.

לה׳ א״ש פרידבערג בפטרבורג.

מכתבו בלוית מכתב ה׳ י. ב... קבלתי. לפי דעתי למותר הוא לשלחו לווארשא, כי קבלתי מכתב מה׳ שפ״ר בזה״ל: „בדבר ב... נבונים אנחנו למלא אחרי הוראת הרב כשנקבל את הפרוטוקל, ועל יסוד ההחלטה במושב הועד המרכזי נשלח את הכסף למקום תעודתו, כדי להפקיע עצמנו מכל ערעור והרהור נטיה לאחד מן הצדדים״. ואנכי מצדי בראותי ענות העני הזה ובקראי דברי כבודו התעוררתי ואשלח מכתב לה׳ פינס, ואמלא את ידו לתת לה׳ ב... עד סך 200 פראנק לצרכיו היותר נחוצים. אבל מה לעשות ביתר הכסף,

---

1) העצה הזאת נתקימה. ביום י״ם סיון תרמ״ו ($^{10}/_{22}$ יוני 1886) השליש הרקז״וו ליסוד הפאָנד הנ״ל סך עשרת אלפים רו״כ (בערך 25,000 פראנק) בקינסיליד׳ אָבליג׳ ממסלת הברזל. ועד כ״ו כסליו דנא (21 דעצ׳ 1897) כבר עלה הפאָנד לסך חמשים אלף פראנק.

המאסף.

האשלחהו ישר לב... או לה׳ פינס, כי יהיה הוא המתַוך שלא ירד ח״ו הכסף לטמיון ? על זאת אשאל עצה מפי כבודו, בבקשה ממנו כי יצייר לו את ב... ברמיונו לא כאוהב ואהוב אשר קנה את כליותיו, רק כאדם פשוט, — כי כבודו הלא יודע כי בדיני ממונות אין כל משוא פנים, ובפרט בדעתו כי נמצאו אנשים בעלי הלהפך, אשר ירגנו באהליהם בהודע להם פסק דינו של הרה״ג מהר״ש מאהליוועד יצ״ו, שאין לבבו נוטה להסכים לתמיכת בני ביל״ו. ואם ח״ו תצא תקלה וב... לא ישתמש מאיזה סבה בכסף ההוא אל המטרה אשר לה נועד — אז מלבד אשר יהיה פתחון פה למתנגדי בני ביל״ו, עוד תופר עצתנו לעתיד, להושיב כל בני ביל״ו על מכונם, וכל התכלית היפה תעלה בתהו. אך מכתבו של ב... עורר רחמים בלבבי, ובהוכחי מדברי כבודו כי אמנם יש תקוה לאחריתו, גמרתי אמר לעזור לו עד אשר יִבָּנה ויכונן והיה למופת לאחרים. אבל רק בתנאי שיבנה ויכונן, וגם הכסף ישוב בעתו לבעליו, למען נוכל להקדישהו לתמיכת ידי אחרים, ככל אשר התוה כבודו לפני במכתביו היקרים. לכן נחוץ מאד להזהר בדבר הזה, ולהתאמץ כי יבוא הכסף לתעודתו וב... למטרתו. ובדעתי את לב כבודו הישר והנאמן אקוה כי ינחני בעצתו הטובה לבל יגיע חם ושלום נזק לכלנו.

עצת בעל „השחר״ בדבר יסוד בתי מלאכה וחרושת המעשה באה״ק ישרה בעיני מאד, וכבר קימתיה בנעשה ונשמע, ובהיותי על האספה בקאטאָוויץ באתי בדברים עם אנשי שלומנו, וגם הם נאותו לי, ובערך י״ב אלפים רו״כ הובטחו בינינו בח״י ע״פ החשבון הזה: אנכי הבטחתי להלוות ע״ז סך 3000 רו״כ, ה׳ שליט מריגא ג״כ 3000 רו״כ, ד״ר פינסקער מאדעסה — 3000 ר׳, ה׳ ז. באַרנעט מלונדון — 2000 ר׳, ה׳ שארל וואללרויך — 1000 רו״כ. ובימים האלה הצלחתי לאסוף פה עוד ששת אלפים רו״כ למטרה זו: מה׳ מרקוס דעמענט 3000 רו״כ, מה׳ א. ג. חישין — 1500 ר׳, ומה׳ ישראל שצעטינין — 1500 רו״כ, ס״ה י״ח אלפים רו״כ. ועתה הנני להעיר את כבודו וכבוד הרב המו״ל נ״י כי תדברו על אדות זאת בהמליץ, ותואילו באר כי בדבר הזה צפונה תועלת גדולה ונכבדה לתשועת עמנו בארץ הצבי. ותקותי תאמצני כי כאשר יתפרסם הדבר הטוב הזה בערי המדינה, ימצאו עוד רבים אשר יושיטו לי ידם בעבודתנו למטרה הנשגבה הזאת. אדמה כי הרב המו״ל הנכבד ידבר על אדות זה ברחבה, בדעתו כי בזה תלויה התפתחות הקולוניזציה בארץ הקדש, אשר ממנה פנה וממנה יתד לתשועת ישראל.

ממני מכבדו ומוקירו כו׳

קז״וו.

ז.

מוסקוי. ג׳ ז׳ כסליו, תרמ״ה.

לכבוד ידידי כו׳ המו״ל את „המליץ״ !

[1]) מצאתי לנחוץ לבוא אחריך ולמלאות דבריך הנאמרים בהמליץ גליון 87, ולהעיר כי קשטתני בנוצות זרות, באמרך שהרעיון החדש בדבר התיסדות בתי חרשת המעשה בארץ הקודש — אנכי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו, ונוסף על כל אלה דבריך שם כספר החתום מבלי אשר ידע הקורא מהנעשה בתוכנו, ויעמוד משתאה ומחריש ונפשו עורגת לדעת מה זאת ועל מה אדניה הטבעו.

לזאת הנני לגלות את המסך ולהודיע בשערים כי לא אנכי יוצר הרעיון הזה, כי אם ה׳ פ. סמאלענסקין, הוא הציע הדבר בהשחר חוברת ששית, ודבריו ההם הנאמרים במועצות ודעת הכו שרש בלבבי, ואנסה את כחי להציע את הרעיון הגדול והקדוש הזה, שממנו יתד וממנו פנה לישוב א״י, לפני יודעי ומכירי מקרוב ומרחוק — והצעתי מצאה מסלות בלבבם, והנכבדים ההם החרו החזיקו בידי כאשר כתבת. וזאת לך ידידי לדעת, שלא הלוואת כסף היא לצדקה כאשר אמרת, כי מטרתנו הוא אך מסחר ומקנה וקנין, לכונן בשותפות בית חרשת המעשה על אדמת קדשנו, ומתבואתו אחרי נכיון הוצאותיו יבוא כל אחד על שכרו כמה שיזמין ה׳ בידינו.

דעת לנבון נקל שעל פי בתי מסחר כאלה יעמד רוח והצלה להולכי בטל, והמסחר ירב בארץ, וברכה רבה צרורה בכנפיו, כי רבים הם עתה בא״י האוהבים את המלאכה ושונאים את הרבנות.

אמנם פרטי הדברים עוד לא נדע איך ומה — כי למצער נדרש לזה מאת אלף רו״כ. ואם המצא ימצאו אנשי לב ומביני דבר לבוא עמנו בברית יחד ויקבץ הסך הנ״ל, אז יבואו דברינו מפורשים ונתיעץ בינינו מה לנו לעשות ואיזה דרך ישכן אור לנו, שנוכל לתקוע יתד במקום נאמן ולא נחטיא המטרה. לעת עתה כל הבא בברית אתנו עליו לתת 25% מהסך שהתחייב עצמו בכלל, והכסף יושלח למשמרת באיזה באַנק ידוע על שם המטרה הנשגבה הזו בשטרות רוסיא נושאי ריוח חמשה למאה; ואם חלילה לא יצלח חפצנו בידינו להוציא את המפעל למענהו, אז יקבל כל אחד את כספו חוזרה עם הרוחים עד אגורה אחת.

ממני מוקירך כו׳

קד״וו.

---

[1]) נדפס בהמליץ י׳ כסליו תרמ״ה.

ח.

מוסקוי, ג׳ י״ד כסלו, תרמ״ה.

לה׳ מ. ל. ליליענבלום באודיסה.

ידיד יקר ונכבד! על מכתבו האחרון השמטתי את עצמי מתת מענה, באשר כל דברי המשא ומתן שהצעתי לפניו במכתבי שעליו נכתבה תשובתו, הריצותי לה׳ סמאלענסקין בווין, ותחת אשר כבודו דחה אותם באַמת הבנין, הנה קרבם הוא בשתי ידיו. ואף כי עצתי לא נתקימה, הנה קמה עתה עצת ה׳ סמאלענסקין שהיא כתולדה מעצתי ואשר בלי שפק קראה גם כבודו בהשחר, ותוצאותיה בהמליץ נומר 87/90, — כי הצליח בידי לירות בה את אבן הפנה בקאַטאוויץ, ולאסוף י״ב אלפים רו״כ חתומים מגדולי ארצנו כמו הד״ר פינסקער נ״י שהשכלתו מרובה מעשרו והג׳ ה׳ שליט מריגא ויעוד שנים מלונדון. והנה עתה אשמח מאד להודיע לכבודו, כי חפץ ה׳ בידי הצליח, לאסוף עוד משלשה אנשים סך ששת אלפים רו״כ במוסקוי, וכי תקוה גדולה משחקת לפני כי עוד אאסוף כהנה וכהנה ברצות ה׳ מחשבתי הטובה. והנה על גופא דעובדא אדמה כי גם כבודו יסכים בשכלו הישר, כי טוב לפלס להרעיון הזה נתיב בין אחינו, באשר בהפַאבריקציה תלוי גם רעיון הקולוניזציה והא בהא תליא, כי בהתרחב הקולטורה בארצנו הקדושה על ידי בתי חרשת המעשה תתרחב גם עבודת האדמה, כאשר יבין כל בר דעת. והנה למטרה הזאת דרוש סך עצום מאד, כי רבה מאד התכונה הדרושה לדבר גדול כזה אשר תבלע הון עצום בצאתה אל הפועל. ובמה אפוא נוכל לתת ידים להרעיון הקדוש הזה? זאת היא שאלה קשה ועצומה, שעליה אתחבט מאז החלותי לעסוק במצוה זו. ושמנה עשר האלפים שקבצתי לא ינחמוני, בדעתי כי אין עוד בכחם לעשות ישועות בארצנו. והנה העצה האחת שמצאתי להרחבת הרעיון היא, כי יצאו גדולי סופרינו בכח עטם לעורר את הרעיון בלב שלומי אמוני ישראל. אמנם כי לדברי הסופרים אין שומע תמיד, אבל זה רק בשאלה חדשה אשר זה החלם לעסוק בה והם מבקשים מעוררים ומשתדלים מקרב העם, כי יחלו לפלס נתיב לדעותיהם והגיון לבם, אבל לא כן הוא כאשר יחלו לעסוק בענין אשר כבר נמצאו לו משתדלים אשר הקדימו נעשה לנשמע, — כי אז ימצאו דבריהם מסלות בכל לב רגש, והענין שעליו הם דנים יתרחב ויתפשט יותר ויותר, ומה גם בנדון הדבר הזה: א) הנה עוד טרם שקלו וטרו בו בשוק של סופרים כבר נאסף סך י״ח אלפים רו״כ; ב) העצה מצד עצמה היא טובה וקלה מאד לעורר את הלבבות; ג) באשר כבר נמצאו חברים נכבדים אשר יד להם בעולם החכמה והמעשה גם יחד, הנה אחריהם רב אדם יִמָשך לעשות כמעשיהם; ד) כי באשר כבר נמצא משתדל אחד, הנה יתחרו עוד רבים להיות משתדלים, ובכל אידעה

חדשה תהיה גם היא מצער בראשיתה, בתקוה כי באחריתה תשגא מאד. על כן בדעתי את כבודו לראש וראשון בהאידעה של ישוב א"י בכלל ולסופר נאמן אשר רק בהגה אחד היוצא מפיו יפעל על הקוראים, אקוה כי יכתוב כבודו על אדות הרעיון הזה מאמר במ"ע בשפת רוסיא Русскій Еврей גם בוואסחאד Недѣльная Хроника Восхода וידבר אותו כיד ה' הטובה עליו בדרכי ההגיון ובחקירה עיונית המביאה תמיד לידי מעשה, ואז כאשר יקראו את דבריו המתחכמים, ימָצאו נותנים ומשתדלים גם יחד, והאידעה תפלס נתיב לה בכל הארץ. הנה זאת היא שאלתי ובקשתי מאת כבודו לטובת עמנו, אשר בטובתו יחפוץ אף הוא בכל לבו. וגם מבלעדי זאת אקוה כי כבודו, אשר מהלכים לו בבתי עשירים באודיסה, יפעל עליהם באמרי פיהו כי יתנו ידם לנו להענין הנכבד הזה, וביחוד יפעל על לב החכם הנכבד הד"ר פינסקער, כי מלבד שהוא העושה יהיה גם המעשה בעירו ויבקש חברים בדבר שפתיו ובכח עטו בין כל מכיריו ומיודעיו הגבירים הנכבדים שדבריו נשמעים אצלם. והנה באחרית דברי אבקש מכבודו הרם, כי יבתר את העצה הזאת על פי חקי ההגיון הישר, וכאשר יבתרנה לנתחיה ויצרפנה בכור הדעת והתבונה, יציענה לפני לפי הגיונו הישר ביהד את הפרוגרמה הנחוצה לה בצאתי לאסוף עוד כסף לענין הזה. כי מסחר הוא ככל המסחרים הנהוגים אצלנו, ובאופן כזה הלא עלי להציע גם את הפרוגרמה בפרטיות על איזה תנאים הוא בנוי, אם על פאַיות — או על אַקציות, או על אופן אחר. ולכן אדמה כי כבודו ישית עצות בנפשו, אף יתיעץ על אדות זאת עם מביני דבר מסחר, ויענני דבר ברור למען אוכל לתת לו פרוגרמה נכונה בהוסיפי לעסוק בו.

הנה העתרתי עליו דברי, אבל אקוה כי כבודו יסלח לי על זאת באשר לטובת עמנו הוא, ועוד חזון למועד.

ממני קז"וו.

ט.

מוסקוי. ד' מ"ו כסלו, תרמ"ה.

להמו"ל את „השחר" רפ"ס בווינא.

בשמחת לבב הנני כותב לך את מכתבי, כי ת"ל קמה עצתך הטובה, וביום האחרון לאספתנו בקאַטאָוויץ אספתי חתומים על סך י"ב אלפים רו"כ, מאת חברים נכבדים שהד"ר פינסקער בתוכם, כאשר כתבתי לך מקאַטאָוויץ, ובשובי למוסקוי נמצאו לי עוד שלשה חברים שחתמו על סך ששת אלפים רו"כ. והנני נכון לאסוף כפי אשר תמצא ידי וכחי, אבל בדעתי כי לא אוכל לעשות גדולות טרם יצא הדבר לידי פרסום, לכן גמרתי אומר לשלוח בשמי קול קורא

ע״י כתיבה היקטורגפית לכל טובי עמנו בערי המדינה אשר בידם גם לתת וגם לפעול על לב אחרים שיתנו אף המה, ותקותי חזקה כי הקול הזה לא יהיה כקול קורא במדבר. אבל עלי להתיעץ מה אכתוב בקריאה הזאת שדבריה יעוררו את הלבבות, כי נקל לכתוב מהוציא איזה תועלת מהכתוב. ועל כן בהשיבי זאת אל לבי יעצוני כליותי כי אפנה אליך ידיד יקר ואבקשך כי תכתוב אתה בהגיונך הישר את קול הקריאה הזאת, כי אתה הממציא את העצה, ועל כן מי כמוך יודע עוד להחם בה את הלבבות בנתחך אותה לנתחיה בדעת ובתבונה. כי לכל אידעה נשגבה ישנם תנאים מיוחדים שבהם תוכל לצאת לפעלה, והתנאים האלה עוד לא הוכררו לי אל נכון.

המטרה הזאת אשר אקרא לה בשם „התיסדות בתי חרשת ובתי מלאכה בארץ הצבי" היא מטרה טובה אשר כל בר דעת לא יוכל לבטלה בהבל פיו, והשם הזה לא רחוק הוא מהכנס אל הלב. אבל עלינו לדעת מראש את כל התנאים ואת כל החקים אשר נתן לדבר הזה, כי הלא כסף אדרוש, ובבן הצדקה לנותנים לשאל את פי על מה ולאיזה תכלית יפזרו כספם, ולהשיב נכונה עוד לא ידעתי. אף עוד זאת, הנה החילותי היום לעסוק בדבר אשר אחריתו צפונה בחיק העתיד, ולנבא מראש אם תקום עצתנו לא אוכל אנכי וגם אתה, כי הרבה מכשולים ביד המקרים להרום את כל הבנין ולהפכו על פניו עוד טרם יוסד כראוי. ובאופן כזה הלא נחוץ יהיה להשיב לאיש איש את כספו, ואם כן הלא יגון משנה יבא לנו — כי מלבד אשר יגענו בדי ריק עוד ירב החרבן בארץ הקדושה מאפס כסף ואמצעים לחזק בידי הקולוניסטים כאשר הוא היום. לכן טוב לפי דעתי כי בהנתן עתה הכסף מיד המתנדבים, ינתן בתנאי משנה, כי אם לא נצליח לכונן בתי מלאכה וחרשת המעשה מאיזה סבה שתהיה, יהי הכסף קדוש ל„פאָזעמעלני באַנק" אשר יוסד על אַקציות ואז הלא יושעו רבים באופן אחר. ועל כן אני מבקש ממך, חכם נכבד, כי תכתוב לי עתה את קול הקורא אשר תתאמץ לתרץ השאלות והקושיות, והיה כעין פרוגרמה להענין הקדוש הזה, ואז אוכל לצאת לפעלי, ואלהי השמים יהיה בעזרי להוציאו אל הפועל!

אקוה כי כבודך לא יאחר למלאות חפצי כי נחוץ הדבר מאד כאשר תבין גם אתה.

ממני ידידך עוז דו״ש באהבה

קז״וו.

י.

מוסקוי. ו׳ י״ז כסלו, תרמ״ה.

לה׳ יל״ג בפטרבורג.

יקירי ידיד נפשי! הנה אף כי קול מליך נחבאו בכל משך הימים שחובבי ציון נושאים את רעיון הישוב על נס, ושתיקתך זו היתה להם לאות כי לבך רחוק מהרעיון; אבל אנכי אשר אזכרה דברינו מאז, בלכתנו יחד ביער המאריענבאדי, הלא ארע כי שגו בך כל החושבים עליך את המחשבה הזאת, כאשר במו פיך אמרת, כי הרעיון טוב בתנאי שעשירי עמנו יפתחו לעמם את אוצרם הטוב וקנו קרקעות בארץ הצבי ובנו שם במה לאלהי המסחר אשר להם ישתחוה ישראל בארץ גלותו. ועל כן כאשר בא הדבר עד הלום, היינו, שהחלו עשירנו לעסוק בדבר, ועצת סמאלענסקין שיעץ בתשובתו על מכתבי בהשחר חוברת ו׳ קמה על ידי, כי אספתי בקאטאוויץ הותמים על סך י״ב אלפים רו״כ ובמוסקוי על סך ששת אלפים, לכונן בתי חרשת ובתי מלאכה בארץ קדשנו, ובאופן הזה הלא נתן יד להגיון לבך — לכן אבא אליך במכתבי זה, להעירך, כי תהיה אתה לי לזרוע באידעה הזאת אשר הגית בה אתה לפני שנתים ימים לעזור לי להוציאה לפעלה, ועשתה שרש למטה וענף למעלה והיתה לנו לברכה. הלא נחוץ הוא כי נפיצנה בכל פנות העם למען יחזיקו בה, ולדבר הזה אין עצה אחרת בלתי אם ידברו בה ספרים מצוינים כמוך בשפת רוסיה אשר לה פובליקה גדולה מצד האינטליגנציה שלנו, ובידך לפעול בזה הרבה. ועל כן לא אפון אף רגע, כי לא תחשך דבריך ממנה ותדבר על אדותיה בהרוסקי יעווריי ובהוואסחאר בשפתך הנחמדה המעירה את הלבבות. וזאת היא שאלתי הראשונה, אשר אקוה כי לא תמנענה ממני, או יותר טוב — מעמך ישראל אשר בטובתו תחפוץ בכל לב.

שאלתי השניה היא, כי תחבר בחכמתך את הפרוגרמה להרעיון הזה. הנה על י״ח אלפים כבר קבצנו חותמים מבלי היות לי כל סדר בעתידות המטרה הנשגבה הזו. הן חפצים אנחנו לכונן בתי מלאכה וחרשת המעשה בארץ הצבי, הדבר טוב מצדו, אבל לכל עסק במקצוע הזה גם אם המיסד הוא איש פרטי יש חוקים ותנאים ידועים איך להתנהג, על אחת כמה וכמה כי דרושה לנו פרוגרמה נכונה לענין הנכבד הזה, בהיותו קנין כללי, שכל הנותן בו פרוטה מכיסו יהיה לו חבר ואדון גם יחד. לעשות את הפרוגרמה מדעת עצמי לא אוכל, באשר הענין דורש התבוננות גדולה והקירה עיונית, בהיותו דבר כללי. ועל כן אתיעץ עמך, ידידי חכם הלב, איזו פרוגרמה נתן להמטרה הזאת, למען תמשך רב אדם אחריה בחבלי המסחר ובחבלי חבת ירושלים גם

יחד. אף עוד זאת: הנה החלותי להתעסק בענין אשר אחריתו צפונה בחיק העתיד, ולנבא מראש אם תקום עצתנו לא נוכל, כי הרבה מכשולים ביד המקרים לקלקל מחשבתנו עוד טרם תצא לפעלה, ובאופן הזה הלא נאלץ להשיב לאיש איש כספו, — לכן טוב לפי דעתי כי בהנתן עתה הכסף מיד המתנדבים ינתן בתנאי משנה, כי אם לא נצליח לכונן בתי מלאכה וחרשת המעשה מאיזה סבה שתהיה, יהי קדוש הכסף ל„אוצר הלואה על קרקעות (אַגראר־באַנק) ע"י אקציות" כנהוג במדינתנו. אבל גם הדבר הזה דורש עיון גדול והתבוננות רבה, ובדעתי אותך לאיש חכם המבין דבר מתוך דבר, לכן אבקשך כי תואיל בטובך לפנות לבך להענין הזה ולהודיעני את דעתך עליו בכלל ובפרט בכל אשר בקשתיך, כי הדבר נחוץ כאשר תבין מעצמך, לכן אינני חס על שעותיך היקרות לך ואקוה שלא תחוס עליהן גם אתה.

והנני ידידך וכו'

קז"וו.

יא.

מוסקוי, א' י"ט כסלו תרמ"ה.

לה' שפ"ר בווארשא.

ידידי יקירי! את מכתבך גם שני הפרוטוקולים קבלתי. להד"ר פינסקער כתבתי כי לפי דעתנו יוכלו להגדיל את מספר החברים להועד המרכזי עד שלשים איש. אך בתנאי שרק שליש המספר יבוא להאגודה מתושבי חו"ל והנשארים יהיו מתושבי ארצנו. על דבר ב—ד אבקשך לשלוח את הכסף על שם ה' מ. פינס נ"י, ובתנאי שיקבל מב—ד שטר מאֻשר ומקוים לפי חקי המדינה כי ישיב את הכסף עד י"ב שנה, אף יתנה ה' מ. פינס עמו את התנאים הראשונים שיתן לו את הכסף רק לצורך הקולוניה (חוץ מהמאתים פֿראַנק שהרשיתי לה' פינס לתת לב—ד מהשלש מאות רו"כ שקבל כבר לצרכיו הנחוצים ולתשלומי חובותיו). ביום מחר אשלח את כל הכסף שאספתי ל„מזכרת משה" לה' איגנ' בערנשטיין, גם מהובבי ציון ישלח הגזבר מ—נא ערך שמונה מאות רו"כ, אם כי בחשבון הכולל כתבתי כי שלשת אלפים ושבע מאות רו"כ של „המלוה המזרחית" (Восточный заемъ) יהיו בידי, אך כאשר קבלתי מפוליאקוב תחת השלשה שטרות קונסולידרים (Консолидар.) עשרה שטרות של המלוה המזרחית, כל אחד בן 50 רו"כ, על סך 500 רו"כ וגם קופאָנים על 50 רו"כ לקחתי משטרות שהיו בידי, לכן תקבל האגודה ממני סך 3800 רו"כ. עתה עלה המקח על השטרות מהזמן שקניתי אותם בערך מאה וחמשים רו"כ וכפי ראותי יעלו עוד המקחים

עליהם. ואכתוב לבערנשטיין שלא ימכור אותם. צר לי מאד לקרוא את מכתבך האחרון, וצר לי להשמיעך כי מצאתי אי סדרים בהשבונות, אשר נתן לי מקום לחשוד את המנהל... הנה אלה המה הסדרים במעשה הצדקה! אבל אקוה כי בקרוב לא יהיה לו עוד עסק בפרתם של אחרים, כי ישוב העסק לידי נאמנים אשר נוכל לסמוך עליהם.

הנני ידידו עוז קז"וו.

יב.

מוסקוי, ב' כ' כסלו, תרמ"ה.

לה' נ"ס בווארשא.

שמחתי מאד לשמוע מפיך במכתבך היקר מב' דר"ח כסלו כי לא התרשלת ותדבר על לב הגבירים הנכבדים האדון איגנאץ בערנשטיין ועם רעיתו הכבודה ועם יאן בערסאן אדות המפעל הנכבד, וכי יש תקוה כי דבריך ימצאו מסלות בלבם. אנשים כאלה דרושים לנו מאד, ועל כן אקוה כי תשתדל בכל כחך ותעתיר עליהם דבריך כיד ה' הטובה עליך, ואם ככה תעשה לא אספוק אף רגע כי דבריך היקרים יביאום לידי מעשה, אשר כזאת תחפוץ גם אתה בכל לב. חזק ידיד יקר ואמץ ואל תרף ידך מעשות תושיה, „נגיד פרזלא כד רתיה" אמרו חכז"ל ואף אני מצדי אתאמץ לתת מהלכים להרעיון הזה, ואם קראת את המליץ בלי שפק ראית כי כבר הצליח בידי לאסוף עוד התומים על ששת אלפים רו"כ. ואתה מצדך תשתדל להפיץ מעינותיך חוצה ב„הצפירה", כי דבריך דברי טעם הם וערבים לאזן שמעת, וכולי האי ואולי ירחמו העשירים עם עני ואביון וסוף כל סוף נבוא אל המטרה ודברינו לא ישובו ריקם.

תקותי בך כי תגמור את המצוה אשר התחלת, והיה זה שכרך, כי תראה בישועת עמך אשר טובתו תחפוץ כמוני.

ידידך כו' קז"וו.

יג.

מוסקוי. ב' כ' כסלו, תרמ"ה.

לה' מ. גראד בסמאלענסק.

מכתבו הגלוי בהמגיד נומ. 46 קראתי בשמחת לבב, ואחרי רואי כי לב כבודו טוב אל הרעיון הקדוש, כי יאמר להראות אהבתו גם בפועל ולהקדיש

לזה אלף רו"כ או יותר, והדבר תלוי רק כשידע שישנם אנשים עומדים בראש המפעל וכשיבאו כל הדברים וכו' להחלטה גמורה — לכן ארהיב עז בנפשי לבקשו כי יואיל בטובו להושיט לי ידו הנדיבה במפעל הטוב הזה ולנדב ולהרים גם איזה סך מסוים למטרת בתי המלאכה וחרשת המעשה (פֿאבריקציא) באה"ק אשר בלי ספק קרא על אדות זאת בהמליץ, כי חפצי הצליח בידי עד הנה לאסוף חתומים על סך י"ח אלפים רו"כ רק מחברים אחדים, וכי יש עוד תקוה לאסוף כהנה וכהנה ברצות ה' את מחשבתי. עד כה אמנם לא נמצאו מעוררים ועומדים בראש המפעל כדברי כבודו, אבל עתה הלא עיני כבודו הרואות כי כבר נמצא דורש להענין הקדוש הזה, אף נמצאו נדיבים בנתינת הכסף, הלא עדות היא כי הכל הולך למישרים. ועל כן אקוה כי כבודו הרם יואל להשתתף להחברים הנכבדים, והיה גם הוא מהעומדים בראש המפעל הזה, ואם יתרבו חברים כבבודו הלא כדבריו כן יהיה שיבאו הדברים לידי החלטה גמורה, ואחריהם רב אדם ימשכו והרעיון יצא אל הפועל. תקותי חזקה כי כבודו אשר לב חכם לו ימצא את הצעתי טובה ונכחה לפניו וימהר למלאות את דבריו בחפץ מוקירו כו'

קז"וו.

יד.

מוסקוי. ד' כ"ב כסלו, תרמ"ה.

לה' שפ"ר בווארשא.

ידיד נפשי! אתמול שלחתי לה' בערנשטיין את הסך 3800 רו"כ אשר קבלתי מהתמונות ל„מזכרת משה" ובהשתדלותי ישלח היום גם הגזבר אשר לאגודתנו „חובבי ציון" א. מ—נא, את הכסף הנמצא בידו מעות מזומן 700 רו"כ גם סך 350 רו"כ שטרות המלוה המזרחית בס"ה 1050 רו"כ ליד הנ"ל.

ע"ד ב... כבר כתבתי לך במכתבי הקודם, ועתה אין להוסיף רק לבקשכם כי תוסיפו לשלוח את יתר הכסף סך 700 רו"כ על שם ה' מ. פינס עבור ב... ובהשלח הכסף תודיעו זאת לה' י. ב... ביפו, למען ידע מתי לפנות אל ה' פינס. להריץ אליך תלגרמה על דבר החברים החדשים מצאתי למותר, באשר לפי החשבון כבר הקדים „המליץ" להשמיע שמותיהם, והחדשים עוד לא השגתי.

הנני מתאמץ עתה להביא סדרים נכונים בהנהגת אגודת „חובבי ציון", אבל הדבר מתנהג בכבדות, ועל כן לא אקוה עוד כי בקרוב יבא משטר באגודתנו. אבל בכל אופן אשתדל לבל תצאנה עוד פרצות כאלה אשר יצאו עד היום — אולי ותוכל אתה או אגודתכם הנכבדה לשלוח לי עוד חמשים

פרוטוקולים כתובים אשכנזית, כי רבו פה לי מכירים עברים־אשכנזים אשר אמצא נחוץ להושיט למו הפרוטוקול, בדעתי כי יפעל עליהם הרבה, ואז אוכל להשתדל יותר כי יושיטו לנו ידם במפעל הטוב הזה. את מחירם אשיב לכם, ואם כבר יצאו תמונות אנשי האספה שלח לי שתי תמונות גם תודיעני את מחירן.

והנני ידידך עוז דו"ש ושלום הרב ההכם הכולל מו"ה מ. מאירסאהן נ"י באהבה, מוקירם ומכבדם

קז"וו.

טו.

יום ד' ב"ך כסלו, תרמ"ה לפ"ק.

כבוד הרב הגדול בישראל צבי תפארת חובבי ציון היקר באדם הגאון האמתי מו"ה שמואל מאהילעווער יחיה ועד נצח ינון שמו, אמן.

ישא נא לי כבוד ארוני מורי ורבי כי החשיתי עד כה ולא לקחתי דברים עם אדוני. ועתה הנני בשאלתי לבקש מכבודו הרם שימחול להודיעני אם דבר כבוד אדוני עם הגביר ה' ברעגמאַן מגראדנא, ומה היתה תשובתו? ואם לא עלתה בידי אדוני, יהי נא מטובו וחסדו לקחת דברים עמו כהבטחתו לי לפני הפרדי מכבודו. וגם ידע אדוני שעלינו להעיר לאחינו הבאים בברית עמנו שמטרתנו היא לשתי פנים, או לבתי מלאכה וחרשת המעשה, ואם הנסיון והבקרת ימנענו לעת עתה מליסד בתים כאלה, אז יהיה הכסף קדש לבית אוצר להלואה על קרקעות (אַגראר־באַנק) באה"ק, או לדבר אחר הדומה לזה. במוסקוי מצאתי לי שלשה חברים אשר חתמו על סך ששת אלפים רו"כ, בס"ה יש לי למטרה זו חתומים על סך י"ח אלפים רו"כ. למותר לי לבקש את כבוד אדוני להשתדל ולמצוא עוד חברים, ולהטיב עמדי להודיעני מכל הנעשה. היום שלחתי לה' בערענשטיין לווארשא סך שלשת אלפים ושמונה מאות רו"כ, אשר אספתי עד היום ל„מזכרת משה", בשטרות המלוה המזרחית, גם אגודתנו „חובבי ציון" תשלח את הכסף הנמצא בידה בשטר המחאה על סך 700 רו"כ וגם 350 רו"כ בשטרות המלוה המזרחית ס"ה 4850 רו"כ.

הנני אוהבו מוקירו ומכבדו בערכו הרם,

קלונימוס זאב וויסאצקי.

טז.

יום ד׳ ב״ך כסלו, תרמ״ה לפ״ק.

להרי״מ פינס בירושלים.

יקירי! לפלא מאין כמהו הוא בעיני כי נמנעת עד כה משלוח כתבי קבלה על השש מאות רו״כ האחרונים, אשר נשלחו לה׳ מאנטאגי על חשבונך מיד נאמן אוצרנו, סלח נא לי ידיד יקר אם אדבר עתה משפטים אתך. הנה שלחנו תשע מאות רו״כ לקנין שלש אחוזות ואתה הודעתני ע״י ה׳ קאָפעלמאַן כי בחרת את המקומות בהמושב גדרה ומני אז נסתם כל חזון ממך. ראשית הלא דרוש היה לאגודתנו כתב קבלה על הסך הנ״ל למען תדע כי נמצא מאסף להכסף, ואחרי זאת היה לה לדעת כמה דונמים יכילו שלשה החלקים, ואיה גבולם, ומי בעליהם בספר המקנה, ואם יודע האיש אשר על שמו נכתב ספר המקנה כי האחוזות שייכות לאגודת חו״צ במוסקוי. ידיעות כאלה וכאלה נחוצות לנו, אף האיש אשר על שמו נכתבו האחוזות צריך לשלוח לנו שטר כי האחוזות לנו המה. והנה בטרם עוד נדע בקנין כספנו בין ימין ושמאל כתבת ידיד יקר כי תציג עלינו המחאה על סך 600 רו״כ הנשארים? ואנחנו הכי נוכל לשלם את יתר הכסף בראותנו כי אין לנו עד היום כל תמונת אות מכל הצדדים כי האחוזות לנו הנה, וגם לא נדע איה מקומן — ומה הנה, וכמה מדתן לארכן ולרחבן? לכן אחלה כבודך בשם כל בעלי אגודתנו כי תטיב במובך להודיעני את כל הנחוץ לנו לדעת, כי הלא קנין כספנו הוא, ואז כאשר נראה כי הכל נעשה כראוי נשלח לך את יתר הכסף. ע״ד ב—ד כתבתי לך בשבוע העבר.

והנני ידידך דו״ש באהבה מוקירך ומכבדך כערכך הרם

קז״וו.

יז.

מוסקוי, ו׳ כ״ד כסלו, תרמ״ה.

לת׳ ב... ביפו.

יקירי! לרגלי סבות אחדות אשר אשמיעך הנני נאלץ לכתוב אליך דברים אחדים, אשר לא למותר המה לי — ולך יהיו לתועלת גדולה. הנה נודע לי ממקור לא אכזב כי הנך מתעבר על ידידנו הרב ה׳ פינס — המפקד למסור לך את הכסף להצטרכות הקולוניה — על אשר לא נמצא לשאלתך למסור לך את כל הכסף שתעשה בו כטוב בעיניך. ועל כן אחשבה לחובה להשמיעך כי התרעומות

אשר יש לך עליו אינן מתאימות עם חקי היושר, באשר הוא איננו אדון להכסף ההוא ואין לו רשות לשנות מכל אשר נצטוה מפי שולחהו. ואני אמנם צויתי עליו לבל יתן את הכסף כי אם לצרך הבנינים ולכל תכונות המושב ולא לדברים אחרים, באשר כי גם אנכי אינני אדון להכסף ההוא ואין לי הרשיון על פי היושר והצדק להקדישו לצרכך. ולמה אכסה ממך דבר? הנה אנכי לא ידעתי תכונותיך והגיון לבך, אך שמעתי לקול ידידי ה׳ א״ש פֿרידבערג, אשר מלא פיו תהלתך ויעורר עליך רחמים אחרי האסון אשר קרך, כי נפרדת בחזקת היד מעל חברת מרעיך ומים באו עד נפשך. ועל כן חשבתי עליך מחשבה להטיב עמך ואנדב מכיסי את הסך הראשון בתור הלואה לקנין קרקע, למען תעמוד ברשות עצמך ולא תוסיף לדאבה עוד. ואחרי אשר קניתי לך חלקת אדמה, באה אלי שנית תלונת ה׳ פֿרידבערג כי רע ומר לך מאד מאין בידך כסף להוצאות הנחוצות לקולוניה. ואני כשהתחלתי במצוה אמרתי לגמרה ואעש דבר למעלה מכחי, — כי בצאתי לאסוף נדבות ל„מזכרת משה״ הקדשתי ערך אלף רו״כ לצורך בנינך וכלי עבודתך. ואחרי כל אלה בהגיע עתה לידי מכתבך רצוף במכתב ידידי ה׳ פֿרידבערג שבו תקונן על מצבך הנורא, הרשיתי לעצמי (לא אדע אם בצדק עשיתי זאת), למלאות ידי ידידנו ה׳ פינס לתת לך מאתים פֿראַנק הוצאות הצדדיות שגם אתה תודה, שאין זאת על פי חקי היושר, באשר היה הכסף במחשבה תחלה רק לצורך הקולוניה, — ואחרי הדברים האלה, האם בצדק וביושר תבא בטרוניא על ידידנו הנ״ל על אשר לא ימסור לך את הכסף לעשות בו כטוב בעיניך? או התוכל להתרעם עלי על אשר צויתיו כי יתן לך את הכסף רק לדברים הנחוצים להקולוניה? השיבה הדבר אל לבך ואל תדין את חברך לכף חובה. התאמץ והשתדל כי ישָמר הכסף לתעודתו, ואז הלא ייטב לך כי תהיה עומד ברשות עצמך, ועוד תוכל להשיב את הכסף ברבות הימים ליד בעליו ובו יֵעזרו אחרים המחכים לישועה. ועל כן אבקשך כי תביא חשבון ברור בכמה שנים תוכל להשיב את הכסף לנותניו, ולפי מספר שנות החשבון תתחיב על שטר מאֻשר ומקוים כחקי המדינה לשלם את החוב עד תמו ואז יהיה שלום לך ולכל הדורשים עזרה.

את שבע מאות הרו״כ צויתי לבעלי אגודת חובבי ציון בווארשא לשלוח לך על שם ידידנו הרב מיכל פינס נ״י לפי התנאים אשר השמעתיך, כי יהיה רק לצורך הקולוניה, ובלי שפק יעשו כדברי. ואותך אבקש לבל התנצל לפני על העבר, רק התאמץ כי ימָלאו תנאי העתיד בדיוק ככל אשר צויתי את ה׳ פינס ידידנו. גם תואל בטובך להודיעני אם השגת אדמה טובה? וכמה דונם תכיל? ואם כבר התישבו או עוד יתישבו אנשים בקרוב ב„גדרה״? וכמה מספר המשפחות? וכמה חלקי קרקע עולה על כל אחד ואחד? ואם חלקך גדול או שוה לחלקיהן? אנא לתת לי על כל שאלותי אלו מענה בפרטיות. גם תודיעני אם רק אנשים הדורשים עזרה, או גם אנשים עשירים יתישבו שמה? וכמה עוד ישנם

אנשים מחברת ביל"ו המיחלים לעזרה? וכמה יתאוו רק לעבודת האדמה, מלבד האנשים אשר שלחו ידם בגדול עצי זית?

גם תודיעני אם ישנם בארץ תוגרמה, בקונסטנטינופול או בערים אחרות, בתי אוצר למלוה על קרקעות „פאָזעמעלני באַנק"? ואם ישנם כאלה הודיעני מדת הרוחים שהם לוקחים? ואם נותנים ההלואות בשטרות תוגרמא, או בשטרות ארצות אחרות?

מוקירך קז"וו.

יח.

מוסקוי, יום ב' ד' טבת תרמ"ה.

להרד"ג בעל „המגיד" בליק.

ידיד נכבד! אחרתי עד כה מהשיבך על מכתבך האחרון, באשר הבטחתני להודיעני דבר בקבלך מכתב מערלאנגער. אולם בראותי כי תשובתך לא באה, לכן אענך כי עד כה לא נתחדש דבר בהענין הנכבד שאני עסוק בו. מיום ההוא והלאה נוספו לי רק שלשה אשר חתמו לדבר הזה עוד על סך ששת אלפים רו"כ, כאשר בלי ספק קראת בהמליץ, ובכלל יתנהג הדבר בכבדות, כי עוד יחסר לו הפרסום הנחוץ. ואני כבר ערכתי דברי ליחידי סגולה אשר לבם נוטה לישוב א"י, ואעוררם כי יושיטו לי נדבותיהם לדבר הזה, אבל עוד לא קבלתי מהם מענה, כי לתת כסף לא ימהרו גם יחידי סגולה. הבה אראה מה יענוני וידעתי את אשר אעשה.

עתה, ידיד יקר ונכבד! הנני מציע לפניך ענין חדש אשר לא מצאתי איש אחר טוב ממך שישתדל בו להוציאו אל הפועל, כי יש לך מכירים רבים מנכבדי עם בחוץ לארץ, אשר רק על ידיהם יוכל הענין להשתלם. הענין הזה קטן הוא מאד בכמותו וגדול באיכותו וטוב ומועיל לעתידות עמנו בדורות שאחרינו. אנכי כתבתי מענה לה' סמאָלענסקין על תשובתו אשר ענה בהשחר חוברת ששית, ואציע לפניו את העצה אשר כתבתי אליך, כי נשליש סך מסוים בבית אוצר בטוח, כי ישתמר לזרענו אחרינו, אשר יקבלו את הכסף בתנאי אם יהיו אמונים לאמונתם ודת אבותיהם בדור ההוא. על העצה הזאת יענני ה' סמאָלענסקין תשובה בגלוי בהשחר חוברת ח', והוא מציע אותה העצה אך לתכלית אחרת, כאשר תראינה עיניך בהקאָפיע של הקאָרעקטע שאני מעתיק לך:

„בדבר אמונה לא נוכל לדין ולשפוט מראשית אחרית, אך דרך אחד יש „אשר בלי כל ספק בו תלויה אמונתנו ורוחנו ואחרותנו, והדבר הזה הוא „התורה, ולא באונו כל התלאות כיום הזה ולא רבו בנו המורדים והפושעים

„רק בשביל התורה שנשתכחה, כי כל עוד לא תש כח התורה אז לא לנו לדאוג
„לאמונה, וזאת נראה בעינים כי היא תשָׁכח מיום ליום יותר. כמפירי חק כן גם
„היראים והחרדים ירחיקו את בניהם מהתורה, יען כי היא לא תתן להם מאומה,
„לא כבוד ולא כסף, ותופשי התורה וחכמי ישראל עניים המה ולעזרה יצפו,
„ועל כן גלה מהם כבוד. ואת המכשול הזה עלינו להסיר מדרך עמנו; עלינו
„לבקש תחבולות לבל ידח נדח מאהלי התורה, ואת הדבר הזה נוכל עשו רק
„אם נשים לב לתת לחם לממיתים עצמם באהלי התורה וחכמת ישראל. לכל
„העמים יש אגודות חכמים (אקדימיות) והחכמים יקבלו פרס וספריהם יודפסו על
„חשבון האגודות ושכר עמלם ינתן להם, וכזאת עלינו לעשות לעמנו: ליסד
„אגודת חכמים אשר בה יבחרו גדולי חכמי העם להורה להעודה ולחכמה,
„ושכרם יהיה נכון לפניהם מקופת האגודה, והם יבחרו גם בחכמים אחרים כפי
„ראות עיניהם, והמה ישפטו את הספרים הראוים כי האגודה תוציאם לאור או כי
„תתמוך בידי מחבריהם. האגודה תיסד בתי ספר לרבנים ומורים לישראל מבספה,
„לבל יתערב זר בהם. האגודה תשים לבה להרבות דעת התורה וחכמת ישראל
„על ידי בתי ספר וכאלה, ובכל דבר נכבד ישָׁמע דבר האגודה, אשר כבר תהי
„מקובלת ורצויה בעיני כל העם. ובדבר הזה נתֵּן הנהגת בית ישראל בידי
„אנשים יודעים את עמם ותורתם; אנשים אשר לא ייראו מפני איש, כי לחמם יהיה
„נכון בידם. ובדבר הזה נגדיל כבוד התורה והאמונה גם יחד — כי יודעי תורה
„אם לא עניים המה ינחלו כבוד רב, ומה גם אם על פיהם יצא דבר כל העם.
„ואם אגודה כזאת תהיה לנו אז הכל בידינו. אך איכה ניסד אגודה כזאת ולדבר
„הזה הן דרוש כסף רב מאד, לכל הפחות חמשים מילליאן קרן קימת? על זאת
„אשיב: נעשה בעצת כבודו, כי יתעוררו נדיבי לב להשליש כסף למשך מאה
„שנה, או עד אשר ירבה הכסף עם הרבית ויהיה לסך חמשים מיליון, או אז
„יצא החפץ הזה לפעולת אדם ואז נדע כי בנינו בית ישראל וכי הקימנו רוחו
„בתפארת ועז לנצח. ובדבר הזה יוכל להחל גם איש אחד ואחריו יתחרו גם
„אחרים לעשות כמהם. ומי יתן וישימו יתר מכה"ע את לבם להעצה הזאת וישאו
„ויתנו בה לברר וללבן אותה, כי אמנם ידעתי כי עוד שאלות רבות יש לשאול
„בעצה הזאת אך גם תשובות יש. ומה גם אם רבים ישאו ויתנו בה אז בלי
„ספק יצא משפט צדק לאשר עמנו בדור יבא".

הנה העצה ההיא ישרה בעיני מאד, כי באמת רב טוב צפון בה לעתידות עמנו, והנני חפץ להיות מתחיל במצוה הזאת בכל לב ובכל נפש. אבל כל הקושיות והשאלות במקומן עומדות, באיזה אופן ישָׁמר הכסף? ומי ישמרֶנו? והנה אתה, אשר כבר דברתי אתך על אדות הענין הזה בפה ובכתב, ענית במכתבך מן ח' חשון את הדברים האלה:

„בנוגע להצעת ידידי ביחוס עתידות הענין, אחדים הבטיחוני להתבונן
„בזה. עצת רבים בלונדון היא אשר לא איש אחד, רק אחדים מבתים גדולים

„ומפורסמים יקבלו הדבר עליהם, גם לזה אשים לב, וכל אשר תמצא ידי לעשות „אעשה אי"ה. רק הענין דורש זמן".

ועל כן לא אמצא איש אחר מוכשר ומסוגל ממך להיות לעזר לי להביא את הענין לכלל גמר. ואתה תוכל זאת עשה, אם רק תואל בטובך לכתוב מכתבים לבני מרום עם הארץ מחוץ לארצנו, כי יִמָּצא מאסף להכסף הזה שישָׁמר להעודתו אחרי ערן ועדנים. ואינני מסופק כי לענין גדול ונכבד כזה ימצאו שתים שלש פירמות אשר תקבלנה עליהן את האפוטרופסות.

אני חפץ להשליש מאה פונט שטערלינג „המעלה חמשה פונט לשנה מהלואה החדשה של ממלכת רוסיה משנת 1884 הנקרא קאָנסאָלד' אָבליג' של מסלות הברזל ברוסיה על משך 81 שנה", ולזה דרוש לעת עתה אפוטרופום אשר יחתוך מדי שנה בשנה את הקופאנים בני חמש לטרות שטערלינג, (ערך חמשים רו"כ), ויקנה במחירם שטרות אחרים להוסיף מדי שנה בשנה אל הקרן. את ההתחלה הזאת אני חפץ לעשות, ואם ימצאו אפטורופסים לזה — הנני סמוך בטוח שבאשר יפורסם הדבר ימָּצאו אחרי כן רבים אשר ישלישו סכומים גדולים למטרה הזאת, וכבר הבטיחוני אחדים על זה. הנך רואה לפניך ידידי איש עומד הכן לפעול ולעשות, ועל כן אני מעירך לבל תתרשל בדבר הזה, בדעתך כי לא רבו הפועלים והעושים תמיד. והנני יודע נאמנה, כי אם תסביר דבריך בטוב טעם ודעת, לא ימשכו אחינו בעלי האוצרות שבחו"ל את ידם מהעצה הטובה הזאת, והדבר הנכבד הזה שבו תלויה תשועת עמנו מצד דתו, תורתו והשכלתו — שלשת היסודות שכל טובו ברוחניות נשען עליהם — יֵצא אל הפועל. לשוב ולבקשך שנית ושלישית כי תעשה כאשר בקשתיך אחשוב למותר, כי אתה אשר תדע את טוב הענין על בוריו ואשר החפוץ בטובת עמנו ואשר תדע כי לא תמיד יש החפץ בלב אנשים לתת, ואשר לא נכחד ממך כי שעת הכשר היא רק עתה להוציא ענין כזה אל הפועל — באשר התעוררו רגשות לאומיות גם בלב אחינו יושבי חו"ל, שעד כה עמדו מנגד — לא תמשוך ידך מהענין הנכבד הזה, ואם עשה תעשה אז גם יכול תוכל, כי אין לך דבר העומד בפני החפץ והרצון.

בשבוע העבר שלחתי להגזבר החדש ה' בערנשטיין בווארשא סך 800: בבילעטין שאספתי בעד התמונות, וסך 1050 רו"כ של חברתנו „חובבי ציון". ומבלעדי זאת כבר שלמנו לה' פינס 900 רו"כ ועוד 600 רו"כ נשלם 30 דעצעמבער ס"ה 1050 רו"כ בעד שלש מושבות „בגדרה" אשר קנתה חברתנו.

והנני ידידך וכו'

קז"וו.

יט.

מוסקוי. ג׳ ה׳ טבת, תרמ״ה.

לה׳ שפ״ר בווארשא.

ידיד יקר ונכבד! צר לי מאד כי עוד לא באוני הפרוטוקולים העברים אשר שכחת לשלחם אלי, כי במכתבכם מן ט״ז כסלו הודעתם לי שלוטים בו מספר עקז׳ מהצירקולאר המבאר את הפרוטוקול והחלטות האספה. „הפרוטוקול העברי עם הצירקולאר הננו שולחים בכמה עקז׳״ — כן כתבתם — ואני לא קבלתי אף אחד מהם. ובקשתי להודיעני אם תשלחו לי הפרוטוקולים הכתובים בשפת אשכנז כאשר בקשתי מכם במכתבי העבר, ואת התמונה הפוטוגראפית אשר דרשתי מכם. וגם לא פרסמתם במכה״ע עד היום את הרשימה החמישית של 113 רו״כ, ועי״ז רבו עלי התלונות מכל העברים. בבקשה מכם כי תמלאו עתה את אשר נמנעתם מלמלאות עד היום. הנני שולח לכם את הרשימה שנית כי אולי נאבדה מכם, ואקוה כי עתה לא תתמיצוה עוד ותמהרו להדפיסה במכתבי העתים עם שמות המתנדבים כחק.

ממני ידידך עוז וכו׳ קז״וו.

כ.

מוסקוי. ב׳ י״א טבת, תרמ״ה.

לה׳ שליט בריגא.

ידיד יקר ונכבד! אל נא תשית עלי חטאת כי החרשתי ממך עד כה ולא הודעתיך מאומה מדבר הענין אשר לפנינו, כי עד כה עוד לא מצאה ידי לאסוף חתומים יותר מעל ששת אלפים רו״כ למטרה זו מאת שלשה אנשים ממכירי, אשר בלי ספק קראת זאת בהמליץ. יותר לא חדשתי מאומה, באשר חכיתי למענה מהר״ד גורדון ע״ד ערלאנגער, אם מקבל הוא על עצמו להיות שליש להכסף ההוא, אבל עד כה לא קבלתי ממנו כל מענה. ובראותי עתה כי אבדה תקותנו מה׳ ערלאנגער ובדעתי כי לכל מחשבה טובה דרושה השתדלות כעצים לאש, ואם אין תשקע תחתיה ואבדה הטובה הצפונה בה — על כן מצאתי עלי לחובה, לבקש תחבולות אחרות בנוגע להשלשת הכסף, ולא מצאתי טובה מכלן בלתי אם כי נשליש שנינו את הסך 25% כמדובר, למען נהיה למופת ליתר המתנדבים וממנו יראו וכן יעשו. בנוגע להשלשה בעצמה, הנה עצתי שבסך

הכסף שנתן עתה, נקנה שטרות המעלים חמשה פ"צ למאה ונפקידם באיזה בית אוצר בטוח אשר נבחר למשמרת.

לפי דעתי טוב לזה „בית אוצר הסוחרים" אשר פה. ועל ידי הדבר הזה תצא לנו תועלת משנֶה, כי מלבד אשר ימהרו גם יתר השותפים להשליש את חלקיהם כמונו, עוד יתרבו על ידי זה שותפים חדשים. כי העקר הגדול בדבר הזה הוא הפרסום, ואין לך פרסום גדול מזה כשנשליש שנינו את הכסף כמתחילים במצוה.

הנה זאת היא דעתי והצעתי בענין הזה. ואקוה כי תסכים לי, ותשלח את מכסת הכסף אלי להשלישו יחד עם כספי פה, או אנכי אשלחנו אליך להשלישו באיזה בית אוצר בטוח בעירך. ואז הנני סמוך בטוח כי גם יתר החברים יעשו כמונו והענין יתקרב יותר אל המטרה.

הנני ידידך מוקירך וכו' קז"וו.

כא.

יום ו' ט"ו טבת, תרמ"ה לפ"ק.

לראשי „חובבי ציון" ליסוד „מזכרת משה" בווארשא.

חברים נכבדים! כחידה כתומה היה לי מכתבכם על ידי ה' שפ"ר, שבה תבקשוני ללכת במלאכות חובבי ציון לקונסטנטינופול ולארץ הקדושה. כי מה חזיתם בי שתמלאו ידי לדבר גדול וענין נכבד העומד ברומו של עולם כזה? הנה השליח במצוה כזו צריך להיות איש שלא יחסרו לו כל הכשרונות הנחוצים למלאכות כזאת, ואני הן לא איש דברים אנכי, וגם השפות הדרושות במקום ההוא נעדרו ממני, ואיך יעלה על לבבכם להעמיד איש כמוני לפני גדולים, ואנכי איש סוחר מנעורי ולא ידעתי צאת ובא בענין כזה. למלאכות כזאת דרוש איש אשר ידע היטב אחדות משפות אירופה, וגם יהיה יודע דת ודין ובקי בנמוסי המדינות וגם בעל נסיון במעשיו ובמעשי אחרים, — ואיך יבחרו בי, אשר לא אבין את שפתם והליכותם? על כן הודיעוני נא המטרה אשר למענה בחרתם בי למלאכות כזאת, גם מי ומי ההולכים בלעדי, גם שלחו לי את הפרוגרמה אשר הכינותם לזה, ואז אולי אוכל למצוא לכם איזה עצה בנוגע לענין הזה. אנכי מצדי הנני נכון להפקיר עתותי וכחותי ולבלתי הראות גם צרות עין בכסף, אם אך אדע כי טובה נשקפת על ידי להענין אשר לפנינו; אבל מלתא בלא טעמא לא אוכל לעשות, כי למה זה הבל איגע ואשבע עמל ונדודים לעת זקנתי מבלי תועלת מאומה להכלל?

על כן אבקשכם ארוני לבאר לי את דבריכם בפרוטרוט למען ארע את אשר לפני ולפניכם וידעתי מה שאשיב לכם.

הנני ידידכם תמים דעים עמכם

קז״וו.

כב.

מוסקוי. ה׳ כ״ח טבת, תרמ״ה.

להר״ר שמואל יוסף פּין נ״י שלום וישע רב!

אדון יקר ונכבד! מכתבו היקר מכ״ה טבת לנכון קבלתי. תודה לו על העירו אותי לפעול ולעשות, ואמנם פועל ועושה אנכי כפי אשר תמצא ידי, והלואי רבו הפועלים והעושים בכל תפוצות ישראל כמו במוסקוי, כי אז יכלנו לקוות כי הענין הנכבד יבוא למרום קצו בעגלא ובזמן קרוב. מיום היתה האספה בקאַטאָוויץ כבר נאספו פה חברים רבים לחברתנו „חובבי ציון״, והיא היום בעלת ארבע מאות חברים המביאים פרס תמידי להקופה לערך ארבע מאות רו״כ לחודש. מפה כבר נשלח על ידי, כידוע לכבודו שי׳, סך 4850 רו״כ לחובבי ציון בווארשא, הכסף אשר אספתי בעד התמונות „למזכרת משה״ (בו נמצא סך 1050 רו״כ מחברתנו), מלבד אשר שלמנו להרב ר׳ מיכל פינס נ״י בעד שלשה חלקים במושב „גדרה״ סך אלף וחמש מאות רו״כ. ומי יתן ועשו כמונו בערים האחרות, כי אז לא אֵחרה מציון תשועת ישראל; אבל לדאבון לבי אני רואה כי הענין הקדוש מתנהל בכבדות ביד יתר האגודות. תקותי חזקה כי כבודו נ״י ישתדל בעירו לעשות כל מה שבכחו לטובת הענין, ואיש את אחיו נעזורה, או אז תבא תשועתנו. לקיוב אכתוב עוד בשבוע הזה, ואתם השתדלו גם מצדכם להפר עצת היחידים האומרים לקחת גדולה לעצמם בדעת הכלל. לו היה ברצון הדו״ר פינסקער לנסוע לקונסטנטינופול, כי אז הביא בלי שפק תועלת להענין, אבל באשר לא נשמע עד היום כי יעשה דרכו, אות הוא כי איננו מסכים לנסוע. לכן אתיעץ עם כבודו בדבר אחד בענין הזה (וגם לווארשא אכתוב מזה): הנה הד״ר י. מ. ראַבינאָוויץ כפאַריז הודיעני כי יחפוץ להִלָוות להנוסעים בתור מליץ ומתורגמן, ואני לא ידעתי אם מוכשר הוא לזה, — ועל כן אבקש מכבודו, אשר בלי שפק ידעהו, כי ייעצני דבר ברור על אודותיו, למען ארע מה שאשיב לו.

ממני מוקירו ומכבדו כערכו הרם

קז״וו.

כג.

מוסקוי, ג׳ ד׳ שבט, תרמ״ה.

להר״ר מיכל פינס נ״י שלום וישע רב!

אדון יקר ונכבד! לפלא מאין כמיהו הוא בעיני, כי כבודו סלק את ידו מב—ד, ומאד אצטער על הדבר הזה, באשר כבר צויתי לשלוח גם את יתר הכסף על שם כבודו שימסרם לב—ד ויקבל נגדם את כל הכתבים הדרושים. והנה לא רק על אי־הסדרים שיצא מזה אני מצטער, כי אם על גופא דעובדא שכבודו משך ידו ממנו, ווה אות שנפלה איזה תגרה או קטטה ביניכם. בלי שפק יד מלשני בסתר הסבה את לב כבודו ממנו, ועל כן אני מעיר את כבודו, הנודע לסבלן ומיושב בדעתו, שישיב אל לבו, כי ב... היה מהאֻמללים הראשונים אשר חרפו נפשם לטובת עמם, ויבחרו לכת ערום ויחף אל משואות ערי קדשנו משבת בהיכלי צפון, כי לו גמר את חק למודיו כי אז לא התענה בבור עני וברזל כיום הזה. ואף עוד זאת, הנה הוא כבר נכון לבוא אל המטה, ואם כבודו יעזבהו ונפל שנית חלילה באין עוזר. כי על כן אבקשהו בשם אהבת אדם האמתית, הנקיה מכל שמץ תגרה, לבל יטה באף את האֻמלל הזה, אם גם ידע כי חטא ואשם ועשה דבר למרות עיני כבודו, הלא יודע כבודו רוח בני הנעורים כי נלהבים הם בטבעם, ועל כן ינח נא להם, כי מהם תבואנו טובה בהתישב עליהם דעתם בבואם בימים. אקוה כי כבודו נ״י ימלא בקשתי.

הנני ידידו עוז מוקירו ומכבדו כערכו הרם,

קז״וו.

כד.

מוסקוי. ד׳ ה׳ שבט, תרמ״ה.

לה׳ שליט ברינא.

ידיד יקר ונכבד! שמחתי מאד כי שקדת על דבריך לעשותם, ואף אני מלאתי הבטחתי, כי קניתי שני בילעטין על מאסקאווסקי פאזעמעלני באַנק הנושאים פרי חמשה למאה על סך אלפים רו״כ, ושלמתי במחירם עם הרבית עד 8 יאנואַר ש״ז סך 1699/50, והיום הפקדתים למשמרת בהבאַנק. רצוף במכתב הזה שטר ההשלשה על שמך, ויתן ה׳ כי ממנו יראו וכן יעשו גם יתר המבטיחים, וה׳ דעמאנט הבטיח לי בשבוע הבא ג״כ בילעט ע״ס אלף רו״כ. אדמה לפרסם הדבר ב„המליץ" ואז אולי ימהרו גם אחרים להושיט ידם לנו.

לקיוב אכתוב היום להד"ר מאנדעלשטאם וליהל"ל. אתמול כתבתי לווארשא ולווילנא, ושאלתי עצתם על דבר המכתב אשר קבלתי בשבוע העבר מהד"ר ראבינאָוויץ מפאַריז, כנוספות על הדברים אשר דבר עמי פא"פ בקאַטאָוויץ, כי נכון הוא להלוות אל הנוסעים לקונסטאנטינופול ולאה"ק בתור מליץ ומתורגמן. ואלה הם דבריו אלי בנוגע להענין הזה; „החכם המפורסם ד"ר גראֶץ הכותב דברי הימים לבני ישראל אמר לי וגם דבר מזה עם הד"ר פינסקער, כי אם איזה מחברינו ילכו לארץ ישראל טוב יהיה ללכת בחדש אדר וחדש ניסן, גם טוב יהיה כי אֶלָוֶה אליהם בדרכם, כי כל פקידי הממשלה מדברים בלשון צרפת. על כן אדבר עם אדוני שוב שנית מזה אחרי אשר כבר דברתי עמו בעיר קאַטאָוויץ כי הענין נחוץ הוא. יאמין לי אדוני כי לא למעני ולא להרויח מזה הנני חפץ לעשותו, כי אם לטובת „ישוב ארץ ישראל". על כן אבקשך ידיד יקר שתודיעני דעתך ועצתך, אם תמצא את האיש הנכבד הזה מוכשר ומסוגל למלאכות כזאת, למען אדע מה שאשיב לו.

והנני דורש שלומך באהבה, ידידך מוקירך ומכבדך

קז"ו.

כה.

מוסקוי. ד' ה' שבט, תרמ"ה.

להר"ר יהושע צוקערמאן בקיוב.

[1]) בשם כל חברי חברתנו הנכבדה „חובבי ציון" במוסקוי הנני נגש אל כבודו בבקשתי, כי בהיותו ממכירי החכם הד"ר מאַנדעלשטאַם, יואל בטובו לדבר על לבו שיביא חשבון ברור בנפשו, עד כמה תרע ותשחית התיסדות האגודה החדשה בקיוב לכל הענין הנכבד של ישוב א"י, שכל בני ישראל עסוקים בו ועיניהם נשואות רק אל הועד המרכזי אשר בווארשא והד"ר פינסקער העומד בראשה. הן רבות עמל ויגע איש המעלה הזה להביא סדרים במעשה הצדקה, ומבלי בקש שררה וגדולה לעצמו הוא עוסק יום ולילה לטובת הענין עד כי הצליח למשוך אחריו כל האגודות שבארצנו וחו"ל — והנה עתה יש בכח האגודה החדשה שבקיוב להכות את כל בית ישראל לרסיסים! ומה לחכם נכבד ומפֹאר כהד"ר מ"ש להתערב ולעשות דבר אשר סכנה נוראה צפונה בו לכל הענין היקר שאלפי ידים עסוקות בו באמונה? הנה זה הוא אסוננו מעולם, כי איש איש ממנו יתאמץ תמיד לבנות בָּמה לעצמו, ועדר עדר לבדו נעמוד בין הזאבים והנמרים הארבים לנו על כל מדרך כף רגל. היתכן איפוא כי חכמינו ומשכילינו,

---

[1]) מכתב מעין זה נשלח שמה גם ליהל"ל.

היודעים היטב סבת אסוננו, עוד יוסיפו פרה להפריד בין אחים, ובראש תנועת הפרידה יעמוד איש דגול מרבבה וחכם מחֻכם כהד"ר מ"ש!

אדון יקר! הן לא זכיתי עד כה לדעתו פנים אל פנים, אבל רבות ידעתי ושמעתי את טוב לבו ואהבתו לעמו ולדתו, ועל כן אשביעהו בשם המדות הטובות שבהן יצטיין, שתיכף בקבלו את מכתבי זה, הנכתב בשם כל חברי אגודתנו. יקח דברים עם הד"ר מ"ש למסור לו את דברי היוצאים מן הלב — ותקותי בהחכם הגדול הזה, שנבחר לחבר נכבד לחברת „מזכרת משה מונטיפיורי" ביום האספה בקאַטאָוויץ, שלא יעמוד בראש חברה כזאת אשר תקרע את כל הענין היקר לגזרים! אקוה כי כזאת תהיה, ואת כבודו הרם שמתי למליץ בינותינו, בחפצי לקיים את מאמר הכז"ל מגלגלין זכות ע"י זכאי.

ושלום לו מאת מכבדו ומוקירו מבלי הכירו

קז"וו.

כו.

מוסקוי. א' ט' שבט, הרמ"ה.

לה' ארז המו"ל את „המליץ"!

ידיד יקר ונכבד! 1) חכיתי עד כה בדברים ולא דברתי בקהל על דבר הענין הנכבד שהצעתי לפני איזה חברים מקהל הנאספים בקאַטאָוויץ, ליסד בשותפות בתי חרשת לעבודה ומלאכה בארץ הצבי, כי אמרתי דים הדברים האחדים שבאו על אדות זאת בהמליץ 92 .90 .87 № להמציא מתנדבים למפעל הטוב והנעלה הזה, ולירות אבן הפנה לבנין הזה המחזיק ברכה לישראל בכלל ולרעיון ישוב א"י בפרט. והנה בראותי עתה כי הדבר מתנהג בידי בכבדות, מצאתי עלי לחובה לדבר בזה דברים אחדים, כי המטרה הנכונה נעלמה בפרטים לע"ע גם מאתנו. עוד לא ידענו אל נכון על איזה תנאים נבנה את הבנין הזה, במה ניסדנו ובמה נציב דלתיו, ואיך נניע את אופני המכונה הנפלאה הזאת. אך באשר לא נכחד ממנו כי באפס כסף אין כל יסוד מוסד והכסף הוא הציר שעליו יסבו כל גלגלי המכונות, על כן גמרנו בדעתנו לאסוף לעת עתה כסף מנדיבי עמנו למטרה הזאת: כל איש נדיב לב, אשר ברכו ה' בעשר וקנינים, שיעלה גם ירושלים על לבבו, להאציל חלק קטן מכספו למשא ומתן בארץ הקדושה (פחות מאלף רו"כ לא יקובל לע"ע לשותף) על ידי בתי מלאכה וחרשת המעשה, באשר שמן הנמנע לקרבה אל המלאכה בטרם יקבץ למספר

1) נדפס בהמליץ תרמ"ה נו' 5.

כמאת אלף רו"כ, ובפרט שההכרח לשלוח שמה שנים אנשים יודעי בינה, אחד מבעלי המסחר ואחד חרש חושב מחכמי חרשים, לתהות על קנקנה ולדעת איזה עסקים יכשרו לנו ולהביא בחשבון צדק גם מוצאם ומובאם. לכן הצעתנו להמתנדבים בעם, להודיעני מי ומי המה הלוקחים חלק להשתתף עמנו, למען נדע אם יש תקוה כי יאָצר ויֵחסן סך כזה, ואז בהאספנו יחדיו נראה את אשר לפנינו. ולקים הדבר שלא נהיה כחולמים, על כל חבר הבא אתנו בברית יחד להשליש 25% ממסת ידו, למען נבטח בו שלא יחל דברו, ואם נראה שהסך הזה נכון לפנינו אז נקרבה אל המלאכה. וזאת לדעת, כי בעזרת ה' נשתדל לבנות את הבנין הזה על יסודות חזקים ולפי חקי המסחר, באופן שיהיה רחוק מהפסד וקרוב לשכר. אולם אם הנסיון והבקרת ימנעונו לעת עתה מהקים בתים כאלה, אז נבקש בכסף ההוא מטרה אחרת בארץ הקדושה, כמו בית „מלוה על קרקעות" או אחד העסקים האחרים הנעשים בשותפות השוה לכל נפש על פי הסכם אנשי הועד יודעי בינה לעתים באופן שלא יאבד כסף המתנדבים, אף יראו ממנו ברכה ברבות הימים. הנה זאת מצאתי עלי לחובה להודיע לכל השואלים אותי בענין הזה, ואותך ידידי המו"ל אעיר, שתשמיע את כל התועלת הגדולה הצפונה בחיק המפעל הנעלה הזה, ואל תתן דמי לעשירינו, עד אם יתעוררו גם המה לצאת לישע עמם, ולא ימנעו הטוב ממנו בעת אשר לאל ידם לעשות לטובת הכלל [1].

אנכי מצדי וגם ידידי הגביר הנכבד האוהב עמו באמת ה' ל. שליט מריגא כבר מלאנו את הבטחתנו. כי בראותנו כי אין מתעורר עוד להמפעל הטוב הזה, יראנו פן תרפינה ידי המתנדבים האחדים אשר מצאנו עד היום. ועל כן קנינו במחיר הכ"ה פראָצענט מהסך 3000 רו"כ שהתנדב כל אחד משנינו, שני שטרות מאסקאווסקא זעמעלני באַנק הנושאים פרי חמשה למאה, כל אחד אלף רו"כ, והשלשנום בבית האוצר לסוחרים במוסקוי למשמרת. והם מוקדשים להתיסדות בתי חרשת לעבודה ומלאכה בארץ הצבי, — למען יעשו גם יתר חברינו כמונו, ואקוה כי אמנם כזאת יעשו בקרוב. אולם סך י"ח אלפים רו"כ מה הוא לענין גדול ונכבד כזה? כי על כן עליך ידידי המו"ל החובה, לחבב את הרעיון הקדוש הזה בעיני בעלי היכולת, שיתעוררו לקראת הענין החדש הזה ויתנו אל לבם לַענות בו. ואקוה כי דבריך המחֻכמים יכו שרש בלבם, ופתוח יפתחו את ידם להריק אלינו ברכה, — כי אמנם ברכה ברעיון הזה, וממנו יתד וממנו פנה לישוב א"י ותחית האומה, שאנו עוסקים בם זה כמה.

ממני ידידך מוקירך ומכבדך כערכך הרם,

קז"וו.

---

1) פה באו שמות החברים המשתתפים לזה ככל הכתוב למעלה במכתב ו'.

כז.

מוסקוי. יום א׳ ט׳ שבט, תרמ״ה לפ״ק.

לה׳ מיכל פינס נ״י.

ידיד יקר ונכבד! מכתבו מי״ט טבת באני, והנה אודיעהו כי בעד האנ״וו אשר שלח על שם ליפשיץ הנמצא עתה ביד ש״ב ה׳ מאיר פינס נשלם בימים האלה. ועל דבר ב—ד כבר כתבתי לכבודו בשבוע העבר, ועתה לא למותר אחשוב לבקשהו שנית כי יעשה זאת למעני, ויקבל על עצמו הטורח לתת לו את הכסף על פי התנאים אשר בקשתיו ולקבל ממנו את הבטוחות. ואקוה כי כבודו לא ישיב פני וגם יחס על ה׳ ב... אשר נשא וסבל הרבה, ואל ישליכהו מלפניו בעת שהשעה החלה לשחק לפניו, פן יאבד בעניו באפס תקוה. אבטח בכבודו כי ימלא הכל כיד חריצותו הטובה עליו.

והנני ידידו מוקירו ומכבדו כערכו הרם,

קז״וו.

כח.

מוסקוי. יום ב׳ י״ז שבט, תרמ״ה לפ״ק.

להרד״ג בעל „המגיד״ בליק.

ידיד יקר! מכתבך הנכבד קבלתי, כאשר בלי ספק קבלת כבר גם אתה את מכתבי הארוך. חדשות לא אוכל להודיעך, כי לא נוסף לי מאומה בענין הפבריקציא בארץ הקודש. ולבל ישתקע הענין לגמרי, החלותי לדרוש מהחברים כי ישלישו את הסך כמדובר. והנה בראשונים נמצאו לי ה׳ דעמאנט פה וה׳ שליט בריגא, אשר נאותו להשליש את חלקם בבית האוצר לסוחרים במוסקוי, וכאשר יושלש כספם אז אכתוב גם לבארנעט ולוואלרויך כי ישלישו גם המה בלונדון. מה תאמר ידידי לחדשה מקרוב באה? הנה אגודת חובבי ציון בווארשא תמלא ידי לצאת במלאכות הידועה לארץ הקדושה, ואנכי לא ידעתי איזה מטרה צפונה בה ומה יחזו בי כי בחרו אותי לדבר נכבד וגדול כזה! אנכי כתבתי להם היום כי לא אבין בשום פנים איך יאמרו לשלוח במלאכות כזאת איש כמוני שאיני יודע לשונות אירופה גם חסר נסיון אני בענין כזה? ועל כן נכספה גם כלתה נפשי לשמוע חות דעתך ועצתך בזה.

ממני ידידך כו׳

קז״וו.

כט.

מוסקוי, יום ב׳ י״ז שבט, הרמ״ה לפ״ק.

לכבוד הרב הגאון נזר דורנו וצבי תפארתנו,
כש״ת הרב שמואל מאהילעווער נ״י שלום!

מכתבו היקר מן ו׳ שבט באני. על דבר בתי חרשת המעשה והמלאכה בארץ ישראל לא אוכל לעת עתה להודיעו למעלתו דבר ברור, כי הענין מתנהג בידי בכבדות, באשר דורש דמים הוא, ולתת לא ימהרו עשירי ישראל, כידוע. אנכי מצדי וגם ידידי הנכבד האוהב עמו באמת ה׳ ל. שליט מריגא כבר מלאנו את הבטחתנו, כאשר יראה כבודו במכתבי שנדפס עתה בהמליץ נומר 5. ועל דבר העתקת הועד המרכזי לברלין, אוכל להודיעו כי כבר כתבתי לאגודת ווארשא מכתב בשם כל אנשי שלומנו בשבוע העבר, כי תתיעץ בדעת צלולה ומיושבת אם כדאי וראוי למסור את כל הענין הנכבד, שידי אלפים עמלו בו, ביד איש אחד שלא יצאו מוניטין שלו בעולם הלאומי, אף הודענו אותה כי אין אנו מסכימים לזה עד אשר נראה מופתים חותכים כי טוב הדבר לפנינו. אקוה כי החברה לא תמרה את פינו, ותביא עצות מה לעשות.

והנני ידידו מוקירו ומכבדו כחין ערכו הרם,

קלונימוס זאב וויסאצקי.

ל.

מוסקוי, יום ג׳ י״ח שבט תרמ״ה.

אל ראש הועד המרכזי של חובבי ציון בווארשא.

מכתבכם הנכבד קבלנו, ואחרי שקול דעתנו נודיעכם כי אין אנחנו מסכימים שתוציא חברת „חובבי ציון" מכסף הקדשים להוצאות המלאכות לארץ הקדושה, באשר אין הדבר מסכים עם טבע הענין, שתרבה החברה הדלה בהוצאות מרֻבות, בעת אשר יותר נחוץ לתמוך בכסף הזה בידי אביוני אדם הצועקים לעזרה ואין. כי אם בטלה לעת עתה מחשבתכם הראשונה על דבר המלאכות לקושטא, שדרשה מכם אנשים של צורה הנקנים בכסף. הנה על מלאכות כזאת נקל לכם לפי דעתנו למצא אנשים גם בין י״ח הנבחרים של הועד המרכזי, שיעשו דרכם על חשבונם ולא על חשבון החברה, אשר אל אוצרה הקטן והדל נשואות עיני עניים רבים. כי מה יעשה לכם האיש הדורש הוצאות במדה רחבה

יותר מאשר יעשה לכם איש אשר יתנדב לנסוע על הוצאות עצמו ? הנה מלאכות כזאת תוציא מאוצרכם אלף רו"כ או יותר, ובאלף הזה הלא תוכלו להיטיב מצב בני פתח תקוה ויסוד המעלה והבילוי"ם, אשר למענם כל ההרדה הזאת. על „חובבי ציון" לקמץ בהוצאות בכל האפשרות, כי רבו הוצאותיה גם מבלעדי זאת בעת אשר הכנסותיה מועטות. ואיך אפוא יעלה רעיון על לבה להרשות לעצמה פזורונות כאלה, בעוד אשר בידה למצוא מתנדבים אשר יעשו דרכם על הוצאותיהם ? הנה על כסף הרמב"ן דוה לבנו שיעלה בתהו על הוצאות השליהים ומשרתיהם, ועתה העוד נוסיף אולת להוציא גם את כסף „חובבי ציון" להוצאות צירים חדשים ? כי על כן עצתנו אמונה לכם, לנסות דבר אל חברי הועד המרכזי, שיסעו מהם שנים שלשה אנשים לאה"ק על חשבון עצמם, ואין אנחנו מסופקים רגע כי ימצאו בקרבם אנשים אשר יואילו למלאות בקשתכם. אולם אם תראו כי אין איש, הנני מקבל על עצמי שאסע אנכי על הוצאותי בלוית הד"ר ראבינאָוויץ, אשר יסע על חשבון החברה. ובתנאי קודם למעשה, כי כל אלה אשר יסעו בלעדי יסעו ג"כ על חשבונם כמוני, מבלי קחת אף אגורה מקופת אגודתנו, כי קדוש הכסף ההוא להמטרה הקדושה, וכל הנוגע בו כנוגע בבבת עין ישראל כלו. הנה זאת היא דעתי ודעת כל אנשי שלומנו ואותה נשמיע אתכם למען תדעו את אשר לפניכם, ותודיעוני את תשובתכם.

הנני מוקירם ומכבדם כערכם הרם,

קז"וו.

לא.

טוסקוי, ג' י"ח שבט, תרמ"ה.

לד"ר רבינוביץ בפאריז.

ידיד יקר ונכבד! מכתבו מן 9 יאנואר במועדו קבלתי, ואל יפלא בעיני כבודו כי לא עניתיו עד כה, כי הצעתי הצעתו הנכבדה לפני ועד המרכזי בווארשא, וחכיתי עד כה לתשובתם. עתה הנני ממהר להשיבו כי הצעתי ישרה בעיני הועד והוא מסכים כי כבודו הרם ילוה אל המלאכות לארץ הקודש. ואני אשר גם מראש הסכמתי לזאת, אשמח מאד על הדבר הזה, והנני מבקשהו שיכתוב לאגודת ווארשא, ואז יודעו לו כל פרטי הענין על בוריו.

והנני ידידו מוקירו ומכבדו כערכו הרם,

קז"וו.

לב.

מוסקוי, ה׳ כ״ז שבט, תרמ״ה.

להד״ר פינסקער באודיסה [1].

אדון נכבד!

בימים האלה הגיעני מכתב מווארשא, בו ישאלו את אנשי אגודתנו פה: א) הסכמתנו להחיש עזרה להקולוניסטים אשר אין ביכלתם לחכות עד בוא השליחים אליהם; ב) כמה כסף יש לקבוע על הוצאות ההולכים במלאכותנו לארץ הקדושה? על שתי השאלות הנני להשיב: א) במכתבנו מיום ג׳ ד׳ שבט ש״ז גלינו דעתנו כי אין להאריך נפש הקולוניסתים עד שיבואו אליהם שליחינו, כי אם למהר ולשלוח להם העזרה היותר נחוצה, כפי החשבון שיעריכו בעדם ה׳ מיכל פינס, ד״ר הערצבערג ובן־יהודה, להקולוניסתים בכלל ולהבילו״ים בפרט.

באגרת ששלחנו לווארשא ביום ג׳ י״ח שבט, אשר אל נכון הגיעה לכבודו הקאָפיע ממנה, יש תשובתנו על השאלה השניה, וזו היא: נחוץ למצוא בתוכנו שני צירים שיוכלו וירצו לנסוע על חשבון עצמם, ואליהם יצטרף עוד שלישי, שיהיה משכיל וחרוץ היודע מצב עניננו ויודע הלשונות הנחוצות וגם הקי הארץ ההיא, אולי יהיה צורך ויכולת לבוא בדברים עם שרי מעלה. והוצאות הציר הזה יהיו, כמובן, על חשבון חובבי ציון.

כל הדברים האלה הנני כותב בשם אגודתנו והסכמת כל חבריה.

והנני וכו׳ קז״וו.

לג.

מוסקוי. יום ב׳ א׳ אדר, תרמ״ה.

אל ראש הועד המרכזי „חובבי ציון" בווארשא.

מכתבכם, מכתב החוזר נומר 7, באני, ותיכף ביום ה׳ כ״ז שבט עניתי את הד״ר פינסקער על דבר שתי השאלות, שהקאָפיע ממכתבי ההוא אני שולח עתה אליכם, גם מכתב פרטי גדול קבלתי מהד״ר פינסקער על דבר הצעת ה׳ פּין נ״י, להאסף שנית לשאת וליתן על דבר הענינים הידועים גם לכם, שבו בקשני להגביל זמן ומקום להאספה ההיא. והנה את התשובה שעלי לענות את הד״ר פינסקער אענה אתכם, כי מצבי בהוה לא יתנני בשום אופן לנסוע אל האספה ההיא, ואודיעכם כי אני מסכים לכל אשר תגמור האספה ברוב דעות. קבלו נא

---

[1]) העתקה ממכתב כתוב רוסית.

בזה צרור מכתבים אשר קבלתי מה׳ לעוואנטין, ומכתב אחד שהוא הציעה לחובבי ציון, ובטובכם תקראו אותם ותתיעצו מה להשיב. ועל דבר הענין אשר לפנינו, אודיעכם כי אני בדעתי אחזיק, שאלה אשר יסעו במלאכות החברה לא בתור מלמדים צריכים לנסוע על חשבון עצמם, ורק האיש אשר ילוה אל המלאכים בתור מלומד משכיל, אשר בכחו לעמוד במקום גדולים, הוא יסע על חשבון החברה. וטוב מאד עשיתם כי שלחתם את מכתבי לכל חברי הועד אף נתתם תקף לדברי, כי ע״י הדבר הזה אקוה שימצאו מתנדבים אשר יואילו לנסוע על חשבון עצמם כמוני. ועתה אבקשכם שתודיעוני באיזה זמן תהיה המלאכות ומתי יצאו המלאכים לפי דעתכם אל המקום המיועד, כי לפי דעתי כבר באה העת שתחלו לעסוק בענין הזה במהירות יותר נמרצה, כי הזמן קצר וימי החג ממשמשין ובאים, ואנכי אדמה כי עד העת ההיא טוב היה שיבאו המלאכים אל מחוז חפצם, למען תצא המחשבה אל הפועל בזמן יותר קרוב.

הנני ידידכם תמים דעים עמכם

קז״ו.

לד.

מוסקוי. יום ג׳ ב׳ אדר, תרמ״ה.

לה׳ שפ״ר בווארשא.

במכתב הד״ר פינסקער אשר קבלתי, אני קורא בהמשך הדברים הטובים האלה: „ולצרף לכבודו את אחיו של ה׳ י—סקי בווארשא, שהיה מפקח על קרקעות במשך כ״ה שנה ורוצה עתה להשאר על אדמת ארץ ישראל״, ועל כן אני שואל אותך בפרט — שתודיעני מי הוא זה ואם ראוי הוא שיסע על הוצאות החברה, ואם איש דברים הוא ויודע את השפות הנחוצות, ויוכל להיות מזכיר — אל זה דרוש, כדבריך בעצמך, איש חכם לב ובעל לשון למודים, כי אם הד״ר ראבינאָוויץ לא יסע עוד, הלא דרוש לנו איש תחתיו כדוגמתו, ואם כן עלי לדעת אם יוכל האיש ההוא למלאות פקודת הד״ר ראבינאָוויץ בהמלאכות הזאת. מאד מאד אבקשך שתענני בפרוטרוט על שאלתי זאת, כי עלי לדעת מי ומי הוא ההולך עמי, ואם ממנו תבואנו טובה. הנה זה כבר קבלתי מכתב מהנוסע ה׳ שור (המחבר ספר „מחזות החיים״) המודיעני כי רצונו להרים פעמיו לארץ הקדושה להתחקות על שרשי המושבות אשר מקרוב נתיסדו ולהתבונן בארץ על כל דבר הראוי להתבונן. גם אמר לי כי חברי „חובבי ציון״ בווארשא שמחים על הדבר הזה, והוא אינו מבקש עזרה לדרכו זה, רק כל בקשתו היא לקנות ממנו את ספרו הנזכר, אשר הקדיש את תבואת כספו להמטרה ההיא — וגם הציע את דעתו ועצתו איך להסיר את המכשולים ואבני הנגף מדרך אחינו באה״ק

אשר הניח הפחה בירושלים לרגליהם, כי הוא מכיר היטב את ארץ תורקיה ותהלוכותיה — וכאשר ידענו כי יודע הוא כל השפות הדרושות, ונוסע רגיל, ובעל נסיון — שחוג השקפתו יותר רחב ממבט אנשים אחרים, ובאופן כזה אולי טוב היה להענין כי יסע הוא עמדי? אקוה כי תענני תיכף תשובה ברורה גם על דבר שאלתי האחרונה למען אדע את אשר לפני.

ובזה הנני דו"ש באהבה מוקירך ומכבדך קז"וו.

אבקשך ידיד יקר, לשלוח לי אח"כ לחזרה המכתב מה' לעוואנטין מן 5 שבט, גם הצעתי לחובבי ציון.

לה.

מוסקוי. כ' ח' אדר. תרמ"ה.

להר"י צייטלין בדרעזדען.

ידיד יקר ונכבד! עד כה החרשתי ממך ולא באתי אליך במכתב על דבר עניני ישוב א"י, כי אמרתי כיון שנבחרת לחבר נכבד ביום האספה בקאַטאָוויץ בלי כל תפונה תכתוב לי מכל אשר יהגה לבך בענין הזה למען יתאחדו כחותנו והיו לאחד, ואז נקל יהיה לנו לבא אל המטרה הנכבדה. והנה בראותי כי הנך מחשה ומחכה כי אכתוב אני אליך ראשונה, לכן לא אסרב לגדול שבמעלתך, והנני בא אליך במכתבי זה להעירך על דברים אחדים הנחוצים מאד למטרתנו. ובאשר לא אפונה כי לבך כלבי וכלב כל שלומי אמוני ישראל כי רק בהאָחד כל הכחות נוכל לבא אל המטרה, הנני מציע לפניך ואדרוש ממך מענה.

א) בלי שפק קראת מכתבי ב„השחר" חוברות ו' וח' על דבר קיום רוחנו, רוח ישראל, בדורות הבאים, וגם מענה המו"ל ז"ל, אשר יעץ ברוחו הכביר, לכונן בתי הרשת ובתי מלאכה בארץ הצבי. והנה העצה הזאת. באשר מצאתיה טובה ונכונה הראויה למי שאמרה כי תצא אל הפועל, הצעתי לפני אחדים משלוחי הקהלות בקאַטאָוויץ, ומצאתי תיכף ביום ההוא מתנדבים על סך י"ב אלפים רו"כ לתכלית הזאת, היינו שיכוננו בא"י בתי מלאכה וחרשת המעשה, ועניי עמנו יְחֻנכו על פי דרכם ועבדו את האדמה וגם מעבודת הפאַבריקציא בל יניחו את ידם. בין י"ב האלפים יִמָצאו גם שלשת אלפים אשר נדבתי אני, ובשובי למוסקוי מצאתי מתנדבים עוד על ששת אלפים רו"כ ששמות המתנדבים כבר נדפסו בהמליץ, ובלי שפק קראת מכתבי בהמליץ נומר 5 כי אני וה' שליט מריגא כבר השלשנו סך 25% בעין דמי קדימה. והנה אשאלך ידיד יקר כי תודיעני בטובך אם תחפוץ גם אתה להשתתף לנו במפעל הטוב הזה, כי ה'

סמאָלענסקין ז״ל הורה עליך באצבע, בהערה להשחר חוברת ו׳, כי תהיה מן הראשונים במפעל הטוב הזה, ואנכי אשר ידעתיך גם אני לנדיב לב הדואג לעמו ארע נאמנה כי לא תשיב ידך מדבר הזה. לכן אשאלך כמה תתנדב גם אתה להתיסדות הפַאבריקציא שהיא הדרך היותר מסוגלת לכונן אשרנו בארץ הקדושה.

ב) הנה נדברנו פעם אחת כי אם אסע אנכי לארץ הקדושה תשתתף גם אתה עמי בנסיעה הזאת והלכת עמי יחד, והנה עתה הנני עומד נכון לדרך, כי התנדבתי לצאת בהמלאכות של חובבי ציון לארץ הקדושה לתור את הארץ ולהתבונן אל מצב הקולוניסתים, ועמי ילך אחד מלַמד היודע השפות הנחוצות למלאכות כזאת. ועל כן אשאלך ידידי אם תאות ללכת עמי כאשר הבטחתני לפנים, כי רב טוב צפון בה לכל ישראל, ואם אתה עוד תתחבר עמי אז מלבד התועלת אשר תצא מהנסיעה עוד יתרו יחזיקו אחרינו יתר עשירי עמנו, שעד כה עמדו מנגד להרעיון, ויעדרו בלא לב ולב לטובת הענין הקדוש שרק על ידי עשירים יוכל לצאת אל הפועל. וזאת שלישית: הנה סמאלענסקין, אחינו היקר, מת בחצי ימיו ויעזוב אחריו אשה וחמשה ילדים בלי משען ומשענה, ומה תעשינה עתה הנפשות הנקיות האלה בהלקה מהן עטרת ראשן ועמה גם משען לחמן? כי על כן החובה והמצוה על כל איש ישר אשר ידע להוקיר חין ערך סמאָלענסקין ז״ל והטוב אשר עשה לישראל, לתמוך אשתו ובניו ברוח נדיבה, לבל ירעבו ללחם. ולתכלית זו גמרתי בדעתי לעשות פה דבר מה לטובת האלמנה והיתומים, לבל יאבדו חלילה בענים, ועל כן אשאלך ידיד נכבד כי תודיעני אם תשתתף עמי במצוה הגדולה הזאת. ותקותי חזקה, כי כשם שלא עזבת את סמאלענסקין בחייו כן לא תעזוב חסדך מעמו גם במותו, כי בעשותך טוב לנפשות אשר הותיר במותו יהיה הסדך האחרון גדול מהראשון, ואחריך רב אדם תמשוך, ובתוכם גם אני ידידך ואוהבך המוקיר אותך כגודל חין ערכך

קז״וו.

לו.

מוסקוי, ב׳ ח׳ אדר, תרמ״ח.

לה׳ משה גראד בסמולינסק.

ידיד יקר ונכבד! הנה בבא ה׳ מאיר פינס הֵנה השמיעני כי כבודו הרם עימד הכן להשתתף עמנו במעשי הפַאבריקציא שבדעתנו לכונן בארץ הקדושה. לכן אתכבד להודיעו כי נוספו לי עוד שני חברים על סך ארבעת אלפים רו״ב, ה׳ אליהו קאפלאן מסקאָפין אלף רו״ב, ודעמבא עם ק׳ הבטיחו שלשת אלפים רו״ב. לכן אם יש את נפשו להשתתף עוד בדבר הזה, יואל כבודו לכתוב אלי,

כי הדבר נכבד מאד והוא יתן תקוה טובה לאחריתנו. והנה מדי דברי עם כבודו אזכירהו, כי אחינו היקר ה' סמאלענסקין מת ועזב אשה וחמשה ילדים במצב נורא מאד, כי עני היה סמאלענסקין ז"ל בחייו, ומה תעשה עתה האלמנה האֻמללה והיתומים האֹבדים בהלקח נזר תפארתם, ועמו גם משען לחמם? והנה ה' פינס הודיעני כי כבודו נכון לתת מאה רו"כ למשען האלמנה והיתומים, ועל כן אשיב מקרב לבי תודה לו על החסד הזה אשר יעשה עם החיים והמת גם יחד, ואבקשהו כי יואל בטובו לשלוח את הסך הזה על ידי, כי אנכי אחל להתעסק במצוה הזאת, שיש בה פקוח נפשות והכרת טובה לאחד המיוחד בדורנו, אשר מת בחצי ימיו בכלות כחו בעמלו לעמנו, ולא זכה לראות בעיניו אחרית התנועה הנכבדה של ישוב א"י אשר חוללה ידו. הנה ה' אר"ז בהמליץ האחרון מציע להדפיס ספרי סמאלענסקין ז"ל, ומחירם יהיה קדוש להאלמנה והיתומים. העצה מצד עצמה טובה היא, אבל רק על להבא, אך עלינו לדאוג למצב האלמנה והיתומים האובדים עתה. כי מה יועילו להם גם אוצרות קרח, אם עד אשר יאספו יגועו הם ברעב? אדמה כי כבודו יהיה מהראשונים במצוה הזאת, וכדאי הוא סמאלענסקין כי לא נעזוב את נפשות ביתו ביד המקרה. — אנא אחי! ימלא נא בקשתי ואקוה כי כבודו יתאמץ שלא רק הוא יהיה המנדב האחד בעירו, כי בלי שפק נמצאו עוד אחדים אשר ידעו מי הוא סמאלענסקין ומה מעשיו בעמנו.

והנני ידידו מוקירו ומכבדו כערכו הרם, קז"וו.

לז.

מוסקוי, ד' י' אדר, תרמ"ה.

לה' שפ"ר בווארשא.

מכתבך באני, ולא התפלאתי על מכתב ד"ר ראבינאוויץ אשר שלח לכם, כי אמנם כן כתבתי לו כי יבחר לאחד הדיליגטים מטעם האגודה המרכזית, בתמכי יתדותי על שני מכתביכם מיום ו' וגם מיום ט' שבט, כי שם אמרת אלי בפירוש כי בכלל חמשת הצירים הוא גם הד"ר ראבינאוויץ. ואני אשר דמיתי כי בדעתכם תחזיקו, על כן כתבתי לו את הדברים האלה, ובאמת לפלא הוא בעיני גם עתה מדוע לא יִבחר הד"ר ההוא? כי האֻמנם בגלל קטנות כאלה אשר השמעתני ידחה מקהל הנבחרים איש רב מעשה כמהו אשר כחו בפיו ושם לו על פני חוץ? אגודה נכבדה כ„חובבי ציון" שעיני כל ישראל אליה, צריכה שתהיה רוממה מכל דבה ואינטריגה, ואדרבה, אם בטא ראבינאוויץ איזה מבטאים ביום האספה בקאַטאָוויץ על הידוע אות הוא כי לא אדם חנף הוא. — אנכי לא אפונה באהבתו לעמו, ועל כן אני מאמין כי דבר זאת מאהבה לעמו,

ולא משנאה להאיש הפרטי. ובכלל ארמה כי ה׳ ראבינאוויץ יסכים אם גם לא תשימוהו לציר אופיציאלי, ועל כן טוב לדעתי כי תבחרו בו, ואתם את הטוב בעיניכם עשו.

הנה לדעת דעתי תחפוץ על דבר ה׳ מ—ס. על כן אשיבך כי לפי דעתי טוב גם ה׳ מ..., כי לי אחת היא מאיזה כתה שיהיה ובלבד שיהיה נאמן להרעיון הקדוש שבו תלויה ישועתו. אבל מכשול אחד יש על דרך ההצעה הזאת, והוא — כי לב האורתודוכסים באשכנז רחקו מעליו, ומאשר כי רבים ישפטו כל פעל לפי תכונת פועלו מבלי התבונן כי כל מעשה טוב — טוב בפני עצמו, ואין אנו צריכים לחקור מי ומי עשהו, — על כן ירא אנכי אם לא יהיה הדבר הזה לנו לפוקה ולמכשול לב באחרית הימים. עלינו להזהר לבלתי תת פתחון פה להחברים השוים עמנו בדעותיהם — ולא כמחשבותנו מחשבותיהם בדברים שבין אדם ליוצרו, ואם ה׳ מ... יסע עמנו, על נקלה יוכל היות כי לא יישר הדבר בעיני כת האורתודוכסים באשכנז וזה יוכל להזיק הרבה להענין. כי כמה וכמה צרות באו עלינו רק מפני רוב הכתות, כי על כן אומר לכם הביאו עצה, ואל תבהלו ברוחכם, כי אשר עמנו תלוי בדבר הזה. בחרו לכם באשר תחפצו, אבל עשו מעשיכם בזהירות, כי הזמן קצר והדרך רב, וגם המלאכה מרובה, והעניים גועים בין כה וכה ברעב. מהרו להודיעני את תשובתכם מתי נסע ונלכה אל מחוז חפצנו? ביום ו׳ העבר קבלתי מכתב מה׳ זיממעל, ותיכף ביום א׳ השיבותי לו במכתב גדול תשובה ברורה על כל הדברים שהציע לפני. לאר״ז אכתוב היום. תודתי נתונה לך על העתקת מכתב אלטשולער מסובאלק אשר שלחת לי, תודיעני אם כבר נשלחו השבע מאות רו״כ לה׳ פינס בעד ב—ד.

ממני מוקירך ומכבדך קז״וו.

לח.

מוסקוי, ה׳ י״ח אדר, תרמ״ה לפ״ק.

לה׳ נ. ברוידא בווילנא.

מכתבו קבלתי, וצר לי מאד כי אבד מכתבו תיכף אחרי קראי בו. על דבר המלאכות עוד לא ארע מתי אסע, כי עוד לא פרש עד עתה הדבר בפמליא של אנשי הועד ומלאכותי תלויה בדעת אחרים. ועל דבר סמאָלענסקין ז״ל אודיעהו כי עצת האר״ז בהמליץ נו׳ 11 לא ישרה בעיני, כי ההצעה ההיא טובה רק לעתיד, ולהמשפחה האֻמללה הלא דרושה עזרה עתה, בהוה. ולתכלית הזאת אספתי פה מיום הפורים עד עתה סך 445 רו״ב והכסף ישלם

להאלמנה והיתומים הגועים עתה ברעב. ויוכל היות כי עוד יעלה הסך יותר. ולפי דעתי טוב כי גם כבודו יראג למצב היתומים עתה וממילא גם לעתיד לבא, כי אם יהיה כסף ביד האלמנה הלא תוכל להדפיס את הספרים בבית הדפוס של געארג ברעג מבלי כל פאָנד, אשר ירעיש עולמות ולא יקבל הסך הדרוש. ועל כן החובה על כל איש ישר ובעל נפש לתמוך ביד האלמנה והיתומים בהוה, מבלי חכות עד אשר תבוא עזרתם ממכירת ספרי המנוח ז"ל. וארמה כי גם כבודו יעשה בעירו כמוני, וישלח את הכסף להאלמנה, ואם לא תדפיס היא את ספרי המנוח, אז נחל אנחנו לעסוק בההדפסה ונכונן פאָנד ספרותי להדפסת הספרים. העצה הזאת טובה ונכחה ואם כבודו ימלאנה יקנה לו עולמו בשעה אחת, כי יודע אנכי מצב האלמנה והיתומים כי ברע הוא עתה מאד. ואני קראתי פה ביד איש אחד מכתב מאחי המנוח ונבהלתי למראה עיני, בקראי בו את כל הקינות על דבר מצב האלמנה הרע מאין כמהו.

ממני מכבדו ומוקירו כערכו הרם,

קז"וו.

לט.

מוסקוי. ה' י"ח אדר, תרמ"ה.

לה' משה גראד בסמולינסק.

ידיד יקר תכבד! מכתבו עם המאה רו"ב באני, ובמה אשיב לכבודו את תידתי על החסד הגדול אשר עשה עם אחינו המת ועם אשתו וילדיו החיים הצפוים אלי רעב ועזובים ביד המקרה? הנה סמאלענסקין היה האחד בישראל אשר לא הניח נשקו מידו עד רגעי חייו האחרונים ובמסירת נפש נלחם תמיד מלחמת עמו. אבל הימצאו בישראל נדיבי רוח ואנשי לב אשר יזכרו לאחיהם האֻמלל אשר נספה בלא יומו, את כל חסדיו אשר עשה לעמו, ויתמכו ביד אשתו ובניו כאשר להם יאתה? — אפונה מאד! ועל כן תודה רבה לכבודו על חסדו עם המת והחיים גם יחד, כי הגדיל לעשות. וגם אני מצדי אתאמץ לעשות טובה עמהם, וכבר אספתי פה לטובת האלמנה והיתומים האֻמללים בצרוף הסך ששלח אלי כבודו, סך 445 רו"ב. ועוד יש תקוה כי יגדל הסך בסכום קרוב למאה רו"ב על ידי הסטודענטים אשר בש"פ העבר התאספו ויקבצו על יד סך מסוים. ולו עשו גם כל אחינו כמוני, כי אז יצאו ידי חובתם להסופר האחר, אשר הקריב נפשו לטובת אחיו וימת בנפש מרה על שבר בת עמו, ולא הספיק לכונן מצב אשתו וילדיו לבל ירעבו ללחם אחרי מותו!

גם על דבר האלף רו"כ, אשר נרב להמטרה הנכבדה שאני עסוק בה,

אשמח מאד, ואשיב לו תודה כפולה ומכופלת. יתן ה׳ וחפצנו בידנו יצליח, ואז ישמח לבנו בראותנו שלום על ישראל, והיתה זאת נחמתי.

ממני מוקירו ומכבדו כערכו הרם,

קז״ו.

מ.

מוסקוי. ה׳ י״ח אדר, תרמ״ה.

לה׳ ז״ו שור בווינא.

ידיד יקר ונכבד! מכתבו באני. אני מצדי הנני מסכים כי כבודו יסע עמדי, אך אין הדבר הזה תלוי בהסכמתי לבד, כי אם גם בהסכמת יתר החברים, וביחוד בהסכמת הד״ר פינסקער והועד המרכזי בווארשא. לכן יכתוב כבודו אליהם ואם יעלה הדבר לרצון לפניהם, הנני מסכים לזה בלב שלם.

ממני מוקירו ומכבדו כערכו הרם,

קז״ו.

מא.

מוסקוי. אור ליום ו׳ י״ט אדר, תרמ״ה לפ״ק.

אל כבוד המו״ל את „המליץ״, בפטרבורג.

ידיד יקר ונכבד! אם כי עצתך במ״ע המליץ נו׳ 11 על דבר אחינו המנוח פרץ בן משה סמאָלענסקין ז״ל, אשר מת מות גבורים על הרי ישראל, טובה ונכחה, ובה צפונה טובה משולשת: א) כי אם נכונן קרן ספרותי להדפסת ספרי המנוח ז״ל נעשה חסד עם המת, כי נתן לרוחו מהלכים בקרב עמנו; ב) כי טובה תצא מזה לקהל הקוראים, כי נזכה אותם בספרת סמאלענסקין, האחד המיוחד בין סופרינו, אשר ברעיוניו הנשגבים ובסגנונו החד ברא תקיפה חדשה בחיי ישראל; ג) כי על ידי זה נציב גבול האלמנה ונכונן מצב היתומים לימים יבואו. אולם סלח נא לי אם אמר לך כי העצה הזאת לא טובה היא בהוה, מפני טעם פשוט מאד, באשר סמאָלענסקין ז״ל גם בחייו היה עני ויהי נצרך למשען נדיבים. ואם כן מה נועיל בתקנתנו, אשר מי יודע אם תצא בזמן קרוב אל הפועל, אם האלמנה והיתומים נשארו עתה בהוה בעני ובחסר כל, ועזרה דרושה להם עתה לבל יגועו בענים! נפשי התרגשה מעצב ויגון בקראי עתה ביד ה׳ דאָליצקי מכתב מאחי המנוח ה׳ יהודה ליב סמאָלענסקין, שבו הוא מתאר מצב האלמנה והיתומים בצבעים איומים מאד, אשר יתר כל לב לענים הנורא.

והנה אנכי אשר ידעתי כל אלה לא אוכל להסכים מצדי להפֿאָנד עד אשר נראה כי בנינו בית סמאָלענסקין ז״ל ההרוס, בהמציאנו ישע להאלמנה האֻמללה והיתומים האֹבדים לבל ירעבו ללחם, ואך אז, כאשר נראה כי מלאנו את החובה הראשית הזאת, אז תהיה עלינו החובה לכונן פֿאָנד ספרותי. והנה לתכלית הזאת אספתי סך ארבע מאות וחמשה וארבעים רו״כ כפי רשימת האנשים האלה:

ל, פאלאקאוו	100	א, מאריינא	10
ק״ז וויסאָצקי	50	ע. י. רובינשטיין	10
חיים בער זאקהיים	25	ד, וויסאָצקע	10
האחים פֿריידענבערג	25	מ. שלאָסבערג	10
יוסף גראַנאַט	25	מ, קיטראססער	5
א. ג. חישין	25	ו. שיינפֿאיין	5
מ. שיק האלמנה ובניה	25	משה ראשיאנסקי	5
י. פעחאָוויץ	10	הירשפֿעלד	5

גם העורך דין הישר באדם ה׳ משה גראַד מסמאלענסק שלח לי 100 רו״כ, בס״ה 445 רו״כ.

והנני בא להעירך ידידי המו״ל השש לעשות צדק, כי תשתדל לעשות כזאת גם בעירך, ולא אפונה כי כל שלומי אמוני ישראל יעשו כזאת גם בכל עריהם למושבותיהם. והנני שונה את דברי, כי העצה על דבר הפֿאָנד טובה היא מאד, וגם אני אתן נדבתי 25 רו״כ להפֿאָנד הספרותי, להדפיס ספרי המנוח ז״ל. אבל החובה הראשונה היא כי נתמוך ביד האלמנה עתה, וכאשר נדע כי הקימונו את עולמה, אך אז עלינו לדאג לספרי המנוח. וגם זאת חובה שאין אנהנו בני חורין להפטר ממנה, כי בזה נעשה טובה יותר גדולה לעצמנו מאשר להמת, כי ספרת סמאָלענסקין ז״ל נחוצה לנו באשר שמתחלתה ועד סופה הטיפה לאחדות ולאומיות.

אקוה כי תקבל דברי אלה בדפוס אם כי היא מעט נגד הצעתך.

ממני ידידך מוקירך ומכבדך כערכך הרם,

קז״וו.

מב.

מוסקוי. יום ו׳ י״ט אדר, תרמ״ה.

לראשי הועד המרכזי בווארשא, שלום.

המכתב חוזר נו׳ 9 קבלתי, ואודיעכם כי הנני שש מאד כי בא הדבר לידי החלטה, שהמלאכות תצא אל הפועל עד סוף ההדש הזה כאשר כתבתם.

ואני מצדי הנני נכון לדרך, אך בתנאי שתודיעוני דבר הנסיעה ע"י מכתב או תלגרמה המשה ימים מקודם, כאשר כתבתי כבר לד"ר פינסקער. אף תודיעוני אם טוב הדבר להשתקע בדרך הלוכי יום אחד בקיוב, אולי יצלח בידי לעשות דבר מה לטובת הענין, בבואי בדברים עם הד"ר מאנדעלשטאם ויתר החברים, ואם שור או ראַבינאָוויץ יסע עמדי טוב שיבא — אם אך יוכל — הֵנה למוסקוי (אם לא יהיה קרוא להיות ביום האספה בביאליסטאָק), ונסענו שנינו יחדו. אם כה או כה הודיעוני את תשובתכם וכל הדברים הנצרכים לי להמלאכות בפרוטרוט. ועל דבר ה' א...ו אודיעכם כי אין דעתי לזה שתוציא החברה סך רב מאוצרה, בעת אשר יכולה היא לקמץ בהוצאות כאלה, כי לא אפון אף רגע שגם בארץ הצבי נמצאו כאלה וכאלה. ורב לנו גם ה' לובמאַן וה' לעהרער, שהד"ר פינסקער העיד עליהם במכתביו שהם בעלי נכסים בארץ הצבי ומבינים דבר לאשורו, והם יוכלו למלאות את המשלחת הזאת מבלי קחת מאומה מאוצר האגודה, המיוסד לדברים יותר נכבדים מדבר הזה, והטוב בעיניכם עשו.

הנני ידידכם תמים דעים עמכם

קז"וו.

אם יסע הד"ר ראַבינאָוויץ, אז יותר טוב לדעתי לקמץ בהוצאות, ויסע מפאריז—לאָדעססא או לקונסטנטינופול, כי אני אינני רואה תועלת להרבות בהוצאות—ולהטריחו ליסע דרך ביאַליסטאָק. ק"ז הנ"ל.

מג.

מוסקוי, ב' כ"ב אדר, תרמ"ה.

להד"ר פינסקער באודיסה.

מכתבו מן ט"ז אדר קבלתי, ואחרי אשר לפי חשבוני היה הזמן קצר כי אענהו במכתב, על כן שלחתי לו אתמול תלגרמה לתשובה, וכאשר יבאהו מכתבי זה, אקוה כי הכל כבר יהי מוכן להמלאכות. את ה' שור לא ידעתי פנים אל פנים, אך לפי עדות ה' שפ"ר הוא בר סמכא ובעל נסיון יותר בנסיעה כזאת מה' ראבינאוויץ, ומאשר נמצאו על הדוקטור ראבינאוויץ גם מערערים, על כן השיבותי אל לבי, כי טוב שיסע ה' שור עמדי ויהי קץ לכל הסכסוכים בענין הזה, ואולי יסע עמנו גם האיש אשר הציע כבודו נ"י. תלגרמה כזאת אשר שלחתי אל כבודו הריצותי גם להועד בווארשא, לבל יאבד לנו זמן לחנם.

בקיוב אחשוב להשאר זמן מה בדרך הלוכי, כי אולי תצא לנו מזה תועלת. והנני מעיר את כבודו כי יכין את כל הדרוש להנסיעה, ואל תהי מניעה בדבר הכסף אשר עלינו לקחת עמנו. ובאשר בלי שלשת הקוויטונגען לא יתן השליש את הכסף, לכן אני לוקח את הקוויטונג שלי עמי, אבל ישתדל

כי גם ה׳ פֿין ישלח את הקוויטונג שלו ליד כבודו, לבל יהי לנו הדבר לשמן ומפריע.

והנני ידידו המוקיר חין ערכו הרם, קז"וו.

בלי שפק קבל כבודו כבר מכתבי אשר כתבתי לו, כי עלי לדעת חמשה ימים במוקדם מתי אני נוסע. עתה קבלתי התלגרמה מכבודו, אל נכון ידעו בווארשא האדריסה לשור, כי אלי כתב האדרעססע שלו לווין.

מד.

ימוסקוי. יום ב׳ כ״ב אדר, תרמ״ה.

לראשי הברי הועד המרכזי בווארשא, שלום!

אחי היקרים! למען שים קין לחליפות מכתבים המאריכים את העת, הריצותי מכתב להד״ר פינסקער, ואליכם תלגרמה, כי הנני נכון לנסוע אי״ה ביום א׳ כ״ח אדר עם ה׳ שור, אף כי לא ידעתיו פנים אל פנים כה׳ ראַבינאָוויץ. אך באשר כי ימצאו על הד״ר ראבינאוויץ מערערים, כהרב הגאון רש״מ שליט״א, וגם ה׳ שפ״ר במכתבו העיד כי ה׳ שור הוא בעל נסיון יותר בנסיעה כזאת מהד״ר ראבינאוויץ, — על כן השיבותי אל לבי, כי טוב שיסע ה׳ שור ויהי קין לכל הסכסוכים בענין הזה, ובחרתי בו. אך אאיץ בכם אדוני כי תודיעוני את זמן הנסיעה חמשה ימים במוקדם כאשר כבר כתבתי לכם.

מה׳ פינסקער קבלתי מכתב ביום ו׳, שבו יציג לפני את גיסו של הד״ר הערמאן שפירא היודע חמש שפות, ואני בחרתי בשור כאשר כבר דברתי על אדותיו. אולם אם ידרש עוד איש אחד אל המלאכות נדבר ונשתעה באודיסה על אדות האיש ההוא.

גם אודיעכם כי תכינו הכל לדרך. אם לא תוכלו לשלוח הכתבים הדרושים אלי, תשלחום אל הד״ר פינסקער שיהיו נכונים בידו, אף יכינו את הכסף שעל המלאכים לקחת עמהם. אנכי לוקח את הקוויטונג עמי, אכן על הרב ה׳ פֿין לשלוח את הקוויטונג לה׳ פינסקער, כי רק אז יתן השליש את הכסף הדרוש. בקיוב אחשוב להשאר זמן מה בדרך הלוכי, כי אולי תצא מזה תועלת.

הנני אחיכם תמים דעים עמכם קז"וו.

בזו הרגע קבלתי תלרגמה מהד״ר פינסקער שאינו יודע האדריסה לשור, ויצוני לשלוח בשמו תומ״י תלגרמה לשור, וטוב עשיתי כי שלחתי לכם ג״כ ביום אתמול התלגרמה, כי אתם ידעתם בודאי האדריסה שלו. ממני ק״ז הנ״ל.

מה.

מוסקוי, יום ד׳ כ״ד אדר, תרמ״ה לפ״ק.

לכבוד הרב הגאון תפארת ישראל וכו׳, כש״ת
הרב שמואל מאהילעווער נ״י, ולהחברים
„חובבי ציון״ נדיבי לב שלום וישע רב!

1) ארון יקר וראש לנדיבי חובבי ציון! מכתב כבוד אדוני מן י״ט אדר הגיעני, ולמפח נפשי נאנסתי להשיב על שאלת כבודו: „בלעדי, והאלהים יענה את שלום אספתם שמה״. האמת אגיד ולא אכחד כי נפלאתי על ההצעה הזאת. המעט ממני, כי אשליך את כל עניני מנגד לשאת בעול ולענות את נפשי וכחי לימי שיבתי בדרך כזו? לבד המשא ומתן של פנים, שהוא ג״כ לא דבר קל הערך, לחקור ולדרוש ולבחון כל הענינים המופלאים ומכוסים וזרים לנו ברב או במעט עד היום — שנוכל לתת לנו חשבון צדק ומושג נכון מכל המוצאות את אחינו, ומה עלינו לעשות לימים הבאים.

אנכי רואה ויודע את כל זה מראש, אך אמרתי יהי מה, ואקבל עלי את הטורח הגדול הזה, וה׳ יהיה בעזרי ותקוים בי ברכת אדני על דרכי זה אשר אנכי הולך עליה. וע״כ אדוננו ורבנו! כל אשר יצא מפיכם בהאספה הזאת, הטיבו נא להודיעני לארעסא או ליפו, כי מן הנמנעות הוא לי לסור אליכם ולטייל קצרות וארוכות ולאבד גם זמן בלך ושוב. כי הזמן יקר הולך ועלינו להחיש ולהגיע למטרתנו אשר שמנו לנו לקו, ובפרט כי ימי החג ממשמשים ובאים, ואם כה אתמהמה לא אוכל עוד אף לסור לקיוב דרך הלוכי לארעסא, כי הזמן קצר והמלאכה מרובה.

ובזה הנני נפרד מכבודו הרם ומכל אנשי שלומנו הנועדים להאספה. יוסיף ה׳ לנו כלנו עוז ותעצומות, ויורה לפנינו דרך ישכון אור, שנוכל להביא את אחינו האֻמללים אל המנוחה ואל הנחלה, ורעיון ישוב ארץ ישראל יעלה ויצמח כגן רטוב ונושע בו תשועת עולמים, אמן.

ממני אוהבו ומכבדו כחין ערכו הרם,

קלונימוס זאב ווִיסאצקי.

ביום א׳ כ״ח אדר נכון אנכי בעז״ה לנסוע מפה דרך קיוב לאודיסה. הנ״ל

---

1) כדברים אלה נכתבו גם להרשי״פ בווילנא.

מו.

מוסקוי, ה' כ"ה אדר, תרמ"ה.

להרהז"ס בווארשא.

ידידי יקיר נפשי! באשר ביום א' כ"ח אדר הבע"ל אני יוצא במלאכות „חובבי ציון" לארץ הקדושה, על כן אבקשו כי יואל בטובו לשנות את האדריסה במשלוח „הצפירה", וישלחנה עתה על שם ה' יחיאל מיכל פינס בירושלים. מדי דברי בו אוכל עוד להודיעו, כי הצליח בידי לאסוף בעד אלמנת המנוח פ. סמאָלענסקין ז"ל וחמשת יתומיו סך ארבע מאות וחמשה ושבעים רו"כ. ואלה הם המתנדבים: (שמותיהם כבר באו במכתב להארז (סי' מ"א) ועליהם נוספו עוד שנים: ה' ל. ווידרין 25 רו"כ, ה' ז. גאָלדין 5 רו"כ), בס"ה 475 רו"כ. ולולא הניעני עתה המסע לאה"ק, כי עתה מצאה ידי לאסוף עוד יותר.

הנני מכבדו ומוקירו כערכו הרם, קז"וו.

והנני דו"ש ידידנו איש המעלה נ. סאָקאָלאָוו נ"י. הנ"ל.

מז.

מוסקוי. אור ליום ו' כ"ו אדר, תרמ"ה.

לאחי היקרים „חובבי ציון" הישרים שלום!

את צרור המכתבים אשר הואלתם לשלוח לי בטובכם קבלתי, ועיני חשבו מקרא את כל דברי הקינה בראָמני, כי לא רק לשבר המשפחות האֻמללות נשבר לבי, כי גם על עניני ישראל המסוכסכים, המראים באצבע כי עוד רחוקה תשועתנו, ומי יודע אם גם תועיל המלאכות אחרי השערוריות האלה הנעשות ביעקב! אבל אחת אמרתי כי אני נוסע ועל כן נכון אנכי לצאת בהמלאכות ביום א' כ"ח אדר הבע"ל. אבל מאד אתפלא על מכתביכם האחרונים שהם סותרים את הראשונים, בהראשונים אמרתם כי לא תמשכנה ההכנות יותר משנים עשר יום, ועתה אני רואה כי אינכם קובעים עוד זמן, ובין כה וכה לא ארע להשב דרכי כראוי. במכתבי הקודם אמרתי באר היטב כי אחרי שנדחה ראבינאָוויץ אני בוחר בשור, והנה על אדות זאת לא קבלתי מענה במכתבכם האחרון אשר נכתב בזמן מאוחר מיום קבלתכם התלגרמה אשר שלחתי להד"ר פינסקער ולכם, רק הנכם מוסיפים לדבר אלי ע"ד ראבינאָוויץ. הד"ר פינסקער כבר נתן לי הבחירה, ובחרתי בשור. ואם כן למה עתה אפוא השקלות וטריות? והנה

ברגע הזה באתני מכם תלגרמה כי אשלח תלגרמה לדינאַבורג לשור, ובזה הונח לי מעט. יתן ה׳ שלא יהיו עוד שנוים מעתה ודבר המלאכות יצא אל הפועל! והנה אנכי בדעתי כי שם ה׳ שור היא וו. ולא ה., כאשר בתלגרמה, על כן השיבותיכם בתלגרמה, כי תודיעוהו מיד בדינאבורג על דבר המלאכות. אבל אמר לכם רבותי, כי מעתה לא אשנה עוד את דעתי, ואחרי הבחירה בשור לא אבחר עוד באחר תחתיו. ועל כן האיצו בו כי יבא אל מחוז חפציכם בשעת הכשר, ואחת היא לי אם יעבור דרך ווארשא, ואם יתמהמה בווארשא או בביאליסטאָק על האספה, או בעיר אחרת, ובלבד שיגיע לאודיסה ליום המוגבל. וגם על אדות נבחר שני במי לבחר, אם בה׳ איזר. או באיש שמציע ה׳ פינסקער, אודיעכם כי אחת היא לי במי תבחרו, רק בחרו בזריזות, ואנכי אתן לכם מראש הסכמתי.

גם על דבר האספה בביאַליסטאָק — הלא כתבתי לכם כי לא אוכל לטייל ארוכות וקצרות, וכי אסע ישר לאודיסה בסורי דרך הלוכי לקיוב. והנה עתה הנכם קוראים אותי אל האספה, כאילו לא קראתם את כל מכתבי, ועל כן אשנה לכם כי אני נוסע ישר לאודיסה, ולסור אל האספה לא אוכל, כאשר כתבתי להרב הגאון ר״ש מאהליווער, ולהרה״ח שמואל יוסף פּין נ״י.

ממני מוקירכם ומכבדכם כערככם הרם,

קז״וו.

מח.

אודיסה. יום ד׳ ט׳ ניסן, תרמ״ה, 13 מאַרס 1885.

בני היקרים!

מעיר ביאַליסטאָק הודעתיכם את כל הראוי לדעת, עתה הנני לספר לכם, בני היקרים! בקצרה מהקורות אותי מיום עזבי את העיר הנזכרה. אני עם ה׳ שור, המלוה אותי לארץ הקדושה, עזבנו את ביאליסטאק ביום ה׳ בערב בשעה החמישית, ומחברי הועד, ומחותני הג׳ ח. ב. זאַקהיים, והג׳ ר׳ מרדכי גאָרדאָן, והרב ש״י פּין, ור׳ ליב קליוואַנסקי, והג׳ ר׳ ברוך פֿריידענבערג לוו אותי. ור׳ ברוך פֿריידענבערג נתן לי עשרים רו״כ בעד חברת „עזרת נדחים״ שיהיה חבר תמידי. ביום הששי בשעה הששית הגענו אל העיר וויניצא.

עוד בטרם באנו אל העיר, הכרנו לדעת את המשכיל השלם וסופר מצוין ה׳ קאַמיאנסקי, אשר כתב מאמרים רבים בהשחר, גם היה בקונסטנטינופול בשנת 1882 ביחד עם ה׳ ראָזענפּעלד מו״ל מ״ע „ראַזסוועט״. הוא נסע ג״כ מקיוב לעיר מושבו וויניצא. למחרת ביום השבת קרא אותנו אל המשתה אשר עשה

לנו. ובמוצש״ק שבנו למסענו ע״י הקוריערצוג, ובאנו ביום א׳ לאודיסה. על התחנה של מסלת הברזל מצאנו את הד״ר פינסקער ואת החכם הסופר ליליענ־בלום, אשר חכו לי. אני קבעתי מושבי במלון „די־שווייץ״. בערב בקרתי את הד״ר פינסקער בביתו, ושם מצאנו גם אנשים נכבדים אחרים. למחרת היום ההוא בא אלי הד״ר פינסקער להשיב לי ראיון הכבוד.

אנשים רבים מחובבי ציון אשר כבר היו באה״ק, וכן אלה אשר גמרו אמר לעלות לאה״ק, באו אלי לשאל בעצתי. ומה מאד יגל לבי אשר פה מצא הרעיון הקדוש מהלכים גם בלבות רבים מהגבירים, כמו ה׳ ראבינאָוויץ הידוע, והגבירים גרינבערג ושטיינהארט ולעווענסאָהן ועוד ועוד.

אמש בערב על האספה אצל הד״ר פינסקער היו כלם ועוד אחרים, וביום החמישי בערב יתאספו החברים עוד הפעם בבית הד״ר פינסקער, כי עוד לא באו הכתבים מביאליסטאק, ועל החברים להתיעץ על אֹדות ענינים אחרים. ברצות ה׳ דרכי אעזב את אודיסה ביום ש״ק הבע״ל. ה׳ בל—ק לא ילוה אותי בדרכי, כי נוכחתי אשר לא תצמיח תועלת להדבר הקדוש אם ילך עמי, כי הוא איש הפשי בדעותיו ובמעשיו. ולקחתי מפה איש אחד יליד ירושלים בשם רוקח, המכיר בלשון ערבית ואיטלקית, וגם נהירין לו שבילי דקושטא. ה׳ שור מוכרח להתעכב פה עוד שמונה ימים יתרים מאשר חשבנו, כי לא ידע, אשר לקחת תעודת מסע לחוץ לארץ דורשת הפוליציא כתב תעודה מעיר מולדתו, והוא שלח תלגרמה לעיר מולדתו, ובאשר יבא כתב־תעודתו יסע ישר ליפו. אני אשיג פה עוד מכתבים לאנשי המעלה מאחב״י בבירת תוגרמה. גם שמח אני להודיע אתכם, כי לפי דברי ה׳ זיממעל והד״ר פינסקער יהיה בפתח תקוה אחר הפסח גם הד״ר אַדלער מלונדון, אשר לעת ההיא אהיה גם אנכי שם אי״ה. שמחו בחגנו בָּנַי ונכדי היקרים!

חתני יקירי מחמד נפשי תדרש בשמי את שלום בתי רעיתך הכבודה תחי׳, ושלום בניך ובנותיך הנחמדים יחיו. מקונסטאנטינופול אכתב לך.

דברי אביכם המברך אתכם באהבה מקרב ולב עמוק.

קלונימוס זאב בלאמו״ר יעקב ז״ל וויסאצקי.

מט.

אודיסה. י״א ניסן, תרמ״ה.

בני היקרים! אתמול שלחתי לכם מכתבי, ובאותו היום בערב קבלתי לשמחת לבבי מכם מכתב מיום ב׳ ז׳ ניסן, אשר שִׂמח לבבי בהתבשרי משלומכם הטוב. ביחוד שמחתי לשמוע כי החובות והתשלומין באים בעתם ובזמנ׳ —

בן אודיעכם אשר כתבתי מכתב לבתי ליעבע תחי׳ ולחתני צייטלין נ״י. בברכת מו״ט אברככם על החתונה אשר היתה בביתנו, חתונת הילדה העניה אשר באה אל המנוחה בצל קורת בעלה. כן לו יופיע ה׳ על עצתנו בדרך אשר אני הולך, והבאנו גם עניי אחינו אל המנוחה ואל הנחלה אשר אליה הם נושאים את נפשם!

מחר בשעה 4 אחר הצהרים נוסעים אנחנו עם אנית הקטור „צעסאַרעוויטש" לקונסטנטינופול ושמה נתעכב עד אחרון של פסח; כי עלי לתקן שם איזה דברים נחוצים. כבר כתבתי לכם כי ה׳ שור לא יוכל לנסוע עמי בסבת עכוב תעודת המסע, וה׳ הקרה לפני איש מוכשר לחפצי, האוהב את הרעיון הנשגב בכל לבבו, ומאשר לא נוכל לדעת עד כמה יארך העכוב של ה׳ שור גמרתי לעזבהו פה והיה לי האיש רוקח תחתיו.

בני היקרים! הנני נותן לכם תודתי עבור רגשי לבבכם וחפצכם להודע משלומי ע״י התלגרף בבואי לקושטא. אבל יען כי את מכתבי זה תקבלו ביום ב׳ ערב פסח ביום בואי שמה, לכן אסתפק במכתב אשר אכתב לכם תכף ומיד בבואי אי״ה שמה. הנני שבע רצון מהמלאכות אשר הושמה עלי בעז״ה, ובלב מלא תקיה אקוה לאבי שבשמים כי יוליכני קוממיות, ויופיע עלי רוח עצה וגבורה לכלות את אשר החלותי.

שאו שלום וברכה בשמי לכל חובבי ציון במוסקוי, ושמחתם בחגכם והותירכם ה׳ לטובה ולברכה!

אביכם דו״ש באהבה קלונימוס זאב וויסאצקי.

ג.

קונסטנטינופול, ב׳ ערב פסח, תרמ״ה.

לחתני היקר והנכבד מהר״ש גאטין ולבתי היקרה וילדיהם הנאהבים והנעימים! יהי נועם ה׳ עליכם ולכל בכם חיי רוחי!

מאודיסה כתבתי לכם יקירי את כל ונוכחת. שנוי אחד נעשה בדבר האיש המלוה אותי על דרכי, כי הוכרחתי לעזוב את ווו. שור, כי לא היה לו מכתב מסע, וב״ה כי בזה נעשה שנוי לטוב. כי האדון א. רוקח שנוסע עמי, הוא איש מוכשר לנסיעה כזאת, מלבד אשר הוא אוהב נאמן להרעיון הקדוש, ותקותי בה׳, כי תהיה דרכי צלחה.

עתה אהובי ויקירי! מאד מאד גרסה נפשי לתאר לפניכם בפרוטרוט את פרטי מסעי מאודיסה ועד הלום, עיר בירת תוגרמה. וגם לתת לכם מושג נאמן

וציור נכון מהמון הרעיונות וההרגשות המתרוצצים בקרב האיש העובר ארחות ימים, אשר היושב בבית או העובר במסלת הברזל לא יחוש אף שמץ מהם. אולם ידעתי כי אין בכח העט הדל להביע אף אחת מני אלף הרגשות החשים ורצים כבזק, וברגע אחד יעמיקו גם יגביהו עד שמי מרום. בכ"ז, יקירי רוחי! אין אני בן חורין להפטר מאתכם בלא כלום, והנני להשליך פה על הגליון איזה רשומים וקוים, ומהם תטיבו אתם לצייר לכם ציור נכון...

ביום השבת, שבת הגדול (י"ב ניסן), בשעה ד' אחר הצהרים הרימה אניתנו „צעסאַרעוויטש" את עוגנה מעל החוף. המון חובבי ציון אהובים ויקרים, בתוכם גבירים, חכמים ומשכילים נלבבים, התאספו אל החוף לקרוא אלי לשלום ולברכני בברכת ההצלחה על דרכי ופעלי. ומה אומר לכם, יקירי רוחי! הפעם הראיתי לדעת כי ישנה שפה אחת אדירה ונאורה, החודרת לעמקי הלבב ונוגעת עד הנפש — היא „שפת הלב", שפה אשר בלי אומר ודברים היא לוקחת נפשות וכל השומע אותה מתרגש ממנה עד כי תרדנה עיניו דמעה „וכל העם רואים את הקולות". את השפה היקרה הזאת שמעתי הפעם, ועצמותי רעדו לא מפחד ויראה, כי אם מרגש עצום אשר התקיפני, בהתבוננו אל מחשבות אחינו שנאספו אל החוף ללוות אותי. עינינו הרטובות נפגשו ולבי הולם פעם בהרגישי כי רוח תקוה מחיה את המון אחינו אלה, השמים תקותם בי. ברגשות כאלה נפרדתי מעל אחי אלה, אשר עוד דברו עמי ברוח, בהעיפם ובנפנפם את מטפחותיהם הלבנות לשאת אלי ברכה. וכן יהי רצון כי יתן ה' מנועמו עלי, ואזכה לעשות ולפעל דבר לטובת עמי, דבר אשר יהיה לראש פנה וליסוד מוסד לבניו אשר ידגולו בשם לאומיתם.

בלב נרעש התהלכתי על ירכתי האניה אשר דאתה כנשר על במתי־ים, ולאט לאט נעלם חוף אודיסה מנגד עינינו. גם השמש הוציא כברק חציו וקרניו האדומות התנוססו על פני הים, והגלים הקטנים התרוצצו וישחקו לפני. לאט לאט עזב השמש את ממשלתו, ומלכת הלילה, הלבנה ברב יפיה והדרה, בלוית צבא כוכביה ומזרותיה האירו את אופק השמים והמים, אשר התלכדו לעינים כמו היו לאחד. ואחרי אשר שתיתי משקה חמים לרויה, ואחרי אשר התעלסתי בשיחה עם בן לויתי, ירדתי אל חדר המטות לישון, ותערב עלי שנתי.

בבקר יום א' נשבתה מנוחת הים מפני רוח נושבת. הגלים החלו להתגדל ולהתנשא והאניה התנועעה לעבריה, אבל ב"ה גם השנוי הזה לא פעל עלי מאומה לרעה, אכלתי ושתיתי, וממחלת הים לא נגעתי. כחצות היום והנה מחזה חדש לנגד עיני, מחזה רב ועצום של תניני הים וחזירי המים אשר שחו ושטו אחרי אניתנו, גם התגברו לרוץ ארח ולקרב פני האניה, ובכל רגע הרימו ראשיהם מעל פני המים ויסתתרו שנית, ויהי לנו המחזה הזה לשעשועים. בשעה העשירית בלילה נראה לעינינו המגדל המאיר, העומד במרחק ט"ו מיל לפני

הבוספֿורוס, ובשעה י״א וחצי באנו שמה, והיום בבקר בשעה החמישית, אחרי עמדנו שם, כי אין לעבור בלילה את מעברות הבוספורוס, הרימה האניה שנית את עוגנה ותסע לדרכה. ומה נעים היה המסע הזה! משני עברינו נראו לנגד עינינו הרים יפים המכוסים בירק דשא, גם עצי פרי אשר כבר לבשו עדי האביב, בתים בנוים לתלפיות והמון מגדלים מוסיפים חן ויופי על הדר הטבע השפוך על המקום הנחמד הזה. בשעה העשירית ירדתי על יבשת חוף גאלאטי, ושכרתי לי דירה נאה בבית מלון „האָטעל דע סלוניקה״ אצל יהודי ספרדי, שמו יעקב ברזילי, גם מצאתי מקום לאכול בחג הפסח אצל השוחט אשר ברבע ההוא. ואקוה אי״ה להתראות בזה עם רבים מטובי אחינו הספרדים, אשר רבות בכחם לפעול לטובת ישוב ארץ ישראל. ביום אחרון של פסח אסע מזה ברצות ה׳ את דרכי.

עתה יקירי! היו ברוכים לה׳ ולאביכם הנושא בעדכם רנה ותפלה מרחוק בעוד אשר בלבו הוא קרוב לכם. היו שמחים, וקוו לה׳, כי יעזרני לעשות פקודתו ולמלא משלחתי לטובת עמו.

הנני אביכם המברככם בשמחת החג, המקוה לראותכם,

קלונימוס זאב ווִיסאצקי.

נא.

קונסטנטינופול, ב׳ ערב פסח, הרמ״ה.

כבוד האדון הנכבד ד״ר ל. פינסקער נ״י וחבריו „חובבי ציון״.

היום בבקר בשעה העשירית ירדנו ב״ה בשלום ובלי מכשול אל עיר קושטא רבתי בתבל, העיר אשר קצות אזיה ואירופה בה נפגשו. לא אוכל לתאר לפניכם את המון ההרגשות החדשות אשר נולדו בקרבי בימי מסעי מאודיסה ועד הלום. המסע על הים העיר בי רגשי קדש, וב״ה כי הים היה שוקט ושאנן ולא המו גליו, השמש זרחה בכל טהרה, ומי יתן כי שמש תקות ישראל תזרח כמוה! פה ברחובות פגעתי המון רב, וחזות פניהם מעידה על יתרון הכשר רוחם, והן הם בני שם השנואים בעיני המתפארים בהציביליציה האירופית.

הלא תבינו, אדונים יקרים! כי אין עוד מלים בפי להודיעכם, יען כי זה עתה באתי, וגם אפונה מאד, אם אוכל לעשות איזה דבר אצל הספרדים בשני ימי החג, כי הספרדים יושבים בעבר השני הנחשב לאזיה, ולעבור שמה באנית הקטור לא אחפוץ, כי לא נכון הדבר לפי רוחם. היו בטוחים כי מעיני לא תמוש אף רגע העבודה הקדושה שהעמסתי על שכמי, והמטרה אשר אליה נשואות עיני רבבות אלפי ישראל.

כאשר יהיה איזה דבר חדש אמהר להודיעכם.

הנני מתאכסן ב„האָטעל דע סלוניקה״. מכתבים או תלגרמות תוכלו לשלוח אלי על פי האדריסה: „יאַקאָב ברזילאי האָטעל סאַלאָניקא״. אקוה כי א״ה ביום ג׳ שבוע הבע״ל (יום האחרון של פסח) אסע מזה.

הנני המתימר באהבתכם קז״וו.

נב.

קונסטנטינופול, מוצאי יו״ט הראשון של פסח (א׳ חוהמ״פ) תרמ״ח.

לה׳ מל״ל באודיסה [1].

עתה נמצאתי נכון לכתוב אליו ביחוד, אחרי אשר כבודו הנהו המוציא והמביא עניני האגודה באודיסה, ולכן הדיש איפוא כי כבודו ידע ויבין מצב הדבר כמו שהוא, כמו שאראהו עתה בהיותי פה בירת תגרמה, ־מקור הראשי אשר יכול לפלס תוצאות לחיים לרעיוננו הנשגב. ידידי! כל עוד שהננו יושבים באירופא ודנים על תבונת ארץ הקדם, שטים בחללה של רשית, ומבקשים אמצעים להרים המכשול מהדך עמנו, נתעה מני הדך ובעורים נגשש קיר. הן נדון את ארץ תגרמה לפי מושגנו וידיעתנו בתהלוכות ממשלתנו ותוכן לב השרים הגבוהים אשר ישורו אצלנו, אבל מה מאד נשגה אם נקח את המושגים האלה לאַמת המדה למוד בה את דרכי הפחות והסגנ־ם פה, ורק הראיה וההתבוננות פה בכל מקצעות הממשלה התגרמית תפקח עינינו ותַראה לנו את משיגתנו. בשני ימי החג נוכחתי לראות ולהבין (אחרי אשר התראיתי פנים עם אנשים נכבדים וידועים היודעים גם את הרכי הממשלה פה), כי כל עוד שלא יהיה לנו ועד פועל פה בבירת תגרמה דוקא, לא נעשה מאומה לַרוחתנו ולא יעלה בידינו לסקל אף אבן אחת מאבני המכשולים המונחות על דרכנו. והנני לבאר דברי:

ראשית נודע לי פה, כי אחינו היהודים (הספרדים) הנם נושאי משרות גבוהות פה, ולא רק ה׳ אליהו פחה, שהוא רופא המלך ונתעלה למעלת שר צבא, כי ישנם עוד רבים ונכבדים, כמו: דוד פחה, שהוא היועץ הראשון בבית המיניסטריום שעל עניני חוץ, ה׳ בכור פחה, ראש השוטרים (פאָליציי־מסטער) בעיר הבירה וכדומה. ואם יש לנו אחים כאלה בבית המלך, מדוע לא נשתדל לקנות לבבם? מדוע לא נתאמץ להשיג אהבתם? מדוע נרדף אחרי צל ההרים? מה לנו ללכת פאריזה לבקש משם עזר והשתדלות, אם קרוב הדבר אלינו?

---

[1]) נדפס בהאסיף תרנ״ד (108).

ב) לפי אשר נודע לי בבירור, תזיק לנו כל השתדלות פה אצל הממשלה אם תבא מאירופה. כל צעד וצעד אשר יעשה אחד מגדולי העשירים, הרוזנים והבַרונים האירופאים לטובתנו פה אצל הממשלה, יזיק לנו עד מאד, יען כי תוגרמה עוינת את ממלכות אירופה. מקרי הימים הורוה דעת, כי הזאבים האלה עומדים ומחכים למפלתה, לבלע את ממלכתה ולרשת את ארצותיה. ולכן שומרת היא הצעדים, וכל נדנוד קל אשר יפיח מאירופה יעיר בה חשד גדול. ולוּ הלכנו בדרך ישר וסלול, אזי השתדלנו לפעול אצל הממשלה רק באמצעות אחינו פה, הידועים לנאמנים למלכם. וכה אמר השלטן בפיו לראש הרבנים פה: „הנני אוהב מאד את עמך, יען במאות השנים שהם חוסים בצל ממשלת אבותי לא הסבו שום רעה לארין מולדתם ורק טובה רבה הביאו, ושמח אני מאד על כשרון היהודים בעלי המשרה בממלכתי, ואמר נא לאחיך כי ילמדו חכמה ומדע, למען יוכשרו לשאת משרות בארצי". דברים כאלה היוצאים מפורש מפי הוד השלטן אינם צריכים באור; הם מעידים כי הנהו אוהב ישראל באמת. אבל גם זאת עלינו לדעת, כי כל שר ושר פה הוא מלך לעצמו, וכלם כאחד לא ישנאו את אבן החן... מלבד אשר העבדים, עבדי הפחות, לוקחים חלק גדול בכל עניני ההנהגה, ארוניהם כבושים תחת ידיהם, ואם השוער או שומר הפתח לא יראה את המתן המִנחה לפני גדולים, בשום אופן לא נוכל לבא אל האדון אשר אנהנו מבקשים. וכל אירופאי הגר פה ורוצה להקים לו איזה בית חרשת המעשה (אשר בלעדי רשיון מיוחד מהשער הגבוה לא יתכן להקים בתגרמה אף דבר קל הנוגע לחרשת המעשה), לא יפנה אל הציר של עמו וארין מולדתו, כי אם אל עבדי הפחות וסריסי נשיא ההרמון וכו'. ומכל אלה הלא נבין כי כל תשועה ממקום אחר נדחה ממנו, ואין לנו רק לפנות אל הממשלה בלי אמצעות בני אירופה. זאת חקרתיה וכן היא!

עתה הנני להודיעהו כי התראיתי פנים עם הד"ר שוואַרין, ואחרי אשר טילתי עמו ארוכות וקצרות, מצאתיו לנאמן רוח ונבון דבר. האיש הזה מעורב בין הפחות והסגנים, ויש לו מהלכים בכל המקומות הגבוהים, והנהו בקי בשבילי השתלשלות רעיון ישוב ארין ישראל וכל הסבות שעברו על הרעיון הזה, מפאת ה' אֶליפַאנט ומצד ה' אלכסנדר ממלא מקום הגביר קאַזאלעט, אשר השתדל להשיג רשיון אצל השלטן לבנות מסלת הברזל בארם נהרים ובסוריה וליסד שם מושבות לאחינו ב"י, ואשר מטרתו התנגדה למטרת אליפַאנט. בקצרה אגידה: הד"ר שוואַרין נהוין לנו עד למאד, ולפלא בעיני מדוע לא כתבתם לו מכתב על ידי? האיש הזה נדרש ודרוש לנו, וחלילה לנו להרחיק אנשים נחוצים כאלה. כן קבלתי פני ה' ברייטנער, אשר היו לו מהלכים עם ה' שייד בהיותו פה, ועל ידו נודע לי, כי ה' שייד לא השתדל פה רק להציל את שומרון מידי הממשלה ולהשיג רשיון על בנית הבתים, והשתדלותו זאת עלתה בידו רק באמצעות אֲחי ה' וועניציאני היושב פה. האדון הזה היה המוליך והמביא של ה' שייד לכל המקומות הנחוצים, ולא מלאך השם הטוב של

הנדיב הידוע, כי פה אסור להשתמש בשמות כאלה. ה' ברייטנער הבטיחני להציגני לפני ה' ווענציאני, ומפיו אדע את אשר לי לדעת. כן הבטיח לי להמציא לי עורך דין ידוע ומפורסם היודע בטיב חוקי הארץ, ואשר עמו נבוא בדברים לתכלית קנית קרקעות וכדומה. מחר אי"ה בשעה ד' אחר חצות היום אתכבד לדבר עם ה' אליהו פחה, וכפי שאדע יציגני ה' אליהו פחה לפני אחינו הפחות ה' דוד וה' בכור. כן אהיה אי"ה מחר אצל הרב החכם פחה.

אבל על כבודו להסביר ליקירי אגודתנו את דברי אלה, למען ידעו את אשר לפניהם. הצעד הראשון אשר לכם לעשות, הוא לכתוב מכתב להד"ר שוואַרץ ולבקשהו כי יעמוד לעזרת עניננו, כי עוד הפעם אגיד, אשר האיש הזה דרוש לנו עתה מאד. והאמת אגיד כי הד"ר שווארץ תבע בפה מכתב מאגודתנו, בספרו לנו כי ה' ברייטנער שאל אותו על אדות איזה ענינים שהיה לו להשיב להד"ר פינסקער נ"י, ועל זה השיב לו שווארץ: „ה' פינסקער יכול לשאול אותי במכתב אם נחוץ לו לדעת דבר מה", — ולדעתי הצדק עם הד"ר שווארץ.

עוד הפעם אשנה ואשלש דברי, יקירי! אנא הרחיבו נא, אתה ורעיך חובבי ציון, את חוג השקפתכם, אל תתכוצו בד' אמות של עיון לבד, עלינו להושיט יד ולקחת הספרים הכתובים מהמורה היותר גדול ומפורסם בתבל, הוא הנסיון, הוא המשנה עתים ומחליף את הזמנים, והוא הנותן קולו בכח להפך סדרים ישנים ולברא חדשות ונצורות אשר לא שערנו ולא פללנו. חדלו לכם לבטוח על אלה אשר ידיהם אסורות כידינו, ופנו לכם לאלה אשר בכחם לעשות ולפעול. עלינו להשתדל בכל כחנו לקנות לבב אחינו הספרדים, שהם נקובי השם פה ויד להם בכל מקצעות הממשלה, והממשלה בוטחת באמונתם ובתום לבבם, ורק על ידם נוכל להושע אי"ה. ואם כי ידעתי כי יקשה עלינו הדבר הזה, כי לא על נקלה נתפש את לבב אחינו אלה, אשר לדאבון לבבנו נקפא הוא לנו כעין הקרח הנורא, אבל הן טוב טוב ליגע ולעמל בדברים אשר יביאו תועלת מאשר נכלה לריק כחנו בדברים הפורחים באויר שאין להם כל יסוד מוסד.

הגדתי לכבודו היום את כל אשר עם לבבי, והנני בטוח כי ישכיל להציע את ההשקפות האלה לפני החברים היקרים. בבי־דואר הבא אקוה להודיעכם מכל אשר יתחדש אצלי ואת אשר יענו הפחות וגם אשר יודע לי.

יהיה ברוך וברוכים החברים היקרים אוהבי ציון, ובראשם היקר המצוין ד"ר פינסקר, והרב הגביר ה' אברהם גרינבערג נ"י.

ממני מכבדכם ומוקירכם

קז"ו.

נג.

קונסטנטינופול, ערב יו"ט האחרון של פסח, תרמ"ה.

כבוד התני יקירי מהר"ש גאטין, ורעיתו הכבודה היא
בתי היקרה וילדיהם האהובים, כשמש ינון שמם!

ביום ב׳ ערב פסח שלחתי לכם מכתב מפה, והודעתי אתכם מבאי הלום בחו"ש, הפעם אודיעכם משלומי כי טוב הוא, וכי ב"ה הנני מרגיש בי רוח בריא ונכון באופן יותר נעלה. אויר המקום פעל עלי פעולה טובה, והנני מוצא נחת וקורת רוח על כל שעל ושעל. תמונות יושבי העיר, יפי תואר פניהם, והדר תום וענות לב השוכנת עליהם יהקו רושם עז בלב רואיהם, עד כי לא אבין איך נואלו בני אירופה לכנות את בני תוגרמה בשם „פראים" „אַזיאַטים" (ע"פ הבנת המלה ברוח בני אירופה). הן אסובב בכל יום בשוקים וברחובות לרגלי עסקי פה, ואראה אנשים לאלפים ולרבבות, ועוד לא פגעתי אף אחד ברמות היחפים השורצים ברחובותינו. עוד לא ראיתי פה שכור אשר יחג וינוע בין ההולכים בשוק, עוד לא שמעתי כי יפגע ישמעאלי ביהודי ויבזהו, כי כלם הולכים לתומם, איש איש לפעלו ולעבודתו. ומה אתאר לפניכם, יקירי! ממדת דרך ארץ לקבלת פני אורחים אצל הגדולים אנשי השם בזה! איך יקבלו את פני הבאים לבקר בביתם בענות לב, באהבה וחבה יתרה, עד כי ישכח הארח אם הנהו בבית איש זר אשר בא אל ביתו בפעם הראשונה! והנני לתאר לפניכם שני מחזות נאמנים אשר ראיתי: לרגלי עסקי הלכתי לבקר את פני החכם־פחה ראש רבני תוגרמה, אשר הוא מהמצוינים אצל הממשלה, עד כי המלך במסבו נתן לו אות כבוד ויקר מאותות הכבוד היותר נעלים בתוגרמה, ובעצם ידו נתן לו את המתנה הזאת, וגם דבר עמו דברי אהבה לו ולעמנו יחד. הרב הזה יושב בפרור העיר „קוסגונזשיק", ועלינו לנסוע מגאלאטי לסקו־טארי (שם אחד מפרורי העיר) באנית קטור קטנה. מה אתאר לכם בני יקירי את מחזה היאור (קאַנאַל) ויפעת ההרים הזרועים בבתים ומגדלים, בגנות ופרדסים, הסובבים את אשדות הים השחור והים המרמרי, אשר יחבקו זה את זה באהבה, וגליהם ישיחו בסוד שיח שרפי קדש, גם יתערבו ברומיה שאננה. באתי לסקוטארי, ומשם עברתי בעגלה דרך רחובות צרים ומבואות דחוקים, עד כי באנו אל בית הרב. על שער הפתח מצאתי משרתים לבושי מכלול בתפארת שרים (כי הממשלה תכיר את משרתי הרב בתור משרתיה, ומוכרחים הם לשאת אוניפורמות כחוק), מסרתי את כרטיסי ליד ראש המשרתים, והוא עלה תיכף אל הרב להודיעהו דבר בואי, לא עברו רגעים אחדים ושני משרתים באו ויובילוני דרך מסדרונות ופרוזדראות אל האולם אשר הרב יושב בו. מטות רפודות מסביב לקירות האולם מוכנות לשבת, הרב ישב בקצה מטה אחת. כבאי החדרה קם

מעט ממושבו ויושט ידו לי לשלום ויבקשני לשבת, ונשוחח יחד כשעה תמימה באהבה וחבה גלויה. ובתוך כך הביאו המשרתים מעשה נופת ומשקה קהוה, לכבדני במנהג המדינה. האמת אגיד, כי לא ראיתי כזאת אצל רבנינו; טוהר הבתים, נקיון מלבושי הרב וגודל יראת הרוממות הנראה על פני משרתיו בעמדם לפניו, והמזכיר הראשי היושב בצדו,— המקום כלו אומר כבוד, והוא איש טוב ומקבל את פני כל אדם בסבר פנים יפות. אחרי כן בקרתי את הוד פני כבוד אליהו־פחה, רופא השלטן, אשר גדלו המלך וינשאהו למעלת שר צבא (גענעראַל), ובכל זאת, לו ראיתם אתם, בני היקרים, את הכבוד והיקר שחלק לי הוד כבודו, איך הביאני אל אפריונו פנימה, ויציגני לפני רעיתו הגבירה, אשר גם היא נשאה חן וחסד לפני הוד השלטן ויכבדה באות כבוד ויקר, עמם השתעשעתי כשעה וחצי והם כבדוני ג"כ במשקה הקהוה. לו היה אחד מאחינו בר. קרוב למלכות כמוהו, כי אז היה נוער חצנו מהיהדות והיהודים, לא כן האיש הנעלה הזה, אשר לבבו מלא אהבת עמו וחבת אחיו, ובכל צרותיהם לו צר, ועד כמה מגיעה ענותנותו ראיתי באמרו אלי: הנה הכבוד אשר חלק לי הוד כבוד מלכותו איננו לנפשי, כי אם באהבת השלטן לישראל, וברצותו להראותם את חסדו ואהבתו, ויבחר בי יען כי „רופא יהודי" אני. ומה תאמרו בני היקרים לדברים כאלה? אלה קצות דרכי בני ארץ הקדם, ה„אַזיאַטים".

אמנם כן יקירי! בראותנו את ארץ הקדם ובהתבוננֵנו בינה בתכונות יושביה, אז נבין מדוע בחר ה' לתת לעמו נחלה באזיה, יען שם עוד לא יפוג ריח הטבע ולא ימר טעמו, והאדם ישאר בתומתו ולא יטה עקלקלותיו בהתחכמותו היתרה. ומי יתן ויביאנו ה' שנית אל מנוחתנו ונחלתנו כבימי קדם! אז יכלנו לשיב ולהיות חיים טבעים, לשבוע לחם ולהיות טובים, להושיע לעצמנו וגם להיות לתועלת לאחרים על ידי טהרת המדות ורגשות הלב הנאמן שלא נסע יתרו בו מפני העבדות והשפלות וההתחקות אחרי מעשי אחרים — אלה המדות שהיו לנו למשחית בארצות גלותנו.

יקירי! אני אתעכב עוד פה עד יום השבת כ"ו ניסן, כי עוד עבודה לי פה בדברים הנוגעים לעניננו. בטחו בי כי אשקוד על פעלי אי"ה, ואודיעכם בכל עת משלומי ומאשר תחזינה עיני. למכתבכם אחכה ביפו. היו שלום יקירי, ה' יזכני לראותכם בקרוב ולחדות בשמחה את פניכם, כאות נפש אביכם דו"ש באהבה מקרב ולב עמוק.

קז"וו.

נד.

קונסטנטינופול, ערב יו"ט האחרון של פסח, תרמ"ה לפ"ק.

כבוד האדון היקר ד"ר ל. פינסקער ואתו עמו החברים המצוינים בהברת „חובבי ציון".

אדונים יקרים! מכתבי זה—עם פתשגן הכתבים הרצופים פה, המכילים בקרבם את ראיות הפנים והשיחות שעברו ביני ובין האנשים הידועים בשם: הרב הראשון מרבני תוגרמה, הוד פחה אליהו רופא המלך וה' וועניציאני (אחי ה' וועניציאני הנודע) — יכיל חדשות ונצורות, אשר נפשי ולבבי לא שערום. הן רחוק רחוק ממני להתניף את נפשי, ולאמר כי חכמתי עמדה לי, אבל לא אוכל עבור מבלי מלט פה מעט ממשא רגשות נפשי אשר יהמו בי כהמות הים וגליו. בפה מלא אגיד, כי הנני רואה בהשתלשלות הסבות והמסובבים את אצבע ההשגחה העליונה, וכי נחני ה' בדרך אמת למען טובת עמו אשר אהב סלה. ולבי יאמר לי כי השגתי המקור הראשי אשר מאתו יביעו מי מנוחות ופלגי ששון לאחינו. לא אכחד כי ברוך השם מצאתי עזר בה"ר אליעזר רוקח אשר מצאתיו ליקר רוח ונבון דבר, יודע תכונות בני אדם ונטיות לבב איש ואיש, ועל כלם עמלו בלא לב ולב בהענין היקר והקדוש לנו; על כל צעד וצעד הנני מוצא בו קורת רוח. עתה אשוב לדברי...

גם אני, אדונים יקרים, תעיתי ככל אחינו חובבי ציון, ולא ידעתי כי ישועתנו תלויה רק בבירת תוגרמה ואך מפה תצא תקותנו לאור. גם אני חשבתי כי אך אחינו הנאדרים בכח, הן הם אילי הארץ אשר בצרפת ובריטניה, רק הם יכולים לפעול ישועות עבורנו, ומבלעדם הננו כגויה בלי נשמה, אבל עתה אגיד בפה מלא כי תעיתי ותעינו כלנו. לא, אדונים יקרים, עזרתנו תלויה אך בנו, בנו הננסים לגבי הענקים הגדולים ההם; בכחנו ובלבבנו לעשות ולפעול רבות, בעוד אשר כל צעד וצעד אשר יעשו טובי אחינו מארצות הנזכרות יזיק לנו מאד. אולם בטרם אביא לכם ראיות ומופתים על ההנחה הזאת, מצאתי לנכון לתאר לפניכם מהות האנשים אשר דברתי עמהם, למען תבינו מי ומי הם אלה אשר בקשתי עזרתם ותמיכתם המוסרית.

א) הרב החכם פחה, הנהו איש ישר, אשר פיו ולבו שוים, אבל מטבעו הוא מוג לב וירא מעלה נדף, ובעבור זה הנהו ככדור משחק בידי אלה העוטרים אותו, ולו היה הרב שושן פרח לפי רבוי הקוצים הסובבים אותו, כי אז היה מפיק ריח ניחוח להיהדות כלה. אבל לפי ידיעתי והכרתי בטבע הפמליא שלו, אראה כי ראשיהם עמודיהם ואדניהם חשוקים כסף, ולו גם יאבה הרב לעשות דבר מה לטובת עמנו, אזי יניאוהו המה, בלכתם אחרי בצעם. הרב הזה

הנהו איש נחוץ לנו, יען חוג פעולתו, היינו חין ערך שמו, גדול עד מאד ע"י הכח הנאצל לו מאת השלטן ושרי ממשלתו. ולכן לא נוכל לעזבו, ומוכרחים אנחנו לבקש קרבתו, וגם לסתם באיזה שקלי כסף את פיות הפרזיטים היונקים אותו מסביב.

ב) הוד אליהו פחה, הנהו איש יקר ומצוין בטבעו, מלבד רום מצבו. איש אשר כשרון דעת ונפש עדינה יציצו מבבות עיניו, ובכל אהבתו ואמונתו להשלטן מושל המאמינים הנוטה אליו חסד לא ישכח את אהבתו ואמונתו לעמו ולדתו. וראיתי אותות החשק הנמרץ אשר נראו בפניו להיות לעזר ולמגן לאחיו האֻמללים, גם הידיעה הפנימית מחין ערך היהדות אשר קננה בלבבו, בהביעו פעמים רבות בשמחה גלויה ובגאון וגדל לבב לאמר: „כן, כן לנו בני ישראל עם המלא כשרון יאות חבל בנעימים, למרות רוח אויבינו היגעים בכל עת להוריד ולהשפיל את ערך כשרונותינו". המבטאים האלה עשו עלי רושם עז. הידעתם, אדונים יקרים, כי ה' אליהו פחה יֵראה את פני אדוניו השלטן שלש פעמים בשבוע, ומי לנו קרוב למלכות כמהו?

ג) ה' וועניציאני הנהו איש יקר, לשונו לשון למודים בשפת צרפת וטורקית, והוא מתערב בדברים העומדים ברום עולם, למצוא בהם חפץ לנפשו.

ד) הד"ר שווארץ הנהו איש טוב לב מטבעו, חכם וחרוץ, מעורב בין הבריות, ויש לו מכירים בין השרים הגדולים וגם יאהב ויחבב את רעיון הישוב, ונחוץ לנו איפוא קרבת האיש הזה, אשר על ידו נוכל לדעת בכל עת את הנחוץ לנו לדעת.

ה) ה' בריטנער הנהו איש נכבד ויקר, אך איש תמים ולא יבין ולא ידע את האמצעים הנחוצים לנו. למשל: הוא הבטיחני להמציא לי את אחד מיודעי דת ודין המצוינים, אשר תהיה ביכלתנו לבא אתו תמיד בדברים ובמרוץ מכתבים, ואשר יורה לנו הדרכים בקנית קרקעות, ואת מי מצא לנו? אחד מילידי רוסיא המשרת בתור סופר אצל איזה עורך דין, — ואת איש כזה אשר לא קרא ולא שנה חכמת המשפטים מעודו, אותו הקריב אלי לבקש עצה מפיו! ואנכי הכרתי בפניו כי לא יכון לנו, על כן אמרתי לו כי לעת עתה לא אוכל דבר עמו עוד דבר, בטרם אקבל ידיעה ורשיון על זה מכבודכם אדוני...

ועתה אחרי אשר תארתי לפניכם תכונות האנשים האלה, הנני להוות דעתי על דבר האמצעים אשר תשתמשו בהם למען קנות לנו את לבות אלה הנחוצים לנו:

א) נחוץ מאד מאד לכתוב מכתב (בשפת עבר ובכתב אשורית או לכל הפחות בכתב רש"י) להרב ר' משה הלוי קיימאקאם עפענדי, ראש רבני תוגרמה, ואלה הדברים אשר תכתבו לו: הנה שמעתם את שמעו הטוב ופרשת

גדולתו בעיני הוד מלכות השלטן יר"ה ושרי מלכותו, ותגדל שמחתכם על הטובה אשר עשה ה' לעמנו בחלקו מכבודו ליראיו. והנה באתם להודות לו על חסדו וטובו אשר עשה עמי לקבל אותי בסבר פנים יפות, וביחוד בדבר הבטחתו היקרה, להשתדל אצל שרי המלוכה עבור אלה האֻמללים מאחינו, הנרדפים על צואריהם מקנאת הדת ובשנאת העמים אשר בתוכם הם יושבים. ובקשתכם שטוחה לפני כסא תורתו, כי יואיל בצדקתו ובאהבתו לעמו ואחיו לבקש רחמים אצל ממשלת תוגרמה בעד אחינו החפצים להתישב באיזה מחוזות מתוגרמה האזיאַטית: בארם נהרים, סוריה ופלשת, ולכונן להם מושבות, גם להקים בתי חרשת המעשה למען יאכלו לחם וישבעו ויהיו טובים לה' ומלך, ויוכלו לעבוד את ה' אלהי אבותינו כאשר עם לבבם. וגם יביאו עזר לא מעט לאוצר הממשלה, בשמרם לה אמונתם בכל עת, כאשר יעשו אחינו בני ישראל בכל מקומות מושבותיהם, כי תמיד הם אסירי תודה להמלכים אשר יקרבום ויתמכום בימין צדקם. אבל אנא, אדונים יקרים, אל נא יפליט עטכם דבר אשר ירמז על איזה תקוה מיעודנו הלאומי, כי הרב הזה מפחד מאד מפני הרעיון הזה;

ב) לשלוח תיכף ומיד מכתב בלשון צרפת להוד כבוד הפחה אליהו (על האדרעס: עליאס פאשא, רהוב פערי, קאָנסטאַנטינאָפּאָל). במכתב הזה תביעו תודה וברכה לה' אלהינו אשר רחם את עמו לתת את חן שרידיו בעיני הוד מלכות השלטן, כי רוממו ונשאו למעלה רמה כזאת, וישראל יקוה, כי המצב הרם הלזה, אשר הוד כבודו עומד עליו, יועיל ויביא תועלת להכלל כלו. כל אחינו בני ישראל היושבים בחשך מקוים לקבל השפעת קרני אור משמש גדולתו ואהבתו לעמו. כן תחזיקו לו תודה על הכבוד הרב אשר הנחיל לי באופן נעלה ונשגב, ותאמרו עם הספר כי כלל ישראל בר. מכירים את הכבוד הנעשה להם, היינו למלאכיהם, ומגישים לו תודה על זה. אחרי כן תתארו בדברים היוצאים מן הלב את המעמד העצוב והעזוב אשר אחינו בני ישראל נמצאים בו באיזה ארצות באירופה: איך טובי המלֻמדים ובעלי יתרון הכשר חכמה ומצוינים באומניותם — יושבים בסתר המדרגה, וכל חכמתם וכשרונם לא יועיל להם ביום עברה. ואחרי כן תציעו לפניו בקשתכם, כי יתעטף ברחמים ויעמד בבקשה עבור אחיו לפני הוד אדוניו השלטן, כי ירַשה להם להאָחז במחוזות תוגרמה האזיאטית: בארם נהרים, סוריה ופלשת, ולבנות להם שם מושבות ובתי חרשת ומחשבת אשר יביאו תועלת רבה לממשלת השלטן, וגם יהיו עבדים נאמנים הנכונים בכל עת להשליך נפשם מנגד בעד מלכם האדיר, מושל המאמינים, אשר ברחמיו הרבים פתח לפניהם שערי ארצו. באחרית דבריכם תחלו פניו כי יואל בטובו להודיעכם בכל עת מצוא מצב הדברים והחדשות אשר יקרו בענין הנשגב הזה, אשר בו תלוים חיי רבבות אחינו הנתונים בצרה.

ג) מכתב להד"ר שוואַרץ; בו תבארו כי שמעתם מגודל אהבתו לעמו

וחבתו לרעיון ישוב ארץ ישראל. תחזיקו טובה לו על השתדלותו פה לטובתי, על כי איננו מקמץ עתו ועושה כל מה שבכחו לטובת הענין הנשגב, ותבקשוהו כי יאבה בטובו להודיעכם תמיד מכל חדש אשר יולד פה בענין הזה.

המכתבים האלה נחוצים הם עד מאד, לבבי מלא תקוה כי ישאו פרי רב באופן נעלה אשר לא חשבתם ולא עלה על לבבכם.

העיקר שכחתי: על מכתבכם להה"ד אליהו פחה, יבואו על החתום כל הרופאים אשר בועדנו, למען ידע הפחה את רצון חבריו, כמו כן גם על מכתבכם להד"ר שוואַרץ...

עתה הנני להשיב לכם דבר דבור על אפניו על השאלות אשר שמתם לפני בהפרט־כל, בדרשכם כי אחקר לגלות אופן פתרונן. והנני משיב לכם כפי החקירה והדרישה אשר עשיתי.

א) להודע בקושטא מפי אנשי אמת את תכונת האיסור, מבטן מי יצא?

לפי אשר שמעתי מהחכם־פחה ומהוד אליהו פחה גם מהד"ר שוואַרץ, אשר יש לו מהלכים בין גדולים, כן מה' ווענציאני, כמעט כלם אמרו בסגנון אחד, כי יד ממשלה אחרת באמצע...., היא אשר רמזה לממשלת תוגרמה לחסום הדרך בעד אחינו. וגם הרעש אשר הרעישו מכה"ע העברים בדברם גבוה בענין היעוד הלאומי, כל אלה הסבו שיצא תוכן האיסור גם על יהודי תוגרמה, ורק השתדלות הרב החכם־פחה וד"ר אליהו פחה, אשר בקשו רחמים מלפני שרי המלוכה, הרפתה מעט את קשי הגזרה. אך פחת ירושלים השונא תכלית שנאה את יסוד המעלה והעליה לארה"ק אוחז בקשיות האיסור ולא ישים לב להקולות שבו, אשר עוד טרם נכתבו בספר ועודן מרחפות באויר. בדברי אלה נפתרו גם השאלות ב. ג.).

ד) אם מתפשט האיסור גם על ארץ הגליל?

כן הדבר, גם הגליל נכלל בכלל האיסור; אבל לאשר פחת עכו, אשר הגליל עומד תחת משמרתו, איננו שונא ר־טי להתנועה, לכן לא יצאה שם בערת הגזרה ללהב.

(הערה, כל מי שיודע דרך ההנהגה בתגרמה ותקף עוז הפחות ידע, כי כמעט רובי החקים והפקודות תלוים אך ורק ברצון הפרטי של הפחה, אם הפחה הנהו איש טוב ומסתפק במועט... אזי לא ישגיח על הפקודות אשר תבאנה מהשער הגבוה, ואם גם תכבדנה מחול יורקן לרות, ולהפך, יעשה הפחה מאבק פורח הר גבוה ותלול ויכפהו כגיגית על בני מחוזו או על אנשי עברתו).

ה) נפתרה בפתרון השאלות א. ב. ג.).

ו) אופן קבלת השעבוד בתוגרמה ואם קשורה היא באיזה הוצאות וכו'?

פתרון השאלה הזאת תלוי בהשגת הרשיון, שהוא העיקר. כל עוד שלא נשיג רשיון כללי של התר הישיבה בסוריה ובפלשת, נמצא מכשולים על דרכנו

גם בקבלת שעבוד תוגרמה. לעת עתה העצה היעוצה לכל מי שיסע לארץ ישראל להשתקע שם, שיקבל עליו שעבוד תוגרמה פה בעיר הבירה, כי בירושלים וגם אצל פחת הגליל קשה הדבר מאד, יען הפחות מניחים מכשולים על הדרך הזה, אבל פה נוכל בנקל להשיג את זכות החסות בצל תוגרמה. וביחוד יוכל להועיל לנו בענין זה כבוד הרב החכם פחה, אשר הענין הזה מסור בידו, וכל יהודי המביא את הסכמת הרב יקובל תיכף ומיד במחסה תוגרמה. אמנם, הזכות הזאת קשורה בהוצאות, כי פה בתוגרמה לא יתבן כל דבר בלעדיהן. סכום ההוצאות לכל משפחה, היינו לכל בית אב, תעלינה מחמשה עשר עד עשרים רו"ב, ובאיזה ימים יוכלו לגמור את הכל, להשיג מאטריקי ומכתב תעודה ורשיון לנסוע, הנקרא בשפת תוגרמה „תזכרה".

ז) פורחת באויר; קשה מאד ליהודי ארץ אחרת, אף אם יגור בארץ הקדושה לקנות קרקעות על שמו, ורבות יעמול גם אם יקבל עליו שעבוד תוגרמה, בטרם ישיג שטרי המקנה.

ח) אין לה כל יסוד; החוק בזה בתוגרמה, כבשאר הממלכות. כל מי שירצה לקבל כתב מקנה עליו לשלם המס הידוע, ולו גם תתגלגלנה הקניות והמכירות עד מאה פעמים.

ט) על פי החוק התוגרמי יכולים פקידי המקום לתת רשות על בנין בתים ושתילת כרמים וכו', רק במקומות שהיו ויש בהם ישוב. ורק אם הקונה רוצה להגדיל הישוב, או לשתל עצי זית, תמרים, גפנים ועוד, די לו ברשיון פקידי המקום. אבל אם ירצה לבנות הנהרסות ולשובב נתיבות לשבת בארץ לא זרועה, אזי מחויב להשיג רשיון מאת הממשלה הרוממה בקושטא. וכן יש הפרש בענין הפאבריקים. כל מין חרשת המעשה שאיננו נזקק לכח הקטור, די לו הרשיון מאת פקידי המקום, לא כן בתי החרשת המתנהלים בכח הקטור, כי הם דרושים להיות מאֻשרים ומקוימים מעיר הבירה.

י) יש ויש להשיג יודעי דת ודין, ובהם מצוינים גם ישרי לב, ואם יקבלו שכר טרחתם אזי יעשו הכל כיאות. ממוצא דברי אלה תבינו כי הצלחתנו תלויה בהשתדלותנו, כמו שכתבתי בראש מכתבי זה (רק על פי האופנים והאמצעים שבארתי פה), ואל תאמינו כי יש לאל ידי אחינו שבצרפת או בשארי ארצות לעשות בענין זה דבר מה לטובתנו. ה' שייד נוכח בזה לראות, כדברי ה' ווענציאַני, כי החפץ לקנות אחוזה בארץ הקדושה, טוב יהיה כי יקנה אותה על שם איש בלתי נודע ומפורסם אצל הממשלה, כי לעת עתה כגרים יחשבו, וכל שב הגדול מחברו יזיק יותר. ולכן הנני מתנגד בגלוי להדברים אשר הודיע ה' זיממעל, כי אין לנו לעשות ולהשתדל מאומה בדבר השגת הרשיון הכללי, באמרו, כי זה החלו מצרפת לעסוק בדבר הזה והשתדלותנו תזיק, — ואני אומר להפך: חלילה לאחינו הצרפתים או הבריטים לנגוע בזה, כי אז יפתתמו הסדקים

אשר החלו להגלות ולהיות לפתחי תקוה, וכל השתדלותנו אחרי כן לא תועיל עוד לנו. רק אנחנו, בהשתדלותנו בעד עניי אחינו יושבי חשך וצלמות, נוכל לבקש מבלי לעורר שום חשד עלינו; לא כן אם ישתדלו אלה מאחינו הגדולים, היושבים בארצות המערב, כי יעירו חשד גדול בעיני הממשלה.

הגדתי לכם היום את חות דעתי המוחלטת, הנולדה אצלי ע״י ראיה ושמיעה, עיון והתבוננות, קבלת עצות מפי נבונים וידועים, הבקיאים בטוב המעמד המדיני בתוגרמה, וגם בהסכם גדולי אחב״י בעיר הבירה, שכונתם לעשות ולפעול, אשר כלם עונים ואומרים לבלי בקש עזרה על ידי אחינו בחוץ לארץ, אך קרוב הדבר בפינו ובלבנו ובידינו לעשותו. וה׳ יופיע על עצתנו ויכונן מעשי ידינו!

ביום ה׳ שבוע העבר הלכתי לבקר את הציר נעלידאָוו ולמסור לו המכתב. השליש אשר השר נשען על ידו קבל את המכתב, אבל אחרי אשר המרכבה עמדה רתומה להסוסים והשר אָץ לדרכו, בקשני השליש בשם השר לבא ביום המחרת. ביום ו׳ באתי והשר קבל אותי בסבר פנים יפות ויכבדני לשבת, וכחצי שעה דברתי עמו. בנוגע לשאלתי הבטיחני למלאות את בקשתי, לתת לי מכתבים להגענעראַל־קאָנזול בביירוט ולהקונזול בירושלים, כי יתמכוני ביום עזם. ורק לאשר כבר באו ימי חגיהם לכן בקשני כי אבא ביום ה׳ בשעה העשירית ואמצא את המכתבים.

לפי ראות עיני אֶאָלץ לדחות נסיעתי מזה עד יום השבת (כ״ו ניסן) או אולי עד יום ג׳ (כ״ט ניסן).

אבקשכם אדונים יקרים להפוך בדברי אלה, ולשלוח לי תשובותיכם על כל מכתבי בפרוטרוט, וביחוד להודיעני בדיפישה הלום (על אדריסה יעקב ברזילי, האָטעל דע סאַלאָניקאָ, עבורי) ע״ד קבלת המכתב הנוכחי וחשבון המכתבים הרצופים פה.

הנני מכבדכם ומוקירכם בהוקרת ערך,

קלונימוס זאב וויסאצקי.

נה.

קונסטנטינופול, ה׳ כ״ד ניסן, תרמ״ה.

להד״ר פינסקער באודיסה.

מכתבו נו׳ 116 מי״ח לחדש ניסן בצרוף המכתבים אשר קבל למעני (מה׳ פּאָליאַקאָוו, מחברת כי״ח, ומוואַרשא) קבלתי לנכון על ידי המוכ״ז הנכבד ה׳

שט—ער נ״י, והנני מתכבד בזה להשיב לו על דברי מכתבו. אדות בקשתו לצרף את ה״ר שט... בתור סופר, יסלח נא לי אדוני אם אתפלא עליו בדבר מכתב המליצה הלזה. הן הדבר הזה בלי ספק תלוי רק בי ובבחירתי, ולמה זה יטריחו למצוא לי מה שלא אבקש? על כבודו לדעת כי פה בקושטא אינני צריך לי כלל וכלל. וביפו לא יהכן לי לצרפהו אלי, יען בעצמו קולוניסט הנהו ונוגע בדבר, וזה הוא התנאי הראשון אשר נחלט אצלנו בהסכם גמור, שלא לספח אל המלאכות שום איש, יהיה מי שיהיה, אם רק יהיה נוגע בדבר. אקוה כי לא ישא עלי כבודו עון אם לא אמלא עתה את בקשתו.

ה׳ פירנאנדים איננו פה כי נסע לסלוניקה ויתעכב שם עוד עשרה ימים, ולדאבון לבבי לא אוכל לראות פניו. תמול בקרתי את ה׳ בלאָך, ראש משגיחי בתי הספר של חברת כל ישראל חברים. אחרי אשר נדברנו יחד בדברים הנוגעים לענינגו, אמר לי ה׳ בלאך: „תם אני ולא אדע, מדוע תשלחו אנשים לא״י? התאמינו להפך ארץ מדבר לעדן ולעשותה שנית לארץ זבת חלב ודבש כמו שהיתה? לא, אדוני! תסכילו עשה, ואל נא תשתדלו בענין הזה אשר יועיל להרבות אסון לרבבות ישראל!“. האמת אגיד כי דבריו אלה נתנו שמחה בלבי, יען מפניו חויתי וקראתי את מחשבות חברת כי״ח בענין הזה, כי עודנה עומדת בהתנגדותה לענינגו הנשגב. עתה נדע כי אין לנו תקוה משם, אבל רוח והצלה יעמד לנו היהודים ממקום אחר!

אנא אדוני, אל נא ישליך אחרי גוו את דברי אליכם במכתבי מיום ד׳ הוהמ״פ העבר. עוד הפעם אגיד כי תקותנו תלויה בה׳ אליהו פחה; דברתי פה עם אנשים רבים וידועים, ובקשתי כי יתמכוני בימין צדקם בענין הזה, וכל אחד הבטיחני כי יש לי דרך להשיג הרשיון מהוד השלטן, „באמצעות יהודי אחד הקרוב למלכות“, וכונת כלם על הוד הפחה אליהו, הרי שהוד הפחה הלזה הוא כתל שכל הפיות פונים אליו.

הפחה הנזכר מתהלך כ״ע וכאח עם הד״ר שוואַרץ, ואותו ידעתי היטב כי הוא אוהב נאמן לרעיון ישוב ארץ ישראל, ומוכן ומזומן לעשות ולפעול בזה ככל מה שיעלה בכחו. לכן נחוץ מאד כי תשלחו המכתבים להאדונים אשר נקבתי בשם במכתבי הנ״ל, וביחוד להוד הפחה ולהד״ר שווארץ, אשר אתו תבואו במרוץ מכתבים תמידי, ועל ידו תדעו בכל עת מעמד ומצב הדברים. לא אפונה כי תמלאו דברי אלה. והנני מבקש את כבודו הרם, כי יואל בטובו לשלח לי ליפו העתקה מסגנון המכתבים אשר שלחתם לקושטא, וגם את אשר תכתבו אח״כ להד״ר שווארץ, כי נחוץ לי מאד לדעת כל פרטי הדברים.

היום אחר הצהרים נבקר שנית את הוד הפחה, ומחר בבקר נלך אל החכם־פחה.

מכתבי המליצה להקונסולים של ר. בסוריה וארץ ישראל אקבל מחר אי״ה כהבטחת הציר.

לעת עתה תשלחו לי כל המכתבים ליפו „פאָסט־רעסטאַנט״.

מאד אתפלא אשר לא קבלתי היום דיפישה מכבודו על קבלת מכתבי מיום ד׳ חוה״מ?

והנני מוקירו ומכבדו כערכו הרם והנשא,

קלונימוס זאב וויסאצקי.

נז.

נוספות.

למורת רוחנו כבר הורגלנו לראות ולהרגיש שנאת אחינו הספרדים אלינו האשכנזים, וכמה פעמים המיטו עלינו רעות. עוד לפני מאה שנה השתדלו אחינו אלה בצרפת להשיג שווי הזכיות רק להם, וגם ברומיניה עזרו לא מעט לרעה, וביחוד בארץ הקדושה, אשר כל מי שבקי בקורות ישוב האשכנזים שם, ישתומם על רצונם העז ותשוקתם הנמרצה אשר נתנה להם כח לשאת ולסבול, עד אשר הצליחו לכונן להם בידם קהלות ועדות בירושלים, צפת, טבריה וחברון. עדים נאמנים על זה הן התקנות מחכמי ירושלים ורבניה הנדפסות עתה בספר; שם נמצאו תקנות שהן אבני נגף וצורי מכשול לאחינו האשכנזים ולהתפתחות ישובם בארץ הקודש. אבל בכל זה נמצאים בין הספרדים גם אנשים ישרי לב ויקירי רוח, אשר בין אחים לא יפרידו ולבם רחב די הכיל אהבה רבה להספרדים ולהאשכנזים כאחד. אמנם כי טבע שני הָטבע אצל רוב אחינו הספרדים יושבי המזרח לבחור בשב ואל תעשה ולהיות עצלים ונרדמים ככל בני קדם. הספרדי, אם הוא מתלמידי החכמים ומיראי ה׳, אין לו בעולמו אלא אכילה ושתיה וטיול במצות אנשים מלומדה. כי את ה׳ המה יראים ואת תורתו יכבדו, אבל לא ירגישו מאומה בלבם; נותנים כבוד לגוף התורה ולא ישימו לב לרוחה ונשמתה. בכ״ז נמצאו בהם גם אנשים נלבבים אשר שאר רוח להם ולבבם בוער כאש באהבת הכלל כלו, ומוכנים לעשות בעבור עַמם כל אשר יִדָרש מהם. ואחרי אשר טובת עניננו דורשת קרבת הספרדים, כי עלינו להאָחז במקומות מושבותיהם, ששם ישאו ראש ונחשבים מאד בעיני הרשות. לכן מצאתי נחוץ להקדים לפניכם ההקדמה הזאת, למען תקנו לכם עכ״פ מושג כל שהוא מתכונת אחינו אלה.

אחד מאחינו הספרדים, מהיחידים השרידים אשר רגש פנימי תפעמהו, איש האוהב את עמו באמת, איש אשר לו: רק על פי מוצאי הרגש יחיה כי

אם גם מלאך שכלו יפלס לפניו דרכו — איש כזה הוא הוד אליהו פחה רופא השלטון. והנני נותן בזה את דברי השיחה שעברה בינינו בבקרנו אותו, למען תדעו את כל ונוכחת.

א) הבקור אצל אחינו הוד כבוד אליהו פחה רופא השלטן
ביום ה׳ א׳ דחול המועד פסח בשעה ה׳ אחר חצות היום.

הארון היקר ד״ר שוואַרץ נ״י הואיל בטובו להציגני לפני הוד כבוד אליהו פחה, וילך עמנו יחד. באנו לביתו (העומד ברחוב פערו), ועלינו על המדרגות המכוסות במעטפות יקרות מרוקמות רקמה ומשי פרס, עד אשר באנו אל הפרוזדור; שם הפשיט המשרת את השמיכות מעלינו ויוביל אותנו אל חדר קבלת האורחים. אחרי רגעים אחדים הופיע הוד כבודו אל החדר. האיש עודנו בעצם ימי עלומיו ויפעת בני ארץ הקדם עם הדרת תם וענות לב חופפים עליו, עיניו השחורות תברוקנה אש פלדות וקרנים מהן לחדור קרב איש ולב עמוק. הוא דרש בשלום הד״ר שוואַרץ באהבה וחבה יתירה, כאשר ידרש איש בשלום אחיו וישתחוה למולנו. מיד הציג אותנו לפניו הד״ר שוואַרץ בדברים האלה: „הנה ה׳ ווּיסאָצקי ואתו בן לויתו, ה׳ אליעזר רוקח, הולכים במלאכות אחינו חובבי ציון, לראות את שלום אחיהם העובדים אדמת ארץ קדשנו, וגם לסקל המסלה לפני אלה החפצים לעזוב את הארצות אשר הם נרדפים בהן על צואריהם ולהתישב בארץ ממשלת תוגרמה, אשר תטה כנהר שלום וברכה לאחינו היהודים״.

„מאד אשמח לראות אֹרחים יקרים ונכבדים כאלה בצל קורתי — ענה הוד כבודו, בהושיטו ידו אלינו, — והואילו נא איפוא אדוני לבא אל ביתי פנימה״.

באנו אל אולם מיופה ומקושט ומסודר בטעם בני ארצות הקדם (באולם הזה יקבל רק את פני אוהביו היותר נאמנים והיותר נכבדים) ויציג אותנו לפני רעיתו הכבודה (אשר הצטינה בחכמתה ובכשרון מעשיה לפני הוד השלטן ויגש לה אשבר אות כבוד ויקר). אח״כ בקש אותנו לשבת, ונשב על כסאות יקרים, רפודים ארגמן ומשי. ד״ר שוואַרץ הגיד לו את מטרת נסיעתנו בדברים כאלה:

„אחרי שרבו מאד עניי אחינו במקומנו ונאלצים לעזוב את ארצם לבקש מחיה לנפשם, הנה באהבתם את הקדש בחרו למו את ארץ אבותינו להתישב בה לעבדה ולשמרה. ולאשר כי מרביתם הם אנשים שלא הורגלו בעבודה כזאת, ומה גם בבואם לארץ נכריה, אשר לא הבינו עוד גם שפת יושביה, לכן השיגום תלאות עצומות ויכשל כחם בצרה גדולה. ויהי בהתאסף ראשי בני עמנו לעיר קאַטאָוויץ (היושבת על גבול פרוסיא), לחוג את חג היובל ליום מלאת מאה שנה להשר ר׳ משה מונטיפִיורי, ואחרי אשר השר ההוא אהב והבב את ארץ הקדושה בכל לבבו נפשו ומאדו וכל ימי חייו חשקה נפשו כי יאחזו אחינו בה לעבדה,

למען יאכלו מפריה וישבעו מטובה, — לכן קבלו עליהם אחינו היקרים אשר גם הם חובבי ציון, לעשות מזכרת נצח להשר משה, וייסדו אגודה על שמו, אשר מטרתה לעזור לאלה המושבות שכבר התכוננו באה"ק, וגם להשתדל ולבקש רשיון מאת ממשלת תוגרמה לבנות מושבות חדשות. ולתכלית זו באו הנכבדים האלה לבקש מהוד כבודך, כי תהיה להם לעזר בדבר הזה ובתבונות כפיך תנחם".

„אמנם כן — אמר הוד הפחה — גם אני ידעתי דבר התנועה הזאת. וזה לא כבר היה פה ה' שייד ציר הבארון רוטשילד, ומגמתו היתה לפעל אצל השער הגבוה לאשר את קנין המושבה סאמארין השייכת עתה לה' ערלאנגער נ"י וגם להרשות לבנות שם בתים. והאדונים וועניציאני וה' שלמה פרנאנדים בקשו ממני במכתביהם כי אעמד לימין ה' שייד, ובכל לבב עשיתי ב"ה את כל אשר עלתה בידי לטובתו, והשתדלותי עשתה פרי ישוה לה. וגם עתה הנני מוכן לעשות כל מה שביכולתי לטובת הענין הזה".

„הוד פחה! — אמר ה' רוקח אליו — סלח נא לי על אשר ארהיב עז בנפשי לעשוק ממך איזה רגעים למען תאר לפניך את מעמד ומצב אחינו האֻמללים (ובדברים חיים יורדים חדרי בטן תאר לפניו בצבעים כנים את מצבם הנורא). הן באירופה רבים קמים עלינו, ולא רק אותנו היהודים, כי תכלית שנאה ישנאו את כל בני שם. ולהנרדפים אשר לא יוכלו עמוד מפני אויביהם, בשברם להם כל מטה לחם, אין עצה אחרת כי אם לנוע אל ארץ הקדם, ארץ אשר רוב יושביה גם הם מבני שם, הקרובים להם קרבת משפחה וגם לא זרו לרוחם במנהגיהם הקדומים. ויודעים אנחנו נאמנה כי בחסותם בצל שלטן תוגרמה, מושלם האדיר של העמים בני שם, ימצאו להם מקום בטוח באחת המדינות הקרובות בלבם, כמו: בארם נהרים, או בסוריה או בפלשתינה, ששם יעבדו את האדמה ויכוננו בתים לחרשת המעשה גם יגדילו את המסחר שהוא יליד העבודה בבית ובשדה, — ובזה יביאו תועלת עצומה גם לממשלת תוגרמה. ועתה הננו פונים אל הודך בבקשתנו בשם היהדות, בשם בני עמך האֻמללים, אשר ששו ושמחו בקראם מעל מכתבי העתים את הבשורה הנעימה, כי הרים הוד השלטן אותך למעלה גבוהה, בהכירו את חכמתך ואמונת לבבך, וישימך לרופא נפשו. כמים קרים על נפש עיפה כן היתה הבשורה הזאת להם, — והנם עתה שמים תקותם בך, כי תחוש ממרום שבתך לרוחתם לישועתם. ובשמם הנה באנו לבקשך, כי תואיל לעשות דבר מה לטובתם, להמציא להם רשיון מאת הוד כבוד השלטן האוהב ישראל, כי ירֻשה להם להאחז במחוזות הנזכרים, וכי יוכלו להקים להם שם בתי חרשת ובתי מלאכה כאות נפשם, למען יחיו ולא ימחו מעל פני האדמה בעברת אויביהם שונאיהם ומנדיהם".

„אמנם כן — ענה הוד כבודו — הוד השלטן הנהו אוהב נאמן לישראל, וזה איזה פעמים אמר לי הוד מלכותו: „לבי ידאב מאד על הצרות והמצוקות

המציאות את עמך בכל מקומות מושבותיו". וידעתי נאמנה, כי כל הכבוד והיקר שאצל לי הוד מלכותו, לא אצל לי לנפשי, רק ברצונו הטוב להראות אהבתו לעם ישראל בחר בי באשר יהודי אנכי. הוד מלכותו בטוח בנו בנ"י, כי הננו עבדים נאמנים למלכנו. הנני רופא השלטן, ולו עוד רופא אחד מבני היונים, אשר זה שלשים שנה הוא נושא המשרה הזאת על שכמו (הוא שרת עוד לפני השלטן עבדול מעדשיד), והאיש הזה כורה תמיד שוחה לרגלי, שולח לשונו בי כל הימים, ואני עוד לא דברתי עליו דבר, לא נגעתי בו לרעה, והוד מלכותו יודע זאת, ולכן יחלק לי תמיד כבוד ויקר, באשר יהודי אני ההולך בדרך תמים ולא איש תככים כדרך היונים. אמת כי עלית אחינו לארה"ק משכה עליה חוט של חשד בעיני הממשלה, ומזה נבע האיסור, אשר בראשונה היה חל גם על היהודים היושבים בשארי מחוזות תוגרמה. ונאסר גם עליהם לעלות לארה"ק ולהשתקע שם, יאך בהשתדלותי, כי בקשתי רחמים מאת פמליא של מעלה, נתרופפה הגזרה ונמתחה רק על הגולים הבאים מארץ נכריה ורוצים להאחז שם מבלי קבל עליהם מרות תוגרמה. כי כן הסכימה האספה הכללית של יועצי המלוכה, אשר כל מי מהיהודים הרוצה לעלות ולגור בארץ הקדושה ובסוריה מחויב לקבל עליו על מלכות תוגרמה. אבל היו בטוחים כי אשתדל בכל כחי לעשות דבר מה לטובת עמי; אני אדבר מזה באזני כבוד מלכותו ואברר לו מצב הדבר כמו שהוא, אזכירהו כי אחינו שהיו מגולי ספרד באו לרבבות בתוגרמה וזה מאות בשנים הם יושבים על אדמתה, ולא נמצא עולתה בהם, ורק שונאינו ומנדינו יאבו לשום לנו עתה עלילות דברים, כי מגמתנו לרשת את הארץ. ואולם לא כן הדבר, כי עבדים נאמנים אנחנו למלכנו, ובנים נאמנים לארץ מולדתנו; בנים המביאים לה תועלת לא מעט. אחרי כן אדבר עם הוויזיר, ראש שרי המלוכה, ואתם תדברו עם ה' פֿרנאנדים, ותבקשוהו כי יבא אחרי ויגיש מכתב בקשה להדר מלכותו, אשר רבים מבני ישראל רוצים לבא ולכונן להם מושבות קטנות מחמשים חמשים משפחות, ואנכי אפעל בענין הזה, רק בדרך אגב ומן הצד (אינדירעקט) לישר הדרך לפני ה' פֿרנאנדים, ותקותי חזקה כי יצליח ה' את פעלנו".

„הוד פחה! — אמר ה' רוקח — בתבי קדשנו יספרו לנו מנחמיה התרשתא כי בקש ממלכו ארתחשסתא בעד העיר, מקום קברות אבותיו החרבה, ובעד עמו, וה' עזר לאבותינו על ידו. היה נא לנו עתה אתה, הוד פחה, לנחמיה של זמננו, הנך קרוב למלכות, ובידך עתה לעשות לנו את אשר עשה נחמיה בזמנו!"

„אינש אַללאה (יעזר ה') אינש אללאה — אמר הפחה בקול חודר כליות ולב, ועיניו הפיצו זיקי שמחה — אנכי אעשה את כל אשר בכחי; אדבר עם הוד מלכותו ועם השר היושב ראשונה במלכות, ועם יתר השרים הגבוהים, ולבי ינבא לי כי עשה נעשה וגם יכול נוכל". אח"כ פנה אלי וישאלני: מתי באתי

הלום, בכמה ימים עוברים ממוסקוי לקושטא, וכמה אתעכב עוד בזה? — ואנכי עניתיו על כל שאלותיו.

„הן טוב כי לא תחפזו לצאת מפה — הוסיף הפחה ויאמר: הנני מקוה כי בעוד ימים אחדים אוכל לבשרכם את אשר דברתי עם הוד מלכותו ואת אשר ענני".

הד"ר שוואַרין שאל את פיו, אם יש לנו להפש בזה אחרי עורך דין אשר יצא ואשר יבא לפנינו?

„חלילה לכם מזה! — ענה הפחה — אל תפנו בענין הזה לשום אדם מן החוץ. כבוד עניננו ותועלתו דורשים הסתר דבר, וכל צעד וצעד מעורכי דינים ודומיהם יזיק לנו. היו בטוחים כי אעשה אי"ה ואפעל רבות לטובת עמנו".

אח"כ דברנו עוד דברים רבים מענין האנטיסימיטיזם ורדיפות היהודים. במרוצת הדברים אמר לי הפחה כי רבים מבני לויתו של הציר .א ובתוכם המזכיר הראשון ופקיד החיל באים עם בני ביתם לבקרהו, ולדרוש בשלומו. גם הציר בעצמו הוא מיודעיו ומכיריו, וכמה פעמים שמע מפיהם תהלת אחינו הנודעים לשם; אבל מתוך דבריהם ניכר כי אינם אוהבים גדולים לישראל.

המשרת הביא משקה הקהוה לכבדנו. שני ילדיו באו החדרה וידרשו בשלומנו בתנועת יד, ואחרי אשר ישבנו כשעה וחצי, קמנו ממושבנו ללכת, והוד כבודו בקש אותנו כי נכבדהו לבקר אותו שנית, ועוד הפעם הבטיח כי ידבר עם הוד מלכותו. גם בקש מאתנו את ברטיסינו (וויזיט־קארטען). אז הודינו לו בשם כל ישראל על כונתו הטובה וחפצו להשתדל לטובת בני עמנו. ועל זה אמר הוד כבודו: „לא לכם להודות לי כי אם עלי החובה להודות לכם עבור טרחתכם הגדולה והכבדה שטרחתם לענות בדרך כחכם לטובת עמנו".— „טוב איפוא, אמרנו, אנחנו מגישים תודה להודך ובענות לב נקבל תודתך". קבלנו ברכת הפרידה מאשתו הגבירה, והפחה לוה אותנו דרך כל המסדרונות עד המדרגות, וישנה את בקשתו לכבדהו ולבא אל ביתו עוד הפעם. ובזה נפרדנו מאתו בשמחה. עינינו מלאו דמעות גיל, ולבבנו הגה תקוה לה' אלהינו כי ינחנו בדרך אמת.

השיחה שהיתה ביני ובין הוד הפחה פעלה על נפשי פעולה עזה. אמנם ישנם רבים מאחינו בארצות המערב אשר ישימו תָהלה בטבע בני ארצות הקדם ויטילו ספק בהבטחותיהם; ולפי דברי בני אירופה היה לבני ארץ הקדם לטבע שני לדבר ולא לקיים, להבטיח ולא לעשות, וכבר הורגלו רבים מבני ארצות המערב אשר מהלכים להם עם שרים גדולים בארצות הקדם, שלא לבטוח על משענת קנה רצוץ, הן הבטחות הפחות וסגניהם, אשר כל היוצא מפיהם הוא כטל משכים. אולם בפעם הזאת נוכחתי כי יש ויש לנו לסמוך על הבטחת אחינו הפחה, כי מדבריו הכרתי כי הוא איש אירופי במלוא מובן המלה — הוא

למד שנים רבות בשבת תחכמוני אשר בברלין ואח״כ נסע לשאר עירות גדולות באירופה ועשה שם נסיונותיו בחכמת הרפואה — והדברים אשר הביע אלי בפיהו יצאו מעמקי לבו, ועל כן נכנסו אל לבי וימלאוני תקוה טובה.

ב) הבקור אצל החכם באשי, הוא הרב ר׳ משה איפינדי,
ראש רבני תוגרמה (ביום ה׳, א׳ דחול המועד פסח).

בשעה י״א לפני הצהרים באנו אל בית הרב (בפרור קוסגונזושוק). ראש המשרתים את פני הרב הודיע לו את בואנו, וברגע צוה הרב להביאנו החדרה. הוא קבל אותנו בכבוד, בקומו מעט ממושבו, גם המזכיר שלו — הוא התגו — אשר ישב על כבאו לפני שלחן קטן, קם ממושבו ונתן לנו שלום ויבקשנו לשבת. ה׳ רוקח אמר להחכם־פחה כדברים האלה: אתכבד להציג לפני מעלת כבוד תורתו את ה׳ וויסאָצקי, אחד מעשירי אחינו יושבי רוסיה הגר במוסקוי, אשר כל ימיו כבר את ה׳ ועמו מהונו ויעזור בנדבת לבבו לכל דבר טוב ומועיל בישראל, ועתה עזב את ביתו ומשפחתו לפני החג, והולך במלאכות „חובבי ציון״, על חשבון הוצאותיו, לבקר את אחינו היקרים, החוננים עפר ציון ועובדים אדמתה, לראות שלומם ולהגיש להם עזר בצר להם!

„ישמח לבי — ענה הרב — לראות איש נכבד כזה בצל קורתי, ומקרב לבי אברכהו על עשותו הטוב בעמו. ומי יתן וירבו כמוהו בישראל!״

„מבית אדוננו הרב יפוח רוח שערי ציון — אמר ה׳ רוקח אל הרב — ואחינו בחוץ לארץ יאבו עתה לשאוף את הרוח הזה, גם לקבל עצה מפי כבודו: במה יורם המכשול מדרך עמנו, כי יוכלו לעלות ולבוא אל אדמתנו הקדושה, לעבדה ולשמרה״.

„אבל המרם ידעתם — ענה הרב — כי זה בשלש שנים אשר יצאה גורה מאת הממשלה, לאסור ליהודי הארצות האחרות מבוא בשערי ארה״ק״?.

„ידענו — ענה ה׳ רוקח — אבל הידיעה הזאת לא תרפה את תקותנו, יען נדע ברור כי לא נעשה דבר מצד אחינו להעביר את רוע הגזרה. ולוּ אבו אחינו הספרדים ובראשם כבוד מעלת תורתך לעשות דבר מה לרוחתנו ולישועתנו, כי אז כבר בטלה הגזרה״.

„אבל — אמר הרב ברגש — הן לא שקטתי במכוני, ואנכי הייתי הראשון אשר דברתי עם ראש שרי ממשלת תוגרמה על דבר האיסור, והשר היושב ראשונה במלכות אמר לי אז, כי יש בזה שתי סבות גלויות ואחת נסתרת. הנגלות הן: א) יען ראתה הממשלה כי מרבים עניי הארצות האחרות לעלות לארץ הקדושה, ולפי הידיעות אשר השיגה הממשלה משוטריה בערי החוף היו ביניהם ג״כ ידועי חולי, ולאשר ארץ הקדושה היא מחוז קטן, ואם יתרבו בה תושבים כאלה, אז תפרוצנה מחלות רבות לרגלם והעוני יגבר בארץ, עד כי

איש בשר זרועו יאכל; ב) הן רוב העולים הם מארץ אשר אין רוח ממשלתה נוחה מהתנועה הזאת, לכן לא תאבה ממשלת תוגרמה לתת תאנה לענין שיכול להוליד סכסוכים בלתי נעימים. הסבה הנסתרת מאן השר לגלות לי, ובכל זה עמדתי לפניו בתפלה ובקשתיו כי יקל מעט את רוע הגזרה, וב"ה כי דברי לא שבו ריקם, והשר היושב ראשונה במלכות צוה להפחה היושב בירושלים לבל יכביד ידו על אלה מהיהודים הבאים להתפלל על חרבות המקומות הקדושים, להניחם לעלות אל חוף יפו, אבל לא להשתקע שם".

„אדוננו הרב! — אמר ה' רוקח — התשועה הזאת אשר פעל כבודו אנחנו מוכרחים, לדאבון לבנו, להניחה בקרן זוית ולא להנות ממנה. הן לא רק לדרוש אל המתים יעלו העולים לארץ הקודש, כי אם לבקש חיים בעבודה ומלאכה המחיות את בעליהן. רבנו הנכבד! עליך לדעת מעמד ומצב אחינו, ואז יבין כבודך עד כמה עמקו הפצעים בלבנו. לפנים היו אחינו יושבי הממלכות ההן רק למודי ה' ועושי מסחר וקנין, ויהיו רחוקים מחכמה והשכלה. אז הסתוללו בהם אויביהם, במצאם להם פתחון פה לאמר: אחרי שדרך ההשכלה זרה להם, אינם שוים להכירם כאזרחי ארץ, כי פראי אדם הם ואינם שוים לשית אליהם לב. הנרדפים שמעו חרפתם — וישיתו לבם לתבונה, ויצטינו בכשרון המעשה ובכל ענפי המדעים, ויקוו לאור — והנה עוד גדלה השנאה מבראשונה, ורדיפות אויבי בני שם הולכות ורבות, ורכוש אחינו ולפעמים גם חייהם תלואים להם מנגד! ואנה יפנו, ואיפה ינוסו לעזרה? האם לצרפת? הן גם שם תגדל הקנאה והרב המשטמה אם ירב שם מספר היהודים, וכן גם בשארי ארצות אירופה, ומעשים בכל יום יוכיחו. ואם לאמריקה יסעו? אבל שם איש איש הולך אחרי בצעו; שם תפוג תורה ועטרת אמונתנו ברגלים תֵּרמס, והיהדות מה תהי עליה? לכן אין לנו לבקש מנוס ומפלט לאחינו האֻמללים כי אם בארצות תוגרמה, אשר רוב יושביהן הם בני שם כמונו. ולבבנו בטוח בתולדות דברי הימים אשר לא תשקרנה, כי זה מאות בשנים מיום שנתישבו גולי ספרד בתוגרמה, הנה הם יושבים שקט ושאנן ואין מכלים דבר, ועוד עולים ב"ה לגדולה. ובזה נשים מבטחנו, כי אחרי אשר תוכח הממשלה לדעת, כי כאחינו יוצאי ספרד כן גם אחינו יוצאי הארצות האחרות יביאו לה רק תועלת, כי מעולם לא התערבו היהודים עם שונים, לא נתנו יד לפושעים המורדים במלכם, ונהפוך הוא, כי אחינו בכל מקומות מושבותיהם (לרבות אף במקומות שהם נרדפים על צואריהם) יראים הם את ה' ומלך, ואז תשמח הממשלה לקראתנו. רב נכבד! אל נא תפחד מהמון העניים אשר באו לארץ ישראל זה לפני שלש שנים, כי אז ברחו על נפשם מפני חמת המציק, וגם צדה לא עשו להם, והנשארים על מקומם לא מצאו ידיהם להחיש להם עזרה בצרה. לא כן עתה — כי הנה התעוררו כל טובי אחינו איש מקצהו, מהם גאונים גדולים מאורי אור בישראל, מהם חכמים מובהקים, רופאים מומחים ומפורסמים, עורכי

דין ומושבים בשבט סופר, כלם כאחד נתנו יד ויגמרו אֹמר לנהל את עניני היציאה בסדרים טובים ונכונים, לאט לאט, באופן שנוכל להחזיק בידי אלה אשר יעלו לשבון בארץ הקדושה ולעבוד עבודתם על הרי ישראל, עד כי יעלה בידם להוציא לחם מן הארץ, בלי כל עזר ותמיכה מחוץ. וחלילה לנו לבקש איזה עזר חמרי מאחינו הספרדים, אדרבא עוד נביר טובה לאלה היקרים מאחינו הספרדים אשר יסקלו לפנינו המסלה, עוד נשַלם להם עבור פעלם ואף בעד מועצותיהם הטובות".

„חלילה לנו מבקש תשלומין מאחינו בשרנו!" — שסע הרב את דבריו.

„יבין נא אדוננו הרב, כי חפצנו לחפש אחרי איש שיועיל לנו בעד המחיר אשר נשלם לו. האמת אגיד, כי הנה כלנו משתאים ומשתוממים על קרירות לב אחינו הספרדים, בדברים שנוגעים לטובת רבבות אלפי אחיהם האשכנזים הנתונים בצרה. הן אמנם אחינו הספרדים נכוו בחמים ע"י אחינו האשכנזים היושבים בבירת תוגרמה אשר העוו את דרכם. אבל חלילה לאדוננו הרב הגדול לשפוט מהפרט על הכלל. אחינו האשכנזים ברוסיה ארצנו הם היהודים היותר מצוינים בתורה, במדות טובות, בחכמת ישראל ובידיעת שפתנו הקדושה. להכיר אמתת דברי אין לך אדוננו ורבנו לבקש אותות מרחוק — הן לפניך איש אשר רק מקצת שבחו אגיד בפניו, הוא הארון וויסאָצקי, אחד העשירים המופלגים בארץ ההיא, ואיננו עוד צעיר לימים, כאשר תראה בעיניך; ובכל זאת עזב עסקיו וביתו לפני החג וילך לנוע בארץ נכריה ולהריק על זה צרור כספו, — וכל זה, רק למען טובת הכלל! הלא ראוים הם על כל פנים, כי אחיהם הספרדים יכירו מעבדיהם ויושיטו להם עזרה, תמיכה מוסרית שאין בה חסרון כיס. ועליך אדוננו הרב העומד בראש אחינו בתוגרמה, עליך החובה להיות הראשון בין החשים לעזרת עמם בני הגולה, וממך יראו וכן יעשו גם אחרים".

„שמעו נא אדונים יקרים! — ענה הרב ברגש — דבריכם ירדו חדרי לבי, והנני נכון לעשות לטובתכם בכל אשר תהיה לאל ידי. ואתם איפוא זאת עשו, כתבו לראשי חברתכם, כי יערכו מכתב בקשה בלשון עבר, והעתקתו בצדו בשפת צרפת, אל הוויזיר, ראש שרי הממשלה דפה. תמצית הבקשה תהיה, כי הנה רבים מבני ישראל רוצים לקבוע ישיבתם בתוגרמה האזיאַטית, בארם נהרים, בסוריה ופלשתינה, לעבוד שם את האדמה ולכונן בתי חרושת לכל מלאכת מחשבת. לכן יבקשו מאת הוד ממשלת תוגרמה הרוממה, כי תתן צו לקבל את כל העולים האלה בצל ממשלתה, והאָמנם כי כבר יצאה החלטה כזאת ממועצות השרים היושבים ראשונה במלכות, אשר כל יהודי הבא לגור ולהשתקע בסוריא או בפלשתינה מחויב לקבל עליו מרות תוגרמה, אבל ההחלטה הזאת עוד טרם נכתבה בספר ועוד לא נחתמה בטבעת השלטן, לכן עלינו לבקש הרשיון על זה, כי יצא כתוב מפורש וחתום מאת הוד השלטן. מכתב הבקשה ההוא תשלחו לידי, ואני אמסרהו ליד הוויזיר, ואבקשהו כי יעשה את בקשתכם.

ואם נשיג הרשיון הזה, אזי יוסרו כל המכשולים, והנני מבטיחכם כי כן אעשה כאשר דברתי".

על זה הודינו לו ממעמקי לבנו.

משרתי הרב הביאו לנו ממתקים ומשתה הקהוה. הרב שאל אותנו אם נתמהמה עוד בקושטא, והטעים דבריו כי רצונו לראות אותנו עוד הפעם בצל קורתו אחרי החג, כי הימים האלה הם ימי שבת ומועד ולא יוכל לעשות דבר. אחרי כן ברכנו אותו והוא הושיט ידו אלינו באהבה רבה ונפטרנו מאתו ומאת סופרו הראשי, אשר אמר לה' רוקח: עוד נתראה פנים. כל השיחה היתה בלשון הקודש.

ג) התראותי עם ה' אבִילם ווענִיציאני בבית ה' ברייטנער,
(בשבת חול המועד שעה ב' אחר הצהרים).

ה' ברייטנער יעד את ה' ווענִיציאני כי יבא לביתו, וגם אותנו קרא לבוא, בבאנו אליו בשעה הנועדת מצאנו את ה' ווענִיציאַני. אחרי אשר הציג ה' ברייטנער אותנו לפניו ונחליף שלום כחק, הצענו לפני ה' ווענִיציאַני את שאלתנו בדברים האלה: „שמענו מפי אנשים נאמנים כי בהיות ה' שייד פה היו לו מהלכים עם כבודו, וכי כבודו עוזר על ידו, להמציא לו מבוקשו פה. לכן יש את נפשנו לדעת, אם הגדיל ה' שייד את השתדלותו פה, היינו כי השתדל רק רק להקים מושבות „סאַמאַרין" לקנין עולם לה' ערלאַנגער וגם להשיג רשיון על בנית הבתים שם, או כי הרחיב את השתדלותו, היינו להמציא רשיון מהממשלה הרוממה, כי יוכלו אלה האֻמללים מאחינו, המוכרחים לעזוב ארץ מולדתם, להתישב באה"ק ולכונן למו מושבות גם להקים בתי חרושת המעשה. פתרון השאלה הזאת גדול הוא אלינו מאד כי יש עם לבבנו לנסות דבר בענין הזה, ונפחד פן נקלקל מעשינו אחרי אשר החל ה' שייד לעשות באופנים אחרים. אבל גם לא נוכל לעבור על הדבר הזה, אם יתברר לנו שה' שייד לא השתדל בזה מאומה".

„הנני להגיד לכם קשט אמרי אמת — ענה ה' ווענִיציאני — אם כי עד היום לא עברו הדברים האלה על דל שפתי. אנכי הייתי העוזר לה' שייד בכל דרכיו ומעלליו פה, ומבלעדי לא עשה דבר, ואדע ברור כי ה' שייד לא השתדל פה בלתי אם לטובת המושב „סאַמאַרין". ורק בהיותו פה עפו מכתבים רבים אליו ממכיריו בא"י, אשר התאוננו באזניו, כי העולים לארץ ישראל לא יוכלו שאת הרדיפות אשר יסבלו מפחת ירושלים, המניח להם אלפי מכשולים על כל צעד וצעד. ויבקשני ה' שייד אולי אוכל למצוא עצה להעביר רעת הפחה מעליהם, ויגעתי עד מאד עד שהמצאתי לה' שייד שר וגדול אחד אשר לו יד בחצר השלטן. והשר הזה פעל על הוויזיר, כי שלח מכתב להפחה בירושלים כדברים האלה: „אם אמנם כי ישנו איסור מפורש מאת הממשלה, לבלתי הניח ליהודי ארצות אחרות לבוא לפלשתינה ומה גם לכונן מושבות, אבל עתה

נוכחנו לדעת, כי לאנשים ההם אין כל מטרה מדינית, לכן הנח לאלה אשר כבר באו ואל תדקדק עמהם במצוי הדין". המכתב הזה היה לתשועה גדולה, כי חדל הפחה להרע בפומבי לאלה שהתישבו בפלשת, אבל זולת הצעד הזה לא נעשה מאומה. ולדעתי — הוסיף ה' ווענציאני לאמר — לא נוכל עשות דבר מה לטובת אלה אשר ירצו לבא להאָחז בפלשת, יען עיני הממשלה מביטות בחשד על כל התנועה הזאת".

„הנוכל להשיג רשיון מאת הממשלה לכונן בפלשת וסוריא בית מלוה לעבודת האדמה (אַגראַר־באַנק) — שאלנו אותו — לא רק עבור היהודים, כי אם גם עבור הישמעאלים תושבי הארץ. לדעתנו נועיל בזה הרבה לאחינו שכבר התישבו שם, ומהם שכבר קנו להם נחלת שדה וכרם, אבל בתוך כך נתרוקן כיסם ואין בכחם להמציא להם כלי מחרשה ויתר הדברים הנחוצים. ואם נקים בית מלוה אזי ישיגו כסף במִלוה על אדמתם".

„אם תרויח מזה הממשלה — עננו ה' ווענציאַני — איזה שכר ידוע, ואם תפזרו מעט מתן (באַקשיש), אז תשיגו רשיון כזה".

במרוץ הדברים נתגלגלו מדברותינו על אדות חברת כל ישראל חברים. ועל זה אמר לנו ה' ווענציאַני: „חברת כי"ח לא תרצה לעזור מאומה בישוב ארץ ישראל, ועוד תתנגד לזה, ובצנעה הניח אבני מכשול על דרך התפתחות הרעיון הזה. אחי, ה' ווענציאני, שהוא אחד מבאי כח החברה, גם הוא מתנגד לענין הזה. גם ה' פֿרנאנדים, אשר בכחו לעשות הרבה, גם הוא לא ירצה לעשות מאומה, יען הנהו פה ראש חברת כי"ח. פעם אחת הפצרתי בו עד מאד ויפן בשאלתו אל הוד קיאַמיל פחה: „אם באמת אסור ליהודי חו"ל להתישב בארץ ישראל?" וישיב לו הפחה: „כי ישנו איסור מפורש". ובזה הסתפק ה' פֿרנאנדים, בעוד אשר לו אבה להשתדל בזה לטובת הענין, כי אז היה בכחו לבטל הגזרה".

ה' ווענציאני העיר אותנו להשיג פה מכתב מליצה מפחה גדול אל פחת ירושלים. ואחרי אשר אמרנו לו כי אי אפשר לנו להשיג מכתב כזה, הבטיח אותנו כי ימציאהו לנו הוא. ואנחנו דברנו עמו עוד איזה דברים מעטי ערך, ואז נפטרנו מאתו ומאת ה' ברייטנער.

ד) הבקור השני בבית הוד אליהו פחה (ביום ה' כ"ד ניסן).

בשעה ד' וחצי אחר הצהרים באנו לביתו. המשרת הוביל אותנו אל חדר קבלת הארחים, אבל כרגע שב ויבקש אותנו לבא אל היציע פנימה, מקום אשר יקבל הוד הפחה את אוהביו הנאמנים. באנו אל החדר, ותכף יצא הוד כבודו לקראתנו ועמו אחד מנכבדי אחינו הספרדים, הוא האדון החכם דוד פֿריסקו נ"י, המו"ל „איל טיליגראַף". הוד כבודו שמח מאד לקראתנו ויושט לנו

את ידו באהבה גלויה. ה׳ פריסקו שמח לקראת ה׳ רוקח, בהיותו ממכיריו זה כבר. הפחה הציגני לפי ה׳ פריסקו, ואחרי חליפות דרישות השלום ושאלות ותשובות בעניני בריאות הגוף וחן המקום על יושביו, כנהוג, ספר לנו הפחה, כי שלשום דבר עם המיניסטר חאסאן פחה (השר הממונה על חיל הים ואניות המלחמה, היושב בסוד המיניסטריום בכל ענין אשר יובא לפני האספה הכללית) על דבר מצב אחינו בני הארצות האחרות ורצונם להתישב בתוגרמה ולקבל עליהם עול מלכותה. ועל זה היתה אליו תשובת המיניסטר: „כבר עלה המשא והמתן של השאלה הזאת על שלחן אספת המיניסטריום וכלנו החלטנו: כי יכולים יהודי חוץ לבא לתוגרמה, ואם יקבלו עליהם שעבוד ממלכתנו, אזי יכולים הם להאחז בארצנו לארכה ולרחבה ולהנות מזיו הזכיות, ככל יתר התושבים". „לפי דברי המיניסטר הזה — הוסיף הוד הפחה אליהו לאמר: — אין עוד כל מכשול על דרכיכם".

„נעים לנו לשמוע — אמרתי להפחה — כי אספת המיניסטריום החליטה כאשר יספר הוד כבודו, אבל ההחלטה הזאת עוד טרם הוחקה בספר להיות לחוק, ועוד טרם חתם עליה הוד השלטן. ופקידי המקום בארה"ק יוסיפו להניח מכשולים על דרכי אחינו העולים ויסגרו לפניהם שערי הארץ, ומה הועיל לנו ההחלטה המונחת באיזה קרן זוית בארכיון של המיניסטעריום, אם לא יצאה לפעולת אדם בדבר חוק ומשפט?"

„אם כן — אמר הפחה — א"כ נסו נא איפוא ויבואו הלום כעשרים אנשים עם משפחותיהם ויקבלו עליהם פה שעבוד תוגרמה באמצעות החכם פחה, גם ילבשו מצנפות ארומות כהתוגרמים. ואחרי כן בקבלם פה את כתבי תעודותיהם כדת, ילכו להם למקום שירצו בכל מרחבי ארץ תוגרמה וגם לארצנו הקדושה, ונראה מי הוא זה ואיזה הוא מהפקידים אשר יעוז לעצור בעדם או לגרשם מן הארץ".

„הוד פחה! — אמרנו — מה לנו לבקש אותות מרחוק? הן ב"ה יש לנו עתה קולוניסטים בארץ הקדושה, אבל כמה הרפתקאות עברו ועוברים עליהם מחמת המציק ראאוף פחת ירושלים, אשר ירדפם באפו ולא יניחם כי יבואו אל המנוחה והנחלה, לא יתן להם הרשיון לבנות בתים על אדמת אחוזתם, וכדי בזיון וקצף".

„הקבלו הקולוניסטים האלה עליהם את עול מלכות תוגרמה? — שאל הפחה — והאם כבר ישנם באמת עובדי אדמה מאחינו בני ישראל? האם רב מספרם? האם כבר קנו להם שדות וכרמים בארץ הזאת?"

אנחנו ספרנו לו ממצב כל המושבות וקורותיהן מיסוד המעלה, היא המושבה הראשונה „ראש פנה", ועד „גדרה" וכל אשר עבר עליהן.

„מאד אשמח על זה — אמר הפחה — ואנכי לא ידעתי כי אם מה

ששמעתי ע"ד הקולוניה סאַמאַרין, ואם כן לא זזו דברי הראשונים ממקומם: עליכם לפנות אל החכם פחה ראש רבני תוגרמה, אשר בידו נמסרו כתבי התעודות עבור בני ישראל, והשתדלו אצלו כי יאשר תמיד בחותמו את בקשת אלה מאחינו, החפצים לגור בתוגרמה ולקבל עליהם שעבודה, ואז יפתחו לפניהם שערי ארצנו".

„הינו אצל כבוד החכם פחה — אמרנו — וכבודו יעץ אותנו לעורר את אחינו חובבי ציון לערוך מכתב בקשה אל ראשי שרי המלוכה פה אשר תֹכנו יהיה לאמר: אחינו אשר צר להם המקום בארץ גלותם יאבו לבא להתישב בארץ תוגרמה ולקבל עליהם את עול מלכותה. ואז יגיש החכם פחה את הבקשה אל הוויזיר וישתדל להשיג ממנו רשיון מפורש על הדבר הזה".

„חלילה לאחינו חובבי ציון לעשות את הצעד המסוכן הזה! — ענה הפחה — הן אם ראש שרי המלוכה ישיג מכתב בקשה כזאת חתום מאנשים שהיו לאגודה אחת, אז לא יתכן שלא יודיע מזה לציר ארצכם היושב פה, יען המצב המדיני הנוכחי יחיבהו לעשות כזאת, ואז תֵּרעו בזה לנפשות אחיכם היושבים שם, כאשר תבינו. אם תרצו להגיש בקשה, אז רק אתם הצירים תוכלו לעשות הדבר, לבקש בשמכם בעד קהל אחיכם; בקשה כזאת לא תמשוך עליה את עיני הממשלה. אבל לפי דעתי גם מכתב בקשה פרטית אך למותר, כי הלא כבר הסכימה הממשלה להרשיון הזה כאשר כבר אמרתי לכם. אבל, יקירי, עוד לי להעיר אזניכם כי תתראו פנים עם ה' פֿרנאנדים, היודע את פרטי הדברים האלה על בוריָם, ואני אין לי בהם כי אם השגה כללית. ה' פֿרנאנדים הוא אחד מראשי העושים והמעשים לטובת אחינו בני ישראל, ראש להברת כל ישראל חברים פה וחשוב ונכבד בעיני שרי המלוכה, וגם הוא יוכל לפעול לטובת הענין".

אני הוצאתי מצלחתי מכתב המליצה אשר נשלח לי מפאריז מחברת כל ישראל חברים לה' פֿרנאנדים ואמסרהו אל הפחה, ואחרי התימו לקרא אותו אמר אלי: „ואם כן טוב איפוא השתדלו נא לראות את פני ה' פֿרנאנדים ולדבר עמו אדות הענין הזה, ומפיו יוָדעו לכם פרטים רבים".

„אמנם שמענו שמו הטוב של ה' פֿרנאַנדים — אמרנו — כי תמיד הוא עושה טובה הרבה לבני עמנו. אבל הפעם מוכרחים אנחנו לגלות את אזן הוד כבוד הפחה בדבר אשר יכאב לנו עד מאד: ה' פֿרנאנדים איננו בעיר כהיום וישוב רק אחרי עשרה ימים, אבל את פני ה' בלאָך, משגיח בתי הספר של חברת כל ישראל חברים בזה, ראינו ודברנו עמו, והוא הלא ממלא מקום ה' פֿרנאנדים הנהו בכל הדברים הנוגעים לעניני חברת כי"ח, ולפי הכרתנו נוכחנו לראות כי צדקה השערתנו, אשר אנחנו משערים זה כמה, כי חברת כי"ח, היקרה לנו בפרטים רבים, הנה היא מתנגדת לרעיון ישוב ארץ

ישראל, מכירים אנחנו את אשר פעלה חברת כי"ח ותפעל עבור אחינו ובני עמנו; אבל השקפת החברה בענין זה מוגבלת עד מאד. חברת כי"ח חושבת, כי אם יצאו רבים מאחינו בנ"י לארץ ישראל, אז תעלה על לב הממשלות לחשוב, כי אחב"י אינם פטריוטים גמורים, כי הנקל להם להחליף ארץ המולדת כאשר יחליף שמלתו לעורו. מחשבת חברת כי"ח היא, כי סוף כל סוף תנצח השכלת הדור הזה או הדור הבא את שנאת העמים לבני עמנו, ולכן אין דעתה נוחה מכל יציאה שהיא. אמנם נקל הוא לאחינו הגדולים יושבי ארץ צרפת, אשר מספרם מעט וזכיותיהם מרובות, לקפוץ ולאמר לנו: „שבו איש תחתיכם, אל יצא איש ממקומו!". אבל מה יעשו האֻמללים בארצות אשר מספרם רב ומצבם ברע והשבר מועט והעניות מרובה והרעב מציק להם ולצאצאיהם עד כלות הנפש? ואחרי כל אלה, הנה השנאה האנטישמית הולכת וגדולה, הולכת ומתפשטת מזמן לזמן ומפקידה לפקידה, ואין לך יום שאין קללתו מרובה משל חברו! בענין הרע הזה נהרסו רובי אחינו ממצבם והגיעו עד יאוש גמור — ועדיין לא שבה חברת כי"ח מטעותה, ועודנה מחזקת בדעתה ואומרת: „אל יצא איש ממקומו!". ולכן אבדה תקותנו בהאדון פֿרנאנדים, אשר רצון חברת כי"ח לו לקו והנחותיה למשקלת. אנחנו אין לנו לפנות רק אל אבינו שבשמים, ואליך, הוד פחה! אנא, היה לאחיך לפה אצל שרי ממשלת תוגרמה, באר להם כי היהודים הנמו נאמני רוח גם בארצות שונאיהם ורודפיהם, פקח עיניהם כי יראו את התועלת הרבה אשר תבוא להממלכה, בהתישב בה היהודים שהם חרוצים ובעלי כשרון, ואמר להם כי אחינו בוחרים בארץ תוגרמה, יען כי פה יש להם מבטח עז, אשר קורותיהם בארבע מאות שנה האחרונות תתנינה תקף לו. כי מיום באו גולי ספרד הלום, וממשלת תוגרמה קבלה אותם לאזרחיה, לא שמענו מהם דבר עצב, והם יושבים שלוים ושקטים בצל הממשלה היקרה הזאת, בעוד אשר בארצות המערב, וגם בהיותר נאורות, עוד טרם ישאפו רוח מהרדיפות אשר סבלו, ובארצות רבות עוד ישאו ויסבלו גם עתה על לא חמס בכפם!".

שמע הפחה את הדברים ועיניו מלאו דמעה. ויען ויאמר:

„עתה נפקחו עיני לראות נכוחה ולדעת מגמת פניכם. ועוד הפעם אבטיחכם נאמנה, כי אנכי אפנה בבקשתי רק אל כבוד הוד השלטן בעצמו, כאשר אמצא השעה מוכשרת לזה. בחדש העבר ראיתי את הוד מלכותו שלש פעמים, בעתות שהיה לבו טוב מאד, ועת רצון היתה לי אז לפעול דברים גדולים. ולפי אשר אכיר טבע אדוני הגדול, המחונן בלב טוב ורגש, לא יעבר חדש בלי עת רצון. ואני תפלה לשעה מוכשרת כזאת, אשר אוכל לבקש מאדוני הגדול לא רק הבטחה, כי אם מופת ודבר מפעל נכבד וקים. עד לפני שני הדשים הייתי רופא־הבית של הוויזיר, אבל עתה אינני עומד אתו עוד

בקשור ענינים. בכל זאת אחפש עת מוכשרת לדבר גם עם הוויזיר. עם המיניסטרים האחרים אתהלך כעם אחים ורעים, ובכל יום אוכל לדבר עמהם. מחר יבקרני אחד מהם בביתי, ובטח אדבר עמו ועם כל אחד ואחד מהם. אבל עקר תקותי, לדבר עם אדוני הגדול בעצמו ולבאר לפניו הענין הזה. אבל לזה דרושה לי עת רצויה—כי לא בכל יום ובכל שעה ראוי לנגוע בענין נכבד כזה לפני הוד מלכותו. ועוד הפעם אגיד לכם יקירי, כי רק בדברים גדולים אוכל לפעול, אבל לא בדברים קטני הערך, כי מצבי לא יתנני לעסוק בקטנות, כאשר תבינו מעצמכם. והיו בטוחים בי, כי לא אעזוב את הרגעים היקרים המסוגלים להוליד פעולות יקרות וגדולות בדברי ימינו, ובה' אשים מבטחי".

תוך דברינו אלה בא גם חותנו הביתה וימהר הפחה להציגנו לפניו. המשרת הביא ממתקים ומשתה הקהוה. אחרי כן דברנו על אדות ראאוף פחה אשר בירושלים, והוא אמר לנו כי יכירהו היטב וידע דרכו ותכונתו... ועל כן אין טוב לע"ע כי אם להתישב במחוז הגליל העומד תחת משרת פחת עכו. אז הודינו להפחה עבור הבטחותיו היקרות, אשר בכחן להחיות עם רב מישראל.

„חלילה לי מקחת תודה! — ענה בנפש נדיבה — הלא זאת היא חובתי, באשר יהודי אני".

הפחה יעץ אותנו להתעכב עוד פה, אבל אנכי הסברתי לו, כי עניי המושבות מחכים בכליון עינים ליום באנו, כי נחוץ להביא להם עזר זמני, אך נקוה כי אי"ה בעת אשר נשוב מארץ ישראל נעבור דרך פה. במשך שבתנו באה הביתה אשת היועץ הראשי של הציר .א ועוד גבירות אחרות. הוד הפחה הוביל אותן לחדר אשתו והתפטר מהן ויאמר לנו: „הראיתם את אשת היועץ? היא שונאת ישראל תכלית שנאה ובכל זאת תבא אלי פעמים בשבוע!" אחרי עבור שתי שעות קמנו ממושבנו. הוד הפחה תקע ידו לידינו באהבה רבה, ומשך רגעים אחדים אחז בידינו וישאל איפה אנחנו מתאכסנים?

„למה יטריח אדוני — השיבותי לו בענות החן — ומי אנחנו כי יכבדנו אדונינו בכבוד כזה?"

„לא, יקירי! — השיב הפחה — אשמח מאד לבקרכם בביתכם מחר משעה א' וחצי אחר חצות, ואתם, הלא צירי ישראל אתם!".

באהבה רבה נפרדנו מאתו, מחותנו ומהחכם פֿריסקו אשר הבטחנוהו לבקרהו למחרת היום ההוא בשעה י"ב. הוד הפחה לוה אותנו עד המדרגות, ועוד הפעם קרא לנו לשלום ונלך.

קז"ו.

נז.

יום א׳ כ״ז ניסן, תרמ״ה לפ״ק.

על האניה „לאזאראָוו״ בין קושטא לסמירנא.

כבוד האדון היקר ד״ר ל. פינסקער ועמו חבריו היקרים
דורשי שלום ציון!

ממקום אשר יראו הרואים את מעשי ה׳ ונפלאותיו הנני עורך דברי אלה לאדוני, כי בקושטא לא היה לי פנאי בימים האחרונים לכתוב לו דבר. מכתבו קבלתי על ידי ה׳ שטאמפפֿער בצירוף המכתבים שנשלחו לי ממוסקוי, מווארשא ומפאריז.

עתה יקבל כבודו רצוף בזה את תכן השיחה אשר עברה ביני ובין הוד הפחה אליהו ביום ה׳ כ״ד לח״ז. ואין לי להוסיף כי אם רק אשר למחרת היום בא הוד הפחה לבקרנו, ולא מצא אותנו בבית, יען כי טעות נפלה בינינו: הוד הפחה חשב כי הננו מתאכסנים בבית ה׳ יצחק ברזילי, בעוד שמלוננו היה בבית אחיו ה׳ יעקב ברזילי. ולאשר היה נחוץ להפחה לבקר את ארונו השלטן, שלח אלינו איש מיוחד עם כרטיסו, ויבקש על ידי האיש ההוא סליחתנו, על אשר לא סר אחרי כן גם לבית יעקב ברזילי, כי עתותיו לא היו בידו. גם את ברכתו על דרכנו שלח לנו גם הבטחתו שנית „כי עשה יעשה ככל אשר הבטיח״. ואמן כן יהי רצון מלפני ה׳ להצליחו בדרכו אשר הוא הולך עתה לעשות לטובת עמו, וצדקתנו כנוגה תצא.

ביום ו׳ הנזכר בקרנו את סי׳ דוד פֿריסקו המו״ל „איל טיליגראַף״, איש יקר ונכבד, אוהב עמו ואשר כבר טעם מחכמת ההשכלה האירופית. גם האדון הזה יהיה לנו אי״ה לעזר לא מעט! מה׳ וויניציאַני (אחיו של ה׳ וויניציאני הנודע) השגנו מכתבים מבעלי אחוזות בסוריא היושבים בקושטא, הרוצים למכור את אחוזותיהם בסוריה ופלשתינה; בהם יפקדו על ממלאי מקומם שמה להראות לנו את טוב האחוזות וכדומה, למען נדע אח״כ לבא עמהם במשא ומתן על דבר מחירם. בין אלה בעלי האחוזות יש גם פחה אחד „וואַסי־פחה״ שמו, אשר לו אחוזה גדולה עד מאד, הקרובה לבארות (ביירוט), והוא נתן על ידינו מכתב לבנו. הדבר הזה גדול מאד בעיני, כי על ידו נוכל להתפטר מהסרסורים והתגרנים אשר בארץ הקדושה. מלבד שאם נקנה אצל הפחה, אז נשיג כל הזכיות ולא יהיה שום מכשול על דרכנו. כי הנה לכם לדעת, אשר פה בתוגרמה עושה כל פחה ופחה בדברי הממשלה כאדם העושה בתוך שלו, והחוקים הכתובים בספר הם רק זכרון דברים שהם לא מעלים ולא מורידין, וכרצון הפחה כן יֵעָשה.

ביום ה׳ בקר אותי ה׳ פִּיליקס בלאך, משגיח בתי הספר של חברת כל ישראל חברים, ואתמול שלח לי את כרטיס־בקרתו לברכני על דרכי, בלוית פרוגראמה נדפסת בלשון צרפת, על אדות החקים אשר כל אחד הרוצה לקבל עליו עול מלכות תוגרמה ולחסות בצלה צריך לקבל אותם עליו. הפרוגראמה הזאת נחוצה לנו למאד. מיפו אי״ה אשלח לכם העתקה מתוכנה.

הד״ר שווארץ לוה אותנו על האניה, ועוד הפעם אעיד עליו כי הוא איש ישר ויקר רוח גם נחוץ הוא לנו עד מאד, כי בקי הוא בקושטא בכל המקומות הראוים לנו לדעת, מעורב בין הבריות, ורבים מגדולי עיר הבירה הם אוהביו, ועל כלם הוא אוהב נאמן לענינינו.

עוד בטרם נבא ליפו אשלח לכם אי״ה מכתב, אשר אבאר בו בפרוטרוט תמצית חקירתי בקושטא ורעיוני לבבי על אדות האמצעים אשר לנו להשתמש בהם. את המכתב אשלח ע״י הבי־דואר בסמירנא.

אין לתאר את יופי המסע! תמול בערב ראינו אזיה מימין ואירופה משמאל. בספר זכרונותי רשמתי את הרושם הרב אשר פעל החזיון הזה עלי!

היו ברוכים לה׳! מאת אוהבכם ומכבדכם,

קז״וו.

נח.

יום ג׳ כ״ט ניסן.

על האניה לאזאראָוו העומדת עתה בחוף סמירנא.

לבני היקר מו״ה דוד נ״י, ולחתני יקירי מהר״ש גאָטין ולנשיהם וכל אשר להם שלום!

יקירי רוחי! מקושטא ערכתי לכם אמרי, וכעת אודיעכם כי ביום השבת כ״ו לחדש זה בשעה 5 אחר הצהרים יצאנו מבירת תוגרמה באניה הרוסית לאזאראָוו. מחזות הדר הטבע אשר יראה הנוסע כלילי יופי הם ואין בכח העט לתארם; להם יצלח רק החרט של רפאל הציָר. המסע מקושטא לפה, ערך שלשים שעה, עברנו ב״ה בשלום. הים היה שקט ושאנן, ובנועם והדר התגלגלו גלי התעלה הקונסטנטינופולית אל הים המרמרי וגלי הים המרמרי אל דכיי הים האֶגיי, וכשלש שעות מעת צאתנו מקושטא ראיתי את החופים: משמאלי חוף אזיה ומימיני חוף אירופה; שני מצוקי ארץ אלה עמדו לפנינו זה לנגד זה. אזיה עטתה מעיל ענן וערפל וקרני השמש בקעו וחדרו אל תוכה, כאלו רצו לגלות את המסכה הנסוכה על פני „הסוד הגדול של אזיה״, אבל גם קרני אור

אלה שבו אחור ויפלו על פני שטח הים, ואזיה נשארה עטופה בענותה וצניעותה, באצרה בתוכה המון נסתרות שמבראשית וצפונות שבחיק העתיד, ולעומתה התנוססה אירופה בעצמת קסמיה הקולטוריים, אשר בהם תעדה גאון וגובה נגד אחותה הבכירה. תמול בבקר באנו עד מעברות הדרדנילים; שם עמדה האניה בחוף „טשונאַק־קאַלעט" כשתי שעות, עד שמסר רב האניה את כתב תעודתו אל פחת המֵצר. משם עברנו על פני איים יפים מלאים זיו ומפיקים נוגה, על פני חופי אזיה מימין ומשמאל (כי כבר עברה אירופה והחלף מעל פנינו). אין מלים בפי לתאר את המון כל המחזות היקרים האלה. בלילה בשעה י"א באנו הלום; את לשון הים הסמירני וחופיו הנאוים לא חזיתי, יען כי עברנו בו בלילה. למחר בבקר השכם תצא האניה מזה; בין כה וכה אצא עתה לשוח מעט ברחובות עיר סמירנא המהוללה.

היו בשלום יקירי רוחי! וכתבו נא לי מכתבים בכל עת ובכל פעם שהבי־דואר הולך. קבלו נא את ברכת אביכם, המתענג עתה במראה עינים והמתרפק באהבתכם בהלך נפש.

קז"ו.

נט.

יפו, עיה"ק ת"ו. יום ג' ו' אייר, תרמ"ה.

כבוד בני יקירי הר"ד נ"י, וחתני מהרש"ג נ"י, ורעיותיהם היקרות בתי וכלתי תחיינה, עם בניהם וצאצאיהם היקרים.
קחו ברכה מאת אביכם וצדקה מאלהי ישענו!

יקירי! מאדמת ארץ הקדושה, מעיר יפו, חוף ארץ יהודה, הנני כותב לכם עתה את מכתבי זה. היום באנו לפה, ועוד לבי הומה, ורגשי יסערו בי בשאון כהמות ים לגליו, כאשר רגזו והלו היום הגלים האיומים והנוראים לחוף העיר הזאת, — הגלים הישנים אשר עוד השמיעו שאונם והמונם באזני יושבי החוף לפני אלפי שנה, בעת שגם לנו היתה ממשלה, ודגל לאומנו עוד התנוסס ברוח. הגלים האלה התקצפו היום, ובגאון רהבם העלו את האניה השמימה גם הורידוה תהומות. כן התנודד גם לבבי בהשתער עלי רוחי מהמון רגשותי אשר סערו להפיצני.

בני היקרים! עוד הפעם אגיד: רגלי עומדות בארצנו הקדושה! הארץ האחוזה והקשורה בלב כל איש ישראל; הארץ אשר בה הטיפו חוזינו דברים חיים וקימים גם לכל הגוים מסביב, אשר עוד יחיו ויחַיו את נפש שומעיהם לעד ולנצח נצחים; בה ישבו מלכינו לכסא ושרינו למשפט שרו; בה נלחמו אבותינו באריות, ועל כל שעל ושעל שפכו דמם כמים בעד אהבת עמם וארצם. מחוף

הארץ הזאת אכתוב לכם עתה. רגשות ר' יהודה הלוי מתרוצצים בי, אך רוחו אין בי והדִבֵּר אין בפי. לוּ הוצק עלי מרוחו, לוּ הייתי מיתר לכנורו, כי עתה שרתי גם אני משיריו לציון, אף קוננתי מרה כמוהו בקינותיו הלוקחות נפשות. לבי הנה ירגש השלום והברכה אשר תקרא אמנו לי ולעדת שולחי אסירי התקוה... עיני יורדות דמעה, אפי ישאף ריח מור דרור מאבקת עפרה המבושמת, ובקול רגש אקרא: אויר ארצנו, חיי נשמתנו, מי יתנני זרועות עולם, ואחזתי בכנפות הארץ הקדושה... ונגדה נא לכל באי עולם קראתי: הנה זאת נהלתי, מורשת אבותי מימי קדם! — בני היקרים, אין מלה בלשוני להאר המית לבבי. הנני יושב בחדר מלוני, חלוני העליה פתוחים אל הים, לבי הומה בי כנהמת הים, ורגשותי ירומו ורעיוני ינשאו; אבל עטי הדל לא יעצור כח להביע שמץ מהם. עיני מרפרפת על פני הגליון הזה אשר אני כותב עליו, ודמיוני יעוף בחללו של העבר ואראה ירושלים הבנויה, כסאות עומדים למשפט, מלך ביפיו ונביא בקדשו, שר צבא בחרב גאותו ומורה לתורה ולצדקה מזוין בגאון אלהי יעקב סלה. ובהקיצי מחלום דמיוני אתנודד רגע, ארגז תהתי, והנה עיני מקור דמעה ונפשי משתפכת לפני אבינו שבשמים המנהג עולמו בחסד ובריותיו ברחמים, שיחנני ויברכני למלא משאלות אחינו, אשר מרחוק ינשקו עפר הקודש, ועיניהם נשואות אל יפה נוף שהיה מלפנים משוש כל הארץ.

צר לי, בני היקרים, על אשר אני נאלץ עתה להתאפק בהמון רגשותי, ולא ארע אם אחוש אותם שנית כבפעם הזאת! אבל ברצוני להאר לפניכם בזה בקצרה את הדרך מעיר סמירנא, אשר משם כתבתי לכם מכתב, ועד הנה, וגם עיף עודני ויגע מעמל הדרך וטרדה רבה עמוסה על שכמי, ולכן אעזוב עתה את מליצתי, ואכתוב בקצרה את דברי מסעי מסמירנא הלום.

בליל ג' כ"ח ניסן עזבה האניה את חוף העיר סמירנא היפה־פיה בקריות אזיה הקטנה, לדאבון לבבי עזבה האניה את החוף המהולל הזה בלילה, כאשר באה בלילה, ולא יכולתי לראות את לשון הים הזה הנאה, ואף לא את חופיו הנפלאים והמהוללים בפי הסופרים הידועים לשם.

ביום ג' כ"ט ניסן בבקר השליכה אניתנו עוגנה לפני חוף האי „כִּיאָס" (הנקרא בלשון התורקים „סאַקים"). האי הזה נודע ומפורסם בימינו אלה על ידי ההרס הגדול אשר חל בו מחמת זועות האדמה שהיו שם לפני שנים אחדות, אשר ארבעים אלף נפש אבדו חייהם ביום חרון אף ה' ההוא. אבל מה נדיב הטבע במקומות האלה! ידיו רפאו את השבר הזה, עד כי לא נכיר עתה רק רשמים קלים מההרס האיום והנורא. יפי האי הזה, הנקרא אי־הבשמים, אין להאר; כלו עטוי במעיל ירקרק, והוא מלא עצי ברוש ותדהר, עצי אורנגים ולימונים, ומהם הכי נכבד העץ המסטיכי, אשר ממנו נוטף שרף המאַסטיקס היקר עד מאד (שיתקינוהו אחרי כן לחמר מוצקי ולבן): ריחו טוב מאד ויועיל לחזוק החניכים (צאהנפלייש) ולנקיון ריח הפה, גם יבשם את משקה היין השרף, ובתגרמה יערבו את

המאַסטיקם הזה בכל מיני ממתקים. כל טוב יִמָּצא על האי היקר הזה ימלא הוא חן יופי ונועם.

ארבע שעות עמדה אניתנו לפני האי הנחמד הזה, ואחרי אשר ירדו נוסעים ואחרים באו תחתיהם נעה ממקומה ותעבור הלאה. שני ימים שלמים נסענו מכיאם עד בואנו מערסנה, עיר החוף השניה של אזיה הקטנה, וגם פה לא יחסר הדר הטבע. יפעת הגנים הרבים העטוים הוד והדר, יופי ההרים הרמים אשר ראשיהם נחפים בהדרת שיבה ורגליהם מלאות כח עלומים — כי מלמעלה הם מכוסים בשלג עולמים ומתחתם מצע דשא ירקרק נחמד לעינים — כל אלה יקחו את לב הראה. בן לויתי ה' רוקח ירד בסירת דוגה העירה וילן שם, ובבקר הביא לנו מזמרת הארץ, משושני המקום וגם גבעולי שעורה ירוקים ומלאים ברכת ה'.

ביום ו' ב' אייר עזבנו העיר מערסין, ובשעה החמישית אחרי חצות היום ההוא באנו אל העיר אלכסנדריטה, עיר החוף של ארם צובה וארם נהרים. ביום השבת אחר חצות עזבנו את העיר אלכסנדריטה, פה יצאנו גם מן הים האֶגיי ונבוא אל הים התיכון. ובמוצאי ש"ק שעה שניה אחר חצות הלילה באנו אל העיר לודקיא. ביום א' ד' אייר בשעה העשירית בבקר באנו אל העיר טריפולים של דמשק. פה ירדנו בסירת דוגה אל העיר, ומעיר החוף נסענו בכרכרה דרך גנות ופרדסים אל העיר הישנה. ומה אומר לכם יקירי! מעודי לא שאפתי ריח בשמים יקרים כבפעם הזאת, בעת עברה המרכבה מעיר החוף אל העיר הישנה, והאמת אגיד כי לא יאֻמן כי יסופר. נוסע כמוני אשר לא הסכין למחזות יקרים כאלה, יחלום בהקיץ בבואו לגן עדן כזה ובשאפו ריח שדה אשר ברכו ה'. בחצות הלילה עזבנו את טריפולים, אבל פה עזב גם הים את כבלנותו, אשר עד כה נשא את אניתנו על במותיו בשלות השקט, כי פה יצאה רוח שאננה מצויה והרתיח את הים כסיר מצולה, עד כי חגה ונעה אניתנו כשכור, וכה באנו לביירות בבקר השכם של יום ב' ה' אייר.

בעיר טריפולים נגלה לפנינו הדר „הלבנון", ההר הטוב הזה, המהולל בפי חוזינו ונביאינו, אף אמנם הוד והדר לו גם היום, ראשו הגדול והרם אשר עד השמים יגיע יצנף כובע עננים שחורים ומתחתיו לבנת השלג הזך המזהיר ומתנוסס; אלפי עצי תות אשר תולעת המשי נזונה בעליהם, עצי זית, עצי גפן ועצי אורנגים יכסו את גויתו כבשמיכה. הים ילקק את רגלי ההר וראש ההר נטוי וכפוף מעט מול לבו, כמו יאָנח גם הוא על יקרת ימים שעברו. מה נורא ומה נאוה המראה הזה! ההר הזה נלוה עלינו עד העיר ביירות, אשר פה התנשא שנית בגאות הסנו לנגד עינינו ופה יושיט ידו אל גבול ארצנו, על פי הגבולים שגבל לנו משה ארון כל הנביאים, כמו שתארם לפנינו בתורתו.

גם בביירות ירדתי העירה, ולפנות ערב עליתי שנית על האניה. הים הלך וסער עד היום בבקר, וראשי הרי יהודה קרעו את מסכת העבים אשר

בסתמו. הרי יהודה לא ישאו במרום ראשיהם בשארי ההרים הרמים, אך אלהים חמד בהם כבסיני בקדש לתתם נחלת סגולה לעמו!

היום בשעה התשיעית השליכה האניה את עוגנה בחוף יפו, העיר וההיף אשר ממנו ירד יונה באניה לברוח מפני ה'. סער הים גדל עד מאד ולא יכולתי לצמצם מחשבותי ורגשותי. רבים מאברי אחינו היושבים בראשון לציון וביל"ו, עלו על האניה לקדמני בברכת שלום, ותהלה לאל ירדנו בשלום בלי שים מכשול — ברוך הגומל חסדים טובים! עתה אכלתי ארוחת הצהרים בבית אכסניה של איש עברי וסביב השלחן ישבו ויאכלו אתי רבים מאחינו חובבי ציון העובדים את אדמתה.

היו שלום יקירי! בקרוב אכתוב לכם מפרשת הדברים אשר אראה.... והנני אביכם הכותב בלב מלא רגשות,

קז"וו.

ס.

יפו עיה"ק ת"ו, אור ליום ד' ז' אייר, תרמ"ה.

כבוד ידידי האדון הנכבד ד"ר ל. פינסקער נ"י ועמו ראשי חברת „חובבי ציון".

עתה אוכל לבשרכם, כי באנו ב"ה אתמול הלום, יפו, בחו"ש. אדוני היקרים! עטי ילא לספר לכם עוז הרושם אשר התחקה בקרבי עמוק עמוק, בהציגי רגלי על יבשת ארצנו הקדושה. אין מלה בלשוני להביע רגשותי ברגע ההוא, כי רגשות כאלה לא יתוארו באֹמר ודברים, תיכף בבאי הנה קדמו פני רבים מיקירי „פתח תקוה", אשר באו ממקום מושבותם הלום לכבודי, כן גם מראשון לציון ומהבילויי"ם. באהבה גלויה קבלו את פני, וגם זה עשה על לבי רושם עז.

מחר אי"ה בשעה ג' או ד' אחר חצות היום, אלך לפתח תקוה. בלילה הזה התאספו לבית מלוני האדונים: ה"ר דוד גוטמאַן, ה"ר פרומקין, הר"מ וואַלפֿזאָהן, ה"ר מאיראָוויטש, ה' ליווּבמאַן. ואחרי אשר טכסנו עצה כדת לסדר את סדר העבודה והפעולה בפתח תקוה, גמרנו לפי שעה להסב את כל אופני הפעולות על הצירים האלה: א) לראות ולהתבונן בהעובדים כמה מספרם ומספר נפשותיהם, מהותם ועבודתם (כי לפי הנראה שגה ה' ליפשיץ בהסטטיסטיקה שלו, ולכן עלינו להעמיד הדבר הזה על בוריו, שהוא היתר והפנה לדעת אל נכון מקום ומספר העובדים); ב) לקבל חשבון כללי מהמכנסות והוצאות חברי פתח תקוה מאז ועד היום הזה ולבקר אותו בבקרת נאמנה; ג) לראות את

השדות ולהתבונן בכל צרכיהם ; ד) לראות את הבנינים הנמצאים ולהתבונן באלה הנצרכים עוד לעבודה ; ה) להתבונן בצרכי מושב יהוד. הצירים האלה הן הם העקרים הראשים, ובטח לא נסוב עין מתוצאותיהם ותולדותיהם הקשורות וכלולות בהם.

תקבלו בזה את ההשקפה הכללית על מעמד ומצב איזה פרטים נחוצים לתועלת ענינינו, כאשר הבטחתי אתכם. ההשקפה הזאת היא פרי עיוני ותוצאות מראה עיני אשר ראיתי, חקרתי והתבוננתי על דרכי.

מאד אתפלא על אשר לא קבלתי פה מאתכם כל מכתב. היו ברוכים יקרים. אוהבכם ומכבדכם,

קז"וו.

סא.

השקפה כללית על אדות האמצעים החדשים אשר על חובבי ציון להשתמש בהם [1].

במכתבי מן 31 מארט אל ידידי הח' מל"ל גליתי מעט את המסכה הנסוכה על פני המקרים העומדים לנו לשטן על דרכנו, ואשר הם הם שהניאו אותנו עד היום מבוא בדרך המובילה אותנו אל המטרה הדרושה. ועתה אחרי אשר עברו עוד איזה ימים מיום כתבי את המכתב ההוא, אשר בהם ראיתי והתבוננתי וחקרתי ודרשתי עוד, וכל הנודע לי על פי הראיה והשמועה הבאתי בפלס ומאזני המשפט והבקרת — מצאתי כי דברי הראשונים לא זזו ממקומם, כי כל עקרי השגיאות אשר עשינו עד היום בשגגה הם סבות אי־ידיעתנו בדרכי ארץ תוגרמה ובתכונת שריה, כמו שנעלם ממנו טבע המקומות בעצמם ותוכן לב תושביה העקרים. וכל עוד שראשי חובבי ציון לא יתבוננו בינה להסיר את המכשול הזה, לא אאמין אם תעלה בידינו להזיז אף אבן נגף אחת מדרכנו. אך אין הדבר נתון להעלות על הכתב. רק זאת אגיד לכם לעת עתה, כי רבים מגדולי אחינו בקושטא היודעים סודות של מעלה מחליטים זאת אל נכון.

והנה ההשתדלות השלילית מצד האחד והעזר אשר יאבו איזה מאחינו באירופה המערבית להמציא לנו, ואשר השתדלו לא ברב כי אם במעט, להשיג הרשיון מאת הממשלה התוגרמית, הם הסבות שהסבו בדבר האסור. ועל כן עלינו להזהר עתה מאד, לבל יתנו אחינו מצרפת ומבריטניה ידיהם בין הציר

---

1) הקצור נדפס בהאסיף תרנ"ד 109 וכו'.

והדלת, כי היטב לא ישיבו ועוד יָרֵעו... ועלינו להשתדל על פי האופנים אשר בארתי במכתבי הנזכר.

גם זאת ראיתי ונוכחתי לדעת, כי כל עוד שיצמצמו אחינו חובבי ציון חוג מבטם רק על הארץ הקדושה, נמצא אלפי מכשולים על דרכנו. הן הדבר ידוע אל נבון, כי במחוזות יפו, חיפה וירושלים קצר המצע מהשתרע; האחוזות היפות והשדות הטובים שבהם כבר קמו לאחוזה לרבים מכל העמים ומכל הכתות הנוצריות, ועל הרוב הוקדשו לבתי כנסיותיהם, והארונים האלה לא ימכרו אף אם נשקל על ידם אלפי זהב וכסף, על אדות ה„גלעד" עוד לא באה העת, יען היא טרם הוטהרה מיושבי אהלים, הן הם הבידואינים והנומאַדים, ולא נוכל להיות בטוחים, לפי שעה, ברכושנו, — רק קבוצות משפחות למאות יכולות להתישב שם, אבל איה איפה הנן? ומקור לכסף איהו? מלבד המשא והמתלאה היותר כבדה להפוך ביום אחד אנשים שהיו סוחרים וסרסורים וכדומה לאכרים עובדי האדמה. כי אם יתישבו במקומות הנזכרים, אז עליהם להשען רק על יבול הארץ ועל עבודתם בשדה, כי דרכי המסחר אבלות בארץ הקדושה, חרושת המעשה עוד טרם התפתחה, ולשאת עול העבודה הכבדה הזאת לא יוכלו איפוא שאת אנשים אשר עוד לא תם הכסף מאמתחותיהם, ולהקים מושבות רק מבני עניים הוא דבר שאי אפשר. הן אף משפחה אחת לא נוכל לכונן על מכון בל ימוט ע"י עזר צדקה וחסד ומכל שכן כלל כלו? לכן עלינו לחשוב ולמצוא מקומות אשר יכשרו לתת לחם ושארי צרכי בני האדם לאלה המשפחות מאחינו אשר עוד טרם נקוב צרור בספם, ועוד כחם אתם לבנות להם בית בכסף קנינם ולהמציא להם ריוח על ידי עבודה בבית ומסחר הבנוי על אדני ההתר, והנה מצאתי את המקומות האלה.

אדונים יקרים! מי שלא ראה את ארץ הקדם בעיניו, לא יוכל לדעת חין ערכה ושפעת יבולה. סמירנה, רבת אזיה הקטנה, הנה עיר רוכלת העמים ובה אלפי מסחרים הבנויים על תוצאות הארץ: צמר־גפן, שמן, יין, תאנים, טבק, ואם נקים שם בתי עבודה לנקות ולהבר את צמר הגפן מהאגוזים הקטנים המסובכים ומפותלים בו, ומכונות לטחון ולסנן את פרי הזית, לבל יְמַעכו הגרעינים אשר בתוך הפרי הממררים את השמן ומשנים מראהו לירקון, כי אז יכולנו להשביע בזה רצון להרבה מאחינו הסוחרים ולהמון פועלים אשר יעבדו עבודתם אצלם. האי „כִּיאָס" הנקרא אי־הבשמים, הוא אי מהולל מאד, אשר ברכו ה' בכל הדר חמדת הטבע, ואדמתו תוציא כל יקר, והעצים עושים מבחר כל פרי, וכמה בתי חרשת נוכל להקים שם, אשר יתנו לחם לאלפי עובדים חרוצים. ומה דמות אערך לפניכם אדוני בדבר החופש המחיה את אחינו היהודים היושבים במקומות האלה! איש יהודי מקישינוב, אשר בא הלום עם בני משפחתו ויתישב בעיר סמירנה ועתה הוא מחזיק שם בית מלון קטן, ספר לי כי במחיר שלשים ושתים פרוטות אשר שלם להממשלה קבל ממנה תעודה כי

הוא ביחד עם בני ביתו הנם אזרחי תוגרמה. מבלעדי הסך הזה לא שלם עוד מאומה וגם חפשי הוא מכל מסים וארנוניות. על החזקת בית המלון אין לו כל תעודה, כי אין דורש ואין מבקש כזאת מצד הממשלה. „מערסין" החוף האחרון של אזיה הקטנה הקרוב לסוריא הישנה, ועיר החוף של המחוזות מאדאנא, תרשיש, קעזאר, ערים גדולות עם אלפי כפרים. העיר הזאת בנויה לרגלי הר נשפה ונעים, האדמה לובשת מעטה ירק ותציץ ציץ כל פרי הנגב, תוציא צמר גפן למכביר, והכבשים בעלי צמר טוב ויפה, עד כי פרץ שם המסחר בצמר וצ"ג לרוב. מהעיר תרשיש, הנקראת בפי התוגרים „תרסים", לא נשארו כי אם שרידי חרבות. הגדת יושבי המקום מספרת כי החרבות האלה הם שרידי בנינים של יהודים ונקראים בלשון ערבי „חורבעת אל יהוד" (חרבות היהודים). שם נוכל לקנות אדמה טובה דשנה ופוריה למכביר, ומחיר כל דעסיאַטין מן 20 עד 25 רו"כ. מלבד אשר נאותה ממשלת תוגרמה ותתן הרשיון לחברה בריטאַנית לבנות מסלת הברזל בין מערסין ואדאנא בירת המחוז, והרשיון הזה הוא אבן הפנה ליסוד בנין מסלת הברזל לבאַגדאַד וכל חופי אזיה הקטנה. בכל חבל הארץ הזאת יוכלו רבים מאחינו בנ"י להתעשר. במקומות האלה לא יהיה להם כל מכשול על דרכם, והיה בבאם לקושטא בירת תוגרמה, אז יקבלו עליהם שעבודה בהשתדלות הד"ר שוואַרץ והחכם פחה, ויקבלו כתבי תעודה מאת הממשלה, ואז יוכלו להתאחז בכל רחבי ממשלת תוגרמה.

„אלכסנדריטה" עיר החוף של ארם צובה וארם נהרים, העיר הראשונה של סוריה הישנה. עיר קטנה, אבל רבת המסחר, ואם אמנם כי אוירה איננו טוב, מסבת האגמים והבצאות אשר סביבותיה, אבל היהודים יכולים להתישב ב ב י ל א ן, מקום אשר האויר טוב עד מאד, או ב א נ ט י ו כ א, ויכולים לקנות שם שדות וכרמים, ולכונן בתי עבודה.

„טריפולים" של דמשק, הנקראת בערבי „טראַבלוס אֶל שאַם", עיר יקרה ויפה נוף משוש כל הארץ, משתרעת לרגלי הלבנון, ההר הטוב אשר יכיל בקרבו כל ארבע תקופות השנה: ראשו מכוסה תמיד בשלג, חזה ההר בחורף, טבורו באביב עולמים, ורגליו בקיץ תמידי. ההר המבורך הזה, אשר ירהיב עין הרואה בתפארתו ותפארת יבולו, בפלגיו היקרים הנוזלים מצור שדי, בריחו היקר המפיץ ניחוח באף כל עובר מהדר פרחי חמד ונצני עצי האורנגים. ומה אומר לכם יקירי! אין בעטי אֹמר ודברים לתאר לפניכם את הענג הרב אשר שבעתי למכביר, בבקרי את העיר היפה־פיה הזאת וגנותיה הנחמדים. פה יכולים רבים מאחינו לחיות בעשר ובכבוד, אם לא יבאו הלום בידים ריקנות. וגם בסוריא ובהר הלבנון, אם רבים מאחינו יתישבו בכל המקומות האלה, הקרובים והסמוכים לארץ הקדושה, ממילא, כפורחת יעלה ישוב ארץ הקדושה. הן בהיותם חוסים בצל ממשלת תוגרמה אז יוכלו רבים מהם להתישב גם בארץ הקדושה באין מוחה בידם, וגם ישפיעו על ידי העבודה הרבה בבית ובשדה, והמסחר אשר יפרץ ימה ונגבה, על אלה היושבים או אשר יתישבו

עוד בארץ ישראל, ואלה יְעָזרו איש מרעהו ע״י עבודה ומלאכה.

מלבד כל אלה הן ידוע שהמחמדים הוזים שוכבים בחיק העצלות אשר נסך עליהם האלקוראַן, ובאמונתם החזקה כי הכל תלוי במזל, לא ישקדו מעצמם להשגיא פעלם בכל ענין הנתון לפניהם, וישליכו יהבם על המקרה בלבד. ועל כן אין כל ספק כי אחינו בעלי הכשרון, אם רק ילמדו לדעת את שתי הלשונות. הערבית והתורקית, המהלכות בארץ, כי יהיו הם הראשונים לכל דבר פקודה ומשרה. ואך למותר לברר בזה את התועלת הרבה היכולה לצמוח מזה לכלל עמנו ולתקוָתו לעתיד.

כללו של דבר, על אחינו חובבי ציון להשתדל בכל עוז, להתחקות על שרשי המקומות האלה על ידי אנשים חכמים ונבונים המשכילים על דבר, וגם לספח אליהם אנשים המבינים את שפת הארץ, ולדעת אל נכון את יבול הארץ וכל מיני היגיעה אשר יוכלו להיות לתועלת, ולסקל הדרך לפני אלה מאחינו הבאים להאָחז בה ולהעמיד במרחב רגלם.

ובזה לא לבד שנהיה בונים חומות ישוב ארץ הקדושה, כי גם נהיה מציבים דלתותיה. — עוד אשוב לדבר על אדות הענין הגדול הזה לעת מצוא.

יפו, ד׳ ז׳ אייר, תרמ״ה.

קז״וו.

סב.

עיר הקדש ירושלים ת״ו, ביום ג׳ עשרים יום לחדש השני
אלף ושמונה מאות ושש עשרה להרבן!

בני היקרים! מעיר קדשנו ירושלים אדבר עמכם הפעם! מהעיר אשר אליה תכלה נפש כל איש יהודה, ועשרות ביום יזכיר שמה; מעיר ציון, ממקום מלכינו ונביאנו, אשלח לכם דברי אלה. — ביום החמישי לפנות ערב יצאתי מיפו ואלך לעשות דרכי ירושלימה. כשעה הלכתי בין גני חמד אשר משני עברי הדרך, ואתענג על מראה הגנים האלה המלאים עצי כל פרי. ויפי הפרחים והציצים אשר עוד נשארו עליהם וריח הלימונים ותפוחי הזהב אשר בהם לאלפים ולרבבות שמחו את נפשי לאין קץ. וכעברנו את הגנים ונבוא בין שדות „מקוה ישראל״ אשר לחברת „כל ישראל חברים״, ואראה מרחוק את שדרות העצים והבנינים היפים אשר בנתה החברה במקום הזה. עוד מעט כלו כל אלה, ונעבור אל כל השפלה אשר לפני ההרים, ונחל לעלות על הרי יהודה השוממים עתה, ואשר לפנים ינקו אבותינו דבש מסלעיהם ושמן מחלמיש צוריהם. כי גם הסלעים נעבדו אז, ועל עליות המדרגות בהם, אשר במקומות רבים עוד לא נמחו כליל, נטעו אז גפנים וכרמי זית ועצי תאנה, והסלעים האלה נתנו יבול למכביר. אך עתה אין עובד ואין עודר ורק במקומות מספר

תתן עוד התאנה פגיה והזית פריו, וכל ההרים שוממים ועצבים, כמו יתחננו לכל עובר, לחדש נעוריהם כבימי קדם!

כל הלילה עלינו ונלך על הרי הסלעים האלה, וכשעה הששית בבקר נראתה לעינינו ירושלים החרבה. מהרתי ואקרע את בגדי ולבי נשבר בקרבי בזכרי, כי כל עיר על תלה בנויה ועיר האלהים משפלת עד שאול תחתיה. אבל עד מהרה הוקל לי מעט ממשא יגוני, בראותי כי החלה ירושלים להתנער מערמת עפרה, ובניה הם בוניה, — כי כל הבתים מימין לדרך עד בואך אל חומת העיר ליהודים הם, בתוכם גם בתים גדולים וטובים. כלם בניני אבן, בהם גם בעלי שתי קומות, תחתיים ושניים, וכל יושביהם יהודים המה! ראיתי וישמח לבי, ותעלזנה כליותי, כי את אשר לא פללתי ראיתי הפעם. וכן באתי עד מלון בית הארחים של יהודי הנקרא בשם: „בית אשל ירושלים", בית בנוי בטוב טעם כמו באחת מערי אירופה.

ויהי כבאי שלח אלי הרב הד"ר אדלער מלונדון, אשר בא הנה ימים מספר לפני באי, להודיעני כי יש את לבבו לבקרני בחדרי, יען אשר בפתח תקוה לא הספקנו לדבר הרבה. אחרי כן בא הרב אלי החדרה ונדבר יחד כרבע שעה באהבה וידידות, ונקבע עת להתיעץ על עניני המושבות ועל דבר העזר אשר ביכלתו לתת לאנשי פתח תקוה. אחרי כן נפרדנו איש מעל רעהו. אנכי, אף כי הייתי עיף מדרכי, כי לא ישנתי כל הלילה, בכל זאת לא אביתי לתת מנוח לי עד אם אתהלך מעט בעיר הקודש ואפקד את ראשי עדת היהודים בה. בין כה וכה בא אלי האדון בן יהודה, עורך מה"ע „הצבי", לקבל פני ויואל ללכת אתי בכל ימי שבתי בעיר הזאת אל כל המקום אשר יהיה ברעתי ללכת שמה. ובכן יצאנו יחד ונחל את דרך „הבקורים" בסדר הזה: ראשונה הלכנו אל הרב מבריסק, אשר אשת בריתו הידועה הרעישה את ירושלים זה כשתי שנים. בבאי ואמצא איש זקן ונשוא פנים; דברתי אתו מעט על עניני ישוב הארץ, אך על כל דברי לא קבלתי מפיו כל תשובה ברורה, כי לא מצא לו טוב משתיקה. עזבתיהו ואלך אל הר"ר שמואל סאלאנט, איש קצר הקומה ופנים רזים, אך חכם ונבון דבר, אפס כי מרעיון הישוב רחקה נפשו. ואלך ממנו, ואבא אל ראש רבני הספרדים, אשר בידו גם כח ומשרה מידי הממשלה, הוא החכם באשי הראשון לציון הר"ר מאיר פניזיל, והאיש איש תאר, זקן ושבע ימים, וכבר כבדו אזניו מזוקן עד אשר לא יאזין את כל אשר ידברו אליו. לא הרביתי דברים אתו ואברכהו בשלום ואלך ממנו אל הרב המשנה, הממלא מקומו, הרב בכר אלישר. גם הוא איש תאר הנהו מאד וחכמת לבו תאיר פניו; הוא יושב במשפט הערביים על כרים אשר על יריעה הפרושה על פני הקרקע, וכל עניני עדת הספרדים הנם עתה בידו, כי הרב ראשון לציון לא יוכל להתעסק עוד בעניני העדה, כי זקן מאד. בקשתי ממנו כי יהיה גם הוא לנו לעזר רוחני בעבודתנו בישוב הארץ בכל אשר תמצא ידו.

ויען ויאמר: גם עד עתה עשו רבני ירושלים כל אשר היה ביכולתם, וגם מהיום והלאה לא ימנעו מעזור ככל אשר יהיה לאל ידם. דברנו עוד ע״ד ההתעוררות הנפלאה הזאת, ויביע בהמשך דבריו: „לו ידעתי לפני עשרים שנה כי כזאת תהיה בישראל, כי עתה עשיתי עשר גדול מאד, כי בימים ההם היתה היכולת לקנות אדמה כמעט בחנם, ועתה ישקלו זהב מחירה״. אחרי כן הביאו לנו לשתות מים קרים מהולים בנפת ומיין פרי — הוא הכבוד הראשון הנהוג בארצות האלה לכבד בו כל ארח הבא הביתה, שתיתי גם כן כוס קטנה קהוה. אחרי פרידתי מהרב הלכתי לבקר את בית החולים הנקרא בשם בקור חולים להפרושים ויישר הבית ההוא בעיני מאד. עברתי בכל החדרים ואבקר את מטות החולים ואמצא הכל טוב ונקי, אשר לא פללתי לראות כזאת בירושלים, ואנדב להבית הזה סך חמשה ועשרים רו״כ וארשם בספר הזכרון אשר להבית הזה. משם הלכתי ואבא אל בית האדון בן יהודה ואנוח מעט ואחרי כן שבתי אל מלון חדרי בבית הארחים.

בשובי ואמצא המון אדם רב עומדים על הרב ד״ר אדלער לבקש ממנו עזרה. רבים בהם מאלה האנשים אשר באו מארץ מגורינו בשנים האחרונות, ועתה הנם ברעה גדולה, כי כסף לעשות מסחר בזה אין להם, ורובם לא ידעו כל מלאכה, ורק קולוניות יבקשו כלם. וא״ ב בא האדון פינס, אשר אחרי דברי אתו מעט על עניני הארץ והמושבות, הלכנו יחד לפקד את האדון ד״ר הערצ־בערג, הפקיד על בית היתומים אשר כוננה חברת יהודי אשכנז. משם באתי אל בית האדון פינס, ואשוב אל מלוני בעת הדלקת הנרות. כזאת היתה עבודתי ביום הזה, הוא יום הששי. מהעבודה הרבה הזאת עיפתי מאד ואומר לנוח. את ארוחת השבת אכלתי ביחד עם הרב ד״ר אדלער והאדון בינסום אשר נספח אליו מאנגליה, ואישן כל הלילה ושנתי ערבה לי מאד. אכן מתוקה שנת העובד אם מעט או הרבה יאכל.

בבקר קמתי ואלך להתפלל באחד מבתי התפלה אשר על יד בית הארחים. אחרי קריאת התורה הלכתי בלוית אנשים רבים אל הכותל המערבי. זמן רב עמדתי לפני האבנים הגדולות האלה, המזכירות את היהודי מה היה הוא לפנים ומה הוא עתה. מימיני ומשמאלי יסבוני ההמון הגדול המתפללים ובוכים, אנשים ונשים מכל ארצות פזורנו ממלאים את כל המקום הצר הזה. בלב עצב נפרדתי מעל האבנים היקרות האלה. שבתי הביתה ואשב בחדרי עד השעה הרביעית, אז נקראתי ללכת ביחד עם הרב ד״ר אדלער לחנך בית תפלה בבית „מזכרת משה״ אשר יבנו בכסף הועד למזכרת משה מונטיפיורי, והאדון פינס הוא פקיד הועד הזה בירושלים. ויהי כבואנו וידרש אחד המגידים דרוש לכבוד הארחים בענין היום, ויזכיר לשבח גם את דבר ישוב הארץ. התפללנו שם תפלת המנחה, ואלך אחרי כן לפקד עוד אנשים אחרים בביתם, ואשוב אל חדרי.

השכמתי ביום הראשון בבקר ויהי דברי את הרב אַדלער ללכת יחד אל הר ציון, אל מקום קברי מלכי בית דוד לפי המסורה, ועל הר הזיתים; אפס כי אנשים רבים באו אלי לבקרני ולמענם נעצרתי ולא יכולתי ללכת עמו כאשר דברתי. כאשר התפטרתי מהמבקרים אותי הלכתי עם האדון בן יהודה, ויען כי רב הדרך מאד לקחנו לנו חמורים ונרכב עליהם. בפעם הראשונה בחיי רכבתי על החמור, ואגור בראשונה פן יקרני אסון, אך מהרה ראיתי ונוכחתי כי אך שוא פחדתי, כי חכמה יתירה נתנה בבהמה הזאת לעלות הרים ולרדת עמקים ולעבור נתיבות צרות על אבנים וצורי מכשול ולבלתי הפיל את רוכבה מעליה. עלינו על הר הזיתים וארא את מצבת קבר זכריהו ומצבת יד אבשלום, בנינים עתיקים ונודעים לשם. שבנו העירה, פקדנו אנשים אחדים, ואחרי כן שבתי הביתה. בדרכנו פגשנו אנשים ונשים זקנים ונערים הולכי רגלי ורוכבים על חמורים וכלם לבקר את קבר שמעון הצדיק ילכו, כי ל״ג בעומר היום.

את היום הזה יחוגו אחינו בכל ערי ארץ הקדושה ברב פאר והדר. בצפת יחוגו את הלולא דרשב״י על קבר רשב״י אשר בכפר מירון, ומכל קצות ערי המזרח יבאו יהודים רבים אל מקום הקבר ההוא, ובירושלים הולכים ביום הזה אל קבר שמעון הצדיק. מקום הקבר הזה הוא מחוץ לעיר צפונה במערה בסלע, היהודים קנו את המערה וכברת ארץ אצלה מסביב, ומגדול ועד קטן מאיש ועד אשה יבאו שמה כלם לבושים מחלצות ויחוגו ויצחקו ויאכלו וישתו וישירו ויזמרו. ספרדים ואשכנזים, יהודי גרוזיה ויהודי תימן כלם יושבים חבורות חבורות תחת עצי הזית וישתעשעו ויתעלסו. גם מבני הנכר כמושלמנים כנוצרים יתקבצו אל המקום הזה לראות בחג היהודים, ועל כן בצדק נקרא לו „חג העם״. לפנות ערב הלכתי גם אני אל מקום קבר שמעון הצדיק, והנה כל הדרך מלאה עוברים ושבים, אלה הולכים שמה ואלה שבים משם, עד כי כמעט לא היתה כל יכולת לעבור בין ההמון הרב הזה. בדרך סרתי אל מקום קבר בן כלבא שבוע, אשר יקראו לו גם קברי המלכים, ואשתומם על מראהו הנפלא של המקום ההוא, אשר אין ערוך לו: חצר גדולה ורחבת ידים הצובה כלה בסלע אחד ובמדרגות חצובות בסלע ההוא ירדו אליו. בקיר החצר דרומה אולם גדול ועל המשקוף למעלה מפותחים פטירי ציצים ואשכלות תמרים, ובירכתי האולם פתח צר אשר דרך בו יבאו אל הכוכים הרבים אשר נחצבו בסלע בקירות המערה מפה ומפה, ואשר היו קברים לנכבדי ארץ: למשפחת כלבא שבוע העשיר, או למשפחת הילני המלכה או מלכים אחרים; אך אין מי יודע אמתת הדבר למי היה.

מחשבתי היתה ללכת ביום השני ליפו, אך הרב ד״ר אַדלער בקש ממני ללכת אתו חברונה ואאות לו, ובכן יצאנו ביום השני בצהרים ונבוא אל קבורת רחל אמנו, האֵם האהובה והרחמניה הממררת בבכי על בניה כי אינם, והמשתתפת בכל צרותיהם. משם הלכנו ונבוא בערב חברונה, ולמחרת היום

ההוא פקדנו את מערת המכפלה, ואצל המקום ההוא, במקום קבורת אבות אֲמתנו הראשונים, שפכתי שיח לפני אלהי ישראל, ואזכיר גם את שבּוּת כלכם, בני היקרים, והיום שבתי הביתה עיף ויגע. זאת פרשת דרכי בירושלים. במכתבי הבאים אוסיף לספר לכם את הליכותי בארץ קדשנו, ועד כה וכה אפרד מכם חביבי לימים מספר עד בא זמן הפוסטה השניה, ופקדתיכם שנית במכתבי. שלום לכם וברכו נא בשמי את מכירי ומיודעי ואת כל חובבי ציון.

הנני אביכם המברך אתכם,

קז"וו.

סג.

פה עיה"ק יפו ת"ו, יום ה' כ"ב אייר, תרמ"ה.

להד"ר ל. פינסקער נ"י.

*) באור ליום ד' ז' אייר, יום בואי ליפו שלחתי מכתב לכבודו ואל נכון הגיע לידו. ביום ההוא גמרתי בדעתי לנסוע לתור את כל המושבות הנמצאות בסביבות יפו, בלוית ה' רוקח, ליובמאן ומאיראָוויטש ועוד מנכבדי הקולוניסטים מפתח תקוה וממושב יהוד. יצאנו מיפו דרך גנות ופרדסים. תפוחי הזהב והלימונים התנוצצו מבין ענפי האילנות ככוכבים מזהירים ברקיע, וריח טוב ונעים כריח שדה אשר ברכו ה' עלה לאפי ויהי לי למשיב נפש. במושבה יהוד מצאנו כל האנשים היושבים שם בשלום; כלם ששו ושמחו לקראתי, ותקותם הזהירה מבבות עיניהם, עד כי נקל היה להכיר בפניהם את הבטחון אשר הם בוטחים, כי מלאכותי תהיה לישועה גדולה להם ולישוב הארץ בכלל. בראותי לפני רבים מנבחרי הקולוניסטים אשר בפתח תקוה, מצאתי את לבבי לדבר עמם על אֹדות התמיכה הכללית והפרטית הנחוצה להקים פתח תקוה על מצב נכון אשר לא יהָרס. נוכחתי לדעת, כי נחוץ לנו מאד לשמוע מפי כל אחד ואחד דעתו על דבר התמיכה הכללית והפרטית, וגם לראות בעיני את שדמות פתח תקוה, בניניה ובוניה ולבחן את כח העבודה אשר להאנשים האלה ולדעת רוחם ולבבם, עד מקום שיד שכלי וחקירתי מגעת. לכן אחרי אשר בקרתי את כל הבתים העומדים במושב „יהוד" וחקרתי לדעת כל צרכיהם, שמתי פעמי ביום ה' ח' לחדש זה לעת ערב, ללכת לפתח תקוה. ממושב יהוד לוו אותי בעגלות עד פתח תקוה הרחוקה משם מהלך שעה וחצי. עוד בטרם נראה לעיני המושב הזה פגשו אותנו שלשה אנשים מאחינו רוכבים על סוסים

---

*) נדפס בהאסיף תרנ"ד 110 וכו'.

דוהרים שיצאו מפתח תקוה לקבל פני. את ברכת שלומם נשאו לי בירותם מקני רובה, אמיץ לב הרוכבים האלה, גאון מראיהם כמלומדי מלחמה, הוכיחו לי כי בפתח תקוה יושבים אנשים אזורים בגבורה, אשר רוחם לא רפתה מהמון המקרים הרעים אשר קרו אותם מאז באו אל המקום הזה לשבת בו, ועוד כחם חדש עמם להלחם נגד כל מפריע ושטן עדי יתערו בארץ וישבו לבטח ואין מחריד. הרוכבים רצו לפנינו רצוא ושוב כמראה הבזק, ומדי רכבם במהירות נפלאה ירו בכל פעם מקנה רובם, למען הודיע לאחיהם בפתח תקיה כי קרובים אנחנו אליהם. עודני תפוש ברוב שרעפי, והנה המון אחינו עם נשיהם ובניהם ובנותיהם עומדים במעגל סביב שלחן אחד מלא פרחי הוד, נרות מפיצים אור הבריקו מכל חלונות הבתים (כי באנו לעת ערב). הרב ר' אריה ליב פֿרומקין קדם פני בלחם ויין; הנערים הלומדים בבית ספרו, שרו לפני משירי ציון, הבנות פזרו שושנים לרגלי וכל המון אחי קבלו אותי בקול קורא: „ברוכים הבאים בשם ה'!", ואחרי כן הריעו בקול הידד! צעירי הימים לוו את ההידד בירית קני הרובים. לא יכולתי להשיב לאחי דבר, כי אם בידי הראיתי להם על לבבי, לאמר: לבבי הנהו עתה הארון, ארון העדות, בו מונחים לוחות אהבתי לכם, אחי היקרים, ולכל אחינו חובבי ציון. ה"ר פֿרומקין מלא כוס יין ירושלים ויכבדני בו, ברכתי את אחי „לחיים", ותהום הארץ לקול תשובתם: „לחיים טובים ולשלום לך אדון יקר ונכבד, ועמך לכל אחינו היקרים חובבי ציון!". אין מלה בלשוני ולא אֹמר ודברים בעֵטי לתאר את הרגשות אשר מלאו לבבי ברגע הקדוש ההוא. פה ראיתי כי יש תקוה, כי עמלנו לא יעלה בתהו. פה ראיתי פנים מפיקים עז, כחידים נפלא עם סבלנות עצומה מאין כמוה. בפני אחי אלה הכרתי כי לא רק טובתם ואָשרם ידרשו, כי עיניהם ולבם להתקות עמנו לימים יבואו, ונכונים הם לשאת ולסבול כל עמל וכל תלאה, עד כי ישובבו פה נתיבות לשבת. במקום הזה החלה היהדות להראות כחה ותקפה, כאשר הראתה לדעת לכל העמים אֹמץ רוחה ועזוז רצונה.

מה נפלא המראה לראות סוחרים וכנעני ארץ, מושבי בשבט סופר ומוכרי ספרים, אשר עיניהם היו בקצוי ארץ לדאג על המחיה ועל הכלכלה ומהם אשר ראו בטובה בהיותם בארצם ולא ידעו מחסור, והם אלה אשר בחדשים מעטים נהפכו לאכרים, מסובלים באֵת ובמחרשה, בקלשון ובפצירה־פים; נערים אשר לא נסו הצג כף רגלם מחוץ לבית מדרשם, ירוצו כברקים על סוסים מזוינים וידיהם ישלחו לאחוז בקשת גבורים כמלומדי מלחמה! באלה נוכל לבטוח כי ידינו תעשינה תושיה, אם רק לא יחדלו אחינו היקרים מתמוך בידם. פה בארץ הקדם בכלל וארץ הקדושה בפרט יכולים אחינו למצוא מנוח, לאכול לחם ולראות בטובה, פה יש לנו תקוה...

ביום ו' בבקר החלותי לחקור ולדרוש בפרוטרוט אחרי מַצַב כל אחד ואחד מאחי היושבים פה. כל דבר ודבר שיצא מפי איש ואיש נכתב בספר

לזכרון. פרטי הדרישה היו: סבת עלית האיש לארץ הקדושה, תולדתו, תהלוכות חייו, וכל הקורות אשר קרוהו ואיככה נולד ברוחו הרעיון ללכת לארץ הקדושה; כל המקרים אשר קרו אותו במשך שבתו פה; השקפתו והחלטתו בדבר מצב הארץ והעזר הנחוץ להמושב בכלל ובנוגע לעצמו בפרט. פרטי־כל אלה אשלח לכבודו אי״ה בקרוב. עתה אמצא לנכון לתאר לפניו בקצרה תולדות מושב פתח תקוה, ומצבה:

עוד בשנת תרל״ח נקנתה פתח תקוה ע״י אנשי ירושלים. מקומה בחלקו של שבט דן על יד נחל הירקון סמוך ללוד וליפו. שטח הנחלה רב מאד, שדותיהם טובים ופוריים מדשנה של ארץ ישראל; אבל לאשר בחרו אז אנשי ירושלים לשבת בשפלה על שפת הנחל מבלי שום לב אל הבצות ואגמי הרפש אשר מסביב להם, וגם מפני ענים ומרודם, כי לא היה להם במה להשקיט רעבונם וימלאו בטנם בלחם־דוחן, ובאין להם לא רופא ולא סמי מרפא — על כן חלו במחלת הקדחת, השוררת שם בסבת הארים העכורים העולים משם. ובכן יצאה הדבה, כי אויר הנחלה ההיא מסוכן מאד (אף כי כמעט בכל הארץ פה תשלוט לפרקים הקדחת שלטת), ועל כן החישו המיסדים — לפי דבריהם — לקנות כברת ארץ חדשה הרחק מן הנחלה הזאת ומשובחת באוירה, ויחלו לבנות שם בתים, הוא המושב „יהוד״. בין כה וכה יצאה הגזרה מאת הממשלה לאסור על אחינו לבוא ולהתישב בארץ, והפחה מירושלים הזמין לדין את האנשים אשר בנו בתים בלי הורמנא דמלכא, ותשבת המלאכה, וגם הבתים שכבר נבנו עמדו בסכנה, כי היה בחפץ הפחה להרסם, אך לא עלתה בידו. האנשים שכבר קנו להם אחוזות בפתח תקוה, בראותם כי לא יוכלו לבנות להם בתים ביהוד, גם קשה מאד לחיות בריחוק גדול כזה, להיות מקום שבת האיש עם משפחתו ביהוד ולעבוד האדמה בפתח תקוה — גמרו בנפשם לבנות בתים בהמושב הישן אף כי בנפשם הוא. וגם ה׳ פרומקין, אחד מיחידי סגו״ה שקנה בעד ה׳ לאחמאַן מברלין נחלה גדולה בפתח תקוה, גם הוא ראה ויוכח, כי ידיו לא תעשינה תושיה אם מקום מעונו יהיה רחוק מנחלתו, על כן בנה בית גדול בפתח תקוה, ואחריו בנו שם בתים גם אחרים. ווזנה ת״ל כבר עברו שתי שנים ולא נגף גם אחד מעדתם בסבת האויר הרע, וגם אלה אשר חלו מחלת הקדחת לא רב מספרם, וגם אלה היושבים ביהוד לא נקו מהמחלה הזאת, ולכן מתחזקים אחינו בפ״ת בדעתם ואומרים: כי לא נגרע אויר פ״ת מאויר יהוד, מלבד אשר פתח תקוה משובחת בהרבה מעלות על אחותה יהוד, בבארה הטובה אשר איננה עמוקה כל כך כמו הבאר ביהוד, ובקרבתה אל השדות. איך שהוא, הנה לפנינו שתי מושבות, שתיהן מיושבות במשפחות ושתיהן מבקשות תמיכה כללית ופרטית. בקשותיהן נכללות בסעיפים האלה: א) למנות להם מנהל נאמן ונבון דבר אשר יוציא ואשר יביא כל עניני המושבות, כי מבלעדי ראש ומשגיח יסתבכו תמיד הענינים הפרטיים בהכלליים, וריבות

וקטטות תצמחנה אשר תזיקנה להמושבות והישוב הכללי; ב) להח"ק מחדש את הקרקעות, למען יתקבצו כל השדות וכחות העבודה אל מרכז אחד, ולא יהיה האחד מרוחק מהשני במרחק רב וביניהם ערבי אשר יחכר אדמה בחכירה מאת בעלי הנחלה הישנים, והדבר הזה מביא לידי תגרה עם הערביים ולעוד תקלות רבות; ג) להמציא אמצעים להטיב את האויר ע"י נטיעת עצי קאליפטוס ושארי מיני אילנות המבריאים את האויר; ד) להקים בית־עראי ביהוד, אשר יוכלו הנשים והטף למצוא בו מעון ומשכן בהחדשים האחרונים של ימי הקיץ הקשים מאד; ה) להת לכל משפחה תמיכה למלאות החסרון אשר יחסר להם לעבודת האדמה ולמחיתם, עד אשר יצליחו לראות פרי בעמלם ויוכלו לחיות מיגיע כפיהם מבלי היות מצפים לעזרת אחרים. זאת היא תמצית בקשותיהם, אשר באור הפרטי של כל סעיף יבא בהפרטי־כל הכללי.

ביום א' י"א אייר לעת ערב בא הד"ר אַדלער לפתח תקוה. ואחרי אשר לא התמהמה שם רק כשעה אחת ולא יכולתי לדבר עמו בפרוטרוט מכל דברי המושבה ואופני התמיכה, שבתי עמו עוד בלילה ההוא ליהוד, שם קבלוהו אחינו בכבוד מלכים, כבדוהו באורים, קשתות עשויות מעצי הדר מלאי מקלעות שושנים הָעֶמדו על פתח בית ה' שאַטיל, אשר שמה ירדנו. אבל גם שם לא התעכב הרבה כי אם כחצי שעה, כי אָין לדרכו לבא ירושלימה ליום מחר בבקר השכם. לכן גמרתי בדעתי לנסוע ליום השבת ירושלימה, למען אוכל לדבר עם הד"ר ארוכות וקצרות.

ביום ב' בבקר בא ה' אסאוועצקי מנהל מושב „ראשון לציון" לקבל פני בשם בני המושב, ולבקשנו כי אבוא לבקר את המושב ראשון לציון, ונסע כלנו יחדו שמה. כשתי שעות עברנו מיהוד עד אשר באנו לראשון לציון, ועיני ראו את אשר לא פללתי. המושבה הזאת בנויה בפאר והדר, בתיה כלילי יופי, בנויים במשטר וסדר בטעם אירופי. היא יושבת על ראש גבעה ועתה ככלה תעדה כליה ועדיה. הן הם הכרמים למכביר אשר שתלו ידי אחינו וימלאום בעצי גפן נחמדים למראה. זה לפני שלש שנים היה הככר הזה כמדבר, אדמתו מלאה חול, ולא עלה שם כל צמח. ועתה עינינו ראות האדמה עטויה בירקרק חרוץ, מלאה גנים ופרדסים, וכל אלה עשו ידי אחינו אשר נהפכו מחנונים ורוכלים לאכרים עובדי אדמה בהסד עליון! כי העיר ה' את לב הנדיב, אשר שמו יהיה חרות לעולמי עד בספר קורות ישראל, וינטלם וינשאם כמשה עבד ה'.

ירדתי אל בית המנהל, שם אכלנו ארוחת הצהרים. אחרי כן בקרתי את הכרמים. בלילה בקרתי את בתי מושב אחינו, שאלתי בשלומם, ומאיזה מהם חקרתי ודרשתי על אֹרות מעמדם ומצבם ואת החסר להם. כל דבריהם רשמתי בספר, כפי אשר יראה כבודו בהפרטי־כל תוכן בקשתם ביחד עם השקפתי הפרטית על אֹרותם.

ביום השלישי בבקר נסענו יחד עם ה׳ אָסאוועצקי לוואַדי־חנין, בדרך המובילה לעקרון וגם לגדרה. שם קנה לו ה׳ לעהרער מאודיסה כר נרחב, ויבן לו בית נחמד. בקרנו את ה׳ לעהרער אשר נסע אתנו יחד מראשון לציון עד ביתו. ומה גדלה שמחתי לראות את יפי הגנות ושפעת המים עם ביתו הנאוה העומד בין הגנות. מצאנו שם שלחן ערוך בכל, אכלנו ארוחת הבקר, שתינו לחיי בעל הבית ולחיי אחינו האכרים בארץ הקדושה ולחיי כל חובבי ציון. משם נסענו לגדרה בלוית ה׳ לעהרער, וה׳ אסאוועצקי נסע לעקרון לקדם שם אח״כ פנינו בבואנו שמה.

כשעה י״א בבקר באנו לגדרה. הבילויי״ם קדמו פני בירית קנה־רובה ובשיר משירי ציון, כי ה׳ אבי ישראל ישמר עמו „בעיר ובכפר, בבקעה ובהר, כי לא ינום ולא יישן שומר ישראל״, ואנכי נרעשתי מאד ואבך מרוב שמחה. נחתי מעט ותכף הלכנו יחד לבקר שדותיהם. דעתי והשקפתי אדותם בארתי לעת עתה בהצירקוליאַר הסגור פה בקצרה. פתשגן הכתב הזה שלחתי לכל חברות חובבי ציון, בשאלי מהם מענה עוד בטרם אעשה את הצעד הראשון, ויתר הדברים ביחד עם הרשימה ממספרם, מלאכתם ומאוייהם יבאו בהפרטי־כל.

בשעה ג׳ אחרי חצות נסענו משם לעקרון ואחרי עבור כשעה ורבע באנו עקרונה, הברוכה בעמקיה העוטפים בר. שם ראינו השבלים המלאות ברכת ה׳. בקרתי בתיהם, שדותיהם, ומצאתי כי ב״ה כלם בריאים ושלמים, ששים בעבודתם ושמחים בחלקם, מלאים תקוה לימים יבואו, ואמץ לב בהוה. בתיהם בנוים ברוב יופי והדר בתבנית בתי משכנות לצבא. אשרי הבּאַראָן שזכהו ה׳ לעשות דבר גדול כזה בישראל! בלילה שבנו לראשון לציון ונלן שם גם הלילה ההוא, וביום ד׳ בבקר שבנו ליפו.

ביום ה׳ ט״ו אייר לעת ערב יצאתי מיפו ללכת ירושלימה. כשתי שעות העבור העגלה בדרך המלך בין גנות ופרדסים, עד כי בכל מקום אשר תפנה העין לא נראה בלתי אם הוד ומכלל יופי. זכרתי את כל אשר ראיתי בעיני מאז באי ליפו ועד הנה, ולבי מלא מחשבות אין חקר על דבר עתידות הארץ ועמנו גם יחד — אם יהיה ברצון ה׳ לפקוד גם אותה גם אותם בפקודת ישועה ורחמים.

ביום ו׳ בבקר השכם נגלתה העיר ירושלים לנגד עיני. פה קרעתי בגדי כחוק; אבל לבבי פחד ורחב, בראותי כי הנה גם היא התנערה מעפרה. כשעה תמימה עברנו בין נאות בתים טובים ויפים, אשר נבנו מחדש לפני חומות העיר. בהם „אבן ישראל״, „משכנות יעקב״, „מאה שערים״ ו„נחלת שבעה״ — אות הוא כי פקד ה׳ את ארצו. ירדתי בשלום אל מלון „אשל אברהם״. בבאי מהר הרב הד״ר אַדלער לשאל בשלומי ע״י אחד מעושי רצונו,

ויודיעני כי הנה הוא הולך לבקרני, עוד זה מדבר והנה בא הד"ר אל חדרי. שם דברתי עמו בפרוטרוט על דבר פתח תקוה ועל תוצאות חקירתי ודרישתי, וימסור לידי שטר המחאה על סך 300 ל"ש אשר יש בידו להמוך את בני פתח תקוה, ובתנאי מפורש, כי מהם ינתן רק לאלה שנמלטו הֵנה בסבת הרדיפות, כפי מכתבו שנתן לי ע"ז.

אחרי כן קבלתי את פני הבאים לבקרני: את ה"ר ישראל דוב פֿרומקין מו"ל „החבצלת", ה"ר יצחק רוקח (אבי ידידי ה' אלעזר רוקח) ועוד אנשים נכבדים. אחרי כן יצאתי ואבקר את הרה"ג מהרי"ל דיסקין מבריסק, אשר אשתו הרבנית הרעישה עולם במעשיה, ומצאתיו בתור איש אשר לא ידע מכל הנעשה. בקרתי את הרב ר"ש סאלאנט, איש חכם ונבון דבר, אבל אין לבו נוחה מישוב ארץ ישראל. אח"כ בקרתי את הרב הגדול ר' מאיר פאנזיל, רב הספרדים המכונה ראשון לציון, ומאתו הלכתי לבקר את משנהו הרב הגדול ה"ר בכר אלישר, אשר מלבד פרשת גדולתו בתורה, הוא גם איש תאר וחכם מחוכם. הרב הזה הבטיחני כי לב אחינו הספרדים נוהה אחרי הישוב וכי בכל כחם יעזרו אותנו לטוב לנו ולהם.

ה' ד"ר אַדלער בשרני בשורה טובה, כי היה בבית הפחה וידבר אתו על אדות „פתח תקוה". ויאמר לו הפחה, כי חטאו היהודים בבנותם בנינים ואת פי הממשלה לא שאלו. הד"ר אַדלער בקש מאתו כי יסלח להם, ויבקש מהוד הפחה כי ינתן להם הרשיון לכלות את הבנינים ולבנות הבתים הנחוצים. ויען הפחה כי כבר כתב על אדות הדבר הזה והרשיון הזה ינתן להם (גם ממקום אחר נודע לי כי קרוב הדבר שינתן להם הרשיון לבנות בתים), ולפי אשר אראה אני יועיל גם אצל הפחה הדבר אשר ינחה לפני גדולים... ועוד אכתוב לכם מזה.

ביום השבת התפללתי אצל כותל המערבי, המקום אשר לא זזה השכינה משם. אין בעטי לתאר את עוז הרגשות אשר מלאוני בהתפללי במקום הקדוש הזה.

אחר התפלה שלחו יקירי ירושלים יין ומגדנות לכבדני, ומהם כבדני הרב ר' ניסן בק (דודו של ה' אלעזר רוקח) ביין ומעשה אופה מנופת צופים.

ביום א' ל"ג בעומר בקרתי את ר' יצחק רוקח, את הר"ר ישראל דוב פֿרומקין, דברתי עמו על אדות חברת „עזרת נדחים". אחרי כן בקרתי את ה' ניסים בכר. משם רכבתי על החמור ואבקר את הר הזיתים, יד אבשלום, מערת זכריהו הנביא הנקראת בית החפשית. משם רכבתי אל מקום קבר שמעון הצדיק, אשר ביום הזה, יום ל"ג בעומר, יבקרו את המקום ההוא כל אחינו יושבי ירושלים וישפכו שיח לפני ה' על קבר הצדיק הזה ורעיו הצדיקים השוכבים אצלו שם. שם פגשתי את ה' פֿרומקין ואתו יחד רכבתי אל העיר

לבית הועד של חברת עזרת נדחים, שמה התאספו גם רבני הספרדים ונכבדיהם. בשעה וחצי עברו עד אשר הספקתי לעשות פשרה ביניהם, כי יבָּחר ועד מיוחד אשר יבקר תמיד את ספרי החשבונות. והועד הפרטי הזה נמנה משבעה אנשים: שלשה ספרדים, והה"ר הגביר וויטענבערג, ה' מארגאָלין, ה' ניסים בכר וה' פינס. מסרתי לידם את הכסף שהיה בידי: עשרים רו"כ מהגביר פֿריידבערג, חמשים פֿראַנק של ה"ר הגביר ר' אברהם גרינבערג, ששה ועשרים רו"כ מנדיבים פרטים, גם מסרתי להם את הסך מאה וחמשים רו"כ על בנין בית קטן לאנשי תימן אצל הבתים אשר בנתה החברה ליהודים האלה בירכתי הר הזיתים.

בקרתי חשבונות החברה ומצאתים ישרים ונכוחים. כל סדר האספה נכתב בספר.

ביום ב' נסעתי לחברון, בקרתי קבר „רחל אמנו" העומד על אמצע הדרך בין בית לחם ובין אפרת. בחברון בקרתי את מערת המכפלה בלוית הד"ר אַדלער אשר נסע שמה אתי יחד, וביום ד' שבתי לירושלים.

היום יום ה' בבקר, כ"ב אייר, באתי ליפו ב"ה בחו"ש.

עתה אשיב בקצרה על דברי מכתביו: נומר 118 לנכון קבלתי, והנה על דבר עצת הרב הגדול, הן כבר כתבתי לו עוד מקושטא כי לא ישרה בעיני ואף לא בעיני הוד אליהו פחה, אך עוד לא קבלתי תשובתכם על המכתב ההוא.

בדבר בחירת ועד הפועל כבר כתבתי דעתי בקצרה בהצירקולאַר, כי אנשי הועד צריכים להיות נמנים משני סוגי אנשים: מאלה שאינם מקבלים פרס ומאלה העובדים תמיד ומקבלים פרס, כי העבודה בועד הפועל מרובה מאד. וכבר כתבתי לכם כי לא אעשה הצעד הראשון עד אשר אקבל תשובה פרטית על הצירקוליאַר ששלחתי היום להאגודות הראשיות, אז אגש אל העבודה למנות פה ועד פועל.

מכתבו נומר 121 קבלתי בצירוף מכתב חברנו ה' קאַלישער, ובהיותי אצל קבורת רחל אמנו, בלוית הרב אֶלְיַשר וה' נסים בכר, בקרתי את האדמה ומצאתיה שמה ושאיה, אין שם כי אם באר. עצי גפנים לא נמצאו שם, ומשלשה עצי הזית שהיו שם נעקר האחד היותר טוב משרשו ולא נשארו בלתי אם שנים. על אֹדות האדמה הרחוקה עוד משם יאמר ה"ר אֶלישר ושמש הספרדים, כי לא שמעו על אֹדותיה כל מאומה. לדעתי אין הדבר שוה בנזק הסכום אשר יוכרחו חובבי ציון להוציא עליו עד סך 3000 רו"כ...

בנוגע ליסוד המעלה הנני נוסע אי"ה ביום א' ב"ה לחדש זה לחיפא באנית הקטור, ומשם לזכרון יעקב וראש פנה ויסוד המעלה, ובטח אשתדל להָוך השלום ביניהם כפי אשר תעלה בידי.

ההעתקות של המכתבים אשר שלחתם לקושטא קבלתי אל נכון.

הנני מצפה למכתביכם ותשובות על מכתבי אשר שלחתי לכם עד היום.

והנני מוקירו ומכבדו באהבה רבה,

קז"וו.

סד.

יפו, עיה"ק ת"ו, יום ג' כ"ז אייר, תרמ"ה.

כבוד חתני יקירי מהרש"ג נ"י, ולרעיתו היא בתי העדינה תי'
וצאצאיהם וכל אשר להם שלום!

בשבוע העבר כתבתי לכם מירושלים, ומאד אתפלא כי לא קבלתי מכם כל מכתב במשך כל העת הזאת, ואין אני יודע עד מה מכל הנעשה בבית ומִמצב המסחר. אמנם זאת ידעתי כי מחיר השטרות ירד עתה עשר מעלות אחורנית, ובכל יום ויום הולך ויורד הקורס לרגלי השמועות האיומות מכובד מלחמה, ומזה אבין היטב כי בכלל נשבת גם בארצנו גלגל המסחר ורבים יסבלו מחסר וכפן.

בנוגע לדבר מלאכותי, הנה חשבתי לנסוע לחיפה ביום א' שבוע זה לבקר את המושבות: יסוד המעלה, שמרון וראש פנה; אבל אחרי כן נודע לי כי מחיפה ויסוד המעלה אהיה אנוס לרכוב על החמור כעשרים שעה, דבר שאי אפשר לי, כי המסע אשר נסעתי מירושלים לחברון מהלך שבע שעות החלישה כחי עד מאד, ובפרט נסיעה ארוכה כזאת. לכן גמרתי בדעתי לבקש איזה מבני הקולוניא יסוד המעלה כי יבאו הנה, למען אשמע מפיהם ממצבם ומהקורות אותם. כן החלטתי לקרוא פה עצרה ביום א' הבע"ל מאלה הנכבדים אשר יד להם בעניני הישוב, למען טכס עצה בדבר הועד הפועל. וכאשר יעזרני ה' כי אמצא אנשים מהוגנים לבחרם לזה, אז אמסר לידי הועד ההוא את כל דברי התמיכה ושארי הדברים הנוגעים לכלל הישוב. אקוה כי בעוד עשרים יום אגמור עניני מלאכותי פה ואוכל אי"ה לשוב לביתי. ולעת עתה אבקשכם, אשר תכף אחרי קבלכם מכתבי זה תמהרו לשלח לי סך אלף פראנק על האדריסה של האדון חיים שמערלינג ביפו. אקוה כי תמהרו למלא שאלתי זאת.

בקצרה אגיד לכם כי כל עניני התקונים התלוים בנו חובבי ציון לעשות במושבות אחינו פה תלויים רק בועד הפועל. אם יזמין לי ה' אנשים מהוגנים באלה, אשר באמת יאהבו את הרעיון ויפעלו בכל דבר בתם לבב ובלי שום

פניה צדדית בעולם, אז עשה נעשה וגם יכול נוכל אי"ה. היו שלום יקירי וכל אשר לכם שלום כאות נפש אביכם הדו"ש באה"ק,

קז"וו.

הנני אומר שלום לידידי היקרים והנאמנים ה' פריידענבערג, ה' חישין וה' פינס. אל נכון קבל'תם את המכתב החוזר אשר שלחתי לכם בשבוע העבר. את החלטתי בענין ועד הפועל אקוה להוציא לאור. עתה מוטלת החובה עליכם יקירי רוחי להשתדל להרבות כסף למען נוכל לבצע פעלנו. אקוה כי באהבתכם לעמכם עשה תעשו ככל אשר תהיה לאל ידכם.

הנני אוהבכם, הנ"ל.

סה.

יפו, עיה"ק ת"ו, יום ג' כ"ז אייר, תרמ"ה לפ"ק.

כבוד האדון הנכבד ד"ר ל. פינסקער נ"י.

מכתבו נומר 131 מט"ז לחדש אייר קבלתי היום, והנני ממהר להשיב על דבריו, אדות ה' ח—ן ידע כי בהיותי בראשון לציון הגיש בקשתו גם אלי, כי אקבלהו להיות ב„גדרה", אחרי שאין לו על מי להשען לא על אביו ולא על הבאראָן, אם כי אביו מקבל עזר מהבאראן שמונים פראַנק בכל חדש. ולפי אשר נודע לי הנהו איש ישר ובעל עבודה, גם אשתו אשר נשא תשא אתו יחד במשא העבודה. וכמו כן אחיו אשר עודנו פנוי מבקש ג"כ להתקבל בגדרה אחרי שאין ביכולת אביו להחזיקו, וגם הוא איש ישר ומצוין בעבודה, אבל אין להם כל מאומה, ולהאדמה אשר תנתן להם מוכרחים חובבי ציון לעזרם בכל התמיכה הנדרשת לאכרים עד שיוכלו לשבוע להם מעמל כפיהם. לכן הנני מודיע כזאת לכבודו, ובטובו יודיעני נא את אשר עלה בידו לעשות לטובת המבקשים האלה.

על דבר המחשבה לכונן מעשה הסוכר בארץ ישראל, ידע כבודו כי פה בארץ ישראל לא יגדלו קני הסוכר. הקנים האלה דורשים אויר חם מאד וכבר כלו משקה, ולכן יפרו רק במצרים, מקום אשר נהר נילוס עולה ומשקה כל השדות ואוירה חם מאד. על דבר הסלק האדום (בוריקעס) אמנם ישנו פה מעט, ואל נכון נוכל לזרוע גם סלק לבן, אבל המין הזה הוא מפרי האדמה הגדל רק בקיץ, ופה לא ימטירו השמים מטר בימות הקיץ, ומוכרחים הנוטעים להשקות את האדמה — דבר הדורש עבודה רבה ויגיעת בשר ואבוד ממון. ביחוד לא אראה שום תועלת בהקמת מלאכת נופת צופים בארץ ישראל. הן הסוכר המובא הלום ממרסיילא ימכר לאחדים כל פונט 11 קאָפּ, והסוחרים

הגדולים המביאים לאלפי פוד יעלה להם מקחם רק כעשר קאָפ׳ לכל פוד, ואיככה נוכל להתחרות עם מרסיילא? פה יעלה מחיר המכונות וכל דבר הדרוש למלאכת חרש וחושב עשרת מונים מכפי מחירם בצרפת, בעוד אשר מחיר הסוכר בזה כמחירו בצרפת. אם נרצה להקים בזה בתי חרושת המעשה, אז יש ויש אופנים שונים ודברים רבים אשר יוכלו להשפיע שפע רב ולהשביע את העובדים רצון, כמו בית מלאכת עִבּוּד עורות, בית עשית בורית, בית סנון שמן, בית מלאכה להכנת היין הטוב והמשׂבח, בית עשית רעפים ולבֵנים וכדומה, אשר בתי חרשת כאלה יוכלו להביא גם תועלת רבה גם ריוח למכביר. אבל כל זה דורש ממון הרבה, ולוּ היה לנו עתה כסף רק מאה אלף רו״כ ולא רבבות כאשר יציע בעל הפראָעקט, כי אז יכלנו להמציא עובדים ולתת ידים לחרושת המעשה בארץ הקדושה כי תפרץ קדמה וימה, אבל מה נעשה? הן אחרי כל תלאותי ועמלי שעמלתי להמציא קופה מיוחדת לתכלית כזאת, נתנו איזה נדיבי לב ידם לי וירשמו בספר סכום ההלואות שהתרצו לתת למטרה הזאת, והן עלו עד עשרים אלף רו״כ. אבל רק ה׳ שליט ואני שלמנו תיכף את דמי הקדימה עשרים וחמשה למאה... ומבלעדינו עוד לא נתן איש מאומה, ובמה זה נתעודד ונקומם בתי חרשת למעשה?

אֹדות הד״ר ל... ידע נא כי ראיתיו בירושלים ולא מצאתי בו סימני יתרון הכשר הדרושים לאיש העובד לטובת הכלל...

עתה אדוני! הנני לדבר על אֹדות הדבר היותר נחוץ, והוא: מכל החקירות והדרישות שעשיתי בפתח תקוה וביהוד, כפי שהעליתי דברי כל אחד ואחד על הספר, ראיתי ונוכחתי אשר כ ל ם כ א ח ד מבקשים כי ינתן להם מ נ ה ל (אדמיניסטראַטאָר) אשר ינהל כל עסקי המושבה, ועל פיו יצאו ויבאו כל הענינים הבוללים הנוגעים לסדרי המושבה. רבים מהקולוניסטים בקשוני, כי באם שלא יתָכן שחובבי ציון ימלאו משאלותם הן בתמיכה והן במנוי המנהל, הנה טוב להם לבחור במנהל ולעזוב דבר התמיכה, אחרי כי כל עיקר קיום המושבה תלוי בזה, ועל פי דבריהם ערכתי דיפישה לביא—ק, אשר שם דברו טובות על ה׳ כט—סקי, כי הנהו ראוי הגון ומוכשר להיות מנהל להמושבה, כי ישלחוהו הלום למען יקבל המשרה על שכמו. אבל עד היום, אשר כבר עברו כארבעה עשר יום מאז שלחי להם הטל״ג, לא קבלתי מהם כל תשובה, ומניעת תשובתם תעכב הרבה, כי לא אֵדע מה לעשות. מיושבי הארץ בזה אי אפשר לבחור מנהל. טובת הענין, קיום שמירת הסדרים ביחד עם ההקשבה לקול המנהל מצד הקולוניסטים, דורשים כי יהיה המנהל איש מן החוץ שאין לו כל שייכות עם הדברים שנעשו פה עד כה...

בין כה וכה ראיתי כי הנני מוכרח לגשת אל המלאכה לבחור פה ביפו באנשים לועד הפועל, אשר מבלעדי ועד כזה אי אפשר לעשות ולפעול מאומה. היום הנני עורך כתבי הקריאה להאדונים בירושלים ובזה, אשר אקראם להתאסף

יחד ולבא הלום ליום המוגבל, יום א׳ ג׳ סיון, יום אשר בו אפתח האספה לטכס עצה בדבר הועד ובשארי הענינים הנוגעים אל הישוב. תקותי כי ימציא לי ה׳ אנשים מהוגנים, אוהבי הרעיון, החפצים בישוב הארץ. והנה אם יִגָמר הדבר בכי טוב, אז נדרש יהיה לנו תכף ומיד כסף. אנכי אין אתי רק הסך 300 ליט׳ שט׳ שמסר הד״ר אַדלער לידי עבור פתח תקוה, ומהכסף שהיה אתי נשארו רק 5000 פר׳, והלואי כי יספיק הסכום הזה לתמיכת שעה לבני פתח תקוה ויהוד — ומה נעשה ל„גדרה״? אשר סוף כל-סוף עלינו להחל שם על כל פנים בהקמת איזה בתים ובחפירת באר, ומה יהיה ליסוד המעלה, אשר האנשים שם גועים ברעב? הן הסך 2000 רו״כ אשר יעדו חובבי ציון עבורם עוד בזמן האספה בקַאטאָוויץ, נשלח על פי בקשת חובבי ציון בווארשא לעיר מעזריטש, כי ישלחו אותם ליסוד המעלה בתור הלואה בערבון שטרי מקנה אשר בידיהם על אדמתם, ואחרי אשר לא קבלו עוד בני יסוד המעלה שטרי מקנה על אדמתם לא רצו המעזריטשים לשלח להם את התמיכה. כה עברו ירחים אחדים עד לפני חג הפסח, אשר אז שלחו המעזריטשים איש אחד ב—ש שמו לארץ הקדושה, ובידו מסרו את האלפים רו״כ למען יחלקם לבני יסוד המעלה, אבל האיש ההוא נסע לירושלים ועודנו שם, לא נסע ליסוד המעלה ולא חלק להם הכסף. בהיותי בירושלים נסיתי לדבר על לב ה״ר ב—ש כי ימסר לידי את הסך הנזכר, אבל הוא באחד, כי לא יתן אף פרוטה בטרם שיקבל על זה רשיון מה׳ ד—ן בווארשא. בשבוע העבר כתבתי לה״ר ד—ן ואבקשהו כי ימהר להודיע בטל״ג לה״ר ב—ש שימסר לידי את הסך הנזכר, אבל לעת עתה בני יסוד המעלה עזובים באין תומך ומרחם. אנכי שלחתי להם ביום א׳ ש״ז טל״ג ואבקשם כי ישלחו לי הלום ארבעה אנשים, למען אוכל להוָדע מהם על אֹדות מצב הקולוניא שלהם, כי בשום אופן לא יכולתי לנסוע אליהם מפני כבד טרח הדרך, ואל נכון יבאו הקרואים הנה מחר או ביום ה׳ ונחוץ איפוא גם עבורם כסף. לכן אפנה בבקשתי לכם אדוני, כי תמהרו להבין במוקדם היותר אפשרי עב״פ סך עשרת אלפים רו״כ, ואי״ה בשבוע הבע״ל לכשיגָמר דבר הועד הפועל, אודיע לכבודו את שם הסוכן אשר לידו ישלח הכסף. אנא ארון יקר! התמיכה נחוצה מאד מאד לאחינו, וכל שעה יקרה מאד להקדים, כי יש בזה משום פקוח נפשות...

כן אבקשהו כי בעת שישיג תשובות בני החברות למקומותיהם על הצירקוליאר שלי ששלחתי להם, כאשר הודעתיו כבר מזה, ימהר נא להודיעני תשובותיהם באמצעות הטל״ג על האדריסה של ה׳ ליובמאַן ביפו. כי הנני רוצה לנסוע מפה בעוד שבועים או לכל היותר בעוד עשרים יום, ומאד אחפוץ לדעת את תשובות אנשי אגודותינו על השאלות אשר הצעתי לפניהם, אשר מבלעדיהן נגשש בעורים קיר. ואבטח כי ימלא אדוני שאלתי ובקשתי.

אחרי האספה אודיעהו אי״ה מכל פרטי הדברים אשר ידוברו ויעשו שם.

הנני בזה מוקירו ומכבדו כרום ערכו,

קז״וו.

סו.

יפו, עיה"ק ת"ו, יום ד' כ"ח אייר, תרמ"ה.

כבוד ידידי הנכבד ד"ר ל. פינסקער נ"י.

*) במכתבי מאתמול שכחתי לרשום את הדברים אשר דברתי עם ה' הירש, מנהל „מקוה ישראל", והנני למלאות את החסרון הזה.

ה' הירש לא היה עד כה במקוה ישראל, כי נסע למצרים וסוריה, לבקר את בתי הספר של חברת כל ישראל חברים. בשבוע העבר בא לפה, וביום ו' עש"ק בקרתיו במקוה ישראל. ה' הירש קבל אותי בסבר פנים יפות. רבות דברתי עמו על אדות המושבות פתח תקוה וגדרה והוא הבטיח אותי כי בכל לבבו יחפוץ שתתפתחנה המושבות האלה ואחינו העובדים בהן יחיו וישבעו לחם ויהיו טובים. בתוך דבריו הודיעני כי השיג באריצעות ה' ערלאנגער סך 5000 פר' העומדים לפקודתי, והנהו מוכן ומזומן למסרם אלי תכף ומיד, אבל אנכי לא רציתי לקחתם עתה, בטרם אגש אל המלאכה לחלק התמיכה.

בקשתי את ה' הירש, אחרי שהנדיב הבטיח לשלח סמי מרפא לפתח תקוה, ולכן מה טוב יהיה כי יסע הרופא ד"ר שטיין לכל הפחות פעם אחת בשבוע לפתח תקוה ויהוד, לבקר את אחינו שם, לדעת שלומם ומצב בריאותם. ויאמר לי ה' הירש, כי הד"ר שטיין צריך לחכות עד שיתפשר עם הנדיב על דבר שכר טרחתו. אדוני — אמרתי לו — הן בעקר הדבר כבר קים הנדיב את בקשת בני פתח תקוה, הן בדבר הרופא והן בדבר הסממנים, וא"כ החובה על הד"ר שטיין לנסוע ולבקרם, ואדות שכר הטרחה בטח יתפשר עם הנדיב. ויבטיחני ה' הירש למלאות בקשתי; אולם לאשר הד"ר איננו פה לכן יבקר הרוקח מראשון לציון ה' פאסעסעלסקי את המושבה פ"ת פעם אחת בשבוע.

ה' הירש נסע ביום א' שבוע זה לחיפו, ומהר ישוב הלום, אנכי יעדתיו בין הקרואים אל האספה בדבר „הועד הפועל".

הקרואים אל האספה הם. מירושלים: האדונים וואלירו, הגביר ר' משה וויטענבערג, ה' נסים בכר, ד"ר הערצבערג, ה' פינס, בן־יהודה; מיפו: ה' אברהם מויאל, ה' חיים שמערלינג, ה' הירש ממקוה ישראל, ה' אסאוועצקי המנהל מראשון לציון; מפתח תקוה: ה' אריה ליב פרומקין, ה' דוד גוטמאן וה' לעהרער, — וה' יגמר בעדנו לטוב.

הנני מכבדו ומוקירו בערכו הרם, קז"וו.

---

*) נדפס בהאסיף תרנ"ד 113 וכו'.

שלום שלום לידידי החו' הנכבד מל"ל נ"י.

מכתבו ומאמרו קבלתי, והנני נותן לו תודתי עבור עמלו, ושלום לו מאת אוהבו ומכבדו, הנ"ל.

סז.

להג' הרב אב"ד דק"ק פעטריקוב והגליל.

עיה"ק יפו ת"ו, יום ה' ער"ח סיון, תרמ"ה.

שלום לאדמו"ר!

בבאי עתה לארץ הקדושה במלאכות סגל חבורה, חברת חובבי ציון, אשר שמה לה לקו להושיע את אחיהם האֻמללים ולהיות לעזר לדבאי רוח אלה, אשר עזבו אמת־המדה בארצם ויאחזו באַת ומהרשה לעדור בלא לב ולב את תלמי ארץ הקדושה, פגשתי על דרכי את הרה"ח ר' יחיאל מיכל פינס, העוסק בענין הישוב, ובבאי עמו בדברים הנוגעים לכלל הישוב, הראה לי הרימ"פ מכתב מכבודו אליו מי"ז אדר תרמ"ה. שם כבודו היה לי לקסם ועד מהרה נקשרתי אל דבריו הנעימים, יען שמו הטוב ומעשיו לטובת ישוב ארץ ישראל הטו אליו לבות כל חובבי ציון. מי מאוהבי הארץ הקדושה וממחונני עפרה לא שמע שמעו הטוב ופועל פעל זה לפני שנים כבירות לטובת הרעיון הזה משאת נפשו וחמדת כל ישראל? הן כת"ר אמר — ויהיו כרמי אתרוגים נטועים בידי אחינו בארץ ישראל! ועוד ידו נטויה לשובב נתיבות בארץ הקדושה לשבת, — לכן למשיב נפש היו לי דבריו היקרים אשר כתב במכתבו הנזכר להרימ"פ, אם כי יש לי להעיר עליהם, וענינים רבים אשר נגע כת"ר במכתבו הנזכר צריכים באור ולבון. ובטוח אני בכת"ר כי במקום גדולתו שם אמצא ענותנותו וכי יקשיב וישמע ממרום כסא תורתו לדברי הדל באלפי עמנו, אשר לבו ונפשו נתונים לצרכי ישראל ולטובת קיומו.

כת"ר מציע לפני ה"ר יחיאל מיכל פינס הסבה שעוררה אותו לכתוב מכתבו הנזכר אליו, כי היא בסבת המכתב שקבל כת"ר מגבאי כולל פולין בעיר הקדש, השואלים את כת"ר, אם יֵצאו גם הם למלחמה נגד רעיון הישוב בארץ ישראל כשארי גבאי הכוללים, שחשפו זרוע עוזם להכות חרם את הרעיון הזה, בפחדם פחד פן ואולי יקלקל החדש את הישן, שיסתתמו מעינות החלוקה. ועל זה בנה כת"ר החלטתו, כי „באמת הרעיון הזה עתה הוא בטעות והנהו קרוב להפסד ורחוק משכר". אבל יסלח נא לי כת"ר אם אשאלהו שאלה אחת קטנה אשר היא גדולה בעיני: מדוע יגרע חלק האיש הנוסע לארץ הקדושה לאכול שם לחם מיגיע כפיו, אשר גדול הנהנה מיגיע כפיו וכו'... מחלק האיש הנוסע

לארץ הקדושה לאכול להם עצלות? חכמינו ז"ל אמרו: פשוט וכו' ואל תאמר גברא רבא אנא; פשוט וכו' ואל תצטרך לבריות... חכז"ל הקפידו מאד על מי שעושה תורתו — ובטח גם יראתו — קרדום לחפר בה... ולדעתי הקלה, לא נופל בעיני חין ערך האיש הנוסע לארץ הקדושה, לעבוד בה את האדמה, מערך האיש הנוסע לארץ הקדושה לשבת בה בחבוק ידים ובעצלתים ומצפה יומם ולילה לחסדי אָחיו שבגולה. ואם אחינו הרחמנים בני הרחמנים מגישים להם עזר, מדוע יעלימו עין מאלה העובדים הצריכים לסעד ולתמיכה זמנית, כי כאשר תתן להם האדמה את פריה לא יחכו עוד למוצא לחם הצדקה. ומי לא ידע קדושת תפלת העובד, אשר חייו תלוים תמיד בידי ה' ע"י אדמתו, אשר עיניו בה מראשית השנה ועד אחרית השנה, אשר על כן ישפך שיחו תמיד לפני אלהיו: כי יתן לו יורה ומלקוש בעתו, כי יערה רוח ממרום על מגד תבואותיו לבל יכם שרפון, לבלי ישודד שדהו ולא תאכל אדמתו, שלא ייבש גפנו ולא יכחש מעשה זיתו. ערבה מנחת האכר הישראלי ועמוקה תפלתו בשפכו נפשו בצקון לחשו ובפרשו כפיו לפני אֵל מוליד אֶגלי הטל, בהביעו תפלתו בברכת „ותן טל". ומי יתאר משגב הרגש של העובד אדמתו, היודע כי כל חיי ביתו ותקות קיומו תלויים בגשם, ואיש כזה אם יתפלל על קבר „חוני המעגל" או של שארי הקדושים אשר בארץ, אשר בזכותם ובצדקתם חוננו אבותינו ואחינו מאז בחשרת מים, האם לא ירעם הרעם בגלגל מדת הדין, האם לא יעורר מדת הרחמים? רב גדול ונכבד! אין בידינו קרוצי חומר למוד יקרת דברים שבלב, אשר אך לפני ה' תוכן לבות נתכנו, ומי שמתאוה לתפלתם של צדיקים היושבים בסתר אהלם והוגים בתורה יתאוה ג"כ לתפלת נשברי לב ודכאי רוח המחכים להתברך מעמל נפשם ויגיע כפיהם.

ביחוד הנני מוצא את עצמי מחויב לפרש לפני כת"ר מגמת חובבי ציון ומטרתם עתה, אחרי אשר ישבו כסאות למשפט בקאַטאוויץ ודנו ושפטו גם שם בעומק הלכות הישוב. — אנחנו, מאמינים בני מאמינים, נאמין כי הדבר שנפל בישראל הנהו ברצון אלהי ישראל. אנחנו בני סגולה ורצוננו הנשגב, הננו האותות הבולטים והמופתים החותכים של ההשגחה העליונה, כי באלה חפצה. ומי לא יראה כי ה' נתן קולו לפני מחנהו עם סגולתו? ורצון יראיו בישוב הארץ ובקיום המצות התלויות בה הלא זה רצונו של מקום, ועין מי לא תשור כי יד ה' עשתה זאת? כמה נהרי נחלי דמעות נשפכו ודמי אבותינו הנאהבים והנעימים, שהיו מפוזרים בארבע כנפות הארץ, אשר הדמים האלה לו יקָוו אל מקום אחד, כי אז לא נראה כל יבשה, וגם הררי עד שראשם בשמים היו מתכסים בדמם כמים לים מכסים, כמה עצמות מוח וגלגלות של בני אמונתנו נשרפו במשך הגלות החל הזה, כמה בתי מועד לכל חי נמלאו גויות אבותינו היקרים אשר אויבינו פוררו עצמותיהם, עד כי לוּ יתחברו מקומות הקברים זה על יד זה, כי אז לא היתה דריסת הרגל לכהן בחללה של עולם, ובכל זאת לא נולד רעיון

קבוין גליות בלבבות העשוקים והנרצחים האלה, כי אם כצאן לטבח הובלו, — ופתאם בימי הרעמים, בימים אשר הגיעה הרעה עד הנפש, הקיפה הזעקה בכל משכנות יעקב: „ציונה העיזו, בית יעקב לכו ונלכה אל הרי ישראל, שם נכתת אמת־המדה לאתים ומקל הסרסרות למזמרות!" האין בזה השגחה פרטית? כי הגיעה העת, בא הזמן לעשות ולפעול לטובת ישוב ארץ ישראל, עד כי ירחם ה' את יעקב ובחר בנדחיו המקובצים אל חיק אמם העזובה והשכולה, וישמע עוד הדבר הזה בארץ יהודה ובעריה: „ונטעתים בארץ הזאת באמת".

וכראות גדולי אחינו, מהם רבנים, גאונים עמודי התורה והיראה, חכמים מובהקים וראשים לבית ישראל, גבירים שעוד לא נקפא לבם... התאספו כלם לעיר קאטאוויץ, לטכס עצה בדת מה לעשות בענין הישוב: א) להמציא מקור נאמן לעזור ולהושיע לאלה שעזבו מקומותם בימי הפרעות ויתישבו בארץ הקדושה גם קנו להם אדמה ואין ידם משגת לכונן מושב על מכון בל ימוט; ב) להשיג רשיון מממשלת תוגרמה על היתר ביאת איזה מאחינו לארץ ישראל; ג) לפקח בשבע עינים על אלה הרוצים לנסוע לארץ הקדושה להתישב שם, לבל ילך כספם לטמיון, לבל יאבדו דרך, כי אם לעזרם ולתמכם במועצות ודעת ולהורות להם הדרך ילכו בה. הקלקול שיצא מנסיעת אחינו לארץ הקדושה אשר גזרה הממשלה עליהם לבל יעלו שמה, לא מחובבי ציון יצא ואף לא מפאת פעולתם ועבודתם, אך בעת המהומות והמבוכות יצאו המון משפחות למאות שנשדד רכושם ונשארו בעירום וחוסר כל וגם חייהם תלו להם מנגד ויברחו על נפשותיהם לתוגרמה בכלל ולארץ ישראל בפרט, וכראות הממשלה את העניים והאביונים העירומים והיחפים צותה צו לבל יהינו לעלות לארץ ישראל, כי די לה בענייה ובאביוניה. אות לדברי: הן לא נמצאה בארצנו חברה בשם חובבי אמריקה ואף אין תומכים לאלה היוצאים שמה, ובכל זאת יצאה הפקודה מהריפובליקה האמריקאנית לפקידיה ושוטריה, כי לא יניחו את העניים לרדת אל חופי הארץ החדשה, וכשם שהוקל מעט רוע הגזרה באמריקה ככה הוקל גם כן בתוגרמה. כי ב"ה עתה יבאו רבים ליפו ואין מוחה בידם, בעוד אשר בארצנו יגבר העוני באהלי יעקב ואין לך יום שלא תהיה קללתו מרובה מחברו... ומי הוא זה אשר ימלאו לבו לאמר לאחיו: שבו איש תחתיו, התמו לגוע ברעב ואל יצא איש ממקומו, פן ואולי אם תברחו תבאו למקום שאין יד אחיכם משגת לכלכל אתכם? לא, רב נכבד וגדול בישראל! אין פוקדין על אמללים ואין מצוים על אלה השרוים בצער ובסכנה, וכל אחד יש לו הזכות והרשות להבטיח חייו. ואם כן אין על חובבי ציון כל אשם, אבל חוב גדול וקדוש מוטל עליהם לחשוב מחשבות ולמצוא עצות במה יעזרו אחיהם לאלה הנסים מן הפח לבל יפלו אל הפחת, וכזאת חובבי ציון עושים ויעשו, מלבד השגחתם הנמרצה לבל ירבו העניים בארץ הקדושה, וכמה פעמים היתה קריאת חברת חובבי ציון ואזהרתה לכל אחינו שבגולה, לבל יהינו עניים מרודים לעלות

לארץ הקדושה, פן מרה תהיה אחריתם. הן תמיד עצת חו"צ לכל מי שירצה לעלות שיצור כספו בידו, ואם אחד או שנים יפסידו כספם, הלא כהנה וכהנה יקרו בכל עניני המסחר שבעולם. כמה וכמה האנשים שאבדו כספם בעניני מסחר אשר רבים התעשרו בהם, ובכל זאת אין גם אחד מהם אשר יריע אף יצריח לגרש את המסחר כלו מן העולם. אמנם כן, יודעים חובבי ציון שאין דבר מסוכן לאחינו היהודים כיציאה מבוהלת וכללית, אבל גם זאת ידעו ולבם נכון ובטוח אשר יציאה מיושבת ופרטית, בנויה על אדני הנסיון ותורת מורי דרך היודעים בטיב הארץ, תועיל הרבה להטבת מצב אחינו, — ובהשתדלותם זאת אינם כופרים כלל בגאולה שלמעלה מן הטבע. הן לו גם ישבנו רבבות אלפים מבני ישראל בארץ הקדושה, גם אז יהיו צריכים להיות נושעים בישועה אמתית על ידי כח נעלה ממרומים, וכשם שמקבלי החלוקה בארץ הקדושה לא הטו בזה הצדה את תקות הגאולה, ואם כי ישבנו לבטח ירגישו תוקף הגלות, ככה לא ינערו אחינו העובדים חצנם מתקות הגאולה. ועוד הפעם אגיד, כי תם אני ולא אבין, מדוע ניחם לאלה הרוצים לשבוע לחם ע"י עבודתם בארץ הקדושה, כי יאמינו בגאולה רק בדרך הטבע ולא על פי נס, הן עוד רב המרחק מהשגת לחם לשובע עד השגת גאולה, על פי הבנת המלה שאין בה שעבוד מלכיות. כאלה וכאלה יחכו לקץ הימין, כהיושבים בטל וכהעובדים הרוצים להוציא לחם מן הארץ, לבבם נשבר בקרבם, בראותם איך עיר אלהים מושפלת עד שאול תחתיה, דרכי ציון אבלות, שמה ושאיה יוכת שער, ויחד ישפכו לבם לפני יוצר כל להקים הנהרסות ולנטוע הנשמות, לאמר לירושלים תוָסד ולציון תבָּנה! חי נפשי, אדוני הרב הנכבד! כי התפללתי במושבת פתח תקוה בבית המדרש הקטן העומד על נחלת „יהוד" אשר אצל גבולה, ביום החמישי מימי הצומות של בה"ב, והתבוננתי אל נהרי נחלי הדמעות אשר נזלו מאין הפוגות מעיני אחינו האכרים, והנני יכול להגיד בפה מלא, כי מיום שעמדתי על דעתי לא התפללתי תפלה זכה בשברון לב ותקוה עמוקה כתפלתי ביום ההוא. כדברים האלה שמעתי גם מפי הרה"ג ד"ר אַרלער, שהיה בפתח תקוה וירד לפני התיבה להתפלל תפלת הערב בצבור, „כי מעודו לא התפלל בכונה עצומה במקהלות לבבות נשברים כבתפלה ההיא". ואיככה יאמין כת"ר כי יראים ושלמים כאלה לא יקימו מצות התלויות בארץ? לא רב נכבד! דתי תוה"ק המלאנה אי"ה לכל פרטיהן ודקדוקיהן, ואין גם אחד מהעולים לארה"ק החפץ לפרוק מעליו עול תורה ומצות, כי מי שירצה בזה הוא לא יסע לארה"ק אף אם ינתנו לו אלפי זהב וכסף, לפניו אמריקה ארץ החופש; שם יוכל לעשות מה שלבו חפץ.

עתה אחרי אשר לפי"ד נפל הטיח עם הקיר אשר גבאי הכוללים מארץ ישראל טחו תפל, בפחדם פן יגרע מחלקם, ולא רוח ה' דובר מקרבם, כי אם רוח אהבת עצמם, — אבא לדבר על אֹרות עצתו היעוצה. אדוני! גם אני חפץ מאד כי בני ארץ הקדושה בעצמם, היינו אלה היושבים פה מכבר יושעו תשועת

עולמים, כי יוכלו למצוא לחמם ביגיע כפיהם ולא יצטרכו עוד ללקט פתותי לחם יבש מתחת שלחן החלוקה. ולדעתי תצמח מזה טובה רבה גם לכלל הישוב, כי באם יתישבו אחינו ילידי ארץ הקדושה במושבות, אז יוכלו אחרי כן להיות למורי דרך לאחינו מחוץ לארץ הבאים שמה, אבל על כת"ר לדעת: א) כי לא רק בני ווארשא יושבים בארץ ישראל, כי בני הכולל הזה הם המעטים מכל בני שארי הכוללים, ומאי חזו חובבי ציון דדמא דבני ווארשא סומק טפי? ב) הסכום אשר יחשב כת"ר, כי בכסף 500 רו"כ נוכל להושיע למשפחה אחת כי תתישב בארץ ותוציא לחמה מגנים ומכרמים, יסלח לי כת"ד באמרי לו כי טעות היא בידו. סך אלפים רו"כ ולכל הפחות אלף וחמש מאות רו"כ נחוץ לכל משפחה עד אשר תמצא כל הדרוש לה ועד אשר תוכל לשבוע מיגיע כפיה. עשרה דעסיאַטין אדמה הדרושה לכל משפחה תעלינה לבה"פ 500 רו"כ, ואם נאמר לקנות עבורם אדמה מוכשרת לכרמים וזיתים, הלא עליהם להמתין חמש או שש שנים עד אשר יתנו להם הכרמים את יבולם. וממה יחיו? האם מדמי החלוקה אשר יקבלו במשך הימים ההם? הן העזרה הזאת לא תספיק להם אפילו על שליש מחיתם ודי צרכם? ואיה איפה לבנות בית הדירש לכל הפחות בארבע מאות רו"כ ובקרים להרש בהם ואת ומחרשה ושארי כלי העזר הנחוצים לאכר, לכורם וגנב? ואם כן לא יָשעו אחינו הוואַרשאים מהגורלות אשר יחשב כבודו לעשות. אינני אומר כי חובבי ציון יעזבו את ילידי הארץ, יהלא גם עתה בטרם השגנו כל עזר מאיזה מגבאי הכולל, הנני נכון להיות למשען לאלה מאחינו ילידי הארץ שהתאחזו בפתח תקוה. אם יתן כת"ר ידו להברת חובבי ציון נמצא גם כן איזה אופן איך להפיק רצון הנותנים עבור כולל ווארשא בתתנו יתרון וקדימה לבני הכולל הזה היישבים מכבר בארץ ישראל ולאלה שיבאו מפולין להאָחז בארץ, יען כי כבודו העומד בראש הכולל הזה יביא אתו עזרה מוחשית לאחינו חובבי ציון. אבל לא נוכל להקדיש כל כחנו ומאדנו רק לבני כולל ווארשא בלבד ולקבל עלינו הספקתם לכל צרכיהם, כי להמציא עבודה למאתים אנשים הדושים לכל הפחות בערך שלש מאות אלף רו"כ, ואם כת"ר יתן סך המשים אלף רו"כ אז יהיו חובבי ציון מוכרחים לתת עוד מאתים והמשים אלף רו"כ, ומה יעשו עבור אהיהם בני הכוללים האחרים? וקטן שכלי לא יתנני לחשוב כי כת"ר הרוצה בישוב הארץ יאבה להושיע רק לבני מחוז אחד וכי יעמיד את אהבתו לרעיון הישוב בכלל על אבן בוחן כזו? כזאת לא אוכל האמין אף אם ארצה! רב נכבד! דברי אלה יצאו מקירות לבי, אני מצדי אין לי כל פניה ונטיה לאיזה צד מן הצדדים. אנכי רוצה רק בטובתן של אחינו בני ישראל ולבבי ידמה כי כמוני כן כת"ר יתן היתרון להכלל על הפרט. לכן מצאתי לי להוב להגיש מכתבי זה לכת"ר ולבקשהו בשם אחינו היקרים חובבי ציון, שעל דגלם חונים רבנים נאמנים, חכמים מובהקים, עשירים מופלגים, יראים ושלמים: אנא יתן נא ידו אלינו! כי כה שיפעל הכלל לא תעלה ביד הפרט גם אם הוא יותר גדול ונכבד. ואלהי ישראל יאיר עינינו יכונן

מועצותינו לטובת עמו וארצו אשר אהב סלה. אתכבד לבקש כאדוני הרב, כי יכבדני נא בתשובתו הרמה על מכתבי זה לי ולשמי: ק. ז. וויסאָצקי עט זאָהן במאסקווא. כי בעוד איזו ימים אסע אי"ה מיפו.

והנני בזה המכבדו כרום יקרת ערכו,

קלונימוס זאב וויסאצקי.

כהתימי לכתוב נתישבתי כי יוכל להיות אשר אתעכב פה עוד כחדש ימים ומזה אסע למקומות הרחצה. לכן אבקש את כת"ר, כי יואל נא לבא בדברים עם הרה"ג מוהר"ר שמואל מאָהליווער בביאליסטאק ועם הד"ר הנכבד ל. פינסקער באודיסה, אשר אודיעם אי"ה מפה ממע"ב ומתשובתי לכת"ר, כי יפה להקדים השעה בענין כללי כזה, אשר בכחו להמציא לחם למשפחות רבות בישראל, וגם לסול מסלה חדשה בחיי אחינו בדרכי מציאת מחיתם וכלכלתם.

סח.

יפו, א' ג' סיון, תרמ"ה.

כבוד האדון הנכבד ד"ר ל. פינסקער נ"י.

כמעט שגמרתי עבודתי בכתיבת המכתבים הכלליים, הנני משתמש ברגעי החפש המנוים לי, לערוך אמרי אליו ולגלות לפניו את מחשבותי הממלאות לבבי כעת. ממכתבי הקודמים, אשר בלי ספק קבל את כלם, יוכל להבין את עומק רגשותי אשר הרגשתי ואשר אחוש גם עתה מכל מראה עיני. אמנם כן, הרבה מאד נעשה לטובת מפעלנו הלאומי; אבל כל זאת רק תחלת מעשינו, ועוד רבה העבודה המוטלת עלינו, כי רק אבן היסוד הונחה וחובתנו עצומה עתה להוסיף ולבנות את הבנין הקדוש הזה... ארצנו הקדושה היא כר נרחב לפעולה רבה: עבודת האדמה, חרשת המעשה והמסחר, כלם דורשים ידים חרוצות גם אמצעים נכונים. בידים חרוצות ובאמצעים נכונים נוכל לקוות לראות ברכה לעתיד; אבל הפעם עלינו לעזוב כמעט את העתיד ולשים לבנו אל מצב הענין שהוא לנגד עיני בהוה. הנה אנחנו מקבלים עלינו לבנות את „גדרה", ולכונן את „יסוד המעלה", אבל עלינו להתבונן ולדעת, כי מלבד אשר נחוץ להוציא כעת בפעם אחת בערך הסכום אשר הודעתיו, הלא יהיה עוד עלינו לכלכל את האנשים במשך שנה תמימה. כי אמנם כל אכרינו אלה עניים מרודים הם, וגם זאת לדעת, כי כל עוד שהם עוסקים במלאכתם ועבודתם בהקולוניא, אין ביכלתם להשתכר מן הצד, וכלכלת החיים הוא דבר הכרחי. ובכן בחשבנו למשל ב„גדרה" עשר משפחות, ועל כל משפחה יעלו כארבעים רו"כ לחדש, יהיה נחוץ במשך השנה לכלכלת הנפשות אשר בגדרה בלבד

— חוץ מתבן וחציר לבהמה — בערך 4800 רו"כ. מעיני נעלמו עוד כחותינו, כמו כן נעלמו גם מכבודו גם מכל אחינו חברינו — ולמה זה נשלה את נפשנו? לעת עתה עלינו רק להחזיק במה שישנו במציאות עד שישתכלל, להתאמץ בכל כחנו לתמוך בידי אברינו הנמצאים פה, בכדי שיוכלו להשתכלל. אבל כל עוד שמטפלים אנחנו בדבר הזה אין לנו לקבל על עצמנו את אשר אין ביכלתנו. לפי השערתי צריכים להסתפח אל הדעה הזאת כל בעלי אגודותינו. להושיב אנשים חדשים אין ביכלתנו ואין לנו לקבל אף איש אחד באיזה קולוניה שהיא. יואל אלוה ויתן לנו כח ואמצעים להביא לידי שכלול את אלה האֻמללים, הסובלים פה זה שנים תמימות. עתה לנו להוציא את הכסף אשר אתנו רק עליהם, ובדבר אנשים אחרים חדשים, זאת פעולת העתיד, אשר אליה אנחנו מקוים כי תתן לנו תוצאות טובות, אשר תשמהנה את לבנו יותר מאלה אשר היו לנו עד כה, כי רק אז נוכל להרחיב יותר את פעולתנו ומבטנו. ולעת כזאת יאבה נא להקדים ולהזהיר את כל האגודות וראשיהן, לבלתי שלוח ולבלתי המליץ לפנינו על אנשים חדשים, לקבלם ולהושיבם בהקולוניות. כי מכל אלה אין אתנו יודע עד מה ממחסורינו האמתים ומשגיאותינו שנעשו בידינו בעבר, בסדור הדברים הנוגעים ליסוד המושבות ובבחינת הכשרון של כל אחד ואחד מאנשי הקולוניות (אשר בלי זה אי אפשר לנהל הענין בדרך אמת כראוי) — וגם אז לא יספיקו לנו האמצעים הנחוצים לתמיכת אלה הצריכים לה באמת.

בפאָסט העברה קבל בלי ספק מכתב מה' פת—ן, קולוניסט מראשון לציון. האיש הזה אבד יותר משמונת אלפים רו"כ, והרבה הקריב למען הקולוניה, ועתה מצבו נורא. ומאשר לא יתנהו לבו להכנע ולהיות תלוי בהאדמיניסטרציא, על כן ימאן ללוות מה' ערלאַנגער. ובאמת, המועד אשר הם חפצים ליעד לו הוא זמן שלש שנים, והתנאי הזה הוא מן הנמנע, כי איך תמצא ידו לסלק את החוב בזמן קצר כזה? ומי יודע את אשר יעשו לו בגבית החוב כשיעבור זמן הפרעון! קנינו הוא 240 דונם אדמה; כרם של שמונת אלפים מטעי גפן שכבר עברו עליהם שתי שנים, ועוד חמש מאות מטעים בני שלש שנים; גם בית חומה בעל שתי מכפלות, מרתף וארוה לסוסים, בערבון כל אלה הוא מבקש ללוות חמשה אלפים רו"כ, בתנאים אשר הוא כותב לכם במכתבו. במצב כזה גם ה' פר—ן, אבי משפחה של עשר נפשות, אשר השקיע בנכסיו עשרת אלפים רו"כ. לו 200 דונם אדמה, כרם של עשרת אלפים מטעי גפן בני שתי שנים, בית חומה בעל מכפלה אחת, ועתה אין לו מאומה במה להחיות את נפשו ואת נפשות ביתו, גם נשאר בלי כל אמצעים לעבוד עוד את כרמו. בקשתו היא רק להתת לו ארבע מאות רו"כ בכל שנה לכלכלת נפשות ביתו עד זמן בשול גפניו, ונכון הוא לתת בערבון את שטר הקושאַן שלו. אנחנו בעצמנו איננו יכולים להושיע לאנשים האלה אף כי ראוים הם לזה, כי הרבה אבדו, הרבה סבלו וסובלים עוד עתה, אך אני בעצמי בכל חפצי, אינני

יכול לעשות דבר מה עבורם. ואם גם אתם תמצאו כי אין היכולת לעורם מכספי חובבי ציון הכוללים, הנה מהראוי מאד — וגם אני אבקשו להתאמץ ככל האפשר, יכול להיות כי כאיש פרטי יוכל לפעול על אנשים פרטים — לתת את הסך הזה בהלואה, ובי יוכלו לבטוח כי בקבלי תשובה טובה בדבר הזה, אערוך את הענין לפי כללי חקי הארץ, שלא יאבד כספם.

עכבתי נסיעתי לחיפה, אחרי הודעי כי מחיפה ליסוד המעלה צריכים לנסוע על החמור מהלך עשרים שעה בדרך כבול מאד אשר אין בכחי לעשותה, וע"ל כן גמרתי, כי תחת אשר חשבתי לקרוא לאנשי יסוד המעלה לבא לחיפה, אקרא להם לבא ליפו, ואני אשאר פה לעסוק בדבר פתח תקוה וגדרה. שלחתי תל"ג ליסוד המעלה כי יבאו אלי הלום ארבעה אנשים מזקני הקולוניות, ופה אחקור ואדרוש עד אשר יודע לי הכל על אדות מצבם כדרוש.

אנחנו עוסקים היום להוציא מוצא סטאטיסטי מפרטי־כל של פתח תקוה וגדרה. בכלותנו את העבודה הזאת אחשב לקרוא הלום להאדונים: פינס, בן־יהודה, נסים בכר, וויטענבערג, ד"ר הערצבערג וואלירו מירושלים, ועוד לאיזה אנשים מיפו להתאסף ולהתיעץ יחד בדבר השאלה הראשית של מלאכותי, היא קביעת הועד הפועל, וכן גם בחירת האנשים לחברי הועד. באספה הזאת אחשוב בכלל לבאר את האמצעים והתחבולות אשר לנו להשתמש בהם לכלכל מעשינו לעתיד במשטר נכון ודרך ישרה.

במכתבי זה רצופה התעודה על נחלת קאלישער להשיבה לבעליה. הייתי שם ביחד עם ה' אדלער ועוד אחרים, ונמצא כי המקום הוא מקום שמם אין שם מאומה, ולעשות שם דבר מה נדרשו אמצעים, והאמצעים האלה יוכלו לעת כזאת להביא לנו תועלת יותר. לפי דעתי לא נוכל לעשות שם מאומה. ובכלל אין אנחנו הראשונים אשר הציעו לפניהם את הנחלה הזאת ואיש לא הצליח שם במאומה.

דעתי בדבר הצעת מאיראָוויץ אבאר במכתב מיוחד.

הנני מכבדו וכו' קז"וו.

סט.

יפו, יום ב' ד' סיון, תרמ"ה לפ"ק.

כבוד האדון הנעלה ד"ר פינסקער!

את תכנית הצעת ה' מאיראָוויץ על דבר התחלת יסוד הישוב בארץ בנטיעת הגפנים ולשבללם, קבלתי ואמצא אותה מועילה מאד למטרתנו ונקל

למלאותה. הנני מסכים בדעתי עם דעת מחבר ההצעה, כי בדרך הזה: א) נתן היכולת לרבים להתישב בארץ ישראל במשך שלש או ארבע שנים, וזו עצה שאי אפשר לעולם בלעדיה; ב) באופן הזה יהיה לאל ידנו להעמיד תיכף את הקולוניסטים על בסיס קים ובטוח, גם נתן היכולת להגולים העניים למצוא עבודה ולאכול מיגיע כפיהם. גם הארון פינס ועוד אנשים יודעי דבר הסכימו להצעה הזאת, ועל כן החלטתי להחל מעשה הענין הזה בלי התמהמה, ואתן פקודה לבקש ולמצוא אדמה בעד החברה הראשונה. לעת עתה נראה כברת ארץ הקרובה לראשון לציון, מהלך רבע שעה מבתי הקולוניה מעבר הדרך, ואדמה ראויה לנטיעת גפנים בפתח תקוה, אשר יכולים לקנות מהקולוניסטים. להרחיב ולהפיץ הדבר הזה אבקש את פני כבודו לשלח את פתשגן כתב ההצעה הזאת לכל מפלגות חברת חובבי ציון. בנוגע לסעיפי התקנות אשר ערך ה' מאיראוויץ, יתבונן נא איזה מהם לקרב ואיזה לרחק או לשנות. כן גם ע"ד הסעיף הי"ב: לתת בכל שנה מאה רו"כ לתועלת חובבי ציון. ואם דעתו לנגד הסעיף הזה יוכל לשנותו, אך אין לשכוח כי בהיות המס הזה קטן לכל אחד ואחד ביחוד, בכללו הלא יוכל לתת הכנסה לחובבי ציון כאלף רו"כ מכל קולוניה. כן יאבה נא בתשובתו להראות על שם מי לעשות את הקושאן. בדעתי אחשוב לסדר הדבר הזה כמו ב„גדרה", והוא: לקנות על שם איש אחד אשר הוא משמו יתן אח"כ שטרי מכירה לכל שותף, לקנות — למשל — ע"ש הילדעסהיימער. במכתביו אל האגודות יהיה לו להראות על שם מי מארצנו לשלח את הכסף לקנות את האדמה, על שם כבודו, על שמי או על שם איש אחר, אשר יראה. מצדי אודיעהו כי נכון אנכי לקחת חלק בדבר הזה ואתן כסף על שתי נחלאות, בלי ספק לא ימנע גם כבודו מדבר הזה וכן גם רבים מאחינו. לנו להשתדל, כי עוד בשנה הזאת תוסד הקולוניה הראשונה, ולקנות את האדמה לא יאוחר מבמשך שנים או שלשה חדשים, למען נוכל להכין הכל בטרם יגיעו ימות הגשמים — ולהחל העבודה בתחלת הימים ההם, כי אם לא נעשה כן נאחר ונאבד זמן של שנה וחצי. אקוה להסכמתו השלמה.

מכבדו, קז"וו.

13 מאי. אתמול נודע לי ממקור נאמן, כי האדמה אשר אצל ראשון לציון יכולים לקנות במחיר לא רב, ודעתי להניח שם היסוד. כי בהיותה קרובה לקולוניה מיושבה, אשר מים לה, נקל יהיה להגיע אל המטרה. כאשר אקבל ממנו האשור והכח לעשות זאת אקנה מיד אלף דונם, ולעת עתה מכספנו עד אשר ישלמו החברים חלקיהם, כי אם נחכה עד עת הצבר הכסף יעברו שנים או שלשה חדשים, אשר בין כה יוכל בעל האדמה להרים מחירה. התיסדות הקולוניה הראשונה, אשר תהיה מן 25 הלקים, כל חלק 40 דונם, עשית כל המלאכה הדרושה, לנטוע, לעזוק ולסקל ויתר הדברים הנוגעים אל הנהגת

הקולוניה הזאת מסרתי להאגרונם מ. מאיראוויץ, בתנאי כי יתחייב לקבל על עצמו לבלתי התעסק עוד בשום ענין אחר, ולעבוד רק עמנו עד גמר בשול הגפנים ושכלול הקולוניה. פתשגן המכתב הזה נשלחה לה׳ יאס—סקי בווארשא...

באהבה אדרש שלום ידידי ה. ליליענבלום. אביע תודתי לו על עמלו, להבין תוכן ההצעה אשר קבלתי בפאסט האחרונה. בפאסט ההיא שלחתי עוד מכתב מיוחד, בו גליתי את חפצי, כי יכין את כל הכסף האצור אתו להיות במזומן ולשלחהו לי תכף ומיד בקבלו ממני הידיעה על איזה אדריסה לשלחו, למען הנָצל מאבוד זמן לחנם. כי להרבה מהקולוניסטים נחוצה התמיכה מיד. ומלבד זה הנה חפצי כי החלוקה וההערכה של הסך הראשון תהיה בעודני פה ולעיני, טרם אסע מזה. על כן אכפול במכתבי זה את החלטתי האחרונה, לשלוח לי את כל הכסף האצור אתו הכף ומיד על שם: אברהם מויאל ביפו. על שם בית מסחר זה ישולחו כל הכספים מפאריז עבור כל הקולוניות, כמו״כ עבור „מקוה ישראל״. וגם ה׳ הירש אמר לי כי יחידי הוא מאחינו הבאנקירים ביפו, אשר יכולים אנו להאמין בו בהחלט, גם לעתיד יעדתי אותו להיות הקאַסיר של הועד ההוא. שטר ההמחאה תכתבו — כמובן — על שמי.

וו.

ע.

יום א׳ ג׳ סיון, תרמ״ה, פה עיה״ק, יפו.

(העתקה נכונה מגוף הפרטי־כל שנעשה ביום ההוא) בענין האספה.

הנאספים: ר׳ קלמן זאב וויסאָצקי (ועוזריו המזכיר ה׳ רוקח, ה׳ ליובמאן וה׳ מאיראוויץ), ד״ר הערצבערג, ר׳ יחיאל מיכל פינס, בן־יהודה וה״ר חיים שמערלינג מירושלים; ה׳ יהושע אסאוועצקי (מנהל ראשון לציון) מיפו; ה׳ צבי ליוואנטין מראשון לציון; ה׳ אריה ליב פֿרומקין מפתח תקוה; ה״ר דוד גוטמאַן מיהוד, וה״ר ראובן ג׳עהרער מוואד־אל־חנין.

בשעה ג׳ אחר חצות היום נפתחה האספה. הרב ר׳ קלמן זאב וויסאָצקי פתח האספה בדברים האלה:

„אדונים נכבדים ואחים יקרים! חבז״ל אמרו: „אין לך אדם שאין לו שעה״. בזה יכונו לדעת כי עיקר ההצלחה תלוי בכשרון האדם, אם ידע להשתמש בשעת הכושר כראוי לו, כי רק אז יצלח לכונן מצבו ולבצר עמדתו בעולם, ועל בעין זה אמרו ג״כ: „יש קונה עולמו בשעת אחת״. שעה יקרה כזאת דורשת עיון והתבוננות

והכרה ברורה מצד האדם, למען ידע לערוך מעשהו בתבונה ולעשות בחפץ כפיו, פן ישגה ונטרפה עליו השעה הטובה וכל עמלו יהיה לרוח. וכבחיי האדם הפרטי כן בחיי לאום כלו: טובו ורעתו, גדולתו ושפלותו, קיומו והכחדתו, תקותו ויאושו תלוים בשעות ידועות, ואם אלה העומדים בראש עמם יבינו להכיר חין ערך השעות האלה וישקלו כל מקרה ומקרה בפלס ומאזני משפט, לכונן על פיהם דרכיהם, אז יש תקוה כי ירום כבוד העם וגבה מאד.

„שעה יקרה וקדושה כזאת הגיעה עתה לי ולכם אחים יקירים ואדונים נכבדים! זו השעה הנוכחית, שבה התאספנו יחד בלב אחד לשפוט על דבר מצב עמנו אשר אין לו מנוח בגוים, ולהכין עבודה לאלה מעניי אחינו שכבר עזבו ארצם ארץ מולדתם ונמצאים עתה על אדמת קדשנו ומחשבתם רצויה להוציא לחמם מן הארץ; להביא רוח חיים בעצמות היבשות, שלא נכוי עוד לשאוב מחיתם ממקור נאמן אשר לא יכזב — היא עבודת האדמה ומלאכת חרש וחושב המחיות את בעליהן; לחרש נעורינו על ידי כחות חדשים ולקומם הריסות ארץ אבותינו בעבדנו אותה בידי חרוצים. כל התוצאות האלה תלויות בשעה זו, אם יהיה ה׳ עמנו ויאצול מרוחו עלינו, כי נשכיל להרים מכשול מדרך עמנו ולהמציא האמצעים הטובים והמוכשרים ליסד את הישוב על מכון בל ימוט. אז נדע כי מן השעה הזאת תחל תקופה חדשה לזמן הטבת מצבנו וליסוד קיומנו על ידי עבודה ומלאכה.

„למען נצלח לבא אל חקר האמצעים, המוכשרים להטיב מצב הענין שאנו עוסקים בו, אחשוב לנכון, כי נחוץ לנו לדעת מצב הישוב כמו שהוא עתה ולהעביר על פנינו הנסיונות שלמדנו במשך זמן עבודתנו בענין הזה, שמהם נבין סבת המפריעים והמכשולים שאנחנו פוגשים על דרכנו. ואז אולי נצלח לבחור לנו הדרך אשר תוביל אותנו אל המטרה.

„אם נשים עינינו על תהלוכות רעיון ישוב הארץ על מוצאיו ומבואיו, איך שיצא מכלל רעיון לכלל מפעל. אם נביט על משך שלש השנים מראשית התפתחות תנועת ישוב ארץ ישראל ועד הנה, אז נוכל לאמר בשמחה גלויה, כי רבות פעל עמנו בענין זה וכי יש תקוה לאחריתנו:

„אם נשא עינינו למערב עיר יפו, נראה כר נרחב משתרע על שטח שלשת אלפים דונם — המקום הזה עתיד לשאת עליו שם גדרה; אם נפנה צפונה, נפגש במושב נאה יפה ומתוקן הנושא עליו שם עקרון, — אדמתו תכיל גם היא כשלשת אלפים דונם, גם יש בה באר מים חיים ובתים בנוים לתלפיות — שם יושבות שש עשרה משפחות מאחינו; אם נפנה צבונה מזרחה נפגש במושב ראשון לציון ולו שלשת אלפים ושש מאות דונם אדמה, מהם חמש מאות דונם שתולים ונטועים בכרמי גפן מהוללים וגנים נאוים ונחמדים — בתי המושב בנוים בהוד והדר, בסדר ומשטר, באר מים חיים עם משאב קטורי עולה ומשקה

הגנים והכרמים, ויותר ממאה נפשות יראו חיים במושב הזה. אם נרחק משם הלאה צפונה מזרחה נפגוש בשדמות פוריות עטופות בר משתרעות עד חמשה עשר אלף דונם בשטחן עם שתי ערבות „אדזו ולידע" או בשפ"ע „רקון וירקון" (יהושע י"ט מ"ו), ועליהן שני מקומות ראוים לישיבה. מושב „אמלבוש" (פתח תקוה) ויהוד עם שתי בארות מים, בתים בנוים בשתי המושבות, ומאה נפשות תושבים. בארץ הגליל נמצאו שתי מושבות: „סאמארין" (הנקראת עתה „זכרון יעקב") וראש פנה. השניה כבר יש בה כרמים טובים ובתים בנוים; לצד מזרח המושבות האלה משתרע כר נרחב יכיל אלפים דונם אדמה, הנקנה על ידי בני מעזוריטש, המכונה בשם „יסוד המעלה". עוד נמצאים שדות מכילים ארבעת אלפים דונם בידי אנשים פרטים מאחינו. צעד גדול ונשגב עשה אחד מאחינו, ה' ראובן לעהרער מאודיסה, כי קנה פה מכספו 1830 דונם אדמה במקום הנקרא „וואדי חאנין", מרחק הצי שעה ממושב ראשון לציון, מהם 330 דונם גנים שתולים עושי פרי הנגב עם בתים ובארות מים חיים. ובכן עולה שטח המוסדות להישוב יותר מארבעים אלף דונם מאדמת ארץ הקדושה הנמצאים בידי אחינו, ועליהם בתים, בארות, גנים, כרמי גפן ומטעי זית. כן הדבר, בשנים לא כבירות רכשנו לנו מקום גדול ורחב ידים בהרי ישראל; בזמן לא רב נעצנו קנים בים גדול ורחב ידים ועליהם נבנו כרכים של תקות טובות לימים יבאו. בנצחון גדול כזה יכולים גם העמים היותר כבירים ונאורים להתהלל כי הפליאו לעשות. אבל אם נחדור ללבות המחזיקים במעוז הישוב, אם נכרה אזן לשמוע שיחות האנשים אשר עזבו ארצם ומסחרם ויאחזו באֵת ומחרשה, תדמע עינינו מיגון ואנחה. כל אכר ואכר הפולח ובוקע אדמתו (חוץ מאלה אשר רחם ה' עליהם וישלח להם גואל ומושיע את הנדיב הידוע), יבכה במר לבו על מעמדו העצוב והעזוב. ואם נביט אל מראיהם, והנה פניהם נהפכו לירקון! ומי אשם בדבר הזה? האם אדמת ארץ הקדושה אשר לא תתן יבולה לעובדיה? האם אוירה שאיננו מסוגל לחיי בשר ורוח? גם המגרעות אשר נמצא במקצוע הרשת המעשה, וכל המשתכר בזה ישתכר אל צרור נקוב, באשמת מי נולדו?

„השאלה הזאת נוכל לפתור עתה בדברים האלה: רק ההנהגות הקודמות בענין הישוב הן הן שהיו בעוכריו ויאבדו טובה הרבה מארצנו הקדושה. התחלת הישוב היתה על ידי אלה מאחינו שברחו על נפשם מחמת המציק, ומבלי דעת טבע המקום ולשון המדינה, באין מורה ומנהל ומבלי יועץ, כל איש ואיש לעברו תעה. רבים מהם באו בלי כסף וגם אלה שהביאו אתם צרור כספם אבד מהם בענין רע, כי הסרסורים אכלו מרבית הונם, ואי ידיעתם בטיב החוקים של הממשלה הוסיפה עליהם הוה על הוה, וגם בחוץ לארץ, עוד טרם יתאספו חו"צ לעבוד שכם אחד, עוד טרם באו לכלל דעה אחת להיות פעולותיהם מתאימות לחפץ אחד. על כן שתו רובם מכוס היגון, שתו ולעו.

„עתה אחרי אשר רעיון הישוב הכה שרש בלבב אחינו חובבי ציון בארצות

גלותם, בהגיע לאזניהם צעקת אחינו האבדים פה בענים, בחרו בי לשלחני במלאכותם לראות בעיני ולחקור אחרי שרשי הסבות אשר הסבו אסון לאלה הגולים היושבים בקדש.

„כשבאתי, ראיתי, חקרתי ודרשתי את כל אחד ואחד מאחינו היושבים בהמושבות הנזכרות. התבוננתי לדעת כל דבר ודבר הנוגע לענין הישוב בכלל, ונוכחתי להבין, כי עקר הצלחת רעיוננו מונח בקביעת הועד הפועל ביפו — אם יהיו לנו ביפו אנשים נאמנים אוהבי הרעיון, חכמים היודעים בטיב הארץ, בקיאים בשפת המדינה ומבינים להלוך עם רוח המושלים. אנשים כאלה אם יקבלו עליהם למלאות את הדברים שאציע לפניהם בשם חובבי ציון, מלבד פרטי הדברים אשר עוד נשתדל ביחוד לערכם בסדרים נבונים, אז עשה נעשה וגם יכול נוכל.

„אדונים יקרים ונכבדים! הנה הראיתם אהבתכם לעמכם, כי נפניתם מכל עסקיכם, ותבאו לקחת חלק בהאספה הנכבדה הזאת. היו ברוכים בשם ה׳, בשם עמו אשר אהב סלה, בשם אחי חובבי ציון ובשמי הדל באלפי...

„תקותי כי תביאו את כל השאלות בכור בחינתכם, ומלפניכם יצא פתרון בשר והגון למפעל טוב ותקות נצח. וה׳ השוכן בציון יופיע על עצותינו ויהי נועמו עלינו, לכונן מעשי ידינו, לטובה ולברכה, לנו ולכל ישראל, אמן!"

(הנאספים קמו ממקומותיהם ובלב רגש ענו, אמן).

אחרי כן קרא מעל הספר לפני הנאספים את הדברים הנוגעים לועד הפועל (אשר רמז עליהם בדברים הנאמרים למעלה), ואלה הם:

„תעודת הועד הפועל, לבא תמיד בכתובים עם הועד המרכזי, להודיע לעתים קבועים ממצב הקולוניות ותהלוכות הישוב ולהוציא מהכח אל הפועל את החלטת הועד המרכזי, ולהודיע אחרי כן לעתים קרובות כי מלאו אחרי כל פקודות הועד המרכזי ככל אשר ישים לפניו; למנות פקידים על הקולוניות המקבלות תמיכה מהנזכר; גם על הועד הפועל להיות עיניו פקוחות על הנהגת הקולוניות ולהשתדל להועיל להיטיב מצבם הרוחני והחמרי של הקולוניסטים; להגדיל כמות התמיכה לפי שעה או לעתים מזומנים; להיות לעינים לעולי הארץ המתנחלים החדשים לנהלם בעצתו ודעתו בתורת הישוב".

אז התחיל להציע לפני הנאספים את השאלות אשר עליהן התוכחו הנאספים ויחוו דעתן.

(שאלה א). „הנני שואל את אחי הנכבדים ואבקש מהם, כי כל אחד ואחד מהם יחוה דעתו על דבר הישוב בכלל: היש תקוה לחובבי ציון אם ילכו בדרכם הלאה כאשר הלכו עד כה? התלוי הישוב בהרחבת עבודת האדמה או חרשת המעשה, או צריכים אנחנו לשתיהן יחד, ואיזה מין מחרשת המעשה טוב להנהיג פה?"

ה׳ פינס: „שם ישוב ארץ ישראל הוא, לדעתי, פשוטו כמשמעו: לגור ולדור בארץ ישראל, וכל הדר בא״י נחוץ שיהיה לו מקור למחיה ולכלכלה, ע״י היגיעה אשר ייגע להרויח בכשרות, לכן כל דבר שבכחו לתת מחיה להעובדים טוב הוא. בנוגע לחרשת המעשה, לדעתי, לא הוכשרה עוד ארץ הקדושה, ועבודת האדמה הנה היא המקור הנכון אשר ישביע רצון, והוא הציר הנכון אשר כל ענין ישוב ארץ ישראל סובב עליו (אם כי לא אסיח דעתי ותקותי גם מחרשת המעשה). ואחרי אשר גם סוג עבודת האדמה עוד לא התפשט בארץ הקדושה במובנו האירופאי, — לכן יש תקוה רבה לאחינו העובדים, כי אם יעבדו בידים חרוצות אז ירויחו לחמם בכבוד. אבל גם המלאכה וחרושת המעשה תוכל במשך הזמן להתפתח ולהביא את התועלת הדרושה״.

ורקז״וו בקש את ה׳ פינס כי יציע איזה סוג פַאבריקאציה או מלאכת חרש וחושב אשר תביא שכר טוב לבעליה.

הד״ר הערצבערג: „פתרון השאלה הזאת תלוי בבעלי המלאכות שבירושלים, על ידם נוכל להוָדע מכל מיני המלאכות והאומניות הנהוגות פה בארץ, ואם נדע הכל על נכון, אז על חובבי ציון להושיב רבים מבעלי המלאכות בשארי הערים אשר בארץ הקדושה, כמו: שכם, עין־גנים, סאלט, רמלה, לוד, עזה״ וכו׳.

ה׳ פינס תומך דברי הד״ר ואומר: „מטרת חובבי ציון צריכה להיות בעיקרה מכוונה לטובת המקום, היינו להרים הישוב בארץ ישראל ולא להיות מצומצמת בעזרה אשר תושיט לאנשים הדורשים עזרה כי אם להתפשט על כל הארץ, היינו: להרבות הישוב בכל המקומות והערים של ארץ ישראל״.

ה׳ גוטמאַן תומך דברי הד״ר הערצבערג ודברי ה׳ פינס, אבל יוסיף הערה לדבריהם: „אחרי אשר תושבי ארץ ישראל כהישמעלים כן הנוצרים הם קנאים לאמונותיהם, והם עומדים מנגד לכל דבר חדש, אפילו בדברים המרחיבים דעתו של אדם, כמו דירה נאה וכלים נאים וכל מה שיסודתו בהקולטורה, ולפי זה אין כל תקוה אשר אחינו בעלי האומניות היפות ירויחו מהגוים שבניהם, ודרוש איפוא להחליט בראשית כל, ליסד מושבותינו לעבודת האדמה בקרבת הערים שנזכרו למעלה, ולאט לאט יבוא הרוח הקולטורי גם אל בתי שכנינו, עד כי יצטרכו אל האומנים ולאומנותיהם„.

ה׳ צבי לעוואָנטין: „עיקר מטרתם של חובבי ציון הוא להרבות הישוב רק על ידי עבודת האדמה״.

ה׳ חיים שמערלינג: „תבואת האדמה לבדה לא תספיק להשביע לעובדיה רצון, ועלינו איפוא להתאַמץ עוד שהעובדים ירבו גם בנטיעת גנים וכרמים״.

ה׳ בן־יהודה אומר, כי נחוץ לעזור את כל בעלי המלאכות שישנם

בירושלים, בהיות העיקר להרחיב הישוב. לכן מהנחוץ לעזור להם בכדי שיוכלו להתפזר ולהתישב במקומות שונים בארץ ישראל.

ה׳ ליובמאַן מעיר, כי מרבית האֻמללים בארץ ישראל הנם אנשים שאין להם לא עבודה ולא מלאכה, ונחוץ להקים בתי חרושת למען ימצאו עבודה בתור שכירי יום.

ה׳ לעהרער אומר: „העזרה אשר ברצון חובבי ציון להביא לאחיהם, מוכרחת להיות רק לאלה שכבר ישנם פה בארץ ישראל״.

ה׳ אסאַוועצקי: „שתיהן כאחת טובות הן: עבודת האדמה וחרשת המעשה״.

ה׳ פֿרומקין: „נחוץ להרבות עניני עבודת האדמה: היינו לנטוע כרמים ואילני תותים ודומיהם, ושלא להתחיל עתה בפַבריקציה, כי האמצעים אשר בידי חובבי ציון עודם מעטים מאד״.

ה׳ מאיראָוויץ: „כל דבר ודבר אשר יועיל להרחיב הישוב ראוי לחובבי ציון להשתמש בו״.

ה׳ גוטטמאַן העיר עוד, כי נחוץ מאד להרחיב גם את המסחר, ודרוש איפוא כי חובבי ציון יפרסמו הדברים בין מיודעיהם, כי יש ויש מסחרים בארץ הקדושה אשר בכחם להביא שכר לבעליהם.

ה׳ פינס תומך הצעת ה׳ גוטטמאַן.

(שאלה ב). באיזה אמצעים נשתמש להשיג על ידם אהבת אחינו הספרדים, שהם תושבי הארץ ואזרחיה הנאמנים ואהבתם דרושה לנו עד מאד?

ה׳ וויסאָצקי מעיר על נחיצות התקרבותנו אליהם.

ה׳ פינס אומר, כי לפי מצב קהלות אחינו עתה בארץ הקדושה רחוק מאד מאד להתקרב אליהם.

הד״ר הערצבערג: „האמצעי היותר נכבד והגון לתכלית זאת הוא, כי חובבי ציון ישתדלו להרים קרן המושבות אשר יסדו, ואז ממילא יראו הספרדים כי ייטב גם להם באחזם באשורנו״.

ה׳ שמערלינג: „על חובבי ציון להשתדל בראשית כל להרחיק השנאה מבין קהלות אחינו האשכנזים, אשר גם ביניהם השנאה מרקדת ורבו הריבות והקטטות בתוכם״.

ה׳ וויסאָצקי העיר על זה באמרו: „אין ביכולתנו להרחיק כליל את השנאה מלבב כל אחד ואחד אל רעהו, אבל מגמת חו״צ לקנות לבב הטובים שבאחינו הספרדים ולהרגילם לרעיון הישוב, והיה גם זה לתועלת לא מעטה״.

ה׳ פינס: „נוכל לקוות, כי על ידי הלמוד שילמדו בני אחינו הספרדים בבתי הספר יחד עם ילדי האשכנזים, יביאם ההרגל זה עם זה לידי התקרבות״.

בן־יהודה: „בכלל תבוא ההתקרבות לאט לאט ע"י החתון; אבל הדברים האלה הם דברים שהזמן גורם, ולפי שעה עלינו להשתמש באותם האמצעים שבהם נצליח לקנות לבב טובי אחינו האשכנזים אשר עוד לבם רחוק מרעיוננו הקדוש ובהם נשתדל לקנות גם את לבב אחינו הספרדים".

הד"ר הערצבערג הסכים לדברי בן־יהודה.

(שאלה ג). במה נצליח להעביר מעלינו השר ממשלת תוגרמה ולעורר רחמיה על אחינו הבאים לשבת בארצה?

ה' פינס: „האמצעי היותר טוב הוא, לבלתי דבר מאומה בענין הזה".

ד"ר הערצבערג מסכים לדברי ה' פינס.

ה' גוטמאַן: „לעת עתה לא יוטב לכלל הרעיון, אם כל אחינו היושבים בהמושבות יקבלו עליהם שעבוד מלכות תוגרמה. אבל טוב ליעץ לאחינו אלה, שגם מי שחוסה בצל ממשלה אירופית, אם יהיה לו איזה משפט יגיש דברו ישר אל הממשלה הרוממה, ועל ידי אמצעים נחוצים ומופתים חותכים נוכל לקנות לבב המושלים".

(שאלה ד). אם מחויבים חובבי ציון לעזור עתה ולימים הבאים לכל המושבות הדורשות עתה עזר ביחד? ואחרי אשר אין עתה בידי חובבי ציון האמצעים הנחוצים לעזרת כלם, לכן אולי יהיה מן הראוי לעזור לפי שעה רק למושבה אחת, וכאשר תהיה מיוסדה על מכון בל ימוט אזי יגשו חובבי ציון לעזור להשניה.

ד"ר הערצבערג: „השאלה הזאת נכבדה עד מאד ונחוץ לנו לדעת אל נכון מצב הקולוניות, איך נתיסדו? ולאיזה מהן נחוצה העזרה יותר? איזה מהן נתיסדה באמץ לב או בקלות הדעת? בכלל מוצא אני כי יותר טוב להושיע למושבה אחת ולבצר עמדתה, מתת עזרה לכל ארת ואחת במעט מעט. ולכן לדעתי טוב להושיע לעת עתה רק לאנשי המושבות פתח תקוה וגדרה שנשאו וסבלו עד כה יותר מכלם".

ה' אבאוועצקי: „לדעתי מוכרחים חובבי ציון להושיע בראשית כל למושבת פתח תקוה, לפי שיש לה שם גדול באירופה וכבר נתיסדה, בעוד שגדרה עוד לא נבנתה (וכפי הכלל שאחזו בו אחינו חובבי ציון אין להם לבנות מושבות חדשות בטרם יבצרו את הישנות על מכון נאמן). אבל אם נחוץ הדבר להושיע עתה גם את בני גדרה, אזי מן הראוי על כל פנים לקמץ לעת עתה בהוצאות אשר יוציאו חובבי ציון עליהם. לפי חשבוני אין לחובבי ציון להוציא עתה על תשעה בני ביל"ו כי אם חמשת אלפים רו"כ, ומזה יהיו להם 18 שורים, שלשה בתים (לכל שלשה מהם בית אחד), כלי מחרשה לכל אחד ואחד ובאר מים. אבל פתח תקוה היא המושבה האחת הדורשת כל מיני עזר וסיוע".

ה׳ פרומקין: „פתח תקוה נתישבה מאנשים שהביאו כספם אתם וגם נפשות משפחותם תלויות בצואריהם, ובודאי יש להם היתרון על בני גדרה, שהם אנשים פנוים, ואין עליהם עול משפחה, וגם לא הביאו אתם מאומה״.

ה׳ פינס: „ענין ביל״ו הוא רעיון שלם, שפעל הרבה לטובת ענין ישוב ארץ ישראל, ולא נוכל למוד בני ביל״ו במדה אחת עם אנשים אחרים שעלו לארץ הקדושה איש מקצהו. לדעתי ראוים בני ביל״ו כלם לעזרה, וטוב ויפה לעזרם תומ״י, לבל תולדנה על ידי זה שאלות שונות, אשר קשה יהיה אחרי כן להלמן״.

ה׳ רוקח: „בנוגע להאידעאל הנה כל מי שעזב ארצו ויבא עם כספו להתישב בארץ הקדושה, כבר הראה בזה אותותיו אותות כי אוהב הוא את הרעיון בלבו בנפשו ובמאדו. וע״כ עלינו עתה להת היתרון להכמות על האיכות, ואחרי שבני פתח תקוה מרובים על בני גדרה, לכן מצד היושר והצדק עלינו לרחם על האֻמללים האלה יותר מכלם, כי לא הם בלבד, אך גם נשיהם ובניהם עמם בצרה״.

ה׳ שמערלינג: „אם נראה שני אנשים טובעים בים, אזי עלינו להציל בראשית את מי ששרוי יותר בסכנה, ולכן פתח תקוה קודם״.

ה׳ גוטמאַן: „בני ביל״ו הסבו יסורים ועגמת נפש לרעיון ישוב ארץ ישראל על ידי דברי רוח בדברים העומדים ברומו של עולם המדיני, בעוד אשר בני פתח תקוה לא הריעו ולא קלקלו מאומה. ועוד, הנה עקר הרעה באה בגלל זה אשר כל חובבי ציון רוצים לכונן מושבות חדשות בטרם יסדו הישנות על מבטח עוז. לדעתי היה עקר רעיון ביל״ו לא להתכוונן אל מקום אחד, כי אם להתפשט בין שאר המושבות ולהאציל מרוחם עליהם. לכן מה טוב שהאדמה אשר נקנה עבורם תנתן בחכירה לעת עתה לאחרים, והם יתישבו בין המושבות שכבר נוסדו״.

ה׳ לעהרער: „בארץ מגורינו ישנם ב״ה עשירים רבים מאחינו ולכלימה תחָשב להם אם לא יתנו הכסף הנחוץ לבצר את כל המושבות״.

ה׳ פינס: „טוב לחלק העזרה על פי הגורל, היינו: אם ישנו עתה סכום מסוים עבור פתח תקוה וישנם שם למשל המשה עשר אנשים הצריכים תמיכה, יוטלו שמותיהם בגורל, שני שלישים מהזוכים בגורל יקבלו עתה עזר והנותרים על להבא״.

ה׳ שמערלינג: „נחוץ לאסוף שמות כל הצריכים תמיכה הן מפתח תקוה והן מגדרה והן מיסוד המעלה, ולפי מספר הנפשות תחֻלק העזרה לבלתי הטל שנאה בין הקולוניסטים, אם נבכר עתה את האחד על רעהו״.

ה׳ ליובמאַן: „התמיכה ראויה להנתן רק לאלה המוכשרים לעבודה, ואין לנו להביט בזה על פקוח נפשות סתם, ואחרי כי אין בידינו קנה המדה למוד מי ומי הקריב קרבן יותר גדול על מזבח הרעיון הזה, כי מי שהקריב

כספו על מזבח הרעיון הזה איננו קטן בערכו ממי שעזב למודו בבית הספר בחוץ לארץ ויבוא להתישב בארץ הקדושה בתור עובד אדמה. ולכן מחויבים חובבי ציון להביט רק על כשרון העובדים, ולהם ינָתן עזר בלי הבדל בין בני ביל״ו לשאר אחינו״.

השאלות ה. ו. שהכין ה׳ וויסאָצקי להציע לפני הנאספים הן:

(שאלה ה) חות דעת הנאספים על אדות ביל״ו, הראוים הם לעזרה כללית ופרטית ואם מחויבים חובבי ציון לעזרם בראשית כל? ואחרי כי עזרתם דורשת סכום רב, הלא יסיגו בזה גבולות העזרה הדרושה להמושבות האחרות ויש בענין זה משום פקוח נפשות.

(שאלה ו) חות דעתם על אדות יסוד המעלה, שאחרי החקירה והדרישה נודע כי אין לאחינו אלה מאומה, ולכונן מושבם יוכרחו חובבי ציון להוציא סכום רב.

פתרון וחות דעת הנאספים על השאלות האלה כבר נתבררו בהוכוח על שאלה ד׳.

(שאלה ז). מה נעשה לילידי ירושלים שיש להם חלקי אדמה בפתח תקוה ודורשים תמיכה הנדרשת לעובדי עבודת האדמה, וגם ישנן משפחות מרוסיא הנמצאות בפתח תקוה, יפו וירושלים, והם נעים ונדים באין להם מקור למחיה, אם כי יש להם די כח לעבודה ודורשים עזר, כי יוכלו להביא לחמם בזעת אפם על ידי עבודת האדמה?

ד״ר הערצבערג: „חובת המלאכות להושיע רק לאלה שעובדים מכבר, ולא לחדשים מקרוב באו, וביחוד אחרי שאין עתה לחובבי ציון די כסף, לכן נאלצים הם לצמצם תמיכתם רק בעבור העובדים. ולכשיתרחב מעשה הצדקה, אזי ימסר להועד הפועל אשר יוסד פה והוא יעזור לאט לאט גם להנצרכים ההם״.

ה׳ פינס תומך דברי הד״ר. ה׳ אָסאָוועצקי אומר, כי השאלה הזאת יש לה דין השאלות הקודמות בדבר ביל״ו ויסוד המעלה.

ה׳ גוטטמאַן אומר, כי על חובבי ציון לעזור לאלה מבני ירושלים היושבים זה כמה בפתח תקוה.

ה׳ לעוואנטין תומך דברי הד״ר וה׳ פינס. ה׳ ליובמאַן מסכים בנוגע לבני ירושלים. אבל בנוגע להמשפחות מרוסיא יאמר, כי לא נוכל להעלים עין גם מהם.

ה׳ פרומקין אומר, כי אלה מבני ירושלים היושבים עתה בפתח תקוה יש להם הזכות כאלה מבני רוסיא היושבים שם ותומך דברי ה׳ גוטמאַן.

ה׳ רוקח מחזק דברי ה׳ פרומקין.

ה׳ מאיראָוויץ נותן עז ותעצומות לדברי ה׳ פרומקין, גוטטמאן ורוקח.

אחרי הפסקת חצי שעה למנוחה, החל המו"מ על אדות הועד הפועל.

רקו"ו הציע לפני הנאספים פרשת האופנים שהטילו חובבי ציון על חברי ועד הפועל כנזכר למעלה.

ד"ר הערצבערג: „בדבר השאלה: איפה יהיה הועד הפועל? נחוץ מאד לדעת מי ומי האנשים הראוים והגונים לזה. לכן אם לא נמצא ביפו אנשים כאלה אזי נאלצים אנחנו ליסד את הועד הפועל בירושלים, והועד מירושלים יבחר לו לשכה מיוחדת ביפו, כעין עקזיקוטיף-קאָמיטעט", עוד הציע הד"ר לפני הנאספים כי ישתדלו לבחור באנשים כאלה אשר דעותיהם קרובות.

ה' פינס אומר, כי לדעתו המקום גורם ולא האנשים, ולכן נחוץ כי יהיה מקום הועד דוקא בירושלים. טעמיו: א) בעיר יפו קטן הישוב מאחינו וכל דבר שיעשה פה יעשה לו כנפים ויודע להרשות ויזיק מאד; לעמת זה קבוץ אחינו בירושלים רב מאד ואין האחד נכנס בעניננו של חברו; ב) משונאי הישוב שישנם בירושלים אין לנו לפחד מאומה, יען כי כל שונאי הישוב הם רק בטלנים גמורים היושבים אחורי התנור וכירים, ואין לפחד מהם אם ישאו קול מהיכל, כי כל צעקותיהם מהבל המה יחד; ג) ירושלים יש לה יתרון בדבר החקירה והדרישה על אדות קנית קרקעות, וגם ביחס הועד להממשלה, יען כי המרכז הראשי של הממשלה בארץ הקדושה הנהו בירושלים, ומביא ראיה שכל שאר האומות יש להם מושבם הראשי רק בירושלים, אם כי יש להם סעיפי-ועד בשאר עירות שבארץ ישראל; ד) אדות העצות וההדרכה לאלה מאחינו החדשים שיבאו לארץ הקדושה, לבלי ילכדו ברשת דסרסורים, גם בענין זה טוב ויפה רק אם יהיה הועד בירושלים, יען האיש החדש לא יקבל שום עצה מיועצים ביפו, בחשבו גם אותם ללהקת הסרסורים שאין כל אמון בם.

ה' גוטטמאַן אומר, כי מקום הועד הפועל צריך להיות דוקא ביפו, יען כי יפו היא קרובה אל המושבות, וחוב גדול מוטל על הובבי ציון כי הועד הפועל יעמוד בהתחברות עם הנדיב הידוע, ומקום פעולותיו של הנדיב קרוב ליפו. לדעתו יכול להיות כי יבחרו לזה גם איזה חברים מירושלים, אבל עיקר המושב של הועד צריך להיות ביפו.

ה' שמערלינג אומר, כי נחוץ מאד שהועד יהיה ביפו, אבל מה נעשה כי אין פה אנשים לזה! לכן גם אם נבחר בחברים שמושבם בירושלים, נחוץ כי יהיו אנשים נקיים מכל פניה ונטיה צדדית, שיכולים להזיק ח"ו לעיקר הרעיון.

ה' לעוואנטין, דעתו נוטה כי הועד יהיה בירושלים.

בן-יהודה אומר, הנה אמנם יש לו פניה ברצונו זה שיהיה הועד בירושלים, בכל זאת יחוה דעתו, כי שם ירושלים יועיל הרבה לזה. אבל גם הוא מסכים שצריך להיות ביפו ציר מיוחד.

ה' ליובמאַן: „לדעתי נתרחקנו עתה ממטרת מחשבת הובבי ציון בדבר

הועד הפועל. אמנם כן לירושלים יש היתרון בענינים מוסריים, אבל האמצעים החמרים היכולים באמת להועיל להישוב בכלל ולכל אחד ואחד מהעובדים בפרט, להם דרוש ונחוץ כי הועד יהיה ביפו. ובפרט כי המושבות הצריכות לתמיכה ולהשגחה קרובות ליפו ורחוקות מירושלים.

ה׳ אסאוועצקי אומר, כי עבור עניני הקולוניזציה בכלל צריך להיות הועד הראשי מהועד הפועל בירושלים ולשכה מיוחדה ביפו אשר תתעסק בעניני המושבות. חברי הועד בירושלים יהיו הד״ר הערצבערג, ה׳ פינס, ה׳ נסים בבר, ולמזכיר יהיה להם בן־יהודה. וביפו — ה׳ חיים שמערלינג, ה׳ מויאל, ה׳ אמזלג וה׳ לעוואנטין, והאדונים ליובמאן ומאיראוויץ יהיו המזכירים. הועד המרכזי ישלח מכתביו להועד בירושלים והעתקת המכתבים ליפו, אם תהיה איזה שאלה יפנה הועד מיפו להועד בירושלים, הועד מירושלים יעמוד במרוץ מכתבים עם הועד המרכזי, והרשות גם ביד הועד מיפו לכתוב מכתבים ורפורטים להועד המרכזי, ובכל חדש יסע איש מהועד שבירושלים לבקר את לשכת הועד הפועל ביפו.

ה׳ פרומקין אומר: „מספר אחינו הקולוניסטים היושבים בהמושבות הצריכות לתמיכה עולה למאתים וחמשים איש, ותוצאות קיומם תלויות רק בועד הפועל, גם זאת לדעת, כי החברים מפ״ת הביאו קרבן גדול על מזבח הרעיון בכלל. והנה עד כה חשבו שהמנהל (אדמיניסטרטור) יהיה תלוי בדעת חובבי ציון ברוסיא שהם ישגיחו עליו והוא יעמוד תחת פקודתם. אבל עתה כי יוסד ועד הפועל באה״ק ומשרת המנהל תהיה תחת פקודת הועד הפועל, ועל כל דבר ודבר יהיה מוכרח לשאול את פי הועד, ואו״כ ענין ועד הפועל יהיה גדול מאד ונכבד להם, הנה לדעתי נחוץ: א) כי מושב הועד יהיה דוקא ביפו סמוך וקרוב להמושבות ומאנשים ידועים. ב) שהמנהל לא יעמוד תחת פקודת הועד הפועל כי אם תחת השגחת חובבי ציון ועל הועד יהיה רק לבקר את חשבונותיו״.

ה׳ לעהרער תומך את דברי אסאוועצקי.

ה׳ מאיראוויץ: „טובת ענין הישוב דורשת כי יעמדו בראש הועד אנשים הידועים לשם, ולכן נחוץ לדעתי כי יהיה מושב הועד בירושלים ולשכה מיוחדה ביפו״.

ה׳ רוקח: „הועד הפועל צריך להיות דוקא ביפו: א) כי כל חובבי ציון הסכימו לדבר זה שהועד יהיה דוקא ביפו, ובקיבוץ המכתבים אשר ביד מלאכם ה׳ וויסאצקי, העירו פעמים רבות רק על יפו, ואם כן אין הרשות ביד חברי האספה להכניס את החקירה על אדות מקום הועד בסוג הוכוח. הוכוח חל רק על אנשי הועד ולא על המקום של הועד. מקום הועד הוא הנחה מוחלטת ואין לזוז ממנה; ב) בירושלים יצא הדבר בקולי קולות ואם עלינו לפחד מגלוי ופרסום אז מירושלים תפתח הרעה; ג) בירושלים ימצא ענין הישוב

כשושנה בין החוחים, אחדים יאהבוהו ואלפים ישנאוהו, ומה זה ימריצנו להכניס ראשנו במעונות אריות ועל הררי נמרים? ובנוגע להאנשים, נחוץ לבחור גם כן בחברים מירושלים, ואם הנבחרים יהיו חובבי ציון אשר ענין הישוב יקר להם, יש לבטוח כי יקבלו עליהם המעמסה לבא פעם אחת בכל חדש ליפו לראות ולבקר מעשי חבריהם".

בשעה הששית אחרי חצות היום תמה האספה ההיא.

על סדר מעשה היום, באו עה"ח: ד"ר הערצבערג, יחיאל מיכל פינס, חיים שמערלינג, אריה ליב פרומקין, דוד גוטטמאַן, צבי לעוואָנטין, י' אסאוועצקי, ראובן לעהרער, מרדכי ליובמאַן, מנשה בן צבי מאידאוויין, בן־יהודה, אלעזר רוקח המזכיר.

יפו, יום ב' ד' סיון, תרמ"ה.

האספה החלה בשעה העשירית לפני הצהרים.

הנאספים היו האדונים. הרק"ז וויסאָצקי (ועוזריו: המזכיר ה' רוקח, ה' ליובמאַן וה' מאידאוויין). ד"ר הערצבערג מירושלים, ר' יחיאל מיכל פינס, בן־יהודה, ה"ר חיים שמערלינג מיפו; ה' אסאוועצקי, ה' צבי לעוואנטין, ה' אריה ליב פרומקין, ר' דוד גוטטמאַן, ר' ראובן לעהרער.

המזכיר ה' רוקח קרא לפני האספה את הפרטי־כל מאתמול, ואחרי אשר הובאו הדברים בבור הבחינה באו כל החברים עה"ח. עקר המשא ומתן של עניני היום היה בראשית כל דבר ועד הפועל. בשאר הענינים שנזכרו בפרטי־כל של אתמול הציע ה' וויסאָצקי כי הנבחרים לועד הפועל יתעסקו בפתרונם. בענין ועד הפועל הציע ה' וויסאָצקי, כי כל חברי האספה יכתבו להם שמות הראוים להמנות אל ועד הפועל, והבוחרים יכתבו בפתקאות את שמות האנשים הרצוים להם, ועל פי רוב דעות יִבָּחר הנבחר.

ההצעה הזאת נתקבלה מכל החברים.

בנוגע למספר החברים אשר בועד הפועל (ה' וויסאָצקי התנה כי הבחירה תחול רק על חברי הועדים ולא על המזכירים כי המשרה הזאת תנתן להראוי לה ע"פ דעתו). כל החברים הסכימו אשר בירושלים יהיו חמשה חברים מלבד המזכיר, וביפו חמשה חברים מלבד המזכיר.

רשימת הנבחרים להועד מירושלים.

ד"ר הערצבערג נבחר בתשע דעות; ה' פינס — בעשר; ה' נסים בכר — בעשר, ה"ר משה וויטענבערג — בשבע; בן־יהודה — בחמש דעות.

להועד ביפו.

ה"ר חיים שמערלינג נבחר בי"א דעות; ה"ר אברהם מויאל — תשע, דירעקטאָר הירש — שבע; ה' אסאוועצקי — שבע; ה' דוד גוטמאן — שבע.

שאלות הנוגעות ביחס שני הועדים מירושלים ומיפו.

א) אם רק הועד מירושלים בלבד ישא ויתן בכתובים עם הועד המרכזי בחוץ לארץ או גם הועד מיפו?

ב) אם הועד מיפו יקבל תעודותיו מהועד בירושלים או מהועד המרכזי אשר בחוץ לארץ?

בנוגע לשאלה א', אמר הד"ר הערצבערג, כי רק הועד מירושלים ישא ויתן עם הועד המרכזי והועד מיפו מחויב לשלח ידיעותיו רק לירושלים.

ה' פינס אומר כהד"ר הערצבערג, אבל מוסיף כי הועד מירושלים מחויב לשלח גופי הידיעות שיקבל מהועד מיפו להועד המרכזי, והרשות ביד הועד מירושלים להעיר על דברי הועד מיפו.

ה' לעוואָנטין מסכים לדברים האלה, גם ה' שמערלינג וה' גוטמאן, כן הסכימו לזה ה"ה אסאוועצקי, פֿרומקין, לעהרער, מאיראוויץ, בן־יהודה. חוץ מה"ה ליובמאן ורוקח.

בנוגע לשאלה השניה הסכימו כל החברים אשר פתרון השאלה הזאת תלוי בידי חובבי ציון בחוץ לארץ והם יחליטו פעולות כל ועד וועד.

ההחלטות שהסכימו כל החברים.

1) הועד מיפו יש לו היכולת להחליט כל דבר ודבר, ורק מחויב להודיע החלטותיו להועד מירושלים, ובהסכם שני הועדים תצאנה ההחלטות לפעולה.

2) מכתבי הועד המרכזי להועד מיפו יבאו ע"ש ה"ר חיים שמערלינג.

3) סוכן הכסף יהיה הדירקטור הירש.

4) מכתבי הועד המרכזי להועד מירושלים יבאו ע"ש הד"ר הערצבערג.

5) כל המכתבים והפקודות שיבאו מהועד המרכזי להועד מירושלים, מחויב הועד מירושלים לשלוח מהם העתקות שלמות להועד מיפו, וכן מחויב הועד מיפו לשלוח העתקות מהמכתבים והפקודות שיקבל מהועד המרכזי להועד מירושלים.

כל ימי היות ה' וויסאצקי בארץ הקדושה הרשות והיכולת בידו לעשות בכל ענין וענין הנוגע לכלל הישוב ולתמיכת המושבות כחות דעתו וכרצונו, אך יודיע מכל פעולותיו להועד מירושלים ולהועד מיפו.

ה' וויסאצקי הביע תודתו להנאספים, ויברך אותם על אשר הראו אהבתם

לעמם וחבתם לרעיון הישוב, אשר אך בידו להרים קרננו. גם פרט תקותו, כי כל חברי הועדים יעבדו שכם אחד לטובת הענין בלי שום פניה ונטיה צדדית, כי אם כל אחד ישוה לנגדו תמיד יקרת המטרה העמוסה על שכמו, והאחריות הרובצת עליו.

האספה נגמרה בשעה הראשונה אחר הצהרים.

על החתום באו: ד"ר הערצבערג, יהיאל מיכל פינס, חיים שמערלינג, צבי לעוואנטין, דוד גוטמאַן, וו. ווימאַצקי, ליב פֿרומקין, י. אָסאוועצקי, מ. מאיראוויץ, ראובן לעהרער, בן־יהודה, מרדכי ליובמאַן, אלעזר רוקח המזכיר.

עא.

יפו, עיה"ק ת"ו, יום ו' ח' סיון, תרמ"ה.

כבוד האדון הנכבד ד"ר ל. פינסקער נ"י.

הנה ידועות לו הסבות, אשר עוררוני להעביר מועד נסיעתי לחיפה. בקבצי במשך שני השבועות הראשונים מימי שבתי בארץ הקדושה את הידיעות הנוגעות להקולוניות „פתח תקוה" ו„גדרה", החלטתי כי טוב יהיה אם אכונן ועד אשר אמסר לו הענין עם דעותי ומהשבותי בכל הדברים הנחוצים להקולוניות האלה ואמלא את ידו לגשת אל הפעולות הנחוצות, ורק אחרי כן אסע הלאה, להודע ממצב יסוד המעלה ולבקר את הנחלאות אשר שם. ולתכלית הזאת אמרתי לקרוא אספה ליום א' ג' סיון, להתבונן אל מצב הענין בכלל ולהתיעץ על דבר האמצעים והתחבולות הנחוצות לעתיד. ובכן שלחתי מכתבים בשבוע העבר לירושלים; בם בקשתי לבוא אל האספה את הד"ר הערצבערג, פינס, נסים בכר, ואלירו, וויטענבערג ובן־יהודה; מיפו בקשתי את ה"ה שמערלינג, מויאל ואמזלג; מראשון לציון — את ה"ה אסאוועצקי ולעוואנטין; ממקוה ישראל — את הד"ר הירש; מפתח תקוה — את ה' גוטמאַן ופֿרומקין, ממושב יהוד — את ה' גוטמאַן ומואד חנין — את ה' לעהרער.

ביום הראשון בשעה השניה אחר חצות היום, פתחתי את האספה אשר נקבצו ובאו אליה: הד"ר הערצבערג, פינס, גוטמאַן, פֿרומקין, בן־יהודה, אסאוועצקי, שמערלינג, לעוואנטין, לעהרער, ליובמאן, מאיראוויץ ורוקח. לא באו: ה' הירש, אשר שלח לי מכתב המבאר את הסבה מדוע לא בא; ה' מויאל — היום בטבריה; נסים בכר — כי טרוד הוא היום מאד; וויטענבערג — כי חולה, ואמזלג — כי נסע מביתו. את האספה פתחתי בדברים אשר במו בארתי בקצרה את הסבות אשר עוררו אותי לקבל עלי את טורח הנסיעה הזאת, את

הרושם אשר פעל עלי כל אשר ראיתי ומה בחפצי לדרוש מאת הנאספים. את משאלותי סדרתי בשבע השאלות האלה:

א) אל מה לנו לשום לב ביותר בגשתנו לפעול לטובת ישוב ארה"ק: אם לעבודת האדמה או לחרשת המעשה, או לשתיהן כאחת?

התשובה: רוב הדעות היו, כי במשטר נכון ובאמצעים נאותים ראויה היא ארץ הקדושה לשתיהן.

ב) איזה אמצעים ותחבולות צריכים לבקש ולמצוא למען קרב יותר את לבות הספרדים אל האשכנזים?

התשובה: אמצעים ישרים אל המטרה אין להראות; הלמוד לדעת ולהבין יותר את שפת הספרדים ומדותיהם יקרבו הלבבות מאליהם. גם להושיב אחדים מאביוניהם המוכשרים לעבודה בהקולוניות ולתת להם עסק בכלל וכדומה.

ג) האין עצות ותחבולות לעורר את ממשלת תוגרמה לבל תפריע את הישוב בארץ הקדושה?

התשובה: עצות יש ויש, אך אין לדבר מהן בגלוי, ובכלל יש להמעיט לכתוב במכה"ע על דבר העצות והמחשבות שיש בדעתנו לעשות לטובת הישוב.

ד) לפי האמצעים הנמצאים בידי חובבי ציון לעת כזאת, היש לנו לעזור ליושבי כל שלשת הקולוניות: גדרה, פתח תקוה ויסוד המעלה, או כי נשתדל להיטיב לאחת מהן ולהביאה לידי שכלול גמור, ולעזוב את האחרות עד אשר תהיה לאל ידנו לעזור גם להן?

התשובה: הנה יושבי שלש הקולוניות כלם כאחד סבלו ויקריבו את נפשם במדה אחת להרעיון הקדוש הזה, וכן כלם אביונים הם עתה במדרגה אחת, על כן אין צדקה מוסרית לחובבי ציון לעזור את יושבי האחת ולעזוב את יושבי השניה. כמובן עלינו החובה לברר לנו היטב, להבדיל בין אלה אשר יש לבטוח בהם כי בעזרתנו יתעודדו ויהיו לעובדי אדמה אמתיים ובין אלה שאינם עובדים בעצמם. אך את הראשונים צריכים חובבי ציון להושיע מאיזה קולוניה שיהיו, אם מפתח תקוה או מגדרה או מיסוד המעלה. לאלה נחוץ לתת את כל הדברים הדרושים לקולוניסט לעמוד על הקרקע ולהשתכלל בישובו עד שיוכל להתקיים ולחיות מעמל ידיו מבלי היות עוד מצפה לעזרת אחרים; לאלה נחוצים: בתים, אֻרוות, כלי עזר למלאכה ולעבודה, פרות, כבשים אחדים וכדומה — אשר אז יוכל אחרי הקציר הראשון לחיות מפרי אדמתו. אבל אם לא תנתן להם תמיכה שלמה בפעם אחת, יהיו הקולוניסטים לעולם תלוים בקולר על צוארי חובבי ציון, וישארו אביונים, ובכל חפצם ליגע ולעבוד לא תספיק להם פרנסתם אף להחזיק קיומם. ועד כה צריכים לצרף אנשים אחדים לעבוד עבודתם כאחד, לבנות למענם בתים כוללים שישבו כלם יחד וכדומה, אבל יהיה רק לפי שעה

ולזמן מוגבל. וחובבי ציון חברינו צריכים להשתדל בכל כחם בקרב אחינו להרבות חברים ולעשות תחבולות להגדיל ההכנסות, למען תמצא ידנו לעשות את כל הנחוץ לטובת הקולונסטים ההם, כי תהיה העזרה שלמה וגמורה כנ"ל. ואחרי אשר נוכחתי לראות כי רעיוננו הקדוש איננו עוד מגדל הפורח באויר, כי באמת במשך שתים שלש שנים והנה בידינו עשרות אלפי דונם אדמה גם נבנו בתים ונטעו גנים וכרמים וכו׳, אף שנעשה הכל עד כה בשפלות ידים ובלי סדרים נכונים, הנה הגיעה העת להוסיף און ועצמה ולהשתדל בכל מאמצי כח, כי יגיע הענין לשכלול גמור. החוב הזה מוטל על אחינו בחוץ לארץ ועל כל העוסקים בענין הזה להגיע למטרתו, — כי אמנם דאבון לבב הוא ומוסר כליות בשאלנו את עצמנו: מה עשינו ומה יכולנו לעשות? קחו נא למופת את חברות הנוצרים לישוב הארץ: במה הצליחו וכמה אמצעים בידיהן! החברה הרוסית לבדה שלחה את צירה מאַנסוראָוו והון של מיליאָן רובל בידו. וכל זה יֵעָשה אצלם בלי שאון ובלי רעש, שם יבנו בתי חולים, שם יקנו אדמה גם בערים, במקומות אחרים יקנו כרמים, עוזרים לכל איש ומשכללים כל דבר, ואנחנו מה? ואם כה יקר ישוב הארץ הקדושה בעיני העמים, לנו בניה על אחת כמה וכמה! ואימתי נוכל לעשות לה ולנו דבר מה אם לא עכשיו? כן ארוני וכל חובבי ציון, עכשיו! ורק עכשיו העת והרגע אשר לנו לשום אל לב להגדיל את מספר האנשים אשר ירחש לבם לציון, לפקוח עיני העורים ולהציג לפניהם את המצב האמתי של ענינגו. יכולים אנחנו למצוא בזה מנוחה, אושר, הכל, אם אך יהיו לנו אמצעים, וצריכים הם להיות בהכרח... נטיתי מעט מהדרך הקצרה בתשובה ישרה על השאלה אשר לפנינו, אך לבי כים נגרש מכל אשר הרגשתי בכל העת הזאת, ואין ביכולתי לענות בקצרה ולכתוב תשובות יבשות וקרות הנובעות מן המוח ולא מעמקי הלב הרגש.

השאלות ה. ו. היו על דבר אנשי ביל"ו ויסוד המעלה והתשובה עליהן היא התשובה הד׳, כי נחוץ להחיש עזרה לכלם.

שאלה ז. על דבר הועד הפועל. על דבר מקום הועד היו רוב הדעות, כי למען יוכל למלא את תעודתו בשלמות צריך הוא להיות ביפו, כי העיר הזאת קרובה אל חוף הים, אל הקולוניות וכדומה. אך באין בעיר הזאת אנשים הידועים לכל בני הגולה, על כן צריך להיות ועד כזה גם בירושלים, באופן שכל אשר יציע הועד המרכזי לפני הועד שבירושלים צריך להיות ידוע גם בועד שביפו וכן להפך, אם הועד שביפו יציע איזה דבר צריך להיות ידוע גם בירושלים. כן אם הועד המרכזי יתן פקודתו ליפו צריך להודיע מזה גם לירושלים וכן להפך. דברי בחירת האנשים להועד העברנו ליום ב׳.

ביום ב׳ בבקר בשעה העשירית נגשנו לבחור את אנשי הועד. ונחליט לבחור חמשה אנשים לועד שבירושלים וכן לועד שביפו.

בבחירה חשאית נבחרו לועד שבירושלים: ה׳ פינס (עשר דעות), ה׳ נסים בכר (עשר דעות), ד״ר הערצבערג (ט׳ דעות), ה׳ וויטענבערג (ז׳ דעות) ובן־יהודה (ה׳ דעות); להועד שביפו נבחרו: ה׳ שמערלינג (י״א דעות), ה׳ מויאל (ט׳ דעות), ה׳ אסאוועצקי (ז׳ דעות), ד״ר הירש (ז׳ דעות), ה׳ גוטמאן (ז׳ דעות), להאחרונים, בהיותם תמיד טרודים בעסקי עצמם ואינם יכולים לעסוק בעניננו בתמידות, ספחתי בשם חובבי ציון את ה׳ מאיראוויין ואת ה׳ ליובמאַן, כי בכל משך ימי שבתי אתם נוכחתי כי מסורים הם בנפש אל עניננו הקדוש ומוכשרים הם להיות לנו לעזר ולהועיל. המכתבים ליפו נחלט לשלוח על שם ה׳ חיים שמערלינג, ולירושלים ע״ש ד״ר הערצבערג, ולנאמן על המעות נבחר בהסכם כלם ה׳ הירש.

בחצי השעה הי״ב נגמרה האספה, ובשמי ובשם כל חובבי ציון הודיתי לכל הנאספים על אשר התנדבו לשית ידם עמנו בדבר הזה. ואברכם כי מעתה יהיה פעלנו בדרך נכונה ונאמנה לטובת כל ישראל, אמן.

הנני לגשת אל העבודה. אבקש את פני כבודו למהר ולשלוח את הכסף, כאשר הודעתיו, כי חפץ אני להיות בעצמי בעת התהלת הפעולה.

ביום הששי העבר באו הנה שלשה אנשים מיסוד המעלה, והדבר הראשי אשר נודע לי מהם, כי אין עדיין בידם קושאַנות על האדמה והם חיבים עוד לשלם מאה נפוליון. ולפתור השאלה על דבר האדמה נחוץ לי להיות בעצמי במקומם, ואהיה מוכרח לנסוע אי״ה ביום הראשון הבע״ל. הנסיעה הזאת קשורה ביגיעה רבה ובהוצאות ממון, אך האמונה האהת בקדושת הענין תאמצני ותעודדני. היום קבלתי מכתב מה׳ שפ״ר, נפלאתי אשר אין כל תשובה מכבודו על מכתבי הקודמים. כן על התל״ג אשר שלחתי זה שלשה שבועות לביא—ק, ע״ד ה׳ פט—סקי. תשוקתי רבה לדעת את התשובה, ואינני יכול להבין מדוע זה לא ענה אותי הרב מהרש״ט, היסע ה׳ כט—סקי אם לא?

הנני מוקירו ומכבדו, **קו״ו.**

יקבלו רצוף בזה העתק מכתב הרב הגאון ה״ר אליעזר וואַקס, ששלח לה׳ פינס, בנוגע לכלל הישוב. ואחרי שמצאתי ענין המכתב הזה נחוץ מאד, יען כי הרה״ג הנזכר הנהו אחד מהשרידים שרעיון ישוב ארץ ישראל יפעמהו, ורק נפל ברשת המודיעים מארץ ישראל, השונאים את הרעיון תכלית שנאה, לכן מצאתי נחוץ לערוך מכתב אל הרה״ג הנזכר ולברר לו מצב הדבר כמו שהוא. ולנו דרושה מאד קרבת הרה״ג הזה, שבו התאַחדו תורה וגדולה במקום אחד, ורצופה פה ג״כ העתקת מכתבי אליו. ואל נכון תדעו אדוני היקרים איך להתנהג בזה, כי אוצר יקר מלא ברכה לרעיון הישוב נמצא בהרב וואַקס, אם תכון ידו עמנו. והיה בזה שלום.

ביום ה׳ אשלח לכם העתקת הפרטי־כל מדבר האספה.

מכבדכם ומוקירכם, קז״וו.

עב.

חיפה, עיה״ק ת״ו, יום ב׳ י״א סיון תרמ״ה לפ״ק.

כבוד בני היקר מו״ה דוד נ״י, וחתני היקר מו״ה רפאל שלמה נ״י עם שלום רעיותיכם וצאצאיכם וכל אשר לכם שלום, ה׳ עמכם מחמדי רוחי!

בני היקרים! כל רגש ורגש שיעשה עלי רושם חזק לא אוכל לעבור עליו בשתיקה, וכמו למרות טרדותי כח נעלם יניעני לאחוז בעט ולרשום על הגליון את הדבר שהסב לי הרגש בהתפעלותי, ומי בתבל קרוב לי יותר מכם בני היקרים, אשר לכל בכם חיי רוחי? לכן אמהר ואשפוך רגשותי אל חיק הגליון, הנושא עליו שמכם.

תמול כחצות היום עליתי על האניה האוסטרית „ארקא״ ביחד עם ה׳ יחיאל מיכל פינס ועם ה׳ רוקח לעבור לחיפה לרגלי מלאכותי. הן כבר החלטתי לגמור עם יסוד המעלה ביפו, אשר קראתי לתושביה על ידי תל״ג כי יבאו מהם אלי. אבל מפיהם נודעתי כי לא יתכן לתקן שום דבר בנוגע למצב הקולוניסטים, אם לא אסע עכ״פ לחיפה, הקרובה למקום מושבם, ומחיפה אשתדל לגמור כל הענין בכי טוב. האניה עברה לדרכה לא הרחק מההרים אשר על יד החוף. אדמת החוף המשתרעת מיפו לחיפה, היא מלאה זכרונות קדומים, ביחוד רבו קורות דברי הימים, אשר נקרו ויאתיו במקומות האלה בימי הבית השני. פה התנוססה העיר טור־מלכא עם הכרכים והעירות הרבים שבנה ינאי המלך. פה התנוססה העיר „ביתר״, העיר המהוללה אשר לא כבה בה נר האומה ואור הרגש הלאומי גם אחרי אשר נשרפו מועדי אל בארץ הקדושה. הרגש החם והבוער באהבה לאומית לא כבה ע״י שאון שוטף מזרמי הדמים של אבותינו הנאהבים והנעימים שמסרו נפשם עבור ירושלים עיר קדשנו, עד שקם הגבור העצום ברב כחו בר־כוכבא ועל ידו התנא המהולל הוא ר׳ עקיבא בן יוסף, שחשף זרוע עוז ובשפתיו הדולקות לקיום תורתו ואומתו הביא רגש חי בלב ילדי בני ישראל, צעיריו וגבוריו, כי יצאו על יד בר כוכבא להקים דגל יהודה ולשבר גאון נשר רומא, אשר אחז בצפרניו את היונה ההומיה. כן, בני היקרים! מירכתי האניה ראיתי את העיר „נפת דאר״ הנקראת עתה טאנטורא, עיר רבת השם בקורות תולדות ישראל, בה נהרג יונתן החשמונאי. העיר הזאת עם חופה המהולל, הנֵה עד נאמן על השתלשלות המהלך המדיני שנתהוה בימי החשמונאים. הן אז כבר

פקחו שרי ישראל ומושליו לראות כי ארץ הקדושה על ימים נוסדה, ועל העם העברי לכונן אגודתו על ממשלת הים, ולכן השתדלו המכבים להציב יד לבני עמם בערי החוף. חלק קטן מהחוף נפת־דאר, שהנהו עתה כפר טאנטורא, שייך לאחינו הרומינים שהתעדו במושבת „זכרון יעקב" (סאמארין), ומשם דרך שעה וחצי להמושבה זכרון יעקב העומדת בראש גבנון אחד מרוכסי הר הכרמל. הבתים הלבנים הבנוים לתלפיות בהמושבה הנזכרה, התנוססו נגד עיני ככוכבים מזהירים ותהיינה כמו שלוחים וצירים מבשרים ישועה, כי עוד יבא יום ובתולת ישראל תעדה כליה, עדיה וחליתה, ותצא במחול משחקים. אמנם כן, הבתים האחרים האלה, העומדים בחלק הר הכרמל וליד הככר המשתרע עד נפת־דאר ואחריהם זה הים הרחב, צופים ומביטים על עתיד גדול ואחרית תקוה טובה. לא אוכל לתאר לכם, בני היקרים, את הרושם העז אשר פעלה עלי הראיה הזאת. עודני אחוז ברוב שרעפי למראה מושבות זכרון יעקב ועיני פגשו בחרבות עיר ביתר. שממת עולם מרחפת על המקום הזה, ומתי תחיינה האבנים האלה השרופות? ה' הוא היודע! אניתנו סבבה אח"כ את הר הכרמל עד אשר באה אל לשון ים חיפה, ונגד עיני הצהירה לבנת בתי האשכנזים הווירטמברגים, ואחריהם בתי העיר חיפה השוכנת לרגלי הר הכרמל. בשעה ח' בערב השליכה האניה עוגנה בחוף חיפה. הירח בהדרו אָצל מהודו על שטח פני הים שהיה שקט ושלו. ירדנו בשלום בסירת דוגה קטנה העירה. בני יסוד המעלה עוד טרם באו מצפת הנה ועוד לא עשיתי היום דבר. היום אבקר את פני ה' אליפַאנט הידוע, אשר לקח חלק גדול בראשית התנועה של ישוב ארץ ישראל. אל נכון קבלתם בני היקרים את המכתבים אשר שלחתי לכם עד היום. מצרי לא התעצלתי מאומה, וכמעט בכל שבוע שלחתי לכם מכתב והודעתיכם מכל אשר עמי. בשבוע העבר שלחתי לכם את פתשגן פרטי־כל מדבר האספה אש' קראתי ביפו.

היו שלום! יזכני ה' לראות אתכם בחו"ש והייתם שמחים ומְאֻשרים כאַות נפש אביכם דו"ש באהבה מקרב ולב עמוק,

קלונימוס זאב בלאמו"ר יעקב ז"ל וויסאצקי.

ביום אסרו חג של שבועות בא ה' י. מ. פינס ליפו ויביא לי דיפישה מאתכם אשר שלמתם גם בעד חזרה, בשאלכם מדוע נסתם כל חזון ממני. ובאמת תם אני ולא ארע סבת הדבר. הן במעט לא עבר אף שבוע שלא כתבתי לכם מכתב, והאם עד כה בוששו המכתבים לבא? או נעצרו באיזה מקום? אנכי לא מצאתי כל סבה להשיב לכם בדיפישה, מלבד תשובת ה' פינס, יען סמכתי כי עד כה וכה כבר קבלתם את כל המכתבים ששלחתי לכם עד כה.

והיו בזה שלום, הנ"ל.

עג.

חיפה, יום ה׳ י״ד סיון, תרמ״ה.

כבוד ידידי ויקירי הרה״ח מו״ה אלכסנדר צעדערבוים, מו״ל „המליץ״.

*) ידידי! כמה פעמים עלה במחשבתי לכתוב לך ולהודיעך על כל פנים שמץ דבר מפרשת המסע, מאשר ראו עיני ושמעו אזני בדברים הנוגעים לכלל הישוב וגם איזה הארת נתיב ומבט פנימי מצד השקפותי בענין זה; אבל טרדותי הרבות אלצוני לבטל רצוני. היום אצלתי שעות אחדות, והנני עורך אליך הדברים היותר נחוצים, למען תדע ידידי את אשר לפנינו.

אבל אחרי אשר הענין הזה מתחלק להלקים רבים ומן הראוי לשים איזו השקפות על כל חלק וחלק, אף כי מטבעם קשורים הם ובלולים יחד כשלהבת בגחלת, וטוב ויפה להאיר אור על כלל הישוב, השתלשלותו ותוצאותיו לימים יבאו, למען לא יגששו אחינו כעורים קיר ולא יסמכו על הודעות וידיעות פורחות באויר; לכן מצאתי לנכון לחלק דברי במכתבי זה לארבעה ראשים. הראש האחד יפנה על דבר יחס תושבי תוגרמה לאחינו היהודים היושבים בה; אדות יחס הממשלה ליהודים והמצב החמרי והמוסרי של אחינו הידודים פה. הראש השני יפנה להאיר נתיב על מצב המסחר בערי החוף של אזיה הקטנה, ובחופי סוריה הישנה, גם אעיר על דבר התועלת אשר תצמח לאחינו מרוסיה ופולין אם ידעו ויבינו להתאחז במקומות האלה וישכילו לבונן אגודתם על מכון המסחר הנאמן אשר לא יטה עקלקלות; ועל דבר העזר אשר ישיג רעיון „ישוב ארץ ישראל״ מישוב אחינו היודעים לכלכל דבר מקנה וקנין במשפט במקומות הנזכרים. הראש השלישי יפנה אל ארץ הקדושה, על דבר הארץ וטובה ואפשרות התפשטות עבודת האדמה בקרבה. וכן לא אמנע מחות דעתי על דבר המכשולים והמניעים שעמדו לשטנה לאחינו אלה, אשר שלחו ידם לעבוד את אדמת הקודש, והפריעו את מעשיהם. ועד הרביעי אבוא לדבר על דבר חרשת המעשה בארץ הקדושה, אשר ממנו פנה ממנו יתד לקיום הישוב באופן נעלה מאד.

א) התוגרמים בכלל כמו כן הערביים אדוקים מאד באמונתם, והרוח הלאומי החי בקרבם נוטה יותר לרוח היהדות, מאשר לדת הנוצרים. יען היהודי, שגם הוא בן־ארץ הקדם, עומד בקרבת רוח ומדות עם הישמעאלי שעוד לא שנה את טעמו, ומצד הקורבה הזאת יבטח יותר ביהודי מאשר בנוצרי. את הנוצרי ישטום וישנאהו תכלית שנאה, בעוד אשר לבבו טוב להיהודי, והנטיה

*) נ״פ׳ בהמליץ ס״ו תמוז תרמ״ה נומר 45 46 47.

הפנימית הזאת תוכל להביא לנו תועלת רבה. אנחנו, אשר כבר ידענו ונדע את דרכי הקולטורה האירופית וכבר הצטיינו בה במדה יותר גדולה, נוכל להיות למורים ומלמדים להועיל להתוגרמים, אשר גם הם פקחו עיניהם ומרגישים נחיצות ההשכלה. וביחוד נוכל לתקוע יתד במקום נאמן באהבת הממשלה אותנו. הן כל השלטונים שמשלו על תוגרמה לא שנאו את היהודים, ומיום שהֻגלו יהודי ספרד הגלת שלומים ויבאו לחסות בצל תוגרמה לא ידעו רע. הממשלה הגינה על נפשם, על דתם ועל רכושם. והשלטון המושל כהיום הזה הוא אוהב נאמן לבית ישראל, כאשר עינינו ראות, שבכל עת יבקש להראות לעם ישראל את אהבתו ובטחון לבבו בנו, ובכל עת ירים את אלה המצוינים מאחינו הספרדים למעלה ראש, ויכבדם באותות כבוד ויקר. ולוּ היו לנו חכמים משכילים בכל דבר חכמה ומדע וסופרים מהירים בשפות טורקי וערבית, כאשר הצטינו אחינו באירופא בידיעות שפות ארצות מולדתם, כי אז היינו לתהלה ולברכה בקרב הארץ, ורבים היו זוכים למשרות גבוהות ורמות. לוּ ידעו אחינו בתוגרמה את השפות המתהלכות בארץ על בורין, כאשר ידעו אחינו בצרפת ואשכנז, ברוסיה ואוסטריה את שפת ארץ מולדתם, ומהם רבים שעלו ראש בידיעתם הנפרצה במשא חזון ושיר, כי אז התחממו הקוראים התוגרמים לאורנו, ואחינו החכמים היו חיים חיי כבוד ונחת.

עינינו הראות שכל מי מאחינו הספרדים שהצליח לו כשרונו לדעת לעות דבר, וה׳ חננו בלשון למודים ובעט סופר מהיר בשפת המדינה, האיש הזה זכה לגדולה. אבל אחינו אלה — היינו הספרדים — עוד טרם נתבשלו כל צרכם, עוד יחסר להם הרצון העז ל כ ל ד ב ר ה נ ו ג ע ל ה ש ת ל מ ו ת. וגם למודי חול אשר ילמדו, הם אצלם רק בתור מלאכה ולא חכמה, ומצבם החמרי הולך אחוז יד עם מצבם המוסרי אשר עוד לא נשתלם כראוי. והיה אם אחינו האירופים שכבר רכשו להם אהבת הידיעות והמדעים, אם הם ישאו לב לכונן גם כן לחקר השפות הנחוצות פה, והם יבאו ויֵאחזו בארץ, אז יש לנו תקוה כי הממשלה הרוממה תתמכם ותקרבם בימין עוזה, ובעלי יתרון הכשר ושאר רוח יזכו לעמוד במקום גדולים.

בקצרה אגיד: יתרון הכשר אחינו ילידי רוסיה יכול להביא תועלת רק בתוגרמה, במקום שלא נפרץ חזון הקולטורה וטרם האיר השחר. לא כן באמריקה, מקום אשר כבר יצא השמש בגבורתו, והרוח פרין קדמה וימה; שם אין תקוה לישראל, ואין לו לקוות, רק כי יתבולל בעמים, ורק אז לא יבוש ופניו לא יחורו.

ב) מי שמכיר ויודע מצב המסחר בתוגרמה יודה, כי הישמעאלים לא ירבו לשלוח במסחר ידם, וגם המועטים שבהם המוצאים מחיתם ממסחר, הוא רק מפסולתו, היינו כי לא יערבו את לבם לבקש מזמות (שפעקולאַציאָן) במסחרים גדולים הדורשים אחריות, כי אם יספיקו להחזיק חנויות קטנות מכל מיני מאכל ווני־מרקחה, מבלי שים לב לסול מסלות לתוצאת ארצם, להתבונן

היטב איזה מין יוכשר להובילו לאירופה ששם מקחו יפה ומשובח. הסוחר הישמעאלי יושב סגור בתחום עירו, שם יקנה ושם ימכור, ורק הנוצרים ורובם מבני היונים הם הם הרוח החי באופני המסחר שמה. הם יתנו עזבונם בתבואות הארץ, במשי בלתי מעובד, בעורות, בצמר, בצמר־גפן, ביין, בשמן זית, באורז וטאבאק וכל פרי הנגב, ואירופה סוחרתם, בשלחם את התוצאות האלה אל המקומות הנדרשים. אבל לאשר רבו חמרי המסחר והסוחרים מועטים, יען אופן מסחר כזה, לשלח אניות מלאות לאירופה, דורש סכום רב ולא יצלח בלתי אם ביד עשיר ובעל אוצרות — לכן גם פה לא הרימה הקונקורינציה ראש, ועוד יש מקום לסוחרים רבים מאחינו ולכשרונם להתגדר בו. בעברי על דרכי מקונסטנטינופול ליפו דרך ערי החוף של אזיה הקטנה ושל סוריה הישנה, כמו מארסין (החוף הראשון של אזיה הקטנה בבואנו מסוריה, משם יוביל הדרך ביבשה לעיר תרשיש ולעיר הבירה אַדַאנָא, בירת המחוז הנקרא כשם העיר. — עתה התחילה חברה בריטנית לעשות מסלת ברזל ממארסין לאדאנא, והצעד הזה הנהו גדול ונכבד מאד, כי לפי הנראה תוסד אח״כ גם כן המסלה לבגדד על יד חוף פרת), אלקסנדריטה (חוף ארם צובה וארם נהרים), לודקיה, טראבלוס של דמשק (חוף הרי הלבנון), ביירוט (בארות), והתבוננתי על מעוט הסוחרים שבתוכם ורבוי התוצאות ויבול האדמה, וגם המעט הזה ימָצא רק ביד הנוצרים, אז נפל לבי בקרבי. אמנם יש להשתומם על המראה הזה. הן במקומות כאלה אשר יש ויש ידים להמסחר, ובארץ הזאת אשר היהודי יוכל לחיות בשלות השקט, לא נמצאו יהודים יודעי מסחר למכביר. ואם נמצא במארסין ובשאר ערי החוף איזו ספרדים, הלא הנם עניים מרודים, עושים במלאכות פחותות, כמו רצענים ורודדי פחים וכו', וכמה סוחרים מאחינו יכלו להוציא שם לחמם בכבוד, גם לעשות עושר במשפט, מבלי הדָרש לאחוז במאזני מרמה. ואיך לא אתפלא על אחינו שכווצו עצמם במקומות לא תכילם הארץ, וההכרח יאלצם להונות ולרמות, עד כי גם ערמתם לא תועיל להם, וכבר נתיבש לשד מחיתם, ועוד מעט ואיש בשר זרועו יאכל ח״ו. ומדוע לא ישימו לב להתישב במקומות אשר כשרונם ומעוף תבונתם ישביעם רצון, במקומות רחבי ידים שעוד לא החזיקו שבעה אנשים במסחר אחד, והמשתכר לא ישתכר אל צרור נקוב, ובמשך הזמן אחרי אשר יורגל בהארץ ודרכי המסחר פה יתודעו לו אל נכון, אז עוד ישבע לחם בכבוד ולא ידע מחסור ודאגה!

הרבה הרבה התבוננתי בענין זה, חקרתי ודרשתי מפי התושבים על מהות תוצאות הארץ, תהיתי על קנקן המסחר במקומות הנזכרים. ולפי שראיתי אדַמה, כי אם יתחברו לחברות קטנות, מחמשה עד עשרה חברים, ולכל חבר יהיה הון מסך חמשת אלפים עד עשרת אלפים רו״כ, וחברה משותפת כזאת שחוברה לה יחדו מעשרה אנשים יודעי מסחר וקנין אם תתישב במארסין או בשאר ערי החוף, ויקנו תבואה הנשלחת לליווערפול, ומשי לשלוח למארסייל, שמן זית

לרוסיה וכדומה, וכל אחד ואחד מהשותפים יתישב במקום אשר לשם תשלח החברה מערבה ועזבונה, אז אין כל ספק כי במספר שנים לא כבירות תעשה החברה עושר רב. מלבד אשר על ידה ימצאו רבים מבעלי כשרון מאחינו (המוכשרים להיות מנהלי פנקסאות ועורכי חשבונות) מחיה וכלכלה, ולא יאלצו להיות נודדים ללחם באירופה, אשר שם רבו בעלי כשרון ואין להם מקום להרויח. וכמה וכמה חברות כאלה תוכלנה להתישב בערי החוף של אזיה הקטנה ובפנים ערי המדינה, כמו בחיפי סוריה הישנה ובפנים עריה. ואם ירבו ישובים כאלה על ידי אחינו במקומות הקרובים לארץ הקדושה, אזי תצמח מזה תועלת רבה לענין הישוב בפלשתינה; המסחר שם ידים ראש, ועל ידו תפרהנה עבודת האדמה וחרשת המעשה. וכל מבין יבין יקרת חין ההצעה הזאת אשר תהיה לאבן פנה וליסוד מוסד „לישוב הארץ".

ידידי יבין, כי נגעתי אך בקצה עטי בענין הנכבד הזה אשר ממנו תוצאות חיים לאלפי משפחות מאחינו. כי אם אובה לברר הענין הזה מכל צדדיו, אז לא יכילם מכתב, אחרי שעלי לדבר ברחבה על אדות תוצאות האדמה, ערכן ומקחן, ועוד דברים רבים אשר יש ויש לדבר בהם. אבל במכתבי זה הנני רוצה להעיר און ידידי בדברים כלליים. בכל זאת לא אוכל לעבור מבלי העיר על ענין אחד, והוא: כי לרגלי המסחר בערים הנזכרות תולד „חרשת המעשה" אשר בכחה לתת לחם לאלפי משפחות: למשל הזיתים ושמנם יכולים להרחיב דבר הכנת השמן באופן נעלה מאד. הישמעאלי הורגל לסחט את הזיתים על ידי טחנות בית הבד בתארה משנות קדם, ועל ידי זה ילך שמן רב לאבדון, כי אין בכח אבני הטחנה לכבש הקורות של בית הבד לסחט את ליח השמן כלו הנמצא בהזית, ולא יוציאו איפא שמן זית זך אפילו כדי שליש ממשקל הזיתים. לא כן אם הטחינה והכבוש יֵעשו על ידי מכונות הקטור, כמו שעושים בצרפת, אז יש ויש בכח הזית להוציא שמן עד חמשים למאה, מלבד זכות השמן בעצמו ומתק טעמו. עתה יטחנו פה הזיתים עם הגרעינים יחד והגרעינים יפליטו מרירות, גם יקלקלו טוהר פני השמן, עד כי לא יצלח לאכילה, בעוד שיש בכח מכונות הסנון לסננו ולהצלילו ולעשותו טוב ויפה כשמן הפרובינצי, העולה על שלחן עשירי עם, — ועל ידי זה יוכפל מחיר השמן. כן נוכל להוציא, ע"י מכונות מיוחדות לזה, שמן עד 15 למאה מהגרעינים הנכתשים ופסולת השמן, אשר לא יצלח כה למאומה, ותושבי המקום ישרפו אותו במקום עצים להסקה, ואם נכונן פֿאַבריק כזאת ונקנה מאת בתי הבד הנמצאים פה ומבתי ההכנה לעשית שמן זית את הפסולת במחיר מצער, אז נוכל לכונן בזה מסחר גדול, אשר ריוח רב צרור בו (וכבר הכינותי הצעה מיוחדת בענין זה, אשר אודיעך פרטיו). ומזה תבין ידידי כי דברתי רק בדרך משל מהזיתים לבד, ותועלת כזאת נוכל להוציא ע"י מלאכת חרש וחושב גם משאר תוצאות הארץ.

ג) בקרתי כל המושבות של אחינו שנתיסדו בין יפו לירושלים, „פתח

תקוה" עם המושב „יהודיה", „ראשון לציון", „עקרון", „גדרה", תרתי שדותיהם ועמקיהם, גבעותיהם ורוכסי הרריהם, וראיתי כי אמנם לא נופלת ארץ הקדושה מתהלתה ותפארתה בספרי קדשנו. טיילתי בין הגנים והפרדסים אשר בסביבות עיר יפו — זאת העיר המהוללה בגנותיה העושים פרי ארצות הנגב, כנעאפאל במשמני איטליה; שמתי לב על העמקים העוטפים בר אשר בבקעת השרון ועל פרי כרמי גפן אשר סביב קרית יערים; התבוננתי לרחבי ארץ במסבי עיר חברון, — ומכלם נוכחתי לראות כי הארץ הזאת טובה היא עד מאד, ועוד יש בכחה להוציא רב תנובה. אבל לדאבון לבבנו נסתמו מעינותיה; העזובה הרבה השלטת בארץ זה כשנות אלף, העמיקה שחתה את טובה וטיבה, עד כי חדלה לפי שעה לתת מתקה ודשנה, יען תהסרנה לה ידים חרוצות. כה נראה ונפגש בארץ הקדושה על כל צעד וצעד גני עדנים עם שממות עולם. כל מקום שהלו בו ידים חרוצות יתנוסס ברב הוד והדר, עד כי נאמין כי רגלינו עומדות במבחר גלילות איטליה, והתעיף עיניך והנה מקום שמיר ושית, חרבות דור ודור, חורב בסף! מחזות כאלה חליפות בארץ הקדושה בכל מקום, יען מה? יען עברו שנים רבות והארץ השמה.

המסות והנסיונות שעשו האשכנזים הווירטעמברגים בארץ הקדושה על ידי יסוד מושבותיהם, בסאראנא (שרון) הקרובה ליפו, ברמלה ובחיפה, יתנו אותותיהם אותות כי ברכה רבה צפונה בעבודת האדמה בארץ הקדושה. וגם אם נביט בהשקפה שטחית על המושבות אשר לאחינו בזה נוכל להוציא גם מהם משפט, כי אדמת הקודש מוכשרת לעבודה. אם נביט על יפי נוף פתח תקוה, על שרמותיה העטופים בר, על כריה המכוסים בירקרק חרוץ; אם נשא עין אל הרי ראשון לציון, נפגש הוד כרמיה עמוסים בעצי גפן יפים ומהוללים. אם נתור בעמקי עקרון הברוכה נראה תלמיה ירוו דשן, ואם נתבונן על רחבי אדמת גדרה ועל יפעת עמקיה — אז בפה מלא נוכל להגיד כי טובה הארץ מאד מאד. אבל אם נכרה אזן להקשיב הקולות היוצאים מפיות אחינו העובדים, לא נשמע בלתי אם נהי ואנחה. עובדי פתח תקוה מר יבכיון, פולחי ובוקעי תלמי יסוד המעלה יאנחו מרה, ונודדי גדרה קול ברמה ישמיעו על חלקם כי לא נפל להם בנעימים. ומי אשם באלה? מדוע לא ירחיבו העובדים היהודים צעדיהם תחתיהם? האם אשמה בזה אדמת הארץ הקדושה, ובאוירה תלוי קולר הקלקלה? האם ברית כרתה לתת מתקה ודשנה רק להאשכנזים ולא לבניה היהודים? האשכנזים התערו בארץ כאזרח רענן, ואך היהודים הנם בכל רע, ומדוע? אולם כשנבא לחקור התחלת הישוב מאחינו בארץ ישראל ונתבונן היטב על הדרכים והאמצעים שהשתמשו במו אחינו אלה שרצו לכונן להם מושבות בארץ ישראל, אז נדע כשחר נכון מוצא הסבות שהסבו ברעתם.

ידידי יודע, כי התחלת תנועת ישוב ארץ ישראל לא יצאה לאור על ידי

הבטה פנימית ביעוד לאום ישראל וקיומו לימים יבאו, ואשר טבע הדבר חייב את אחינו כי ידאגו לאחריתם, לבל יהיו עוד כצפור נודד, כי אם להתישב בארץ ולהרבות בעבודה ומלאכה, ואשר על ידי זה תתעלה אחרי כן מעלת העם ומדרגתו במוסר למעלה ראש. לא! הסבה הזאת לא עוררה את אחינו אשר ישנו שנת עולם בקפאון הלב לצאת לפעלם ועבודתם בארץ אבותינו, כי אם ימי הפרעות והמהומות עשו זאת, הימים שיד היחפים היתה בם ויכום ויכתום עד חרמה — אז הרדו אחינו מקנם וברחו על נפשם מחמת המציק; אלה ברחו לאמריקה, ואלה נסו כמנוסת חרב לארץ ישראל. רוב העולים והגולים היו עניים מרודים, שלא היה להם מאומה, ובגפם באו לבירת תוגרמה. התנועה הזאת עשתה רושם רע בלב ממשלת תוגרמה, אשר עוד לא תדע שלו מלהקות הנודדים הטשרקסים, שהוכרחה למצוא להם מקום, על פי הברית הברלינית, אשר אכפה את תוגרמה להוציא את הטשרקסים מבולגריה ולהושיבם בארצותיה. רבת שבעה הממשלה יגון ועצב מהנודדים הנכרים, ולכן פחדה פחד מהמון העניים של היהודים אשר כארבה באו וכילק פשטו במחוזותיה. מלבד אשר צוררי ישראל לא שמו יד לפה, ויכו בלשון את האֻמללים האלה אשר ברחו על נפשם, וישימו אליהם עלילות דברים, דברי הבל ורעות רוח, עד כי ראתה הממשלה לעצור בעד זרם התנועה הזאת שהתעתדה להיות לה לפוקה ולמכשול, ואלה שדחקו את עצמם ובאו דרך חורים וסדקים לארץ הקדושה, היה גורלם נקיון שנים וחרפת רעב, והמעטים מהם שהביאו צרור כספם עמהם, באו ליפו או ליתר ערי החוף, מקומות מוזרים להם, בארץ נכריה ובין עם אשר לא ידעו ולא ישמעו לשונו, ושמה אמרו להם לקנות שדות ולבנות להם בתים. הם לא ידעו ולא הבינו מאומה ממהות עבודת האדמה, גם לא היה להם מורה דרך אשר יצא ואשר יבא לפניהם, ואדרבה עוד היו להם מתעים ומשגים אשר שאפו להון ולא נחלו על שבר יעקב, ונכשלו בבני אדם שאינם מהוגנים, בסרסורים אשר בטנם כקבר פתוח ולא ידעו שבעה. הרמאים האלה הונו את הגרים, ירחים שלמים דחו אותם בלך ושוב. היום המציאו להם מציאה יקרה: גן עדן העומד להמכר בקרבת עזה, ומחר תארו להם משכנות שאננים במחוז אשקלון; היום המציאו לפניהם מקום מאֻשר אשר מהרריו יחצבו נחשת וברזל על יד ים המלח, ומחר—מקום אשר שעריו אבני אקדח, ובעד כל צעד וצעד שאלו כסף הדרוש להוצאות לנסוע לראות ולחזור ולראות, והמקוים לאושר ישבו ואכלו שארם מעל עצמותם, שלמו בעד כל דבר על אחת שבע, עד שקנו איזה ככר אדמה שלא היה שוה מאומה, או כי אוירו רע, יען הסרסורים רצו להרויח גם בזה, קנו זיבורית ומכרום בתור עדית. ועד שעמדו הקונים על הקרקע נשארו כמצולה שאין בה דגים: לא היה להם כסף לבנות בתים ולא לקנות בקרים וכלי מחרשה; לא היה להם זרע לזרוע ולא לחם לאכול. היפלא איפוא כי לא הצליחו אלה מאחינו שהתמכרו לעבודת האדמה בארץ הקדושה? ומי אשם בכל אלה? האדמה או אויר ארץ אבותינו? לא ידידי! וגם אם נאבה להוציא משפט מעוקל לא נוכל לשים האשם בארה"ק.

וגם אחרי אשר חדלו ימי המבוכות ודבר הישוב נפסק להלכה למעשה, גם אז לא שמו אחינו אל לבבם לחשוב דרכם מראש, כי אם איש לעברו תעו, כל אחד ואחד קבל עליו לתור את הארץ, לראות השמנה היא אם רזה, ולקנות אחרי כן אדמה אשר תיטב בעיניו, ובין כך וכך הוציא כסף רב, וגם אותו תפשו הסרסורים בכף וימוצו דמו וחלבו. איזה חברות בחרו במלמדים ושוחטים, אנשים אשר לא ידעו אף מה מהנעשה בעירם, ואותם שלחו בתור תרים ומבקרים, ובהם בחרו כי יקנו עבורם קרקעות בארץ הקדושה — והבטלנים האלה שגו והוליכו אחרי כן שולל את שולחיהם, ואיזה מהם רצו לעשות מזה קרדום, — וכה הלך כסף רב לאבדון והרבה נפשות נאחזו במצודה, כי התרים האלה כחדו את האמת תחת לשונם ולא הגידו מכל הנעשה עמהם, הללו את האדמה אשר קנו על ידי הסרסורים אם כי לא טובה היא, ורבים מאחינו גמרו את ההלל...

מה נשתומם אם נראה מושב „יסוד המעלה" אשר הללוהו בשערי מכתבי העת, וכל יודעי פרק בהלל והודיה נתנו כבוד להמיזריטשים על אשר הקימו להם מושב מכספם ולא פגעו איש, לא בקשו מתנות מאדם ולא הלואות בשר ודם; אבל מה נאמר אם נראה את האֻמללים האחרים ומספרם שבעה בעלי בתים, אשר עוד אין להם אפילו קרקע. אמנם קנו אדמה על ידי צירם ה' ליב ראָבין ועוד אחד עמו, אבל עוד טרם השיגו כתבי־המקנה, אם גם כבר שלמו בכסף מלא; אין להם בתים, לא שורים ולא כלי מחרשה, כי אם נפש ריקה ובטן רעבה, וצירם ומנהלם ה' ראבין מתאמר להיות מושלם וראש לצרותיהם, ובעבור טרחו ומשאו יקח די שלומים שמונים רו"ב לחדש, בעוד אשר העניים האֻמללים האלה יושבים בצפת וגועים ברעב, ומה נאמר על זה? האם לא ימס לבבנו כדונג? וגם מי שלבבו יצוק מברזל ונחשת ישבר לרסיסים בראותו העושק והמרוצה מצד האחד ובערות אחינו מצד השני, הבוחרים באנשים שאין להם לא ידיעות העולם ולא שום מושג בדבר מלאכותם, ואותם ישלחו למקום שאין מכירין לתור להם מקום מושב!

שמע ידידי! מעולם לא תעו ולא נתעו אנשים באופן כזה, כמו שנאחזו אחינו אלה ברשת. ובאמת מי זה יאמין שאנשים בעלי צורה ובעלי שכל ילכו כבהמה בבקעה אחרי מאשרים מתעים, או כי יתעו ללכת בלי שום מורה ומנהל אל אשר ישאם הרוח, בטרם קנו להם אפילו מושג קל מהמקום אשר ילכו לשם, ומבלי דעת אף שרטוט מהחוקים השולטים במקום אוֹתה נפשם בו? לא ידידי! לולא ראו עיני לא האמנתי, כי בני ישראל שפקחים הם ישתטו באופן כזה. העם אשר אוהביו ואויביו ירימוהו על נס על דבר יתרון הכשרו ושאר רוחו אשר יחיהו ופקחון עיניו באשר יראה ויביט תמיד בחורים וסוקים ויזהר מהלכד בפח, ופתאם עצם עיניו ולא ראה הבורות והמהמורות, עד כי שבע נפל! בני ישראל שמטבעם לא הסכינו ללמד אלופים לראשם, ופתאם הרכינו ראשם והרכיבו על גביהם שוטים ופתאים, רמאים ונוכלים שהוציאו והאבידו כספם

בענין רע. פלא היא ותהי לפלא! — חקרתי ידידי בכל מקצעות הישוב, וראה מה שמצאתי והעליתי במצודתי:

א) חלילה לאיש עני לעלות לארץ הקדושה, כי בנפשו הוא, עוכר שארו ועל בני ביתו לא ירחם. אפילו מי שיש לו אלף או אלפים רו"כ גם הוא לא יוכל להאחז בארץ, ולכל הפחות דרוש לאיש הרוצה להתישב בארץ הקדושה ולעבוד אדמתה — באופן שיוכל לקות כי ימצא לחמו — סך שלשת אלפים רו"כ.

ב) החברות אשר לחובבי ציון מחויבות לבחר להם אנשים ידועים ונקיי הדעת, גם בעלי חכמה ובקיאים בארץ הקדושה, היודעים להלוך עם רוח המושלים ומבינים שפת הארץ; נבחרים כאלה צריכים להיות בירושלים, יפו וחיפה, והאנשים האלה ידרשו ויחקרו בכל עת אחרי אחוזות העומדות להמכר, ובלי ספק ישתדלו לבקר את המקומות האלה ולהתודע אל נכון על טוב אוירם ועל טבע המים, על מהות האדמה, אם מוכשרת היא לחטה ושעורה או לנטיעת אילנות, וכל אשר יוָדע להם בזה יודיעו בבירור ובפרוטרוט להועד המרכזי. כל מי שירצה לעלות לארץ הקדושה על מנת לקנות לו שם ארמה, אחרי אשר יהיה בידו הסך האמור לעיל, יפנה בבקשתו אל הועד המרכזי, ולכשיתאספו ביד הועד המרכזי על כל פנים עשרים בקשות כאלה, וכל מבקש יצרף לבקשתו סך שלש מאות או חמש מאות רו"כ דמי קרימה, אז יצוה הועד על נבחריו בארץ הקדושה כי יקנו אחד מהמקומות העומדים למכירה, אשר יכיל השטח הנדרש לעשרים משפחות. אחרי אשר יקנה הועד את האדמה יצוה תיכף לחלקה על ידי אדרכלים (אחרי אשר יקציעו מהאדמה הנקנית מקום מיוחד לבנין בתים הדרושים עבור עשרים המשפחות, ומקום מיוחד לגנים עושים פרי אדמה, אשר גנים כאלה מוכרחים להיות סמוך להבתים, וגם את מקום המושב יחלקו לחלקיו לפי מספר המשפחות אשר יבאו להתישב), אז יודיע הועד המרכזי להקונים ויצוה עליהם כי ישלחו איש איש שנית על חשבונו סך חמש מאות רו"כ, למען יעלה ביד הועד לצות על עושי רצונו בארץ הקדושה לבנות הבתים והרפתים הדרושים למשפחות הקונים.

ג) אחרי ככלות הכל, יסע לארץ הקדושה רק אבי המשפחה עם אלה מבני ביתו אשר כח בהם לעבוד, ושאר הנלוים עליו שאינם מוכשרים לעבודה ישארו בביתם. ואחרי אשר אבי המשפחה יכין כל הדרוש: יקנה שורים, את ומחרשה גם יזרע שדהו ויטע גנתו, וכעבור השנה הראשונה — אך אז יביא אליו את בני משפחתו. אם ככה יעשה, אז לא ידע מחסור, חובבי ציון לא ישמעו קול אנחה, והעובדים יראו חיים בעמלם שיעמלו תחת השמש. לא כן אם במנוסה יצאו מביתם ובחפזון יבאו לארץ הקדושה, וכנוסי מלחמה יפלו ביד הסרסורים אשר לא ידעו רחם, אז לא יועיל להם כל הון, כספם ילפת ארחות תהו ובשרם ישאו בשניהם ונמקו בעונם על אשר פחזו כמים. זאת חקרתיה כן היא!

עוד זאת חקרתי, שמענה ודע לך: כי עיקר ההצלחה בארץ הקדושה בענין עבודת האדמה תלוי בנטיעות. אחינו האכרים בארץ הקדושה לא יוכלו לחיות על הלחם לבדו, כי אם על מוצא הכרמים וממטעי זיתים ושאר אילנות עושי פרי נגב. הדבר הזה יש בכחו להעשיר את בעליו; אבל לא בשנה אחת תצמיח גנה את נטיעותיה. והיה אם יעשה המבקש להתישב בארץ הקדושה כפי אשר כתבתי, כי מקודם יכין שדהו, יבנה לו בית, יפלח וישדד אדמתו, וההכרח לא ידפקהו, — אז לאט לאט יעלה בידו לנטוע בכל שנה איזה מאות אילנות, ואחרי עבור חמש או עשר שנים יאָשר בארץ ויעלה בידו לשבת בשלות השקט תחת גפנו ותחת תאנתו. זאת היא העצה היעוצה. אולם אם יריעו אף יצריחו אלה המתימרים בשם אוהבי הישוב ויפריזו במכתביהם אשר ישלחו בכל קצוי הארץ להודות ולהלל לפאר ולשבח את הישוב במדה נפרזה, אל יאמינו להם, כי אך טובת עצמם ידרשו בזה, למען יעלה בידם לתפוש את קלי הדעת מאחינו, אשר יבאו לקול הזה בטרם הצטידו, ובזה יעשו רעה לנפשם ויגמלו רעה לענין הישוב בכלל, כי האֻמללים ירעבו והתקצפו וקללו... וכדי בזיון וקצף!

עוד הפעם אגיד: תקוה טובה צרורה ברעיון הישוב לאחינו ובני עמנו. אבל אך ורק אם במהון וישוב הדעת יעשו מעשיהם, אז לא אפונה, כי אחינו היקרים אשר יביאו כספם וכחם עמהם ישבעו לחם ויהיו טובים, לא כן אם ישמעו לקול מלחשים וכל אחד יאמין לדברי שוגים ומשגים, תועים ומתעים, אז יניחו מעט כספם על קרן הצבי, ואת נפשם ונפש כלנו הם חובלים.

ד) כל היודע ובקי בתהלוכות התפתחות מושבות חדשות בימים אלה, ימי תקופת הברזל והאש, יודה כי אגודת הקולוניזציה נוסדה עתה רק על חרושת המעשה, ושלישה הוא המסחר. עבודת האדמה הנָהָ רק סעיף לה. על פי השיטה הזאת התבצרו הבריטנים בהודו, ההולנדים בארץ האשאנטים, הפורטו־גיזים בערבות אפריקה והאשכנזים באגן־קאנגא, וכן ראו עיני במושבות האשכנזים בארץ הקדושה. אם נשא עין אל הקולוניה הוויטטמברגית בחיפה ונראה הדר בניניה, יפעת חוצותיה ומנוחת תושביה, אז נדע כי מאֻשרים הם בארץ, ואין גם אחד בהם אשר ידע מחסור. אבל נשאל את פיהם: מי ומה הביא להם את הברכה הזאת? האם רק עבודתם את האדמה? אז נשמע מהם תשובה נצחת: „מרבית מלאכתנו היא מלאכת חרש וחושב, אך לא נניח ידינו גם מעבוד את האדמה". כל אשכנזי שהתישב בהמושבה הנהו אמן, זה רוקע פחים וזה לוטש ברזל, זה עושה עגלות והשני יתפר מרדעות, וכל אחד עוסק במלאכתו — מלבד אשר יאציל שעות לעבודת האדמה בגן ובשדה, — לכן לחמם נתן ומימיהם נאמנים. ואם גם אנחנו נאבה להגדיל ולהאדיר את הישוב בארץ הקדושה, אז עלינו להקציע מקום גדול לחרושת המעשה, המקור הנאמן להשביע רצון לאלפי עובדים. הרעיון הזה לקח לבי עוד בטרם דרכו רגלי על אדמת ארץ הקדושה, ועוד בזמן האספה בקאַטאָוויץ הריתי והגיתי בזה, הצעתי מחשבתי לפני אחי

ורעי אשר חננם ה׳ בעשר ויש להם כח להאציל סך כסף ליסד הדבר הנכבד הזה שהוא הוא יסוד מוסד ואבן פנה לישוב ארץ הקדושה. אבל בכל זאת היה לבי נוקפי, מי יודע אם ארץ הקדושה מוכשרת לחרושת המעשה; לכן בבאי לארץ ישראל חקרתי ודרשתי היטב בענין זה, גם לנתי בעמק הלכות הרעיון הנ״ל, ומה מאד אשמח בראותי כי לא זרעתי על צחיח סלע וכי ב״ה השערתי בנויה על עמודים חזקים אשר לא ימוטו.

הרבה הרבה יש לעשות בדבר הפבריקציה בארץ ישראל. והנני לפרט פה ענינים אחדים אשר בכחם — אם יהיו לזה האמצעים הדרושים: כסף ובעלי מלאכות המבינים מהות מלאכתם — להמציא לחם לאלפי עובדים ולהאציל ברכה לאלה אשר ישתתפו בהקמת הבתים האלה:

א) להכין בית מלאכה לעשות מלח ציטרון. המין הזה הוא דבר יקר ונדרש בכל קצוי ארץ, ופה ביפו או בצידון גדלים ציטרונים לרבבות, אשר מעסים חומצם יעשה המלח הנזכר, וכבר נסה אחד מאחינו שבא מרוסיה והתישב ביפו והוציא על זה הוצאות ואחרי עמל ויגיעה עלה בידו לעשות את המלח הזה. אבל לא עלה יפה במראהו, יען לא ידע מאומה מחכמת החימיה. אחרי כן פנה לאחד מחכמי החימיה בצרפת וישאל את פיו מה לעשות למלח הזה כי יהיה נחמד למראה? החכם הצרפתי ההוא בטובו הורה לו את המעשה אשר יעשה, אבל עתה אין כסף לאיש הנזכר, ולפי אשר בנתי בדבר הזה נוכחתי לראות כי הפבריקה ההיא תצמיח ישע רב, ותתן עבודה לעובדים רבים; וכבר הכינותי על אדות הדבר הזה הצעה מיוחדת.

ב) עבוד העורות ועשית עור לנעלים. מה טוב היה להקים פה בית מלאכה לזה, וכבר נסה אברך אחד מילידי הארץ וילך לפאריז וילמוד שם את המלאכה הזאת על בוריה, ועתה שב לפה והברת כל ישראל חברים נתנה לו מקום במקוה ישראל, לבנות לו שם בית מלאכה; אבל הכריב לו האמצעים האחרים, וירצה להשתתף עמנו.

ג) אדות כבישת הזיתים, סנון השמן, עשית שמן מהפסולת והגרעינין, שכבר דברתי מזה למעלה, ורבות לי לדבר בענין זה. וכבר הכינותי על זה הצעה מיוחדת, בו אשא ואתן בפרטי הדברים.

ד) להכין בית מלאכה לעשות רעפים, אחרי אשר הרעפים יובאו ממרסייל לארץ הקדושה.

ה) בית מלאכה לעשיית היין ולתקנו כעין יין שמפניה.

ו) בית מלאכה לעשות בורית מהפסולת של הזיתים.

סכומים רבים נוכל להוציא על הקמת פבריקות כאלה, ועבודה רבה נוכל לתת על ידי זה לאלפי עובדים, וגם להביא ריוח מסוים לאלה אשר יתנו

בכספם לדבר הזה, — כי כשאני לעצמי לא אוכל להאמין כי דבר „הישוב" יצא למענהו על ידי נדבות נדיבים; לא בנדבות יכון ישוב ארץ ישראל ולא בכסף צדקה תבנה ארץ, כי אם על ידי עבודה ומסחר, על ידי חרושת המעשה אשר תביא שכר טוב לבעליה.

עוד ענין אחד מצאתי לנכון לדבר אֹרותיו דברים אחדים. על ידידי לדעת, כי עלינו להשגיח גם על אחינו ילידי ארץ הקדושה, שגם כעת רבים מבני ארצנו הקדושה, ומהם מבני ציון היקרים באמת, מוכנים לעבוד בכל עבודה, למען ימצאו מחית נפשם, כי כבר קצו בלחם הקלוקל, הוא לחם החלוקה אשר כל אוכליה יאשמו. ועל חובבי ציון מוטל החוב לדאג גם בעד הבנים היקרים האלה, אשר סוף כל סוף הם התחילו בענין הישוב. כי לולא היו קהלות מאחינו בארץ הקדושה, כי אז לא יכולנו עתה לדבר מעבודת האדמה פה. ומה גם כי תצמח על ידי זה טובה רבה לאלה מאחינו שיבואו מחדש, אחרי כי הנולדים בארץ יודעים שפת המדינה ומכירים טבע המקום וטבע התושבים, והטובים שבהם ישמחו מאד אם יעלה בידם לעזור לדבר „הישוב". וגם הממשלה תביט עלינו בעין חמלה, אם תראה כי נעמיל לגרש את העוני מקרב תושביה. אבל איך נושיעם? האם בעבודת האדמה? הלא דרוש לכל אכר סך שלשת אלפים רו"כ; אולם אם יעלה בידינו לכונן איזה פבריקות בארץ הקדושה, אז תהיה ביכלתנו לתת עבודה לרבים מילידי הארץ, כי זאת הם מבקשים.

סוף דבר: אנכי מצדי הנני בונה מגדל עוז על דבר „חרושת המעשה". מכל ההקירות והדרישות שעשיתי בכל הענינים הנוגעים לכלל הישוב, ואחרי אשר שקלתי בפלס ומאוני משפט כל אמצעי ואמצעי המועיל להרחיב הישוב — מכל אלה נוכחתי לדעת, כי חרושת-המעשה היא הבן והבסיס אשר עליו יכונו עמודי הישוב ולא ימוטו. ומי יתן שומע לי מאחינו העשירים אשר חננם ה' בכל, כי יאצילו מכספם על הדבר הזה, אשר במשך שנים לא כבירות יהיה למקור נאמן למחית אלפי משפחות, וממשלת תוגרמה תמצא בנו על ידי זה תועלת, ולא אפון שאם ישתדלו בזה גדולי המְעַשים, אזי ישיגו בענין זה הנחות רבות מצד הממשלה הרוממה.

עתה אחרי אשר הגדתי לידידי בדרך כלל מכל אשר אחשוב בענין „הישוב" כפי אשר הקרתי ודרשתי, ולא השבתי ממני כל עמל ותלאה, אם רק ידעתי שיודע לי איזה דבר אשר בכחו להביא תועלת אם רב ואם מעט, הנני לספר לידידי בקצרה את אשר עשיתי בארץ הקדושה:

ראשית כל בקרתי מושב „פתח תקוה". התבוננתי על מצב הקולוניסטים, שאלתי ודרשתי מפי כל אחד ואחד מהעיבדים על מצבו, על הקורות אותו בימי שבתו פה, חות דעתו על אדות האמצעים אשר בכחם להרים קרן הישוב

בכלל והתפתחות המושבה הזאת בפרט, וכל דבריהם העליתי בספר. בעת ההיא בא לפתח תקוה הרב הגדול ד״ר הערמאַן אדלער, ומאשר לא הספיקה לי השעה לדבר עמו בארוכה בעת היותו בפתח תקוה הלכתי לירושלים, ושמה מסר לידי הרב ד״ר אַדלער סך שלש מאות ליטרא שטערלינג שהיו בידו עבור בני פתח תקוה, באופן כי אחלקם רק לאלה הגולים מרוסיה. כן בקרתי שאר המושבות „ראשון לציון״, „עקרון״, „גדרה״, והקרתי ודרשתי מאת בני ביל״ו על דבר מעמדם ומצבם. אחרי כן קראתי אספה ליפו מאיזה נכבדים מירושלים ומנכבדי אחינו ביפו (מהם ספרדים) וגם מהמושבות, ממושב פתח תקוה, גדרה וראשון לציון. ואחרי אשר חקרנו ודרשנו בכל עניני הישוב בכלל ובפרט, עלה בידינו לבחור שני ועדים, אחד בירושלים ואחד ביפו. העבודה המוטלת על הועדים האלה היא: כי ינהלו את עניני הישוב במועצות ודעת ויודיעו מכל אשר אתם להועד המרכזי. אחרי כן מסרתי התחלת חלוקת הכסף עבור פתח תקוה וגדרה ליד נכבדי הועד אשר ביפו, ואנכי נסעתי לפה חיפה להתחקות על דבר המושבה „יסוד המעלה״. פרטי כל הדברים האלה כתובים אתי בספר, ואין לי עת עתה להאריך. לכשאפנה אקח לי מועד להודיעך עוד איזה דברים נחוצים.

הנני בזה אוהבך ומכבדך כערכך הרם,

קלונימוס זאב וויסאצקי.

עד.

המשא אשר נשאתי בהכבדי להניח אבן הראשה לבנין בית התפלה בהמושבה זכרון יעקב [1].

ויעלו ממצרים ויבאו ארץ כנען אל יעקב אביהם.
(בראשית מ״ה כ״ה)

מי אתה הר הגדול לפני זרבבל למישור, והוציא את האבן הראשה תשואות חן חן לה.
(זכריה ד׳ ז׳)

ישנם רגעים ידועים בחיי העמים אשר בהם יגלה ויראה פועל, אשר עקבותיו ורשומו נכר דורות רבים אחריהם; פעל אשר בהוה הוא קל הערך ודל המעש, ובעתיד יתגדל ויתרומם כענק. ישנן שעות ידועות אשר בהן ישׂוּרי ויאָרגו רק חוטים אחרים במסֶכת התולדה, ובמשך הזמן יהיו ליריעה גדולה ורחבה ונאוה, הפרושה על פני דורות הרבה.

---

1) נדפס בהאסיף תרנ״ד נומר 114 וכו׳.

בשעה נכבדה ומאֻשרה כזאת נמצאים אנחנו עתה, בעמדנו בראש מרומי הרי ישראל, בראש אחד מרוכסי הר הכרמל, במקום אשר תולדת ישראל התעשרה בגליונות רבים הכתובים בדם רבבות גבורינו אשר הערו נפשם למות בעד חרות עמנו. פה במחוז הזה נקרו קורות הרבה אשר זכרן לא ישכח לעולם; פה התנוססו ערים ומבצרים שהיו כקירות ברזל לקיום המדיני של לאומנו, ופה נשקע וכבה הכוכב האחרון (בר כוכבא) ממאורות ישראל שהאירו על שמינו, וחשך ליל ארוך כאלפים שנה כסה את המקום הזה. הבנים גלו מעל שלחן אביהם, הארמה הברוכה, אשר לפני שנות אלפים היתה זבת חלב ודבש, ובאֵם רחמניה היניקה לבניה היקרים שהשקוה בזעת אפם — נהפכה לשממה ותהי לאֵם שכולה וגלמודה, כי נתרחקו מעליה בניה חונני עפרה ומרצי אבניה. עתה הנה החלו שרידי צאצאיה להקבץ אליה לנחמה מאבלה, אהבתם והבתם לארץ קדשם התנערה מעפר, והנם שבים אליה לעבוד אדמתה ולבנות חרבותיה. השר הנדיב „זרבבל זמננו" שם ההר הגדול למישור, — ועתה הנה עומדות רגלינו פה בארץ הגליל על אדמת המושבה הראשונה שנוסדה מאחינו בני ישראל יוצאי רומיניה ארץ גלותם. הנה נאספנו פה יחדו להניח את אבן הראשה לבית תפלה לאביר יעקב, ובית תפלה הלא מקדש מעט הוא בימים אלה! פה בבית הזה יבאו איש ואיש מאחינו היקרים העובדים אדמת הקודש, ישפכו שיחם, ישאו נפשם לאביהם שבשמים, כי יתן להם כח לעבוד עבודתם ויצו את הברכה במעשי ידיהם. עתה נפתח המקור להמעין הראשי, הוא בית תפלה אשר מאתו יפלגו לשטף רגשות עברי נאמן לאלהיו. הדמעות שישפכו אחינו במקום הזה לפני אלהי אבותם, תשקינה את תלמידם והארץ תוציא צמחה והארמה תתן את יבולה והיו לברכה. פה במקום הזה יבנה שער השמים, ונכחו יוקם בית ספר לתורה ולתעודה ולכשרון המדעים הנחוצים לאדם באשר הוא אדם. פה שמים וארץ נשקו ונפגשו יחדו: בית ה', אשר בו יתפללו אחינו לאביהם שבשמים כאבותיהם על המקום הזה בשנות קדם, ובית ספר, אשר בו ילמדו אחינו להראות לכל באי עולם כי עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה, עם אשר כשרונו הוא נשמתו, הוא יכשירהו לכל דבר, ישנה פניו ומראה חייו, ובו ישיב אליו כבודו כימי עולם. וכל ההרים הגדולים האלה שהושמו למישור הלא אך בחסדי זרבבל אשר הקים למוכרת אביו; זכרון גדול ונשגב כזה, לא מצבת עץ ואבן, לא עמוד יצוק נחשת, כי אם מצבה חיה מחיי נפשות החיים עתה ומאלה אשר יבאו אחרינו; מצבה חיה בה נקלעו חיי מוסר ורוח וחיי עבודה ויגיעת בשר, מצבה אשר רגליה עומדות בארץ וראשה מגיע השמימה. וכל היקר הזה נגלה עתה לנגד עינינו, לעיני אחינו היקרים יוצאי רומיניה, הראשונים שהשליכו נפשם מנגד בעד רעיון הישוב בארץ הקדושה, לעיני עושי רצונו ובאי כחו של השר הנדיב, ולעיני אני, אשר בשם אחי ורעי חובבי ציון עתה באתי. והנני נושא כפי לאבינו שבשמים, כי ישכין שמו בבית הזה שאני מנית

את אבן הראשה, וירים קרן אחינו השר הנדיב הידוע וקרן כל משפחתו הרוממה למעלה ראש. וזכרון יעקב תהיה למזכרת חיים כי יחיו אחינו ויראו חיים ממלאכתם, ובימיו ובימינו תושע יהודה ועיני השר רואות!

אחי היקרים! פה יהיו שערי השמים, בבית הזה תשפכו שיחכם לפני אבינו שומר ישראל. אנא שאו נא כפיכם וברכו את ה׳ ואת אחינו השר זרבבל אשר בשמו אניח את האבן הראשה הזאת!

וה׳ המתאוה לתפלת בניו יקבל תפלתנו וישמיענו ברחמיו לאמר: הן גאלתי אתכם — אמן!

קלונימוס זאב וויסאצקי.

עה.

חיפה, עיה״ק ת״ו, יום ד׳ כ׳ סיון תרמ״ה לפ״ק.

כבוד האדון הנעלה ד״ר פינסקער!

אל נכון קבל כבודו את כל המכתבים אשר שלחתי לאדוני מיפו עם הפרטי־כל של האספה, והחלטתה בענין בחירת „ועד הפועל״ של שתי לשכות: הלשכה האחת בירושלים והלשכה השניה ביפו, עם שמות הנבחרים, וכאשר הודעתיו במכתבי, תלויה פעולת הלשכות ברצון הועד המרכזי. ולכן מחכים אנחנו ליום אשר יסכים הועד המרכזי להחלטותינו ויאשר ויקים תוקף עז הלשכות, כמו כן יתאר לפניהן המעשה אשר תעשינה.

אחרי כלות פעלי ביסוד הועד גמרתי בלבבי ללכת לחיפה לפתוח שם חרצובותיהם של אנשי יסוד המעלה, אשר מכל התהלות והתשבחות שהרבו להם מו״ל מה״ע בישראל, בהללם בשערים מעשיהם שעשו בקנין כספם ולא בקשו מתנות מאדם, עוד טרם יש להם אפילו כתבי מקנה על אדמתם. בהיות ה״ר פישל סאלאמאן וה״ר אברהם הכהן וה״ר שבתי כהן ביפו לפני חג השבועות, שלחתי על ידם מכתב לה׳ יעקב חי בעל אדמת יסוד המעלה, בקשתיו כי ימחול לבא לחיפה ביום אשר אודיעהו בדיפישה, למען אגמור עמו שם על דבר כתבי המקנה.

ביום א׳ י׳ סיון בבקר בטרם יצאתי מיפו בא ה׳ ב—ש מירושלים, הוא הציר הנשלח ממיזריטש לארץ הקדושה, לחלק את סך אלפים הרו״כ אשר יעדו חובבי ציון עבור יושבי יסוד המעלה, וה׳ ב—ש ישב כל הימים, מיום באו לארץ הקדושה, בירושלים וצרור הכסף בידו, ואחרי ההפצרות הרבות שהפצרתי בו והמכתבים שהשיג מווארשא — כי כתבתי שמה בענין הזה לעוררהו — בא והביא אתו את הסכום האמור פה, ואנכי נתתי לו שטר קבלה על הסך אשר קבלתי.

לחיפה לקחתי עמי, מלבד סופרי ה' א. רוקח, גם את ה' רי"מ פינס ואת ה' ל. סר—ר. ה' פינס נסע עמי, יען כי אדמת יסוד המעלה נחלקת לכ"ה חלקים, ורק בני שבעה חלקים באו לארץ הקדושה ושמונה עשר בעלים עודם במיזריטש, ואי אפשר להשיג כתבי־מקנה מהממשלה על שמם. ואחרי שהרב ד"ר הילדעסהיימער הרשה לה' פינס בהרשאה נאמנה כדת, אשר כל מי שירצה לקנות אדמה בארץ הקדושה יכול לקנות על שמו באמצעות ה' פינס, לכן לקחתיו עמי, למען אכתוב את כתבי המקנה על שם הילדעסהיימער.

ה' ל. סר—ר מקישינעוו, הוא אחד מאלה שקנו הפאיות מהרב הגביר הר"א גרינבערג נ"י, ואשר נסע ג"כ לארץ הקדושה למען יראה בעיניו את האדמה מה טובה. הוא התעכב ביפו כל ימי שבתי שם, ובכל יום היה בא ושואל מה יעשה ועל מה צוהו הר"א גרינבערג כי יסע גם כן לארץ הקדושה. לכן גמרתי לקחת אותו לחיפה, ומחיפה יסע למקומות העומדים למכירה, יראם ויבקרם, ונתתי לו על זה סעד מחובבי ציון סך שני לירא נפוליון.

ביום ההוא שלחתי מיפו דיפישה לה' יעקב חי, כי ימחול לבא לחיפה, אחר כך עלינו על האניה ובערב באנו בשלום לחיפה. ביום ב' י"א סיון בקרתי את האדון הנכבד אליפאנט, מסרתי לידו את מכתב כבודו. ה' אליפאנט קבלני בסבר פנים יפות. דברתי עמו על אדות ענין הישוב בכלל, והוא מחזיק עתה בדעה, כי על חובבי ציון ליסד מושבות בארץ הקדושה רק מבני ישראל הנולדים בארץ ישראל, כי על זה לא תביט הממשלה בעינים רעות, וכי רק על דרך כזה נסול לנו המסלה. את האיש הזה מצאתי אוהב נאמן לרעיון הישוב וכבר עזר עֵזר לא מעט לבני המושבות ר א ש פ נ ה ו ש מ ר ו ן, בטרם זכו למצוא מחסה בצל הנדיב הידוע. וגם עזר לבני יסוד המעלה, ועד היום הוא מגיש להם בכל עת מצוא מעט עזרה. בהיותי אצלו אמר לי שגם עתה יש תחת ידו בגדים עבור בני יסוד המעלה. עוד דברתי עמו דברים הנוגעים לענין הזה, אחר כך נפטרתי ממנו בשלום.

ביום א' בא מצפת ה' אברהם חי, אחיו הגדול של ה' יעקב חי, והביא אתו מכתב מאחיו, בו יבקש סליחה על אשר לא בא בעצמו, יען מצב בריאותו וגם טרדותיו הרבות עצרוהו מנסוע, ולכן שלח את אחיו המורשה מאתו לקחת עמי דברים בענין יסוד המעלה. כן באו האדונים ה' פישל סאלאמאן, ה' שבתי כרן וה' ליב ראבין.

והנה בנוגע לאדמתם, ישנו עתה סכסוך בינם לבין המוכר ה' חי. הם קנו את האדמה במחיר 550 לירא וישלמו לו 400 לירא, והסך 50 לירא עכבו עד אשר יתן להם את כתבי המקנה, יען כי כן התנו עמו שה' חי מחויב להמציא ולמסור לידם את שטרי־המקנה כדת, וגם ההוצאות הנחוצות לכל אלה, וכן יחד עם המכס המגיע להממשלה, הכל חל להיות על חשבון ה' חי המוכר. בעת

שקנו בני יסוד המעלה את האדמה, לא היה באפשרות כי ישיגו שטרי מקנה על שמם, והמניעה היתה משני הצדדים: מצד חי, כי המושל התוגרמי שהיה אז בצפת, המקום אשר שם מוכרחים להעשות כתבי המקנה, היה שונא גדול לה׳ חי, וה׳ חי פחד להציע לפניו דבר המכירה, לבל יעליל עליו עלילות כי בזה הוא עושה נגד רצון הממשלה אשר אסרה לבל תִמָכר אדמה לבני ארצנו. ומצד הקונים, אשר אז עוד טרם קבלו עליהם את עול מלכות תוגרמה והממשלה לא היתה מכרת אותם לקונים, ולכן גמרו ביניהם על אופן כזה, שגם בו יש סכסוך. בני יסוד המעלה יאמרו: כי הם מצדם התנו תנאי עם ה׳ חי, אשר במשך שנה מחויב ה׳ חי לתת להם שטרי מקנה והם מצדם מחויבים להמציא לו איש אשר הממשלה תקבלהו בתור קונה, וה׳ א. חי בשם אחיו י. חי אומר: כי התנה עמם אָחיו, כי עד שנה אחת מחויבים בני יסוד המעלה להמציא איש אחר אשר תבירהו הממשלה ותרצה לכתוב ספרי המקנה על שמו.

ההבדל היוצא מבין טענותיהם הוא, כי במשך העת הזאת, היינו שמונה עשר חדשים מיום שקנו את האדמה, הונחה שטה חדשה מאת הממשלה בדבר המכס העולה על קנית קרקעות. מקודם היו משלמים חמשה למאה כפי מחיר הסכום ועולה א״כ המכס והמס שעל ה׳ חי לשלם להממשלה בעד יסוד המעלה סך חמשה ועשרים לירא נפוליון, יען מחיר המכירה הוא 500 לירא. עתה נשתנתה השטה הזאת ויהי לחק, כי מחויבים לשלם מס להממשלה כפי מחיר המס השנתי אשר ישלם כל בעל אחוזה מאדמתו, ועל פי השבון זה יעלה עתה לה׳ חי לשלם מס המכירה סך מאה וחמשים לירא טורקי. ובזה יאמר ה׳ חי, אחרי שלא המציאו לו בני יסוד המעלה איש אחד שהממשלה תקבלהו במשך השנה, ואחרי אשר ככלות השנה היתה השטה החדשה, א״כ חל עתה ההבדל מכפי מס הראשון לכפי מחירו עתה על בני יסוד המעלה. ובני יסוד המעלה אומרים, אשר עוד במשך השנה קבלו עליהם שעבוד תוגרמה והשיגו על זה תעודות מהממשלה ובעת שקבלו עליהם השעבוד ויהיו לאזרחי תוגרמה באו אל ה׳ חי, ויבקשוהו כי יתן להם עתה ספרי מקנה, וה׳ חי השיב להם, כי המושל בצפת אויבו בנפש הוא וישתדל להניח מכשולים מכל צד על כל צעד וצעד, לכן יחכו נא עוד מעט, וא״כ לא היתה המניעה מצד בני יסוד המעלה, והחלות איפוא כל ההוצאות על חשבון ה׳ יעקב חי.

עד כה וכה השתדלתי פה אצל הממשלה, והשגתי העתקה נכונה מיום שנשתנה החוק בדבר המס החדש על קרקעות לחיפה, והנה הוא היה עוד ביום י״ז תמוז שנה דאשתקד, וא״כ השנוי נעשה עוד במשך השנה, כי הזמן שהציבו ביניהם לכלות השנה, חל בר״ח חשון שנה זאת.

אנכי ראיתי כי פה לא נוכל לעשות מאומה בענין הזה, יען שה׳ י. חי איננו פה ונאלצתי לשלח את ה... לצפת למען יגמר שם הדבר עם ה׳ י. חי וישיג ספרי מקנה, כי בטרם שנצא לפעולתנו לעזור לבני יסוד המעלה, מוכרחים

אנחנו בראשית כל להמציא להם ספר מקנה, למען נהיה על כל פנים בטוחים בדבר האדמה. כי בטרם יהיו להם ספרי מקנה לא יוכלו לבנות שם בתים פן ימצא לו י. חי תואנה על זה ויניח מכשולים על דרכנו.

לעת עתה מסרתי ליד ה׳... סך עשרה לירא נפוליון (200 פֿראַנק) על הוצאות דרכו לצפת ויתר הסך הדרוש, הן על דבר הוצאות על ספרי המקנה והן להמיכת בני יסוד המעלה, אשר עוד לא גמרתי בדעתי על איזה אופן ובאיזה סכום אעזרם עתה, אמסור בידי ה׳ אליפֿאנט, כי יהיו מונחים תחת ידו, עד אשר ידרשם ה׳... וימציא לו הקבלות הנחוצות מאת כל אחד ואחד מבני יסוד המעלה על הסכום אשר יקבל. כי אנכי לא אוכל להתעכב פה הרבה, עוד אשב פה עד יום ד׳ הבע״ל, יום תלך האניה האוסטרית ליפו, ומי יודע אם יעלה ביד ה׳... לגמור במשך הימים האלה את דבר ספרי המקנה.

ביום א׳ י״ז לח״ז נסע מפה ה׳... לצפת.

בנוגע ליסוד המעלה ויושביה. ע״ד אדמתם הם אומרים כי אין כמוה לטוב בכל מרחבי הגליל, וגם אוירה יפה וטוב. אנכי נסיתי לאמר להם כי יש בדעתי להוציאם משם ולהושיבם בפתח תקוה, אך הם כלם ענו ואמרו כי אף אם ידעו כי יגועו פה ברעב לא יסעו מזה.

בנוגע לדברי הריבות אשר בין ה׳ סאלאמאן וחבריו ובין ה׳ ר—ן, לפי דעתי הצדק עם ה׳ סאלאמאן, והאמת אגיד כי ה׳ ר—ן עשה עלי רושם רע. הנראה או הנשמע כזאת, אשר משבע משפחות עניות, הגועות ברעב ואין להם אפילו לחם צר ומים לחץ, יקבל ה׳ ר—ן 160 פֿראַנק בכל חדש עבור מִשְׂרָתוֹ כי היה להם לראש (?), אשר בסכום הזה יכלו המשפחות האלה לשבוע לחם, והוא יאלצם בכל עת כי יכירוהו לראש ומנהל! ה׳ אליפֿאנט מסר לידו 50 לירא תמיכה עבור בני יסוד המעלה, ור—ן לקחם לשכר משרתו. הזה, שומו שמים!

על דבר תמיכתם טרם גמרתי בדעתי איך לעשות, ואראה איך יפול דבר.

היום קבלתי מכתב מה׳... מצפת ובו כותב כדברים האלה: „בדבר יסוד המעלה, הנה המכס שלהם עולה 7 ליט׳, וא״כ יעלה מכס המכירה 87½ ליט׳, ואולם יהיה באפשרי אי״ה להוריד מן השומא. אראה איך יפול דבר. השטר של הר״י חי אשר בידי האנשים גרוע עוד מהשטר שראינו שם. לפי המשמעות של השטר ההוא, אין על הר״י חי חובה לתת להם קושאנעס אחרי השנה כלל, כלומר אשר ידרשו ממנו קושאנעס, יוכל לתבוע בעד הטרחה הזאת כמה שירצה. ברוך ה׳ שלא עמד על הטענה הזאת, כי אם זאת יאמר שאיננו רוצה לשאת בעול ההוצאות כלום. ואני אמרתי לו שאין אני חפץ לדבר אתו על דבר הממון כלל. אני מקוה שיעשה באופן כזה שלא יהיו סכסוכים בגלל ההוצאות, יען אשר בכחו ובידו לעשות הקושאנעס מבלי הוצאות, והבטיח לי לעשות כל מה

שבכחו, ולמחר אי״ה ישיב לי תשובה ברורה, ונראה איך יפול דבר. אני כותב בחפזה ובלי שום מנוחת הלב, למחר אכתוב ברחבה״. כן המה דברי ה....

ביום ב׳ קבלתי דיפישה מיפו מה׳ מאיראוויץ, בה יודיעני, כי באו לי על שמי תלגרמות מאודיסה ומווארשא, ומודיעים כי בימים האלה ישלחו סך עשרת אלפים רו״כ וכי אמתין פה עד בא המעות. מאד שמחתי על הבשורה הזאת, והנני ממתין פה כבקשתכם.

ביום א׳ הנ״ל הלכתי עם האדון היקר ווארמזער נ״י (מנהל מושב זכרון יעקב) ועם ה׳ רוקח לזכרון יעקב (הוא סאַמאַרין לפנים). בדרכנו עברנו על פני חורבות העיר ביתר, ונבקרן. רושם עז וחזק פעלו עלי שרידי מעי מפלה אלה, אשר לפני שנות קדם התנוססו בעבי גבי מגיניהם, ובחומותיהם התבצרו גבורי ישראל אשר רצו להקים הממשלה המדינית של ישראל על תלה. משם עברנו על יד נפת דאר היא טנטורא, אשר יש בה חלק לאחינו מבני זכרון יעקב, ומשם עברנו דרך עמקים יפים, עד כי עלינו על ההר אשר בראשו עומדת המושבה „זכרון יעקב״. היא מצאה חן בעיני עד מאד, ועוד אדבר על אדותיה ברחבה, יען הפאָסט אָצה לדרכה.

ביום ב׳ לפנות ערב התאספו אחינו העובדים בזכרון יעקב ובראשם המנהל ווארמזער, להניח אבן הראשה לבנין בית תפלה בזכרון יעקב, אותי כבדו להניח את אבן־הפנה. אנכי דברתי דברים היוצאים מקרב לבבי (רצופה פה העתקת הדברים), ואח״כ נשא ה׳ ווארמזער מדברותיו גם הוא, אשר אמצא לנכון לכתוב לכם תמצית הדברים, ובמכתבי השני אודיעכם מזה. — אחרי אשר הנחתי את האבן הראשה והתפללנו לה׳, שתינו כוס יין לחיי הברון, לחיי ה׳ ערלאַנגער ולחיי כל העוסקים בישוב ארץ ישראל. גם ה׳ רוקח נשא מדברותיו. אחר כך שתיתי כוס יין לחיי כל חובבי ציון. ה׳ ווארמזער ענה, כי מכיר הוא את עבודת חובבי ציון, ומצדו מוכן הוא ומזומן לעשות ולפעול עבורם ככל אשר יעלה בכחו.

תמול שלחתי תלגרמה והיום ערכתי מכתב תודה וברכה להבארון.

את העתקת מכתבי אשר ערכתי אליו אשלח לכם בפאסט הבאה. כן אכתוב לכם השקפתי על דבר העיר חיפה וסביבותיה ועל מחוז גליל העליון.

והנני בזה אוהבו מוקירו ומכבדו המחכה למכתביו,

קז״וו.

ע.

חיפה, ציה"ק ת"ו, יום ד' כ' סיון תרמ"ה לפ"ק.

כבוד השר, האלוף ביהודה, נזר עמו וכתר ישועה ללאומו, הוד כבוד הברון עדמונד די רוטהשילד, ה' ירימהו למעלה ראש!

[1]) אדון רם ונכבד לבית ישראל כלו! הנה עבדך בא במלאכות סגל חברת חובבי ציון ברוסיה, לשום עין ולב על המושבות פתח־תקוה וגדרה, אשר בערי יהודה, ויסוד המעלה אשר בגליל העליון, מקומות אוו עניי אחינו למושב למו, לעבוד אדמת קדשנו ולמצוא בה לחמם לנפשם, ומאשר קצרה ידם לבצע ראשית פעלם בלי עזרת אחרים, חשו חובבי ציון לרוחתם וימלאו ידי להתמוך בידיהם כי מטו. ועל דרכי זה מצאתי עלי חוב קדוש — כמו כן בקשוני עדת חברי, חובבי ציון — לבקר גם את המושבות אשר יתמכם הודו בימין עוזו וצדקת פזרונו. בשמחה רבה בקרתי ביום ב' י"ב אייר מושב „ראשון־לציון", והנה אין מלה בלשוני להביע הגות רוחי ורחשי לבבי, כאשר זכיתי לראות את הקולוניה הזאת, אשר על כל אבן מאבניה פרושות כנפי חסדו ואהבתו לבני עמנו אשר התישבו שם. גנים נעימים למראה וכרמי חמד מלאי ברכת ה' יעטרו את המושבה הזאת אשר בצדקת פזרונו נהפכה ממדבר שממה לגן עדן. למחרת היום ההוא ראיתי את „עקרון" הנחמדה בעמקיה העטופים בר, בשבוע העבר באתי חיפה, וביום א' י"ז סיון בקרתי „זכרון יעקב" העומדת בראש רוכסי הר הכרמל ועמקים מסביב לה, עמקים מהוללים מרהיבי עין ונפש.

האדון הנכבד ה' ווארמזער, העושה מלאכתו מלאכת הקודש באמונה, הואיל לכבדני כי אניח אבן הראשה, אבן הפנה לבנין בית התפלה בזכרון יעקב, ואם כי קטנתי מכל הכבוד הזה, בכל זאת קדמתי לקבל עלי להניח האבן, אבן יעקב, אשר ממנה פנה ממנה יתד לבנין בית ישראל כלו בחסדי הודו, אשר עיניו ולבבו בציון. וביום ב' י"ח לחודש הזה התאספו כל אחינו הקולוניסטים, ובראשם מנהלם האדון הנכבד ווארמזער נ"י אל מקום הבנין. שמה התפללנו תפלת המנחה, וכל אחד ואחד מאתנו נשא כפיו בתפלה לאבי ישראל, כי ישלח ממרום ישועתו להוד כבודו, אשר ברחמיו קם כמלאך מושיע

[1]) נדפס בהמליץ תרנ"ה נומר 54.

להושיע את עמו ואת ארצו. אחרי כלות התפלה נקרא לפני אחינו הנאספים ספר הגלוי אשר עָתִד להטמינו תחת אבן הראשה למען יהיה לזכרון לדור אחרון. בו ספרו אחינו הקולוניסטים הרומנים, את תולדות קורות המושבה שמרון אשר נתקדשה עתה בשם זכרון יעקב אשר לא מת, כי רוחו חי בקרב בניו ההולכים בדרכיו, והטוב אשר עשה כבודו והודו להאֻמללים האלה, אשר לולא גמלם כרחמיו וכרוב חסדיו, כי אז תמו חס ושלום לגוע ברעב. אחרי הדברים האלה נשאתי מדברותי, כפי ההעתקה הרצופה פה, גם האדון הנכבד ה׳ ווארמ־זער דבר בחום לבו באהבתו לעמו וארצו, ויתַנה את צדקות ארוננו המושיע ורב, אחרי כן הנחתי את אבן הראשה. התפללנו לה׳ כי הבית הזה יהיה עליון. וגדול יהיה כבודו בארץ קדשנו. אחרי כן נשאנו כוס יין ונשת לחיי אדונינו ולחיי משפחתו הרמה בישראל, ולחיי אחינו העובדים בארץ הקדושה, ולחיי כל חובבי ציון, המוקירים את שם אדוננו הרם.

עתה אשא כפי ואברך את אדוני, בשם כל אחינו בני ישראל חובבי ציון, אשר שם כבודו חרות לעד על לוח לבבם לכל פרשת צדקותיו וחסדיו, בהקימו מזכרת לזכרון יעקב, מזכרת חיה לדור דורים. יתן ה׳ ועיני כבודו תראינה את אשר יחפוץ לראות בעמו וברוך יהי שם כבודו לעולם!

מעטים הם אלה מאחינו אנשי השם כאדוני בקורות ישראל, ככוכב מזהיר יזהיר אדוני באהבתו לעמו, ולאורו מקוים כל חובבי ציון ללכת עד באם אל מחוז חפצם.

קצרה רוחי ולשוני מהביע רגשותי הסוערות בקרבי, בהרהיבי עז בנפשי לבוא בדברי אלה לפני אדוני הרם והנשא, אבל לבבו הטוב והיקר אשר לוח העדות הוא בארון ה׳ ועליו חקוקה אהבת עמו ולאומו, והמכתב מכתב אלהים — לבבו זה ירגיש את הכבוד והיקר, הברכה והתהלה אשר הנני מגיש לו עתה בשמי ובשם חובבי ציון שולחי.

הנני העבד לאדוני ולישראל, המשתחוה אפים אל הדרת כבוד ערכו,

קלונימוס זאב וויסאצקי.

עז.

חיפה, עיה"ק ת"ו, מוצש"ק אור ליום א' כ"ד סיון, תרמ"ה.

כבוד ידידי וכו' המזכיר רש"פ ראבינאוויץ נ"י בווארשא.

ידידי! תקבל רצוף פה העתקה ממכתבי להח' משה ליב ליליענבלום נ"י. המכתב הזה יכיל בקרבו תשובות רבות על הרבה שאלות שרבים מחובבי ציון מבקשים ושואלים, ויש בו מעין השקפה פרטית בענינים רבים הנחוצים מאד כי יתבררו ויתלבנו. אולם לאשר כל ענין וענין שנגעתי במכתבי הנזכר מתפלש לשבילים רבים, ואין בידי מכתב אחר להאיר אור ונתיב על כל הדרכים המובילים אל המטרה, לכן אקח לי מועד, לבאר פה במכתבי זה עוד איזה פרטים, ואתה בטובך תלקטם לאחדים ותסדרם על הסדר, למען יהיו ערוכים ושמורים בכל.

ראשית כל אמצא פה לנחוץ לבאר אל נכון את הדרך שבחרתי בענין התמיכה עבור „פתח תקוה" ו„גדרה", ואשר משפטי זה אשים לקו גם בדבר התמיכה ל„יסוד המעלה".

ידעת ידידי, כי הנני אסיר־תודה להנדיב הידוע על חסדו ואמתו אשר עשה עם רעיון הישוב. ולבבי ידמה כי כל אחד ואחד מחובבי ציון הנהו מחויב להיות מכיר טובה להנדיב אשר על נדיבות קם. לולא קדמו רחמיו את המשפחות בזכרון יעקב, עקרון, ראשון לציון וראש פנה, כי אז תמו לגוע הם ושלום ביאוש איום ונורא, ורעיון הישוב היה צלול בעופרת במים אדירים. הנני מגיד בהכרה פנימית, כי כל הנדיבים בישראל, וגם אלה אשר אחינו ובני עמנו הרימו צדקת פזורנם על נס, ויצלצלו בצלצלי שמע להשמיע חסדם וצדקתם לבית ישראל — אין גם אחד מהם אשר עשה המעט מאלף מחסדי הברון בדבר הישוב; הוא אמר ויהי „עקרון", צוה ונברא „ראשון לציון". „זכרון יעקב" — לפנים „שמרון" — קול נתנה, כי בניה חובקים אשפתות ונושאים חרפת רעב, ויפקדה בדבר ישועה ורחמים; ואבן מאסו הבונים היתה ל„ראש פנה", על ידי הזהב שהזיל הברון מכיסו ובנה הנהרסות ונטע הנשמות, ולחם הקולוניסטים נתן, מימיהם נאמנים מדי חדש בחדשו, ולולא הציל הנדיב את המשפחות האלה, כי אז גועו ברעב, ובמפלתן הרעישו את לבות כל חובבי ציון. בכל זה — כשאני לעצמי — איני מוצא שום כח התפתחות באלה המושבות אשר יתמכם הנדיב בימין עוזו, וחוששני מאד כי שנים רבות תעבורנה ולא ימצאו הקולוניסטים כח לחיות מפעולתם ועבודתם בלי עזרה ותמיכה. כי התמיכה החדשית אשר יתן הנדיב לכל נפש ונפש מהקולוניסטים ואשר ימלא להם כל מחסורם, תעשה אותם לבנים שאוכלים מעל שלחן אביהם, עד כי לקח מהם רגש מלחמת הקיום, מלבד שהכח המוסרי יכהה על ידי זה, כי לא טוב לאנשים

בריאים ושלמים היות תלוים ברצון נדיב, אשר ברוח פיו יְחַיֵם. וגם דבר האדמיניסטרציה, אשר על פי אופן התמיכה שהנהיג הנדיב ברוב חסדיו, מוכרחת היא, כי מי ימסר התמיכה ומי ישגיח על החסרון של הקולוניסטים למלאהו ומי ישפוט על כל הנחוץ לכל משפחה ומשפחה, אם לא המנהל, אשר על פיו יצאו ויבאו כל עניני הקולוניה? ואם כי בהשקפה פשוטה נאלצים אנחנו להגיד, כי ענין האדמיניסטרציה טוב הוא עד מאד, אחרי אשר מרבית העובדים לא הורגלו בעבודה כזאת, וזה להם ימים מעטים שנחלף מצבם בצאתם מאפלת המסחר לאור באור חיי עבודה בשדה, אשר אם כי טובה היא, בכ"ז מיגעת הבשר, ומוטב שירע העובד שיש גבוה השומר עליו, ועי"ז ישמר הסדר... אבל כמה קוצים ישנם בדבר הזה! א) קשה מאד לאבי משפחה, שהסכין כבר לחיות ברשות עצמו ולא להיות תלוי ברעת זולתו, לעמוד פתאם תחת השגחת ורצון מנהל, אשר יורהו הדרך ילך בו והמעשה אשר יעשה, ולבטל רצונו מפני רצון המנהל. המדרגה הזאת תוליד רוח כהה בלב העובד הנושא עול אשר לא לֻמד בו, והמנהל לא ישבע רצון, בראותו את פני אבריו והנם זועפים. א) המנהל שעליו חל דבר האחריות של המושבה, ימצא את עצמו מחויב לחות דעתו בכל דבר ודבר ואפילו בדברים קטנים, והקולוניסט ימצא בזה דבר שאיננו מן היושר, ופקודת המנהל תחָשב בעיניו כפקודת עריץ המכניע רוחו, בחשבו בלבו שאין להמנהל כל זכות על זה. ג) לפרקים יקרה כי המנהל יעמיד דבריו על מצוי הדין גם בדברים שהצדק עם הקולוניסט, ועל ידי זה יתרחב הפרץ בין המושל ואשר ימשל בו, עד כי תוָלד מזה שנאה רבה שגם מים רבים לא יוכלו לכבותה. ד) כל עוד שישנו לב עקוב בבני האדם, ימָצאו אנשים אשר ידעו להתרפס למען מצא חן בעיני העומד על גביהם ולעולל עלילות על אחרים, להביא דבתם רעה אל פקידם. התוצאות הרובצות לפתח סבות כאלה גלויות הן וידועות — ישמר נא ה' את עמו מתולדות נזקין כאלה, אשר בבחן לאַבד כל מדה נבונה ולטרף כל רגש שבלב והכרת תודה!

הסבות והמסובבים האלה הכריחו אותי כי אעזוב כלה את דבר האדמי־ניסטרציה, וכן את דבר התמיכה הזמנית אשר אחשבנה ללחם עצלות או לשרש פורה רוש המצמיח רעל ממית בלבב מקבלי התמיכה, לגרש מקרבו כל רגש כבוד וכל רוח נכון, להסיר את האדם מאחרי ה' מבטוח בו ומהשען על כח עצמו, כי אם להביט על הפתיתים אשר בידי זולתו למען הגיעם אל פיו. ובחרתי לתמוך לפי שעה את אחינו העובדים בתמיכה אשר על ידה יוכלו להכין להם את כלי העזר הנחוץ והדרוש לעבודתם ולקיומם. כן למשל שאלתי ודרשתי מאת כל אחד ואחד מאחינו בפתח תקוה וכו' מה נחוץ לו, ולפי בקשתו הושטתי לו לעת עתה עזר כפי מה שהיה ביכולתי (יוכל היות כי בעוד איזה חדשים יאֻלצו חובבי ציון להשלים את דבר התמיכה על פי תעודת הועד הפועל אשר יבקר ויעיד על הנחיצות), לזה נתתי על בנין בית, להשני על הקמת רפת,

לשלישי שור לחרישה ולרביעי על שאר דברים נחוצים, ואפח בלב כל אחד ואחד מהם הידיעה וההכרה הפנימית, כי קיומו ואָשרו תלוי ביתרון הכשרו ובפעלו ועמלו; אם יעמול וייגע אז ימצא די מחיתו, ואם יחבק ידיו בעצלתים אז ישא חרפת רעב. הידיעה הזאת רבת כח היא להישיר את האדם, ולעודדו כי יצא לפעלו ולעבודתו ברוח נכון ובחריצות כפים.

לא אגיד כי באופן כזה כבר הטבתי לתקן את כל, וכי לא תצמח על ידי הסדר הזה שום תקלה; לא, ידעתי כי אין דבר בעולם שאין בו איזה מגרעת, אבל שקלתי המעלות והחסרונות, המגרעות והיתרונות שישנן בשני מיני התמיכה שהזכרתי. ומצאתי כי באופן השני לא תכברנה השגיאות מנשוא, ובחרתי בדבר הקרוב לשכר ורחוק מהפסד.

שאלת יקירי! כי אבאר לך את פרק הפועלים במסכת הישוב. והנה אם כי הקשית לשאול ולבקש ממני דבר כבד מאד אשר לא יפָתר בעיון לבד, כי אם דורש מספרים ברורים ופשוטים, וידיעה עמוקה בכל ההכרחיות והמותרות הנהוגות בארץ, אשר עליהן הטבעו עמודי העבודה והמלאכה, ויסודי חרשת המעשה וכל עניני המסחר והקנין הנחלקים לסעיפים רבים למאד. והאמת אגיד כי אין בידי לברר לך את כל אלה, אבל בדרך כלל אמצא לנכון להעיר בענין זה איזה הערות, ואדמה כי נוכל להוציא מהן איזה תולדה.

כהעיון כן הנסיון שניהם כאחד יעידון ויגידון אשר ההכרח בא לרגלי „המותרות״, שהסכין בהם האדם מקודם. פעמים רבות ראינו כי קבוץ גדול יחיה שנים רבות מבלי דרוש לו איזה מין מן התוצאה של חרושת המעשה ומלאכת חרש וחושב, וכה ישתלשל הדבר עד אשר יבא אמן אחד ויתחיל במלאכתו — אשר בהשקפה הראשונה נתמה עליו תמה, כי יתראה כזורע על צחיח סלע — ופתאֹם יחלו התושבים להנות מההמצאה הזאת ויהַנו בעבור זה להממציא בכסף מלא. ובמשך העת יתרחב ויתפשט הדבר עד אשר יקפצו עליו רבים לעשות כמתכנתו, והיה הדבר אחרי כן מקור חדש למחיה וכלכלה לכמה וכמה משפחות, ומה שהיה מקודם דבר מותרות, יהיה אחרי כן בעבור איזה שנים לדבר הכרחי. למשל: לפני ארבע עשרה שנה, בטרם הציגו האשכנזים רגלם על אדמת קדשנו, לא נראתה ולא נמצאה עגלה כמעט בכל רחבי הארץ, ולו ישקלו אז כסף רב ליד הישמעאלי הרגיל לנוע על החמור או לרכוב על סוס כי יסע בעגלה, כי אז לא היה מקבל עליו אחריות הנסיעה בעגלה, בפחדו כי סכנה כרוכה בה. פתאֹם באו האשכנזים לחיפה, ויען כי הדרך מחיפה לעכו הוא ישר מאד על חוף הים, עשה אשכנזי אחד עגלה והוביל בה את אחיו לעכו. לאט לאט התפתח הדבר עד כי ישנם כהיום פה מלבד עשרים משפחות מהאשכנזים המכלכלים את נפשם מזה, עוד עשר משפחות ישמעאלים אשר ישתמשו בדבר למקור פרנסתם, ולרגלי התוצאה הזאת באו איזה בעלי מלאכה

היודעים בטיב מלאכת העגלות ורדידת הברזל הנצרך לחשוק האופנים וכו' וימצאו די מחיתם ממלאכתם, ויתוספו עוד בעלי המלאכה של הכלים המכשירים לרתימת הסוסים וכדומה. כן הוא בכל הדברים. התפתחות האדם בכלל והשתלמות ידיעותיו במציאת מהסודיו וידיעת הסרונותיו לא נבנתה על עמודי האחריות שקבלו הפרטים עליהם, ולא על אדני הבטחון שהבטיחו איזו אנשים, כי יאחזו דרכו לפי התהלוכות אשר יתוה להם. לא, ההשתלמות וההתפתחות הבנויה על הבטחה ועל קבלת אחריות של אנשים זולתם אינה השתלמות כי אם פחתת, רוח האדם עולה למעלה ולא ירצה לשכון בגבול שגבלו ראשונים, כי אם יפתח לו דרך בין חתחתים ומכשולים רבים וילָחם מול המפריעים, אשר יכניעם תחת ידו או יהגם מן המסלה, וזאת תהלתו.

ולפיכך אם נאבה לדבר על אדות הפועלים והמלאכות בארץ הקדושה, לא נוכל לקבל עלינו אחריות, היינו לאמר לפלוני ורצען הוא, או — אלמוני ורוקע פחים, כי יבירהו מקומו בשכם או בתפסח ועזה, ששם תעלה מלאכתו יפה. כי אם ככה נעשה אזי נטע בקרב האיש הנוסע להתישב במקום הזה ומלאכתו עמו, שרשי היאוש המכלה את אֹמץ רוחו. כי בבאו אל המקום המיועד, ולא ימצא הכל ערוך ומוכן לפניו, אם לא יראה מהרה כי רבים משכימים לפתחו לדרוש ממנו את דבר מלאכתו אזי יתיאש ולבו יפול בקרבו, עד כי לא יהיה עוד בכחו לשאת ולסבול, והיה כי ירעב וקלל... ופנה ללכת לעמת שבא ושברו בידו, ובשופר גדול יריע אף יצריח אחרי כן כי מות בסיר העבודה והמלאכה בארץ הקדושה.

לדעתי אין על חובבי ציון כי אם לפקוח עיני אחינו ועמנו העובדים והפועלים אשר בתוכם ולאמר להם: אחים יקרים, בארץ הקדושה יש עוד ערים רבות שלא ידורו בהם יהודים, כמו שכם, נצרה, רמלה, לוד, בית לחם, עזה, אשקלון, צור, צדון, עכו ועוד, והאנשים היושבים שם הם בני אדם האוכלים, ההולכים מלובשים בבגדים ונעלים ברגליהם, היושבים בבתים וצרכים רבים להם, אל נכון יהיו נצרכים להם איזה מיני עבודות ומלאכות, וכאשר יבאו יהודים ויתישבו שם, הנה בדרך הטבע ימצאו שם מחיתם במשך הזמן. הן ירושלים, אשר עתה רבו בה בעלי המלאכה ורבים החיים מעבודתם, היתה לפני שלשים שנה עזובה מכל, ומי האמין אז כי פרזות תשב ירושלים, ובעלי אומניות העושים בכל מלאכה ימצאו בה לחם חקם! — וכן יהיה אי"ה לימים יבאו גם בהערים אשר הזכרתי. ולכן כל מי מכם שהוא חרש עץ ואבן, לוטש ברזל וכדומה, שצר לו המקום וכבר נסה לחיות חיי צער, כל מי שיכול לפשר ברעתו, אשר כפאניוועז תהיה עזה, אם לא כראסיין אשדוד, וכאשר מצאה ידו למצוא במלאכתו לחם צר בביאליסטאק, ווילנא, מינסק, כן תהיה ויכול להיות ברמלה ובערים האחרות, — אז נוכל לקוות כי עוד יבאו ימים ולא יירא עמי יושב ציון משבט מכהו ולא יפחד ממטה ינשא עליו, ולאט לאט יסיר על ידי כשרונו ומלאכתו

את הסבל מעל שכמו ואת עולו מעל צוארו. וגם בירושלים, אשר כבר נמלאה מפה אל פה בעלי מלאכות מאחינו, ישנו עוד מקצוע אחד במלאכה אשר על כ"פ במה משפחות תוכלנה למצוא על ידו מחיתם וכלכלתם בכבוד, והוא, חרשי אבן היודעים לכתת אבנים להקציע ולהחליק אבני גזית ולגוררם במגרה ומבינים לעשות מעשה שבכה, מעשה שרשרות לכותרות אשר על ראשי העמודים. חרשים כאלה יוכלו להרויח בכל שבוע, היינו בכל ששת ימי המעשה, בעשרה רו"כ ועוד יותר, ועשרה רו"כ בירושלים נהשבו כשלשים רו"כ בחוץ לארץ, כי בירושלים כל דבר בזול הוא. חרשים כאלה לעשרות מהנוצרים ילידי בית לחם גברו גם עשו חיל, ועוד הניחו מקום לכמה משפחות מאחינו להתגדר במלאכה הזאת, ועל אופן כזה, היינו על סמיכה באמץ לב ובטחון ברוח נכון, יכולים לבא בעלי מלאכה שיש להם מעט כסף כדי להחיות נפשם בעת הראשונה, עד אשר יבינו מעט בלשון המדוברת ועד אשר יכינו להם החמר הדרוש לעבודתם, ולהתישב בערי ארצנו הקדושה, ורוח כשרונם עם אמץ לבבם ינחו אותם בארח צדקה עד אשר יראו שכר לפעולתם.

זאת היא משנתי הקצרה בפרק הפועלים, ולפיה אני מוצא דמיון וערך גם בדבר מסחר וקנין ושאר מיני עבודות ופעולות אשר בכחן להשביע לעובדיהן ובעליהן רצון. יהודי אחד מרוסיא ולאנדא שמו, בא לפני שש שנים והתישב ביפו. האיש הזה נשא וסבל עוני ודחקות באופן מבהיל למאד; אבל החפץ הנטוע באדם לחיות ולהחיות את בני ביתו לא נתנהו לנוח, עד אשר עלתה בידו להשיג בחכירה את המונופול של הטבק בכל מחוז ארץ הקדושה, וחכמתו עמדה לו למצוא שותפים בין אחינו שהם השלישו הכסף המתוכן בדת, ולרגלי זה נוסד ביפו בית מלאכה להתוך עלי הטבק ולדבוק הניירות ופתקאות התוול. על ידי השתדלות ה' לאנדא עובדים בהפבריקה הזאת עד ששים יהודים, מהם מילידי ירושלים ומהם מגולי רוסיה אשר סבלו רעב והסר,— וכן נתן לחם לכמה משפחות מאחינו. בשכם הקים בית־כללי למכירת הטבק להחנויות הקטנות והושיב בתוכו יהודים: סופרים, סוכנים, ומשגיחים, וכן בחיפה, בעכו, בצפת, בטבריה ובחברון. לרגלי יסוד הבית הזה בשכם נתישבו שם עד מהרה קרוב לעשרים משפחות מאחינו מירושלים, ולא אגזם אם אומר כי חכירת ה' לאנדא את המונופול של הטבק נתנה לחם לערך כמאה משפחות מאחינו (לדאבון לבי שמעתי כי מצב ה' לאנדא הולך ומתמוטט עתה וכי החברה „רעגיע" עתידה להוציא את המסחר מידו. עד כמה נאמנה השמועה הזאת לא ידעתי), וגם ייסד עד מהרה איזו ישובים במקומות שלא היו עד כה יהודים, ומי זה היה יכול לדעת זאת מראשית, כי מדבר קטן כזה יתגלגלו דברים יקרי ערך, אשר יהיו לאבן פנה להישוב בכלל? ומהפרט הזה נוכל ללמד על הכללות.

בכלל אגיד לידידי כי מהשבותי בדבר ישוב ארץ ישראל פשטו צורה ולבשו צורה, ואינני מביט עתה על הישוב כמו שחשבתי בראשית התפתחות

התנועה. עתה נוכחתי לדעת ולשפוט מישרים, אשר דרוש לכל אבי משפחה, הרוצה לעלות לארץ הקדושה ולעבוד אדמתה, לא פחות מסך 3000 רו״כ, והסך הזה יספיק לו רק באופן כזה, אם הוא בעצמו לא יסע לארץ הקדושה לקנות אדמה, כי עד כה וכה תלכנה לטמיון הוצאות המסע וימי שבתו ביפו העולים לירחים שלמים, והסרסורים ימוצו דמו ואחר כך יפילוהו בבאר צרה, כי ימכרו לו ארץ מלחה בתור מקום מוכשר לפרי תבואה, ועד אשר יזכה לעמוד על הקרקע והנה כיסו ריק ולבבו הרוס, עוד מעט ויישח מעוצר רעה ויגון. לכן עליו לפנות בבקשתו — אם ירצה לעלות לארץ הקדושה — אל הועד המרכזי. הועד המרכזי יעמוד במרוץ מכתבים עם הלשכות ביפו ובחיפה, אשר לועד הפועל בארץ הקדושה. התעודה הראשית של הועד הפועל מוכרחת להיות כי ידע מכל המקומות העומדים להמכר בין מצד הממשלה ובין מצד בעלי האחוזות, לדעת מדת אדמתם, טיבה, מצב אוירה, מימיה ומקחה האחרון. כמו כן דרוש לועד הפועל כי תהיינה לו מפתחות לשערי הקניה, כי יעמדו לעזרתו אנשים נכבדים וידועים, אשר נוכל לקנות האדמה על שמותם. ואז כאשר יתקבצו על כל פנים ביד הועד המרכזי עשרים בקשות מאלה הרוצים לקנות אדמה בארץ הקדושה, יחד עם דמי קדימה, לא פחות מארבע עד חמש מאות רו״כ, אז יצוה הועד המרכזי לקנות מקום אחד וכו׳, ואחרי אשר יקבל הועד המרכזי את ספרי המקנה יודיע מזה להדורשים, ועל הקונים לשלם בעת ההיא עוד חמש מאות רו״כ להועד המרכזי מכל קונה, והועד המרכזי יצוה על הועד הפועל לשלח אדרכל למוד את המקום הטוב לבנין מושב ולציין אותו כפי החלקים של הקונים. והועד הפועל יחל לבנות הבתים הדרושים, קטנים וגדולים לפי מספר הנפשות, כמובן במדה ובמשטר ידוע — ולכשיוגמרו הבתים, אז יסעו רק אבות המשפחות לבדם, או כי יקחו אתם את הכחות הפועלים, היינו אלה מבניהם היכולים והרוצים לעבוד אדמתם. הועד הפועל ישגיח על הבאים ויתמכם בימין עוזו, כי יקנו בקרים וכלי מחרשה במקח השוה ויכינו את כל הדרוש לזריעה ולהרישה. ורק אחרי עבור השנה הראשונה למיום בוא אבות המשפחות וכבר קצרו ברנה את אשר זרעו, אז יוכלו להביא את בני משפחתם. אם באופן כזה יוָסד דבר הישוב, אז יש תקוה כי חפץ ה׳ בידם יצלח ולא ידעו מחסור. ואל ידמו אחינו הו״צ לאמר: אם כן איפוא, אם רק בעלי שלשת אלפים רו״כ יכולים לנסוע לארץ הקדושה, מדוע ירעישו הספים של ההברות, המשמיעים על דבר הנדבות עבור ישוב ארץ ישראל? והנדבות האלה מה הן עושות, אחרי שכל אחד מוכרח להביא את צרור כספו? אבל השאלה הזאת אין לה כל יסוד מוסד, השמירות שזכרתי דורשות הוצאות רבות, ובפרט כי חובבי ציון ישתדלו אחר כך לדאוג עבור דברים שבכלל הנצרכים להמושבות, היינו: בית ספר, בית תפלה, בית מרחץ, רופא וסמי מרפא, בארות מים, לענינים כאלה דרושים סכומים רבים. אבל אם רבים מאחינו אשר צרורם נקוב, או כי יש להם איזו

מאות רו"כ או אלף — ינהרו לארץ הקדושה, אז במשך ימים לא כבירים, ישאו חרפת רעב ויעטו כלימה על כל אוהבי הרעיון ועל הרעיון בעצמו...

אמנם כן, לא אפון אף רגע כי חרשת המעשה תשא פרי בארץ ישראל, ועוד יבא יום ואלפי ידים עובדות תמצאנה ברכה בעמלן. אבל עלינו לפקח עינינו ולהביט בשבע עינים על כל צעד שנרצה לעשות בזה; עלינו לחקור ולדרוש אחרי תוצאות הארץ, וחכמים היודעים בטיב חרשת המעשה יוציאו משפט איזה ממלאכת חרש וחושב תוציא פרי, איזה מין אינדוסטרי יעשה ענף, ולברר את כל הדברים האלה במספרים ידועים. כי ענינים כאלה לא יסבלו את העיון ואת הדמיון, רק דורשים מופתים חותכים ומספרים מדויקים, ומוכרחים אנחנו חובבי ציון לעשות הבחינות והנסיונות בטרם שנציע זאת ברבים.

קראתי את הצעת ה' ז. לעוואנטין נ"י, ואם כי לא מצאתיה חדשה, יען כי כל מי שיש לו אף ידיעה קלה בהלכות אחראין וערבאין בעסקי הלואות, ידע ויודה כי בבית הלואה על קרקעות (אגראר־באַנק) תלויה גאולת הארץ. בית כזה אם יוקם עָל על מכונות חזקות ככסף ושטרות ואם יעמדו בראשו אנשים חכמים יודעי פרק בהלכות המדינות והכספים, יש להסב אליו במשך עשר שנים עד כדי שליש מהקרקעות, אם רק נשכיל להלוך לפי רוח התושבים ונדע לעות דבר... וכבר הגיתי בזה ואמצא להעיר על אדות ענין אחד והוא: הנה השגת ספרי מקנה על קנית קרקעות קשתה עד מאד בתוגרמה, וביחוד בארץ הקדושה, לא רק ליהודים כי אם גם לנוצרים, ולא משום גזרת המלכות על דבר התנועה של ישוב הארץ הקדושה רק יען כי דבר דתי יצוק בדבר הזה. מחמד נביא הישמעאלים דבר צוה למאמיניו כי „הארץ לא תמָכר לצמיתות". דיני קנית קרקעות בתוגרמה נחתכין בה על פי שני בתים: על פי „המַחכמה", היינו ע"פ בית הדת, אשר בראשו יושב הקאַדי (הרב) והמופתי (הדיין) עם חבר למודי הדת. הבית הזה הוא העליון והראשי בדיני מקח וממכר של נחלאות ואחוזות מטעם האמור. אבל למען לא תהיה נעילת דלת בפני אלה אשר ההכרח יאלצם למכור, לכן נמסר הדבר ביד ראשי הדת, שהם יבדקו בשבע חקירות ודרישות, אם כצעקתה הבאה אליהם מצד המוכר, כי אכף עליו פיהו, כן הוא, ובית הדת יחקור גם כן אם לא נשתעבדה הנחלה לכתובת האשה, או אם אין עליה מערערים מצד יורשים, ואם לא חל עליה באיזה עת נדר או נדבה. ואחרי אשר יתבררו ויתלבנו הדברים האלה והרב עם מתי סודו יאַשרו המכירה והקניה, אז יבא הדבר אל בית משפט הארץ; שם יקבלו את המס ואת המכס העולה על האחוזה ונותנים ספרי המקנה כמשפט.

מזה תבין, ידידי, כי עיני המוכר והקונה תמקנה בחוריהן, בטרם יזכו לראות את כתב ההחלטה יוצא מבית הקאַדי ומתי סודו. אבל כשם שתעיק ה„מחכמה" בחקים מעיקים ובתלי תלים של פלפולים בעניני מקח וממכר של אחוזות ונחלאות, שרא ליה כוותיה בענינא משכנתות (היפּאָטהעקען), ודבר משכנתא

יוצא לאור בימים מעטים. ולכן עלינו לדעת, כי גם אם יורם האסור מצד הממשלה על אחינו, ותרשה להם לקנות קרקעות בארץ כאות נפשם, גם אז ימצאו מכשולים רבים ומפריעים מצד בתי הדת אשר לא ישנו טעמם, ולכן אם שות שתו כהני דת מחמר חומות בצורות סביב קנית קרקעות בארץ הקדושה בפרט, עלינו להשכיל על אופן כזה: להציע לפני הוד הממשלה בקושטא כי נרצה ליסד בית הלואה על קרקעות, וברצוננו להנאות גם את הרשות בפרא־צענט קטן, אבל אנו מבקשים רשיון ופקודה אל השופטים והשוטרים כי לא יעכבו עלינו ימים רבים בסדור הכנות כתבי המשכנתות, וזאת יבין כל מבין, כי תחלת משכנתא סופה מכירה גמורה והלוטה. אולם ידידי לכל הדברים האלה דרוש לנו הכסף, אם יערה ה׳ רוח ממרום על אחינו ויעיר אזנם לשמוע ולהקשיב בקול המון הדובר אליהם מסערת המקרים, ויתנו לב להשכיל ולדעת לעות דבר אז תשועתם קרובה לבא.

נגעתי בדברי בהמכשולים הרבים המונחים על דרך קנית קרקעות. בלי תפונה תבין כי המכשולים הנזכרים כלליים הם, מלבד הפרטיים שנולדו לרגלי הגזרה והפקודות מטעם הממשלה התוגרמית שחלו ביחד על ראשי אחינו בני רוסיה, ומלבד הדברים המעיקים שנולדו בטבע הענין. הערביים, שהם חכמים וערומים כשועלים, ראו פתאם כי היהודים (הפראַנקים) קופצים לקנות קרקעות וכל קונה יש לו תמניא אפין, היינו שמונה סרסורים, עד כי המוכר יחשב את כלם לקונים, ולכן הוקירו מחיר האדמה פי שנים. ולדחות את המכשולים האלה ולהפיל הקיר והטיח אשר טחו הסרסורים תפל, נחוץ איפוא לזה עיון וישוב הדעת. ולכן עלה ברעתי למצא אופן ותחבולה אשר על ידה נשיג על נקלה את המבוקש, והוא: רבים מאחינו הספרדים יש להם אחוזות וקרקעות בארה״ק; רוב האחוזות של אחינו הן בגליל העליון, ורבים מהם רוצים למכור אדמתם יען העת תציק להם, וביד אחרים נמצאה אדמה טובה ופוריה, ששם אויר זך ומים טובים ומתוקים. ולכן עלה במחשבתי לעשות כבה. למשל: מי שיש לו אדמה אשר תשוה עשרים אלף רו״כ, נַלוה לו עליה מעשרה עד שנים עשר אלף רו״כ על אפותיקי, אחרי כן נמוד שם את מקום המושב ונקציע מקום לבנין בתים עבור עשר או חמש עשרה משפחות, ואדרכל יערוך את תבנית הבתים (פלאַן) והמוכר יבנה חלק הבתים על חשבונו מהכסף שקבל מאתנו בהלואה, אשר אל נכון ישלם לנו שנים עשר פ״צ לשנה, כי כן פה מנהג התגרים היותר בטוחים. — ואח״כ נוכל להוסיף לו בהלואה עוד חמשה אלפים רו״כ כפי מחיר הבתים אשר בנה, אחרי שנקבל מאתו אפותיקי גם עליהם — ויגמר בזה את יתר הבתים כפי המספר אשר נתנה עמו. ובזה נרויח הרבה: א) אם זה שיבנה לו הבתים בעל האדמה הוא, אז לא תשגיח הממשלה על זה, כי ביד כל בעל אחוזה לעשות באחוזתו כרצונו, לבנות ולנטוע, להרוס ולעקור ואין מוחה בידו. ובעת שיוגמרו הבתים, היכולת בידו להושיב שם משפחות אשר יאמר עליהן כי שכיריו ופועליו

הם, — ובזה נסיר את כל המכשולים אשר נמצא על דרך ישוב הארץ. ב) גם הוצאות הבנין תעלינה לנו בזול, כמעט פחות בעשרים וחמשה למאה, יען כי בעלי האחוזה המה מילידי הארץ ויודעים מקח כל דבר ודבר; יודעים מקום האבנים, הסיד ואבני הגיר, וגם הבנאים יקבלו מהם מחיר פחות מכפי אשר יבקשו מאיש אירופה. והיה כאשר יוגמר דבר הבתים בבנינם, והמשפחות תתישבנה לאט לאט, אז נעשה מהאפותיקי ספר מקנה. וכל האופן הזה נוכל לעשות בדרך אשר תמיד תהיה ידינו על העליונה, היינו כי המוכר יקבל לפי שעה כסף פחות מהמחיר האדמה והבתים, עד כי לא יהיה לנו לחשוש פן ואולי ירמה אותנו, ואם ככה נעשה, אז תעלה בידינו לעשות דברים גדולים לא ברעם ולא ברעש. והפך בדברי אלה, כי רק בדרך כזה נושע, אם בשיבה ונחת נלך. והדברים כנים ונאמנים, ורב טוב צפון בהם לעמנו.

והנני ידידך מוקירך קז״וו.

עח.

חיפה, ציה״ק ת״ו. יום ב׳ כ״ה סיון, תרמ״ה.

כבוד הרב הגדול, שמו נודע בשערים, אוהב עמו וחובב ארצו, כש״ת מו״ה צדוק הכהן נ״י.

רב גדול ונכבד בישראל! אחיך אנשי גאולתך ברוסיה כלם יודעים להוקיר את שמך הטוב על ידי מעשיך הטובים, שעשית לטובת המשפחות האֻמללות שעזבו ארצן ומולדתן בצוק העתים ויבאו לארץ הקדושה לעבוד את אדמתה, אבל חסרון האמצעים היה בעוכרן, וכמעט היו בכל רע, לולא קדמום רחמיך הרבים ובלשונך הטהורה, לשון מדברת גדולות, עוררת את לב הנדיב הידוע, עד שקם בצדקת פזרונו כמלאך מושיע לעמו, ותהי אחרית ותקוה לאֻמללים האלה בקחתו אותם תחת כנפי חסדו. אחינו חובבי ציון אשר ברוסיה יודעים פעלך זה והדרך על ארצך ארץ הקדושה המתרפקת על בניה.

ועתה בעת שולחתי במלאכות אחינו חובבי ציון לבקר את המושבות אשר יסדו אחינו באה״ק ולהגיש עזר ותמיכה לאלה אשר תהיה דרושה להם התמיכה בצר, חזקו עלי דברי אחי חובבי ציון לבקר גם המושבות אשר תפרחנה כזית על ידי טל תחיה של הנדיב הידוע. ותהי ראשית דרכי „ראשון לציון״. מה מאד שמחתי בראותי את המושבה ההיא, הוד בתיה אולמיה ואיליה בנוים לתלפיות, כרמי חמד ומטעי זית שתולים סביב לה, וידי אחינו מלאות עבודה, כי עד היום כבר נִטעו ארבעים העקטאר כרמי גפן אשר בקרב איזו

שנים יטיפו אשכלותיהם עסים מיין המובחר, והיו לברכה לאחינו, ולמקור נאמן למחיתם וכלכלתם, ולא יצטרכו עוד למתנת בשר ודם ולא לידי הלואתם. ועל כלם נשא חן בעיני מאד הסדר הישר והנכון שהנהיג המנהל ה׳ אסאוועצקי בהמושבה. גם אנשיה אנשי מדות למודי ה׳ ולמודי הידיעות והמדעים הנחוצים לאדם באשר הוא אדם, עד כי ירחב הלב לראות אכרים מצוינים ביתרון הכשר לעבודה, ובאותה העת מצוינים גם בשאר רוח לידיעות העולם והטבע. משם הלכתי עקרונה. נפשי עלצה בישועת ה׳, בראותי עמקיה העוטפים בר והשבלים המלאות ברכת ה׳ ממגד גרש ירחים וממגד שמש. הוד והדרת גאון הופפה על השבלים אשר לבשו גאות, בדעתן כי חלו בהן ידי בנים, שערגה נפשם לאכול על שלחן אביהם, אבי ישראל, אשר עיניו תמיד בארץ הקדושה הזאת מראשית השנה עד אחרית השנה. כן גם נעם ללבי בראותי הבתים הנאוים, והשלוה והמנוחה השוררת בהם, פה הכרתי גאון שלות חיי אכרים אשר ידיהם אמונות לפלח ולבקע תלמי אדמתם, ועיניהם ולבבם נשואים לאביהם שבשמים, כי ישלח להם ברכתו מקדש וימלא אסמיהם בר ויקביהם תירוש ויצהר.

בבאי הנה עירה חיפה, למען אשים עין על המושבה „יסוד המעלה" כוננוה ידי אחינו המיזריטשים ולראות במה אוכל לעזרם בשם חובבי ציון, חשתי ולא התמהמהתי לבקר גם את המושבה, אשר לפנים קראוה בשם שמרון וכהיום נעלתה להקרא זכרון יעקב. פה מצאתי את היקר באדם, המנהל ה׳ ווארמזער, איש מהולל שמחשבותיו ומעשיו רצוים לפי רוח כל, איש האוהב עמו ואחיו ורוצה באָשרם, אשר ירעה את קהל אחיו בני זכרון יעקב בשלום ובמישור, בענות לב וטהרת ההנהגה הטובה. האדון הזה הואיל בטובו לנסוע עמי יחד לזכרון יעקב. פה נפקחו עיני ואראה נדבת השר וחין ערכה הרב, אזני שמעו והקשיבו דפיקות לבבו הטהור, וללב כזה קראתי, אמנם מקוה ישראל הוא, כי אליו נקוו כל הרגשות היקרים אשר בהם יצטיין היהודי. אבל כמו כן נפלאתי מאד לראות כשרון אחינו בעבודה ומלאכה, והאמת אגיד כי לא יאָמן כי יסופר על אדות חריצות ידי אחינו הרומנים. אמנם כן, זכרון יעקב תהיה למזכרת נצח לדור אחרון, היא תביע חסדי הברון לדור דור, וצדקת המעוררים אותו לחסדיו אלה עומדת לעד.

קצר כח עטי לתאר על הגליון גם איזה רשמים קלים מההוד והתפארת של המושבה הזאת, העומדת בראש הר אחד מרוכסי הר הכרמל, ומשם תתענג עין הרואה למחזה עמקים נאוים ומהוללים עד להפליא. על כלם שמחתי על טוב טעם הבנינים ועל הסדרים הישרים והנכונים אשר הסדיר המנהל היקר ה׳ ווארמזער נ״י, הנוהג בחסדו כל בני המושבה וכנשר על גוזליו ירחף לנטלם ולנשאם. אשרי הברון שככה לו, ואשרי כבוד אדוני הרב שזכה להיות ממצדיקי הרבים, ואשרי אלה המבינים לדעת את יקרת המטרה והתעודה אשר לפניהם, אשר כזאת מצאתי בה׳ ווארמזער! אַחיכם מקהלות ישראל וחובבי ציון יודוכם

על הטוב אשר עשיתם בעמנו להפליא. ביום ב׳ ח״י סיון לפנות ערב כבדני ה׳ ווארמזוער נ״י להניח אבן הפנה לבנין התפלה לאביר יעקב בזכרון יעקב. אמנם נפשי יודעת כי קטנתי מכל הכבוד הזה, אבל בשמחת לבב חשתי ולא סרבתי בדבר, כי הלא אבן הראשה היא, אשר תהיה יסוד מוסד לאבן ישראל, וממנה פנה וממנה יתד לתקות ישראל לימים יוצרו.

כל קהל אחינו העובדים התאספו אל הכר הנרחב הנועד לשאת עליו את בית התפלה. התפללנו תפלת המנחה, זרמי מים ירדו מאין הפוגות מעיני כל אחד ואחד ממנו. רועדים ונרעשים עמדנו כלנו בראש ההר הגבוה, פנינו אל הים האחרון המתנוסס לנגד עינינו, וכל אחד ואחד מאתנו הרגיש בקרבו את יקר ערך הרגעים הקדושים האלה. אחרי כן נשאתי דברים אשר יצאו מקירות לבי פנימה, לזכרון היום הזה, אחרי עלה הבמתה ה׳ ווארמזוער, ובדברים חוצבים להבות איש דבר אל אחיו, תאר לפניהם את צדקת פזרון הברון, ויעורר את לבם כי יהיה שלום ביניהם ויחיו בשלום ובמישור יחדו, כי ידעו ויבינו היטב המטרה הגדולה אשר הוצבה להם. עיני כל השומעים זלגו דמעות. כהתימו לדבר, הנחתי את אבן הראשה, טמנתי וסגרתי תחתיה את ספר הגלוי המכיל בקרבה קורות המושבה, ונשא כוס ונשת יין לחיי הברון, לחיי משפחתו הרוממה, לחיי כבוד אדוני הרב, לחיי ה׳ ערלאַנגער, לחיי כל חובבי ציון, לחיי העובדים ולחיי העוזרים על ידם. להקת מנגנים ומשוררים מאחינו שרו שיר: „אביר ישראל, השומר את עמו בבקעה ובהר, בעיר ובכפר, בשדה וביער, הוא ישמרנו מכל צר וצער". ואגלי הדמעות אשר נזלו מעיני השרים והשומעים התנוססו כאבני נזר.

רב נכבד וגדול בישראל! קבל נא את ברכתי בשם אחי חובבי ציון ובשם אלה אשר דברת עליהם טובות ובזה הצלת את נפשם מחרפת רעב, בשמי ובשם היהדות כלה אשר תביט בזכרון יעקב עתיד גדול ונכבד, כמו שלבבם בטוח כי אבן מאסו הבונים תהיה לראש פנה. פתח נא דלתי לבבך הטהור, ויקוו אליך מי רגשות אחיך, המנטלים ומנשאים את שמך ופעלך אשר בקרב שנים חייהו, והיית ברכה.

הנני מוקירך ברוב הוקרת ערכך, המכבד תורתך וחכמתך, אהבתך לעמך וצדקתך לאחיך,

קלונימוס זאב וויסאצקי.

עט.

חיפה, עיה"ק ת"ו, יום ב' כ"ה סיון, תרמ"ה לפ"ק.

כבוד בני יקירי מו"ה דוד נ"י, וחתני היקר מו"ה רפאל שלמה נ"י, ובתי וכלתי תי', שלום להם, ושלום לבניהם ולבנותיהם וכל אשר להם, יברכם ה' בשלום!

מכתבכם היקר מן ב' כ"ו אייר לנכון הגיעני, ושמחתי מאד בשמעי משלומכם הטוב וכי הכל ב"ה הולך למישרים. וכן קבלתי אתמול בלילה בצרוף מכתבכם, אשר שלחהו לי אחד מעושי רצוני ביפו לפה כפקודתי אליו, את הדיפישה אשר שלחתם ביום ב' י"ט אייר, וגם ממנה נהניתי מאד. עתה הודעתי אתכם על ידי דיפישה כי אתעכב עוד ביפו כחדש ימים, וביום ד' שבוע זה הנני הולך ליפו על האניה האויסטרית „ארקא".

אל נכון כבר קבלתם את כל מכתבי, וכן גם את מכתבי מיום ב' י"א ח"ז שכתבתי לכם מפה, ואין לי להוסיף עליו רק את זה, אשר ביום א' העבר, היינו ביום י"ז לח"ז הלכתי בלוית ה' רוקח וה' ווארמזוער מנהל מושב זכרון יעקב, לבקר את המקום אשר מקדם נקרא בשם שמרון ועתה נבנתה עליו המושבה אשר נקראה בשם זכרון יעקב. הדרך שמה עובר על פני חרבות העיר הישנה „ביתר" (הנקראת עתה בלשון ערבי אטליט), ואם כי כבר כתבתי לכם במכתבי העבר מחיפה על אדות העיר הזאת, אשר ממרחק ראיתיה בעברי בהאניה מיפו הנה, גם גליתי לכם מעט מהמון רגשותי אשר השתערו בקרבי בראותי מרחוק את העיר אשר בה הריקו גבורינו שארית כחם בהלחמם בעד חרות עמם וארצם, אבל עוד לבי כים נגרש השקט לא יוכל בזכרי את החרבות העתיקות אשר ראיתי בעיני אחרי כן.

העיר החרבה הזאת מוקפת משלשת עבריה במי הים, ואך מעבר אחד מחוברת היא ברצועת ארץ אל היבשה. בצפון העיר הזאת יש שארית מחומה גבוהה ובצורה עד מאד, שריד החורבה הזאת הוא בערך ששים אמה לארך ושלשים אמה לרחב ועביו שנים עשר באמה, ובנוי הוא מסלעים גדולים עד מאד. פני הכותל אשר לצד העיר פנימה מצוירים בפטורי ציצים ומקלעות תמרים עד להפליא. מזה נראה כי היה סמוך לו היכל יפה וגדול, אולי מעון גבורנו „בר כוכבא". משם עברנו על פני שרידי קשתות שבורות אשר ממראיהן נכר כי עתיקות ימים הן, שרידי המבצר העז. משם באנו אל מערה אחת בנויה שהיתה מתחת החומה, וכפי הנראה הקיפה אז את כל העיר. המערה פנימה בנויה אבני גזית יפות עד מאד, באמצע הכותל בולטים זיזים מעשה שבכה ועליהם נטויה קשת בנויה מאבנים מחוברות אחת אל אחת היטב הדק. אחת עשרה

קשתות כאלה ראיתי במערה הזאת, יופי המלאכה יעיד על טוב טעם ודעת הבניה והגזרה שהיה להם אז, ובאמת גם אם נראה עתה את שרידי החורבות נתפלא מאד על עזוז הבחן ואפל של המבצר האיום הזה. ופה נשקע הכוכב האחרון הוא בר כוכבא, עם מאורו ושמשו של ר׳ עקיבא בן יוסף נושא כליו. הלא תבינו בני היקרים, את רגשותי אשר המו בקרבי כהמות ים לגליו, העבר נגלה לנגד עיני בדבר גבורותיו וחין ערכו, והעתיד במעטה עבי הערפל. ה׳ יגיה נא לנו אורות מאפל!

לעת ערב באנו אל זכרון יעקב, היא המושבה שנתיסדה על ידי הועד הראשי מגאלאץ עבור אחינו הרומאנים, ועתה עומדת היא תחת חסדי הברון הידוע, אשר הצילם מחרפת רעב, ובטובו צוה לבנות להם בתים, גם לתת להם את כל הנחוץ למחיתם וכלכלתם. הלכנו לבקר את שדותיהם וכרמיהם, גם את בתיהם, וכן ראיתי את בית המרחץ שנבנה שם למענם, והנה הכל נעשה ביד רחבה, כיד הנדיב הטובה עליהם. המושבה הזאת היא בעלת שמונים משפחות, ולהן ארבע מאות ועשרים וחמש נפש, כן ירבו! ביום השני י״ח סיון לפנות ערב, כבדני ה׳ ווארמזוער להניח אבן הראשה לבנין בית תפלה במושבה ההיא. כל אחינו העובדים התאספו אל המקום המיועד לבנין בית הכנסת, התפללנו שם תפלת המנחה, אח״כ נשאתי להם איזה דברים מעניני דיומא, גם ה׳ ווארמזוער דבר דברים טובים, דברים נחומים אשר נכנסו אל לב השומעים. אחרי כן הנחתי בחריץ־אבן את ספר הגלוי המכיל את קורות המושבה מהחל ועד כלה ואשים עליו את האבן הראשה, שתינו אחר כך כוס יין לחיי השר הברון, לחיי משפחתו הרמה ולחיי כל העוסקים בצרכי ישוב ארה״ק.

ביום ג׳ שבוע העבר שבתי בשלום הנה, ואי״ה ביום ד׳ בבקר אשוב ליפו. מאד ידאב לבי על אשר ענין אגודתנו ירד עשר מעלות אחורנית, ומיום עזבי את מוסקוי לא עשיתם מאומה, תחת אשר חשבתי כי נסיעתי לארץ הקדושה ועמלי שקבלתי עלי ילהיבו את נפשותיכם להשגיא פעלכם, ופתאם נשבת הדבר, אין מעורר ואין מאסף — הלאלה יקרא חובבי ציון?

הנני מקוה כי תעירו ותעוררו את אחינו היקרים תמימי דעים עמנו.

היו שלום בני היקרים כאות נפש אביכם הדוש״ט באהבה רבה מקרב ולב עמוק.

קלונימוס זאב וויסאצקי.

סגור פה העתקה מהדברים שדברתי בזכרון יעקב וממכתבי להברון נ״י. אביכם הנ״ל.

פ.

חיפה, עיה"ק ת"ו, יום ג' כ"ו סיון, אלף ושמונה מאות ושש עשרה לחורבן.

כבוד אדוני הנעלה, מורם מאחיו ודגול ברבבותיהם, אוהב שערי ציון וחובב משכנות יעקב, הפין בישוב ארץ הקדושה ומעורר להרמת קרן ישראל, כבוד ש"ת מו"ה מיכאל ערלאנגער נ"י.

אדוני! במכתבי אשר שלחתי לכבודו בימים הראשונים לחדש הזה שכחתי להודיעהו, כי מלאתי דברו על דבר חברת „עזרת נדחים", ובעת היותי בירושלים לקחתי לי מועד ואבקר את ועד החברה היקרה ההיא ואת חבריה היקרים. כמו כן שמתי עיני ולבי אל פעל פעלו עד היום לכבוד ירושלים ולתפארת היהדות כלה, ומה מאד שמחתי בראותי כי אין כל נפתל ועקש בפעולות החברה.

כל בני הועד הם אנשי מדות וכל מטרתם להרים קרן ציון וירושלים, ויש תקוה כי לימים יבאו תפעל החברה אי"ה גדולות ונצורות ותהיה לברכה ולתהלה בקרב הארץ. אנכי מסרתי ליד סוכן החברה סך מאה וחמשים רו"כ עבור חובבי ציון, ותנאי התניתי עמהם, כי יבנו בכסף הזה מעון אחד עבור משפחה אחת ממשפחות התימנים. כן מסרתי לידם סך 23 רו"כ בתור שליח מצוה מאחרים שנתנו, ועל דעתי נדבו המנדבים כי אחלקם בירושלים, ואנכי מצאתי לנכון למסרם ביד הועד הנכבד והחברה היקרה, ואני תפלה כי ירבו החברים אוהבי ציון אשר חננם ה' ויש להם, ואשר יאבו להאציל מברכתם לטובת החברה היקרה הזאת, אשר רב טוב צרור בכנפיה.

עתה מצאתי לנכון להודיע לכבודו, כי עשיתי נסיעתי לחיפה, למען שים עין על מושבות „יסוד המעלה", אשר כוננוה אחינו המיזריטשים ואשר הם היום בצרה גדולה מאד, כי יחסרו להם כל האמצעים הדרושים למי שירצה לעבוד את אדמתו ואשר אחשוב להושיעם בשם חובבי ציון ככל אשר יעלה בכחנו. ובבאי הלום אמרתי מצוה הבאה לידי אקימנה, היא — לבקר את המושבה „זכרון יעקב". מהרתי ואבקר את המנהל היקר באדם, אשר מצאתי בו כל טוב וכל יקר, חכם מצוין, טוב לב, אוהב עמו ואחיו, ועל כלם הוא רוצה באשרן של בני המושבה זכרון יעקב וכאב ירחמם וידאג להשתלמות קיומם החמרי והמוסרי, הוא הארון הנכבד ה' ווארמזער נ"י, השתעשעתי עם האיש היקר הזה באהבים, ומאד שמחתי לשמוע ממנו עצות טובות בדברים הנוגעים לכלל הישוב.

ביום א' י"ז סיון נסעתי בלוית הארון היקר הזה לזכרון יעקב, ומה רחב ופחד לבי מרוב שמחה וגיל, בראותי את המקום הזה! אין זה כי אם עד חי על כשרון אחינו, שמוכשרים הם לכל דבר אשר יפנו אליו להתעסק בו. ככשרונם לערב מערבם ולסחר ימה וקדמה, כן יתרון הכשרם בשנותם מצבם וישלחו יד

לאֵת ולמחרשה. גם בזה השכילו עד מהרה לעלות מעלה, על כל צעד וצעד אנחנו רואים כשרון עז. פה נפגוש מסלות כוננו ידי אחינו בבקעה ובהר, מקומות שהיו מלאים אבני נגף וצורי מכשול הושמו למישור ונעשו לשדמות פוריות. כן אדוני! זכרון יעקב הוא עד חי על כשרון אחינו וזה שער הרחמים, נכחו בא הברון במאור ושמש צדקתו וחמלתו על אחיו, וינטלם וינשאם להושיעם בכל עז, למען יוכלו לראות חיים. מעשה הצדקה הזאת עם תוצאותיה הטובות, תוכלנה לסתום פיות מקטרגים, השמים תְהלה בעמנו, ופה נגלתה צדקתם כעצם השמים לטהר. אדוני יסלח נא לי על אשר ארבה לדבר, אבל מה אעשה ורגשי לבבי פרצו פריץ לצאת, עד כי אינני יכול לעצור בעדם. אדוני יוכל לשיש ולשמוח על המקרה אשר אִנה אלהים לידו לדבר טובות באזני הברון האדון המושיע, ולעוררהו כי ירחם את עמו ויציב לו יד בראשי מרומי הרי ישראל. דור נולד יביע צדקת אדוני שהיה המעורר לדבר מצוה כזאת, שהיא היא אבן הפנה ויסוד מוסד לתקותנו לימים יבאו ולשנוי מצבנו בעמים על ידי עבודת האדמה, ותולדת ישראל תציב ציון נכבד לשמו ולזכרו. זר זהב עשה אדוני לספר תולדותנו, אשר תכיל את תנועת הישוב, וכתר שם טוב ינתן לו מאחיו.

ביום ב׳ ח״י סיון לפנות ערב כבדני ה׳ ווארמזער נ״י, להניח אבן הראשה לבנין בית תפלה לאביר ישראל בזכרון יעקב. כל קהל אחינו העובדים התאספו אל המקום הנקדש לבית ה׳. התפללנו תפלת המנחה. אדוני! אין בפי מלים לתאר עמק התרגשות הלבבות אשר השתפכו בתפלתנו זאת. קהל אנשים מאחינו שהיו סוחרים ובעלי בתים, בראותם כי עת צרה היא ליעקב בארצות מגוריהם, עזבו מקומותם ופרנסותם בנפש מרה ויבאו לעבוד אדמת הארץ הקדושה, בתקותם כי יסולו הדרך לפני אחיהם, ובאשמת מאשרים מתעים באו היקרים האלה עד ככר לחם, ולולא קדמם הברון ברחמיו וברוב חסדיו כי עתה תמו חס ושלום לגוע ברעב. ממכון שבתו השגיח הנדיב אליהם וישועתם באה ומעשי ידיהם כוננו עליהם. עתה שפרה עליהם נחלתם, ואחרי כלותם עבודתם כחק היום הנה רגליהם עומדות פה ועיניהם ולבם נשואים השמימה בתפלה לאל גומל עליהם, בתודה על העבר ותקוה לעתיד, כי בחסד אל ביד מלאכו הנאמן יעשו חיל וחפצם הקדוש בידם יצלח.

אחרי כלות התפלה נשאתי דברים אחדים לפני קהל אחינו, דברים אשר יצאו מקירות לבבי, בהם עוררתים על הרגעים האלה שהם רבי הערך בתוצאותיהם לימים יבאו. אח״כ נשא ה׳ ווארמזער מדברותיו ויזכור להם את העבר ויעביר כל טוב השר הנדיב על פניהם ופזרונו של הברון, ויעורר כמו כן את אחיו כי יחיו בשלום ובמישור. דבריו העירו רגש רב, כל עין זלגה דמעות. אחרי כן סגרתי את ספר הגלוי המכיל בקרבו את קורות המושבה מהחל ועד כלה, והנחתי עליו את האבן הראשה. ישבנו לשלחן אשר נערך במקום הזה, ונשא כוס יין ונשת לחיי הברון המלאך המושיע את אחיו, לחיי משפחתו הרוממה

בישראל, לחיי אדוני אשר עיניו משוטטות אל קצה ארץ הקדושה ולבבו נתון לרעיון הישוב, לחיי הרב צדוק כהן, לחיי ה' שייד, לחיי באי כח הברון העושים פה מלאכתם באמונה, לחיי כל הו"צ היודעים להוקיר פעל פעלתם לטובת עמכם ולנחמת האם השכולה אשר זה אלפי שנה מתרפקת היא על בניה כי יבאו לתוכה. להקת שרים ונוגנים מאחינו הקולוניסטים שרו ברכת אמן והללויה, גם ירו בקני רובה אחר כל ברכה וברכה. אחרי כן שרו: „שומר ישראל, השומר את עמו בעיר ובכפר, בבקעה ובהר, בשדה וביער, ישמרם מכל צר וצער!"

אדוני, יקבל נא עתה ברכתי ברכת מזל טוב ליום הזה, יום זכינו לירות אבן הראשה לבנין בית תפלה לאביר יעקב בזכרון־יעקב. היום הזה יוחק בכפר תולדת ישראל, כי לא רק בית לתפלה נבנה בו, כי גם הונח בו יסוד מוסד לבנין תקותנו.

אבי ישראל יקבל ברחמים וברצון את תפלת בניו שהתפללו ושיתפללו בעד שלום מטיביהם אשר בתוכם ימנה גם אדוני הנכבד.

הנני עבדו ומכבדו המברכו,

קז"וו.

פא.

יפו, עיה"ק ת"ו, יום ה' כ"ח סיון, תרמ"ה.

להד"ר ל. פינסקער נ"י.

מכתבו נומר 139 מן ח' סיון, כן נו' 145 מן י"ד בו קבלתי, ואשמח עליהם כמוצא שלל רב, כי עד היום לא זכיתי לשמוע ולהקשיב מכם דבר דבור על אפניו. והנני גם אנכי בזה להשיבכם על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון.

אדות הפרנס (עקאנאם) כבר חויתי דעתי במכתב גדול וארוך לה' מל"ל: מצב הענינים של המושבות, התפתחותם וקיומם לעתיד, הסרת המעקשים והמכשולים, וסתימת פי המקטרגים ודברי ריבות בשערינו, ובכיה לדורות מהקולוניסתים, עם מעוף אלפי מכתבי שטנה לחברי חובבי ציון, — להסיר כל אלה ולמנוע הקולות והברקים נחוץ איפוא לבלי נמנה פרנס לא בפתח תקוה ולא בגדרה. ביתר באור העירותי על זה במכתבי לה' שפ"ר, אשר לרוב גדל המכתב לא יכולתי להעתיקו בעד כבודו, ולזאת בקשתי מאת ה' שפ"ר אשר יעתיקהו תיכף ומיד וישלחהו לכבודו. משני המכתבים הללו יבין כבודו, כי צדקו דברי. הן אמנם כי בראשית בואי ליפו, טרם נגלו לפני שבילי הסבות והמסובבים המתלכדים בענין הישוב בכלל והקולוניות בפרט, ובטרם בקרתי את המושבות תחת השגחת פרנסים ומנהלים, השבתי גם אני כי ייטב מאד אם נעמיד את

המושבות תחת משגיחים כאלה. אבל עתה אחרי אשר זכני ה׳ לראות את כל אשר יֵראה, ואחרי אשר שקלתי בפלס ומאזני משפט כל צעד וצעד שעשו חובבי ציון, ואשר עליהם עוד לעשות, הנני מגיד עתה בדעה מוחלטת והכרה פנימית, כי לא יתכן הדבר ולא יצלח — כי מלבד אשר עלינו לחשוש מאד מאד פן נברא חורים הדשים לעבברים חדשים, עוד נגרום לנו בזה צרות חדשות ויסורים חדשים. כי בענינים כאלה קשה מאד ענין הבחירה, וידיעתו של הנבחר אינה מוכיחה עדיין על כשרונו אם מסוגל הוא לכך ואם תהיה עטרתו הולמתו. ידע נא כבודו, כי כאשר קבלתי הדיפישה מהרה״ג מהרש״מ נ״י כי ה׳ סט—סקי משים פעמיו לארץ הקדושה לקבל עליו משרת פרנס ב„פתח תקוה", נבוכותי מאד, ואחשוב לשלח תיכף ומיד דיפישה להגרש״מ, כי יעכב בעד נסיעתו של הנ״ל. אבל אחרי שהעמקתי לחקור בענין הזה, נחמתי ממחשבתי זאת, על פי הטעמים אשר אבאר בזה: א) מהדיפישה של הגרש״מ נראה כי כבר גמר עם ה׳ סט., ומי יודע כמה טו״ת יהיה מצד ה׳ סט. אם נאמר לבטל החוזה שעשה הגרש״מ עמו; ב) הנני מוצא את עצמי מחויב להעיר את אזנו, כי בשקלי בפלס התבונה את כל הדברים שפעלתי בענין יסוד הועד הפועל עם שתי לשכותיו, לשכה אחת בירושלים ולשכה שניה ביפו, מצאתי בהם מגרעות, ולא מגרעות שנולדו מפאת קלות דעת, יען שלא התבוננתי בעומק הענין בטרם יצרתיו אף עשיתיו, כי אם מפאת ההכרח שהיה מונח בעצם הדבר ולא היה באפשרות לפנות ימינה או שמאלה. ארוני יעיר אזני במכתבו נו׳ 145, וה׳ מל״ל במכתבו הפרטי אלי מן 16 מאי הולך ומונה שמות האנשים שקראתי לועד האספה, ומוצא בזה חסרונות, זה יען כי חסיד הנהו; השני כי יקבל מהחלוקה אם כי עשיר הוא; השלישי אומרים עליו כי הוא מתנגד להישוב, על זה יש מערערים וזה לא התנהג כשורת הדין, ועל הספרדים בכלל מוציא משפט כי אינם שמים לב כלל להרעיון הקדוש. כי על כן לי לחקור היטב ולהיות זהיר מאד בבחירת חברי הועד הפועל, שלא יבאו ביניהם אנשים ממקבלי החלוקה או כאלה אשר בסתר לבם הם מהמתנגדים להישוב. ארוני, אם נאבה לנפה בנפת אמת את האנשים אשר יש לנו בארץ הקדושה, ולהביא במשפט את תכונותיהם ונטיותיהם, אז אפונה מאד אם נמצא אף אחד מהם שיהיה ראוי הגון ומוכשר מבלי שום ערעור עליו מאיזה צד; אם נמצא אחד האוהב את הישוב, והנה הוא ריק מכל כשרון ומכל התעוררות ומישוב הדעת, אשר המעלות הללו נחוצות לנו עתה עד מאד, — כי מה יועיל להרעיון חפץ לבב לבדו אם לא ילוהו על דרכו שאָר רוח, עצה וגבורה, חכמה ודעת? הלא ידע כבודו כי חפץ ורגש לבד אם איננו בלום במתג הדעת ורסן התבונה אז הנהו מסוכן מאד ויכול להוליך שולל את בעל החפץ והאוחזים בו. ואם נמצא איש בן־דעה ובעל פעולה, אז יש ויש עליו כתמים רבים עד מאד, וביחוד לא נוכל לבחור רק באנשים חדשים אשר מקרוב באו לארץ הקדושה וטרם ידעו עד מה מטבע המקום ויושביו. וזה דבר שלא יתכן לפעול פה פעולות על פי

המושג שישנו להפועל מדרכי החיים בארצנו וטבע התושבים שם. ומזה יבין ארוני, כי המגרעות אשר נהיו בדבר האספה ובדבר הבחירה, הן מאותו הסוג ומאותו המין שאי אפשר היה להרחיק או להתרחק, ידעתי וארע גם עתה, כי עיקר ישיבת הועד הפועל וחוג פעולותיו צריך להיות ביפו דוקא. מן יפו קרובה היא הדרך להמושבות פתח תקוה וגדרה. ועוד גם זאת השיבותי אל לבי, כי כל מי מאחינו הבא מחוץ לארץ עולה ליפו, ועד שיבוא לירושלים הנה הוא כבר נתפש בכף הסרסורים וצרור כספו שרוי בסכנה, ושם ירושלים ביחוסו לועד הפועל יועיל רק לשם ולנוי אבל לא לגופי הפעולות. אבל מה יכולתי עשות, אם לא מצאתי פה האנשים הראוים והמוכשרים לזה? והוכרחתי בעל כרחי לבחור באלה שהם על כל פנים היותר טובים, וליסד ג״ב לשכה בירושלים, אם כי גם שם לא מצאתי את הכל כלבבי. ולכן הנני מסכים עתה מצדי כי ה׳ סט—סקי יבא ליפו ויתישב פה והוא יהיה הרוח באופני הועד הפועל ביפו, ואם ה׳ סט. יהיה מוכשר למִשְׂרָתו אז אמצא לנכון כי עיקר ועד הפועל יהיה דוקא ביפו. לכן אבקש מכבודו כי יבא ה׳ כט. הנה עכ״פ עד חצי חדש תמוז, — כי אנכי אחשוב לנסוע מזה ביום כ״ב תמוז — למען אוכל למסור לו את הכל ולהגיד לו בפה את כל הדברים אשר לא נִתנו להכתב.

בדבר בני ביל״ו, הנה ממכתבו אראה כי ברעתו, וכן בדעת חברים נכבדים משאר מקומות, אם כי לא קבלתי עוד את חות דעתם בהחלט, כי מיחם את כל בני ביל״ו לשתי משפחות, ועל פי החשבון כזה לעזרם, אבל עוד בטרם הגיעוני דבריו אלה כבר הסכמנו פה אני ועוזרי המזכיר ה׳ רוקח, ליובמאַן ומאיראוויץ וה׳ פינס ובן־יהודה, לחשוב אותם לשלש משפחות ולעזור לכל משפחה, היינו לשלשה שלשה מהם בכך אלף ומאתים רו״כ, כפי החשבון אשר עשינו — אשר מלבד האדמה שכבר קנו חובבי ציון עבורם ומלבד הדברים הכלליים שחובבי ציון מוכרחים לעשות עבורם, כחפירת באר וכדומה, הסך הזה יספיק לפי שעה, אבל בני ביל״ו ממאנים להסתפק במועט, וצועקים כי אי אפשר להם להתישב ולהתערות בארץ בסכום קטן כזה. ועוד אשוב לדבר לאדוני על דבר בני ביל״ו בענין זה במכתבי הבא, כי עתה הפוסטה אָצה לדרכה. כן אודיעהו במכתבי הבא חשבון הקרקע שיש להם.

על דבר יסוד המעלה רצוף פה העתקה ממכתבו של ה׳ פינס אלי, ועוד אכתוב לו בזה.

בכלל הנני מעיר פה, כי ממכתבי אשר שלחתי להח׳ מל״ל, ומההעתקה שיקבל מוואַרשא, יקבל ארוני מושג נכון בענין הישוב בכלל.

עוד יש לי להרצות דברים רבים לפני ארוני, אבל מנחיצות הפוסטה הנני מוכרח לקצר.

בדבר גוש־חלב ובית־שאן של מעלה — כי בית שאן של מטה איננה עומדת להמכר — אוריעהו בפוסטה הבאה.

ארות נסיעתי מפה אודיעהו כי אוכל להתעכב פה עד כ״ב תמוז, ואבקשהו להשתדל לגמור כל דבר ודבר עד העת ההיא, למען תעלה בידי לגמור בכי טוב את אשר נטל עלי.

והנני אומר שלום לאדוני אשר אוקירהו בכל הוקרת ערך,

מכבדו, קז״וו.

פב.

יפו, עיה״ק ת״ו, יום ו׳ כ״ט סיון, תרמ״ה.

כבוד הארון הנכבד ד״ר ל. פינסקער נ״י.

יקבל בזה את הסטטיסטיקה אשר עשיתי בפתח תקוה בצרוף הרשימה מכסף התמיכה שהלקתי לפי שעה לבני המושבה הנזכרה, סך עשירת אלפים פראנק מחובבי ציון ושבעה אלפים וחמש מאות פראנק של הד״ר אדלער נ״י. אדוני יבין כי התמיכה אשר הגשתי להם עתה עוד לא מלאה את מחסורם היותר נחוץ להם, מלבד אשר עלינו לעשות דברים כלליים בפתח תקוה. וכן בדבר בני ביל״ו גמרתי לעת עתה, לצרף שלשה שלשה מהם למשפחה אחת, וכל משפחה תקבל אלף ומאתים רו״כ, כאשר כתבתי לו אתמול, ועוד יחסר להם, כי הסכום הזה מצומצם הוא למאד ועוד נחוץ לנו להפור להם באר מים וכדומה, אבל אקוה כי אי״ה תעלה בידינו למלאות חסרון האנשים האלה ולישדם על מכון בל ימוט.

עתה מצאתי לנכון לדבר עם כבודו דברים אחדים בנוגע לגוש־חלב ושאר המקומות העומדים להמכר בארץ הקדושה; יסלח לי כבודו אם אעיר את אזנו כי לא טוב עשה ועושה באשר יכתוב מכתבים ותשובות להסרסורים מארה״ק, המביאים חתולים בשקים למכרם. האנשים האלה אינם יודעים מאומה, רק כותבים שמות כפרים שישנם בארץ, ואומרים שהם עומדים למכירה, ומגמתם בזה לתפוש אחב״י במצודתם למען יבאו רבים הנה ואחר כך יפלו בידם והם ימוצו דמם. ולכן ישמיעו קול, זה אומר שגוש־חלב עומדת למכירה, אם כי לא חקר ולא דרש בזה מאומה, וגם אם ישאלו בזה לתושבי הכפר אז עוד ירבו להרע בזה, כי הם בעצמם מספרים להמוכרים אשר ישנם רבים החפצים לקנות; זה יעלה בקלפי את בית שאן. וזה יבהר לו שם עיר בכתבי הקדש ויריע במכתביו כי עומדת היא למכירה, ולא לכבוד איפוא לאדוני לעמוד במרוץ מכתבים עם אנשים כאלה, לא עם הר״מ פעליקסאהן ולא עם ה״ר מרדכי אשכנזי בטבריה

שהנהו ממונה הכולל, וכלם כאחד וכדומה להם אין להם כל מטרה אך ורק להביא כסף בכליהם, ולא יחששו פן ואולי יביאו בזה אסון על עם ה׳. ותמהני מאד: הן מיום שבתי פה עוד לא קבלתי מכבודו אף רמז קל על אֹדות קנין אחוזה וקרקע, ורק במכתבו שקבלתי אתמול נגע בענין זה כלאחר יד, ובקש כי אודיעהו בדבר גוש־חלב או שאר מקומות, — בעוד אשר רבים מהסרסורים יודעים חפץ אדוני ועוד יש להם מכתבים מכבודו.

אנכי מצדי נתתי להה״ר ל. סר. מקישינוב על חשבון חובבי ציון שתי לירות נפוליון (אחרי שבא עלי בעקיפין, באמרו כי הרב הגביר ר׳ אברהם גרינבערג נ״י צוה אותו כי יסע לארה״ק לבקר את המקומות העומדים למכירה, והוא אחד מאלה שקנה חלקים (פֵּיות) אצל ה״ר הגביר הזה), ורצופה פה השקפתו על המקומות האלה, אחרי שראם בעיניו וחקר ודרש שם על כל הנחוץ.

בכלל כבר כתבתי לשפ״ר, וצויתי עליו כי יעתיק לו את מכתבי ההוא וישלחהו לכבודו. שם הגדתי דעתי על דבר התחבולות שעלינו לעשות, אם נאבה ליסד מושב חדש, או מושבות חדשים, בארץ הקדושה — יהיו על פי פיות או ברצון נדיבים — יען הממשלה מבטת בעיני חשד על כל האירופאים, ולאו דוקא על היהודים. ואבקש מכבודו כי ישקל דברי אלה במאזני שכלו, אבל אל יתן אמון לדברי סרסורים מארה״ק שעיניהם רק אל בצעם, ואין אחד מהם חולה על שבר בת עמו.

הנני מוצא לנכון להעיר פה על ענין אחד הנוגע לפרק חרשת המעשה בארץ הקדושה. ביפו ובירושלים נתיסדה אגודה אחת מוסבת שם „יין לבנון״, האגודה הזאת היא בעלת שש משפחות, ועבודתם היא, אשר בימי בכורי הענבים, יכינו יינות מן המובחר וישלחום לאירופה, וכפי הנראה טוב סחרם ועתידים הם לראות שכר טוב בעמלם, אם יהיה להם די כסף הדרוש בעת בכורי הענבים למען יכינו להם סחורתם בעתה. ולכן פנו אלי בבקשתם, כי אלוה להם מכסף חובבי ציון סך אלפים רו״כ לזמן ארבע שנים, ויש להם איש בטוח, שיערב ערובה בעדם, והם ישלמו בכל שנה חמש מאות רו״כ, ועי״ז יפָּתח מקור חדש לחרשת המעשה ולמסחר בארה״ק, כי עד כה וכה תחיינה עתה מזה שש משפחות מיוצאי ארצנו ובתוכן גם מילידי הארץ.

מקוה אני לקבל תשובתו בההלט ותשובת כל החברים על מכתבי החוזר, וכן מחכה אני לקבלת הסך עשרת אלפים רו״כ.

והנני בזה ידידו דוש״ט ומכבדו כערכו הרב,

קז״וו.

פג.

יפו, עיה"ק ת"ו, יום א' ב' דר"ח תמוז, תרמ"ה.

כבוד האדון הנעלה ד"ר פינסקער!

במכתבו אלי מן ח' סיון יכתב כדברים האלה: „אם ישאר קרקע להמזכרת יוכל להישיב עליה את ה' ח—ן הצעיר עם אשתו ואחיו, לחשבם למשפחה אחת, ולתת להם לא יותר מעשרה דיסיאטין, בתנאי כפול כי במשך הימים עליהם לפרוע בעד הקרקע להמזכרת". והנה במכתבי שכתבתי לאדוני אדות האחים ח—ן אמרתי שם בפירוש, כי אין להאדונים כל מאומה, וכי לא יועיל להם אם תנתן להם אדמה, כי מה יעשו באדמה, בעוד שאין להם, לא בית ולא שורים ולא כלי מחרשה וכדומה? ומתשובת כבודו לא אבין אם יסכים להתמיכה מבלעדי הקרקע או כי יתן רשות לתת רק אדמה בלבד, אפס זולתה. בטח יבין ארוני כי האחים ח—ן לא יסכימו לקחת את האדמה, כי מה יעשו בה בידים ריקניות? ולכל הפחות דרושים להם אלפים פֿראַנק. אשר בסכום זה תעלה בידם להתישב ולבנות להם בית קטן ולהכין להם הדברים הנחוצים למען יוכלו לעבוד אדמתם כראוי. ובכן הנני שואל שנית את חות־דעת אדוני בדבר הזה, אם יסכים לתת להם התמיכה בסך הנ"ל, או לתת להם רק הקרקע? למען ארע איך לעשות.

ה' פאסעלסקי הרוקח (פארמאצעווט) של ראשון לציון הגיש לי לפני איזה שבועות מכתב, אשר בו ידבנו לבו להתחייב לנסוע פעמים בשבוע לגדרה, לבקר את בני ביל"ו, לראות שלומם ומצב בריאותם, כי כבר נודעו לו דרכי התחלואים השוררים בארץ ויודע לגהות להם מזור, ופעולתו זאת יעשה חנם בלי קבלה שכר. אנכי קבלתי נדבתו זאת ברצון, והודיתי אותו על חסדו זה בשם חובבי ציון. כהיום בא אלי בבקשה כי חובבי ציון יתמכוהו בדבר מצער, והוא לקנות למענו הספרים הנחוצים לו, הרשומים בהרשימה הרצופה בזה, שמחירם עולה לסך שלשה ועשרים רו"כ, ובפירוש הוא אומר כי לא יבקש זאת בתור מתנה מחובבי ציון, כי אם לאשר אין ידו משגת עתה לקנות לו הספרים האלה, ולכן ישלם על יד את הסך הנזכר. והנני מבקש מאדוני, כי ישלח הרשימה לפטרבורג ויקנה שם את הספרים האלה על חשבון חובבי ציון וישלחם הנה על האדריסה של ה' מ. ליובמאן עבור ה' פאסעלסקי.

כבר הודעתי לארוני, כי צויתי להקים בגדרה חמשה בתי עץ שכבר הכינם החרש על פי התפשרות הרי"מ פינס עמו. אבל כאשר החלו להביא את העצים לגדרה ולסדרם לבנין, קמו בני הכפר ובראשם השייך שלהם ולא נתנו אותם לבנות, באמרם כי דרושה לזה תעודה מיוחדה מהרשות שבעיר עזה, כי

גדרה נחשבת על מחוז עזה, ואלו היה ה׳ פינס פה, אזי היה גומר עמם בלי ספק, כי בודאי נמצאו בידו הכתבים והרשיון לבנין. אבל לאשר איננו פה, כי זה כארבעה עשר יום שבתו בצפת, לכן בקשתי את הגביר סיר אברהם מויאל נ״י, כי ישתדל בזה להשקיט את בני הכפר ולהשיג רצונם בזה. וה׳ מויאל הבטיח אותי כי יסע שמה למען הרגיע את דעת בני הכפר, ואקוה כי אי״ה לא יהיה עמלי בזה לריק.

היום שלחתי את ה׳ ליובמאַן ליהודית לָמֹד שם את אדמת ה„רבע״ ולחלקה לחלקיה, כי עד היום לא נגשו אחינו לעבוד את האדמה הזאת, ומרבית האכרים החדשים מאחינו שבאו לפתח תקוה יש להם אדמה בהרבע שקנו מאת ה׳ פינס. ולכן גמרתי אֹמר, כי יתישבו אחינו שם ויחלו לעבוד את אדמתה, אחרי שכפי דברי ה׳ פינס כבר שלם בעד האדמה ההיא. ואין להפלחים שום טענה ותביעה על זה, ורק הממשלה מעכבת לפי שעה בנתינת ספרי־המקנה, אבל סוף כל סוף נשיג אי״ה את הקושאנות, ומדוע לא ישתדלו אחינו לאחוז באדמתם? אקוה כי ה׳ ליובמאן ימֹד את המקום ויחלקהו לחלקיו כדת וכנכון, ואחרי כן יאָחזו אחינו בהם, ומה שעשוי עשוי ואין מוציאין עוד, זה הוא כלל גדול בתוגרמה בכלל ובנוגע לארץ הקדושה בפרט.

הנני מחכה לקבלת הכסף ולמכתביו, כמו כן להחלטת דעת החברים על כל אשר הצעתי לפניהם במכתבי החוזר.

ידידו מכבדו ומוקירו כערכו הרם, קז״וו.

פד.

פו, עיה״ק ת״ו, יום א׳ ב׳ דר״ח תמוז, תרמ״ה.

להד״ר ל. פינסקער נ״י.

אדוני! יום בשורה הוא לי היום הזה, יום לזכרון אחשבהו ועד נצח לא אשכחהו. היום לפנות ערב בא אלי הגביר הנכבד ה׳ אברהם מויאל נ״י, ויביא אלי דיפישה מהגביר הנכבד אוהב עמו מו״ה מיכאל ערלאנגער נ״י, בה מצוה על ה׳ מויאל לתת לאָרדרע שלי סך שלשים אלף פּראַנק! לא אוכל להביע עתה התפעלות נפשי בשמעי את הדברים האלה, אגלי דמעה זלגו מעיני, וכמעט לא האמנתי למשמע אזני. לו בא אלי המבשר בקול לאמר: הנה הרוחתי לעצמי סך כזה, או כי זכיתי בגורל, גם אז לא הייתי שמח כאשר שמחתי וששתי עתה בשמעי את הבשורה יוצאת מפי ה׳ מויאל, כי רחם הברון על „פתח תקוה״ ויפקדנה גם אותה בדבר ישועה ורחמים. והנה מלבד אשר הסכום הזה לא מצער הוא, וכמה כרכורים היו חובבי ציון מוכרחים לכרכר בטרם תעלה בידם

לאסוף מחדש סך רב כזה, ומלבד כי ראה ה׳ בעני העניים יושבי פ״ת גדרה ויסוד המעלה, ועתה תעלה אי״ה בידי להושיעם ישועה אמתית, למען יוכלו להתערות בארץ ולמצוא לחמם לשובע באכלם יגיע כפיהם, — עוד גדולה מזו התשועה הגדולה אשר באה בזה לדבר הישוב בכלל. צרקת פזרון הברון תשים מחסום לפי אויבי הישוב, ויש תקוה כי גם החברה הרוממה, חברת „כל ישראל חברים״, תשנה טעמה ותשים עיניה לטובה על ענין הישוב בכלל ופתח תקוה בפרט.

ההתעוררות הפתאומית של הברון לצאת לעזרת אחינו בפתח תקוה, אחשוב כי באה לרגלי מכתבי אשר כתבתי לה׳ ערלאנגער. במכתב ההוא הוצאתי כל רוחי על דבר המושבות ראשון לציון ועקרון אשר בקרתי, תארתי לפניו יפין והדרן, צירתי לפניו את הרושם העז אשר פעלו שם המושבות האלה על הישוב בכלל. במכתבי ההוא נגעתי בענין פתח תקוה ואספר את מעמדם העזוב והעצוב, גם עוררתי לבו לחומלה עליהם. ה׳ הירש מנהל מקוה ישראל הראה לי מכתב מה׳ ערלאנגער, אשר בו יודיעהו כי קבל מכתב ממני, ויאמר עם הספר, כי דברי פעלו עליו פעולה רבה. מצד אחד שמח מאד ע״ד ראשון לציון ועקרון אשר יפרח כזית הורן, ומצד השני ידאב לבבו על שפל מצבם של פתח תקוה וכו׳. אבל לאשר הנהו שוכב על ערש דוי — כן יכתב ה׳ ער־לאנגער — על כן לא יעלה עתה בידו לדבר מזה עם הברון. במכתבו זה יאמר גם כן, אשר על פי השערתו כבר עזבתי את ארץ הקדושה, ושבתי לביתי; אולם הדיפישה ששלחתי מחיפה להוד הברון נ״י, עם זאת הברכה למקרה ירית אבן הראשה בזכרון יעקב למקום משכן לאביר יעקב, הסבה כי עלה זכרון פתח תקוה לפני הברון בהשתדלות ה׳ ערלאנגער, וגם עמלי ויגיעי לעת זקנתי ראה הברון ויוכח כמה גדולה טרחתי לתועלת הרעיון, ויאצל נדבת לבו לטובת אחינו היקרים, אשר באתי להושיעם בשם חובבי ציון.

אדוני! כבר כתבתי לכם כי מכל צעד וצעד הנני רואה כי נחני ה׳ בדרך אמת, ובפה מלא אוכל להגיד, כי מיום עזבי את אודיסה עד היום הזה הנני רואה כי ה׳ אתי בכל אשר אלך ודרכי צלחה. הפעם נוכחתי לראות עין בעין כי רוצה ה׳ בעמו וכי יפאר ענוים בישועה על ידי מלאכיו הטובים. ותהלה לאל אשר גלגל זכות על ידי לטובה לאחינו היקרים, העובדים את אדמת ארצנו הקדושה, ולישועה לרעיון הישוב בכלל. אשר סוף כל סוף ישלח הרעיון הזה שרשיו, ישא ענף ויעשה פרי לבית ישראל כלו.

קטנתי מכל החסד אשר עשה ועושה ה׳ עמי, ותקותי כי עוד יזכני ה׳ לראות דברים גדולים יוצאים לאור לטובת עמי וארצי אשר אוהבם סלה!

הנני מוסר בזה דבר הגלוי והפרסום של נדבת הברון או ההעלם וההסתר בידכם, אדוני היקרים. אנכי לעת עתה שמתי מחסום לפי ולא גליתי לשום אדם, זולתי לסופרי ועוזרי ה׳ רוקח, וכפי אשר תבינו בזה כן תעשו.

שכחתי לרשום עוד דברים אחדים שבאו במכתבו של ה' ערלאנגער נ"י לה' הירש נ"י. ה' ערלאנגער יאמר: כי מאד שמח לבבו בשמעו ממכתבי כי הרב ד"ר אַדלער מסר לידי את התמיכה שהביא עבור חובבי ציון העובדים אדמת ארץ הקדושה בפתח תקוה, ומה טוב כי התחברו יחדו אחינו מבריטניה עם אחינו ברוסיה בדבר הישוב.

היום ערכתי קול קורא, או מכתב חוזר לכל אחינו חו"צ אשר ברוסיה, רצופה פה העתקה אחת ממנו אשר יעדתיו עבור חברת חובבי ציון בעירו. אנכי חשבתי למשפט את המאמר שאמרו חכמינו ז"ל אדמוקדך יקוד קוץ קרך וצלי, ואינו דומה קול יוצא מארץ הקדושה, קול קורא מעמקי לב, לדברים אשר נשמיע לאחינו בשם חובבי ציון בחוץ לארץ. כי בענינים כאלה המקום והזמן גורמים, ועתה עת לעשות לבנות המושבות פתח תקוה, גדרה ויסוד המעלה על תלן, למען לא נשמע עוד מהם קול יגון ואנחה, ואם יצליח ה' מעבדנו ופועל ידינו ירצה, אז אקוה כי בקרב ימים לא ימשכו נוכל היות בטוחים ביסוד המושבות האלה ובקיומן.

בשבוע זה ובשבוע הבע"ל אשלח אי"ה את המכתב החוזר הזה לכל המקומות, לאגודות וגם לאנשים פרטים, אשר בכחם לעשות ולפעול.

על אדות גדרה דברתי עוד הפעם עם הגביר הנכבד ה' מויאל והתיעצתי עמו, ואחרי החקירה והעיון בענין זה, נגמר בינינו שלא לעשות מאומה עד עת בא הרי"מ פינס מצפת, אשר לפי דבריו יש לו כתבי רשיון על בנין בתים. ומוטב להמתין עוד איזו ימים, מאשר נתחיל ואחרי כן נאלץ חס ושלום לפסוק, פן תצא מזה רעה רבה לכלל הישוב, אם הערביים תושבי המקום ירימו ראש.

את זאת מצאתי כעת נחוץ להודיע לאדוני, והנני מקוה למכתביו כי יבאו אי"ה ביום ג' בפוסטה הרוסית.

אוהבו מכבדו ומוקירו כערכו הרם, קז"וו.

P. S. תמיהתי רבה מאד על אשר לא קבלתי עד עתה תשובה על מכתבי בדבר הצעת ה' מאיראוויץ בענין הכרמים, אשר כתבתי לכבודו ביום ב' ד' סיון. רק פעם אחת קבלתי תשובה קצרה בדבר הזה, כי הדבר יִמסר לידי האדון גרינבערג, וכנראה עוד לא עשו דבר בזה. ובאמת אני חושב כי הענין הזה הוא אחד מהטובות שבכל ההצעות להרחבת הישוב ולקיומו. וזכור אזכור כי בהיותי עוד באודיסה לפני עזבי את ארצנו ללכת הנה, ואחינו חובבי ציון התאספו שם יחד, ויהיו רוב הנאספים בדעה אחת כי טוב הדבר מאד מאד ובחום לב דברו על אדות הענין הזה, ויהיו נכונים להחל מהרה בדבר. ואין לי כל ספק, כי לוּ החלו שם באמת, כי עתה נמצאו אנשים רבים בעת קצרה אשר הואילו לקחת חלק בענין. והנה עד עתה עוד הדבר במקומו מונח, ועוד לא יצא מכלל רעיון לכלל פעולה, ואם ככה נלך במעשינו לא נרחיק ללכת, — ועל כן אזכיר

את אדוני על הדבר הזה עוד הפעם, ואעירהו על ערך הענין אשר עז בידו להטיב לדבר הישוב הרבה מאד. כי בשיבה ונחת נמצא אחרי שנים מספר כברת ארץ גדולה נטועה גפנים וכל איש על חלקו יבא בשלום, בלי עמל ודאגה, וכרמו יהיה נכון לפניו, ביתו בנוי, ובידו לבא ולהתישב על נחלתו בכל אות נפשו, ועד העת ההיא ימצאו להם אנשים רבים מאחינו עבודה במטעי הגפנים ובבנין הבתים. ועל כן נכון אנכי לקחת בזה שני חלקים, כאשר הודעתי לכבודו במכתבי ההוא. אך כפי הנראה לא אבא אתכם לידי גמר במהרה, וצר לי לעזוב את המקום אשר יש עתה לקנות למטרה הזאת, ועל כן יש את לבבי לקנותו עתה, ואנכי אולי אודיע את ההצעה הזאת ברבים מפה, והיה כל החפץ לבא ולקחת חלק בדבר הזה יבא ויטול. וכן אודיע עם הספר, כי כל החפץ יוכל לשלח את כסף תשלומי חלקו על שם ה' גרינבערג, ומאתו יקבל קבלה על תשלומי חלקו. אקוה כי דברי יעשו פרי, ובימים מעטים ימצא מספר האנשים אשר יהיו נכונים לקחת את כל החלקים, ואז נוכל במהרה להחל בעצם העבודה.

הנ"ל.

פה.

יפו, עיה"ק ת"ו, יום ה' ה' תמוז, תרמ"ה.

כבוד ידידי החכם הנכבד וכו' ד"ר ל. פינסקער נ"י.

ביום ג' שבוע זה לעת ערב יצאתי מפה בלוית עוזרי, ה' רוקח וה' מאיראוויין, וגלן ביהודית אצל הנכבד ה"ר בן־ציון שאטיל נ"י. ואתמול בבקר יצאנו מיהודית ללכת אל פתח תקוה לראות ולהתבונן אם התחילו אחינו הקולוניסטים לעשות דבר מה בכסף אשר לקחו לפי שעה מתמיכת הרב הד"ר אדלער נ"י, וגם מעט מתמיכת חובבי ציון. כן רציתי להתחיל בניני הכלל אשר מצאתים לנחוץ להקימם בפתח תקוה, והם: א) בית מרחץ קטן ומקוה מים, אשר יועילו הרבה לבריאות גופם, מלבד שהמקוה נדרשת עוד על פי דתנו; ב) לעשות בְרֵכה בקרבת הבאר, ולהכין משאב־גלגלים כעין שעושים הערבים בגנותיהם ובפרדסיהם, אשר ירתמו אחרי כן פרד או סוס להגלגל, ובכח משיכת הפרד או הסוס יעלו המים מן הבאר וישתפכו אל הברכה עד המלאותה, וממנה יכרו עוד צנורות ודרך הצנורות ישקו את גני הירק. הדבר הזה נחוץ להם מאד, כי מבלעדהו אי אפשר להם לעשות גני ירק, וגם קשה מאד לדלות המים בדלי אף גם לשתית הנפשות לשבר צמאונן.

בבאי שמה שלחתי לקרא לה' ליובמאן, אשר קדמתי לשלוח אותו שמה זה כארבעה ימים למוד את „הרבע" ולחלק אותו לחלקים. מה' פרומקין בקשתי

כי יתן במתנה כברת ארץ להקים עליה את בנין בית המרחץ ומקוה המים, אחרי שכבר צוה עליו הד"ר הילדסהיימער נ"י לבנות מקוה וגם שלח לו על זה סך מאתים רו"כ. וה׳ פרומקין הואיל בטובו להמציא לי חשבון על הוצאת הסך הזה, גם לא מרה את פי ויתן לי מקום כבקשתי. ה׳ ליובמאן ומאיראוויין מדדו וגבלו את המקום ההוא הנועד לבנין בית המרחץ, אחרי כן צויתי לחפור בו עד היסוד למען אוכל להניח שם את האבן הראשה לבנין הזה. כל אחינו הקולוניסטים התאספו שמה, ואחרי אשר חפרו שם כפי העומק הדרוש להנחת היסוד, הנחתי את אבן הראשה, בעוד שאחינו שרו ויזמרו שירי המעלות: „בשוב ה׳ את שיבת ציון" וגו׳ (תהלים קכ"ו), „שמחתי באומרים לי" וגו׳ (שם קכ"ב). אחרי כן מדדו את המקום שיעדנו לעשות את הברֵכה, ונצב שם ציונים, והנני מקוה כי עוד היום אתפשר עם בונה אחד אשר יקבל עליו לבנות הדברים הנזכרים על פי התכנית (פלאַן) אשר נתאר לפניו.

תמול לעת ערב קבלתי דיפישה מצפת מה׳... אשר יאמר בה כדברים האלה: „פיר כשר געליפערטע וואַרע פערלאַנגט 250 נא"פ, אַנדערע וואַרע, צוויפעלהאַפט, טעלעגראַפירט אָב קויפען". והנה אנכי חשבתי מקודם כי אפילו אם ירבה ה׳ י"ח להתעקש בנתינת ספרי המקנה, אז יועילו בזה כמאה לירא נפוליון, אבל לתת מאתים וחמשים לירא לא אוכל בשום אופן, כי זה עשק וגזל גמור, הן הי"ח כבר קבל המעות ולא יגיעו לו רק 50 נפוליון שעכבו עליו קוני יסוד המעלה למען יתן להם קושאַנות, ואלה מבני יסוד המעלה היושבים שם, הלא הם כבר תוגרמים גמורים ויש להם על זה תעודות מהממשלה, ואין בכח המושל אשר בצפת לעכב נתינת קושאנות על שמם, ואם כן מדוע זה נפזר הון רב כזה על לא דבר? לכן מהרתי והשבתי בדיפישה לה׳... כדברים האלה: „פיר 250 נאפאלעאן ניבט ברויכליך אונד אונמאָגליך, זאָפאָרט צוריקקאָממען".

כה נסבך דבר יסוד המעלה באשמת אנשים שקנו ולא ידעו מה קנו, או באשמת אדם פרטי שרצה להרויח ולא הביט על טובת הכלל, וכה מסרו להי"ח את כסף המכירה, ועתה ירמה הי"ח ויחליף דבריו כרצונו. נבוך אני מאד בענין זה ולא ארע איזה דרך אבחר לי לצאת מן המבוכה הזאת.

הנני מקוה למכתבו, ובזה הנני אומר שלום וכו׳,

קז"וו.

פו.

יפו, עיה"ק ת"ו, יום ג' י' תמוז, תרמ"ח לפ"ק.

להד"ר ל. פינסקער נ"י.

הגיעו לידי מכתביו נומר 148 מן ח"י סיון, נו' 151 מן כ"ב בו, נו' 155 מן כ"ה בו, ואל נכון קבל גם אדוני את כל מכתבי, אשר באיזה מהם הודעתיו החלטת דעתי ודעת עוזרי בדבר בני ביל"ו, והוא: להניח עבורם תשעה חלקי אדמה, ולבנות להם עתה שלשה בתים, בחשבנו אותם לשלש משפחות, שלשה שלשה אנשים למשפחה אחת, ואדמה כי בזה יצאתי ידי חובת המצדדים בזכותם, אשר, לפי דברי אדוני, גם הם — המחזיקים בימינם — לא יחשבו אחרת. אבל העיקר חסר מן הספר, כי בעת צויתי את הנגר להביא העצים לגדרה להקים שם הבתים (אשר זה מכבר גמר עמו ה' פינס על אדותם, גם נתן לו מעט כסף דמי קדימה, ועל כן גם הנגר בא עתה בטענות ותביעות, וכמובן לא אשבע גם מזה נחת), והנה קמו לנגדו ראשי הכפר ויאמרו כי לא יניחוהו להניח עץ על עץ עד אשר יביא רשיון על זה מאת הממשלה. ואחרי שכל עניני גדרה, הקניה והשגת הזכיות עליה נחתכו ע"י ה' פינס, והוא כעת בצפת לרגלי ענין יסוד המעלה, לכן לא יכולתי לעשות בזה מאומה בלעדיהו. ולבלתי התחיל בדבר אשר אולי אחרי כן לא נוכל לגמרו לטובה, מהרתי ונתתי פקודה לבל יעשה הנגר דבר עד עת בוא ה' פינס ונראה אם יש לו רשיון על בנין בתים בגדרה, כדבריו, אם לא.

על אדות הסך שלשים אלף פראַנק שהודעתי לכבודו בפוסטה העברה, נודע לי עתה כי נפלה טעות בזה. הגביר סיר אברהם מויאל קבל מכתב מאת ה' ערלאנגער נ"י, כי הסך שלשים אלף פראַנק הם המעות ששלחו חובבי ציון לידו לשלחם אלי. אדוני יוכל לציר במחשבתו, איך עגמה נפשי לדברים האלה. הן על פי הדיפישה הסתומה אשר באה מפאריז לתת לי סך שלשים אלף פראַנק, ולא הזכירו אף מלה אחת כי הכסף הוא כסף חובבי ציון, השבתי למשפט כי הם נדבת הברון. וגם לפי דברי המכתב שקבל ה' הירש מה' ערלאנגער, אשר כבר הודעתי גם אותו לאדוני, נשמע כי הכסף הנזכר הוא נדבת הברון, וגם ה' הירש חשב כמוני, ועד כה וכה נתודע הדבר בין החיים ונתגלה לכל כי כלנו יהיו מעינו. והנני מתפלא על כבודו הפלא ופלא, מדוע לא הודיעני מזה אף כמו קל? הן כבר עבר זמן רב מאז באו מכתבים מפאריז אדות הסך שלשים אלף פראנק, ורק מכבודו ומווארשא לא קבלתי על אדות זה כל תמונת אות, וגם אני לא אדע ולא אבין הסבה שהניאה את אדוני מהודיעני ע"ד משלוח המעות לפאריז, אבל מה שהיה היה. אני כבר הודעתי מזה לרבים ממיודעי, וכן כתבתי על זה מכתב תודה לה' ערלאנגער נ"י, ואולי יהיה גם זה לטובה.

על אֹדות תרעומות אנשי ח—וב, אני מצדי לא אדע מה לענות בדבר הזה, הן זה כמה פעמים כתבתי והעירותי כי לא יהין איש לנסוע לארה"ק אם לא יהיה בידו על כל פנים סך שלשת אלפים רו"כ, ואף אם יש בידו סך כזה, בכ"ז עליו להשתמש בהאמצעים אשר הצעתי במכתבי הגדול לאדוני ולווארשא, ואיככה אוכל להסכים כי יבוא ה' איח—אוו הנה, בעוד אשר בידו לא יותר משבע מאות רו"כ, ומה יעשה בהם? לשבת בגדרה שעדיין אין לה בתים ובאין לעת עתה אף רשיון על בנין בתים — זה הוא דבר שאי אפשר, ואם ישכר לו בית ביפו, אזי במשך שלשה חדשים יאכל את כל כספו אשר הביא עמו, ואם גם נאמר כי חובבי ציון יעזורוהו בסך חמש מאות רו"כ, מה יושיעהו זה? אנכי לא אוכל להגיד אחרת מאשר ראיתי וחקרתי, ולא אשים לב אם איזה יחיד או יחידים יתרעמו עלי. הן עלי להתבונן בעינים פקוחות לדברים הנחוצים להישוב בכלל, ולא אוכל לבטל תועלת הכלל מפני טובת הפרט. מחר יבוא אי"ה ה' פינס הנה ואז נטכס עצה בדבר גדרה ויסוד המעלה, ואז אוכל להודיע לכבודו דבר ברור.

והנני בזה ידידו דו"ש מוקירו ומכבדו כערכו הרם,

קזיוו.

פז.

יפו, עיה"ק ת"ו. יום ג' י"ז תמוז, תרמ"ה.

להד"ר ל. פינסקער נ"י.

הנני לדבר עם כבודו על אֹדות התמיכה לפתח תקוה. כפי אשר קבל אדוני הרשימה ששלחתי לו לפני איזה שבועות יראה שקצבתי אז עבורם תמיכה סך עשרת אלפים פֿראַנק על חשבון חו"צ, מלבד הסך של הד"ר אַדלער, כי זה היה עוד בטרם הגיעוני דבריכם אֹדות הכסף ששלחתם. והנה לראובן לבבי כל הדברים יגעים. עוד טרם התחילו בני פתח תקוה לבנות להם בתים, ועוד בטרם הוציאו את הסכום אשר קבעתי אז להם על מכשירי העבודה, ואני לא רציתי למסור ביד כל אחד ואחד הסכום אשר נקבע לו, כי יראתי פן ילך לטמיון. וחפצתי איפוא אשר כל אחד ואחד יקנה ויבנה לו את הדרוש, ואני אשלם להם מהסכום המיועד, וגם להוסיף עתה כפי הנחוץ, אחרי אשר התמיכה הראשונה שקבעתי אותה לסך עשרת אלפים פֿראַנק לא תספיק להם באמת. אבל לא אדע מדוע רפו ידיהם, וכל אחד ואחד מתרשל במעשהו או אינו עושה מאומה! והנה מלבד שעוד לא נגעתי בהסך שלשים פֿראַנק, המונחים כמו שהם אצל ה' מויאל, עוד יש תחת ידי עודף הכסף מכבר סך שלשת אלפים פֿראַנק. לכן שלחתי שמה אתמול את ה' מאיראוויץ, לעוררם ולזרזם כי ימהרו ויחישו

מעשיהם, וצויתי עליו להשגיח כי יבנו בתים, והוא יתן שם לכל אחד ואחד כפי אשר יעדתי עבורו עד היום, וגם להתחיל בבניני הצבור, היינו בית המרחץ עם מקוה כשרה, ובְרֵכת המים. וכאשר יתחילו לבנות — ובין כה וכה ישוב ה'... מצפת הנה, ואדע אחרית דבר יסוד המעלה, וגם את כל הנוגע לגדרה — אז אשוב לסדר סדר התמיכה מהכסף אשר ישנם תחת ידי ולקצוב לכל מושבה ומושבה בערך הסכומים אשר כתב לי כבודו במכתבו שקבלתי היום. ובדעתי להשאיר לעת עתה את ה' מאיראוויץ בפתח תקוה עד אשר יגמרו הבנינים, ואת ה' ליובמאַן אשלח לגדרה אם תהיה לנו הרשות להקים שם הבתים, למען אשר ישגיח הוא שם על העבודה והמלאכה בהבנינים ובחפירת הבאר ויתר הדברים הנחוצים.

בנוגע לדבר הועד הפועל, ידע אדוני, אשר במשך ימי שבתי במקומות האלה, אחרי עיוני הנמרץ בכל דבר ודבר הנוגע להישוב בכלל או בפרט, ראיתי ונוכחתי, כי כל מעשה האספה ודבר הבחירה של החברים ללשכות ועד הפועל מאפס המה ואינם שוים מאומה. הלשכה בירושלים לא תוכל להביא לנו כל תועלת, אחרי שרחוקה היא ממקום המעשה, וביחוד מצאתי לנכון להשתמט מעט מעט מה'... אשר סוף כל סוף אם תהיה לשכה בירושלים, ויושביה יהיו אלה שנבחרו, אז יעמדו כלם תחת פקודתו, והיה הוא המפקד האחד, אחרי שכולם הם אנשים שיש להם טרדות בפני עצמם, ולא יוכלו להפנות בעסקיהם ולהקדיש עתותיהם לעניני הישוב. וגם פה, אחרי אשר תהיתי על קנקן אלה שנבחרו, לא מצאתי בהם אנשים מוכשרים לזה חוץ מהגביר החכם ס״ אברהם מויאל. ה' מאיראוויץ מוכרח להשאר לעת עתה בפתח תקוה, וכן ה' ליובמאַן בגדרה, ולא נשאר איפוא בזה רק ה' אברהם מויאל, שהוא באמת כראוי והגון לכך. כי מלבד שהוא עשיר ובטוח גדול, הנהו נכבד מאד הן בעדתו והן אצל שרי הממשלה בזה, וכמעט כל עניני הברון הנוגעים להמושבות, ועניני חברת כל ישראל חברים במקוה ישראל נחתכין על פיו. לכן החלטתי בדעתי להשאיר את ה' מויאל, ולצרף אליו את ידידי ה' אלעזר רוקח, — אשר בחנתיו ונסיתיו — לסופר ומזכיר, הוא יכתוב לכם ויודיע אתכם בכל עת מכל הנעשה פה, הן בהנוגע להמושבות והן בהנוגע להדברים שבכלל הישוב. ובבוא אי״ה ה' סט—סקי הנה, יהיה הוא האחד, ומשנהו ה' מויאל הנזכר וה' רוקח המזכיר, ואקוה אשר שלשה אלה יעשו אי״ה ככל הנחוץ לטובת הענין, הכל כאשר לכל. והנני מבקש מכבודו, כי ימהר לכתוב תיכף ומיד מכתב לה' מויאל נ״י, לאשר ולקיים את משרתו, ולבקשהו כי יעשה כל מה שבכחו לעשות לטובת הענין הזה, כי אין לנו איש אחר מבלעדיהו. ואני גמרתי בדעתי להשאר פה רק עד יום י״א לחודש מנחם אב הבע״ל, ועל מי איפוא אעזוב את כל הענינים? וביד מי אפקיד את כל הכסף? לכן אל נא תאחרו אותי, ומהרו לאשר ולקים את ה' מויאל.

עם ה׳ פר—ן וה׳ הויז—ן גמרתי על אופן כזה: הם מצדם יעשו אפותיקאות על אדמתם בראשון לציון אצל הממשלה, במשכון סך שמונה מאות רו״כ, באופן שכל אחד ואחד מהם יקבל בהלואה ארבע מאות רו״כ עתה, וארבע מאות רו״כ בשנה הבאה. את הסך הנזכר מחויבים הם לשלם מעט מעט במשך עשר שנים, היינו בשתי השנים הראשונות לא ישלמו כלל ומהשנה השלישית והלאה ישלמו בכל שנה ושנה מאה רו״כ, עד תום הסכום אשר קבלו בהלואה.

כן קצבתי להנכבד מו״ה ב״צ ש—ל היושב „בפתח תקוה" להלוות לו סך אלף פראַנק על שעבוד אשר יתן על ביתו ביהודית. האיש הנכבד הזה בא הנה עם כסף רב, אך ממונו היה הלוך וחסור עד כי אנוס הוא היום לבקש תמיכת הלואה, למען יקנה לו בהמות לגדלן, אולי על ידי זה ימצא לחמו בכבוד, ועד עתה עבד את אדמתו.

אל נכון קבל אדוני את המכתב החוזר. כבר שלחתי מאה ועשרים מכתבים כאלה, מהם שמונים לר׳... כפי האדריסות אשר כתבו לי מוו—שא, והמותר לנדיבי אחינו בחוץ לארץ, באשכנז וביתר המדינות, יתן ה׳ כי דברי יעשו פרי.

ה׳ זרח בארנעט בא הנה עם בני ביתו, ולעת עתה אינו חפץ לעשות מאומה בפתח תקוה, כי רוצה הוא לחכות ולראות איך תתיסד המושבה. והנה עתה שכר לו בית פה, בעיר יפו, לגור עם בני ביתו, וכפי הנראה הנהו עשיר גדול.

מתי מספר מבני ציון היקרים האוהבים באמת את העבודה ואת המלאכה קבצו ביניהם סך ארבעים לירא נפוליון, והעמידו מורשה על זה מצדם את ה׳ רוקח. את הסך הנזכר הקדישו לקופת השותפות, להקים ולכונן פה בית מלאכה לעשות־רעפים, אחרי אשר יש לנו פה יליד ירושלים ושמו ה״ר אלטער גרינ־בערג, אשר למד את המלאכה הזאת בפאריז כפי תעודותיו, וכפי אשור התעודות מאת ה׳ ערלאנגער נ״י. ואני וה׳ מויאל וה׳ לעוואנטין וה׳ הערצענשטיין, כל אחד ואחד מאתנו נתן מכספו לקופת השותפות סך חמשה עשר נפוליון, בס״ה תעלה קרן הקופה למאה לירות; בעדן נקנה המכונות הדרושות למלאכה הזאת, גם נשכר בית ויתר המכשירים לעשות הרעפים וללבון לבנים, שזהו מסחר גדול פה מאד. וכבר נסע ה׳ גרינבערג לפתח תקוה, לרמלא וללוד ויקח משם חמר ויסע לירושלים לבחון אותם בהמכונה של מזכרת משה. יתן ה׳ כי יצליח ה׳ גרינבערג במלאכתו זאת, והיתה זאת התחלה וראשית להתפתחות חרשת המעשה בארץ הקדושה.

והנני בזה ידידו ומכבדו באמת, מוקירו כערכו הרב והרם,

קז״וו.

ממוצא דברי על אדות תמיכת בני פתח תקוה ימצא תשובה על מכתבו

שקבלתי היום. בדבר ה׳ נאז—סקי ולעוו—ן אראה אם יעלה בידי לעשות דבר מה לטובתם, אז בודאי אמלא רצונו בזה. אודות ה׳ אי—לעוו, עדיין לא אדע איך יוגמר הענין בגדרה, כאשר כבר כתבתי לכבודו מזה. הנ״ל.

פח.

יפו, עיה״ק ת״ו, יום ה׳ י״ט תמוז, תרמ״ה.

להד״ר ל. פינסקער נ״י.

במכתבי אליו מן י״ז תמוז הודעתיו כי גמרתי בדעתי לשלוח את ה׳ מאיראוויץ לפתח תקוה, אחרי שכתבתי לאדוני טעם הדבר, בראותי כי כל הדברים יגעים שם, ונחוץ להם משגיח אשר ישגיח עליהם, כי כל אחד ואחד מהם יוציא כסף התמיכה רק על הדברים הנוגעים לקיומו לעתיד ולכונן המושבה. ובהודע הדבר להנכבד מו״ה זרח בארנעט, אמר לי כי הוא יקבל עליו להיות למנהל כל עניני פתח תקוה מבלי שום קבלת פרס, ורק באשר טובת התפתחות הישוב מטרתו, לכן הוא נכון לעמוס על צוארו המשא הזה, ומקבל הוא על נפשו גם לעמוד תחת בקורת (קאָנטראָלל) אשר תבקר כל מעשיו. כל מגמתי היא כי העזר והתמיכה אשר יגישו חובבי ציון עתה לא ילכו לאבדון חם ושלום, אך יהיו לתועלת הקולוניסטים להחיותם ולהשרישם בארץ למען יתערו כאזרח רענן. אנכי מצדי מצאתי את רצון ה׳ בארנעט וטרחתו זאת אשר יאבה לקבל על עצמו לתשועה גדולה, אחרי אשר נכבד האיש הזה, וגם עשיר הנהו ב״ה, ודבריו יהיו נשמעים להקולוניסטים. דברתי בזה עם הנכבד ה׳ סי׳ מויאל, וגם בעיניו הוטב הדבר מאד, ובכן נגמר בדעתי אשר אי״ה ביום א׳ שבוע הבע״ל, אסע אני וה׳ בארנעט, וגם ה׳ מויאל הבטיחני אשר אם מצב בריאותו ירשהו אזי יסע גם הוא עמנו, לפתח תקוה, ושם אמסור לו את ההנהגה. ביחוד דרוש לנו עתה איש משגיח בפתח תקוה, אשר יאיץ בהקולוניסטים כי ימהרו ויבצעו את מלאכת בנין הבתים, אחרי שלראבון לבבי נולד שנית קטרוג גדול על דבר הישוב כלו, כמו שנודע לי בשם ה׳ הירש, וגם קבלתי אתמול מכתב מה׳ בן־יהודה, אשר בו יכתוב כדברים האלה: אתמול היה האדון נסים בכר בבית השר (מוסב על הפחה בירושלים) וידבר אתו על אודות הענין הידוע, ויאמר לו השר כי עתה הדבר לא בידו, ורק בסטאמבול יש היכולת לפעול דבר. רק זאת אמר, כי הוא מצדו לא יָרֵעַ להענין, ויוסיף כי היהודים הסכילו עשו בזה שלא בקשו רשיון מהממשלה כמשפט, ורק בגלל זה כועסת הממשלה עתה; אף נודע להאדון נסים בכר כי באה פקודה להרוס את הבתים אשר נבנו בראשון לציון. אבל גם על זה אמר השר כי לא יחיש למלא דבר הפקודה. לפי״ד ה׳ נ״ב, לא אבדה התקוה, ואולי עוד יוטב גם השר, ונהפך לבו לטוב לנו, כי

השר איננו חושב להרוס את כל הענין, רק חפצו היה כי יעשו כמשפט לבקש רשיון. מכל השמועות האלה נראה כי עוד נכונו מכשולים רבים לרעיון הישוב, ואם כי לבבי בטוח אשר גם זה יעבור, אבל על כל פנים יותר טוב מה שיהיה כבר נגמר, כי בתוגרמה אין עושין אחר מעשה כלום. לכן אמצא עתה את דבר ה׳ בארנעט לדבר בעתו.

והנני בזה ידידו ומכבדו דוש״ט באהבה רבה, קז״וו.

פט.

יפו, עיה״ק ת״ו, יום ג׳ כ״ד תמוז, תרמ״ה.

כבוד האדון הנכבד ד״ר ל. פינסקער נ״י.

מכתבו נומר 165 מן ט׳ תמוז לנכון קבלתי, והנה מה שהיה מחכה זמן רב למכתבי, לא אדע מה אדין בזה? אנכי כותב לאדוני כמעט בכל פוסטה ופוסטה, ועד היום לא הנחתי דבר גדול או קטן מהנעשה והנשמע בעניננו שלא הודעתי את אדוני ממנו, כמו כן לא חדלתי מהודיע כזאת גם את חברינו בווארשא, בעוד שאני מקבל מכם מכתבים רק לעתים רחוקות, וגם התשובות לא תבאנה על סדר השאלות.

דברי אדוני במכתבו זה על אדות התמיכה, וגם את אשר כתב במכתביו הקודמים בהחלטתו בענין זה ואשר על פי בקשתו תהיה התמיכה דוקא בדברים הנצרכים להקולוניות ולא בכסף, הנה גם עוד בטרם הגיעוני דבריו חשבתי גם אנכי לסדר את דבר התמיכה דוקא באופן כזה, שתהיה רק בדברים הנצרכים ולא בכסף, וכן עשיתי, אבל לא כפי הבנת כבודו בדבר הזה. מחשבת כבודו היא, כי אני, או אלה מהועד הפועל אשר יבאו אחרי ימציאו בעצמם את הדברים הנצרכים ליד כל קולוניסט. ומזה משמע, שאני או מי שהוא מהועד מחויב לקנות בעצמו השורים או הפרות, האבנים והשיד וכדומה ולחלקם אחרי כן לכל אחד ואחד, לזה שור, לזה פרה, לזה החמר לבנין הבית וכדומה. והנה מלבד כי לא יתכן לעשות כדבר הזה, כי יכול להיות שאני או מי שהוא מהועד הפועל איננו מבינים מאומה בטיב השורים והבקר, ואם כן נהיה נאלצים לקנות כל דבר ודבר על ידי סרסורים, אשר בזה תרבינה ההוצאות, ומלבד אשר בזה נעשה ונכין בידינו את החורים אשר דרך בם יבאו העכברים לגנוב, כי מי יערב לנו ערובה בעד הסרסורים? ולכן עשיתי בזה באופן אחר: אנכי צויתי על כל קולוניסט שיקנה בעצמו את הדבר הנחוץ לו, כפי שערך בבקשתו, ובעת שקנה הדבר שלמתי אני או אחד מבאי כחי את מחיר הדבר שקנה. ובכן יוכל כבודו היות בטוח כי הסך עשרת אלפים פֿראַנק שנתתי עד היום לבני פתח תקוה,

וגם הסך שנתתי להם מסכום הכסף של הד"ר אַדלער באו כלם לידי הקולוניסטים בדברים הנצרכים להקולוניא, ואולי יחסרו מזה אלפים פּראַנק שהשתמשו בהם הקולוניסטים לצרכי אוכל נפשם, אשר כבודו בעצמו יאמר כי נחוץ וצריך לתת להם במזומנים אך על חדש ימים לכל משפחה הדורשת תמיכה לדבר הזה. ובטח כן אעשה גם על להבא, היינו כי אצוה על ה' מויאל לשלם ע"י המנהל ה' בארנעט את כל אשר יוציאו הקולוניסטים על חפצים או על בנין בתים, וכדומה, ולפרקים גם על צרכי אוכל נפש במקום שההכרח יאלצם לדבר הזה, ולקחת מהם שטרי קבלה, ולא רק שטרי הקבלה כי אם גם כתבי המקנה אשר לכל אחד ואחד על אדמתו ביחד עם שטרי מכירה ושטרי חוב, למען אשר נוכל להיות בטוחים כי ישלמו לנו אחרי כן בעת שיעזרם ה'.

והנה על דבר יסוד המעלה כבר כתבתי לאדוני את פרשת כל העובר בזה, ויקבל רצוף בזה העתקה ממכתבי ששלחתי בשבוע הזה לחיפה לה' זבולן נ"י, ומאתו יראה את כל הנעשה בענין הזה. כי לעת עתה אין ביכלתנו לעשות דבר בכל הנוגע ליסוד המעלה. כן הנני מקוה כי מחר אי"ה יבא הלום ה'... (ממילא מובן כי לעת עתה אין לנו לבא בדברים עם ה' אליפּאנט בזה) וכאשר יעזרנו ה' ונוציא את יסוד המעלה מסבך המבוכה, אז יפנה הועד הפועל מפה בענין זה אל האדון י' ווארמזער, המנהל של זכרון יעקב, אשר אותו כמו כן את ה' זבולן מחיפה בחרתי להיות חברים להועד הפועל, כאשר כבר כתבתי לאדוני מזה.

אדות ההלואות לה' הייסמאַן ולה' פּריימאַן כבר כתבתי לכבידו.

על אדות הקרקע בגדרה, הנה ה' פינס איננו פה ורק ה' קאפּעלמאַן שהיה העסקן בדבר הזה נתן לי הרשימה כפי שרשום פה.

שטח חלקי האדמה של חו"צ במושב גדרה:

	חלקים	דונם
חו"צ בחאַרקוב	5	600
— בפולטאבה	2	240
— במוסקוי	2	240
— באודיסה	1	120
— בווארשא, ווילנא ומינסק	3	360
— במינסק, אשר קנו מיחידים	2	240
ס"ה	15	1800

חלקי האדמה של יחידים:

	חלקים	דונם
הרק"ז וויסאָצקי ממוסקוי	1	120
ה' מיטעלמאַן מקונוטאָפּ	1	120
ה' קאַפּלאַן מסקאָפּין .	2	240
ה' חיים כהן מבריסק .	1	120
ה' שייקעוויץ ושותפו מראמנא	1½	180
האחים שמאליצאנסקי מליבאוי	4	480
ס"ה	10½	1260

על אדות שאלתו, מה הכריח לבני יסוד המעלה לתת להאיש ר—ן 160 פּראַנק לחדש? ידע כי ה' ר—ן לקח בעצמו, אחרי שהוא היה המוציא והמביא,

הקונה ומנהל החשבונות עם בני מיזירטש, וגם לידו באו הסך חמשים ליט' שתמכם ה' אליפאנט, והלך וקרשם לעצמו. ואנכי צויתי על ה'... להרחיק את ר—ן מעל בני יסוד המעלה ושלא יתן לו אף פ"א תמיכה על חשבון חובבי ציון, כאשר כבר ראה כבודו בהמכתבים אשר שלחתי לו בנדון זה.

עתה אודיעהו מהחדשה אשר נולדה בענין יסוד המעלה. ביום ו' שבוע העבר קבלתי דיפישה מה'..., בה יודיעני כי לא קבל את תשובתי על מכתבו אלי על ידי השליח המיוחד אשר שלח, כי השליח עדיין לא בא. אנכי ראיתי והכרתי בזה תיכף את המעל שחל בזה מצד הי"ח, אשר הערים בבחרו באיש אחד ממיודעיו לעשותו שליח לה'.... האיש ההוא הביא לי את שטרי המכירה ושארי הזכיות אשר לבני יסוד המעלה עליהם, כאשר בקשתי ממנו, וה'... בקש ממני במכתבו כי אשיב לו תיכף ומיד בחזרה את הכתבים האלה. אנכי לא שלחתים בחזרה, אבל השערתי היא כי הי"ח, בחשבו כי האיש הביאם בחזרה, קבל מאתו את התכריך, וחפץ לקחת לו את שטרי המקנה והיה בטוח ושאנן מכל חשש ופחד, כי אז במה נתבע מאתו קושאנות? אבל כשראה כי הכתבים האלה חסרים, הוכרח להסתיר את שיבת האיש מה'... אשר כיונה פותה נלכד בשחיתות הי"ח. אנכי השבתי תיכף ומיד דיפישה לה'... כי השליח יצא מפה ביום ב', וכי לא יעשה ה'... מאומה וישוב הנה, וגם כתבתי ביום א' מכתב לה' זבולן, כפי אשר כתבתי מזה למעלה, ושלחתי אליו על יד ציר ממהר, למען יקבלו ביום ב' בעוד אשר ה'... יהיה בחיפה, ומחר יבא ה'... הנה ונראה. בין כה וכה הנני נושא כפי לה' ואברך את שמו על אשר הציל את שטרי המקנה מבוא בידי הי"ח הערום כנחש.

על דבר הרב ארל—סקי והגמל, לא ארע מזה מאומה, ואף לא כתבתי בענין זה דבר, וה' ארל—סקי לא בקש ממני תמיכה על קנית גמל, וטעות נפלה בדבר הזה מצד כבודו. הספרדי יהודה בכר היושב בפתח תקוה בקש ממני תמיכה מאתים פראנק על קנית גמל ומלאתי בקשתו.

הפרטי־כל על אדות מחסורי הקולוניסטים לפי דברי בקשתותיהם, עוד טרם נערך. הנה נמצאו תחת ידי רשימות (נאטיצען) הפרטים אשר רשמתי לי לפי מה ששמעתי מכל אחד מהקולוניסטים. בקרוב אסדרן ואשלח לכבודו את הפרטי־כל הזה.

על אדות הועד הפועל כבר כתבתי לאדוני כי מכל הקולות והברקים שהיו בדבר הזה לא מצאתי אפשר לגמור מאומה, ואבחר רק בהאדון מויאל שהוא כמו כן הסוכן, והוא האחד הראוי והיודע בזה, אשר לו הרצון וגם היכולת לעשות דבר מכח עצמו וגם מכח הועד המרכזי. ואליו צרפתי את ה' אלעזר רוקח בתור מזכיר וסופר, ובבא הלום ה' סטאר—סקי נ"י יצטרפו כלם יחד והיו לועד לעשות את אשר נטל עליהם. ומזה יבין גם כן כי לא יהיה נבחר גם ה'

אמזלג במקום ה' הירש, וגם לא ה' אליפאנט היושב בחיפה, כי מה יהיה לו פה לעשות?

מהלוחות שכבר שלחתי לאדוני יראה על איזה צרכים ביחוד בקש כל קולוניסט את העזרה מאתנו ומה קנה בכסף התמיכה ומה יחסר לו עוד. ובשבוע הבע"ל, בטרם אסע מפה, היינו לפני יום ה' ד' מנ"א (אשר יעדתי לנסיעתי אי"ה מפה), אשלח לאדוני פרטי־כל מיוחד, בו יבאו כל הדברים וההשקפות בענין הזה, יחד עם כל הנעשה ואת אשר עלינו עוד לעשות בזה.

כן קבלתי מכתבו נומר 167 מן י"ג לחדש תמוז. וכבר כתבתי לכבודו והודעתיו שצרפתי את האחים ח—קין ואתם את ה' פ—ג הצעיר, ואת כלם חשבתי למשפחה אחת ויעדתי עבורם 1200 רו"ב. וכן חשבתי לתת להם שני חלקי אדמה, מהחלקים שקניתי על שם חובבי ציון מאת ה' וואלפזאהן, כאשר כבר הודעתי את כבודו מזה, יען רציתי להושיבם על אדמת הרבע, בהיותם כבירי כח ובעלי עבודה, ובזה יוכלו עמוד לפני הערביים האוחזים באדמת הרבע, אם כי אחינו שלמו בעדה בכסף מלא. אבל אחדים מבני פתח תקוה התקוממו מול זה ולא רצו שהאחים ה—ן ופ—ג הצעיר יתישבו בפתח תקוה. ולכן עדיין הדבר תלוי ועומד, ולעת עתה קבלו ממני רק על עגלה אחת וסוס אחד אשר קנו.

את אדמת יהוד אשר לפתח תקוה לא חלקנו להלקים, ואינני יכול להבין מה שכבודו כותב בזה, וכן אינני מבין מה שכותב על אדות השמונה בתים שבנה ה' מאיראוויץ בפתח תקוה בעד יושבי יהוד. והנני לכתוב לכבודו בזה את הדבר כמו שהוא: בין הבקשות שבקשו הקולוניסטים בפתח תקוה וביהוד היתה גם הבקשה להקים בתים לאלה שלא היו להם עדיין בתים בפתח תקוה וגם לאיזה מהם היושבים ביהוד, אבל מלאכתם ועבודתם נעשית בפתח תקוה, להקים לכל אחד ואחד מהם מעון קטן או רפת בפתח תקוה. והנה לאשר לא רציתי לתת להם הכסף במזומנים רק בדברים הנחוצים להם, לכן נאלצתי לקנות מקום טוב לבנין הבתים. ומקודם רציתי להחליף עם קאפעלמאן, אבל אחרי כן נתבטל הדבר, וקניתי מאתו אדמתו בעד סך ששים לירא נפוליון, ואת חלקת האדמה הזאת צויתי למדוד ולחלק לשנים עשר חלקים, אותם חלקתי להקולוניסטים בפתח תקוה שנצרך להם מקום לבנות עליו בית, ועליהם התחילו עד עתה שמונה מהם לבנות להם בתים הנחוצים להם, כי לא יוכלו לדור על פני השדה, ואיזה מהקולוניסטים היושבים דירת עראי ביהוד בונים עתה להם רפתים לבהמתם במקום הזה בפתח תקוה.

כבר הודעתי לאדוני החלטתי בענין הועד הפועל פה. והנני לעשות בקשתו ולצוות לה' מויאל לבל ירבה בהוצאות גדולות, וכן הודעתי לאדוני כי ה' בארנעט קבל עליו להיות המנהל בפתח תקוה בלי קבלת פרס. ואל נכון ימלא אחרי דברי הועד המרכזי, ויחלק את התמיכה רק באופן שלא תלך

לאבדון, ובגדרה עוד לא ארע מה יהיה שם, כי עוד הדברים יגעים. ובעת הנני מחכה לביאת ה׳... ואת אשר יתחדש בזה עוד אודיעהו אי״ה בטרם אעבור מפה בעזרת ה׳ על האניה האוסטרית עד טריעסט ולנסוע דרך ווינא ולבוא למאריענבאַד.

והיה בזה שלום לאדוני, מאת מכבדו ומוקירו כו׳ קז״וו.

צ.

יפו, עיה״ק ת״ו, יום ה׳ כ״ו תמוז, תרמ״ה לפ״ק.

להד״ר ל. פינסקער נ״י.

ביום ה׳ ו׳ לחדש זה שלחתי לאדוני מכתב, בו הודעתיו כי גמרתי לבנות בפתח תקוה בית מרחץ עם מקוה מים, וגם בְרֵכה אצל הבאר, והנה כאשר החלטתי עתה לנסוע מפה ביום ה׳ שבוע הבאה, ועוד לא הוצאנו כל הוצאות על הבנינים האלה, כי זה אך החילם לחפור את היסודות, לכן נתתי צו להפסיק המלאכה הזאת. וצויתי פה את האדון הנכבד סי׳ מויאל נ״י, להמתין בדבר זה עד אשר תבא על זה הסכמת אדוני, כי ירשה להקים הבנינים הנזכרים והנחוצים בפתח תקוה.

כן אודיעהו אשר תמול בא ה׳... מצפת לפה, וכפי דבריו הניח את דבר יסוד המעלה כמו שהיה, היינו כי לא עלתה בידו להשיג קושאנות. מדבר הגרוש אשר כתב ה׳... במכתביו אלי, ואשר שלחתי לאדוני העתקות מהם, אין כל נדנוד חשש. ה׳... נתן ששים נפוליון לשש המשפחות היושבות ביסוד המעלה; מהסך הנזכר שלמו שבע לירא נפוליון על המס השנתי המגיע מאדמתם, ארבעים לירא בעד השורים שקנו עוד בשנה העברה, והיו חייבים עוד לשלם עבורם את הסך הזה, וגם המותר הוציאו על דברים הנצרכים להקולוניה, סך מאה ושלשים לירא הניח ה׳... ביד ה׳ ווארמזער נ״י, כפי שטר הקבלה שנתן עליהם ה׳ ווארמזער, מלבד שהשיב לו הסך ששים לירא שקבל מאתו בהלואה, וסך ארבע מאות פֿראַנק הוציא הוצאות כפי החשבון אשר הוא אומר לתת לי.

מה׳ זבולן קבלתי היום מכתב, בו יבטיחני כי ישתדל אי״ה לעשות עבור יסוד המעלה כל אשר יעלה בידו, ומקוה כי אי״ה עשה יעשה וגם תעלה בידו להמציא לנו קושאנות. אבל הדבר הזה צריך מתינות מעט, עד אשר יעבור זעם המושל...

בדבר גדרה אומר ה׳ פינס, כי יש לו רשיון על בנין בתים שם, הרשיון נִתן לה׳ פוליביער, המוכר של אדמת גדרה, ועוד טרם נדע אם יקובל הרשיון

הזה. ה' מויאל הבטיחני שישתדל בכל כחו ומאדו להקים שם על כל פנים את חמשת בתי העץ. אראה אם יעלה חפצו בידו.

והנה כבר כתבתי לאדוני, אשר אי"ה ביום ה' הבא אשים לדרך פעמי, ללכת למקום הרחצה מאריענבאד דרך טריעסט וויען. אנכי מצדי אחשוב כי עשיתי בענין אשר לפנינו כל אשר היה ביכולתי לעשות וכי נחני ה' בדרך אמת, ויקרה לפני את האדון הנכבד סיר אברהם מויאל נ"י, אשר ראשית כל הנהו עשיר גדול ובטוח, ומלבד שהוא אזרח בארץ, עוד הוא חכם ומעורב בדעת עם הבריות, ולבבו טוב ונאמן באמת לרעיון הישוב, ובסבר פנים יפות קבל על נפשו את המשא שהעמסתי על שכמו, כי בידו הפקדתי עתה את הכל. הוא יהיה המוציא והמביא בכל עניני הישוב והמושבות אשר עלינו להיות בתומכיהן. ואת ה' בארנעט מניתי למשגיח על פתח תקוה תחת ההשגחה הראשית של ה' מויאל נ"י. אבל לדאבון לבבי אין ביד ה' בארנעט לנהל את הענין הזה, יען לא ידע לכתוב ולא לנהל ספרי חשבונות, ומטעם זה אחשוב כי לא תעלה יפה משרתו זאת. לעת עתה הנהו יושב בפתח תקוה ועמו ה' מאיראוויץ ושניהם משגיחים כי יוציא כל קולוניסט את הכסף הנתן לו רק על הצרכים הדרושים להקולוניה.

ביום א' הבע"ל נתאסף אי"ה כלנו יחד, כי צויתי לכל אחד ואחד מיושבי פתח תקוה להגיש בקשתו בכתב אל הועד ויחד נטכס עצה במה ובכמה להושיעם עוד? וה' מויאל ישגיח בכל כחו וכפי יכולתו כי כל כסף התמיכה יצא אך לצורך הדברים הנחוצים להקולוניה. ביום ג' אשלח לו אי"ה את כל החשבונות, יחד עם שאר הידיעות אשר תתחדשנה בזה. והנני מבקש את אדוני למלאות בקשתי ולשלוח תיכף ומיד מכתב לה' מויאל נ"י להודות לו עבור פעליו הטובים, ולבקשהו כי ישא עין ולב על הדבר אשר מסרנו על ידו, וכן להשתדל כי יבא ה' סט—סקי הנה, ויחד עם ה' מויאל נ"י ינהלו במועצות ודעת את המושבות וגם שאר עניני הישוב.

ביום ג' אשלח אי"ה צירקוליאר וברכת שלום לכל החברות לחובבי ציון.

והנני בזה ידידו כו' קז"וו.

צא.

ב"ה, יפו באה"ק, סוף תמוז, תרמ"ה לפ"ק [1].

כבוד בעל „המגיד" הר"ר דוד גורדון בליק, ואתו עמו אחינו היקרים אוהבי עמם וחובבי רעיון ישוב ארץ הקדושה!

אדונים נכבדים ויקרים! בתיר מלאך וציר שלוח במלאכות סגל חבורה אגודת „חובבי ציון", אשר עיניהם ולבם לארץ אשר עיני ה' בה מראשית ועד אחרית השנה, אמצא לנכון לדבר דברים אחדים עם כל אחינו חובבי ציון תמימי דעים עמנו להשמיעם אמרות נכוחות, למען ידעו מה רעיון הישוב דורש מהם.

אדוני! זה שלש שנים מיום שנתפתחה תנועת הישוב ושלחה פארותיה לצאת מכלל רעיון ולבא לידי „מפעל". המצבים השונים והסבות המתהפכות שעברו על בני עמנו במשך המאה התשע עשרה, המאה הזאת שעיני כל ישראל אליה היו צופיות, כי לא ישמעו עוד קול נוגש ולא יונף עוד עליהם המשור להכרית להם שורש וענף; המאה הזאת הצודדת נפשות בקסמי המציאותיה והשכלתה, אשר רבים מבני עמנו הלכו אחרי ונוניה כבהמה בבקעה, והתוחלת הנכזבה שהראתה עתה לדעת, כי שגו אחינו ברואה, כי לשוא קוו על חסדי העמים ותפארת המדעים שחשבו אותם לעמוד אש הולך ואור לפני המון בני תבל באין מפריד בין דת לדת ולאום מלאום; לחנם התרפקו בזרועות הסבלנות של העמים והלאומים אשר ראו אור באור ההכמות — תקותם זאת נשארה מעל; השנאה לא מתה, הקנאה לא תמה, כי אם פשטה צורה ולבשה צורה אחרת והיא עודנה בעצם תומה. עוד יהובל כתף מעול אויבים ומנדים המחפשים עלינו עלות בחפש מחופש, ובשאט בנפש לא יבושו העמים לרדוף אותנו באף, כאשר רדפו אותנו בחשכת ימי הבינים. המעמד הנוכחי פקח את עיני בני עמנו לראות, כי קיומם ועזרתם נמצא רק בהם ובעצמם. לא עלינו להיות נודדים בגוים ולבקש מהם חסד; על דרך כזה לא נמצא המנוחה והמרגוע ועל אופן כזה לא נעלה ארכה לשנות ראינו ונראה רעה. פקח ישראל את עיניו אשר כבדו מזוקן ועמל ותלאה, וירא כי עליו לבקש לו עבודה בחיק אדמת ארץ אבותיו. שם יעבוד וימצא לחמו; שם יראה חיים בצל משפטים צדיקים וחקים יחיה בהם; שם יפתח חרצובות כשרונותיו אשר העמים יסגרום על מסגר ולא יניחום להתפתח; שם יתיר אגודת מוטה שימיטו עליו אויביו ומחרפיו, באמרם: העם הזה נולד לחיות על חשבון אחרים. אבל אם יחשפו אחינו זרוע עוזם, יחבקו העבודה אהותם והמלאכה מודעתם, ובזעת אפם יוציאו לחמם מן הארץ,

---

[1] נדפס בהוספה להמגיד תרמ"ה נומר 30.

אז יוָדע בגוים כי ישראל נושע בכחו, בישרו ובתומת לבו, ביתרון הכשרו כי עז ורב, ובשאר רוחו כי נשגב. הרעיון הקדוש הזה דבר שלח בראשי איזה סופרים אוהבי עַמם באמת ובתמים ונפל בישראל לאמר: לבנים של מסחר וטיח תפל נפלו, וגזית של הרושת המעשה נבנה, שקמים של סרסרות גֻדעו, וארזים של העבודה בארמה והנטיעה בגנים נחליף! קול ההתעוררות הזאת הגיע בכח לבב משפחות רבות מישראל, מהרו ועזבו ארץ מכורתם ארץ מולדתם וילכו ארצה כנען.

אדוני! הלא תדעו הלא תבינו כי אבי הרעיון הזה היה רק הרגש והוא גם הוא היה המלאך המלוה את אחינו על דרכם. אין גם אחד מאחינו אלה שמסרו נפשם להיות החלוצים בבני עמם, שידע את הדרך ילך בה ואת המעשה אשר יעשה, כעורים גששו קיר, לא ידעו מהות המקום שהלכו אליו, לא הבינו השפה המדוברת שם, ועל כלם לא היה בהם מי שיודע ומבין הליכות עבודת האדמה על בוריה, ומרביתם היו אנשים שלא נסו לאחוז באֵת ומחרשה, סוחרים שסחרו על ארץ רבה, סרסורים שקפלו רצון המוכר ורצון הקונה, מלומדים שישבו יומם ולילה בד׳ אמות של תורתם והכמתם. ואלה הפכו מצבם ושנו דרכי הייהם ביום אוחד! רבים מהם שמעו לקול רגשותיהם ובגפם באו ללא כסף וללא עבודה ומלאכה. ולא יפלא איפוא אם מצאום צרות רבות ורעות, וגם רעיון הישוב קבל על ידי זה דחיפה עצומה, כי יכשל אחד ואבד כספו על ידי אי־ידיעתו, והשני גוע ברעב יען בא הנה בנקיון שנים, והאֻמללים האלה נשאו קול וישימו בישוב ארה״ק קְהִלה, ואויבי הישוב נשאו דבריו אלה על נס ויפיצום ברבים.

עתה רגלי עומדות בארץ הקדושה. והנני מחויב להגיד לאחי דבר מה ראיתי, למען יתבררו ויתלבנו הדברים, ולא יהיה אמת וקדש מרמם! שלש שנים עברו מעת שהתחיל רעיון הישוב לצאת לאור, ועינינו ראות שבע מושבות: „ראשון לציון״ שהיה לפני שלש שנים מדבר שמם, מדבר חול קננו בו איים, ועתה יפרח כזית, כרמי חמד יקיפוהו מכל צד, ומטעי זית כמזח יחגרוהו, בתים בנוים לתלפיות ובאר מים חיים נותן מימיו על ידי מישאב־קטורי המעלה ומשקה הכרמים והגנות. „עקרון״ עם שדמותיה העטופות בר, ועמקיה המלאים ברכת ה׳ עם בתים בנוים לתלפיות. „פתח תקוה״ עם ההדר שדמותיה המכוסים בירקרק חרוץ. „גדרה״ והוד רכסיה המעולפים במגד שמש. „זכרון יעקב״ עם הדר עמקיה הברוכים במגד ירחים, ויפי הוד המהוה הנשקף מעל פני המושבה, בתים מהוללים, מקום משכן לאביר יעקב, בית לתורה ולתעודה, בית הרהצה. „ראש פנה״ עם גנותיה וכרמיה. „יסוד המעלה״ יסדוה אחינו על מים רבים סמוך למי־מרום עם אדמה ברוכה ופוריה. מלבד שארי מקומות אשר קנו יחידים מאחינו היקרים, ויבנו בתים ויטעו כרמים ויעשו פרי תבואה, עד כי עלה בידי אחינו לרכוש להם במשך שלש שנים בערך המשים אלפים דונם (ערך המשת אלפים דעסאטין) מאדמת ארה״ק, גם בנו בתי מושב, הפרו בארות מים ויעשו דרכים

סלולות. המופתים החותכים האלה, יתנו אתותם אתות, כי אדמת ארץ הקדושה מוכשרת היא עד מאד לעבודת האדמה, וכי יתרון הכשר לאחינו היהודים. המופתים החיים וקימים האלה ידברו מעצמם, יטפחו על פני אלה האומרים כי נרפים הם בני ישראל. זה חמש עשרה שנה מיום שהתחילו האשכנזים הוויר־טעמברגים להתאחז בארץ הקדושה, ועד היום לא עלתה בידם לכונן בארץ הקדושה רק שלש מושבות, בעוד אשר להאשכנזים מעוז ומחסה מממשלתם האדירה, הנותנת התיתה על ארץ רבה, וממשלת תוגרמה לא העיזה לסגור שערי ארץ הקדושה לפניהם, כי מי הקשה עם אשכנז וישלם? ואחינו הנרדפים על צוארם, בני עמנו הנחשבים כהפקר, אין דורש ואין מרחם עליהם, גם הממשלה התוגרמית אשר לבה טוב לישראל מתהה קו חשד על תנועת הישוב ותצו את שוטריה לסגור שערי הארץ בעד בני ישראל — ולמרות כל התלאות האלה עלתה בידי אחינו במשך שנים לא כבירות להתערות בארץ, להצוב עמודיהם שבעה, היינו להקים שבע מושבות! אות הוא כי אין דבר בתבל העומד בפני רצון היהודי, ויתרון הכשרו מלוהו על דרכו אשר הוא הולך.

אולם אם נסב עין מארבע המושבות: ראשון לציון, עקרון, זכרון יעקב וראש פנה, אשר רחם ה׳ עליהם ברחמיו ויתן את חנם בעיני הנדיב הידוע, הוא הגבר היחיד ומיוחד בצדקת פזרונו להושיע את עמו, ויפקד בדבר ישועה ורחמים את כלל „הישוב", לולא קדמם רחמי הנדיב הזה, כי אז כלה ונחרצה היה חס ושלום דבר הישוב. כמלאך מושיע ירד משמים ארצה, ויטה קו לבנין תקות ישראל, וברוח פיו החיה יותר ממאתים משפחות היושבים בהמושבות הנזכרות, ולכל מקום בהמושבות האלה שעינינו פונות, לא נראה כי אם הוד ויופי, פאר וכבוד; אבל אם נפנה לראות „פתח תקוה" „גדרה" „יסוד המעלה" אז נשמע כי צעקת העם היושב בהן, הם ונשיהם ובניהם ובנותיהם, גדלה מאד על אחיהם המתאמרים להיות תומכיהם. אחינו אלה אשר הציבו להם יד במקומות האלה סובלים תלאות רבות, יען יחסרו להם האמצעים הדרושים לכונן מצבם על מכון בל ימוט, בכספם יסדו את המושבות, אבל האי־סדרים ששלטו במפעליהם ומעבדיהם, מנוסתם מארצם בחפזון ובלי ישוב הדעת אכלה סכומים הרבה, עד כי נשארו כתורן בראש ההר, ונכונים הם — חלילה — לגוע ברעב, אם לא נקדמם בעזרה ונושיט להם יד להושיעם משבולת שטפתם.

אחים יקרים! עליכם לדעת כי עיקר התפתחות הישוב (אשר כבר אמרתי למעלה, כי כדאי והגון הוא, וכי בו יש תקוה טובה לאחינו לימים יבאו) תלוי עתה רק בקיום המושבות אשר כבר נוסדו. פתח תקוה הנה באמת פתח ושער לתקותנו, ויסוד המעלה הוא יסוד מוסד לקיומנו, וחלילה לנו לעמוד מנגד ולראות איך אחינו היקרים טובעים בים צרה. חלילה לנו לחבק ידינו בעצלתים ולאמר: „מה כחנו ומה ישועתנו כי נושיע את אחינו אלה? ובמה נחשבו שלש המושבות האלה אם גם נקימן על תלן?" חלילה לכם אחים יקרים ממחשבות

זרות באלה. בכל מושבה ומושבה אשר נתיסדה בארה"ק תלוי כלל הישוב, ובהצלחתן קשור חוט התקוה של הלאום כלו. ומה מאד ידאב לבבי ולבב חובבי ציון האמתים בראותנו, כי כל הצוחות שצוחו חברי עזרת ישראל ואנשי חובבי ציון ברוסיה וקולם בכח לא העיר את לבב אחינו הישנים בתרדמת קפאון הלבבות, ומכל הקריאות שקראנו השכם והערב לאחינו בני עמנו היקרים כי על נדבות יקומו, לא עלתה בידנו לאסוף הסכום הדרוש ליסוד שלש המושבות הנזכרות!

אחים יקרים! שימו אל לבבכם: נדיב אחד מאחינו אמר ויהי! ארבע מושבות אשר יפרח כזית הודן, וכל בית ישראל ברוסיה, זאת הארץ אשר בה רבו אחינו ובני עמנו, וכמעט נוכל לאמר: כי ברוסיה הוא מקור היהדות, בה ישבו רבנים גאונים כסאות למשפט, חכמים מחוכמים בכל מדע מאחינו, מושכים בשבט סופרים ויוצרי חזיונות, גם כנענים ועשירים גבירים ורוזנים (יוסיף ה' עליהם) — וכלם יחד לא גברו חיל ולא אספו כח להושיע לדכאי רוח היושבים בשלש המושבות הנזכרות, וכדי יגון ואנחה!

אחים יקרים וחובבי ציון, עוד הפעם אגיד לכם כי תקות כל בית ישראל תלויה בהתפתחות הישוב בארץ הקדושה. כלו כל הקצים שחשבנו כי על ידם נושע באירופה, ואין הדבר תלוי אלא בכשרונינו ובמעשינו הטובים. והתפתחות הישוב תלוי בקיום המושבות אשר כבר נוסדו. אם נרחם על אחינו אלה שהיו הראשונים לבית ישראל ולבית יהודה, אם נמהר לשים עין ולב לחומלה על היקרים האלה שעזבו ארצם ובאו לארץ הקדושה למצא לחמם על ידי עבודה בשדה, ואם יביא איש איש מחובבי ציון את ברכתו אל אוצר החברה אשר בעירו, אז יש תקוה כי בקרב ימים לא ימשכו תוסדנה המושבות על יסוד מוסד, ואחינו העובדים יראו ברכה בעמלם. ובית ישראל יוכח לראות כי לב לאֻמתנו היא ארץ הקדושה, ומהלב הזה יתפשטו הדמים הבריאים והמבריאים אל עורקי כל העם ועצביו ומיתריו. וראשי חובבי ציון אשר קבלו עליהם המשא להעיר ולעורר את לב נדיבי עם אלהי אברהם, ישכילו לסדר סדרים נכונים במערכת הישוב, ולהסיר מעט מעט המכשולים מעל דרכם עד כי בשמחה נצא ובשלום נובל אל מחוז חפצנו.

אחים יקרים! דבר גדול אנה ה' לידכם, דבר גדול בו תלויה תקות ישראל ויעודו, גם קיומו לימים יבואו, אשרי אחינו אלה שיזכו להבין ולראות המקרים הנעשים על פני תבל ארצה, להחייתנו ולהביא לנו ברכה לדור נולד. בכח כל איש ואיש מישראל להציב לו יד על ידי נדבת לבבו, אחד המרבה ואחד הממעיט, בחומות ציון וירושלים. אנא אחים, ראו את היד הגדולה, יד ההשגחה אשר נטתה ימינה וסבבה על ידי מקרים תכופים ואחוזים זה בזה, כי נפקח עין ונכרה אזן לשמוע קול ה' הדובר אלינו ממערכות הזמן וצבא מקריו. התאחדו

אחים, תנו יד זה לזה, ואיש את רעהו יעזרו. שלחו נדבותיכם לידי הועד המרכזי, אשר כל חפצו וכל ישעו לגול חרפת רעב מעל פני אחיכם העובדים אדמת הקודש בארץ ישראל, ולסקל לפניכם המסלה מאבן.

אבטח בישרת לבבכם אחים יקרים, באהבתכם לעמנו, ובחבתכם לארץ קדשנו, כי תתנו מקום לדברי אחיכם היוצאים מן הלב.

והנני אוהבכם אוהב ישראל, **קז"וו.**

צב.

יפו, ציה"ק ת"ו, יום ג' ב' מנחם אב, תרמ"ה.

לה' אברהם מויאל.

אחרי שהואיל כבודו בטובו לקבל עליו להיות המשגיח הראשי על המושבות אשר קבלו חובבי ציון עליהם לתמכם, הן: פתח תקוה, גדרה ויסוד המעלה, הנני למסור ליד אדוני את הסך שלשים אלף פֿראַנק ששלחו חובבי ציון דרך פאריז על אָרדרע שלי, וכבודו בטובו יאבה נא אחר כך לתת לחובבי ציון: היינו להועד המרכזי חשבון מכל אשר עשה כבודו בסך הנזכר. כן מצאתי לנכון לפרט פה את אשר הוציא כבודו מהסך הנזכר על פי פקודתי והרשאתי:

א) מה שנתן להר"ר זאב וואלפֿזאהן סך 109.50 רו"כ.

כן ארשהו בזה לשלם על חשבון חובבי ציון מהסך הנזכר מה שמגיע לבעל העצים אשר נקנו מאתו ע"י ה' פינס בעד „גדרה", הכל כפי החשבון אשר יתן על זה ה' פינס וכפי שיגיע על פי החשבון הנזכר.

לשלם בעד העצים שנקנו עבור פתח תקוה, כפי החשבון על זה מה' הערצענשטיין מוכר העצים וה' מאיראוויץ.

לשלם בעד הרעפים (קאראמיט) על השבון גדרה, כפי החשבון אשר יקבל על זה מה' באסט המוכר וה' מאיראוויץ.

כן ירשם לטובת החשבון הנזכר הסך ששים לירא טורקי שנתן לה' ברנעט ע"פ הסכמתי, ויאבה נא בטובו לקבל אח"כ ע"ז חשבון מדויק מה' ברנעט.

כן נתקבל מאתו על החשבון הנזכר סך ארבעת אלפים מאה תשעים ותשעה פיאסטר (העולה לסך 681 פֿראנק), כפי שנרשם בחשבון הכללי.

כן קבלתי מידו במזומן סך 703.50 פֿראַנק, שגם זה נכלל בחשבון הכללי.

וכן אבקשהו אשר יתן לי עתה בתור גמילות חסד על חשבוני סך א[illegible]

וארבע מאות פֿראַנק, אשר כבר כתבתי לביתי כי ישלחו לי א"וו על הסך הנזכר על אָרדרע של כבודו ובטח יקבלם בקרוב. האחריות עד אשר יבא הסך הנזכר לידו אקבל עלי.

כל זה מצאתי לנחוץ לרשום פה בכתב אמת, והנני בזה ידידו אמת דו"ש מוקירו ומכבדו,

קז"וו.

כן אודיע לאדוני כי הנחתי לאָרדרע שלו סך מאה ושלשים נפוליון לטובת יסוד המעלה אצל האדון הנכבד מ' י' ווארמזוער בחיפה, וכן סך 200 פֿראַנק שהייתי בתור גמ"ח להאדון חאדראוו ואדוני יקבלם מהסך 15 לי"ש של הרד"ר אֶרלער אשר נועדו עבור האדון הנזכר. הנ"ל.

צג.

יפו, עיה"ק ת"ו, יום ג' ב' מנחם אב, אלף ושמונה מאות ושש עשרה לחורבן מקדשנו.

זה שלשה ירחים עברו, מיום דרכו רגלי על אדמת ארץ הקודש במלאכות אחי היקרים, אשר שלחוני להתבונן אל ארץ אבותינו ולמצב אחינו עובדי אדמת הקודש, ולהביא להם ישע מאחיהם האוהבים שערי ציון, ולהתבונן בה מה נוכל לעשות פה לימים יבאו למען העמד את הדבר הקדוש הזה על מכון חזק ונכון. שלשה חדשים עברו, שלשה ירחי עמל ועבודה רבה, עבודה נעימה וערבה לי, ואתור את ארץ יהודה ואבא הגלילה, ואתבונן היטב אל הארץ ויושביה, והעיקר אל אלה מאחינו אשר ראשונים היו וחלוצים יצאו לסקל את הדרך בעדנו, אשר עליהם תקותנו ולהם נשואות עינינו. עתה באה לי העת לעזוב את ארץ הקדושה אשר לקחה את לבי, וכהנתק הבן מזרועות אמו אנתק ממנה. אעזבה את ארץ הקדושה אטוש את נחלת אבותי ואשובה אל מקומי ואתיצב במערכות אחי היקרים ונוסיף נעבוד בעד רעיוננו. אך בעוד רגלי עומדות על אדמת הקודש אמרתי לדבר אליכם את דברי האחרונים מהארץ הזאת, ואתם אחים נא שמעוני והטו אזניכם לאמרי פי!

בתקוות נעימות באתי הנה, ובלב נכון ובטוח אצא מזה. את אשר חזיתי בהיותי מרחוק, ראיתי בעיני מקרוב. עתה ידעתי כי דרך ישרה היא דרכנו ועל זה נמצא אשר אחינו ובה תקות עמנו, ראיתי הדבר ואתבונן לאחריתו. התבוננתי מסביב ואראה השמים טהורים, האדמה פוריה, הארץ ברוכה, יושביה אנשי מנוחה ושלוה, לצדק ימלוך בה מלך, ומשפט היהודי לא יעשקו, ואומר: פה ינוח ישראל מעצבו ומרגזו, ופה ימצא מרגוע לנפשו העיפה. ושבע ביום אברכם כי על ידם זכיתי לראות בעיני את הארץ הזאת ולראות את התקוה

הנשקפת לאחי לימים יבאו, באמרי לנפשי: עוד יבא העת וגם ישראל יראו חיים בהר ה' בירושלים. עתה אחי היקרים דבר לי אליכם ואותה אחפוץ להגיד לכם בעוד רגלי עומדות על הר ציון ובעוד אראה לנגד עיני את אחינו האביונים אשר השליכו נפשם ונפשות בני ביתם מנגד ויבאו הנה לפתח ולשדד אדמת הקודש, להחיותה ולראות בה חיים גם המה. הנה נא ידעתי את אחי כי נתונים נתונים המה להרעיון הקדוש בכל לבבם, ובכל נפשם, ידעתי כי לא יחוכו על יגיעם וגם על כספם ויעשו כל אשר בכחם למען הענין הזה. על כן באתי לדבר על לבבכם הפעם את הדברים האלה:

שלש הנה המושבות אשר הנדיב לא פרש את כנפיו עליהן והן: פתח תקוה, גדרה ויסוד המעלה. צרכי שלשתן מרובים והנם מוטלים עלינו, ועלינו חובבי ציון החוב להוציאם למרחב ולהושיעם תשועת עולמים. ידעתי אחים כי כבר עשיתם הרבה לטובתם, ורבות הנה צדקותיכם; גשמי הנדבות אשר הרעפתם החיו את יושבי המושבות אשר שאפו רוח חיים ויחזק לבם לעשות את מלאכתם, מלאכת הקודש. אך גדול הדבר הזה ולא בפעם אחת יושעו המושבות, והרבה כסף נחוץ לנו למען נצלח להעמידם על בסיס נכון וכאשר יצטרכו לנו. נדיב אחד פתח את ידו ויביא ישע לארבע מושבות ויכוננם ויבנם וינהיג בהם חקים טובים וסדרים נכונים, וכאב את בנו כן ינהלם, ואין קצה לכל אשר הוא עושה בעדם והכסף הרב אשר יזיל עליהם מדי חודש בחדשו, ומשפחות למאות תחיינה על ידו, גם את יתר המושבות יתמך בידו הנדיב כפעם בפעם. אולם חפצו ורצונו הוא שגם אנחנו נעבוד את עבודתנו, וגם יתר בני ישראל יַראו כי לבם טוב להענין הזה וכי נכונים המה להושיט את ידיהם, ידי אחים, לאלה מהם אשר עלו ציונה (כן כתב בפירוש ה' ערלאנגער במכתבו לה' הירש בהמושבה „מקוה ישראל") ואתו הצדקה! הוא האחד אשר הציל את הרעיון הקדוש הזה בראשיתו לבל ימוט ועל שכמו נשאהו עדי פָּנה לפניו הדרך ויעש לו שם בגבורים, בנדבת לבו ובגודל רוחו היה הענין הזה להל שהכל פונים אליו. ועתה הרשות לו לדרוש מאתנו שגם אנחנו נעשה לטובת הענין הזה איש איש כפי כחו, והיה כי יראה הנדיב את מעשינו וירצה את פעולתנו ויוסף כפעם בפעם לתמוך גם אותנו על דרכנו. לכן עורו נא אחים, התעוררו עבדו עבודתכם על הררי ציון בלי הרף, כי לא ליום ולא לחודש עבודתנו, כי אם לכל ימי חיינו, לנו ולבנינו.

הנה מעבר מזה כל יהודי רומניה רואים מעל לראשם עננה הרת צרות נוראות וגזרות קשות, חקים מעיקים ומשפטים מציקים, ומי יודע מה יהיה ביום מחר? מי יודע מה יֵלד יום? אם שלות גבר או שוד ושבר, אם שקט ומנוחה או יגון ואנחה, מי יודע?... ומעבר מזה יראה לפנינו ומשחק לנגדנו, מראה שמים טהורים וארץ רחמניה. פה יש לנו תקוה לשלום ולשלוה ופה על ברכי התקוה ילד יולד לנו, הוא רעיון הישוב. אך עוד רך וענוג הוא, עוד לא

התחזק, ואם נחפוץ בקיומו, עלינו לחזקהו ולתמכהו ולשום רק בו כל מעיננו, ואז נהיה את הילד הזה וילך לבטח דרכו ולעולם יחיה.

והיה אם כלנו יחד שכם אחד נעבוד ולא נרף, ודי כסף יהיה בידנו, אז מעט מעט יוסרו כל המכשולים מעל דרכנו, והיו המעקשים למישור והרכסים לבקעה, ולאט לאט נבוא למחוז חפצנו ומגמת פנינו, ורעיון ישוב ארץ ישראל יפרח כחבצלת, והיה כגן רוה. ושלוים ושקטים ישבו בני ישראל על אדמתם.

אלה הדברים אשר חפצתי להגיד לכם אחי היקרים טרם אצא מאת הארץ הזאת, ואקוה כי לא יהיו לריק ועשה תעשו כל אשר בכחכם. וגם יתר מכחכם. ועתה התעוררו כלכם, איש את רעהו חזקו, וגבר לעמיתו יתן יד, התאחדו, התלכדו, ואלהי ישראל הבוחר בציון הוא ישלח מלאכו מלאך השלום לפניכם יחזק את ידיכם והצלחתם במעשיכם, אמן.

קלונימוס זאב וויסאצקי.

צד.

יפו, עיה"ק ת"ו, יום ג' ב' מנחם אב, תרמ"ה.

לה' אברהם מויאל נ"י.

בתור ציר שלוח במלאכות אחינו חובבי ציון ברוסיה לבקר בארה"ק את המושבות פתח תקוה, גדרה ויסוד המעלה, להתחקות על מצב הקולוניסטים ולדעת על נכון מה יחסר להם ובמה נוכל לעזרם לפי שעה, וגם להיטיב מצבם לימים יבאו, כן לשום לב ועין על ענין הישוב בכלל, לסקל המסלה מאבן נגף, ולהיות לעינים לאלה החפצים בישוב הארץ, לבחור פה בארץ הקדושה אנשים חכמים וידועים, היודעים ובקיאים בטוב הארץ ובתכונות המושבות, אנשים אשר לבבם נתון לרעיון הישוב, שהם יתעסקו בכל הנוגע להישוב בכלל ולהמושבות הנזכרות בפרט וימלאו את פקודות הועד המרכזי מרוסיה שיבואו בענין זה. והנה אחרי שחקרתי ודרשתי היטב בענין הזה בימי שבתי פה במשך שלשה ירחים, אחרי שהתיעצתי בזה עם רבים מאחינו האוהבים את דבר הישוב בכל לבבם, נפשם ומאדם, הוסכם בדעתי בכח המסור לידי מאת אחי ושולחי חובבי ציון אשר ברוסיה, לבחור את כבוד ארוני, אשר הוא יהיה המוציא והמביא הראשי לכל דבר ודבר הנוגע הן לכלל הישוב, והן להמושבות הנזכרות בפרט. וגם להיות לסוכן כללי; בידו יהיה שמור הכסף אשר ישלח לו הועד המרכזי לתכלית זו, וכן הכסף שהיה בידי לתכלית זו מסרתיו ג"כ לידו, כפי החשבון הפרטי בענין זה, וכן למלאות הפקודות אשר יקבל בזה מאת הועד המרכזי. ואחרי אשר אני מצדי אחשוב כי מלאתי תעודתי בזה ויצאתי ידי

חובת המלאכות אשר העמסתי על שכמי והנני מכין לדרך פעמי, אמצא לנכון לרשום פה בגליון זה:

א) את אשר פקדו עלי חברי הועד המרכזי במכתבם האחרון, אחרי שכבודו הנהו ממלא מקום חובבי ציון מהיום והלאה פה.

ב) פקודותי והערותי בשאר דברים הנוגעים לעניני הכלל, כי אחרי שקבל כבודו עליו המשא הזה, הנה עליו לדעת את הכל.

א. הארון ד"ר פינסקער נ"י כותב אלי במכתבו נומר 163 מן י"א תמוז ש"ז, לבנות עתה לבני ביל"ו שנים או שלשה בתים בגדרה לפי ראות עיני, לחשבם במספר משפחות כפי מספר הבתים אשר יבנו להם ולנהלם בהתמיכה לפי המספר הזה כמשפחות שלמות, לחפור להם באר תיכף ולהשאיר בעדם את יתר האדמה בגדרה. קנין המזכרת לימים הבאים, באופן שיהיה לאיש ואיש מהם עשרה דעסאטין בשעה שיהיה בעל משפחה לפי היכולת שתהיה אז ביד חובבי ציון.

פרטי השאלה: מה לעשות לעת עתה ביתר האדמה אשר ימעט כח בני ביל"ו לעבוד אותה עד היותם לבעלי משפחות, ובאיזה אופן לבנות את יתר הבתים ולקנות את יתר המכשירים לימים הבאים עד שתוסד כל הקולוניה? בשאלות אלו אי אפשר עדיין לבוא לידי הכרעה, כי הדעות חלוקות ואינן מסכימות זו לזו, והן תוכלנה להתברר רק בימים הבאים על פי הידיעות והנסיונות אשר הגיעו ויגיעו לחברינו מארץ הקדושה. ובנוגע להתמיכה בסכומיה — הנה מוו' שלחו לכבודו בשבוע העבר סך אחד עשר אלף רו"כ; מן הכסף שנתנו על ידי בעד פתח תקוה ויתר הקולוניות בנסעי לארץ ישראל — ארבעת אלפים רו"כ; כסף יסוד המעלה ונדבת הד"ר אַדלער חמשת אלפים רו"כ, ס"ה עשרים אלף רו"כ. אל הסך הזה נוכל לצרף אלפים רו"כ שהבטיחה עדת אודיסה לשלח בקרוב על חשבון ארבעת האלפים שהבטיחה בשנה העברה; אלפים רו"כ נדבת אגודת מוסקוי, אם תהיה התמיכה לכל הקולוניסטים, ושלשת אלפים אחרי שישיב כבודו הקוויט' האחת שישנה בידו עוד ולא באה לידי (הקוויט' הזאת כבר שלחתי אותה לווארשא ומשם ישלחוה לידי הד"ר פינסקער), אם כן יהיה סכום כל הכספים אשר יהיו בידינו להתמיכה בס"ה שבעה ועשרים אלף רו"כ. והנני קוצבים לפתח תקוה עשרת אלפים רו"כ, מלבד שלשת האלפים שהשאיר הד"ר אַדלער בידו להתם אך לבני רוסיה. ליסוד המעלה — חמשת אלפים רו"כ (הכסף אלפים רו"כ שקבל כבודו בעדם מהנשלח להם אחרי אספת קאטאָוויץ בכלל זה), לחפירת באר בגדרה — אלפים רו"כ, לתמיכת בני ביל"ו ובנין איזה בתים בעדם, וקנית מכשירים להם — כארבעת אלפים רו"כ, ולתמיכת הקולוניסטים היחידים ושאר צרכים שאי אפשר לקצוב מראש, כמו מנוי פרנס על איזה קולוניה וכיוצא בזה — כשלשת אלפים רו"כ.

עם זה הנני להודיע לכבודו הרם, שאיני קובע הלכה בסכומי התמיכה הנ"ל. כבודו שהוא בפנים אם ימצא לנחוץ להוסיף מעט לקולוניה אחת ולגרוע מעט מן הקולוניה האחרת הרשות בידו. התמיכה תנתן בתור הלואת כסף. במזומנים ינתן להקלוניסטים אך לצרכי אוכל נפש בזמנים ידועים, כמו מחדש לחדש ובתים ומכשירי עבודה ינתנו להם כמו שהם".

עוד יכתב במכתבו הנזכר תחת .P. S כדברים האלה: „אם ה' וויסאָצקי כבר עזב את הארץ הקדושה הנני מתכבד לבקש מאת חברי הועד הפועל אשר יסד, להפקיד קיום כל הדברים הנ"ל והבאָתם אל הפועל על ידי אנשים הראוים לזה מן הועד בעצמו ולא על ידי זרים; הם יהיו בהקולוניות וימלאו כל האמור בזה בלי שום שנוי.

יחד עם זה אבקש לשלוח לי לפחות בעת הראשונה ידיעות מדי שבוע בשבוע על כל פרטי התמיכה, מי ומי קבלה ומה ומה נתן לאיש ואיש ובאיזה אופן וכו', שטרי קבלה על התמיכה וכל הנתון להקולוניסטים וכל מה שיתנו האחרונים להועד הפועל על כל מה שיקבלו הנני מבקש לשלוח לי בכל חדש וחדש. ד"ר ל. פינסקער".

במכתבו נומר 165 אלי מן י"ט לחדש תמוז כותב כדברים האלה: „והנה בדבר התמיכה כבר קבל מכתבי שבו הודעתיו את ההחלטה לתת לבני יסוד המעלה עד שלשת אלפים רו"כ, מלבד שני האלפים רו"כ שנקצבו בעדם מכבר ושקבל כבודו הרם מאת ה' בייניש. אך העיקר שלא תהיה התמיכה בכסף כי אם בצרכים. והנני מבקש מאת כבודו להודיע זאת לה' אליפאנט, שבלי ספק על ידו ישלח להם גם את יתר התמיכה (אנכי בחרתי לזה את האדון הנכבד ה' י' ווארמזער מנהל זכרון יעקב וגם צרפתי לו את הר"ר זבולון נ"י, ועוד אדבר מזה), ולבקש ממנו שיתן התמיכה לא בכסף מזומן רק בחפצים ובצרכים, היינו לבנות בתים למי שצריך בית ולקנות בהמות ומחרשה וכו' למי שצריך לאלה, מלבד כסף התמיכה לפרנסה ולצרכי אוכל נפש ינתן בכל העת במזומנים אך על משך חדש ימים לכל משפחה הדורשת תמיכה בזאת ובאמת צריכה לה. יעל כן הנני מבקש את כבודו: א) להודיע לכל מקבלי התמיכה שכל מי שהוציא את הכסף על צרכים אחרים ולא על מה שבקש, יאבד מעתה כל זכות על להבא; ב) לעשות ביתר הכסף מווארשא אך כמו שכתבתי לכבודו מכבר וגם עתה, היינו לבלי תת במזומנים רק לצרכי אוכל נפש להנצרכים מאד לזה והשאר אך בצרכים. מלבד זה יואל לקחת שטרי קבלה מכל אלה שקבלו את התמיכה מחובבי ציון".

עוד יאמר במכתבו זה: „עם זה אבקש את כבודו להודיע לי עתה וגם להבא, אם על ידי עצמו או על ידי חברי הועד הפועל: א) על איזה צרכים ביחוד בקש כל קולוניסט את התמיכה? ב) מה קנה בכסף התמיכה, אם הדברים

שחסרו לו או דברים אחרים? ג) איזה דברים חסרים לו עוד? ד) וכמה כסף נחוץ להמהסורים ההם"?"

אם לא נדע זאת בברור ובפרוטרוט אז תהיה התמיכה כפי תלונות חברים רבים דבר שאין לו סוף.

כן יואיל כבודו למלא ידי איש אחד מחברי הועד הפועל בכל קולוניה, כמו את ה' גוטמאן בפתח תקוה, את ה' ליובמאן או מאיראוויין בגדרה, לכלכל את כל עניני התמיכה באופן שכתבתי: היינו לקנות ולבנות לכל קולוניסט את הצריך לו ולקבל ממנו הקוויט' על הכסף שקבל ולשלוח אותה לידי, ועם זה להודיע בפרוטרוט מה נעשה בכסף ההוא.

בשבוע הבא נשלח אינסטרוקציה להועד הפועל שבחר כבודו, ד"ר הנ"ל.

ממוצא המכתבים הנזכרים יבין כבודו הרצון החזק של הועד המרכזי בענין התמיכה בכלל. ולפי זה אני מוצא לנכון לבאר כל זאת לאדוני, למען ידע איך להתנהג בזה. לבבי נבון ובטוח כי כבודו ימלא בזה אחרי רצון הועד המרכזי, הן בדבר חלוקת התמיכה והן בדבר הידיעות וההודעות לשם להועד המרכזי.

ב. פקודותי והערותי.

לתת 180 פראנק על בית הכנסת ביהודית, כי אנכי הבטחתי להם מאתים פראנק על תקון ביהכ"נ שם וכבר קבלו על זה 20 פר', אבל בטובו יואיל לתת להארון גוטמאן הסך הנ"ל רק אחרי שיתחילו לתקן את ביהכ"נ שם לכשיתודע אדוני מזה.

לתת לה' פר—ין (אשר כבר נמסר ליד כבודו שטר המכירה על ביתו ואדמתו בראשון לציון) סך ארבע מאות רו"כ שהם אלף פראנק.

לתת בהלואה לה' מ—וויץ סך חמש מאות פראנק הדרושים לו לעשות גג לביתו בראשון לציון באופן אשר ישלם על זה מאה מאה פראנק בכל ששה חדשים או לפי הערך הזה מדי חדש בחדשו.

בעת שנוכל להקים הבתים בגדרה אז יתן כבודו לה' ליובמאן הסך אשר ידרש לו לתקן את הבית שלו שם (כי ה' ליובמאן זכה בבית אחד מחמשת הבתים אשר יוקמו שם. היינו למלאות את הכתלים באבנים ולטוח אותם בטיח כפי הדרוש לבריאות הגוף למען יעלה בידו לגור שם).

הנני מוסר הרשות לכבודו לעזור בתמיכת שעה בכסף מזומן לצרכי אוכל נפש לאלה המשפחות בהמושבות הנזכרות כפי אשר יבין כבודו ולפי הנחיצות לזה.

כן ידע אדוני אשר בחרתי בחיפה שני חברים מקשיבים אשר ימנו לחברי הועד מחובבי ציון בעירם. הם האדונים הנכבדים ה' ווארמזער מנהל מושבת

זכרון יעקב וה׳ מ׳ זבולון נ״י. האדונים היקרים האלה יהיו מצדם לעזר, הן בנוגע למושבת יסוד המעלה הקרובה להם והן בנוגע לכלל הישוב בגליל העליון. ואבקש איפוא מאדוני כי יעמוד עמהם במרוץ מכתבים.

הנני מעיר אזן כבודו לשום עין ולב, כי יהלו הקולוניסטים בפתח תקוה לשתול עצי קליפטוס, המטיבים לנקית האויר. ה׳ הירש הבטיח כי ינתנו סמי מרפא לבני פתח תקוה על חשבון הברון ורק ירצה שחובבי ציון ישלמו השכירות להרופא ה״ר שטיין עבור נסיעתו בכל שבוע שמה. אנכי מצדי מסכים לזה, ובכל זאת טוב כי יודיע מזה להד״ר פינסקער ויבקש הסכמתו על זה.

לשכור מקום מיוחד בכל מקום שירצה כבודו; בו תהיה המועצה ואשר בו יעבוד המזכיר עבודתו.

המזכיר יהיה ה׳ אלעזר רוקח, ומשכרתו בכל חדש מאה פראנק.

הארון הנכבד מנשה מאיראוויץ יהיה עתה המשגיח והמביא עניני הבנינים בפתח תקוה, ולכשיגמרו הבתים אז יעסקהו כבודו בהשגחה על נטיעת עצי קליפטוס שם וגם על שאר נטיעות עצים עושי פרי, אשר נחל א״ה לנטוע שם (וזה הוא ע״פ הסכם מווארשא והד״ר פינסקער), ומשכרתו לחדש מאה פראנק.

אם יצטרך לו איש אחד בתור משגיח ומנהל בגדרה, יקח את ה׳ מרדכי ליובמאן ומשכרתו כפי חות דעת אדוני.

כבר הגדתי לאדוני כי חובבי ציון גמרו זה מכבר לשלוח לפה את ה׳ כטאראוואלסקי, ואם יבא הנה הארון הנזכר אזי יהיה לכבודו לעזר בדבר ההשגחה על המושבות וכן בכל הדרוש למען לא תכבד העבודה על אדוני, והיה בבא ה׳ סט׳ יצרפהו אדוני אל העבודה, וכבודו ביחד עם ה׳ סט׳ יהיו כעין ועד, ובטובכם תמלאו חובתכם אשר קבלתם על עצמכם, והמזכיר יהיה על יד ימינכם.

הגדתי היום לאדוני בקצרה תורת התעודה אשר קבל עליו באהבתו את עמו. בטח יבין אדוני כי מקום הניחה לו כנסת ישראל להתגדר בו, יען תוצאות הדבר שאנו עוסקים בו, גדולות ונכבדות עד מאד, ודרוש איפוא לזה עיון רב, עצות, התחכמות וישוב הדעת.

בטוח אני באדוני וכמו כן אמסור לו בטחון אחי ושולחי כי עשה יעשה ויפעל גדולות ונצורות לטובת מטרתנו. ואין לי להוסיף עתה זולתי לברכהו בשמי ובשם אחי ובשם כלל ישראל, אסירי התקוה השואלים בשלום ציון, כי יברכהו ה׳ מקודש ומציון יסעדהו לבצע את אשר החל. וה׳ יערה עליו רוח ממרום לנהלהו ברוח חכמה לטובת עמו וארצו אשר אהב סלה.

יקבל אדוני תודתי על פעולותיו אשר עשה עד עתה ובטחוני העז בישרת

לבבו ובבחו המוסרי על הטוב אשר יפעל, ואסים בדבר שר צבא יהודה וישראל: „חזק ונתחזק בעד עמנו ובעד ערי אלהינו!״.

מכבדו ומוקירו ברב הוקרת ערך,

קלונימוס זאב וויסאצקי.

צה.

יפו, עיה"ק ת"ו, יום ד' ג' מנחם אב, תרמ"ה לפ"ק.

להד"ר ל. פינסקער נ"י[1].

מכתבו נומר 169 מט"ז תמוז קבלתי. בטרם אשיב לו על מכתבו זה, מצאתי לנחוץ להעביר בזה לנגד עיני כבודו את כל ההשתלשלות אשר לפיהן נפעלו הפעולות למיום בואי לארץ הקדושה, יען כי מחר אי"ה אני נוסע לדרכי, ומכתבי זה אל כבודו הוא האחרון אשר אכתוב לו מארץ קדשנו, והיה מכתבי זה כעין מעמאראנדום אשר יכיל בקרבו את כל הפעולות שעשיתי, כל הסבות המתהפכות שהניעוני לעשות אחרת מכפי שהחלטתי בראשונה, המכשולים אשר פגעו אותי על דרכי זה, עבודתי הרבה לסקל המסלה ולישר את ההדורים, וגם השקפתי על מעמד הענין ומצבו עתה.

ארוני! הנקל למחוקק לחק חקים בשבתו בביתו ולשר מלחמה להתות הליכות אנשי צבאו בשבתו בדביר תפארתו, ומה כבד להשוטרים המחוכמים והמנוסים ולשרי הצבא המשליכים נפשם מנגד להוציא אל הפועל את כל אשר התוו המה לפניהם. המקרים לא יאבו שמוע בקול מפקד ולא יקשיבו בקול נגיד ומצוה וגם יכו חרם את כל הסללות אשר שפך האדם ואת הדיק אשר בנה ברבבות אלפי ידים, וביחוד בדברים הנוגעים להכלל, אשר בהם איש איש לעברו יתעה, וכל אחד ואחד צופה ומביט על השתלשלות הדבר אך מנקודת מבטו לטובת עצמו, והמקרים המניעים את גלגל העולם, המתחדשים כפי יחוסם אל כל אחד ואחד מהפרט, שונים גם הם ומשתנים בצביונם ואפנם, והשנוי יהפוך את הקערה על פיהם, ואתה — גם את רצון המחזיקים בה.

ארוני! המעמסה שהעמסתי על שכמי בדבר המלאכות, סבבו על הצירים האלה: א) להתמוך ביד הקולוניסטים ב„פתח תקוה״, לכונן את מצבם על מכון בל ימוט, ולהתבונן אם דרושה גם תמיכה זמנית לעתים ידועות עד אשר יעלה בידם לחיות מעמלם ולבלתי חכות למשען חובבי ציון, ובכלל להביא סדרים טובים

[1]) נדפס בהמליץ שנת תרמ"ה נומר 71 72, ובהוספה להמגיד ש' הנ"ל נו' 30.

ונכונים בהמושבה ולהרים בתוכם גם את המעמד המוסרי. ב) לעשות כזאת ב„יסוד המעלה", ונוסף לזה להמציא כתבי מקנה על אדמת מושבם אשר עוד לא עלתה בידם להשיג ספרי מקנה, אם כי כבר שלמו בעד אדמתם בכסף מלא. ג) להתבונן אל מהות הבילוי"ם, לקצוב שעור התמיכה אשר עלינו לתמכם עתה, ולהקים להם ב„גדרה" מספר בתים כפי מספר המשפחות אשר נחשוב אותם. ד) ליסד ועד פועל אשר תעודתו ופעולתו תתפרדנה לשני ראשים. הראש האחד יפנה אל ענין המושבות, כי ישגיח הועד עליהם, להמציא את התמיכה להקולוניסטים, באופן שיהיו בטוחים כי נכנס הכסף רק בצרכים לטובת הקולוניה ולהצטרכות האכרים, וכן לסדר מערכות בשיעור התמיכה, ובעתים שבהן נגיש להם תמיכתם. הראש השני יפנה אל דרך כלל הישוב, כי אנשי הועד יתחזקו לסקל המסלה מאבן ולדבר את פקידי המקום כי יביטו בעינים יפות על דבר התנועה ויעזרו לכל אלה מאחינו הבאים לארץ הקדושה וצרור כספם בידם להתישב פה, לתמכם במועצות ודעת לבל ילכדו ברשת הסרסורים ובפח אי־הידיעה אשר בנחל הזה טבעו כמה וכמה משפחות, ובמפלתם סבל דבר הישוב נזק גדול כנודע. באתי הלום ונתתי אל לבי לחקור בראשית כל על דבר מצב הקולוניסתים ומצב המושבות בעצמם. נסעתי ראשונה אל „פתח תקוה", תרתי אדמתה וכל השייך לה. אחרי כן שאלתי מאת הקולוניסתים, מכל איש ואיש מהם בפרט, להודיעני מכל הקורות אותו מיום בואו להתנחל בארה"ק עד היום הזה, דרשתי אחרי מחסוריו ובמה אוכל לעזרהו באופן שלא יהי תלוי עוד בדעת אחרים, וכמעשה אשר עשיתי בפ"ת עשיתי גם ב„גדרה".

האמת אגיד כי בכל פנות אשר פניתי מצאתי תקוה ושמחה מצד אחד ועוצב עם יגון מצד השני. בכל מקום ראיתי אור וחשך משתמשים בערבוביא. ראיתי השדות בפתח תקוה ושמחתי מאד לראות את הדר המישור הנאוה הזה עם יפעת שדמותיו ומי הנחלים מי ירקון ולידושה השוטפים בתוכם, אשר באמת יכול המקום הזה להיות פתח לתקות ישראל, אם אך נשכיל להרים על יד את המכשולים המונחים על הדך התפתחות הישוב הזה, אשר כל זה תלוי בידי אדם בחריצותו וכשרונו. אבל מה מאד נפל לבי בקרבי בראותי כי רבה העזובה בין הקולוניסתים וכל אחד ואחד דואג לעצמו — ומתיאש, כי חסר להם הכח המחיה את הקבוץ הכללי, היא האחדות, בהיותם אנשים מערים שונות, בני תכונות שונות, וכלם יחדו שקועים ביון העניות, עד כי הוגבל מאד חוג מבטם ואיש איש דואג רק לטובת עצמו ועצם קיומו. שאפתי רוח חיים בראותי יפי מחוז „גדרה" ואדמתו הטובה עם האויר הזך שהוא באמת חיי רוח. אבל גם שם נפוגותי ונדכאתי למראה מצבם האיום! תשעה צעירים שוכבים תחת מחסה איזה קרשים, אשר מיסד המושב הזה קרא שמו בישראל „בית", וטעות כזה רב אונים הוא להשפיל הפיץ איש ולהאביד תקותו. שאלתי אותם אם יש להם רשיון לבנות איזה בתים ב„גדרה", ומה גם אחרי שכבר קנו עצים וקרשים מסוחר אחד

לבנין חמשה בתים, וכבר עשו חוזה עם חרש עצים להקימם. ובלי ספק יש להם רשיון על מה שיסמכו ? והם ענוני כי אמנם יש להם רשיון מאָשר ומקוים. בין כה וכה בא הד״ר אַדלער גם הוא לארה״ק ויבא לבקר את פתח תקוה, ואחרי שנחוץ היה לי לדבר עמו על דבר פתח תקוה בפרט וענין הישוב בכלל והד״ר הנ״ל לא התעכב בפתח תקוה כי אם איזה שעות ולא עלתה בידי לטייל עמו ארוכות וקצרות — על כן הוכרחתי ללכת ירושלימה אחרי הד״ר, למען אוכל לבא עמו שמה בדברים. וכבר הודעתי את אדוני בעתו מכל אשר דברתי עמו ואשר פעלתי עליו.

בהיותי בירושלים ותהיתי על קנקן יושביה, נוכחתי וראיתי כי לא רבו בהם אוהבי הישוב. ואולי לא נוכל להתרעם עליהם בגלל זאת, יען כי סוף כל סוף נכוו אחינו בני ירושלים עד היום מהתנועה הזאת אשר לא הביאה עד כה בלתי אם עניים מדוכאים למעמסה על בני ירושלים שהם בעצמם ילחמו ביאוש נורא עם העוני אשר מצא קן בבתיהם. ופניתי אפוא אל האנשים אשר היו נודעים עד היום בארצנו לחובבי ציון ואוהבי הישוב, ואנכי טרם ידעתי אותם ורק מפי השמועה שמעתי שמם. ואחרי כן בשובי ליפו נוכחתי לראות, כי ראשית דבר עלי לקרוא אספה, וליסד את הועד פה, ואנשי הועד יתמכוני במועצותיהם לכלכל דבר התמיכה במשפט. בלי שפק יבין כבודו כי לא יכולתי לקרוא אל האספה רק אלה הנודעים לי בשם או אלה שכבר באתי עמם בדברים. ובכן קראתי את הד״ר הערצבערג, את ה׳ ניסן בכר, הגביר וואלירו, הגביר וויטענבערג, הרב פינס ובן־יהודה; ומפה קראתי את ה׳ הירש מנהל מקוה ישראל, את הגביר א. מויאל ס״ט, את הר״ר שמערלינג. מפתח תקוה את ה׳ גוטמאַן והר״ל פֿרומקין. מראשון לציון את האדונים לעוואנטין, אסאוועצקי וה׳ ראובן לעהרער. ה״ה בכר, וואלירו, וויטענבערג, ה׳ הירש ומויאל לא באו, כל אחד מפני סבה אחרת...

אנכי תארתי לפני הנאספים מחשבות חובבי ציון, את אשר בדעתם לעשות לימים יבאו וגם עתה, ואת אשר יקוו מהועד הפועל אשר יוסד פה, ויחד התחלנו לשאת ולתת בדבר אשר לפנינו. והנה רוב חברי האספה הסכימו לכונן את הועד בירושלים, אם כי רחוקה היא ממקום המעשה; אבל מה יכולתי עשות אחרת נגד רוב דעות ומה גם כי בחירת החברים היתה נעלמה על פי פתקאות, כאשר ידע אדוני! מטעם זה החלטתי אז בהפרטי־כל כי כל ימי שבתי פה אעשה בעצמי את כל אשר אמצא נכון לעשות. ה׳ הירש נער חצנו מהמשרה אשר הושמה עליו וכמוהו — ה׳ וואלירו. גם ה׳ וויטענבערג לא ענני אם יקבל הבחירה, וזה דחה אותי עד כי יקבל רשיון על זה מפאריז, והג׳ ה׳ מויאל לא היה אז ביפו כי ישב ורחץ בחמי טבריא.

בראותי שעניי פתח תקוה אינם יכולים לחכות, והימים ימי העבודה לבנות בתים, לקנות שורים וסוסים אשר מקחם עתה בזול מאד כפי שוים בבא

ימי החרישה והזריעה, לכן חשתי ולא התמהמהתי, ואחרי שצרפתי לזה גם את הרב פינס וה' גוטמאן המכירים את בני פתח תקוה ומצבם, ישבנו לדון על ענין התמיכה והחלטנו לתמוך לפי שעה את בני פתח תקוה בסכום עשרת אלפים פראנק, לבד הסך 7500 פר' אשר קבלתי מהד"ר אדלער לעזרה לבני פתח תקוה, ודוקא לאלה מארצנו; לאיש איש כפי אשר ידענו את מחסוריו היותר נחוצים וכפי היכולת שהיתה בידי להגיש להם תמיכה לפי שעה. כי הלא לא נכחד מאדוני כי לא היה אז בידי כסף רב, ועלי היה החוב לעורר גם את אחי בחוץ לארץ ואת ועדי האגודות כי ימהרו וישלחו כספם אל הקופה הכוללת, למען תעלה בידי להניח על כל פנים את היסוד להטבת מצב המושבות שאנו עסוקים בתקנתם. וכמו כן לא יכולתי לפי שעה, לשית עצות בנפשי איך להתנהג עם בני ביל"ו, וכ"ז סדרתי במכתב החוזר אשר שלחתי לאדוני וליתר ועדי האגודות.

על חלוקת התמיכה שלא תלך למטמון וכי תבא רק בצרכים הדרושים להקולוניסטים לכוננם על אדמתם, יעדתי את ה' מאיראוויין, אשר צויתיו כי לא יתן את הכסף להקולוניסטים רק על הצרכים שיראה בעיניו כי קנום. לא אוכל לכחד כי הוכרחתי להעצים עיני מעט מבלי ראות אם מסכום התמיכה יוציא כל קולוניסט עד עשרה פ"צ לכל היותר על צרכי אכל נפש — כי מה יכולתי עשות להעניים האלה? היכולתי לראות בצערם? ולכן נאלצתי להסכים בלבבי, כי כל קולוניסט יוציא מעט על צרכי אכל נפש, ויוכל היות כי מתוך עשרת אלפים פר' גם 7500 מהד"ר אדלער שיעדתי בראשונה לתמיכתם אכלו במזומן סך אלף פר'. בין כה אצתי בהם על דבר הרשיון לבנין הבתים בגדרה, והם באחד, כי יש להם רשיון מאֻשר ומקוים, ועל פי דבריהם אלה הבטחתי לסוחר העצים ולהחרש אשר שכרו מכבר כי שלם אשלם להם, לזה בעד העצים ולזה בעד מלאכתו בעת שיקים את הבתים. ואחרי שיריתי אבן הפנה להתחלת מעשי ופעילותי בפתח תקוה, החילותי לחשוב מחשבות מה לעשות עם בני „יסוד המעלה". המורח הרב שטרחתי במסעותי לירושלים ולחברון, העבודה הרבה העמוסה פה על שכמי, בלבול הדעת מצד המבקשים עזרה, אשר כל אחד יאמין כי לא נבראו חובבי ציון אלא בשבילו, כל אלה החלישו את כחותי עד כי לא האמנתי עוד אם יעלה בידי לנסוע לארץ הגליל ולראות בעיני את המושבה שבוננו בני מיזריטש, והחלטתי לפי שעה, למרות רצוני העז לראות את הכל בעיני, לשלוח דיפישה לבני יסוד המעלה ולבקשם, כי יבחרו מתוכם שנים או שלשה אנשים ויבאו הנה, למען יודע לי מהם את כל ונוכחת.

ויבאו אלי האנשים, כאשר כבר כתבתי מזה לאדוני, וגם דבריהם לא הפיחו בי רוח שמחה. ראיתי גם שמעתי כי אין להם כל מאומה, לא בתים, לא רפת לבקרים ולא בקרים לרפת, ועל כלם אין להם ספר מקנה על אדמתם! לשמע דבריהם לא הבטתי עוד על כל עמל וענוי הדרך, ואגמר אמר לנסוע בעצמי ל„חיפה" — ואחרי כי לרכוב משם עד יסוד המעלה על המור — אי

אפשר, השתדלתי להביא שמה את ה׳ יעקב ח י המוכר, למען אגמור עמו על דבר ספר המקנה. אדוני יודע את כל אשר עבר עלי, כפי אשר הודעתיו בעתו. ה׳ ח י לא בא ב ע צ מ ו רק שלח את אחיו, ואחיו גמגם בלשונו עד כי לא יכולתי להציל מפיו דבר אמת. ואחרי שיש להרב ה׳ פ... הרשאה מהרב הילדעסהיימער לקנות קרקע על שמו, ומצב הענינים בין בני יסוד המעלה מחייב כי לא תקָנה האדמה כולה על שמות היושבים שמה עתה, יען כי חבריהם במיזריטש לא התרצו לזה, לכן לקחתי עמי את ה׳ פ... למען אשלחהו משם צפתה לגמור את דבר ספר המקנה, ואדוני הלא יודע את כל הנעשה בענין זה בצפת.

בעת אשר הלכתי לחיפה צויתי את ה׳ מאיראוויץ כי יחל להביא את העצים ל„גדרה״, למען הקים שם את הבתים. אבל מה מאד נפל לבי בקרבי בקבלי מכתב מה׳ מאיראוויץ, שבו יודיעני, כי זקני הכפר „גדרה״ לא יניחו להקים את הבתים עד אשר נביא להם הרשיון מהממשלה! אנכי חכיתי פה ביפו לביאת ה׳ פ... מצפת, ולהרשיון הנמצא בידו, ואחרי אשר שב מדרכו הנה היה הרשיון בירושלים. עברו שנית חמשה ימים עד כי השיג הרשיון ובבואו — ראיתי כי כתוב הוא על שם פ ו ל י ב ע ר המוכר, וכבר עברה שנה מיום הנתנו, והחק: כי כעבור שנה עבר זמנו אם לא השתמשו עד אז בכחו לבנות במשך ההוא. ועד שהבטיח לי הג׳ ה׳ מויאל להשתדל לפני הרשות להשיג רשיון אחר נסע ה׳ פ. ירושלימה, ולא אדע את אשר יפול בדבר הזה. מפני עקת הקשר הגרדי הלזה חלשה תקותי בועד הפועל שבירושלים ואראה ואוכח לדעת, כי רק ה׳ א. מויאל נ״י הוא המוכשר וההגון למשמרתו, כאשר כבר כהבתי לאדוני מזה. ומובטחני כי הגביר הנ״ל יביא את הכל בסדרים נכונים, וגם ענין הישוב בכלל יתפתח אי״ה לתועלת אחינו. ומה גם בעת אשר יבא ה׳ סט—סקי נ״י הנה, כי אז יבא כל דבר על מקומו בשלום!

לעת עתה לא אדע את אשר יהיה ל„גדרה״, ועל יסוד המעלה יש לי לפי שעה רק תקוה נשקפה כפי מכתבו של ה׳ זבולון אשר העתקתו רצופה בזה. מאד ידאב לבי על אשר לא יכולתי לבצע עד היום את כל פעולותי בדבר שלש המושבות. והאמת אגיד כי האחת תנחמני, והיא כי הקרה ה׳ לפני את יקר הערך ה׳ מויאל נ״י, אשר עליו אוכל לבטוח בכל.

מוצא אני לנחוץ לדבר דברים אחדים על אדות ה׳ מויאל. האיש הזה הנהו יליד הארץ, יודע בטוב טעם השפה המדוברת, איש עשיר גדול, וגם אביו החי פה הנהו מהעשירים המצוינים, רב תושיה היודע להלוך עם החיים לרוח היום. הוא בעל כח כביר ורצון נמרץ, מעורב עם הישמעאלים, שריהם ונכבדיהם, ויודע ומכיר טבעם. על פיו וע״י השתדלותו נבנה המושב „עקרון״, כי בחכמתו השכיל להשיג רשיון מאת המושל פה. כל הכסף שמוציא הנדיב הידוע על ראשון לציון ועקרון הולך על ידו. כל הכסף שמוציא ה׳ הירש על מקוה ישראל

הולך גם כן על ידו. ורבות יגעתי עד כי עלהה בידי כי יקבל עליו המשרה פה, להיות המשגיח הראשי על המושבות וגם לעינים לדבר הישוב בכלל. ואבקש את כבודו כי גם בעת שיבא ה' סט—סקי הלום, ישאר הוא (ה' מויאל) ראש האדמיניסטראציה.

עתה אחרי אשר העברתי פה בקצרה את כל פרשת העובר עלי למיום באי הנה (מלבד אשר הודעתי בכל עת לאדוני מפרטי הדברים בעתם), הנני מוצא לנכון להגיד לו עתה השקפתי על מצב הדברים כמו שהם, ועל התוצאות לימים יבאו, אם נשכיל להשתמש באמצעים נכונים ונאותים לפי מצב הדברים.

א) מושב פתח תקוה יתפתח כראוי ויסודר בישוב רק בעת שיתישבו כל אלה שיש להם קרקע על אדמתם שם, ולא כשעושים עתה רבים מבני ירושלים אשר קרקעות להם בפתח תקוה, שנותנים אדמתם בחכירות להערבים, ומזה תצאנה תקלות וקטטות. ואבקש מכבודו לכתוב לה' מויאל כי ישתדל בענין זה בהכח שיש בידו מצד נתינת הכסף לבל יחכרו להערבים.

ב) כאשר כעת יצא לאור משפט יהוד, ודבר נחלת הרבע לא ירחף עוד בין תקוה ליאוש, על כן יש לבטוח כי יעלה ביד כל אלה שיש להם אדמה בנחלה הזאת לעבוד אדמתם, לשבוע מפרי עמלם.

ג) הטבת המצב הפרטי ב„פתח תקוה" תלוי בהטבת המצב הכללי שמה. היינו אם יעלה ביד חובבי ציון לנטוע שמה עצי קליפטוס רבים המסוגלים לנקות ולזכך את האויר וגם בעת ישתדלו לתת להקולוניסטים על ידי המשגיח הראשי על נטיעות מאכל, היינו כרמי גפן, מטעי זית ושאר נטיעות אילנות עושים פרי, אך אז יחיו הקולוניסטים וישבעו לחם ויהיו טובים ולא יצטרכו לא לידי מתנת בשר ודם ולא לידי הלואותיהם. כי בכלל לא יוכלו האכרים פה, היינו האירופאים, לחיות רק על מוצא תבואת הארץ, ועקר ההצלחה תלוי בגנים עושי פרי, ולזה דרושה השגחה יתירה מצד המשגיח והשתדלות נכונה מצד הקולוניסטים העובדים, ואחינו „חובבי ציון" מחויבים לשים עינם ולבם על זאת. ובדבר נטיעות קליפטוס נחוץ מאד להתחיל תכף ומיד אחרי הגשם הראשון שירד בשנה הבאה בחשון תרמ"ו. ולזה דרוש אפוא הכנות מעתה, לחפור חפירות ולהכין הנטיעות. על כן ימהר אדוני להודיע לה' מויאל נ"י כי יחל להתעסק בענין זה.

ד) בלי תפונה יבין אדוני שהעיקר אשר העיר אותי כמה פעמים עליו, שלא להת התמיכה בכסף כי אם בצרכים, שגם אנכי מצדי לא חשבתי מעודי אחרת — הנה בכל עזוז רצוני ורצון חובבי ציון לבלי השפל את הכבוד המוסרי של הקולוניסטים על ידי תמיכה זמנית לצרכי אכל נפש, בכל זאת נחוץ ומוכרח הדבר לתמכם בעתים ידועות באיזה סכום אשר יהיה להם לאכלה. כי מה יעשו עד אשר תוציא להם האדמה את יבולה? הן מהיום עוד להם שמונה חדשים

עד התבואה החדשה, ומאין יביאו להמם? וכן כל עוד שעבודת הגנים לא תתפשט בארץ לא נוכל לקות שנפטיר עצמנו מתמיכה כל שהיא על צרכי אכל נפש, או על איזה פרטים קטנים בצרכים, אשר חדשים לבקרים תתחדש הצטרכותם אצל הקולוניסטים.

מובן הדבר, שכל הפרטים האלה חלים גם על גדרה (אם אך נשיג רשיון לבנות שמה בתים!), וכן על יסוד המעלה (בעת שנשיג את ספרי המקנה ורשיון לבנין בתים). מההחלטה הנזכרת בזכרון דברים שמסרתי לה׳ מויאל, יראה כי יעדתי לה׳ פֿיינבערג הצעיר רק אלף פֿראַנק, אבל הצעיר הנ״ל דורש, ובצדק, כי נקציב לו גם כן חלק אדמה ב„גדרה״. האיש הזה הנהו באמת בעל עבודה וחלקו של ב—ד שותפו לא יספיק לשניהם. לכן מן הראוי ומן הישר שכבודו יצוה את ה׳ מויאל להקציב חלק אדמה לה׳ פ—ג לבדו.

כן אבקשו על דבר האחים ח—ן, כי יצוה בטובו לה׳ מויאל לתמכם בתמיכה מעטה, למען יעלה בידם לעבוד בחלק האדמה אשר הקציע להם כבודו. כי מה יעשו בחלק אדמתם בעוד שאין להם כל מאומה?!

כן מצאתי לנכון להעיר את כבודו כי יצוה את ה׳ מויאל לגמור את הברֵכה ומקוה המים, הברֵכה נחוצה מאד.

אלה המה הדברים אשר מצאתים עתה, עוד בטרם אצא מארץ הקדושה, להעיר עליהם את ארוני, וה׳ יעזרנו כי עמלנו לא יהיה לריק וימים יבאו יגידו צדקת פעלנו אשר פעלנו.

יקבל ארוני את ברכתי לפני צאתי מדרכי, ויהי נעם ה׳ עליו ועל כל „חובבי ציון״ ויכונן מעשי ידינו.

ידידו מכבדו ומוקירו בערכו הרם,

קלונימוס זאב וויסאצקי.

חשבון הכסף שנמסר לידי הרקז״וו ומה שהוציא בארץ הקדושה נדפס בזמנו בהוספה להמגיד הנ״ל. ומתחת להרשימה (שעל פיה נתחלקו הכספים אחר כך לכל אחד ואחד כראוי לו) כתוב לאמר: „כל הדברים האלה נעשו ונגמרו בישוב הדעת ולב ישר מבלי שום נטיה כי אם לטובת אחינו. בע״ה יום ו׳ ח׳ לחדש סיון תרמ״ה. קלונימוס זאב וויסאָצקי, יחיאל מיכל פינס, בן־יהודה, מ. מאיראוויץ, מרדכי ליובמאן, המזכיר אלעזר רוקח.

העורך.

צו.

מאריענבאד. יום ג׳ א׳ דר״ח אלול, תרמ״ה.

להד״ר ל. פינסקער נ״י.

ארון יקר ונכבד! אמרתי לבא למאריענבאד לנוח מעט מעמלי ויגיעי ולהתענג פה בחיק המנוחה והמרגוע, אבל הה לשמועה כי באה ביום השני יוליא, שנאסף השר הצדיק ר׳ משה מונטיפיורי זצ״ל תנצב״ה! אחר כך הוסיפו הגיעו אלי מכתבים שונים אשר הדריכוני מנוחה, גם מווארשא מן י״ז ויו״ח מנחם אב, ועתה גם מכתב כבודו מן כ״ה מנחם אב אשר קבלתי אתמול. והנה אף כי פקודת הרופא חזקה עלי לבלי כתוב וחשוב הרבה, עם כל זאת אחרי שכבודו יבקש ממני להודיעו כל פרטי הדברים אשר אני מסופק בהם, מצאתי חובה לי לברר לפניו את כל אלה:

א) על אדות מכתבי האחרון שאיננו רוצה לפרסם משום כבוד ה׳... הלא אנכי כתבתי לו מפורש באר היטב; אולי ימצא במכתבי דברים אשר יבין כי שפרסום שלהם יזיק לענינו אזי יואיל בטובו לעזוב את הדברים ההם משום שיש בהם הזיקא.

ב) על אדות החשבון — נתחיל בקונסטנטינופול: ידע נא יקירי שבשלשה עשר ימים שהייתי בבירת תוגרמה היו לי הוצאות הרבה מאד, כי אחרי שביאתי היתה שם בתור שליח מחובבי ציון, על כן הייתי נאלץ לקחת לי מלון טוב בפירא — כי ידעתי שאבקר במקום גדולים, ושאחרי כן גם הם יבאו אלי לבקרני, והבקור במקום גדולים בבירת תוגרמה עולה הרבה מאד. הבקור בבית החכם פחה עלה לי יותר מחמשים פר׳ וגם הבקורים אשר בקרתי את אליהו פחה עלה לי בכל פעם הרבה מאד. גם רבו הוצאותי בסורי לבקר את הציר א ארבע פעמים — וגם הנסיעה אל ה׳ בלאָך, האינספקטור על כל בתי הספר בתוגרמה, אשר נוסדו שם ע״י חברת כל ישראל חברים. וכמה פעמים הייתי בבית הד״ר שייאַרין ובבתי אנשים שונים עוד, אשר באו אח״כ גם אלי. ווינציאני היה בא אלי בכל יום ויום, גם בלאך היה אצלי והד״ר שווארץ כמה פעמים, והמנהג בתוגרמה לתת לכל ארח מיני מתיקה שונים ונרגילה, וההכנה לקבל את פני אליהו פחה עלתה לי הרבה מאד. בקצור השלשה עשר ימים בקונסטנטינופול עלו לי ליותר משש מאות פראַנק, על כן חשבתי למשפט צדק לחשוב (מלבד מה שהוצאתי על חשבוני) את החצי עלי והחצי השני על חשבון חובבי ציון. ועתה עיני כבודו התחזינה מישרים כי אנכי אף זאת לא עשיתי, כי רשמתי ההוצאות של קונסטנטינופול רק סך 110 פראנק, ואלה עלו לי רק על קנית

הצרכים היותר קטנים והיותר נחוצים, וההוצאות הגדולות, הצדדיות, הוצאתי מכיסי בשלמות ולא הצגתי על חשבון חובבי ציון אף שמץ מהן, ויהיו נחשבים לי לצדקה. ידע נא כבודו כי לו נסע אתי הארדון בלאַנק, כי עתה נסיעתי לקושטא ותשובתו לאודיסה והיותו שם עמדי שלשה עשר ימים היו עולות לי לא פחות מארבע מאות פּראַנק, בערך מאה וחמשים רו"כ.

ועתה נבוא לדבר על דבר יפו.

אדוני יודע כי ההפרש רב, לו באתי ליפו בתור איש פרטי, אך לא כן כאשר באתי בתור שליח הכלל. בשלשה השבועות הראשונים גרתי במלון „הארוואט" ושלמתי ששה פּראַנק ליום, ורוקח, מאיראוויץ וליובמאן היו תמיד אצלי. רוקח אכל בבית אחיו, ליובמאן אצל בני משפחתו, אך מאיראוויץ אכל על חשבוני ושלשה פּראַנק בעד סעודת הצהרים, שלמתי גם בעדו. פנחס המשיח אכל על חשבוני כל שלשת החדשים וגם ימי חג השבועות, פת שחרית ופת ערבית אכלו כלם אצלי, וגם בן־יהודה בעת היותו ביפו וגם ליפשיץ, כי חשבו שהם אוכלים על חשבון חובבי ציון — וזה עלה לסך גדול בכל יום, ועוד כמה וכמה מעות אזל מכיסי על חשבון חובבי ציון שאי אפשר לזכרם. מן הבקר ד' מנ"א עד שעה א' אחר חצות היום קודם נסיעתי עד אשר באתי על הספינה, חסר לי מכיסי יותר ממאה פּראַנק שנתתי לאנשים שונים ואינני זוכר אותם — על כן ישפוט נא כבודו אם עשיתי כהוגן שחשבתי על חשבון חו"צ סך 700 פּראַנק — אך עתה יראה כבודו שרשמתי הוצאותי ביפו על חשבון חובבי ציון רק 153 פּראַנק. כתבתי לכבודו שביום נסעי ממוסקוי לקחתי עמי 800 רו"כ וגם קודם נסיעתי מיפו לויתי גמ"ח אצל ה' מויאל 1400 פ', מזה הבאתי לוויען 800 פּר', חסר לי 600 פּר', וגם עתה לקחתי על חשבוני לשלם לחובבי ציון 734 פּר'. 1334 פּר', הם בערך חמש מאות רו"כ, ובכן העלה לי הנסיעה לארה"ק בערך אלף ושלש מאות רו"כ, וקודם נסיעתי חשבתי שתעלה לי הנסיעה רק בערך שש מאות רו"כ.

„חיפה" — חשבתי הכל על חשבון חובבי ציון 322 פּראַנק לבד מה שעלה לי ערך מאה פּר' על חשבוני, וידע אשר בשבוע הראשון היינו שלשה אנשים: אני וה' פּ. ורוקח, ואחר עשר יום אני ורוקח, והחשבון אשר נתן לי ה' פּ. מצפה הוא סך 433 פּר', מזה יכיר כבודו מה ביני לבין חמי...

מאיראוויץ עבד באמת עבודתו שלשה חדשים. רוקח עבד מאודיסה עד יום נסיעתי מיפו. ליובמאן — חדש אחד; ליפשיץ — חדש אחד ע"כ רשמתי כן בהחשבון, אך לב"י כתבתי סתם 300 פּראַנק.

על דבר כ"ץ: מאיראוויץ אמר לי שבידי כ"ץ נמצא שטר חוב שלו שר"א חיב לכ"ץ 497 פיאסטער בעד בני ביל"ו הקודמים. ואני אמרתי לו בפירוש שלא אתן ע"ז מאומה, ואמרתי לו שיבקש מה' פינס שנשארו אצלו מעות נחשבו

מאות רו"ב ששלחו לו חו"צ, אך הוא פחד מכ"ץ ויסלק לו המעות בלי ידיעתי.

על דבר וואלפזאהן כתבתי כבר לכבודו וגם לווארשא. אני קניתי אצלו על חשבון חובבי ציון הארבעה חלקים שלו בעד תשע מאות רו"כ. אך אחרי שהיו לו קושאנות רק על שני חלקים, על כן לא קבלתי יותר משני הלקים, כל חלק שמונים דונם ושלמתי לו 500 רו"כ בעד שני החלקים. מה שאמר במכתבו שנתתי אחוזה אחת להאחים י—ה, אני אינני יודע ואינני מכיר את האחים האלה. לח—אוו, לא יוסיף מאומה על הקרקע, כי קבל 150 רו"כ מד"ר ארליך, גם יש לו כבר בית קטן ושורים ופרות וכלי מחרשה. על אדות ד׳ ר—יין ואחרים אשר בקשו הוספה — מובן מאליו שבקשו הוספה על מה שנקצב להם כבר, כי מה שנקצב נחשב כמו בידם הוא, כי זכין לאדם שלא בפניו...

מווארשא כתבו לי שיש ברצון ה׳ סטאראוואלסקי להתראות אתי, והשיבותי להם שגם רצוני הוא לראות ולדבר עם ה׳ סטאראוואלסקי קודם נסעו לארץ הקדושה, ובגלל זה אעשה דרכי אי"ה בחזירתי דרך ווארשא. וברצוני לנסוע מפה אי"ה ביום א׳ י"ט אלול הבע"ל.

ידידו וכו׳ קז"וו.

צז.

יום ה׳ ב׳ אלול בבקר, תרמ"ה.

בזה הרגע קבלתי מכתב גלוי מהמוציא לאור מה"ע המגיד והנני להעתיקו פה לאדוני:

„אתמול ערכתי אליך מכתב גלוי — והיום הנני בא אליך עוד הפעם. הרב מהר"י לובעצקי מפאריז כתב אלי כי ה׳ ערלאנגער אמר לו כי עוד חייב הוא (ערלאנגער) לך תשובה על מכתביך, אשר נמנע להשיב מטעם הכמוס עמו. אבל מקוה הוא כי בהיותך בעת באשכנז, תבא לפאריז לראות פניו ואז ידבר עמך ארוכות — עכ"ל. והנה ידידי אם ירשך הזמן ללכת גם פאריזה בעת לפני שובך לארצך, אקוה כי גם בנסיעתך ההיא תביא תועלת להענין היקר לנו, מאשר נחוץ אשר אתה תתראה פנים עם נדיבנו הגדול, ואשר בל"ס יציגך ה׳ ערלאנגער לפניו אם תחפוץ זאת — כן דעתי, ואחרי שעשית הרבה מאד לטובת הענין הגדול, עשה איפוא גם זאת אם תוכל, ועשית זר זהב למסגרת מסעך לארץ הקדושה. הודיעני אם תסכים לי ואודיע זאת לפאריז. בהיותך שם תראה גם את הרב לובעצקי, כי הוא נתון בכל לבו לישוב ארץ ישראל והוא גם איש סודו של ה׳ ערלאנגער בענין זה".

ידיד יקר! אדוני יודע שאני רחוק זה ששה חדשים מביתי ומבית מסחרי,

וכתבתי להם שאבא על ראש השנה הבע"ל לביתי, ואיך אוכל עתה לשנות, אחרי שהרחקתי נדוד מחג המצות, השלכתי אחרי גוי את רעיתי הכבודה ומשפחתי האהובה, ואם אסע לפאריז אז אהיה מוכרח להתמהמה שם בודאי יותר משבוע — ומה לעשות עם ה' סטאראוואלסקי? אשר זה גם כן הכרח גדול לראותו ולדבר עמו קודם נסיעתי. גם זאת לדעת כי לכל יש חק וגבול. הן עד עתה עלתה לי הנסיעה לארץ הקדושה באלף ושש מאות רו"כ, והנסיעה לפאריז וחזרה וגם לבקר במקום גדולים יעלו לי לא פחות משלש מאות רו"כ. ואם אהיה בפאריז אזי צריך אני לבקר גם את הד"ר הערמאַן אדלער בלונדון. על כן גמרתי אֹמר, אם כי בכל לבבי הייתי עושה זאת — וגם אני ידעתי שהיה היושר והצדק למלאות את רצון ה' ערלאנגער, עכ"ז לא אוכל עתה עוד להרחיק נדוד לימים הנוראים ממשפחתי ומבני ביתי, ומה גם להרבות עוד בהוצאות גדולות.

לווארשא כתבתי גם כן מזה.

קז"וו.

צח.

מאריענבאד, יום ד' ט"ו אלול, תרמ"ה.

להד"ר ל. פינסקער נ"י.

ידיד יקר! מכתבו מן ה' אלול לנכון קבלתי. במכתב חתני הרב רפאל שלמה מן ד' מנחם אב קראתי כדברים האלה: „בקופת אגודתנו חובבי ציון נמצאו כעת ערך שמונה מאות רו"כ והיום או מחר נשלחם לווארשא, הדבר מתנהג פה בכבדות באין מתעורר לזה"... ולא זכר מאומה דבר החלטת האגודה לתת לחישין 1300 רו"כ — האחים גדליה ואליהו יפה חדשים מקרוב באו מאנשי ירושלים קודם האספה השניה, ולהם יש קרקע בפתח תקוה ויבקשו מקום למושב, כי ברצונם לבנות בית אבנים — וגמרנו לתת להם מקום מושב בלי כסף. בכלל אומר לאדוני: שהמלאכות מלאתי בתם לבבי בלי שום פניה ונטיה לאיזה צד מן הצדדים. לא נשאתי פני הרבנים: ר' א. אר—סקי ור' א. ש., לא הכרתי פנים להמנהלים ר"ד ג—ן ור"מ ס—ן ור"י שט—ר, לא עשיתי הנף להראשים ה' ב. ש—ל, ה' ד. ל—יץ וה' מ. ל—עס, כי אם בצדק לפי שכלי שפטתי משפט התמיכה, לתת רק להעובדים באמת את אדמת פתח תקוה, וזה לו האות, כי הרבנים, המנהלים והראשים התרעמו עלי ולא הראו לי פנים שוחקות ויכתבו עלי מרורות לחוץ לארץ. ואם לא יאמין לקול האות הראשון יאמין לקול האות האחרון: כאשר כתבתי לאדוני במכתבי מיפו מיום ח' איר קבלו את פני בכבוד מלכים — הרוכבים רצו לפני רצוא ושוב כמראה הבזק, ומדי רכבם במהירות נפלאה ירו בכל פעם מקני רובם ונרות מפיצות אור הבריק

מכל חלונות הבתים, והרב ר׳ אריה ליב פרומקין קדם פני בלחם ויין, הנערים שרו לפני משירי ציון, הבנות פזרו שושנים לרגלי, וכל המון האכרים האנשים והנשים קבלו אותי בקול: „ברוך הבא בשם ה׳!״. ואחרי כן הריעו בקול הידד, וצעירי הימים לוו את ההידד בירית קני רובה —.... וביום נסעי מארץ הקדושה מחוף יפו, אם כי הגדתי והודעתי אותם על ידי האדונים בארנעט ומאיראוויץ את יום נסיעתי — לא באו לברכני גם בברכת הפרידה! ר״ד ג—ן ועוד איזה אנשים, היו שני ימים מקודם ביפו ויבאו לפני לברכני בשפה רפה. ושמעתי אשר רוב האכרים מבני פתח תקוה ערכו למעני ברכה על דרכי כתוב על גליון בכתב הדר ובאותיות רש״י למסור לי קודם נסיעתי, אך ביום ג׳ ב׳ מנחם אב התאספו כלם באספה רבה ויתנגדו הגדולים לדבר הזה וימחו בידם שלא ימסרו לידי את מכתב ברכתם. מזה יבין כבודו עד היכן הדברים מגיעים לעבוד בלי משא פנים. וכן גם הדבר על אדות רוקח, אחרי שעשיתי עמו דרכי לקישטא ובהיותי אתו יחד בקונסטנטינופול קרוב לשני שבועות בחנתי דרכיו וצרפתי את לבו ומצאתיו לאיש מלא כשרונות טובים ונפשו מסורה לרעיון הישוב, ואם שמצאתי בו גם איזה חסרונות בתכונתו, אך אמרתי: האדם יכול בכל עת להתקן דרכו ולהטיב מפעלו. אנכי העידותי בו כי אם אראה ממנו איזה תכונה רעה — אם ידבר כלבבו על איזה איש הגדול ממנו בחכמה ובשנים, אז ארחיקהו מעל פני, והוא הבטיח אותי על דברתו שלא אראה ולא אשמע ממנו מעתה שום דבר רע, וכן עמד בדבורו. רק בעת שהיה הד״ר אדלער בפתח תקוה ולא נשא לי פנים, והוא, רוקח, בחוסו על כבודי, יצא מגדרו לדבר על ד״ר אדלער דברים אשר לא כן, אבל כאשר הוכחתיו על פניו על אשר שלח לשונו חפשי נגד רצוני נאלם דומיה. ויותר לא ראיתי בכל הזמן שהייתי עמו ביחד בארץ הקדושה ולא הרגשתי ממנו שום דבר רע, רק עבד עבודתו באמונה באמת ובלב תמים. את ה׳ בן־יהודה מצאתי לאיש תם וישר, אך לא לחכם ומבין, על כן בחרתי ברוקח בלי שום פניה צדדית רק לטובת רעיון הישוב.

ועתה ישפט נא אדוני, אם כל השפלות של רוקח נצמחה בתחילה בצפת, והטאו הזה ידוע שהוציא עתק מפיהו על הרב ר׳ רפאל (כשהייתי בחיפה הגידו לי אשר המון העם בצפת החרימו עתה את הרב ר׳ רפאל זה) ועל עוד איזה אנשים של צורה, והם הטילו עליו החרם הידוע, ואחרי כן כשגמרו הקניה של ראש פנה התירו דמו, ויברח לרומיניה. ועתה הטוב נעשה כי נרחיקהו גם אנו בגלל הקנאה ושנאת חנם של איזה אנשים, אם כי הוא איש אמת ובכל לבבו ורוחו הוא מסור לרעיון הישוב? ומה גם כי נחוץ הוא עתה לענינינו מאד ומאד. הן בחרנו בה׳ מויאל ובה׳ סטאראוואלסקי ביפו, והאדון זבולון וגם ה׳ ווארמזער בחיפה, ועליהם מוטלת עתה עבודה רבה לדרוש ולחקור בכל עת אחרי המקומות העומדים להמכר, וגם לבקר את כל המקומות ההם ולהתודע על נכון על טוב אוירם, על טבע המים בהם, על מהות האדמה, וכל אשר יִוָדע להם בדברים

האלה עליהם להודיע בבירור להועד המרכזי (כאשר בארתי במכתבי להמו"ל המליץ י"ד סיון שנה זו מחיפה) 1). לכל אלה טוב מאד אם יהיה ה' רוקח הסופר והמזכיר, כי הוא יודע שפת הארץ, גם הכרתיו וידעתיו כי הוא איש הוגה דעות בעל שכל ישר והבנה יתירה, ויוכל איפוא להיות להם לעזר לא מעט בדבר הזה.

לפי דעתי צריכים אנחנו להיות זהירים היטיב בהתיעצנו על דבר רוקח. אמנם כשיסע ה' סטארוואלסקי נוכל לקוות כי יצלח בעצמו להיות לסופר ומזכיר, ובכל זאת טובים לעת עתה השנים מן האחד, אך ישאר נא רוקה לעבוד עבודת סופר בשכירות מאה פר' להדש. וכאשר יהיה ה' סטאראוואלסקי איזה שבועות ביחד עם ה' רוקח, אז יוכל כבודו לשמוע גם ממנו השערות על אדות ה' רוקח. כן ידע נא כבודו כי תנאי התנה עמי הארון מויאל שאתן לו סופר ומזכיר אשר ידע לכתוב את כל המכתבים באותיות רש"י, כי ה' מויאל איננו רוצה לחתום שמו על המכתבים שאיננו יודע לקרא בהם, וה' רוקח כותב עבורו את כל המכתבים באותיות רש"י, וקשה יהיה להשיג איש כזה שידע לכתוב את כל הקוריספונדינציה בכתב זה. אדמה אשר יבין כבודו כי בחרתי ברוקח בלי שום פניה ונטיה צדדית רק לטובת רעיון הישוב, וגם עם ה' סטאראוואלסקי אדבר מזה כאשר אהיה אי"ה בווארשא.

אני נכון לעשות דרכי אי"ה ביום מחר (יום ו' טו"ב אלול) בבקר השכם בשעה החמישית. מזה אסע לדרעזדען, להשתעשע שם עם ידידנו הנכבד ה' יהושע צייטלין נ"י ואשאר שם עד יום ב'. משם אסע לווארשא דרך קאטאוויץ, כי ה' מאזעס בקש ממני לנסוע דרך שם למען אתראה עמו, ואבא לווארשא אי"ה ביום ד' הבא, ומשם אסע אי"ה ובעזרו למוסקוי ביום א' א' דסליחות.

ממני ידידו עוז הדורש שלומו ושלום כל חובבי ציון באהבה ומברכם בכתיבה וחתימה טובה.

מוקירו ומכבדו בערכו הרם, קז"ו.

את החשבון הכללי עם הרובריקה של ההוצאות על חשבון חובבי ציון מביאלאסטאק עד יום נסיעתי מארץ הקדושה כאשר תקנתי ושלחתי לכבודו מפה מאריענבאד ייטיב נא לשלוח להמו"ל מה"ע המליץ, לפרסמו ברבים.

ידידו ק"ז הנ"ל.

את שלום ידידי יקירי איש החמודות מו"ה משה ליב ליליענבלום דורש אני באהבה. יכתב ויחתם בספרן של צדיקים לחיים טובים ולשלום, בברכת ידידו עוז מוקירו ומכבדו. הנ"ל.

---

1) נדפס בהמליץ בגליונות 45 46 47.

צט.

וואַרשא, יום ו׳ כ״ד לחדש אלול, שנת תרמ״ה לפ״ק. נומר 1536

כבוד האדון הנכבד ד״ר ל. פינסקער נ״י.

זה כארבעה ימים לבאי הנה ווארשא, בעברי לשוב לביתי ומשפחתי אשר עזבתים כששה ירחים. פה נפגשתי את ה׳ סטאַראַוואלסקי, אשר על פי מכתב ה׳ שפ״ר, בא הנה לקחת עמי דברים הנחוצים לו לדעתם בתור מנהל ומנהיג המושבות בימים יבאו. תהיתי על קנקן האיש הזה ומצאתיו לאיש בעל כשרון ונסיון, משכיל במעשהו ומחשב ארחותיו. הוא באמת אבר משכיל ובן־בינה ישרה ומוכשר להנהיג ענין הכלכלה ברוח נכון וידי חרוצים. מכל דברי עמו נוכחתי לדעת שאיש כזה נחוץ מאד מאד לכלכל ענין הישוב, ובהיותו נטפל להאדון מויאל ועומד לפקודתו בתור גבר עמיתו ואיש עצתו אין לך ועד הפועל טוב מזה.

לרגלי הדברים האלה גמרתי עם סטאַראַוואלסקי כי יהיה לפרנס הקולוניות שעלינו לטפל בהן עתה ולשום עינו על כל צרכי הישוב בכלל ובפרט על פי התנאים האלה:

א) מקום משכנו יהיה בפתח תקוה בהמעון אשר יתנו לו חובבי ציון כמבואר להלן.

ב) עליו החובה לעמוד על יד ה׳ מויאל ויהיה גבר עמיתו בכל פנות שיפנה.

ג) משכרתו לשנה 1240 פראַנק או 120 פר׳ לחדש ואז יהיו על חשבונו גם ההוצאות הקטנות הנחוצות בעת העבודה וההנהגה.

ד) מעון ינתן לו מאת חובבי ציון בבית האדמיניסטרציה אשר יבנו חו״צ. בית כזה נחוץ הוא במאד מאד, ואם נוסיף בו איזה חדרים נוכל במשך העת גם לכלול בו את בית הספר ויתר עניני העדה.

ה) בעד הנסיעה לו לבדו ידרש 40 רו״כ, ולבני משפחתו אחרי חצי שנה 150 רו״כ, או בס״ה מאתים רו״כ בערך, מלבד הוצאות הנסיעה לווארשא עתה, שעלו לו גם כן בערך 13 רו״כ. כפי אשר נוכחתי אני הוא בכלל מאלה היודעים להוקיר כל פרוטה, וממון חובבי ציון יהיה חביב עליו כשלו.

אם ימצא כבודו התנאים האלה טובים וישרים לפנינו, יואל נא לכתוב הסכמתו לה׳ סטאַראַוואלסקי על פי האדריסה הרשומה למטה, ואז ימהר לגמור עסקיו ולמסרם ביד בנו ויסע במוצאי חג הסוכות לארץ הקדושה דרך אודיסה. מצדו לא היתה כל מניעה לנסוע עוד קודם, אך הימים הנוראים יעצרוהו, לבל

יחוג ימי ראש השנה ויום הכפורים על האניה. על פי ידיעתי לא נאבד מאומה אם גם יתמהמה שבועות אחדים, כי עת החרישה עוד טרם הגיעה.

בכדי שידע לעשות כל הנחוץ לביתו ייטיב בכבודו ברצונו לכתוב לי בהקדם האפשרי.

בברכתי את כבודו בברכת השנה החדשה הבאה לקראתנו.

הנני ידידו המכבדו כערכו הרם והנשא, **קז"וו.**

המזכיר שאול פנחס ראבינאוויץ (שפ"ר).

ק.

הדברים אשר דבר הרק"ז וויסאצקי בווארשא, בשובו ממסעו בארץ הקדושה *).

שאלו שלום ירושלים ישליו אוהביך, יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך, למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך, למען בית אלהינו אבקשה טוב לך, ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום!

אחי ורעי! ידעתי כי תאבה נפשכם לשמוע ממני חדשות ונצורות מהשקפותי בימי מלאכותי בארצנו הקדושה, ערש האומה והדת. ידעתי כי תכל נפשכם לשמוע ממני אחרית דבר המלאכות, אשר אליה נשאו עין אלפים ורבבות מאחינו היקרים חובבי ציון שבכל אפסי ארץ; אך כל הדברים שראיתי, כל המחזות שהתבוננתי עליהם וכל השקפותי המה נחלת כל קהל ישראל. יודע אני בעצמי החובה הקדושה המוטלת עלי לפרש בשלמה את כל דבר הישוב לא לבד באזניכם כי אם באזני כל קהל ישראל. יודע אני את החובה הקדושה אשר חובבתי לאחי ורעי חובבי ציון היקרים, אשר שמו עיניהם בי, להוציא כאור משפט התנועה הנשגבה אשר אחזה בארבע פנות כל בית ישראל בשלש השנים האחרונות, והנני נכון ברצות ה' למלא חובתי זאת עד מקום שכחי הדל והקל מגיע, וה' יהיה עוזר לי.

השקפותי ומבטי והחלטותי בדבר הישוב הנכם יודעים והדעו מעל מכה"ע וספרי החשבון שתוציא ההנהגה לאגודת מונטיפיורי. אולם ברגע הזה האדיר והנשגב בימי חיי, ברגע אשר רגלי עומדות שנית על הארץ אשר יצאתי ממנה לפני ששה חדשים בברכות מאליפות על דרכי, דרך הקדש; ברגע הזה שאני

---

*) נדפסו בהמגיד תרמ"ו נומר 37.

קורא גם את הברכות העפות אלי מאחי הקרובים והרחוקים, ובהכבדי להמצא בסוד חובבי ציון בווארשא העיר הגדולה לאלהים, בסוד טובי החברים מאת האגודה, אשר לפני שנה כהיום הזה יצאה ממנה לראשונה הקריאה לאחדות והתאגדות כל חובבי ציון בקשר של קימא ולדגול בשם תפארת ישראל והד תפארתו ר"מ מונטיפיורי ז"ל — ברגע הזה עלו על לבי דברי המשורר הקדוש: „שאלו שלום ירושלים ישליו אוהביך".

קורא אני, אחים יקרים, מעל שפתותיכם ומבטי עיניכם השאלה הגדולה המתרוצצת בקרב לבבכם: אם יש ידים לפעולת חובבי ציון? והצמח הזה אם יעשה קמח? הנכם שואלים לשלום הישוב, לשלום ירושלים, האם תצא בזמן מן הזמנים מאפלת מצבה הנוכחי לאור חיים חדשים, חיים אנושיים שיש בהם עבודה ביגיע כפים ברוח האומה הישראלית וחוקי חיים של תורתנו הברה והטהורה? על זה אשיב לכם בדברי המשורר: „ישליו אוהביך!" הרגיעו רוחכם, אחים יקרים, פעלכם לא יהיה מאפע ויגיעכם — לריק. יש ויש תקוה טובה לאחינו לבנות בית מנוס להאומה ובית מקלט לדת ישורון על אדמת הקודש. אך שני דברים נחוצים לזה: כי כל חלקי האומה, כל מפלגותיה תתאחדנה ותתדבקנה, יתאגדו ויתבללו החלקים והיו ללב אחד ורוח ונשמה אחת — נשמת כנסת ישראל הנצחית והנעלה — לפעול כאחד בפנת הישוב; והשנית כי שלות השקט והיים של ריוח ופרנסה, חיים נעימים וישרים, חיי אכרים תמימים יהיו אחינו החלוצים היקרים.

אחים יקרים! הנני עומד עתה בין חברי האגודה אשר על פיה יצאה לאור האספה הראשונה לכנסיות חו"צ, והאחדות והסדרים החלו על ידה לבצבץ מתוך המהומה והעדר המשטרים והסדרים אשר שררו בכל פעולות חובבי ציון לעריהם. לא עברה שנה אחת והתנועה צעדה בצעדי און, וכהיום כשבעים אגודות וחמשה עשר אלף חברים מנצחים על מעשה הצדקה! האגודה במעמד טובי חובבי ציון שבמותכם, המעידים אל מפעל האחדות, אוכל לאמר: כי בה תלוי קיום והפרחת כל הקולוניות. „יהי שלום בחילך" — אם אחדות נאמנה ופעולה בלי לב ולב תשלטנה בלבות כל ראשי החיל צבא ה', המה בני ציון היקרים בארצות הגולה, אז תהיה „שלוה בארמנותיך" בארץ הקדושה; הקולוניות תפרחנה, הישוב יתפשט, והארץ השוממה מבלי בניה תדושן מזיעת אפיהם ותוסיף תת את ברכתה לחם לאכול וזרע לזורע, כי תפתח לנו את אוצרה הטוב כימי עולם ושנים קדמוניות, ואחינו החלוצים ישבו איש איש על אדמתו תחת גפנו ותאנתו. עתה בשובי מתור את הארץ הקדושה, ראיתי כי עוד עיני ה' עליה להפרותה ולהרוותה. אמנו זאת עוד לא בלתה מזוקן ועוד תחלין לנו שדיה להניקנו מפריה וטובה. גם עתה היא ארץ זבת חלב ודבש לעובדיה וארץ מלחה רק מרעת יושבי בה, מעצלותם ורפיון ידיהם — על כן נדמה לנו ענין הישוב בשנים הראשונות כהר גבוה ותלול. ובאמת רבו מאד המכשולים ואין

קצה להכהות הנחוצים לפעול שכם אחד. וזה יוכלו לעשות רק כל בני ציון היקרים בהיותם לאגודה אחת וכים אחד לכולם, כאשר קימו וקבלו עליהם בעלי ברית המזכרת, ראשי כנסיות לחובבי ציון שנאספו בשנה העברה בקאַטאָוויץ. אגודה אחת אם גם תהא גדולה ורבת אונים בעידה לא תעשה גדולות ונצורות והדרה לא יֵראה על פני פעלה. אם אחדות הפעולה הוא הכלי המחזיק ברכה לכל מפעל טוב ומועיל, על אחת כמה וכמה בענינגו הקדוש, שהוא חותם תכנית החפץ לאַחד ולכלול את כל חלקי האומה ולבנות את סוכת ישראל הנופלת. האחדות היא תנאי היינו ורוח אפנו. אם כלנו נתאחד, אז לא יקשה עלינו לא לבד להחזיק במעוז הישובים שכבר נוסדו, אך גם להרחיב הישוב במשך הימים ולהאדירו, למען הפרחת הקולוניות. „למען אחי ורעי", המה אחינו החלוצים אשר כאח ורע התהלכתי עמהם במשך שלשה ירחים, תכנתי רוחם והתבוננתי על מעשיהם ומעבדם, שיחם והגיונם; למען אחי ורעי אלה, „אדברה נא שלום בך", הנני מספר עתה בשבח האחדות והקשר האמיץ בין כל חובבי ציון בכל תפוצות ישראל. „למען בית ה' אלהינו", בית ישראל, בנין האומה אשר תקום לתהיה על אדמתה „אבקשה טוב לך", הנני מבקש טוב לנו, כי כלנו נתאחד, כלנו נדגול בשם ה', ובשם משה עבדו, אחינו וזקן אומתנו, אשר זה עתה נלקח מעל ראשינו ואשר זה חפצנו היום להקים לו יד ושם על אדמת הקדש, כדברי ראש ההנהגה לחובבי ציון במכתבו על ידי הועד בווארשא, להקים שם המת על נחלת כנסת ישראל כלה על אדמת הקדש.

אחים יקרים! להוציא דבר הישוב לפעלו נחוצים שני דברים:

א) עז ואמץ הרוח, לעמוד כסלע איתן בלב ים נגד המכשולים והמפריעים הרבים. עלינו להיות בעלי ארך אפים וסבלנות לכבוש את חפצנו ולחכות עד אשר יישא עמלנו פרי תהלה לגאון ותפארת. ב) היא התאחדות כל הכחות. „ה' עז לעמו יתן", עז הרוח וחפץ נמרץ ואז „יברך ה' את עמו בשלום" וכל הדוגלים בשם הלאום יהיו אחוזים ודבוקים איש באחיו באהבת ציון וחבת ירושלים. בשני התנאים האלה בעז רוח ורצון כביר בלי לאות ובלי הרף ובברכת השלום יצוה ה' את הברכה במעשינו, יופיע על חפצנו וישלים רצוננו. אלה הם הדברים אשר אומר לשואלי שלום ירושלים אשר נקבצו באו הנה בבית אחד החברים. ואם כה יעשו חובבי ציון היקרים וצוה ה', אז נוכל לאמר בלב סמוך ובטוח: „ישליו אוהביך", אוהבי הישוב יוכלו להיות בטוחים כי דבר הישוב יעלה כפרחת וארצנו הקדושה תתן יבולה, תנחם אבליה, ויקוימו בנו דברי החוזה: „למען תינקו ושבעתם משד תנחומיה למען תמצו והתענגתם מזיז כבודה", אמן ואמן!

קא.

פוסקוי, יום ב׳ ה׳ תשרי, התרמ״ו.

להר״ר יעקב מאירסאהן בווארשא!

בלוית תודתי וברכתי על הלואתו הנני שולח לו בזה אנ״וו על סך מאה הרו״כ שקבלתי מידו. עתה אעירו שיואל להזכיר את ידידנו ה׳ שפ״ר לשלוח לי שנים עשר עקומ׳ מתמונתי, ועוד חמשה עשר עקומ׳ ישלח לעיר באריסאוו על האדריסה של ה׳ אייזענשטאדט, כי כן הבטחתי.

מה׳ מויאל מיפו קבלתי מכתב (מט״ו אלול) אשר העציבני מאד, ואף כי לא אשפוק כי שלחו גם אל ה׳ פינסקער, בכל זאת אני מעתיק ממנו טורים אחדים אל כבודו: „ידידנו ה׳ רוקח כבר הודיע לידידי את אשר נעשה בדבר פתח תקוה, ויאמין לי ידידי אשר רבות שבעה לה נפשי יגון ואנחה מהמקרה הזה, אבל אקוה לה׳ כי יעבור זעם״. ולפני שטוח מכתב ה׳ רוקח ואלה דבריו: „לדאבון לבבי הנני נאלץ להודיעהו כי נעור הפחה שנית ויט ימינו לרדוף באף את דבר הישוב, וזה מעשהו: נתן צו אל הקיימקאם המושל פה להתחקות על מעשי היהודים בפתח תקוה, והקיימקאם שלח לשם את השר המופקד על עניני הבנינים ביפו וסביבותיה, והשר הזה כתב בספר את כל הבנינים, אחד מהם לא נעדר, וכה החמיר השר הזה בנתינת הראפּאָרט, עד אשר פחדנו פחד גדול פן ואולי מסתער הפחה באפו להרוס את כל הבנינים. אבל בחמלת ה׳ ובעמל ה׳ מויאל אשר לא נח ולא שקט ובכל עמל עצה ותחבולה (בלי כסף, כי עתה לא יועיל כל הון) עלתה בידו לקנות את לב השר הזה, ובטובו המתיק את מדת הדין אשר מתח עלינו בהראפּארט שלו וכתב דברים קרים. וגם על הקיימקאם פעל ה׳ מויאל, כי גם הוא לא יוסיף גפרית בהראפּארט שלו אשר ישלח אל הפחה. ולעת עתה דבר צוה הקיימקאם להפסיק מלבנות הלאה ואת הבונים צוה כי לא יזידו לבנות, ואם לא, ענש יֵעָנשו קשה. אמנם רוב הבתים אשר היו עלינו לבנות שם כבר נגמרו, אבל עוד יחסרו איזה בתים, וגם המקוה והברֵכה לא הספקנו לבנות, אך ה׳ מויאל יקוה כי אחרי עבור זעם הפחה ישתדל להפיק רצון מהקיימקאם לבנות את אשר עלינו לבנות. כן חדש הפחה גזרתו בדבר אסור ביאת אנשים חדשים לארץ הקדושה לגור בה ולהשתקע, כי אם לבא להתפלל ולהתעכב עד חדש ימים. אבל גם בזה השתדלנו וברוך ה׳ כי דברי הגזרה הזאת ישובו ריקם. מזה יבין אדוני כי טובה מאד עצת ה׳ מויאל אשר יעץ ואשר גמר בלבבו, לבלי עשות עתה מאומה בדבר „גדרה״, עד אשר נראה מה יאמר הפחה בדבר פתח תקוה, וכי טובה היא עצתו באשר מנע מכתוב עתה כתב בקשה אל הפחה להרשות לבנות בגדרה״... הדברים האלה דים

להעציב רוחי. והנה מבין שורותיו של ה׳ מויאל בהמשך מכתבו אני רואה, כי אין רוחו נוחה ממני ומאחינו חו״צ בווארשא ובאודיסה אשר נכנסו בחליפות מכתבים עם ה״ה ל—ן ומ—ין, ובלבי התגנב שפק אם לא יחפוץ ה׳ מויאל לסלק ידיו ממשמרתו, באשר הדבר הזה ימרה ויעציב רוחו מאד. ועל כן אעירכם, רעי יקירי, לאט לנו לאיש הזה! ויזכר נא ה׳ שפ״ר את אשר נדברתי עמו בהיותי בווארשא על אֹדות ה׳ מויאל.

להד״ר פינסקער כתבתי אתמול וזרזתי בו שיכתוב אל ה׳ סטאראוואלסקי לעשות דרכו אחרי ימי החג הבע״ל.

ה׳ שפ״ר כתב אלי במכתבו למאריענבאד, כי חובבי ציון חפצים לקצוב שכר חמשים או ששים פֿראַנק לחדש לה׳ בן־יהודה. אבקשו שיזרזם שיצא הדבר הזה אל הפועל בעגלא ובזמן קריב, כי ה׳ בן־יהודה הוא איש ישר והתמיכה דרושה לו מאד.

מוקירו ומכבדו כערכו הרם, קז״וו.

קב.

מוסקוי, יום ב׳ ה׳ תשרי, תרמ״ו לפ״ק.

לה׳ ארז המו״ל את „המליץ״!

ראשית כל אני משיב לך תודתי וברכתי על התלגרמה שהואלת לכבדני בה בהיותי בווארשא, ועל כל התהלה שפזרת לי במכתב עתך הנכבד בעין הערה למכתבי, יתן ה׳ והפצנו אור יצא והיתה זאת שמחתי הרבה יותר מאלפי דברי תודה ותהלה, כי רק זה כל ישעי וחפצי!

עתה הנני מתכבד לשלוח לך העתקה ממכתבי אשר שלחתי להרב הד״ר פינסקער ביום עזבי את ארה״ק; בה תמצא דברים רבים אשר נפשך אִותה לדעתם, ובה יראו אחינו היקרים חובבי ציון ציור נאמן ממצב הענינים בארצנו הקדושה וממסעי בכלל ובפרט. ובאשר המה לא יתנו דמי לי ואותי יום יום ידרשון להודיעם פרשת כל הדברים, ואנכי אין שעתי פנויה כל כך לענות את כל איש ביחוד על שאלתו — לכן אבקשך ידידי הנכבד, שתדפיס את העתקת המכתב בהמליץ, והיתה הרוחה לי ודורשי ימצאו מענה ונחה עליהם דעתם.

רצוף להעתקת מכתבי אני שולח לך גם חשבון מכל הכסף אשר נמסר אל ידי ואשר הוצאתי בכל משך היותי בדרך. ובהיותך עומד בראש התנועה הנכבדה, אקוה כי תדפיס גם אותו בהמליץ, אם גם יקח לו חלק גדול לעמדתו, כי נחוץ מאד לפרסמו מפני טעמים הרבה, והעיקר כי על שליח מצוה להיות נקי מה׳ ומישראל!

על פי בקשת ידידנו הנכבד ה׳ פֿריעדבערג אני שולח לך צרור ציורים מכל המקומות הקדושים בארץ הצבי לתתם בהמצפה, ואם תמצא בהם חפץ אשמח מאד.

הנני וכו׳, קז״וו.

קג.

מוסקוי, יום ב׳ ה׳ תשרי, תרמ״ו:

להר״ר הנכבד וכו׳ א״ש פֿרידבערג נ״י שוכט״ס.

ידיד יקר! מכתבו הנשלח אלי ליפו באני הנה בשובי מדרכי. בכלל לא אבין אל מה ירמזון מליו באמרו: „ולמה זה יהבל מעשי ידיו״ וכו׳, חלילה לי מזאת, לבי טוב לבני ביל״ו כמלפנים, אך תשועתם עוד לא באה, לא בסבתי כי אם מהסבה הפשוטה, באשר אסור לבנות בתים בגדרה מבלי הרמנא דמלכותא, ועד היום עוד לא נִתַּן מהממשלה רשיון כזה. ועל כן לא יכולתי גם אני לכונן סדרים בין בני ביל״ו בגדרה, כאשר יראה בהעתקת המכתב שאני שולח עתה להמו״ל להדפיסה. ואם יקרא בין שורותיה — אזי יבין הסוד מ„גדרה״ ומ„הרבע״, ולוּ ראה כבודו את גוף המכתב אשר שלחתי קודם עזבי את ארץ הקדושה לד״ר פינסקער, כי אז ידע כי רק החצי ממנו אני שולח לדפוס, כי השמטתי דברים הרבה מפני הכבוד... והם נשמעים רק מפה לאזן. ע״ד פֿ—ג ימצא גם כן פשר דבר בהעתקת המכתב. אנכי הצעתי לה׳ ב—ד שיקבל את הסך 700 רו״ב לתשלום האלף, אך הוא בעצמו מאן לקבלם — כי לא הבין כוונתי, באמרו: כי כל עוד אשר אין הרשיון מהממשלה לבנות בתים הלא אין חפץ לו בהכסף. בהשלש מאות רו״כ אשר קבל עד היום ראה ברכה הרבה, כי קנה לו סוסים ובני בקר וכבר זכה לראות מהם ולדות וכמעט הכל כבר מוכן לו לקולוניה, ועליו לחכות רק להרשיון. לפני נסעי קבל מהרב פינס 300 פֿראַנק.

והנני ידידו וכו׳, קז״וו.

קד.

מוסקוי. יום ה׳ ח׳ תשרי, התרמ״ו.

לידידי ה״ה השלם וכו׳ כש״ת נ. סאקאלאוו נ״י שלום!

ידיד יקר! הנני שולח לכבודך העתקה ממכתבי ששלחתי מעיר יפו אל הד״ר פינסקער יום אחד לפני עזבי את ארץ קדשנו, בצרוף השבון הכסף הנמסר אל

ידי ואשר הוצאתי בכל משך היותי בארץ הקדושה, כאשר הבטחתיך בהיותי בווארשא. ולמותר אחשוב לבקשך שתואיל בטובך להדפיסם בהצפירה, כי בלי ספק תעשה זאת לטובת הענין וגם לטובת כל אחינו חובבי ציון אשר יקיפוני בשאלותיהם על דבר מסעי, ואנכי אין שעתי פנויה לענות את כל איש ואיש ביחוד, ותקותי חזקה כי תעשה זאת. שלח לי חמשים עקומ׳ מהאסיף וארץ חמדה ואנכי אי״ה אשתדל להפיצם ע״י ה׳ קלאצקי הנודע לך.

והנני מוקירך ומכבדך כערכך הרם, קז״וו.

באהבה רבה ובכל רגשות הכבוד הנני דורש לשלום ידידנו הרב הנכבד ה׳ סלאָנימסקי נ״י, והנני מברכו לשנה החדשה בכל טוב ושלום, באריכות ימים ובשנות אשר ושלוה, וינוב בשיבה טובה ויחדש אלהים כנשר נעוריו להגדיל תורה ולהאדירה כחפץ ידידו המוקירו בכל אותות האהבה והכבוד הנאוים לכבודו. הנ״ל.

קה.

מוסקוי, יום ה׳ ח׳ תשרי, תרמ״ו.

לה׳ אברהם מויאל.

מכתבו מי״ח אלול באני, במדה שהתעצבתי אל לבי על הידיעה אדות המכשלים שבפתח תקוה, במדה הזאת עלז לבי בתוכי, בזכרי כי כבודו הרם עומד בראש הענינים ומפקד על סדריהם ועל פיו ישק כל ענין האדמיניסטרציה בארץ קדשנו. כי אני מוצא בו את כל התכונות הנכבדות והנחוצות לנושא משרה כזאת, והתקוה משחקת לפני כי עשה נעשה וגם יכול נוכל, אם גם רבו מאד אבני הנגף המונחות על כל מדרך כף רגל. וה׳ הטוב יהי בעזרנו ואל נבוש משברנו, כי רק אליו נשואות עינינו.

עם ה׳ סטאראוואלסקי התראיתי בווארשא, וכבר נכון הוא לבוא ולעמוד על משמרתו. אנכי השמעתיו את כל הדברים הנחוצים, הנגלים והנסתרים, וגם כתבתי על אדות זאת להד״ר פינסקער, וכאשר יבא מאתו מענה כי נרצה הוא אל התנאים הדרושים, יעשה ה׳ סטאראוואלסקי את דרכו אי״ה אל ארץ הקדושה, תיכף אחרי חג הסכות.

רצוף במכתב הזה יקבל כבודו אנ״וו על סך 878 פ̄ראנק, 144 לתשלום האלף וארבע המאות, וסך 734 פ̄ר׳, אשר קבלתי ע״ח כיסי מחשבון הו״צ, ויהי נא מטובו להודיע זאת להד״ר פינסקער.

מה׳ זבולון באני מכתב גדול שבו יציע לכונן קולוניה חדשה לשלשים

משפחות, ארבעת אלפים וחמש מאות דונם אדמה טובה לזריעה וגם אלף וששׁ מאות שדה מרעה לבהמות ומאתים דונם לגנות ופרדסים לרגלי הר הכרמל, לכל משפחה מאה וחמשים דונם אדמה לזריעה, לבד 5 דונם לגנה, גם 35 למרעה, ודירה טובה בעלת ארבעה חדרים ורפת לבקר במחיר ששת אלפים פראנקים. החשבון הוא: 150 דונם אדמה 3000 פראַנק; 5 ד׳ לגנה 100 פראנק; בית של 4 חדרים 2400 פר׳; הוצאות להמלכות וכו׳ 300 פר׳; מאה נטיעות 200 פראַנק, בס״ה 6000 פראַנק.

וכשתהיה שעתי פנויה אשלח לכבודו העתקה ממכתב ההוא.

והנני ידידו מכבדו כו׳, קז״וו.

קו.

מוסקוי, יום ה׳ ח׳ תשרי, התרמ״ו.

לה׳ אליעזר רוקח.

ידיד יקר ונכבד! מכתביך מן י״א וי״ח אלול קבלתי, ואף כי המה לא שמחו את לבי על דבר פתח תקוה, אך תקותי, כי אתה עם הרה״ג ה׳ מויאל נ״י תעשו כל מה שבכחכם להטבת מצב הענינים פנימה, היא תאמץ לבי ותוסיף לי און ועצמה לשאת את עצבוני במנוחה. ובה׳ הטוב אשים מבטחי כי לא יתן למוט רגלינו, ואי״ה עוד נעבור בשלום על כל המכשולים הפרושים ליד מעגלנו.

ביום ג׳ כ״ז אלול שבתי הודות לאל בשלום מדרכי ואמצא לשמחת לבבי את כל בני ביתי בחו״ש, ואף אגדותינו חובבי ציון בכל המקומות אשר עברתי הולכות למישרים. ויש לקוות כי אי״ה יעלה בידינו לכוננן ולשיתן תהלה בארץ, וגם יש לנו תקוה גדולה כיום הזה, כי יאסף סך הגון לישוב א״י מקערות ערב ימי הכפורים בכל ערי ארצנו.

בנסעי אל ביתי סרתי בדרך הלוכי לעיר ברעסלוי, להראות שמה את הפרופיסור ד״ר גראֶטץ. שתי שעות נכבדתי לשבת בחברתו ולדבר על לבו על אדות ישוב ארצנו, והודות לאל כי פעלתי עליו לטובה עד כי נענה לי בראשו על רוב דברי. ומעתה הוא מסור לפי דבריו בכל לבו לרעיון הישוב, אף ישתדל לעשות דבר מה מצדו בענין הזה, גם כבר נוסדה בברעסלוי חברה לתכלית זאת.

מכתבי השני אשר שלחתי לך ממאריענבאַד בלי שפק כבר קבלתהו, ואני הנני מחכה לתשובתך על זה המכתב בהקדם האפשרי, ובה תהיה רצופה הבטחתך אשר הבטחתני — ואז אכתוב לך הכל בארוכה.

על אדות שאלתך בדבר ירושת השר ז"ל, בלי שפק כבר קראת בהמגיד נומר 35 כי לא הניח לחובבי ציון אף אגורה אחת, וכבר נודע הדבר הזה לחו"צ ע"י הד"ר פינסקער אשר בא במרוץ אגרות עם הד"ר לעווי.

והנני ידידך מכבדך וכו', קז"וו.

קז.

מוסקוי, יום ה' ח' תשרי, תרמ"ה.

להר"ר מו"ל „המגיד" ה' דוד גורדון נ"י שלום!

ידיד יקר! הנני משיב לך תודתי על מכתביך האחרונים בהיותי במאר-יענבאַד וברכתך לראש השנה. יברך ה' גם אותך וימלא כל משאלותיך כחפצך, ומעשי ידינו יכונן לטובתנו הנצחית והיינו מאֻשרים.

עתה אבקש סליחה ממך על אשר לא עניתיך על מכתביך, כי רבו טרדותי מאד, וגם עתה אין שעתי פנויה לענות את כל איש על מכתביו, כי רבים הם מאד, ואם אמרי אמלא חפץ כלם, עלי לבלות את כל עתותי בכתיבת מכתבים. ומסבה זו אני שולח לך בזה העתקה ממכתבי ששלחתי להד"ר פינסקער יום אחד לפני עזבי ארץ קדשנו, ואבקשך שתדפיסה בטובך בהמגיד, וזה יהיה כעין מענה לכל הפונים אלי בשאלותיהם על דבר מסעי, גם את חשבון הכסף אשר נמסר לידי ואשר הוצאתי במשך שבתי באה"ק, אני שולח לך להדפיסו.

והנני ידידך וכו' קז"וו.

קח.

מוסקוי, יום א' מחרת יום הכפורים, תרמ"ו לפ"ק.

לה' מאיר זבולן הלוי בחיפה.

אתכבד להודיעהו כי תהלה לאל באתי בשלום אל ביתי לימי ראש השנה העברה, ואת מכתביו מי' ומכ"ג אלול קבלתי, גם תבת השמן נתקבלה במועדה, ואקוה כי בקרב אראה מה טיבו של השמן ההוא, ואז אנסה דבר אל הסוחרים פה, וכאשר אוכח כי יצלח למסחר אכתוב לכבודו עד מהרה את אשר על כבודו לעשות.

על דבר „יסוד המעלה" לא אוכל להגיד לו מאומה באשר אנכי מסרתי את כל הענין ביד ה' מויאל.

על דבר הצעתו ליסד קולוניה לשלשים משפחות אודיעו כי ישר הדבר בעיני מאד, והנני נכון להעתיק את מכתבו ולשלחו אל הועד המרכזי של חובבי ציון וליתר הערים ולהאדון מויאל ואז נודיעהו אי״ה דבר ברור לאשורו.

והנני וכו׳, קז״וו.

על דבר האדמה אשר אצל חיפה אכתוב לו אי״ה.

באהבה אני דורש לשלום בנו האברך השלום, ובשלום אחיו הנכבד הנ״ל.

קט.

מוסקוי, יום ב׳ י״ב תשרי, תרמ״ו.

לכבוד ידידי הרב הגאון פאר עמנו ונזר דורנו אוהב עמו וראש וראשון לחובבי ציון אדמו״ר ה׳ שמואל מאהילעווער נ״י ויזרח, שלום וברכה!

הנני משיב לכבודו תודתי וברכתי על מכתב ברכתו אשר הואיל לכבדני בו לימי ראש השנה החולפים, אף אני בברכתי. כי יאר ה׳ פניו אליו וימלא כל משאלות לבו לטובה ויזכה לראות בעיניו בשוב ה׳ שבות עמו אשר אהב סלה!

את פרטי מסעי יראה כבודו במכתבי אשר שלחתי להד״ר פינסקער נ״י, לפני עזבי את ארץ הקדש. כי את המכתב ההוא שלחתי לדפוס, והוא יהיה כעין מענה לכל השואלים אותי להודיעם מכל פרטי הדברים הנחוצים לדעתם.

והנני ידידו עוז האוהבו והמכבדהו בכל אותות הכבוד הנאוים לערכו הרם,

קלונימוס זאב ווימאצקי.

קי.

מוסקוי. ב׳ י״ב תשרי, תרמ״ו.

לכבוד ידידי הרב החכם המפאר יקר רוח ורב תושיה וכו׳ כש״ת מהור״ר שמואל יוסף פין נ״י שלום!

ידידי יקר! תודתי נתונה לכבודך על ברכתך אשר הואלת להאציל לי משכך, יהי ה׳ גם עמך ויחזק כחך לימי זקנתך לעבוד לטובת עמך אשר

אהבת ולטובת ישוב ארץ ישראל אשר בו כל חיי רוחך, כי באנשים כמוך יגדל המעשה וכל חפץ טוב יצא אל הפועל. הנני רואה כי חפצת לדעת פרטי מסעי, אך לא תחפוץ להפריע מנוחתי, ואחרי השיבי לך תודתי גם על זאת, אומר לך, כי אמנם גם עתה לבי פונה אל הרעיון הקדוש הרבה יתר מאשר אל עסקי, והשובה כהלכה על אדות פרטי מסעי תמצא בקרוב בהמליץ וביתר מכה"ע, כי שמה שלחתי להדפיס את מכתבי ששלחתי להד"ר פינסקער נ"י יום אחד לפני עזבי את ארץ קדשנו. ואם אחרי מכתבי ההוא עוד ישארו דברים אחדים אשר על חו"צ לדעתם, הנה אקוה כי בהמשך הזמן יוָדע להם הכל, כי לא ביום אחד תמצא ידי להודיע את אשר ראו עיני במשך חצי שנה, ועוד חזון למועד.

והנני וכו', קז"וו.

קיא.

מוסקוי, אור ליום ג' י"ג תשרי, התרמ"ו.

לכבוד ידידי אהוב נפשי הסופר המפאר מו"ה יונדב פראַנק נ"י.

ידיד יקר! תודתי ערוכה לך על מכתבך מלבנה אשר קבלתי במאריענ- באַד, ועל שירך הנפלא אשר בו קדמתני ביום שובי ממסעי למוסקוי. השיר ההוא הרנין את לבבי, כי בו צפונים רגשותיך הנעלים, רגשות משורר במלוא מובן המלה, ואהבת ציון וחבת ירושלים מבין שורותיו מזהירות. יתן ה' ותבא תקותנו וחפצנו הקדוש יצא לאור, והיה לי שירך למזכרת אהבה. על דבר ב"ית המסחר עם כבודך — אמרתי כבר לבני, כי ישמח לבי מאד. יתן ה' ותצא לנו תועלת גדולה מזה, ורחב על ידך צעדי המסחר תחתיו כחפצך וכחפצנו.

ממני ידידך המוקיר ומכבד ערכך, קז"וו.

קיב.

מוסקוי. יום ג' י"ג תשרי, תרמ"ו.

להרב מטעה"מ ה' אברהם האַנעלעס במינסק.

ידיד יקר! הנני נותן לכבודך תודה וברכה על הכבוד אשר פזרת לי בעברי דרך עירך ועל כל הטרח אשר טרחת בשבילי, ובכל רגשות נפשי הנני מביע תודתי לך ולכל חבריך „חובבי ציון" על פעלכם הרצוי ועל כל איהה האהבה והכבוד אשר הראיתם לי. והנני מברכך ברכה כללית, כי תזכה לראות

את רעיון ישוב ארץ ישראל עולה כפורחת, ולישראל בארצו שלום ושלוה באין פרץ וצוחה, ועיניך תראינה וששׂ לבך כחפצך וכחפץ ידידך וכו׳,

קז״וו.

הנני אומר שלום לידינו הרב הגביר הנכבד המפאר בפי כל ה׳ באמפי נ״י, ולהרה״ח המשכיל ה׳ נופך נ״י, אשר כבדני במכתבו היקר, ולהסופר המליץ החכם הנכבד ה׳ ברי״ל נ״י, בכל רגשות הכבוד הנאים לערכם הרם.

ק״ז הנ״ל.

קיג.

מאסקוי, יום ג׳ י״ג תשרי, התרמ״ו.

לידידי הרב המשורר הנכבד ה׳ יל״ג נ״י שלום וכט״ס.

ידיד יקר! מאד שמח לבי בקראי במכתבך כי כבר נסית דבר את אחד מגדולינו על דבר רעיון ישוב ארץ ישראל והוא לא ענך לאו בהחלט. בהביני לדבר הזה ובשערי מי הוא האיש, אעירך כי תואיל בטובך לקחת דברים עמו שנית ושלישית, אולי יצלח בידך להטות את לבבו אלינו, ויצאה מזה תועלת גדולה להרעיון הנשגב, אשר ממנו תקוה לקיום עמנו ותחית אומתנו. ואף כי לא באתי עוד לתוך עומקו של הענין, בכל זאת אחשוב למשפט, כי חכם שכמותך יודע עד היכן הוא מגיע, ותראה בו תקון גדול להריסות האומה וחרבנה. ועל כן אקוה, כי תעשה כל מה שבכחך, לפלס לרעיון הזה נתיב בלבות אדירינו התקפאים אשר מהלכים לך בביתם, ואם עשה תעשה — יכול תוכל, כי לשון למודים לך והנך יודע לכלכל דבר במשפט. קח לך לחמר את מכתבי אשר כתבתי בהמליץ מחיפה ביום י״ד סיון, הנדפס בהמשכים מגליון 45—47, ואולי יועיל הוא להעמידך על עומקו של ענין הישוב. עשה והצלח! — לבא לפ״ב לא אוכל כעת לפי מצב עסקי, ואולי יביאני הזמן לידי כך אז נדבר ונשתעה בארוכה על אדות כל הרעיון, אך כאשר אחזה לי היום ההוא עוד ירחק חק.

והנני וכו׳, קז״וו.

קיד.

מוסקוי, יום ג׳ י״ג תשרי, תרמ״ו.

לכבוד הרב הגאון תפארת ישראל ונזר ישורון
אדמו״ר אליעזר וואקס נ״י שלום וברכה!

בשובי לימי ראש השנה אל ביתי ממסעי בארץ הקדושה מצאתי את מכתב מעלתו בביתי, ומאד נצטערתי כי לא נענה עליו ימים רבים. ועתה אני ממהר לענותו, כי מאד שמח לבי לו יכולנו להתאחד עמו בחברת חובבי ציון, כי ביד איש רם ונעלה ככבודו לעשות הרבה ולהצליח לטובת הישוב בארץ ישראל. מדברי כבודו אני רואה כי להסכמת הנותנים הנהו צריך. ועל כן אני מניח את הדבר הטוב הזה לעת עתה ביד כבודו, אשר אקוה כי ישתדל מצדו בעז להשתתף עמנו במשך הזמן במעשה הצדקה ההוא בהשיגו את הרשיון הנחוץ לו.

והנני ידידו המוקירו והמכבדו כחין ערכו הרם,

קלונימוס זאב וויסאצקי.

קטו.

מוסקוי, יום ג׳ י״ג תשרי, התרמ״ו.

לה׳ א. קאמינקא בפטרבורג.

אדון נכבד!

על מכתבו אתכבד לענותו כי אין לי להוסיף מאומה על כל הדברים אשר הודעתי עד היום על אדות הישוב בכל מכתבי העתים העברים. שם דברתי דברי וכל הקוראים ראו השקפתי על עצם הענין, ובמכתבי אשר שלחתי להד״ר פינסקער נ״י לפני עזבי את ארץ קדשנו (יבא בדפוס בהמליץ בגליונות הבאים) יתבררו ויתלבנו יתר הענינים הנחוצים לחובבי ציון לדעתם. לכתוב כל דבר בפרט קשה מאד, ועוד יש לחוש פן תצא מזה תקלה להרעיון. עלינו להביט אל הענינים בכלל ולצרף גם את הרעיון הזה, כי עבודתנו היא עבודה הסתורית, אשר אין אנו רשאים להבטל ממנה מפני רב המכשולים אשר נפגש על דרכנו. וכלל זה אם ננקוט בידינו ונצליח, כי עבודה כזאת תֵּעשה בשובה ונחת ובלי חששות וספקות.

והנני וכו׳ קז״וו.

קטז.

מוסקוי, יום ג׳ י״ג תשרי, תרמ״ז.

להר״ר מו״ל „המגיד" ה׳ דוד גורדון נ״י שלום!

היום קבלתי מכתב מיפו מן יום ג׳ כ״ח אלול, וכתבו לי כי האדון הנכבד ה׳ מויאל נ״י פעל אצל שרי בית מועצות העיר כי הרשו לו לבנות ולגמור בחשאי את כל הבנינים הדרושים לו בפתח תקוה, וב״ה התחילו בעשית הברֵכה ובקרוב יגמר אותה וגם בנין בית המרחץ והמקוה. ובכלל לבשה פ״ת מעטה יופי, הבנינים הוקמו על ורוח ישוב חי נושב שם מכל עברים, ועוד נתוספו איזה בתים מאנשים חדשים מקרוב באו, שבונים להם שם על הוצאותיהם, ויש תקוה.

הנני ידידך דו״ש באהבה מוקירך ומכבדך, קז״וו.

קיז.

מוסקוי, ערב חג הסוכות, תרמ״ז לפ״ק.

להר״ר ישראל גינצבורג בווארשא.

אחרי נוחי מעט מעמל הדרך, ואחרי אשר נחו גם כל חושי בי מרב טרדה בהיותי אֹרח בבתי אחרים, ואחרים — בביתי, שבכל אלה די כח לגזל עתותי איש ומנוחת לבו, החילותי להתבונן אל כל אשר עבר עלי בכל משך היותי בדרך בכל הערים אשר עברתי, ולבבי החל לנקפני אולי לא יצאתי ידי חובתי לכל האנשים אשר קדמוני בכבוד, בסורי אל ערי מושבותיהם, ובהביעם לי רגשות תודתם וברכתם על דרכי אשר עשיתי במלאכות חובבי ציון. ועל כן הנני בא אל כבודו ראשונה, להביע לו תודתי מקרב ולב עמוק על כל תגמוליו עלי בהיותי בווארשא. רב תודה לו על כל הטרח אשר טרח בשבילי ועל כל הכבוד אשר הואיל לחלק לי, בפנותו את ביתו לכל האנשים אשר באו לשאול לשלום לי. ואולי לא הספקתי אז בהיותי טרוד, להשיב לו ברכה במו פי כראוי, יסלח נא לי על זאת. ויהי מכתבי זה לו לאות וסימן כי אני מכיר לו טובה על כל אותות האהבה והכבוד אשר הראה לי גם בבית מסלת הברזל בהיותו מן הראשונים אשר באו ללות אותי על דרכי. והנני שולח על ידו את ברית שלומי גם לרעיתו הכבודה, אשר לא הספיקה לי השעה לבא אל ביתו ולברכה בברכת הפרידה ולכל בני ביתו, בניו היקרים והנלוים עליו.

והנני כו׳, קז״וו.

קיח.

מוסקוי, ערב חג הסוכות, התרמ"ו.

לה' אליעזר רוקח.

ידיד יקר! מכתביך מי"ז וגם מכ"ח אלול באוני, ותודה לך על כל הדברים הפרטים שהודעתני מהם כי נחוצים המה לי לדעתם. הידיעות על דבר „פתח תקוה" שמצאתי במכתבך מן כ"ח אלול שמחוני מאד, אות לטובה הם לכולנו, ומי יתן ויבא גם הרשיון השלם ולא יאלצו אחינו לעשות מלאכתם כגנבים שומרי נשף. אנכי מצדי אעשה את כל המוטל עלי לטובת הרעיון, וכבר כתבתי את כל הדברים הנחוצים להד"ר פינסקער, וגם בררתי לפניו את כל הענינים הדורשים ברור, ואחרי ימי החג אי"ה אשלח להועד המרכזי את מכתב זב—ן. ואם גם לפי דברי הארון מויאל חשוד האיש ההוא בעניני ממון, בכל זאת לא נוכל להשליך הצעתו אחרי גֵונו, כי לפי הנראה צפונים בה דברים טובים ומועילים, ואם נביא עצה, אז תמצא ידנו לשום עליו משמר, לבל ישלח בעולתה ידיו אף כמלא נימא.

והנה אף כי אין שעתי פנויה עתה לשיח בכתובים, כי בעוד שעות אחדות נחוג את חג הסוכות, אך בראותי במכתבך מכ"ח אלול כי הנך מקנא קנאת כבודי עד שתאמר להלחם מלחמתי בקמים עלי. לכן הנני ממהר לכתוב אליך ידיד יקר ולהזהירך, לבל יעלה כל רעיון על לבך לצאת המערכה נגד המתנפלים עלי להפיל אור פני בפעולות אשר פעלתי עד היום בארץ קדשנו. ואם כבודי יקר בעיניך — חדל ואל תשא שם מלחמה על דל שפתיך, אם גם תראה כי כבר סבוני כל אויבי בכלי נשקם והנם נלחמים בי מפנים ומאחור. אנכי רק רעיון הישוב וקיום האומה מגמתי, אבל לא לערוך קרבות עם אנשי ריב ומדון אשר המחלוקת היא חיי רוחם! כבודי לא יועם אם גם יכתבו עלי דברי שטנה, כי „חובבי ציון" בארצנו יודעים אותי ואת פעולותי, כי אין בכל מעשי עד היום שום פניה וערמה, כי גם אמן לבי, אשר נודעתי בו לכל יודעי מקרוב ומרחוק, עוד לא נתן כל סבה כי אעשה דבר ולא ברוח חובבי ציון. הגלגל המניע לפעמים את איש לעשות מרחה הוא הכסף, — והנה גלוי וידוע לכל כי לא לכסף אני צריך, כי תהלה לאל יש לי רב, ודרכי נעשה על חשבון כיסי. את הדבר הזה ידעו כל אחינו ברוסיה, ועל כן אינני ירא מחמת הקנאים אשר יאמרו לפגוע בי. ולו ראית אתה בעיניך כל הכבוד אשר נעשה לי בשובי מדרכי בכל מקום באי ואת המון מכתבי התודה והברכה אשר באוני עד היום מכל תפוצות ישראל, כי אז ידעת דעת אחינו חובבי ציון על אדותי, ונוכחת כי לא למלחמה אני צריך. וגם מלבד זה לא טובה המלחמה להרעיון בכלל,

הפולימיקה בדבר הזה תשחית להרעיון ולא תתקן מאומה גם בנוגע אלי, ותועיל רק לבלבל את המחשבות ולטמטם את המוחות, כמו הפולימיקה אשר בין חברת עזרת נדחים עם ריבלין, הממלאה את כל הללו של עולם בחרפות וגדופים, וכל תמונה משמחת לב איננו רואים. אנכי אדמה כי רק למען הכנס אתי בפולימיקה היא מטרת כל הנחרים בי, אבל חלילה לך מענותם, כי בחשותי מהם הלא ישתקו מעצמם — והיתה הרוחה גם לי גם להרעיון — וגם לך, כי לא תתגרה ברעה חנם!

ראה יעצתיך לטובה, ואתה אל תעשה אחרת. השתדל להיות איש במקום שאין אנשים, ובמקום אנשים השתדל להיות מלאך, להתנשא ולהתרומם על כל דבר הבל המחמם את המוח ומרעיש את הלב על חנם. ובקש את השלום ורדפהו, כי רק ממנו תצא תועלת להרעיון הקדוש, והוא אחד מן העמודים אשר כל העולם נשען עליו — ומה גם רעיון הישוב בכלל ובפרט!

את המכתב ששלחתי להד"ר פינסקער לפני עזבי את ארץ הקדושה שלחתי לדפוס, ואתה אל תתפלא אם תמצא בו רק את החצי — כי דברים רבים השמטתי, לבלי נגוע בכבוד האנשים הידועים לך, וכבוד חו"צ הסתר דבר.

כבר כתבתי לך ממאריענבאד אשר להצעתך הסכמתי — וגם בקשתך אמלא — כתוב לי את שמות הספרים הנצרכים לך, ואשלח לך יחד את „פנקס ההעתקות".

והנני ידידך מוקירך ומכבדך, קז"וו.

אומר שלום ורב תודה לידידנו הרב הגביר המפאר בפי חובבי ציון מו"ה אברהם מויאל נ"י, ממני מכבדו וכו' הנ"ל.

קיט.

מוסקוי, יום א' כ"ה תשרי, תרמ"ו.

לה' אברהם מויאל נ"י.

הנני שולח לכבודו בזה את מכתב ה' זב—ן כאשר הבטחתיו, ואבקשו להתבונן בזה היטב ולכתוב לי דעתו והשערתו, כי לא נעשה קטנה או גדולה עד אשר נשמע דעת כבודו והשערתו בדבר הזה. לא אפון אף רגע כי כבודו הרחוק מכל שנאה המקלקלת את השורה, ומכל תגרה וקטטה שבין אדם לחברו, ורק רעיון הישוב ותחית האומה היא משוש דרכו — ייעצנו לטובה על אדות עצת ה' זב—ן. כי אם חשוד הוא לפי דעת כבודו בעניני ממון, אבל במכתבו הלא יראה כבודו כי גם הוא בעצמו איננו מבקש שיאמינו בו, וגם מבלעדי זאת איננו רואים כל תקוה לכונן קולוניה חדשה זולתי עצת ה' זב—ן, שהיא מובילה

באמת לתכלית הזאת. כי על כן אבקשו שיעיין בדבר הזה היטב ויודיעני תיכף את תשובתו, ואז נתיעץ כלנו בזה ונבקש קופצים על המושבות.

קבלתי מכתב מאת אחד מחובבי ציון שבו יודיעני שה' רוקח הונה את כבודו: כי במכתב אשר קבל כבודו מהד"ר פינסקער על שמי אחרי נסעי מארץ הקדושה, היה כתוב שימנו את ה' ליובמאן לסופר. ה' רוקח שקרא לפני כבודו את המכתב ההוא החליף את השם „לובמאן" ל„רוקח". לבי לא יתנני להאמין כי אמנם עשה ה' רוקח כזאת. לכן אם שקר הדבר, יכתוב לי כבודו מענה על זה בכתב ידו.

והנני ידידו וכו', קז"וו.

קכ.

מוסקוי. יום ב' כ"ו תשרי, התרמ"ו.

להר"ר הנכבד מו"ל „המגיד" שלום!

ידיד יקר! על שאלתך במכתבך הפתוח על אדות הגולים אם טוב להם להעתיק משכנם לארץ הצבי לא אוכל עתה לענותך בפרוטרוט, כי מלבד אשר רבו מאד הדברים אשר עלי לדבר על אדות הענין הזה, שאין שעתי פנויה עתה לכך, עוד ירא אנכי לקבל עלי אחריות גדולה כזאת, פן לא תצלח דרך הגולים והייתי אנכי כנותן מכשול לפני עור. הנה אני כבר דברתי רבות על אדות הענין הזה במכתבי מחיפה לה' לילענבלום, וגם לה' שפ"ר, אשר בם יראה הקורא חזות הכל. והנה לו היה הקאָפיר־בוך שלי אתי, כי אז העתקתי איזה דברים ממכתבי ההוא אליך וידעת לשפוט מישרים. אבל הוא הנהו ביד שפ"ר בווארשא, ואנכי אינני זוכר עוד את כל הדברים שדברתי אז כהויתם. כי על כן עצתי אמונה לך לפנות אל ה' שפ"ר ולבקשו שישלח לך העתקה ממכתב ההוא, ובו תמצא את אשר תבקש וידעת לענות את שואליך דבר. בפתח תקוה כבר בא איש אחד מניקאלאיעוו וקנה לו שם צאן ובקר והיו לו כמה עשרות עגלים, והקולוניסטים אמרו לי שהוא מצליח בעסקיו במרעה בקר (פיהצוכט) כי הקולוניה פתח תקוה מקום מרעה היא, וקודם עזבי את ארץ הקדושה קנה ממני מקום מושב ארבעה דונם קרקע להקים לו שם בית חומה ורפתים לבקר ועוד ארבעים דונם קנה מגוטמאַן, גם כתב לבני משפחתו שיבאו אליו.

ועל דבר המסחר אודיעהו — כי הכל לפי כשרונות האדם ומעלות רוחו. האיש אשר יש לו כשרון למסחר ימצא נתיבותיו עד מהרה, אך עליו לדעת שפה אחת משפות אירופה, וגם צריך להיות בעל כח וסבלנות לשבת כחצי שנה ללא מסחר ומעשה עד אשר ימצא לו משלח יד ועד אשר ידע מה משפת הארץ

(ערבית) ולהתערב עם הבריות אשר במדינה ההיא ולדעת טבעם והליכותם, ואז ימצא איש כזה נתיבתו על נקלה, כי הארץ מלאה מסחרים שונים כרמון, ויד הקונקורינציה לא כבדה עדיין על סוחריה, והכל יֵעָשה באין מפריע ומכלים דבר. זאת ידעתי וגם אוכל להשמיע, אבל ליעץ את איש כי ילך שמה לא אוכל, כי לדבר הזה דרושה התעוררות מצד האיש אשר יבקש לנסוע שמה, ואם יעשה את הדבר הזה מהתעוררות עצמו, אז יעשה וגם יצליח. והשאלה אל מי יפנה איש כזה? הנה אין טוב לו בלתי אם לפנות אל האדון א. מויאל ולשמוע לעצתו, כי בקי האיש הזה ורגיל ויודע להורות עצה טובה כבעל נסיון היודע את הארץ ויושביה.

והנני ידידך וכו' קז"וו.

קכא.

מוסקוי, יום ג' כ"ז תשרי, התרמ"ו.

לה' אליעזר רוקח.

ידיד יקר! בערב חג הסכות שלחתי אליך מכתב שבו בקשתיך לבל תצא המערכה נגד המתקוממים עלי, ועתה אין לי להוסיף בלתי אם לאמר לך, כי רבים עתה הקמים נגדך בדבר ה' מ—וויץ, אשר נדחה ממשמרתו, והם תולים את האשמה הזאת בך, אם כי אפון מאד בדבר הזה. — ומפי אחד מחובבי ציון התמלטה הברה במכתבו אלי, כי גם ה' סטאראוואלסקי הנוסע עתה לארץ הקדושה, ישוב עד מהרה אל מקומו בסבת תגרותיך... ואנכי מה אומר? צר לי מאד כי רבו אויביך חנם, ועל כן איעצך שתהיה זהיר מאד במעשיך, שמא מתוכם ילמדו חובבי ציון למצוא בך עון, ואנכי לא בכל עת תמצא ידי להגן עליך, כי כבדה עלי המלחמה גם עתה — כי סבוני לוחמיך מפנים ומאחור, ואיש איש יטפל עליך עונות שונים, עד כי ברב עמל יצלח בידי להקים את סערת רוחם לדממה.

ה' מ—וויץ גמר חק למודיו בווארשא, ורבים מאודיסה תמכו בידיו להגיעהו אל מטרתו, והנה עתה כאשר נדח ממשמרתו ידוה לבם על הדבר הזה, ושונאיך יעטו כמעיל קנאה ותולים את הקולר הזה בצוארך. ועל כן הזהר והזהר מאד מבא בתגרות ומתת אות אף במעט כי ידך היתה בכל המעשים שנעשו מיד ה' מויאל.

אנכי רבתי את ריבך, ואתמול ערכתי מכתב גדול להד"ר פינסקער, ושם גלותי ממך חרפה והוכחתי את צורריך בדברים רכים, וגם אקוה כי דברי אלה יסירו ממך חרון אף וכעש. אבל השתדל אתה, ידידי, להיות איש, להתנשא על כל התגרות והקטטות, ועשית מעשיך לשם הרעיון הנשגב חיי רוחנו, וביחוד

דע לכתך עם האנשים אשר סביבותיך ואל יצא מפיך דבר אשר יוכלו אויביך להרימהו על נס ולהראות כי הצדק אתם...

והנני וכו׳, קז״וו.

קכב.

מוסקוי, יום ה׳ ער״ח חשון, תרמ״ו.

להד״ר ל. פינסקער נ״י.

מכתבו מהושענא רבה לנכון קבלתי, ומצאתי לנחוץ לענות לעת עתה על דבר ה׳ חי—ן, כי לפי דעתי לא אבדה זכותו, בשביל שחזר לארצנו, לבלתי המנות בקהל בני ביל״ו, כי אטו שמעי בן גרה הוא לבל ימצא ארחות חיים בגלל אשר עזב את מקומו? אנכי נקריתי עמו באודיסה והוא אמר לי כי נוסע הוא אל קרוביו במוסקוי אולי יושיטו לו יד עזרה, ודעתו לחזור, ועל כן ראוי ונכון הוא שימנה בין בני ביל״ו גם מן הוא והלאה. ובדבר האחוזות הנה לפי החשבון אשר אשלח לו בזה1), יראה כי חצי־האחוזה עודנו פנוי, והחצי השני הדרוש לו, הנה על פי היושר ראוי שיתנו לו מחלק ארבע משפחות את חצי חלקו על פי גורל, ואז ישאר למשפחה אחת חלק אחד וחצי, עד שנשיג עוד אדמה מהיחידים, מקאפלאן מסקאפין או מדערבי עט קאהאן.

ובאמרי שלא יגיע נזק לחובבי ציון אם גם ימכר ה׳ ה—ן את נחלתו, לא אמרתי רק אם ימכרנה להברון שהוא איננו כאיש זר אשר יגרש את המוכר מהסתפחת בנחלתו, וגם אחרי המכירה הן ישב ה—ן בנחלה ההיא כמקדם, ומה בכך אם תהיה הנחלה להברון וה—ן יעבוד עבודתו כבתחלה, ורק שם הנדיב הידוע יקרא על נחלתו כיתר הקולוניסתים?! והנה אף כי לא יגע הדבר הזה בגופא דעובדא, בכל זאת כתבתי לו לבל ישגה בדברי הקודמים, וידע כי ידע אנכי את אשר אדבר בזה כבקי בטיב הענין אשר היה לנגד עיני.

והנני ידידו כו׳, קז״וו.

אומר שלום לידידנו כו׳ מו״ה מ. ל. ל״ב נ״י. הנ״ל.

1) זה החשבון שנדפס למעלה צד 185, מכתב פט.

קכג.

מוסקוי. יום ה׳ ער״ח חשון, התרמ״ו.

לה׳ שפ״ר.

ידיד יקר! את מכתביך קבלתי בצרוף מכתבך האחרון שכתבת אותו בחפזון, ועל כן ארמה כי שגית מעט בדבריך. והנה אנכי מבלי הכנס בוכוחים רבים גם אתך על אדות הענין הזה, הנה שלחתי לך אתמול העתקה ממכתבי אשר שלחתי להד״ר פינסקער בנדון זאת. ומעתה אקוה כי לא תבהלו עוד ברוחכם להוציא משפט מֻעקל על איש אשר לא עשה כל רעה להרעיון, ולא המיט עליו מות רוחני כאשר אמרת אלי עם הספר.

אנכי מעתה לא אכנס עוד בפולימיקה בענין הזה, כי אם מכתבי ההוא לא יפקח עיניכם, עוד לא אדע מלים אבחרה עמכם. לדאבון לבי מרקדת שנאה פרטית נגד ה׳ רוקח, והיא מקלקלת את השורה עד כי תרשו לכם לבטל בהעברה אחת בעלמא דעתי, שהיא דעת בעל נסיון אשר ראה הכל בעיניו ויודע את כל האנשים אשר דבר לכם עמהם הרבה יותר מכם. אבל יהיה איך שיהיה, אנכי לא אדבר עוד בדבר הזה, כי רב לי מכתבי להד״ר פינסקער.

אבקשך לשלוח לבאריסאוו 10 תמונות, ושתים עשרה תשלח אלי ואת המחיר אשלם, וכאשר תשלם מלאכת הכתיבה מהקאָפירבוך תשלחהו תיכף ומיד אלי הנה. את מעות התמונות אשר הבאתי אתי לא קבל ה׳ פינס, והנן מונחות בידי. ועתה הואילה נא בטובך לכתוב לי מה אעשה בהן.

האספה, אשר היתה פה שלא בפני, החליטה כידוע לך לתת 1300 רו״ב לה׳ ח—ן, אך בבאי בטלו את ההחלטה הקודמת ומסרו את הדבר להד״ר פינסקער להציעו לפני כל הועדים. על אדות הקערות בעיו״כ והנדבות בש״ת לא אדע עוד בבירור, ובלי ספק נשלח לכם בקרוב חשבון ברור. אנכי אספתי ביום ש״ת, בביהכ״נ שאני מתפלל, סך חמשים רו״כ וגם מאתרוגים הרויחו קרוב למאתים רו״כ.

המכתב ממאיראוויץ להד״ר פינסקער רצוף בזה, והמכתב מהד״ר לידידנו ה׳ מאירזאהן נ״י לקח ה׳ פינס להעתיקו ולא קבלתי אותו עוד בחזרה.

ממני וכו׳, קז״וו.

קכד.

מוסקוי, יום ה׳ ער״ח חשון, תרמ״ו לפ״ק.

לכבוד הרב הנכבד הד״ר קליין נ״י ולכל החותמים עמו על מכתב הברכה אלי שוכט״ס!

הנני משיב לכם אחי את תודתי על מנותכם אותי לחבר בחברתכם הנכבדה. יצליח ה׳ חפצכם ויכונן מעשי ידיכם לטובת עמנו אשר אהבתם, ושמחנו כלנו בראותנו כי לא עמלנו לריק ומצאנו פרי ישוה לעמלנו הרב לתועלת הרעיון הנכבד משוש לבנו.

והנה את דעתי בכלל ובפרט כבר קראתם, אחי, מעל מכתבי העתים העברים, וכמעט אין לי להוסיף עתה מאומה בלתי אם לענות את החבר הנכבד ה׳ ואגארסקי על מכתבו הפרטי, כי בני ביל״ו הנם אנשים ישרים מסורים בכל לבם ונפשם אל הרעיון וחרוצים מאד במעשיהם, ואין לנו לשפטם על דברים המסורים אל הלב, כי אם לתמכם עד אשר תעשינה ידיהם תושיה. ובנוגע למשלוח הכסף לאגודת ווארשא אינכם, כי תוכלו לשלח שמה את הכסף, אם כי מלינים אתם עליה. הן הכסף נכנס אל הקופה הכללית על שם שלשה חברים נאמנים הממונים עליה, וכתב קבלה יבא תיכף לידכם, ואם יש לכם תרעומות על אגודת ווארשא בדבר התמונות, הלא בירח אקטאבר תהיה אספה כללית ל„חובבי ציון״, ובלי ספק תשלח אגודתכם הנכבדה דיליגאט אל האספה ההיא, ואז תוכלו לדבר ככל העולה על רוחכם ולהתפשר.

והנני וכו׳, קז״ו.

קכה.

מוסקוי, יום ו׳ א׳ דר״ח חשון, תרמ״ו.

להסופר היקר כו׳ כמהר״ר קלמן שולמאן!

ידיד יקר! את מכתבו הנכבד קבלתי בשמחה, כי יקרים לי דבריו בכל עת ומחכה אני להם תמיד כמו אל מלקוש, כי המה ירהיבוני ויוסיפו לי און ועצמה לעשות לעמי ולארצי, בראותי כי לא אלמן ישראל מחכמים ישרי לב הדואגים בלב שלם לקיומו. ואם כי קצרה יד כבודו להגיש לעמנו עזרה חמרית, אבל רוחו אשר נפח בספריו הרבים והמועילים היא תנחהו ותנהגהו בנתיבות אל־מות, כי רבות פעל ועשה עד היום לעמו וארצו. והנה אנכי אשר תכנתי את רוחו הטהורה המרחפת על פני ספריו המלאים חן ונועם, אשמח מאד בקבלי

ממנו איזה מכתב כאלו ראיתי את פני כבודו ודברתי עמו פנים אל פנים.

יסלח לי בטובו על אשר לא עניתיו עד היום, כי רבו טרדותי עד היום הזה מאד, וכאשר נח לי מעט מהרתי לכתוב אליו ולהשיבו על מכתבו הנכבד ולדרוש לשלומו באהבה.

והנני ידידו מוקירו ומכבדו כערכו הרם, קז"וו.

קכו.

מוסקוי, יום ו' א' דר"ח חשון, תרמ"ו לפ"ק.

לה' מ"ן שמאליצאנסקי.

תודתי ערוכה לכבודו ולכבוד כל בני חברתכם הנכבדה על מנחתכם היקרה, תמונת משה איש האלהים, אשר הואלתם בטובכם לשלוח אלי.

אם יקרה היתה לי התמונה ההיא בכל עת, הנה יקרה היא לי עתה שבעתים, אשר בזה הואלתם להעלות את שמי במספר חבריכם בשם חבר נכבד,

ממני אחיהם אוהבכם המשיב לכם תודה על חסדכם, קז"וו.

קכז.

מוסקוי, בע"ה יום א' מ' חשון, תרמ"ו לפ"ק.

לכבוד הרב הגאון תפארת ישראל ונזר ישרון, אדמו"ר מוהר"ר יצחק אלחנן ספעקטאר נ"י ויזרח אור תורתו בקאוונא.

ולידידי יקירי הרב הגביר יקר רוח החכם השלם אוהב עמו וארצו, כש"ת מו"ה ליב קליוואנסקי נ"י, ולכל חבריכם הנכבדים הבאים על ההתום במכתב התודה השלוח לי,

שלום ורב טוב סלה!

1) אחי היקרים! הנה אף כי השבתי תודה במ"ע לכל מוקירי אשר כבדוני במכתבי ברכה ביום שובי בשלום אל ביתי מארץ הקדושה. בכל זאת אחשב עלי לחובה לענות את חברתכם הנכבדה בפרט, ולהביע לה תודתי

1) מכתבי תודה כאלה נשלחו לעוד הרבה יחידי סגולה אנשי שם בעמנו.

ביחוד. ממקור לבבי אשיב לחברתכם הנכבדה תודה על כל הכבוד והתהלה אשר פזרתם לי, ואברך אתכם כי ישגיא ה׳ פעלכם לטובת עמכם, ויתננו ה׳ לרחמים ויותירנו לטובה ויופיע על עצתנו הנכבדה, והיתה זאת נחמתנו ושמחתנו כי לא עמלנו לריק ופרי ישוה לנו מכל עמלנו הרב לקומם הריסות עמנו על הרי ישראל.

והנני אחיכם אוהבכם,

קלונימוס זאב בלאמו״ר יעקב ז״ל וויסאצקי.

קכח.

מוסקוי, יום ג׳ י״א חשון, שנת תרמ״ו לפ״ק.

לראשי הועד המרכזי בווארשא, שלום.

בתשובה על מכתבכם ההוזר נומר 23 הננו להשיבכם כי מסכימים אנחנו להצעת ווארשא להשאיר בהאוצר סך שלשת אלפים רו״כ, והסך המותר דעתנו להעמידו לפקודת הד״ר אשר ישלחהו לר׳ אברהם מויאל בכל עת שידרש. אך בכלל נחוץ להמתין בשלוח הכסף עד בוא ה׳ סטאראוואלסקי ליפו, כי אין דן יחידי אלא אחד.

הננו אחיכם תמימי דעים עמכם,

קלונימוס זאב וויסאצקי, מאיר פינס.

קכט.

מוסקוי, יום ד׳ י״ב חשון, תרמ״ו.

לכבוד הרב הגאון מו״ה אלכסנדר משה לפידות נ״י, אב״ד ומ״ץ בק״ק ראסיין שלום וברכה!

בהשיבי התודה הנאותה לרומע״ל תורתו, על הברכה שברכני בשובי מדרכי מארץ הקדושה, הנני להרגיע בזה את רוחו החרדה לדבר ה׳ ולתורתו, ואמר לו: כי כל בני הישוב על אדמת הקודש — ובני ביל״ו בכלל — שומרי מצוה ונוצרי תורת ה׳ בכל לבבם ובכל נפשם, ככל בני הדור הישן בערים הקטנות בארצנו, ואין ספק כי גם הם גם בניהם אחריהם ילכו בדרך הישר ויהיו אמונים לה׳ ולתורתו.

מזה שלא עשינו באספת קאטאוויץ סיגים וגזרות לשמירת התורה אין

ראיה כי חברי האספה העלימו עיניהם מן העיקר הגדול הזה, כי האספה נקראה בעצם רק להוָעץ, מה לעשות להקולוניסטים האֻמללים הגועים ברעב, ושאלות אחרות לא עלו על השלחן.

ממני מוקירו ומכבדו כערכו הרם, קז״וו.

קל.

מוסקוי. יום ד׳ י״ב חשון, תרמ״ו.

להר״ר הנכבד מו״ל „המגיד״ שלום!

ידידי! אחרי נוחי מעט מעמל דרכי עלה זכרון הגולים יוצאי פרוסיה על לוח לבי, ויצאתי ביום ה׳ העבר לאסוף על יד משען כסף להאֻמללים ההם, וכבר הצליח ב״ה בידי לאסוף עד היום 665 מאַרק, אשר אני שולח אותם להרב ד״ר רילף במעמעל, וצויתי לשלוח ערך החצי מהסך הנ״ל להועד בקאֶניגסבערג.

ממני ידידך וכו׳, קז״וו.

קלא.

מוסקוי, יום ו׳ י״ד חשון, התרמ״ו.

לה׳ מיכל פינס בירושלים.

ידיד יקר! אבקשך שתמסר ליד האברך י. ב—ד כל הכסף שנשאר בידך מהסך שלש מאות רו״ב וגם השבע מאות רו״ב שקבלת להמיכתו, ותקבל ממנו שטר חוב על סך האלף רו״ב שמסרת לו, על שם השלשה — ד״ר פינסקער, שמואל יוסף פּין וקלונימוס זאב וויסאָצקי, שיתחייב א״ע לשלם את סך האלף רו״ב במשך עשר שנים, והשטר חוב תשלח בטובך להד״ר פינסקער באודיסה.

ממני וכו׳, קז״וו.

לה׳ י. ב—ד. ביפו.

מכתבך מן כ״ו תשרי אתמול קבלתי, ותקבל רצוף בזה מכתב להרב ר׳ מיכל פינס נ״י, שימסור לידך כל הכסף שנשאר בידו מן סך האלף רו״ב ששלחנו להמיכתך, נגד שטר חוב ממך, שתתחיב בו לשלם הסך הנ״ל במשך עשר שנים. ואני אברכך שישלח ה׳ ברכה במעשי ידיך, ויריק לך ולחבריך את ברכתו, שלא תצטרכו עוד למשען אחרים ולמתנת בשר ודם.

ממני מוקירך, קז״וו.

קלב.

ליבויא. חשון, התרמ״ו.

תודה וברכה[1].

בשם כל אנשי אגודתנו חובבי ציון וירושלים בעירנו ליבויא, ובשם כל המנשאים את נפשם להרעיון הנשגב ישוב ארץ ישראל, הננו מגישים בזה תודתנו מקרב לבותינו לאנשי השם, בנים לארצם, צירי אמונים לעמם, ה״ה הגביר הנכבד מו״ה קלונימוס זאב וויסאצקי, והרב החכם מו״ה נפתלי צבי הכהן, המכונה ד״ר הערמאַן אַדלער, לנצח ינון שמם!

נדיבי לב! אם כי לפעלכם דומיה תהלה באשר אין די מלין להגישה לפניכם, ואם גם לא אביתם תהלה, בכל זאת לא נוכל התאפק מבלי העלות אותה לפניכם, ומקרב ולב נברככם בעד עמלכם הרב שעמלתם ותפקדו אותנו בדבר ישועה בשובכם אלינו מארץ הקדושה. אמנם עצת ה׳ היא כי העצמות היבשות תתחדשנה כנשר נעוריהן ותקרבנה אחת אל רעותה, הוא אמר ותהי. אבל מגלגלים זכות על ידי זכאים כמוכם, לפחת רוח חיים בעצמות האלה ויחיו. אשריכם כי נחלתו שפרה עליכם, ואשרינו כי עיננו ראתה כל אלה! עליתם למרום הררי ציון, השבתם מניחתכם למען הרגיע את רוח אחיכם העובדים על הרי ישראל, ולחזק ידים רפות. ובעד כל אלה במה נכף לכם, או מה מידנו תקחו? קבלו נא בזה תודה מאלפי אחיכם, המלאים רגשי קדש אל הארץ אשר תרתם, ולשמה ולזכרה תאות נפשם.

ואנחנו תפלה, כי יואל ה׳ לכונן מעשי ידיכם, ותזכו לראות ארצנו בבנינה כאשר ראיתם אותה בחרבנה. והיה זה שברכם כי בכתב עמנו ישאר שמכם למזכרת נצח לתודה ולברכה כימי עולם.

הלל במו״ה ז״צ ב״ץ זצ״ל המכונה ד״ר קליין. מאיר במוהר״ר דוד אמלאס חופ״ק; משה ניסן במו״ה מרדכי שמאליצאנסקי; יעקב זאב שמאליצאנסקי, שמואל בן אברהם כ״ץ זאמועל; יהושע בן־זאב לאנדויא; שמואל הכהן בעשקין; ברוך קראלל; שמואל פנחס ראבינאוויטש; ישעיה מאיר לונין; אידל גרשון רובינשטיין; יואל קלאצקין; צבי בן־ציון שווארס; יהודה ליב מעלצער; מ. מאנאסאוויטש; אשר ליב זאגארסקי; נח אליה ב״ר משולם פייוויל משולמי.

---

[1]) העתקה בהוספה להמגיד נומר 42 שנת תרמ״ו.

קלג.

תודה וברכה [1].

הנני משיב תודתי לכל אחינו היקרים „חובבי ציון" על כל התהלות אשר פיתם לי ביום שובי בשלום ממסעי מארץ הקדושה. קטנתי אחי מכל הכבוד הזה אשר הואלתם להביע לי בטובכם במכתבים פרטים, בתלגרמות ובאדריסות מכל ערי מושבותיכם, כי במה הגדלתי לעשות? אנכי עשיתי רק את החובה אשר על כל ישראל האוהב עמו וארצו לעשות לעמו, ואם עד כה יחיד הייתי במעשה הזה, אבל מעתה אקוה כי ימצאו גומרים להתחלתי, כי לא אלמן ישראל מישרי לב הדואגים בלב חרד לקיומו. וה' האוהב שערי ציון יהי בעזרנו ויופיע על עצתנו לקומם הריסותינו, כחפצכם וכחפץ אחיכם המשיב לכם ברכתו ממקור לבבו.

קז"וו.

קלד.

מוסקוי. יום ו' כ"א חשון, התרמ"ו.

להר"ר הנכבד וכו' א"ש פרידבערג נ"י שלום!

... בשבוע העבר באני מכתב מה' י. ב—ד, והנני שולחהו אליך רצוף במכתבי זה, והיה לך לעד כמה חסר נסיון הוא בתהלוכות עולם עד שלא הוציא עד היום את הכסף, אף כי העד העידותי בו להוציאו מיד ה'... והנה הוא כותב אלי כי לא מצא עצה איך לבקש את הכסף ממנו, ובבקשו אחר כך הייתי באמתלא בעלמא כי צריך הוא להרשאתי! והנה אנכי תיכף ומיד בהגיע אלי מכתבו הרצוף בזה הריצותי אליו מכתב ונתתי צו אל ה'... להשיב תיכף את כל הכסף הנשאר בידו מהשליש מאות רו"ב, וגם מהשבע מאות ששלחתי לידו לתמיכת ב—ד. והנני מעורר אותך ידידי כי תעשה גם אתה כחכמתך למען יקבל ה' ב—ד את כספו לאלתר. ואחרי שיגיע הכסף לידו, עוד תבקש עצה להציל סך חמשים רו"כ מכספו של ב—ד לבל יעלה בתהו — כי הנה לפי מכתב ה'... מיום ה' אייר תרמ"ד עם מכתב ב—ד הרצוף בזה תראה ותזכור כי ה'... בקש רק 1500 פראַנק בעד חלק אחד בן מאה ועשרים דונם, ובפירוש כתב כי במחיר הנ"ל נכלל כמאתים פראַנק להוצאות הבנין הכללי. ואם הבנינים

---

[1] נדפסה בהמגיד והמליץ והצפירה.

לא נבנו עד היום — המעט לו הסך 1460 פראַנק אשר שלחתי לו, כי ידרוש ממנו עוד חמשים רו"כ ? הנה שני מכתבי ה' ב—ד וה'... על דבר המ... השתמרו בידי עד היום, ועתה ראה נא ושפוט בעצמך, אם נכון הוא מ... היושר לקחת מכסף הרש הזה המשים רו"כ, ואם לא אולת היא מצד ה' ב—... כי עוד יצא לצדד בזכותו של ה'... ולאמר כי „נפלו עוד הוצאות אחרות" וכו' על כן אעירך על כל זה, ומובטחני בך כי תשכיל לתקן הדבר יותר ממני, ואנכי אחדל מהתערב עוד בזה בהשליכי יהבי עליך, ועתה כדעתך עשה והצלח!

והנני ידידו וכו', קז"וו.

קלה.

מוסקוי, אור ליום ה' כ"ז מרחשון, תרמ"ו.

לה' אברהם מויאל נ"י.

אדון יקר! מכתבו הנכבד מכ"ט תשרי קבלתי במועדו, עד כה לא כתבתי לכבודו, באשר טרוד הייתי מאד. ועל זה אני מבקש סליחה ממנו, ואבקש כי יסלח לי בהודעו כי טרדתי לאסוף נדבות בעד גולי גרמניה גזלה רוב עתותי.

מווארשא הודיעו לי היום, כי נשלח ע"י ערלאנגער מפאריז סך שלשה אלף פראַנק אל כבודו, לתמיכת שלשת הקולוניות. והנה כאשר ידוע לי כי ע"י ידי התמיכה ההיא נתדלדלה קופתנו וכמעט הוצגה ריקה, לכן אעירו שיקדי בהחלוקה ההיא, לקמוץ ממנה באופן שלא יצטרכו עד מהרה המקבלים ... התמיכה חדשה, אשר לא על נקלה תמָצא להם באשר אָפס כסף מן האוצר. ותקותי חזקה כי כבודו אשר לב חכם לו ידע לכלכל מעשה הצדקה במשפט.

שמח לבי מאד כי דברי כבודו פעלו על לב הרב הד"ר אשר דבר ע... לב הלורד רוטהשילד כחפצו, ואחרי כי יש תקוה — אל נא יחדל מכתוב אל... כי הדבר נחוץ ומגלגלין זכות על ידי זכאי ככבודו.

יקבל כבודו בזה סך ששים ושמונה פראַנק מחלק ההפסד שהציג ... חשבוני. יחן ה' ועשו אחינו יושבי קדם מסחרים טובים מאלה.

תקותי חזקה כי כבודו לא יחדל גם בימים הבאים מכתוב אלי ... הנחוץ לדעת.

מליק יצאו כחמשים אנשים מגולי פרוסיה וצרור כספם בידם, אל אר... הצבי, ואנכי יעצתים כי יפנו אל כבודו לנהלם בעצתו, ולכן אקוה כי ... יקרבם ויורם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון.

והנני ידידו המוקירו והמכבדו כחין ערכו הרם,

קז"וו.

אמר שלום לידידנו כו' ה' אלעזר רוקח נ"י.

ידיד יקר! את שני מכתביך מער"ח ומן ו' מרחשון קבלתי, והנני דורש שלומך ומחכה להשלמת הרַפּורט אשר הבטחת לשלוח לי, כי נחוץ הוא לי, אחרי כי בקרוב תהיה האספה הכללית. גם אקוה כי בקרוב אענך בפרט על כל אשר כתבת לי.

ממני ידידך כו', ק"ז הנ"ל.

קלו.

מוסקוי, יום ה' כ"ז מרחשון, התרמ"ו.

להד"ר רילף במעמעל.

הנני מתכבד לשלוח לך בזה אנ"וו על סך 962 מאַרק אשר אספתי לטובת גולי גרמניה. ובראותי ממכתביך מן 25/27 אקט', כי לפי דעתך מגורשי מעמעל קודמים למגורשי ערים אחרות — הנני מתיר את ידך הנדיבה לחלק את הכסף הרצוף בזה לפי ראות עיניך כאשר יורך רוח מבינתך ואני לא אבא עמך בטרוניא. כמו כן לא אקפיד בהושיטך ממנו איזה תמיכה לבני עם אחר, אחרי כי רב הכסף הנאסף על ידי הוא ממתנדבים נוצרים, והם הן לא הקפידו אם יתחלק הכסף גם ליהודים, ועל כן אין להקפיד אם גם יושעו על ידו אנשים שאינם בני ברית.

לוטה במכתבי זה תמצא גם רשימת המתנדבים כתובה בשפת רוסיה, גם מכתב ערוך להרידקציה של „מאסקאווסקי וויעדאמאסטי", ואתה בקבלך את הכסף עצתי אמונה לך, שתחתום ידך על המכתב הרוסי וגם על רשימת המתנדבים, ותשלחהו בלוית הרשימה אל הרידקציה ההיא, למען תפרסם את שמות המתנדבים וידעו כלם כי הכסף הגיע לתעודתו. אף אעירך שנחוץ מאד להודיע זאת במכה"ע העברים: המליץ, המגיד והצפירה, ולתכלית זאת הנני שולח לך שלש רשימות בשפת עבר, ועליך רק לשלחן אל הרידקציות ההן להדפיס בצרוף דברים אחדים ממך. ואם כזאת תעשה לא אשפק אף רגע כי עוד יתעוררו רבים בערים אחרות, כמו בפ"ב, קיוב ועוד, לעשות כמוני, לטובת האֻמללים. כי לא אלמן ישראל מישרי לב, אך צריכים אנחנו להעירם, וזאת תצלח בידינו לעשות רק על ידי מכתבי העתים העברים. כי בקרא איש מעשה צדקה אשר עשה רעהו ויתחרה גם הוא לעשות כמוהו, ומזה תצא טובה להאֻמללים אשר להם אנחנו דואגים. גם פה מצאתי לי מקנא, ה' אורי יעקב שמי, אשר בראותו כי אני קובץ על יד ויעש כמוני אף הוא, והנה כבר קבץ סך ערך ארבע מאות רו"ב, אשר בלי ספק ישלחם בקרוב לכבודך. ומי יתן

ומצאתי לי מקנאים כאלה בכל עיר ועיר, כי אז לא יָספו אחינו האֻמללים לדאבה עוד. והנה אנכי עוד לא סלקתי ידי מהענין הנכבד הזה, וכאשר אאסף עוד איזה סך אמהר לשלחו אל כבודך בלי כל אחור.

והנני וכו' קז"וו.

קלז.

מוסקוי, יום ה' כ"ז מרחשון, תרמ"ו.

לה' אלכסנדר הלוי צעדערבוים, מו"ל „המליץ".

מקרב ולב עמוק אביע לך ברכתי לחג חצי היובל של „המליץ". יברכך ה' בשנות חיים ושלום ויאריך ימיך בטוב, למען תוסיף ללכת בדרך זו ארוח לטובת עמך, אשר לו הקדשת כחך ועמלך, וכאשר זכית לחוג חג חצי יובל שנים לצאת המליץ לאור. כן תזכה לחוג חג יובל תמים. וה' הטוב ירים בכבוד קרן עמנו, והמליץ אשר היה עד כה תנים לבכות ענותנו, יהיה מעתה כנור לשירינו, כאשר נרון מטוב לב, בהשכח השנים הרעות מפני הטובות, ולא נוסיף לדאבה עוד, כחפצך וכחפץ ידידך, המביע לך ברכתו בכל רגשות הכבוד, הנאוים לערכך הרם, קז"וו.

קלח.

מוסקוי, יום ה' כ"ז מרחשון, תרמ"ו לפ"ק.

לה' מרדכי בן הלל הכהן בפרופויסק.

אדון נכבד! מכתבך אשר הטיבות לשלח בקיץ העבר לא בא אל ידי, כי הייתי אז בארץ הצבי, ועל כן לא ארע את הכתוב בו. ועל מכתבך השני אתכבד לענותך, כי עצת ה' לעווארנטין ישרה בעיני, ועוד יש ויש עצות טובות גם אתי (עיין בהמליץ נו' 45—47), אבל אין אנשים להוציאן אל הפועל לתועלת עמנו. והנה בהאסף כל „חובבי ציון" לאספה גדולה בירח אקטאבר אציע לקרא אל האספה ההיא גם את האדון לעווארנטין, שיציע לפני קהל הנאספים את דבריו ומועצותיו, ואז נראה איך יפול דבר.

והנני וכו', קז"וו.

קלט.

מוסקוי, יום ה׳ כ״ז חשון, תרמ״ו.

לה׳ ל. איסאקוביץ בבאקו.

אדון נכבד! בתשובה על מכתבו, הנני מציע לפניו לקרא את מאמרי ב„המליץ״ שנה זו נומר 45—47 ואז ידע אל נכון את דעתי והשקפתי על כל השאלות אשר ישאלני במכתבו, וידע אם לעשות דרכו לארץ הקדושה או לא.

והנני מכבדו, קז״וו.

קמ.

מוסקוי, יום ה׳ כ״ז חשון, תרמ״ו.

לה׳ מ. לעווינסאן בווילנא.

אדון נכבד! בתשובה על מכתבו אעירו לקרא את מאמרי ב„המליץ נומר 45—47 ואז בראותו דעתי והשקפתי ידע במה לבחר. שוב אין לי להוסיף מאומה בלתי אם לאמר לו כי המלאכה נחוצה בכל המקומות שבעולם, אבל מסופקני אם במשך שלשה שבועות ילמד מלאכה על בוריה.

והנני מוקירו קז״וו.

קמא.

מוסקוי, יום ו׳ כ״ח חשון, התרמ״ו.

להד״ר ל. פינסקער נ״י.

בימים האלה הגיעני מכתב מה׳ ל., ויען שמכתבו הפרטי נוגע לעניני הכלל, אמצא כי מהראוי שתהי גם תשובתי ערוכה בתור תשובה כללית.

מכתב ה׳ ל. מלא טענות ואשמות על ה׳ רוקח, הסופר והמזכיר בהנהגת המושבות בארץ הקדושה.

והנה להשיב על כל אלה בפרוטרוט אין ברצוני, אך אשיב על האשמות היותר גדולות, והשאר יפלו מאליהן.

ראשית דבר הוא שם אשם נפש ה׳ רוקח בזה שנדחה ה׳ ב—ט ממשמרת

פקודתו, שהיתה נתונה לו מידי ונתקימה גם על ידי כבודו. בדבר הזה הוא מאשים גם את ה' מויאל. ועל זה אשיב, כי לא מאת ה' מויאל וה' רוקח היתה זאת, כי אם ממני בעצמי בהיותי עוד בארץ הקודש. אמנם בראשונה שמחתי מאד כאשר התנדב ה' ב... להעמיס עליו את העבודה הזאת בלי קבלת פרס, ואמהר לשמח גם את כבודו בבשורה הזאת. אבל מה גדלה תמיהתי אחרי כן, בהודע לי כי האדון הזה אינו יודע לכתוב ולחשוב חשבונות ואיננו מוכשר איפוא לעשות את כל הנחוץ לרגל המלאכה אשר לפניו! ועוד יותר התפלאתי לראות כי ה' ל. לא הרגיש כי פטרתי את ה' ב... ממשמרתו. והלא היה לו להבין זאת ממה שלא הזכרתי עוד את שמו במכתבי האחרונים אשר שלחתי לפני עזבי את ארץ הקודש, אף לא בהפרוגרמה שמסרתי לה' מויאל, אשר הקאפיע ממנה שלחתי גם לכבוד אדני; בה קראתי בשם את כל הנבחרים להיות מנהיגי המושבות, זכרתי את ה' ווארמזוער, את ה' זבולן מחיפה, ואת ה' סטאַראָוואָלסקי — ושם ב...ט לא נזכר עוד בתוכם. ומזה שה' ל. לא שת אז לבו למה שנעדר שם ה' ב... במכתבי האחרונים, יש רק להוכיח כי הוא, ה' ל. איננו עוסק בעניננו בשום לב, ואיננו קורא את הכתבים בהתבוננות הנחוצה, ועוד יַרשה לעצמו להטיל דופי באנשים אחרים!

שנית היא בנוגע לה' ב—פֶּעלד — גם בזה אקוה כי אם יטרח ה' ל. לעיין בהפרוגרמה ההיא שנכתבה לפני צאתי מארץ הקדושה, ימצא בעצמו כי ה' מויאל במעשהו בדבר הזה לא יצא מגבולה.

ג) ה' ל. מאשים את ה' רוקח שהוא היה השטן המפריע את ל—ן להתישב בפתח תקוה (כבקשתו הוא). למורת רוחי אָנוס אני לשוב ולהעיר על ה' ל., כי איננו משים לבו לעיין בעניננו כראוי. כי אלו עיין בהכתבים כדבעי, אזי ראה וידע, כי אני אני גמרתי כה בהיותי עוד בא"י, בחפצי להושיב את ה' ל—ן, שהוא בעל משפחה, בין הצעירים הפנוים היושבים בגדרה. הדבר הזה כתבתי לכבודו בהיותי עדיין בארץ הקדושה — ואחרי כן חזרתי וכתבתי עד"ז בשבתי במאריענבאד.

ד) ה' ל. מאשים את ה' רוקח ואת ה' מויאל בזה אשר מנו למשגיח על פתח תקוה במקום ה' ב...ט איזה איש הונגרי שעסק לפני זה בעבודת השדות ויחד עם זה היה נהנה מנדבות, מקבלת ה„חלוקה". אם האיש ההוא באמת יליד הונגריה, אין זה כי אם ר' י. ר—ב, ואותו אני יודע היטב, שהוא איש ישר וחכם לבב ומשכיל אמתי. ומה שהוא נהנה מן החלוקה הלא לטובתנו הוא, כי בזה הלא אין כלכלתו וספוקו מוטלים עוד עלינו בתמידות. ועוד גם זאת, כי הקולוניסטים בעצמם חלו פני להשאיר בתוכם את האיש הזה, כי חביב הוא להם וגם יוכל להיות לתועלת גדולה בדעתו היטב את הערבים ולשונם.

ה) ה' מ—וויץ נדחה ממקומו רק בעטיו של ה' רוקח. אמנם מרגיש אני

היטב את צערכם, אדוני, וגם אני התקצפתי על ה׳ רוקח לא פחות מכם, אלו הייתי כמוכם שופט על פי השמועה ועל פי ההשערה. אבל סלחו נא לי אדוני, אם אומר לכם כי שגיתם בדעתכם, מפני שבעצמכם לא הייתם במקום המעשה, ולא למראה עינים תשפטו על ה׳ רוקח, ועל כן תוציאו עליו משפט מעוקל, בעוד שאולי לא עלה כלל על לבו לגרום איזה רעה לה׳ מ—וויץ. ואם באמת נדחה ה׳ מ—וויץ מפקודתו באשמת איש נרגן, אז לא ה׳ רוקח הוא כי אם איש אחר אשר לא עלה על לבבם לחשדו בכך — הלא הוא האדון המשגיח על בית החנוך „מקוה ישראל" אשר לחברת כל ישראל חברים, הדיריקטור הירש, שהוא אויב בנפש לה׳ מ. השומר לו עברתו על המאמר אשר כתב לפני שנתים ימים, במכה"ע "Русскій Еврей„ ונעתק ל„המליץ" ואחר כך כתב ל„המליץ" בעצמו, בהתאוננו מרה על חברת כל ישראל חברים ועל הברון הנדיב ובעיקר על ה׳ הירש פקידם. אנכי היודע ועֵד עד כמה גדלה שנאתו של ה׳ הירש לה׳ מ—וויץ, כי פעמים הרבה דבר באזני עליו סרה, וגם ה׳ מ. התאונן לפני פעמים הרבה על אויבו זה רודפהו בנפש. וזאת הלא תדעו כי דברי ה׳ הירש נשמעים מאד באזני ה׳ מויאל. הדברים האלה יחזקו בלבי ההשערה, כי אם נבאש ה׳ מ. בעיני ה׳ מויאל, אזי לא ה׳ רוקח הכהו בלשון, כי אם ה׳ הירש בנקמו בו נקמתו. ובנוגע לכסף הנאבד, אולי תתברר לכם האמת ע״י המכתבים אשר יגיעו לכם משני הצדדים: מה׳ מויאל ומה׳ מ—וויץ.

ו) יאשים ה׳ ל. את ה׳ רוקח בדבר העול הזה: במכתב אשר שלחתם אלי והגיע ליד ה׳ מויאל, אחרי שאנכי כבר יצאתי משם, יעצתם לקחת לסופר ומזכיר את ה׳ ל—מאַן במקום ה׳ רוקח. וה׳ רוקח בקראו את המכתב לפני ה׳ מויאל החליף לו השמות ויזכיר את שמו במקום ה׳ ל—מאן. והנה על זה לא אוכל לעת עתה לחות דעי, אך כבר עשיתי את הנחוץ לגלות את האמת: כי ערכתי לה׳ מויאל מכתב כתוב בכתב רש״י, ובו בקשתיו להודיעני קשט אמרי אמת, והמכתב יהיה כתוב בידו ולא בידי איש אחר, וכאשר יגיעני מכתב אודיע דברו אתכם.

ועתה הנני להשיב על האשמה השביעית, האחרונה במספר האשמות היותר גדולות שהטיל ה׳ ל. על ה׳ רוקח. הוא אומר, כי אלו הייתי במקום ה׳ פ... בצפת, אזי לא נמנעתי מתת לה׳ י״ח את הסך מאתים וחמשים נפוליון ולגמור את הענין לטובה. אך מאשר הייתי בחיפה עם ה׳ רוקח, נסכלה עצת ה׳ פ... ע״י האיש הזה שהוא אויבו ומבקש רעתו.

ומה אענה על דברי הבל אלה? הלא הדברים אשר כתבו אלי ה׳ זבולן וה׳ פ... במכתביהם, המצאתי לכבודו בעתם, כאשר בכלל לא עשיתי שום דבר מבלי הודיע אותו תיכף מזה. אקוה כי אם יואל כבודו לזכור או לקרוא עוד הפעם את הדברים ההם אזי יראה כי מה שנמנעתי מעשות כעצת ה׳ פ... הוא מפני הדברים של טעם שכתב ה׳ זבולן. הוא כתב אז, כי הפחה בירושלים

לא יתננו לעשות אף צעד אחד בענין הישוב, ואין לנו דרך אחרת כי אם ליסד מושבות בעבר הירדן ובסביבות צפת, ששם עוד הפרוטה עונה את הכל... ואם גם שם נצטרך לפזר שקלי זהב אזי אין טוב לנו כי אם לעזוב את רעיון ישוב ארץ ישראל ולאמר נואש על כל העמל שעמלנו עד כה. וה׳ פ... אמר כי אם לא נפריז לתת שם 250 נפוליון אזי יגורשו הקולוניסתים כלה ממקומם. והנה עינינו הראות כי הקולוניה תהלה לאל עומדת על עמדה, והקולוניסטים יושבים בה באין מכלים דבר. היוצא מזה — כי דברי ה׳ פ... בטלים ומבוטלים. אחר הדברים והאמת האלה לא אוכל הבין: א) איזה יסוד מצא ה׳ ל. לטענתו, כי בזה גרמו הריסה להקולוניה; ב) כי מאת ה׳ רוקח היתה זאת — והלא כל העסק הזה החל כחודש ימים אחרי שובי מחיפה ליפו? בשימי את כל זאת נכח פני כבודו, הנני להוסיף עוד דברים אחדים: במשך ימי שבתי בארץ הקודש, היו לי הרבה שעות הכושר ללמוד לדעת היטב את ה׳ רוקח ולבוא עד תכונתו. אנכי מצאתיו לאיש ישר ונאמן רוח. הוא לא בקש מעודו להרבות לו שכר פעולתו, אך היה חס על כל פרוטה מכסף הקדשים לבל תעלה בתהו. הוא התאמץ תמיד לעשות פקודתי באמונה ובלב שלם, ורק פעם אחת עשה שלא כהוגן (ע״ד בן־יהודה) וגם זאת הודעתי לכם בעת ההיא. בכלל היה נתון בכל לבו ונפשו להרעיון הקדוש של ישוב הארץ, ועל כן אין לה׳ ל. לזכור לו עונות ראשונים, והלא חז״ל יורונו לפתוח יד לבעלי תשובה; הם ידעו טבע האדם כי בהיותו בעל בחירה הוא יכול תמיד לתקן עותתו, ות״ח אע״פ שסרח יש לו תקוה ואם ראית שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום, ואסור לאמר לו: „זכור מעשיך הראשונים!״ ואולי גם מעשיו הראשונים לא היו בעצם רעים כל כך, אך אנשים שוגים במשפטם הכריעו אז את הכף לחובה, כמו שנעשה לו עתה לעיני.

להרשיע איש נקי הוא עון פלילי. ועל כן אקוה כי יואל אדני להשיב הדבר אל לבו, ולא יהיה נחפז לחייב את הזכאי. קנצי למלין, והלואי שלא אוכרח עוד לשוב ולדבר בענין הרע הזה.

ידידו וכו׳, קז״וו.

קמב.

מוסקוי, יום ג׳ ב׳ כסליו, תרמ״ו.

לידידי הנכבד הר״ר י. סטאראוואלסקי נ״י שלום!

אחרי אשר לא קבלתי עוד כל ידיעה מהועד המרכזי כי כבודו עשה דרכו, אחשוב למשפט כי בלי שפק עודנו יושב בביתו ועל כן הנני בא אליו להביע לו צערם על אדות הדבר הזה במכתבי, כי מי כמוני יודע עד כמה נחוצה

עתה מלאכותו לארץ הצבי ? ! הנה הימים האלה ימי העבודה והזריעה להקו־לוניסטים, ואם לא נזהר לעשות שם את כל הדברים הנחוצים, אוי תעבור עליהם עוד שנה אחת באפס מעשה, ועלינו להבין את הנזק אשר נגרם לנו ולהקולוניסטים בדבר הזה! ועל כן טוב מאד כי כבודו לא יוסיף עוד לדחות את נסיעתו מיום אל יום כאשר עד עתה, וימהר לעשות דרכו בהקדם האפשרי, לבל תאבד להקולוניסטים שנה תמימה חנם אחרי ענותם זה כמה, כי האבדה הזאת אינה חוזרת ותרב מכשול ומפח נפש וגם נזק גדול בכסף לכלנו. אקוה כי גם כבודו אשר יבין כמוני נחיצות מלאכותו לא יוסיף עוד שבת בביתו וימהר לנסוע לדרכו, דרך הקודש לטובת אחינו המחכים לו, ולטובת כל הרעיון אשר בו נדגול.

והנה לפני עשותו דרכו אודיעהו כי גמרתי בדעתי להרחיב אפני מלאכותו של כבודו מאשר בראשונה, ועתה השמעתי את עצתי זאת להד"ר פינסקער אשר אקוה כי יופיע עליה, וזאת היא תמציתה: ה' מויאל ישאר ראש האדמיניסטרציא כאשר יעדתי, אבל כבודו יהיה משנהו, היינו שכל הכסף הנחוץ לתמיכת שלשת הקולוניות יצא מתחת ידו של כבודו שיקבלו מיד הגזבר ה' מויאל נגד כתבי קבלה שיושיט לו כבודו, והעיקר אשר הקוריספנדנציה עם חובבי ציון עם חשבונות הכספים שבם יתָמכו הקולוניסטים ינהל כבודו ברשות עצמו, ועליו לשלוח בכל עת החשבונות עם הקוויטנציות של הקולוניסטים אל הועד המרכזי, ורק ה' מויאל יהיה לו לרואה חשבון באופן שכבודו יהיה מחויב להמציא לו חשבון ברור בכל עת אשר ידרשהו ה' מויאל מידו.

והנה אחרי כל אלה עלי להעירו עוד על דבר אחד העומד ברומו של המעשה הזה. הנה האיש ה' רוקח הנהו לפי ראות עיני איש מבין דבר לאשורו ומסור בכל לבו ונפשו להרעיון ומבלעדי זאת עינים פקוחות בראשו לראות נכחה ושבט סופר מהיר בימינו בשפת עבר וגם מעט בשפת ערב ועוד יבין גם לשון תוגרמה ויודע קרֹא בה, ואיש כזה נחוץ למעשינו מאד. ועל כן טוב כי כבודו יותירהו לו בתור מזכיר וכותב מכתבים ומשתתף בכל הענינים הנחוצים, כי מזה תצא טובה למטרתנו. אבל ידעתי גם ידעתי כי ישנם אחדים המערערים עליו ובראשם ה' ל., והנה אנכי יודע כי יש בדבר גם שנאה פרטית המקלקלת על הרוב את השורה, ועל כן אעירהו לבל ישים לב לדבריהם טרם יבחן כבודו דרכו ויכיר כי אמנם כדבריהם כן הוא. להיות ערב בעד כל אשר יספרו עליו על דבר עונות ראשונים לא אוכל, באשר אנכי לא אדע את ה' רוקח המסֻכן בלתי אם את המתֻקן. בכל משך היותי עמו בדרך לא מצאתי בו כל עון אשר חטא, ולכן על כבודו לשפוט רק למראה עיניו ולא למשמע אזניו, ובשבתו עמו במחיצה אחת, אז אקוה כי ידע כבודו לשפוט מישרים ולא יטה דין האיש ההוא טרם יָבחן לדעת מה טיבו ותכונתו. הנה שונאיו כתבו עליו מררות במכתבם אלי ויתלו בו בוקי סריקי מבלי הראות כל אות ומופת לדבריהם

ואלה אשר הראו — הם אותות בדים, ואנכי בראותי זאת כתבתי להד"ר פינסקער ובארתי לפניו כי משגה הוא אתם, ואחרי מכתבי זה אקוה כי ישנו רבים משונאיו את דעתם על אדותיו ולא יוסיפו עוד לחתור חתירות להפילו במהמהרות. ועל כן טוב מאד לפי דעתי שכבודו ישימהו לו למזכיר ולא ירחיקהו בלתי אם כשיהיה ראוי לידי כך מתוך מעשיו. ובהיות כבודו באודיסה אעירהו שיבקש מאת הד"ר פינסקער להראות לכבודו את מכתבי ששלחתי לו על ארות ה' רוקח, ואז יראה כי רוב הפשעים שטפלו עליו, מהבל המה יחד. וגם זולת זאת, כשה' רוקח עוסק זה כחצי שנה בכל הענינים הפנימים במטרתנו ויודע את כל האנשים אשר דבר לנו עמהם ומתהלך כבקי ורגיל בכל עסקי הכלל, הנה יצא לנו ולמטרתנו הפסד מרובה כשנרחיקהו ממשמרתו מבלי כל סבה וטעם מספיק להמעשה הזה. וכבר נסינו לדעת כי גם בנגענו באיש לרעה על היע מעלליו יהפך לאויב לחובבי ציון, ויתאמץ לעקור נטוע אם גם לבו יודע כי כגמול ידיו נעשה לו, ומה גם כאשר נדיח איש נקי ממשמרתו חנם!... כי על כן אעירהו שירד לתוך עומקו של הענין הזה ואל יעשה דבר טרם יהיה במקום המעשה בעצמו, ואז נראה איך יפול דבר!

והנני וכו', קז"וו.

קמג.

להד"ר ל. פינסקער נ"י.

אדוני היקר והנכבד!

אחרי שבקרב הימים יסע ה' סטאראוואלסקי לארה"ק, אחשוב לי לחובה לשיח עם כבודו על ארות ה' מויאל. והנה עלי להגיד לו, אף שהרביתי בשבחו של האדון הזה ותארתיו בתור האדם המעלה, בכל זאת לא שכחתי מעודי עצת חז"ל: „כבדהו וחשדהו!", כונתי בזה להגיד, כי אף על פי שהכרתי את ה' מויאל לאיש ישר ונכבד, בכל זאת אין לבטוח בו בטחון גמור בכל הענינים; עלינו לזכור כי „ספרדי" הוא, וכבד לנו לבוא עד תכונתו.

יודע אני היטב כי עשיתי צעד מסוכן בהפקידי את ההנהגה הראשית בידי ה' מויאל ואת פי הועד לא שאלתי. אבל אנכי הוכרחתי לזה מפני הסבות שאבאר: א) לא נמצא לי שום אדם אחר, שאוכל להפקיד בידו את ההנהגה הראשית, ולולא נמצא לי ה' מויאל, אזי לא יכולתי לעזוב את יפו ולהשאיר הכל תלוי על בלימה. ב) הגיעני מכתב מהרה"ג מהרש"מ ומה' שפ"ר מווארשא כי ה' סטאראוואלסקי לא ישים לדרך פעמיו עד חדש אלול, וכאשר ידעתי היטב כי ה' ערלאנגער מצא את ה' מויאל נאמן לפניו להפקיד בידו את הכסף הדרוש לכלכלת שתי הקולוניות „ראשון לציון" ו„עקרון", חשבתי לנכון כי אין סכנה

בדבר אם אפקיד בידו גם את כספנו לערך חדש אחד עד בוא ה' סט' שמה.

ועתה אחרי שה' סטאראוואלסקי הנהו נוסע ליפו, עלינו להתיעץ בעת ביד מי נמסור הנהגת החשבונות וכתיבת המכתבים להועד המרכזי. מובן מאליו כי בפועל יהיה מנהיג החשבונות וכותב המכתבים גם ראש ההנהגה הראשית שמה. מצדי מסופק אני מאד אם יש לנו גם עתה להשאיר הכל ביד ה' מויאל.

ראשית כל מפני הטעם שאמרתי: כי ספרדי הוא, ולא מן המדה היא שיהיה איש ספרדי עומד בראש כל הענינים השייכים לחובבי ציון אשר ברוסיה. שנית מטעם הדבר שהזכרתי במכתבי הקודם, כי הוא אוהבו וידידו של הדיריקטור הירש, אשר דבריו נשמעים מאד לחברת כל ישראל חברים, ויש לחשוש פן יהיה האיש הזה לשטן לנו בעת תמצא ידנו ליסד קולוניה חדשה. מלבד זה לא טוב הדבר להיות כל ענינינו מסורים ביד איש אשר לא נוכל לבחון ולבקר מעלליו כראוי. כי אם יהיה ה' סטאראוואלסקי סר למשמעתו הלא לא יוכל עוד להתנשא עליו ולהיות לעומד על גביו לחקור משפטו והליכותיו. ובלי בקרת מדויקה אין לנו לסמוך על שום איש בכסף הקדשים, ואפילו אם הוא עשיר גדול ומוחזק לאיש נאמן כה' מויאל.

על כן זאת העצה היעוצה ממני: להשאיר ההנהגה הראשית ביד ה' מויאל, היינו שיהיה הוא לנו לגזבר ונאמן על המעות ויועץ ראשי ומבקר מעשי ה' סט., וה' סט. יהיה מנהיג החשבונות ומנהל הקוריספונדנציה עם הועד המרכזי. ולמען ידע ה' מויאל כי הפקיד הועד את ה' סט. על משמרתו זו, תהיה התעודה הנתונה מאת הועד לה' סט' כתובה בכתב רש"י, ובה יהיה כתוב בפירוש כי נתמנה לעוזר להמנהיג הראשי בכל שלש הקולוניות, וה' מויאל דרוש לתת על ידו תמיד את הסכומים הנחוצים לכלכלת הקולוניות ההן, ולקחת ממנו שטרי קבלה על הסכומים שיתן לו, וגם לבחון ולבדוק בכל עת את מעשי ה' סט. ולדרוש ממנו חשבון פרטי על כל הכסף אשר יוציא, וה' סט. מחויב לתת לפני ה' מויאל דין וחשבון על כל מעשיו.

באופן כזה יהיה כבוד ה' מויאל במקומו מונח, כי ישאר על כנו כבתחלה גם יהיה נאמן על המעות ויועץ ראשי ומבקר לה' סט., בעוד אשר בפועל יהיה ה' סט. העוסק העיקרי בהמושבות ובהחשבונות ובהמו"מ בכתובים עם הועד המרכזי. לפי דעתי נחוץ לעשות כן, אף על פי שיכול להיות כי הדבר לא יהיה לרצון לה' מויאל ויהיה סבה לו להתפטר ממשמרתו, בעוד שפעולותיו ועצותיו נחוצות לנו במאד מאד. אולם מובטחני בתבונתו האמתית של ה' מויאל, כי לא יעזוב בשביל זה את משמרת כבודו. מובן מאליו כי התעודה שתנתן על יד ה' סט. צריכה להיות כתובה בסגנון כזה שלא יכיר ה' מויאל שום סימן וצל ספק מצדנו בו ובמעשיו.

ועתה הנני לבקש מכבודו להודיעני אם שלח ה׳ מויאל חשבון מן העת אשר עזבתי את יפו ועד הנה. לפי דעתי צריך הוא לתת חשבון מסך 32,800 פראַנק שהשארתי בידו, היינו: 30,000 פר. אשר קבל על פי פקודתי מאת ה׳ ערלאנגער, 130 נפליון הוא 2600 פר׳ אשר השאיר ה׳ פינס בידי ה׳ ווארמזער, ועוד 200 פר׳ שהיה לו לקבל מאת ה׳ האַדאראַווו — בס״ה 32,800 פראַנק, ובצרוף 12,000 פר׳ שנשלחו לו זה מקרוב ע״י ה׳ ערלאנגער מחו״צ בווארשא, יהיה לו לתת חשבון מהכספים שהגיעו לידו על סך 44,800 פראַנק.

במכתבי הקודם שלחתי להודיעו, כי כל השוברות שקבלתי מאת אנשי „פתח תקוה״ השארתי בידי ה׳ מויאל, יען כי השוברות קבלתי מהם על כל סך הכסף שנועד לתת להם, בעוד שהכסף לא נתתי להם בפעם אחת כי אם מעט מעט, ועוד נחוץ למלא הסך הראוי להנתן להם כפי השוברות שקבלתי מהם לכתחלה, ועל כן השארתי את השוברות בידי ה׳ מויאל לדעת על ידם חשבון הסך שהיה להם עוד לקבל. ואחרי שיסלק ה׳ מויאל את הכל ישלח את השוברות להועד המרכזי. ואם לא שלח ה׳ מויאל את החשבון מהסך הנ״ל ואת השוברות שהיה לו גם כן לשלוח להועד המרכזי — אזי לא נוכל להללהו על מעשהו זה. אנכי נתתי לו את מכתב כבודו שבו בקש, כי יהיו החשבונות נעשים ונשלחים להועד מדי חדש בחדשו, וכן הרביתי גם אני לבקשהו במכתבי, ואם לא עשה זאת — אתמה עליו מאד... לפי דעתי מוטל על כבודו לדרוש ממנו חשבון על כל אשר פעל ועשה במשך הזמן הנ״ל, ולבל יחר לו על זה יוכל אדוני לכתוב אליו, כי על כבודו לתת דין וחשבון לפני בעלי האספה שתהיה בחדש השון, ועל כן ההכרח לבקש ממנו חשבון ברור להכינו למועד ההוא.

אדוני כתב אלי במכתבו מה שהודיעהו ה׳ מויאל, כי אנשי הצבא שנשלחו מאת מושל המחוז עזה סתמו את הבור אשר חפרו הקולוניסטים למעמד סוסיהם. המעשה הזה דיהו להביא פחד בלבנו. הן כל עמלנו ליסוד הקולוניה בגדרה ישא רוח. היש עוד תקוה להקולוניסטים לעבוד אדמת „גדרה״, באין להם מקום לשבתם ובאין לאל ידם אף לנגוע בעפר האדמה להכין מעמד לסוסיהם? ואולי טוב להואש כלה מגדרה ולהעביר את הקולוניסטים לפתח תקוה ולהעביר שמה גם את העצים המוכנים לבנין חמשה בתים למושב להם, ואדמה לעבודה ימצאו שם דים. — ובנוגע למה שהודיע ה׳ מויאל כי הקונסול הצרפתי הבטיח להיות להם להועיל, עלי להשיב דבר ברור כי הקונסולים היושבים ביפו אין ידם תקיפה כלל, ובפרט הקונסול הצרפתי אשר יש לו משפט עם הממשלה, והבטחתו אינה שוה כלום.

והנני ידידו כו׳, קז״וו.

קמד.

מוסקוי, יום ד׳ ג׳ כסליו, תרמ״ו לפ״ק.

לה׳ לעוואנטין במוהילוב.

אחרי התודה והברכה על אשר כבדני בספרו „לארץ אבותינו״, יקבל ברצון הרצוף בזה לטובת בני „ראשון לציון״. ויסלח לי כי לא עניתיו עד היום, כי בשובי ממלאכותי טרוד הייתי מאד, ועתה כאשר הונח לי אודיעהו כי הצעתו ישרה בעיני, ומטעם זה כתבתי אל הועד המרכזי, והצעתי שגם כבודו יהיה קרוא אל האספה הכללית שתהיה בקרוב ואז יציע כבודו לפני חברי האספה את הצעתו, ושקלו וטרו בה, ונראה איך יפול דבר.

והנני ידידו מוקירו ומכבדו, קז״וו.

קמה.

מוסקוי, יום ו׳ ה׳ כסליו, תרמ״ו.

לה׳ שפ״ר בווארשא.

ידיד יקר! בתשובה על מכתבך מן כ״ח תשרי הנני להודיעך:

א) על דבר הצעת ה׳ מאיראוויץ, כבר נדברנו בהראותי עמך בווארשא, ואז אמרתי לך כי ההצעה ההיא אמנם טובה היא אם רק נמצא מקום טוב לכונן בו מושבות, כי אם לא יהיה הרשיון לבנות בתים כמו ב„גדרה״ הלא יהיה כל עמלנו לריק. אבל זאת עלי לשנות עוד הפעם, כי להצעה ההיא נוכל לקבל רק אנשים עשירים החפצים בישוב הארץ אשר יוכלו כאו״א להשקיע עד סך 2000 רו״ב למשך חמש שנים במסחר הזה ולא יבאו לידי לחץ בכסף על ידו. למשל אנכי הנני חפץ לקחת שני חלקים, ואם יקח גם ה׳ גרינבערג והד״ר פינסקער והאחים ראבינאוויץ כל אחד שני חלקים, ושליט מריגא וכאלה — לא רב האסון אם יהיה לנו להכות חמש שנים, אבל היוכל לעשות כזאת איש בינוני אשר כל עשרו יעלה לשלשת אלפים רו״כ, ולחכות עוד חמש שנים טרם יראה פרי ברכה? וגם מבלעדי זאת הן לא נוכל לדעת מראש אם המסחר הזה ישא פרי ברכה, כי הרבה מכשולים צפונים בחיק העתיד — ומה יעשו אנשים בינונים, אם אחרי כבלם מחסור משך חמש שנים רצופות עוד לא יראו פרי ברכה מכל הונם שהשקיעו במסחר ההוא? וכאשר אבין ממכתבך הנה חפצים להשתתף במעשה הזה רק אנשים בינונים, ועל כן אומר לך כי חלילה לנו מקבלם...

ב) בלעדי זאת הלא ההצעה רק הצעה היא לעת עתה, הצריכה עיון וישוב הדעת, ועל כן אין לנו לשאת ולתת בה עד אשר תהיה האספה הכללית, ואז נתישב כלנו בדעת צלולה וברורה על אדות כל הענין מהחל ועד כלה, ואז נדע את מי להעמיד בראש המעשה הזה, ובמי נבחר, ומה נעשה. וזאת תשובה על ד׳ שאלותיך על אדות ההצעה ההיא, כי אין מקשין על מעשה שלא נוכל להוציאו אל הפועל טרם חקרנוהו מה הוא. ועתה כאשר יסע ה׳ סטאראָוואלסקי לארץ הקדש, אז יָודע לנו על ידו אם יש רגלים להשערה ההיא, כי עובד אדמה הוא וידע ליעץ בזה עצה טובה ונכחה. ומזה תבין עוד אם יש נחיצות בטלגרמות לקנות את הקרקע להחברה הראשונה.

ג) בדבר אשר תאמר כי אם תצליח ההתחלה נוכל לכונן כמה וכמה קבוצים, אומר לך כי משגה הוא אתך. אנכי בתור סוהר אומר לך כי חלילה לנו להתחיל בתפישת מרובה, כי די לנו לעת עתה בקבוץ אחד. ורק אז לאחר חמש שנים כאשר נראה כי העסק ישא פרי ברכה, והמשפחות אשר תתישבנה שם יוכלו לכלכל את עצמן מהשלשים דונם כרמים — רק אז נוכל להרחיב את העסק הזה ולקבל כמה וכמה קבוצים כהצעתך.

ד) הצעת ז—ן נחוצה גם כן להניחה עד האספה הכללית, ובאמרך כי הוא עושה בזה עסק טוב לעצמו, אומר לך כי אם לא יהיו מכשולים אחרים בדבר הזה טובה ההצעה מאד. כי הוא השב לכל משפחה 155 דונם, הלא נמצא סך 35 יותר ממספר הרגיל וכי נצרף השתי מאות פראַנק על נטיעות, יעלה עד סך 900 פראַנק וגם אלף וחמש מאות פראַנק עד שלשת אלפים רו״ב המה 2400 פראַנק. ועליך לדעת כי אם נגמר באספתנו ליסד קולוניה חדשה שבה יקחו חלקים רק אלה שנמצא בידם לפחות סך 3000 רו״ב, לא נוכל לעשות אחרת מכפי הצעת ה׳ ז., אם על ידו, או ע״י אחר, ואם גם ירויח בזה, אין כל חטא בו, כי מי זה יעשה הכל לשם שמים? ולנו כדאי הדבר על כל האופנים, כי אז הלא יהיה לנו מקום מושב באין מפריע.

ה) בדבר שאלתך אל מי לכתוב המכתבים האופיציאלים? אענך כי תוכלו לשלוח את המכתבים על שם פ... מפני דרכי שלום, כי בכל שבוע ושבוע יקראו לפני באספה אשר בביתי, ועל כן אחת היא מי ומי יקבלם — רק את המכתבים הפרטים שלחו אלי כלפנים.

מה׳ לעוואנטין קבלתי הצעה לתקנות בית מסחר, ואנכי אמצא את הדבר לנכון לעיין בו, ועל כן טוב יַעשה שיקָרא גם לה׳ לעוואנטין ממאהליב על נהר דניעפר אל האספה הכללית להציע שם מועצותיו, אולי תצא מהן תועלת להרעיון, ואבקשך לכתוב על אדות הדבר הזה להדו״ר פינסקער.

למחר אשלח לך העתקה מהמכתב אשר אני שולח להדו״ר פינסקער על אדות סטאראוואלסקי ומויאל.

הנני וכו׳, קז״וו.

קמו.

מוסקוי, יום א׳ ז׳ כסליו, תרמ״ו לפ״ק.

להרה״ג מ׳ יהושע צייטלין בדרעזדין.

אברכהו בברכת מז״ט על החפשה אשר נתנה לו מאת ממשלתנו לחסות בצל ממשלה אשר יבחר, וכמיהו אומר: טבא הוא וטבא להוי!

ידיד יקר! אקוה כי כבודו לא יסרב מבוא אל האספה הכללית אשר תהיה לחובבי ציון שנית. באיזה עיר תהיה עוד לא ידעתי, אבל אקוה כי בקרוב ייעדו לה מקום.

ממני ידידו דו״ש וכו׳, קז״וו.

קמז.

מוסקוי, בע״ה יום א׳ ה׳ טבת, תרמ״ו לפ״ק.

להד״ר ל. פינסקער נ״י.

אדוני היקר והנכבד! במכתבי אשר שלחתי לכבודו בראשית החורף, הרשיתי לעצמי לחוות דעי בנוגע לה׳ מויאל וה׳ סטאראוואלסקי, ובזה היתה כונתי להסיר המכשול הטמון לרגלי העסק בקופת הצבור בכלל ובענין הסמוי מן העין מפני מרחק המקום בפרט — זו הרעה, אשר סכנתה הגדולה נגלתה לנגד עיני בהיותי בארץ הקדושה במקום המעשה. ובטוח הייתי כי כבודו ישים לב לדברי בענין הגדול והקדוש שלפנינו, שכל רפיון ידים יכול לגרום לו הפסד מרובה וקלקול שכבד יהיה לתקנו עוד.

לדאבון לבי הגיעו אלי איזה ידיעות המטילות חשד על האנשים אשר עליהם נסמכנו, בהפקידנו בידיהם הנהגת הענין. ובדאגתי פן ח״ו יְבֻלע לכל הענין עַל ידם, הנני אָנוס להעיר את כבודו עוד הפעם ולהזכירהו את דברי הקודמים, כי טובת הענין וקיומו דורשים זאת ואין אנו בני חורין להבטל ממנו.

והנני להסביר לכבודו בקצרה את הדבר שעל ידו אבדה אמונתי באנשים שבידיהם מסרנו את הנהגת המושבות בארץ הקודש.

ידידנו ה׳ שפ״ר הודיע אותי במכתבו מווארשא, כי ה׳ מויאל שלח לכבודו תלגרמה, כי נחוץ לו הסך 250 לירא בעסק הידוע של אנשי מעזעריטש בקנית האדמה מאת יעקב חי. הדבר הזה הרגיזני מאד, כי הלא כבר נוכחנו לדעת

תרמית האיש הנוכל הזה עד כי איננו שוה בעינינו לאבדן דברים ומכל שכן לאבדן כסף בסך רב כזה בעון בצעו! וגם על זה נחוץ לשית לב: כי כל המשא והטורח והריב הזה הוא בשביל ששה קולוניסטים שרובם בעלי מלאכה היכולים להשתכר לחם חקם במעשה ידיהם ואין הנחיצות גדולה כל כך שנמהר ונתרפס ברצי כסף לפני האיש יעקב חי הרודף בצע מעשקות, למען החיש ישועה לאנשים ההם. ומאד אתפלא על ה׳ מויאל שפתאם התעורר אל החפץ לעשות רצון האיש הזה, בעוד שיודע הוא היטב את תכונתו הרעה, וכמה פעמים נדברנו יחדו על אדותיו — כי שם לו את העניים קוני אדמתו לפרות חולבות ויעקבם זה פעמים אחדות למען הבצע. וביותר אשתומם על ה׳ מויאל, אשר בקראו את שטרי המכירה ההיא, הכתובים עברית, כנהוג, הגיד לי בפיהו, כי הכל נעשה כחוק וכמשפט ואין מצדנו להוסיף עוד להמוכר אף פרוטה אחת. ולמה זה שנה עתה את דעתו, וימצא נחוץ לעשות חפץ איש החמס ולהוסיף לו סך גדול כזה?

ה׳ מ. טועה מאד בחשבו כי קופת חובבי ציון היא תהום רבה ואין קצה לאוצרותיה, ועל כן ירשה לו הוצאות יתרות על חשבונה, כמשלוח תלגרמות על כל דבר קטן, שאינו שוה אף בהוצאת הפורטו במכתב פשוט. מעשים כאלה יעוררו בי תמהון גם ישליכו עליו צל חשד, ומי יתן ומגורתי לא תבוא!

בנוגע לה׳ מויאל בעצמו כבר גליתי את אזן אדוני, כי בחרתי בו לתת המשרה על שכמו מפני טעם פשוט: כי לא מצאתי לנו איש אחר בלעדיהו, גם לא היה מקום לחשדהו אחרי רואי כי רבה אמונת אחרים בו. ונוסף על זה חשבתי למשפט, כי בהיות לסגן לו איש אמונים כה׳ סטאראוואלסקי, כעדותו של הרה״ג מהרש״מ, נהיה בטוחים מכל דאגה ושאננים מפחד רעה. ומי יכול לחזות מראש כי אין מבטח בה׳ סט., אחרי שחזר מדעתו ואיננו חפץ עוד לבוא על משמרתו!

עתה נחוץ לנו מאד לבקש ולמצוא סגן אחר, אשר ימלא מקומו של ה׳ סט., איש אשר נוכל לשים מבטחנו בו על נכון — כי יהיה לבו כלבבנו וידו כידנו ממש. וכל זמן שלא יהיה לנו סגן כזה שמה, נחוץ לנו להזהר מאד בעניני ממון ביחוסנו לה׳ מ., ולשלוח לו כסף רק בדברים היותר נחוצים והיותר גלוים וידועים לנו.

אחת שאלתי מאת אדוני אותה אבקש למען היושר ולמען הרעיון הקדוש שהוא כל משא נפשנו ולמענו הקדשנו כחנו ועמלנו להלחם עם כל המעצורים והמכשולים אשר על דרכנו מאז ועד הנה: לשים גבול למעללי ה׳ מויאל, לבל יהיה נחפז בהוצאת כסף הצדקה על דעת עצמו, אך יזהר להוציאהו רק על הכרחיות אמתיות. ואם לא נתן כבודו עדיין הסכמתו להוצאת המאתים וחמשים לירא — טוב שלא להסכים כלל (דעתי זו גליתי לכבודו גם בתלגרמה ביום ו׳

העבר בזה"ל: „אבקשהו למנוע הסכמתו בנתינת המעות ליעקב ד׳. הפרטים במכתבי הבא"). אך לכתוב בלשון הכמה ובזהירות דיפלומטית, לגלות לו כי קופתנו דלה ואי אפשר לעשות הוצאות גדולות על ענינים קטנים וכדומה.

אגב ארשה לי לשאול מכבודו עוד דבר אחד אשר חפץ אני מאד לדעתו (וכבר שאלתי על זה במכתבי הקודם ולא נעניתי); האם קבל כבודו מה׳ מ. חשבון פרטי מכל ההוצאות שנעשו שם על ידו? אחשב למותר לבאר לכבודו עד כמה נחוץ החשבון לנו. גם יואל נא להודיעני אם קבל כבודו משם את השוברות אשר השארתי ביד ה׳ מ., רק לסלק על פיהם את אשר היה מגיע עוד להקולוניסטים, כמו שבארתי במכתבי הקודם.

אקוה כי לא ימנע לעשות בקשתי ולא יאחר להשיב על דברי.

והנני ידידו וכו׳, קז"וו.

הנני קורא בשלום ידידי ה׳ לל"ב.

קמח.

מוסקוי, יום א׳ ה׳ טבת, תרמ"ו.

לה׳ שפ"ר בווארשא.

אגרתו קבלתי ואשר הודיעני על דבר הדרישת ה׳ מ. לשלוח 250 לירא בעד יעקב ד׳, בזה הרגיזני מאד והיטב חרה לי על ה׳ מ., והנה כתבתי על אדות זה באריכות לידידנו ד"ר פינסקער, ואת פתשגן דברי אליו ימצא רצוף פה במכתבי.

אגב אעירהו גם על זה: ה׳ מ. דורש 250 לירא, בעוד אשר על אדות המטבע הזה לא היו דברים מעולם, עם ה׳ פ... היה המדובר על נפוליונים, והנ"מ בזה הוא בשני רו"כ בין המטבע האחת להשנית, כי הלירא מחירה לפי הקורס הנוכחי 10 רו"כ, והנפוליון רק 8 רו"כ, מזה נראה כי לקחת מחובבי ציון סך 500 רו"כ עודף על המדובר נחשב בעיניהם כדבר קטן. בכלל תעורר חשד בלבי כל דרישת כסף על ידי תלגרמות, ועלינו להזהר מאד בזה.

ידידו וכו׳ קז"וו.

קמט.

בעו"ה. יום ג' ז' טבת, אלף ושמונה מאות ושבע עשרה לחרבן, התרמ"ו.

מכתב גלוי.

אחינו ורעינו „חובבי ציון" !

אם נתבונן אל פעולות אגודתנו הנכבדה, ונשים לב אל כל אשר עלתה בידה להוציא לאור בשנה העברה, מיום אספת פועלי הצדק בעיר קאַטאָוויץ עד עתה, הן עין בעין נחזה כי האלהים שלח לנו עזרו מקודש לעשות גדולות אשר לא עלו על לבות כל אחינו בני עמנו במקומותם למושבותם בגלותם בארצות לא להם מימי חרבן בית קדשם והפארתם עד הנה. כי מה המה כל החסדים והטובות אשר הרבו לפעול ואשר לא חדלו להרחיב ולהאדיר במשך שנים רבות, מול הצדקה הגדולה והנשאה אשר אין ערך לה, והמחשבה הרמה והנשגבה אשר לפני שמש ינון שמה לדור דורים ואשר הוציאו מלבם ישרים ותמימי לב בימינו — הלא היא לבנות את בית ישראל החרב והשומם זה אלף שנים פעמים ולכונן אוהל בל יצען ובל יסע יתדותיו לנצח, ובו ימצאו להם מנוח אלפי רצוצים, מעֻנים ונגשים מתגרת יד העוני והמצוקה... ובזאת יפדו ממות בימי רעב ומחסור ויוָשעו תשועת עולמים, הם ובניהם אחריהם וצאצאיהם אתם, אף יחדשו את פני הארץ הקדושה וערים נשמות יושיבו, גם יסירו חרפת העמים מעליהם ומעל כל אחיהם בתוך הגולה, האומרים להם כל היום, נרפים אתם נרפים, ורק כמשחרי לטרף תבקשו ותחקרו למצא לכם מחיה במסחר באונאה ותרמית, ולא תעצרו כח לחיות בעמלכם ויגיע כפיכם ולהוציא לכם לחם מן הארץ!

על כן כל איש תם וישר ודורש טוב לעמו לא יוכל להכחיד האמת תחת לשונו, כי חברתנו היקרה עשתה גדולות ושם עולם יהיה לה אשר לא יכרת — ואף אם ראשיתה עוד מצער ולא הגיעה עדנה אל תכלית רצונה הטוב, בכל זאת אל יפול לב הששים ועושים צדק עליהם וידיהם לא תרפינה, ותוחלתם בל תהי נכזבה, כי עוד ישגו ויעשו חיל בימים הבאים. כי דרך הענין הזה כדרך כל המפעלים הגדולים והנשגבים, אשר לא ביום אחד ולא ביומים יגיעו למחוז חפצם, ורק מעט מעט ירבו עצמה ויוסיפו אמץ, כעץ פרי אשר לא ביום נטעו ישגשג ויעלה למרום שיאו, כי אם לאט לאט ישרש בארץ גזעו, יציץ ופרח עד יבא יומו ובו יעשה פרי המשמח אלהים ואנשים וימלא פני תבל תנובה...

כאלה וכאלה ראו מראש מיסדי אגודתנו חכמי הלב, ויחזו מקדם אשר לא נעשו, ויבטחו באלהינו הנותן ליעף כח כי לא יסיר חסדו מאתנו וברית שלומו

לא תמוט; המה לא שגו בראה וידעו כי במסלה החדשה הזאת נמצא אבני נגף וצורי מכשול וחתחתים בה. אף גם זאת הבינו כי התמימים והישרים אשר ילכו בדרך הזאת יאזרו כח להסיר את כל המכשולים אשר ימצאו במעגל הצדק מתחת צעדיהם, ולא ישובו לאחור כי אם ילכו לפנים עד באם אל מקדשי אל ויבינו לאחריתם אשר תשגה מאד. אנשי אגודתנו המהללה בעת הזאת המה כחלוצים העוברים לפני הצבא, המפנים דרך לכל המחנה הגדול הנוסע אחריהם, ומחיר כל צעד וצעד אשר תצלח להם ללכת לפניהם הלאה — ישלמו במיטב אונם וכחם. ואם כה יעשו ולא ייעפו ולא ייגעו, אז יבטח לבם כי חפץ אלהים בידם יצליח והיושב בשמים יחיש עזרתה למו ויגיעו אל המקום, אשר אליו ישאו את נפשם!

לכל הדברים והאמת האלה אינם נחוצים לא נביאים ולא בני נביאים, כי כל איש נבון אשר עיניו בראשו יחזה העתידות הנכונות לבא ולבבו יבין כי אין דבר בארץ בלי כל מעצור ומונע. כן בכל דרך אשר ילך הגבר בימי חייו יפגוש מוקשים אשר יאחזו בעקביו, ויעצרו פעמיו, ולזאת נתן אלהים בלבבו עצה ותבונה להרחיקם מלפניו. גם היום במעשה הצדקה הגדולה אשר ירינו אבן פנתה וכלתה נפשנו לראות אותה בעצם תֻמה ועל יסוד נכון וחזק, נפגע מעצורים, אשר ישביתו כמעט רגע את מלאכתנו הקדושה, ואולם בישע אלהים המה יחד יברחו כצל ולא יעמדו.

ואחת מן הסבות המפריעות אותנו במעשנו היא, כי אף שידענו אל נכון רצון הממשלה הרוממה להרחיב את גבול החסד והאמת עם אחינו העניים והאביונים בארץ הקדושה, בכל זאת אין לנו לאסוף אספה גדולה ולקבץ אליה כל נבחרי אנשי שלומנו ולהתיעץ ולהמתיק סוד ולעשות משטר נכון בהענין הנכבד הזה, כמו שנעשה באספת קאטאוויץ (בחו״ל). בשורות טובות מגיעות אלינו, כי הממשלה נכונה לאשר ולקיים אגודתנו בתור חברת פועלי צדק, אשר כל ישעם וחפצם לצאת לישע אֻמללים ונדכאים. ובכל יגיענו בעבודת הצדקה לא יוכל איש למצוא לנו עון אשר חטא, כי גם אחינו הנוצרים הכינו מאז בארצנו חברות נותנות לחם לרעבים בפלשתינא — ואולם כל עוד לא יצא הרשיון לאור עולם כחק וכמשפט לא נוכל לקרֹא עצרה ולאסוף אספה רבה בחפצנו.

וכאשר האספה בקאַטאוויץ בשנה העברה הגבילה מועד מפעלותיה רק לשנה אחת וקץ המועד הזה היה בירח העבר, על כן עלינו לדאוג עתה לבל תתפרד החבילה, חלילה, ואנחנו מחויבים לאסוף אל ידינו את כל חוטי עבודת הצדקה הזאת, למען לא תרום עלינו יד שונאינו ולא תסע את יתד הארג עם המסכת. ואשר אמרנו „שונאינו", הכוונה לא אל האויבים מחוץ, כי אם אל האויבים מבית. הלא ידעתם, אחינו ורעינו, כי שונאים כאלה בתוכנו הם יושבים, והמה מחשבים להרע לנו, להרוס בזדון את כל אשר בזיעת אפינו

בנינו, ולעקור בחמה שפיכה את אשר בעמל רב נטענו — כי נמצאו אתנו מחרחרי ריב, ההולכים אחרי לבם ויפיחו מדנים לקרקר קיר בית ישראל.

ספרי הזכרון אשר יצאו זה לא כביר מאגודת חברתנו בווארשא, המכילים בקרבם חשבון מכל תכן הכסף הנקבץ עד הנה, ישימו מחסום לפי כל מוציא דבת אנשים ישרים רעה לפני כל אנשי שלומנו. כל סוחר ועושה מקנה וקנין, כל בונה בית ובכלל כל עושה דבר חדש, הלא ידע כי כל ההתחלות קשות וקשורות ביגיעת בשר ועמל רוח גם באבדן בכסף יותר מן הנחוץ, יען כי עניני הדבר החדש וכל פרטיו לא נודעו מראש אל נכון. וגם החכם לא יוכל להתהלל בחכמתו כי נגלה לו מצב הענין אשר בדעתו להוציא לאור עם כל הסבות הקטנות המכתירות ומקיפות אותו מסביב, למען ידע להזהר ויוכל להרחיק אותן ולא תלדנה לו אבוד בכסף וזמן, כי הכל תלוי במקרים וסבות שונות, הנחבאים בחיק העתיד הנסתר מעין כל אנוש. ורק אחרי אשר שם מוסדי הענין נטה עליו קו ואדנוו הטבעו, יתעורר ויעשה סדרים וירחיק הוצאות יתרות אשר חשב אותן לנחוצות ומועילות — ואז לא יתנהל עוד הדבר בכבדות כי אם יכונן על מכונו ויתהלך לאשורו בהשקט ובבטחה, לשמחת לב כל הרואה אותו והחפץ בו.

גם בדבר אשר הקמנו אותו לנו למטרה, והוא, ישוב ארץ ישראל, לא היה יכול איש לדעת ולחשוב את כל הנחוץ לעשות למענהו. לכן נמצאות בתוך החשבונות הוצאות הנראות עתה לנו למותר, כמו דמי תלגרמות ומכתבים רבים מאד, גם משלח צירים רבים לערים רבות ורחוקות אשר בעת נעשו ההוצאות האלה נחשבו לנחוצות. ומי ידע אולי אם קפצו מיסדי האגודה את ידם ולא הקריבו את ההוצאות הנראות כיתרות על מזבח הענין הנכבד, לא הגענו אל הזמן הזה ולא באנו אל גרם המעלות אשר עליו נצבים אנחנו כיום הזה. והאיש אשר נגעה יראת אלהים ואהבת עמו בלבבו לא יהרהר עתה אחרי מדות המנהלים והמאשרים, כי אין לדינים האלה אלא מה שעיניהם היו רואות.

אך עתה כאשר הוכן הסדר הישר, עתה הנה הגיעו הימים לשום לב להמעיט בהוצאות, וכסף תרומות הצדקה יערוף כמטר רק על ערבות ציון וירושלים, להפוך מדבר לגן רוה וציה לכרמל. ואז רוגנים ילמדו לקח ויבינו כי אין להם עוד סבה להוציא תלונה על האנשים אשר הקריבו עתותי חייהם לעבודת הצדקה ולהצלחת אחיהם בני עמם, להרים קרנם בכבוד ולעשות להם שם תפארת באשר לאל ידם.

אחינו ורעינו חובבי ציון! כל ישענו וכל חפצנו במכתב הגלוי הזה הוא להוכיח ולהודיע, כי קצרה ידנו בעת הזאת לאסוף אספה באיזה מקום, וכי עלינו לשבת יחיל ודומם עוד זמן קצר, למען נהיה נקיים ממהרסינו ומחריבינו אשר יוכלו להביא עלינו רעה. נחכה נא עוד מעט עד יצא משפטנו כצהרים, עד אשר תפרסם הממשלה את הרשיון שברצונה לתת לנו להחיש עזרתה לעניים מרודים ולפרס לרעבים להם.

והננו מחלים את פני כל אחינו הדוברים שלום אלינו לשקוט ולהביט במכונם, להניח עתה את הדבר כמו שהוא, ולבלתי דרוש מאתנו להתאסף שנית, כי אם ילכו לאור האספה, שהיתה בשנה העברה, אשר פרי חסדיה וטובותיה יאכלו עתה הרעבים ללחם בארצנו הקדושה, וחלילה לכם אחי לעמוד על דעתכם ולהקשות את ערפכם ולחפץ אספה אשר לא תוכל עתה להיות, כי בזאת תכאיבו באבנים את החלקה הטובה אשר חרשנו ועזקנו וסקלנו וזרענו בעמל רב, ותסבו עלינו רעה גדולה! חכו נא, אחינו, ואַל מעוזנו, אשר לא יסיר מאתנו חסדו ואמתו, לא יעזבנו ולא יטשנו, וכאשר החל להטיב עמנו בשנה העברה, כן יגמר בעדנו ברצונו הטוב ויתן בלב שרים ומלכות לעשות טובות עמנו, ואז נקרא מקרוב ומרחוק אל כל גומלי חסדים להתאסף מחדש ולהוציא לאור תקונים ישרים וחדשים כחפצכם. — והיום הזה החזיקו בכל ידיכם את הדבר בתבניתו ומראהו כאשר הוא, ואל תבקשו חדשות ונצורות לא ידעתם, וברכת האבדים אשר נטריפם לחם חקם תבוא עליכם, והיה זה שלום.

אחיכם דו"ש באהבה קלונימוס זאב וויסאצקי.

לידידי הנכבד ה' שאול פנחס ראבינאוויץ שלום!

תקבל רצוף בזה „מכתב גלוי", ועתה הואילו נא להעתיקהו ולשלחו בשמי לכל אנשי שלומנו. ואם דעתך שתהיה יותר תועלת אם אשלח להם מפה, אזי תשלחם אלי מעתקים ותצרף אליהם רשימה ברורה משמות כל האנשים שיש לשלחם אליהם. ומרוב טרדותי אקצר, ואמור שלום לידידינו כו'.

ידידו ק"ז הנ"ל.

קנ.

מוסקוי, יום ה' ט' טבת, תרמ"ו לפ"ק.

לה' אברהם מויאל ביפו.

הנה באני מכתב מה' פינסקער בזה"ל: „הנני מוצא לחוב להודיע לכבודו כי האדון מויאל הודיעני, כי כל הימים אשר לא נשלם בעד יסוד המעלה את הסך 250 לירא שקצב ה' פ. ליעקב חי ולהמושל, לא נוכל לבטוח בהקולוניה ההיא וגם לא נוכל לתמוך בידה, וגם הקולוניסטים בעצמם יגורשו בפקודת המושל, ועל כן בקש ממני להרשות לו את הסך הנ"ל, ולהודיעהו את החלטתי בדיפישה, כי כל שעה יקרה מאד בזה וכו'.

והנה על הדברים האלה ארהיב בנפשי עז להביע לו תמיהתי הגדולה אשר גזלה מנוחתי והשקט לא אוכל:

א) כי בהיות ה... בצפת וידרש בעד יעקב חי והמושל את הסך 250

נפוליון הסכמתי אני וה׳ רוקח על פי עצת כבודו לבלתי תת אף אגורה. באחת׳ אמר כבודו, כי הקנינים אשר ביד הקולוניסטים מיד ח״י נכתבו כהוגן לפי חקי הארץ, ואם יעתיקום לשפת תוגרמה ויגישום בפלילים לפני הגיניראל־קונסול בדמשק יאָלץ ה׳ חי לתת הקושאנעס בעל כרחו, וזאת שנית: כי ששת האנשים אשר הכסף הרב ההוא יחשב גם על כפר נפשם, כבר נכתבו זה כמה עם האזרחים החוסים בצל ממלכת תוגרמה, ואין ביד כל פחה וקיימקאם להזיזם ממקומם.

ב) כי גם כבודו הסכים עמנו, כי השחד הזה לא יעַוֵר כי אם גם יפקח עיני המשׁחדים לראות, כי חובבי ציון מושלים במכמני זהב, ותחת אשר עד כה נקנה לב פחה בקרב הגליל במאה גרוש, יחָשב סך מאה לירא בעיני צעירי הקיימקאמים לסך מצער שאדם דש בעקביו. ומלבד אשר ידָבק סך לא־קטן ביד חי, עוד יוסיף כל רייש גרגותא להצר ולהצק למען בא על שכרו מקֻפּת חובבי ציון, אשר ידמה כי עפרות זהב לה, בעת אשר נדע נגעי לבבנו כי דלה ועניה היא, וכי גם יעקב חי, במלאת שפקו, יבדה מלבו גם מוראים אחרים למלאות זהב חוריו.

והנה אחרי הדברים והאמת האלה, אתפלא מאד על הסתירה הגדולה במעשי כבודו. ואם נפשי יקרה בעיניו, יואל נא כבודו בטובו להודיעני את כל הנסבות להשנוי הגדול הזה אשר עלה במחשבתו של כבודו וגם בא לידי מעשה. ומדוע נשתנו הנפוליונים ללירות? כי השקט לא אוכל בזכרי, כי השנוי הזה הוציא סך גדול ועצום מקופת חובבי ציון הדלה, ומה גם כי ההוצאה הזאת היא ללא הועיל, ובידה עוד להזיק לכל הענין. כי משָנה זאת ומעלה, גמרו חובבי ציון בדעתם, כי בכסף הנקבץ יתמכו הקולוניסטים רק בסכומים קטנים, ורב הכסף יהיה לקנית קרקעות והכנת מושבות לעולים חדשים, וכאשר ידענו, הלא יתן הפחה מירושלים מוקש על כל מדרך כף רגלינו, ולא נותרה לנו בלתי אם ארץ הגליל, ואם נתרפס ברצי כסף במדה נפרזה כזאת לפני הקיימקאמים, הן לא יספיק כל כסף חובבי ציון לנתינת שחד בלבד! והנה אנכי אחכה לתשובת כבודו, ומי יתן וירגיעו דבריו רוחי הסוערת ולא אוסיף לדאבה עוד.

ידידו המחכה לתשובתו בעינים כלות, קז״ו.

קנא.

מוסקוי, יום ה׳ ט׳ טבת, תרמ״ו.

להד״ר ל. פינסקער נ״י.

אדוני הנכבד! התכבדתי לקבל יקרת מכתבו מיום ג׳ כ״א כסלו העבר, ובטוח אני כי התלגרמה והמכתב ששלחתי לכבודו ג״כ הגיעוהו אל נכון; מהם יראה אדוני כי אין דעתי נוחה מה׳ מ. ומעשהו מצד עצמו ועוד יותר מפחזותו בענין הזה, עד כי לא עצר כח סבלנות לדרוש את הכסף במכתב כי אם ע״י התלגרף דוקא. והנני להוסיף על דברי הקודמים, כי צר לי לראות איך נוהגים קלות ראש בכסף הקדשים, אף אשתומם מאד על התחבולות הנעשות להוציאהו מקופתנו הדלה.

הן בהיותי בארץ הקודש, היה כל המשא והמתן בענין קנית האדמה מאת יעקב חי קרוב לבוא לידי גמר. אז דרשו מאתנו להוסיף לו סך 250 נפוליון, ועתה הנה עלתה הדרישה עד 250 לירא תורקית, היינו סך 500 רו״כ יותר!

ומה כל החרדה הזאת? האם כה רבה הנחיצות בענין הזה עד כי יקרה לו כל שעה ושעה? כאשר אחזה לי אני אין האחריות גדולה כל כך, לא בעצם הקניה ולא במצב שש המשפחות הידועות, אחרי שבידנו יש שטרי המכירה הכתובים עברית כמשפט אחינו בארץ הזאת מאז ומעולם. הכתבים יוכלו בכל עת להיות מֻעתקים ללשון תוגרמית השלטת, ולהתקים על פי הממשלה בלי מעצור, ואז יקבלו הקונים שטר אדרכתא, לזכות בנכסיהם כדרך כל הארץ, אם יחפוץ בזה יעקב חי או לא. מלבד זה יש עוד עצה להכריח את המוכר לעשות כל הנחוץ לזכיות הקונים: להתאונן על מעשי תרמיתו לפני הגיניראל־קונסול הצרפתי היושב בדמשק, אשר יעקב חי סר למשמעתו, ודי רק לאימהו בו, כי ישוב מדרכו ויעשה את כל אשר נדרוש ממנו על פי היושר והצדק.

ובנוגע לשש המשפחות גם כן אין לנו לדאוג כל כך, כי הלא לכלם יש תעודות ואין להם לירא מפני כל שליט ומושל אשר בארץ פן יגרשום ממקומם, אחרי שנתיני תוגרמה המה, ומי יקשה אליהם וישלם?

הסבה העיקרית שהניאתני אז משמוע לעצת ה׳ פ... כי כן הזהירני ה׳ זבולן וגם ה׳ מויאל מלא אחריו: כי חלילה וחלילה לנו להיות פזרנים בדבר ולהראות צורת מטבע של זהב להקימקאמים (הם כמו שליטי המחוזות אצלנו), אשר הסכינו עד כה להסתפק בפרוטות, פן יודע הדבר להמושלים הגבוהים עליהם, ואז לא ישפוק להם כל הון, ומה נעשה לקופתנו הדלה ביום שידֻבר בה?

גם על זה נפקח נא עינינו: הן מהאדמה אשר בסביבות ירושלים לא יתן

לנו הפחה לקנות אף שעל אחד, ועינינו נשואות רק לארץ הגליל, ואם נעשה חפץ ה׳ מ., וחבלנו מעשי ידינו גם שם ואבדה לנו התקוה האחרונה לתקוע יתדנו בארץ הקודש!

מה שאני מתאמץ ככה לעמוד על דעתי הוא מפני שיודע אני נאמנה כי בזה תלוי גורל אחינו לימים יבואו — זאת נוכחתי לדעת על פי מראה עיני בהיותי שם. ובכלל עלי להזהיר ולחזור ולהזהיר לקמץ בהוצאות ככל האפשר, ואם לא — אז יש לדאוג מאד לאחרית פעלנו. נחוץ לעקור כל רע מעיקרו, ואם עוד לא עבר המועד, אזי מוטל עלינו חוב קדוש לעצור את ה׳ מ. מההוצאה היתרה שידרוש בעד יעקב חי, ולהזהירהו ממנה תיכף ע״י תלגרמה ולהודיעהו כי הטעם לזאת יבואר לו במכתב הבא.

לפי דעתי נחוץ לעזוב לפי שעה ענין „יסוד המעלה״ ולהמנע ממנוי מנהל מיוחד להקולוניה הזאת, ולא נבוא להוצאה יתרה בשלומי שכרו. עלינו לשית אל לב כי שש המשפחות ההן כבר זרעו שדותיהן גם יש להן די ספוקן לזמן ידוע, ולמה זה נבהל לעשות כה׳ מ. ונעמים עלינו ההוצאה היתרה הזאת?

בכלל מוצא אני כי נחוץ עתה יותר מבשנה העברה לבחור מקרב אחינו שנים אנשים נאמנים ולשלחם לארץ ישראל. ואם לעצתי תקשיבו, אזי עליהם יהיה לשבת בקונסטנטינופול כחדש ימים, להתיעץ שם עם האנשים הנאמנים בבריתנו, כאליהו—פחה, אשר הבטיח לי בפיהו, כי נכון הוא להיות לעזר לנו בכל אשר תמצא ידו.

ולזאת הנה נא הואלתי לשחר פני כבודו, ליעד ישיבה אחת באודיסה עיר מושבו, להתיעץ על צפונינו, הן במה שהצעתי אני, והן בפתרון יתר השאלות בענין שלפנינו.

והנני וכו׳, קז״וו.

קנב.

מוסקוי, יום א׳ י״ב טבת, תרמ״ו.

להר״ר מו״ל „המגיד״ ה׳ דוד גורדון נ״י שלום!

מכתבך היקר מן 1 טען דיצמ. במועדו קבלתי, וצר לי מאד כי לא אוכל שלוח לך מעט כסף לראשית השנה כחפצך, כי קוראי שפת עבר, על הרוב, לא ימהרו לתת כסף במוקדם, ואנכי תכנתי את רוחם ואדע כי אם ידרשו מהם דמי קדימה למכ״ע ימשכו ידם ממכתב עתי ההוא מכל וכל. כי על כן עצתי אמונה לך לבלתי דרוש מהחותמים את המחיר עד אשר יבאו אליהם כששה או שמונה עלים מהמגיד, כי אז יהיה לנו פתחון פה לדרוש את הכסף. אף זאת

אבקשך כי תרשה לי להפקיד מאסף על הכסף ההוא שיקבל עשרה פ״צ, כי קשה עלי מאד לאסוף בעצמי את הכסף.

מה׳ ערלאנגער לא קבלתי כל מכתב עד היום, תקבל רצוף בזה מחיר „המגיד״ לשנת 1866 למעני.

והנני ידידך כו׳, קז״וו.

קנג.

מוסקוי, יום א׳ י״ב טבת, תרמ״ו.

לכבוד האברך היקר והנכבד אוהב עמו וארצו,
כש״ת זלמן דוד לעוואנטין נ״י שלום!

מכתבו מן כ״ד חשון במועדו קבלתי, ואשמיעהו דעתי, כי לפי השקפתי בהיותי בארץ הקרושה יקחו חבל גדול בזה רבים מהפרנקים ומיושבי ירושלים העשירים. אך אחרי אשר אין הדבר (שטרי בית המסחר) יכול להעשות בארצנו, ע״כ אין רצוני להתערב בזה עד אשר יצא אל הפועל מארץ חוץ. וכאשר כתב כי ה׳ מויאל מסכים להצעתו — על כן עצתי אמונה לו, שיפנה מראש אל ה׳ מויאל, אל המקום העקרי אשר משם יובל הענין להוסד על יסודות חזקים, וממילא יבין כבודו כי כאשר יקום הדבר על סדרים טובים ונכונים, אקח בו חלק גם אני ועמדי רבים וכן שלמים.

ידידו וכו׳, קז״וו.

קנד.

מוסקוי, יום ה׳ ט״ז טבת, תרמ״ו.

לה׳ ארז המו״ל את „המליץ״!

שמועה מעציבה הביא לי אתמול בבקר התלגרף מיפו, כי נאסף אל עמיו האדון אברהם מויאל, אשר הפקדתיו לראש האדמיניסטרציה על שלש הקולוניות. והאדון הדיריקטור הירש קבל על עצמו למלאות פקודת המנוח במשמרתו עד אשר נמלא ידי אחר תחתיו. ובהודיעך בהמליץ דבר מותו, תודיע כי לע״ע לקח פקודתו הדיריקטור הירש ב„מקוה ישראל״ סמוך ליפו.

ה„מודעה רבה״ הרצופה בזה קבלתי מירושלים בבקשתם לשלוח למה״ע „המליץ״, ואבקשך להדפיס אותה.

ממני וכו׳, קז״וו.

קנה.

מוסקוי. יום ה' ט"ז טבת, תרמ"ו.

לה' אלעזר רוקח ביפו!

כרעם ממרום היתה לי בשורתך הנוראה ע"י התלגרף יום אתמול בבקר, על דבר מות האדון הרב ה' מויאל ז"ל. לבי התפוצץ בי עד שלא ארע מה אומַר ומה אדבר על האסון הנורא הזה אשר קרה את כל חובבי ציון, שעיניהם נשואות זה כמה אל האיש היקר הזה אשר ידע לכלכל דבריו במשפט. ולמַה אדאג ראשונה, אם למות האיש היקר הזה — או להריסה אשר תוכל לצאת ממותו לכל הענין אשר אנחנו עוסקים בו! האיש היקר הזה כבו' נתפרסם בכל מכתבי העתים למנהל לכל הקולוניות, ועתה בהודע דבר מותו תרפינה כל ידים וכל לבב חובבי ציון ימס ולא ימצאו אנשי חיל את ידיהם לשוב ולכונן את הסדרים שנית, ומי יורע עוד את הרעה הנשקפת לנו! רק זאת תנחמנו, בהודעתך, כי הואיל האדון הנכבד הדיריקטור הירש נ"י לקבל על עצמו למלאות פקודת המנוח ז"ל במשמרתו לפי שעה עד אשר נמלא ידו או ידי אחר תחתיו. והנה בדעתי כי לשוא אהגה נכאים, כי מתָנו זה לא יחיה עוד, לכן אעזבה שיחי על דבר מותו, כי אם אשוב לדבר עמך על אדות החיים אתנו היום, שאם לא נדאג למצבם עתה, כמתים יחָשבו גם המה. הנה ידעתי כי סבת התרשלות חובבי ציון בימים האחרונים האלה בנתינת כסף נדבותיהם, הוא באשר לא ראו עד היום כל חשבון מהמנוח ז"ל מהכסף אשר הֻפקד על ידו לתמוך בו את הקולו-ניסטים ולנהלם בכל דבר הדרוש למעבדם. מסך 75,534 פראַנק שנתן עד היום על יד האדון מויאל ז"ל, שעליהם היה לו להראות חשבון לחובבי ציון — סך שלשים אלף פראַנק עזבתי אני בידו, גם מאה ושלשים נפוליון שהם 2600 פראַנק קבל מה' ווארמזער, אשר הוכנו למען בני יסוד המעלה, גם 200 פראַנק עזבתי ביד ה' ווארראוו שימסור להאדון מויאל והוא בלי ספק קבלם, שנים עשר אלף פראַנק נשלחו לידו ע"י ה' ערלאנגער, וסך שלשים אלף פראַנק נשלח אליו בפעם האחרונה, גם סך שבע מאות ושלשים וארבעה פראַנק שלחתי לו אני אנ"וו, אשר נשאר בידי מכסף חובבי ציון, בסה"כ עולה החשבון לסך הנזכר.

והנה מהשלשים ושנים אלף ושמונה מאות פראַנק לקחתי מידו קודם נסיעתי 4199 פיאסטער, שהם 681 פראַנק, וגם 703 פר', כאשר נדפס החשבון שלי בהמגיד, ועליו היה להראות חשבון על כל הכסף שבא לידו ושהוציא עד היום. והנה לדאבון לבנו לא ראינו חשבון מיד המנוח ז"ל עד יום מותו, ואם הדבר הזה הזיק להענין בעודנו בחיים, על אחת כמה וכמה כי יחבל להענין הזה אחר מותו, וידי המתנדבים תרפינה מתת. ועל כן זאת היא עתה ראשית

חובת הארון הנכבד רב פעלים הדירקטור הירש נ"י, וחובתך אתה, לתקן את המעות ולשלוח לנו חשבון ברור מכל הכספים, אשר יצאו עד היום מתחת יד המנוח ז"ל לעניני הקולוניות וכמה נשאר בידו.

אדוני! אם יקר רעיון הישוב בעיניכם ואינכם חפצים בחרבנו — מהרו ושלחו חשבון ברור מכל ההוצאות עד היום הזה. ודעו כי אם תתרשלו בדבר הזה הנכם מאבדים את כל הרעיון, כי עליכם לדעת, כי גם בעת אשר הארון מויאל היה חי וכל חובבי ציון ידעוהו והכירוהו לאיש אמונים, רפו ידי המתנדבים מהושיט משען כסף לאוצר חובבי ציון, באשר לא ראו ולא ידעו מי יאכל ומי יחוש מכל הטוב ההוא. ואם לא יראו חשבון ברור בפרוטרוט גם עתה אחרי מותו — לא יתנו מן הוא והלאה אף אגורה אחת, ובנין ישראל יהרס עד היסוד! כי על כן אקוה שתכף בקבלכם את מכתבי זה תמהרו לכתוב בפרוטרוט חשבון ברור מכל הכסף אשר הוציא המנוח ז"ל עד היום, ומה נעשה בכסף ההוא, כמה עוד נשאר בידו, וכאלה — אז תחזקנה ידי העוסקים והמתנדבים גם יחד ונאזר כחנו להפקיד איש אחר תחת המנוח ז"ל והכל על מקומו יבא בשלום. הנך יודע, ידידי, כי עזבתי כתבי הקבלה של הקולוניסטים ביד המנוח ז"ל, באשר לא מצאה ידי לסלק להם את כל הכסף הרשום בהשוברות, אחרי שהם בידיהם חתמו שקבלו את כל הסך בעת אשר רבים מהם קבלו רק כמחצה, שליש או רביע, והמנוח ז"ל הבטיחני כי בעת אשר ימלא את החסרון לתשלום הכסף הנכתב בכתבי הקבלה, ישלח את השוברות להד"ר פינסקער, ועד היום לא נשלח להד"ר מיד המנוח ז"ל אף שובר אחד. לכן אבקשך שתכתוב את החשבון באר היטב, למען ידעו כל חובבי ציון, כמה נתתי אז להקולו־ניסטים, וכמה הוסיף להם ה' מויאל ז"ל, והחשבון יעשה בדיוק לבל יצאו חלילה פרצים ותתאימנה ההכנסות עם ההוצאות. והנה ספרי המנוח ז"ל בודאי פתוחים לפניכם, ואתה היה מהיר וחרוץ במלאכה הואת ושלחת את החשבון תיכף ומיד, לטובתך ולטובת כל הענין הקדוש אשר עינינו נשואות אליו זה כמה, וידעו כל חובבי ציון כי באמונה עשה המנוח ז"ל את מלאכתו מלאכת הקודש והוסיפו אמץ לעדר בלא לב ולב בהרעיון הקדוש והיתה לנו אחרית ותקוה. וה' הטוב יגמר בעדנו, והיה מעשה צדקותיו שלום!

אדוני! בכ"א חשון נִתַּן הרשיון להמנוח ז"ל מאת הד"ר פינסקער לתת את הסך 250 נפוליון על יד ה' י"ח (והנה אם לא נתן עוד הכסף עד היום עצתי אמונה לבלתי תת עד עת מצוא) ואם כבר נתן, עלינו לבקש עתה תחבולה שלא נפול שנית ביד ה' י"ח אשר עשה לו קופת חובבי ציון לפרה חולבת, ומי לידנו יתקע כי כבר מלאנו שפקו ולא יוסיף עוד לתת חתיתו על ששת המשפחות למען יבא שנית על שכרו? הנה בשנה העברה כאשר הלשינו את הקולוניסתים כי בני רוסיה המה ופקודה באה לגרשם הצליח בידם להמתיק את הדינים בסך 85 גרוש, ועתה הסירו את האף והחמה לפי מכתב הד"ר פינסקער

בעשרים לירא, והנה עינינו הרואות, כי יד ה׳ י״ח בכל זאת, כי מדוע לא יצאה פקודה כזאת גם על יושבי פתח תקוה וגדרה, באשר הם רוסים במקום שאין שם דריסת הרגל לה׳ י״ח, ובאופן כזה הלא אבד מנוס לנו מיד ה׳ י״ח עד עולם! כי בכל עת אשר יתאוה לבצע מעשקות יסית בנו קיימקאמים ועמם יחלק שלל יהודה. ומי זה יגביל הות נפשו לאמר עד פה תבקש ולא תוסיף? כי על כן אם לא נאבה לתת פטיש בידו לפוצץ בו את כל הענין, אשר כמה וכמה יגיעות השקענו בו עלינו לבקש עצה להנצל מכף האיש הזה, ואין טובה ממנה, לפי דעתי, כי אם לכתוב הקושאנות של ששת החלקים קרקע על שמות ששת הקולונוסתים, ויתר החלקים על שם הילדעסהיימער, ואז יכירם הקיימקאם לאזרחים גמורים ולא תהיה עוד תאנה להנ״ל להפיל עליהם בלהות עבור הבצע. ועל כן ההאמיץ אתה ה׳ רוקח והעירה את הארון הנכבד הדיריקטור הירש נ״י להוציא את הדבר הנכבד הזה אל הפועל והיתה לנו הרוחה מיד האיש הזה ולא נוסיף לדאבה עוד. אף עוד זאת, הנה אוצר חברתנו איננו במצב טוב כיום הזה, לכן לפי דעתי איננו נחוץ להחזיק מנהיג מיוחד לששת הקולוניסתים ביסוד המעלה, ולהרבות בהוצאה כזאת. כי כבר נודע לנו חסרונם ואת כל הדרוש להם למדי, ולמה לנו לשלם שכר גם להמנהיג לנהלם כילדים קטנים בעת אשר יוכלו למצוא נתיבתם גם בלעדיהו? והקותי חזקה כי תועצו יחד ותדעו מה לעשות גם בענין הזה כיד חכמתכם.

והנני וכו׳ קז״וו.

קנו.

מוסקוי, יום ו׳ י״ז טבת, תרמ״ו.

לה׳ שפ״ר בווארשא.

מכתביך קבלתי במועדם, ותקבל רצוף בזה המכתבים אשר שלחת אלי, גם העתקה ממכתבי אשר שלחתי יום אתמול לה׳ רוקח, ואם תרצה תשלח ההעתקה הזאת להד״ר פינסקער נ״י. ע״ד „הכנסת" מלאתי שאלתך כחפצך.

— —

באוצר חובבי ציון אצלנו נמצא כערך אלף רו״כ. בזה הרגע קבלתי מכתבך מן י״ב טבת. ולתשובה על דבריך, לולא דמיסתפינא להדאיב רוחך, הייתי אומר כי כל השאור שבעיסה הזאת הוא סבת החשד על הרוקח, ויש לי ידים מוכיחות על זה, אשר היטב חרה לי על דבריך ועל אשר לא האמנתם לי וחשדתם בכשרים. אני שולח לך אשר הוצאתי מהקאפיע־בוך שלי מכתבי מן

ט׳ טבת אשר כתבתי לרוקח, ומובטחני שלא תתן חס ושלום לאחר לקרא בו. ותשלח לי תיכף ומיד חזרה.

בזו הרגע קבלתי מכתב מה׳ יל״ג, וכו כתב כדברים האלה: „ומדי דברי בך אבקשך להטיב עמדי ולשלוח לי וויעדאמאסט ע״ד הקולוניות שכבר נתיסדו בארץ ישראל על פי הרוגמא הרצופה מעל״ד, כי הוא דבר הצריך לעניני, ואני חפצתי לבקש מאת ה׳ שפ״ר, לולא הקרה ה׳ אותך לפני כיום הזה. לפי שהידיעות האלה נחוצות להראות לעת מצוא לנפש אחת אשר אני חפץ להכניסה תחת כנפי השכינה, לכן תוכל להוסיף משלך ידיעות שלא שאלתי, כמו איזה דבר טוב, בית מלאכה או חרשת המעשה טוב וראוי לתקן במקום פלוני וביוצא בזה״. על כן אבקשך ידיד יקר שתרשום אתה על הגליון מה שידוע לך בענין זה על דבר שאלותיו אלה ואני אצרף מה שידוע לי.

ידידך וכו׳, קז״וו.

קנז.

מוסקוי, בע״ה יום א׳ כ״ו טבת, תרמ״ו לפ״ק.

להר״ר ליב קליוואנסקי בקאוונא.

מכתבו הנכבד מכ״א טבת באני, ותודה לו עליו, כי על ידו נודע לי דבר, אשר לא ידעתי עד היום, והוא, כי אגודתנו שלחה מכתב חוזר אל יתר החברות על דבר הענינים הנוגעים אל הישוב, או טוב מזה — להריסותו. ממילא יבין כבודו, כי לא שגה בראה והמכתב החוזר נשלח כהשערתו בלי ידיעתי. אבל הנני בא אליו במכתבי זה לנחמהו ולהפיס צערו, כי עוד לא רבה הרעה הצפונה במעשה הזה, כי חק עולם היא שבכל מפעל טוב נמצא תמיד קוץ מכאיב וסלון ממאיר, להכאיב את ידי מחזיקיו. ולפי דעתי לא ירעו ולא ישחיתו להמטרה אשר רבים שואפים אליה, כי אם עוד תחזקנה ידי חובביה ויוסיפו און ועצמה להשגיא פעלם ולהאדיר חפצם ביתר שאת. כי דרך בני אדם להוקיר את האור בעת אשר צללי חשך יאורו כחם לכסות עליו בצלמות, ולולא טעמנו מעולם את המר כי עתה לא הרגשנו את טעם המתוק. כי על כן אל תרפינה ידיו מעצתם, כי מהם יופיע אור על דרכנו ונדע לבחור בטוב ומאום ברע. אך לזאת ראוי לשום לב, על מות הנכבד היקר המנהל אברהם מויאל ז״ל, פן יפוצו הלילה מעט הצאן בהלקח מעליהם רועם ומנהלם. ולדעתי עלינו עתה לאזר כחנו להפקיד איש אחר תחתיו אשר ידע לכלכל דבר האדמיניסטרציה במשפט, ונתיז מאד להתאמין כי יסע ה׳ סטאראוואלסקי לארץ הצבי תיכף למלאות מקום הנפטר בחלק המעשיי, כי למלא מקום שליש ממונה על הכספים

נמצא את האדון הנכבד דיריקטור הירש „במקוה ישראל" או איש אחר. ואת האיש סטאראוואלסקי ההוא מצאתי מוכשר ומסוגל לדבר הזה, כי רבות נדברתי עמו בהיותי בווארשא, וראיתי בו את כל המעלות הדרושות לאיש הנחוץ לענינינו. ואם עד כה לא עלתה בידנו לשלחו אל המקום הנועד, הנה נעשה זאת עתה, כי מצב הענין דורש זאת מאתנו בחזקת היד, וחלילה לנו מהתרשלות בדבר הנכבד הזה, כי קיום כל הענין והצלחתו תלוי בו. ואם כזאת נעשה, אקוה לה' כי נעבור בשלום על כל המכשולים אשר ישימו מחרחרי ריב על דרכנו, ומהשבות בעצה תורינה אותנו להפר עצתם ולקלקל מחשבתם לתועלת הענין שאנחנו עסוקים בו בלא לב ולב, והיה מעשה צדקתנו שלום ושלות השקט.

והנה על דבר מלאכות חדשה, שנבחור שני אנשים מקרבנו לשלחם לארץ הצבי, ובדרך הלוכם יתמהמהו משך איזה זמן בקושטא, אולי תצלח בידם להמתיק את הדינים אצל הפחות על ידי אחינו. הוד פחה אליהו רופא השולטן נ"י וע"י הרב החכם־פחה נ"י — כבר כתבתי להד"ר פינסקער, ובלי שפק יראו חובבי ציון הישרים עד כמה נחוץ הענין הזה להוציאהו אל הפועל. אבל מלאכות ה' סטאראוואלסקי נחוצה בהוה מאד, ועלינו החובה לשום אליו לבנו ולעשות בזריזות לבלי נאחר המועד, כי דבר בעתו מה טוב.

והנני ידידו וכו'. קז"וו.

קנח.

מוסקוי, יום א' כ"ו טבת, שנת תרמ"ו לפ"ק.

להר"ר שפ"ר בווארשא.

ידיד יקר! חכיתי עד היום לקבל תשובה ממך על מכתבי ולא באתני. לכן לא אחכה עוד והנני כותב לך את הדברים, אשר לפי דעתי נחוצים הם. ע"ד המכתב החוזר אשר כתבתי לך, אשר כפי השערתי שלחו בני מוסקוי, לא ידעתי עד אשר קבלתי מכתב מהרב הנכבד ה' ליב קליוואַנסקי מקאוונא, המתמרמר מאד על הדבר הזה ושואל בתמהון, הגם ידי תכון עם הכותבים האלה? ובאמת לא יכולתי לדעת זאת, כי את האנשים ההולכים בעקבה לא התהלכתי מעולם. בהאספם אל ביתי, כאשר כתבתי לך, קראו לפני הנאספים את הצירקוליאר ההוא, ואנכי יעצתים לבלתי שלחו אל חובבי ציון בערי המדינה, ואחרי אשר קם על אדותיו שאון בבית, זה אומר בכה וזה בכה, באו לכלל דעה אחת לשמוע אל עצת הזקנים מהם, ופ... הבטיחני כי הצירקוליאר ההוא לא ישולח עוד. ולמן היום ההוא לא התאספו עוד בביתי, על פי פקודתי, ושלא בפני עשו מה שעשו ויפיצו את הצירקוליאר ההוא ברבים ואת פי לא שאלו.

והנה עתה בהקרא הצירקוליאר ההוא בכל האגדות של חובבי ציון, נחוץ מאד, לפי דעתי, לשלוח המכתב הגלוי שלי, בהשמיטך ממנו את הדברים, אשר, לפי דעתך, למותר הם, וראה כל הקהל כי לא הופעתי על עצתם. — עצתי אמונה, כאשר כתבתי לך במכתבי העבר וגם להד"ר פינסקער נ"י, שישתדל הועד המרכזי לשלוח את ה' סטאראוואלסקי תיכף ומיד לארץ הקדושה, למלאות את מקום המנוח ז"ל בחלק המעשי, ואיש להפקיד בידו את הכספים, הלא נמצא אחרי כן. ואתה הודיעני נא תשובתך על אדותיו, אם נכון הוא לעשות דרכו.

בדבר האספה העתידה לא ארע מלים אבחרה עמי. לדעתי טוב שתהיה בחוץ לארץ מפני כמה טעמים: ראשית היא בארצנו מן הנמנעות, לפי דעתי, כי חלילה לנו לעבור על חקי המדינה, ואף שדבר נכון וברור הוא כי אגודתנו היא לרצון לפני הממשלה ואין כל ספק כי תתן לנו הרשיון בעין יפה; בכ"ז כל זמן שהרשיון לא יצא לאור בדרך המלך אין לנו לעשות כזאת. שנית מפני בלבול דברים, כי איש איש ידבר ויצעק בפני עצמו, ובעת אשר יצאו קולות רבים בפעם אחת לא יצא מפי הנאספים דבר לאשורו, אם גם תרבינה כחול עצות. ואם גם לא תהיה הסבה השניה בהתאמצנו להביא סדרי חו"ל באספתנו, מי ומי יהיו ההולכים? אלה מאחינו היודעים כי אספה כזאת צריכה להרמנא דמלכותא הלא ייראו על נפשם לעשות דבר נגד חקי הממשלה. אם תהיה אספה כזאת בארצנו הנני מן הראשונים אשר בקהלה לא אֶחד, כי שומר נפשו ירחק ממנה, ובלי ספק ייראו גם אחרים ויעשו כמוני, ומה תהיינה התוצאות מאספה כזאת? הלא אך אבוד זמן וממון גם יחד! כי על כן לו לעצתי תשמעו דחו את האספה הזאת לזמן אחר, ולא רב חלילה האסון אם על פי אספת קאטאָוויץ ישק הענין עוד כחצי שנה עד עת מצֹא חפץ באספה חדשה כאשר יתפרסם רשיון הממשלה. ואין ספק אצלי כי האספה אשר תהיה בארצנו בסתר ולא בגלוי לא לבד שלא תחזק כי אם גם תהרוס את האחדות הכללית ולא יוסיפו אחריה לשלוח אף אגורה אל קופת ועד המרכזי, תחת אשר עד כה עוד תקשר האספה העברה, שהיתה בסדרים טובים ונכונים, את חוטי האחדות אחד באחד לבל יתפרדו. כי אלה החובבים ציון באמת ובלב שלם, הן לא ימצאו כל מגרעת במעשי ידינו עתה על פי הסדרים הישנים, ולא יחדלו משלוח את הכסף גם מן הוא והלאה להועד המרכזי, בדעתם כי הכסף הושלש על שם שלשה חברים נאמנים, והכסף ההוא לא יבא לתעודתו בלתי אם שיסכימו לזה כל החברים. ולאלה המבקשים תנואות ועלילות, הן קצרה ידינו מלהטותם לחפצנו.

והנני וכו', קז"וו.

קנט.

מוסקוי, יום ה׳ ר״ח שבט, תרמ״ו.

להד״ר ל. פינסקער נ״י.

אדון נכבד! שלשת מכתביו, האחד מן י״ד, השני מן כ״ב והשלישי מן כ״ד לחדש העבר, קבלתי. במכתבו הראשון ראיתי, כי גם כבודו יסכים לדעתי שלא נחוץ לפזר סך 250 ליר״א, בטרם נחקור היטב לדעת אם בכסף הזה נביא גאולה לבני יסוד המעלה, אם לא נוסיף נרע לנו בתתנו נשק ביד הנוכל יעקב חי להשחית פי שנים בעת אשר יכסף עוד לכסף הקדשים אשר ידמה שאין לו בעלים, והנהנים ממנו לא יאשמו. אולם במכתבו השני ראיתי כי כבודו הוד מדעתו, מדאגה מדבר פן יגורשו הקולניסטים מארץ הקדש והקולוניה תשוב לתהו ובהו, בעת אשר כמה פעמים השמעתיו, כי קנינם כחוק וכדת הוא בידי הקולוניסטים, ואשר הם אורחי תוגרמה גמורים, וזה להם למשגב לבל יגע בהם איש לרעה. אולם לא על זאת אדון הפעם, כי אנכי דברתי דברי רק לפי ידיעתי את מצב הענינים לפני חצי שנה בעזבי את ארץ הצבי, ואז ראה אדוני כי לא קרה חלילה כל אסון להקולוניסטים אם גם לא שמעתי אז לעצת ה׳ פ. ולא שקלתי ליד העריץ סך רב כזה. אבל מי ידע את השנוים אשר צמחו עתה בדבר! כי על כן אני מסכים לעצת אדוני אשר על פי הארון הדירקטור הירש יקים דבר, כי בלי שפק ידע הדירקטור הירש מה לעשות. אולם לזאת ידאב לבי מאד, כי כבודו אמר לי במכתבו מן כ״ב העבר לשלח את השוברות אשר נמצאו אצלי, והוא מסכים לשלח ליפו שארית כספנו, בעת אשר לא נדע חשבון ברור מכל הכספים אשר הוציא המנוח ז״ל ובכמה נשאר בידו. כי אם נעשה זאת, אז הנה מלבד אשר לא תשאר באוצרנו אף אגורה, למרות החוק אשר קבענו כי עשרים פ״צ מהכסף אשר נוציא יותרו תמיד בקופתנו, עוד נסב בזה לנו, לפי דעתי, נזק גדול, אשר בכחו להרוס את כל הענין הקדוש, ופעלו הנשגב יעלה ח״ו בתהו ויאבד. והנה לבל אהיה בעיני כבודו כמגזם, או כאחד מבעלי הלהפך אשר רוצה לבטל דברי רעהו ולהעמידם על דעתו, הנה אבאר לו את דעתי, וראה כבודו כי אני שוקל את הדבר במאזני התבונה כסוחר בקי ורגיל ונאמן רוח, השומר ממונו ושאין מגמתו לעשוק את אחרים ולא יחפוץ כי יעשקו אחרים גם אותו.

אדוני הד״ר! ישער נא בנפשו כי כל כסף חובבי ציון אשר הוצאנו עד היום והמונח כעת באוצרנו איננו קנין הצבור, כי אם קנין איש יחיד המנהל עסקיו עם רעהו, סוחר כמוהו, בארץ מרחק. הסוחר הראשון הוא כבודו, והשני הוא המנוח ז״ל. והנה מצב המסחרים אלצהו לשלות לרעהו סך 75,534 פראנק

אשר חלקם לסוכנים שונים לקנות בהם תבואות־אדמה הדרושות למסחרו, ופתאם מת הסוחר אשר בידו כל טוב כבודו מבלי שלוח בחייו כל חשבון לכבודו מהכסף הנחלק לסוכנים, ואחרי מותו יבא אליו מכתב מאיש נכבד ונשוא פנים, כי אמנם נשאר כסף מכספו באוצר הנפטר להלקו לסוכניו. אך מאשר על יורשיו לעשות עוד חשבון מהכסף הנשאר בידו, על כן יואל נא וימהר בטובו לשלוח כך חמשת אלפים רו"כ — וזה הסך הוא שארית כספו — להלק עוד להסוכנים עד אשר יעשה החשבון, האם עשה אז כבודו את הדבר הזה? בעת אשר ידע כי לא ראה כל חשבון מכספו אשר שלח עד היום, ובעת אשר הצדקה לחשוד את היורשים אשר לא ידעם, אולי ילטשו היורשים את עיניהם לכסף הנשאר באוצר המנוח ולא ישיבו לו ממנו אף אגורה? הנה אדמה, וכן ידמה כל סוחר, כי כבודו לא ימהר לעשות כזאת עד הודע לו כמה נשאר מכספו באוצר המנוח, ואולי יוכלו למלאות בסך הנשאר את הסך אשר ידרשו ממנו, שהוא שארית כספו ואחרית קניניו?

כסף חובבי ציון צריך להיות בעינינו ככסף היחיד, שאיננו ממהר כל כך לפזרו טרם ידע חשבון מעשיו ועלילותיו. והנה על פי המשל הזה שהוא פשוט מאד אבל גם אמתי, אין אנו רשאים לפי דעתי בשום אופן לשלוח את שארית כספנו ולהציג את קופתנו ריקה, טרם נדע כמה נשאר מכספנו ביד המנוח ז"ל אשר לא חלקו עדנה, כי לפי השקפתי נשאר סך גדול באוצר המנוח ז"ל. ואם על פי משלי זה נשאר עוד לכבודו מקום לקולא, לבלי יהרם ח"ו מצב הקולוניסטים, הנה אגלה לכבודו כי אנשי משפחתו הם קשי פנים ומרי נפש, ואליהם עינינו עתה תלויות כי יעשו לנו חשבון מכל הכספים אשר הוציא עד היום המנוח וכמה נשאר בידו. והנה אחרי הודיעי זאת לכבודו הרם, בלי שפק יבין כי תקוה טובה איננה משחקת לפנינו לפי דעתי בדבר החשבון... ובדבר הזה כבר יש די להוכיח עד כמה עלינו להיות מתונים בדין ולבלי למהר לשלח כסף מחדש. ועוד טעם אחר, כי אם נחיש לקול קריאתו של הדירקטור לשלוח מעות מחדש, אז לא יחושו היורשים בעשית החשבון, בראותם כי לא רחוקה מהקולוניסטים תמיכה בכסף חדש. ואם לא נעשה כזאת, אז מלבד אשר נצא ידי חובתנו להענין לבלתי שלוח כסף טרם נדע השבון, עוד תצא לנו על ידי זה טובה כפולה, כי הקולוניסטים בעצמם ידחקו את השעה על יורשי המנוח ז"ל ועל האדון הדירקטור הירש בעשית החשבון, למען תשיגם ישועה מהכסף הנשאר. וכמוהם יעשה גם ה' רוקח שנעשה לבעל חוב, באשר לא הושיט לו המנוח כסף בימי מחלתו (הנני מליט פה מכתב ה' רוקח המראה כי באחרית ימי מחלת המנוח ז"ל לא נתן גם לרוקח אף אגורה אחת, והאחרון לקח את כל הדרוש לו בהקפה), ועי"ז יבא החשבון למחוז קצו, ואז תהיה הרוחה גם לנו ולא נאלץ להציג גם את קופתנו ריקה.

הנה זאת היא עצתי היוצאת ממקור לבבי לטובת הענין, לבל יהרס חלילה עד היסוד. וגם נחוץ לאדוני להעיר את האדון הנכבד הדיריקטור הירש וגם לעורר את ה׳ רוקח לבל ישקטו ולא ינוחו עד אשר יוציאו מהיורשים חשבון ברור, ולהביא את החשבון לידי גמר, למען נדע איה עומדות רגלינו בענינים אשר כסו בערפל. וגם להאיץ בה׳ סטאראוואלסקי, שיעשה דרכו לארץ הקדושה, לבל יהיה פתח תקוה לעמק עכור, כי האיש ההוא מוכשר לעבודה הזאת ובו נשים מבטחנו כי ידע לכלכל דבר האדמיניסטרציה במשפט, ואיש להפקיד בידו את הכסף נמצא על נקלה אחרי בואו למחוז חפצו. הדבר הזה נחוץ לנו מאד ואין אנו רשאים להחמיצו, כי כל יום אשר יעבור עלינו באפס מעשה הננו עוברים על בל תאחר, תקותי חזקה כי כבודו הרם ישעה אל דברי היוצאים ממקור לבבי, החפץ בתחית אומתנו באמת ובתמים.

הנני וכו׳, קז״וו.

הנני אומר שלום לידידנו הנכבד ה׳ מ. ל. ליליענבלום נ״י.

קס.

מוסקוי. יום ד׳ ז׳ שבט, תרמ״ו.

לידידי מחותני כו׳ כש״ת מו״ה ח. ב. זאקהיים נ״י שלום, השלום לרעיתו הכבודה, ולבנו הנחמד יהי׳!

אבקש מכבודו הרם שיואל בטובו להודיעני דבר משלומו הטוב, כי שמעתי מבנו האברך היקר בהיותו פה, כי קרהו אסון בנסעו במרכבה, ואחת מידיו נקעה ממקומה, ועל כן אבקשו להשקיט מבוכת לבי ויודיעני אם שב לאיתנו כמקדם.

עתה אדבר עם כבודו הרם על דבר ענין אחד אשר יזכיר את שנינו יום מר ונמהר, יום ב׳ כ׳ טבת תרמ״ו, בערב בשעה ששית נקטפה השושנה הנחמדה בעצם תֻּמה בעוד לא העלתה נצה, ונוביל לקברות את משוש לבנו ונחמתנו, אשר רבות מחשבות היו בלבנו להצליחה בעת אשר תגדל. אחרי מותה נדברתי עם בני ועם כלתי היא בתך תחיה, להציג לה מצבת זכרון לא רק מאבן שיש, כי אם גם בפועל רוחני אשר יעמוד לדור אחרון. ותהי עצתי, כי הסך אשר שלמתי אני, דוד בני וכבודו מדי חצי שנה לאוצר האחריות לא נחדול מתת גם מן הוא והלאה, לקנות בכל פעם פרעמיע בילעטין ולהניחם למשמרת בבית אוצר הסוחרים, עד אשר יהיה לסך שלשת אלפים רו״כ במשך שלש שנים. ואז נכונן קרן קימת לאיזה דבר שבצדקה, ויהיה הדבר לזכרון עולם להשושנה הנעימה אשר קטפה המות בעצם ימי ילדותה. וכן נעשה בכל שלש

שנים. אנכי, בני חתנו ובתו מסכימים לדבר הזה, ועתה תלוי הדבר רק בדעת כבודו הרם, אשר אדמה כי יענני תיכף, ואז נוציא את הדבר לפעולת אדם, ולא ישכח שם השושנה נכדתנו עד דור אחרון, אשר שוה היתה לזאת על פי מדותיה הטובים אשר התנכרה בהם מילדותה.

ממני מחותנו דורש שלומו ושכב״ב,

קז״וו.

קִינָה.

שׁוֹשַׁנָּה עֲדִינָה, נֶחֱמָדָה וְיָפָה
בְּעֶצֶם יוֹם פִּרְחָהּ – פִּתְאֹם נִקְטָפָה.
עוֹד שָׁרְשָׁהּ פָּתוּחַ אֶל מֵימֵי הַנֹּעַר,
פְּרָחֶיהָ רְטוּבִים, מְפִיקִים אוֹר זֹהַר.
וּפִתְאֹם בֵּין לַיְלָה קְטָפָהּ הַמָּוֶת!
הַגַּל הַזֶּה עֵד וְעֵדָה הַמַּצֶּבֶת!

מוֹתֵךְ מַה־נּוֹרָא, רָאזֶע הַיְקָרָה!
בְּרִדְתֵּךְ קֶבֶר – אִתֵּךְ נִקְבָּרָה
תִּקְוַת הוֹרַיִךְ, מְשׂוֹשָׂם בַּתֵּבֵל,
לֵב דַּוָּי – מְנָת כּוֹסָם, תּוּגָה וָאֵבֶל,
לֹא־יֵדְעוּ נִחוּמִים, בַּת־עֵינָם בּוֹכִיָּה –
וּלְמוֹתֵךְ יִתְאַבְּלוּ עַד שׁוּבֵךְ לִתְחִיָּה!!

נולדה 12 אפריל—1877; מתה אור ליום ג׳ כ״א טבת תרמ״ו לפ״ק 17/29 דעצעמבער 1885.

קסא.

מוסקוי, יום ה׳ ח׳ שבט, התרמ״ו.

להר״ר ל. פינסקער נ״י.

שלשום באני מכתב מה׳ רוקח, שבו הוא מרבה לקונן על מות הישר באדם האדון מויאל, שלפי דבריו האבדה הזאת לנו אבדה שאינה חוזרת. כי היה האיש מויאל אדם ישר וחרוץ ומהיר במלאכתו, וכל לבו היה נתון להרעיון

משא נפשו, וירא הוא אם לא יסב נזק רב לפעלנו. והנה גם אנכי יודע זאת, ועצתי היתה לשלוח שמה את ה׳ כטאראוואלסקי למלאות את מקום המנוח ז״ל, אך באני מכתב מווארשא כי ה׳ סט. אינו יכול עתה לקבל המשמרת על עצמו ע״פ התנאים שהתניתי עמו אז, והוא קצב לו פרס גדול אשר לא תוכל חברתנו לעמוד בו, אחרי שאוצרה דלל ותרב כעת מאד. ולכן ארמה כי אמנם טובה עצת ה׳ קליוואנסקי, כי עלינו לבקש לנו איש במקום המעשה עצמו שנוכל למלאות בו מקום המנוח ז״ל. לפי דברי ה׳ רוקח, פעל אצל הארון הנכבד והיקר שמואל הירש, ראש ומנהל „מקוה ישראל״, שהיה אהובו ואוהבו של המנוח ז״ל לקבל עליו המשרה לפי שעה, וכותב לי שהוא עתה בפקודת ה׳ הירש ב„פתח תקוה״ להשגיח על חלוקת החטים לזריעה. והנה על ארוני עתה להשתדל כי לא יעזוב הדיריקטור הזה את פקודתו, אשר הוא עתה בה לפי שעה, ואז לא יהיה לנו מהנחוץ לשלוח תיכף ומיד איש אחר מארצנו. כי על כן עצתי אמונה לכבודו שיפנה במכתב לה׳ ערלאנגער בפאריז ויעוררהו על הדבר הנכבד הזה. שיכתוב להדיריקטור הירש שלא יניח את משמרתו זאת. וכבודו הלא יודע בידאי ממכתבי המנוח ז״ל, כי ה׳ רוקח הוא איש חרוץ אשר לבו ונפשו נתונים לרעיון הישוב, והוא עבד עבודתו באמונה וימלא את משלחתו בחריצות עד אשר כמעט לא נותר ביד המנוח ז״ל לעשות מאומה בלתי אם לנחותו בעצתו ולנהל החשבונות מההוצאות וההכנסות. והנה אם ישאֵר ה׳ רוקח על כנו, אז לא אספיק כי ה׳ הירש לא ימשוך ידו ממשמרתו, בראותו כי כל העבודה עמוסה רק על שכם ה׳ רוקח, ולו לא נותרה כל עבודה כבדה בלתי אם לנחותו הדרך בעצתו ולנהל החשבונות. ואז נפרוק מעל צוארנו עול הוצאה מרובה, לשלוח שמה איש על ידי מארצנו, אשר טרם נדע עוד אם נמצא איש כזה אשר יהיה מוכשר לעבודתו ויסכים לתנאינו וכאלה. הנה זאת היא עצתי, אשר לפי דעתי טובה ונכונה היא. ובעת אשר נתאמץ למלאותה, עלינו להאיץ ביורשי המנוח ז״ל ע״י הדיריקטור וה׳ רוקח להמציא לנו השבון מהוצאות המנוח, שזה הוא עתה העיקר בפעלנו, למען נדע מה נמסר בידי המנהלים החדשים ומה לנו למסור להם עוד. אנכי אעיר את כבודו שישאל מאת הדיריקטור הירש את דעתו על אדות ה׳ רוקח אם ימצאהו כשר וישר לפניו, ואם כדאי הוא לפנינו להניחו שיהיה הוא עוזר על ידו. — אני כתבתי להמנוח ז״ל ביום כ״ה תשרי מכתב פרטי בכתב אשורית שיודיעני דעתו ע״ד רוקח ג״כ במכתב פרטי, וקבלתי ממנו תשובה ג״כ במכתב פרטי הכתוב בכתב אשורית מן יום ה׳ י״ג חשון, וכה דבריו: „ע״ד רוקח הנני מוכרח להגיד לארוני אם כי הנני עיף ויגע מאד מהמעמסה שקבלתי על שכמי, אבל לא אכחד כי מיום נסע כבודו מפה, הנני מוצא נחת וקורת רוח בכל מעללי ה׳ רוקח, הן בכתיבת המכתבים והן בדבר החשבונות והפנקסאות. וכן ראיתי אשר כל עניני הישוב והסודות הנלוים אליהם, כמהויב מטבע הענין, כלם ספונים וטמונים ועוד לא יצא דבר החוצה על ידי ה׳ רוקח. ומענין המכתב ידע כבודו, כי לא החליף ה׳ רוקח את שם מי שהוא של שם איש אחר בשמו

כי אם קרא לפני מלה במלה כמו שהיה כתוב. ובכלל הנני מצטער מאד על אשר יעמידוני במדרגה כזאת, כי אהיה כדור משחק בידי אחרים יהיו מי שיהיו. לא ארוני, עיני ב״ה פקוחות על מעללי איש ואיש, ויודע אני לקרב ולרחק, ואת אשר הרחקתי אל יאמין כבודו, כי חלילה היה נגדי איזה ערמה מצד אחר, כי אם אנכי הטיתי הצדה מי שימעול מעל בכסף הקדשים, ואם לא פרסמתי הדבריב הוא יען כי כבוד חובבי ציון הסתר דבר״. ע״כ גם הדבר הזה נחוץ לנו מאד, אשר כתבתי לכבודו במכתבי העבר: שיסעו שנים חברים מחברתנו הנכבדה תיכף בראשית ימי הקיץ לארץ הקדושה למקום המעשה, כאשר עשיתי אני בשנה העברה, וראו הם את אשר עלינו לעשות, בדעתם את כל הדרוש לנו, והודיעו דבר גם על אדות האדמיניסטרציה, ואז נדע מה לעשות. כי על כן עלינו להקהל עתה בעוד מועד לעסוק בענין הזה, למען נדע מי ומי ההולכים, ואין כל ספק אצלי כי ימצאו עתה בחברתנו שני חברים אשר יואילו לנסוע על הוצאותיהם אל מקום המעשה לטובת הענין. ועל כן אל נא נסיח דעתנו מהדבר הגדול והנכבד הזה ונהל לעסוק בו, ואז נדע את אשר לפנינו וביד מי נמסור אחרי כן את הנהגת הקולוניות.

והנני ידידו וכו׳, קז״וו.

אומר שלום לידידנו ה׳ לל״ב.

קסב.

מוסקוי, יום ב׳ י״ב שבט, תרמ״ו.

לראשי מנהלי חברת „ישועת ישראל״ בצפת, שלום!

תקבלו רצוף בזה אנ״וו על סך 86 פּראנק בעד החברה „ישועת ישראל״ בצפת: מהתני הנכבד מהר״ש גאטץ נ״י ח״י פּר׳; מבני מו״ה דוד יצחק נ״י ח״י פּר׳ ובעדי להיות חבר תמידי חמשים פּר׳.

ממני וכו׳, קז״וו.

קסג.

מוסקוי, אור ליום ד׳ י״ד שבט, תרמ״ו לפ״ק.

להד״ר ל. פינסקער נ״י.

קבלתי את מכתבו מן ד׳ שבט, והנני לענותו על דברי תביעותיו של ה׳ פ... כבקשתו. בני מוסקוי קנו ממנו שלשה חלקים קרקע במחיר 1500 רו״ב, וישלמו את המחיר במלואו. שלש מאות רו״ב קבל ע״י פקידו קאפעלמאן, וסך

אלף ושתי מאות רו"ב על ידי ה' באנטאגו מלונדון, כי כן בקש מאתנו. ואחרי קבלת הכסף אמר כי לא יוכל לתת בלתי אם שני חלקים, באשר עלה המחיר בגלל הבנין הגדול (לחמשה ועשרים אנשים שיהיה להם מקום לדור תיכף ומיד בבאם לארה"ק למחוז גדרה) אשר עליו לבנות, ועוד הוצאות שונות, כמו חלוקת הקרקע וכדומה. והנה עתה באשר נשארו בידינו רק שני חלקים, וגם בנינים לא בנה, הלא על כל אופן אין לה' פ... כל צדקה להתגולל עלינו בטענות ותביעות. חובבי ציון ממוסקוי לא דרשו ממנו עצי זית מעולם, ורק הג' ה' מ. פריידענבערג אמר לי, כי קבל ממנו לפני שלש שנים תבת עצי זית מבלי אשר דרש אותה מידו במחיר 900 פראנק, וגם אחיו הג' ה' ב. פריידענבערג בביאליסטאָק קבל גם כן תבה אחת אשר שלם לו במלואו. והנה הוא רמ"פ ממוסקוי, שלם 120 רו"ב על הנאַבנאַהמע וגם 50 רו"ב נתן לפקידו ה' קאָפּעלמאן, והיותר מגיע לו עוד ממנו באשר נשארו עצי זית בידו ולא נמכרו עד היום — ומה לחובבי ציון עסק בדבר פרטי כזה? יבא ה' פ... ויגבה את חובו מפריידענבערג. אך לא מחובבי ציון, אשר לא דרשו מעולם עצי זית ממנו, ולא ידעו כי נשלחו הנה בלתי היום.

על דבר העצים רק זאת אדע כי ה' מויאל ז"ל נתן בהסכמתי להמוכר על חשבון חו"צ 30 לירא טורקית, עד שיבא ה' פ... מצפת, אשר היה אז שם ויתפשר עם המוכר, כי ה' פ... הבטיח לבנות בית גדול כנ"ל להקונים ממנו חלקי גדרה, וגם אני שלמתי לו בעד 120 דונם קרקע חלק אחד בגדרה 500 רו"כ, ובעד חלק אחד בהבית 160 פראנק על הלקי, ולתכלית הזאת קנה את העצים, וגם נתן אותם לבעל מלאכה חרש עצים בראשון לציון, ובמקום בית גדול אחד — לעשות חמשה בתים קטנים. ואחרי כן בבאי ליפו ראיתי כי המוכר נושה ממנו כסף בעד העצים, ובאשר רציתי לנסוע עמו לחיפה ולא נתן אותו המוכר לנסוע עמי. נסיתי דבר על לב המוכר והשמעתיו כי אין לו כל תועלת בעכוב נסיעתו באשר הוא ישיג את ה' פ... בכל עת כאשר יבא עמי חורה, ויתרצה לי. אך אחרי כי באתי ליפו ופ... נשאר בצפת התגולל המוכר ויתנפל עלי ויתבע אותי לדין — לתת לו המעות אחרי שפ... לא שב עמדי, על כן הסכמתי לעצת ה' מויאל ז"ל, להת לו בהלואה את השלשים לירא עד בא ה' פ... מצפת — כאשר כתבתי לו אז מיפו באר היטב. וגם לחרש עצים אחד, מהקולוניסטים שבראשון לציון ועני הוא, נתן ה' מאיראוויין כסף רב בעד עבודתו. כי ישב אצלו ויבכה ויצעק מרה, אם כי לפי דברי החרש עצים כבר נפסדו מהעצים הרבה בהתגוללם כשנה תמימה בחצרו, ועד כה לא אדע מה קרה להעצים ההם, כי בודאי נפסדו כלם או נשארו מהם אחדים לפלטה, וזה רק באשמת ה' פ... המנהל, אשר אמר כי הרשיון לבנות בתים נמצא בידו. המנוח ז"ל לא כתב לי מאומה מזה העסק, ולפי השערתי עלה העסק הזה בגללו לחובבי ציון קרוב לחמשת אלפים פראנק, והבנינים לא נבנו עד היום. ועתה,

אחרי כל אלה, הוא בא בטענה אל חובבי ציון שיתנו לו עוד כסף מזומן 1314,86 פראַנק ! ?

ידידו וכו' קז"וו.

קסד.

בעו"ה. יום ה' חמשה עשר בשבט, אלף ושמונה מאות ושבע עשרה לחרבן, התרמ"ו.

לאהי ורעי הברי הועד לאגודת „בני ציון" בפאלטאווא,
שלום וכל טוב סלה ! [1])

הנני משיב לכם, אחי, את תודתי על מנותכם אותי ל„חבר נכבד" בחברתכם „בני ציון" הנכבדה, וממקור לבי אשיב לכם תודה על כל הכבוד והתהלה אשר פזרתם לי. ואברך אתכם כי ישגיא ה' פעלכם ויצליח חפצכם, ויכונן מעשי ידיכם לטובת עמנו אשר אהבתם. ושמחנו כלנו בראותנו כי לא עמלנו לריק ופרי ישוה לנו לעמלנו הרב לתועלת הרעיון הנכבד משוש לבנו.

והנני אחיכם אוהבכם, מוקירכם ומכבדכם, כערככם הרם,

קלונימוס זאב וויסאצקי.

קסה.

מוסקוי, יום ו' ט"ז שבט, תרמ"ו.

לידידי הרב המשורר הנכבד ה' יל"ג נ"י שלום וכט"ס.

תקבל רצוף בזה את הרשימה על דבר הקולוניות אשר דרשת ממני, ובטובך סלח נא לי כי אהרתי עד כה משלחה אליך, מרוב העבודה העמוסה עלי מיום בואי מארץ הקדושה. והנה היום לקחתי לי מועד, ובקשתי את ידידנו ה' דאליצקי לרשום על הגליון הזה את כל הידיעות הנחוצות לך, והוא עשה זאת למעני ולמענך, ואתה קבלה ברצון, ויהי רצון שתבנים את הנפש תחת כנפי השכינה כאשר אמרת ואז אולי תהיה הרוחה להקולוניסטים העובדים בחפץ כפיהם אדמת ארץ קדשנו, כי מאדירינו הקטנים והגדולים לא התעורר עד כה איש לתמוך אף ביד קולוניסט אחד, בעת אשר האחד בחו"ל כונן ארבע קולוניות שלמות לפי הסדרים הטובים אשר תראינה עיניך בגליון אשר נוכח פניך.

---

[1]) כנוסח המכתב לאגודת בני ציון הנ"ל נכתב ביום ההוא גם לחברת „קדימה" בווין, על מנותם לחבר נכבד את הנ"ל.

לא אפון כי בטיבך הגדול לא תשנה שטת „המליץ" בנוגע אלינו „חובבי ציון", כי אני חושב למשפט שרעיון הישוב כבר נקלט ברוחך עוד טרם שנשאו חובבי ציון את רעיון הישוב על נס, כאשר בארתי במכתבי אליך מיום ב' י"ז כסליו תרמ"ה על דבר עצת במולענסקין ז"ל. אך הפצת שנבוא מתוקנים לארץ קדשנו, ועכשיו שהקולוניסטים בסכנה מצד מצבם הפרוע, בלי שפק תניח את השאלה הזאת ותאזר חילך להיטיב מצבם ע"י דבריך הנעימים ב„המליץ" וסוף התקנה לבא. ואתה היה שלום, עשה חיל והצלח, כחפץ ידידך כו'.

קז"ו.

רשימת הקולוניות בארץ הקדושה.

א) ראשון לציון. מהלך חמש שעות מיפו לפאת ים. נוסדה בשנת תרמ"ב, שטח אדמתה 3340 דונם. בה כחמש מאות דונם כרמי גפן נטועים גם עצי זית, ובאר מעלה מים ע"י מכונה הערוכה לזה והם משקים את כל הגנות מסביב. שם שנים ועשרים בתים, בהם בעלי תחתיים ושניים ובית האדמיניס־טרציה בעל שתי מכפלות ורפתים לבקר וצאן. שם בית כנסת, בית מרחץ ובית טבילה ובית מרקחת גדול הדורש סמי מרפא מפאריז, ויש רופא מיוחד להקו־לוניה הזאת ולעקרון ושמו שטין מביאליסטאק, אשר גמר חק למודיו בלייפציג. האדמה אדמת חול ומוכשרת לתפוחי אדמה ושארי מיני זרעים, אך לא לחטה, שעורה ושומשמין.

ב) עקרון. כמהלך ארבע שעות מיפו. נוסדה בשנת תרמ"ג. שטח אדמתה 3000 דונם. אדמת חטה ושעורה, גפן תאנה ורמון, פול ועדשים, שומשמין ושארי מיני יבול. האדמה פוריה, השדות נזרעים, הגנות נטועות ויושביה יעשו חיל. בהקולוניה הזאת ששה בתים גדולים ונהדרים, תחתיים, שניים ושלישים, בהם בית כנסת, בית מרחץ עם בית טבילה, וגם באר משקה את כל הככר ע"י מכונה. כל בית נחלק לארבע משפחות.

ג) זכרון יעקב (לפנים שמרון) בין חיפה והירדן על הר הכרמל כמהלך ארבע שעות מחיפה. נוסדה בשנת תרמ"ג, שטח אדמתה 6000 דונם. כל מיני יבול טוב; בה שבעים בתים נחמדים ורפתים לבקר וצאן, והבנינים מתנוססים לתלפיות על ראש הר הכרמל; בית כנסת, בית מרחץ עם שני בתי טבילה; בית מרקחת, בית לרופא ולמילדת ובית אדמיניסטרציה. שם שתים שלש חנויות, וחרשי עץ וחרשי ברזל ושאר עושי מלאכה.

ד) ראש פנה. סמוך להירדן כמהלך שלשה רבעי שעה מצפת. נוסדה בשנת תרמ"ג. שטח אדמתה 4300 דונם. כל מיני תבואה; שם נבנו בתים רבים (מספרם לא נודע עוד, כן יתר הדברים הנוגעים להקולוניה הזאת עוד לא נודעו לי אל נכון).

ה) פתח תקוה. מהלך שעה אחת מכפר „יהוד". נוסדה בפעם הראשונה בשנת תר"ם ובפעם השניה בש' תרמ"ד. שטח אדמתה 15,000 דונם, אדמת המושבה הזאת דשנה ושמנה ממיטב אדמת ארץ ישראל, ושם כל מיני יבול: חטה, שעורה, גפן, תאנה ורמון, עדשים, שומשמין, פרי עץ ופרי אדמה למכביר. בה ארבעים וחמשה בתים, ורפתים לבקר וצאן; בית מרחץ עם בית טבילה; באר מים וברֵכה גדולה, השוטפת בעזרת מכונה.

ו) יהוד. מהלך שתי שעות ומחצה מיפו. נוסדה בשנת תרמ"ג. שטח אדמתה לא נודע. בה אחד עשר בתים, הארץ טובה אך איננה מוכשרת בלתי אם לכרמים. שם בית כנסת ובית טבילה, ובאר מריקה מימיה על ידי מכונה, ושם גם חנות אחת לממכר צרכי אֹכל נפש.

ז) גדרה. מהלך ארבע שעות מיפו. נוסדה בש' תרמ"ה. שטח אדמתה 3000 דונם. האדמה פוריה וטובה. חציה לכל מיני היבול וחציה לכרמים ופרי העץ. בעלי הקולוניה הזאת לא קבלו עד כה הרשיון לבנות בתים במקום שבתם.

ח) יסוד המעלה. על אֹדות הקולוניה הזאת עיין ה„מצפה" חוברות א' וב' במאמרו של ה' פינס „זכרון דברים".

קסו.

מוסקוי, אור ליום ב' י"ם שבט, תרמ"ו לפ"ק.

לה' שפ"ר בווארשא.

הא לך בזה את נוסח המחאה בהורה; בו מחקתי איזה מבטאים חריפים, וטעמי ונמוקי עמי: כי אם עלה במחשבתנו להגן על איש ישר, אשר היה ללעג לגאי־יונים, אין אנו רשאין לעשות כמעשיהם למלאות אֵלה פינו ולשוננו—דברי בוז וחרפות. כי בדבר הזה נפתח פה לשטן להתגולל ולהתנפל עליו שנית, וכאשר נוסיף לגעת בכבוד המחרף כן יוסיף ללכת הלוך וקלל אף אם יראה כי אתו תלין משוגתו ועם הנעלב — צדקתו. עלינו לשבח את הנעלב ולהציל כבודו מחרפת צר בדברי כבושין, ובראות העולב כי באשורי הנמוס אחזה רגלנו בדברנו משפטים עמו, אז מלבד אשר לא יוסיף לשלוח פיו ברעה, כי אם עוד יקוט בפניו על דברי הבלע אשר הקיא מקרבו בחֵמו, כי אין מוסר אכזרי בתבל למדבר עזות אם יענהו הנכלם רכות, כי אז יכיר עותתו ויאלם דומיה. — הנה זאת היא דעתי אשר אקוה כי תישר בעיני ב־ידעת כמוך, ועל כן אקוה כי מגניך יפנו אל הרידקציות ויצוו למחוק את כל המבטאים, אשר בכחם לעורר עליך את שוט האיש הידוע, ולא אפון כי המה יעשו כעצתי ולא יתגרו בהאווזים המיוחסים, כי דיה לצרה בשעתה.

והנה פה מקום אתי להביע לך דעתי גם על יתר הדברים, והיא, כי לא נחוץ בשום אופן שיחתום על כתב המחאה הרב ר׳ שמואל מאהליוועד ורש״י פין וגם אנכי. כי לוּ נוצרה היא רק להגיד עליך ישרך, כי אז הופעתי על העצה הזאת בכל חפץ לבבי, אבל כי המחאה באה להעיד גם על חשבונות ועד המרכזי שנעשו בדיוק, ע״כ נאה לפענ״ד שלא יתערב בה זר, כי אם אלה המופקדים על הנהגת החשבונות כמו ה׳ יאסינאווסקי, מאירסאהן וד״ר פינסקער. מחאה עם שלשה חתומים כאלה, הנודעים לישרי לב ובעומדים בראש ההנהגה, תעשה את הרושם הנאמן שאתה ומצדיקך מבקשים. אבל אם אבא אני ממוסקוי, רש״י פין מווילנא והרב מאהליוועד מביאליסטאק להעיד על החשבונות שנעשו בווארשא, והיינו בעיני הקוראים כקדמוני רבנינו אשר הושיטו הסכמותיהם על ספר אשר לא קראו בו, רק מאשר נסמכו על ההסכמות שנתנו חבריהם. כלנו יודעים ומאמינים כי אמנם החשבונות נעשו בדיוק, אבל למתנגדינו תהיה רוח אחרת, בראותם כי הננו כעדים הממהרים להעיד על דבר שאיננו עומדים על גבו, והיה להם פתחון פה להתגולל ולהתנפל לא רק עלינו כי אם גם על כל הנהגת הועד המרכזי והיתה הרעה הזאת גדולה הרבה מאד. חלילה לי מלעמוד על דמך, ולוּ ידעתי כי במחאה כזאת מצדי תצא לך תועלת, כי אז לא לבד שהתמתי את ידי אני על כתב המחאה כי אם עוד הוספתי לך חתימים שבעתים, אבל הוא אשר אמרתי לך כי לא טובה העצה הזאת מעיקרא, ואתה התבוננת בדברי וראית כי צדקתי. כי על כן הסתפק בשלשת החתומים אשר אמרתי, ואם כבר חתם ה׳ פין ידו על המחאה, הנה יעצתיך שתמחוק שמו מהחתומים ולא נתן פתחון פה לכל צר ומשטין לדבר עלינו עתק.

המכתב שאני דורש ממך ואתה לא תדע איזה הוא, הוא אותו המכתב ששלחתי אליך להראותך את אשר כתבתי לה׳ רוקח על אודות ה׳ מויאל ז״ל, אולי תפקחנה עיניך לראות כי אתה וה׳ ליליענבלום חלום אחד חלמתם, כי ה׳ רוקח בנבלותו הטיל ספק בלבי על אמונת המנוח ז״ל. אותו שלחתי אליך, ועברתי על „בל תשחית״, כי הוצאתי מהקאפיר־בוך שלי שני עלים שלמים להוכיח בהם עלי ישרי ועליך — משוגתך, ואת שני העלים האלה בקשתיך שתשיבם לי., כי ע״כ עשה נא ידידי כאשר בקשתיך ושלחם לי, אחרי אשר השמעתיך דבריו.

והנני וכו׳, קז״וו.

קטז.

מוסקוי, יום ב׳ י״ט שבט, תרמ״ו.

להד״ר ל. פינסקער נ״י.

על דבר מכתבו של ה׳ ליליענבליום על אדות ה׳ רוקח וטענותיו נגדו, לא אוכל להכביר עתה מלין, כי כבר דברתי ודברתי והוא באחד. והנה לבל אֻחל עתה לכתוב שנית מכתבים ארוכים, מה שלא אוכל לעשות עתה מאפס הפנאי, אבקש מכבודו להראות לה׳ ליליענבלום את מכתבי אשר שלחתי לכבודו הרם ביום ו׳ כ״ז חשון ש״ז, אשר שם ימצא תשובה קדומה לכל טענותיו על אדות ה׳ רוקח וה׳ בארנעט, וראה כי הוא חושד בכשרים.

והנה רק על זאת אעיר עתה את כבודו, שנחוץ לעורר את ה׳ רוקח שלא יתמהמה עתה רגע בפתח תקוה רק יסע תיכף ומיד ליפו לסדר את החשבונות ולשלחם תיכף לחברתנו. הן ה׳ הירש נוסע בקרוב לאירופה — והיה אם לא יצאו החשבונות לפני עזבו את ארץ הצבי, הנני יודע נאמנה כי לא נשוב ונראה את כסף הקדשים אשר נותרו באוצר המנוח מעתה ועד עולם. עתה בהיות עוד ה׳ הירש ביפו נוכל להוציא את החשבונות ושארית הכסף על נקלה, כי הוא איש אשר דבריו נשמעים אצל יורשי המנוח, אבל אם יעזוב חלילה את יפו בטרם קבלנו חשבון ברור, עלינו להסיח דעתנו ולהתיאש מכספנו עד עולם. ועל כן אעיר את כבודו שישלח תיכף תלגרמה אל הדירקטור ה׳ הירש שיעזוב ה׳ רוקח תיכף את פתח תקוה לנסוע ליפו לסדר החשבונות, וגם מה׳ הירש יבקש שיתערב בדבר הזה וידפוק גם בה׳ רוקח בעשית החשבונות תיכף. ועל כבודו לכתוב מכתב לה׳ רוקח, כי אם לא ימהר בעשית החשבון הרי הוא נדח ממשמרתו, וכל עמל חובבי ציון יעלה בתהו ויאבד. הנני מקוה כי כבודו ידע לכלכל דבריו עמו, אך אל יבקשהו, כי אם יצוה עליו במפגיע, ויזהירהו כי אם יצא מיפו והחשבונות לא יהיו מסֻדרים ונשלחים אל חובבי ציון, הנה הוא שובר בידיו את מטה לחמו. אחרי מכתבי זה יבין כבודו עד כמה גדולה הסכנה אם נתרשל בדבר הזה. ועל כן אקוה כי כבודו יאַים את ה׳ רוקח בשמו ובשם כל חובבי ציון ויזרזהו במשלוח החשבונות, ולא יהיה הדבר הזה — שכל טוב חו״צ תלוי עליו — קל בעיניו. כי אם נתרשל בזה, אז מלבד אשר יאבד כספנו בענין רע הזה, עוד יִכַּת שאיה כל הרעיון, ואיש לא יתן מן הוא והלאה אף אגורה אל קופת חובבי ציון, אשר בידם אִבדו את כסף הקדשים כסטורנוס שהמית את בניו. העת קצרה מאד, ועל כן עצתי אמונה לו שיזרז ברוקח על ידי תלגרמה, כי הדבר נחוץ והשעה עוברת. כן יהיה מטובו לכתוב לה׳ רוקח שיהיו החשבונות נכתבים בפרטי פרטיות.

ואנכי בגלל זאת עוררתי את כבודו שידבר אליו קשות, באשר ידעתי את האיש ההוא, אשר נרפה הוא תמיד בעשית חשבונות. נקל לו לכתוב כמה מכתבים בחדא מחתא מלסדר חשבון אחד. וגם אנכי סבלתי ע״ז הרבה מאד, בהיותי בחברתו וחשבונותי נאלצתי לעשות ע״י ה׳ מאיראוויץ. ועל כן באשר החשבונות תלוים עתה בו, והוא עצל בענינים באלה, לכן נחוץ מאד לדבר אליו קשות, כי אך אז יִכָּנַע, בשמעו קול נגיד ומצוה.

וגם לה׳ הירש יכתוב על אדות זאת וישתעה עמו בארוכה על דבר נחיצות החשבונות, אף אל ימנע מהשמיעו, כי כל עוד אשר לא יהיו בידינו השבונות מסודרים, אין לנו לקוות כי תבא אף אגורה אל אוצר הועד, וסכנה גדולה מרחפת על כל הענין הקדוש לנו.

והנני וכו׳, קז״ו.

קסה.

מוסקוי, יום ג׳ כ׳ שבט, תרמ״ו.

להד״ר ל. פינסקער נ״י.

לפלא הוא בעיני כי במכתבו האחרון מן י״ג שבט הוא סותר את דבריו שבמכתבו מן ד׳ שבט על אדות משלוח השוברות. אלה הם דבריו במכתבו מן ד׳ שבט: הגביר ערלאנגער נעתר לבקשתי ויתן פקודה לה׳ הירש להוציא לעת עתה על חשבוננו סך עשרת אלפים פֿראַנק בעד חובבי ציון עד שתתבררנה הרשימות ויבא כל דבר על מכונו ונוכל להשתמש בהכסף שיש לנו תחת יד יורשי המנוח מויאל ז״ל. אחרי ההלואה הואת שיתן לנו ה׳ ערלאנגער לא נצטרך לשלוח עתה כסף לארץ הקדושה. ובמכתבו האחרון מן י״ג שבט הוא כותב: ביום ד׳ שבט שלח לו הד״ר מכתב על דבר משלוח השוברות לווארשא. אך על המכתב הזה לא קבל הד״ר שום תשובה ועל כן מבקש הד״ר מכבודו הרם שאם עוד לא שלח כבודו את השוברות לווארשא למהר לשלוח אותן שמה. הסתירה הזאת תכאיב לבי מאד, כי היא תראני כי כבודו לא עבר בשום לב על מכתבי אליו מן א׳ שבט, שבו השמעתי לכבודו את כל הטעמים אשר ימנעונו ויצוו עלינו במפגיע לבלתי שלח את שארית כספנו טרם נקבל חשבון ברור מכל הכסף הנשאר באוצר המנוח. אנכי כתבתי לכבודו דברים היוצאים מן הלב לטובת הענין היקר לנו. אך לפי הנראה לא שעה כבודו לדברי הנאמרים, לפי דעתי, בטעמים מספיקים, ובכל מכתביו אמצא תשובות שאינן מקבילות למכתבי. קשה עלי מאד להזור שנית ושלישית על דברי הראשונים, ועל כן אעיר את כבודו שיקרא שנית את מכתבי מן א׳ שבט, כי אין אנו רשאים לחטא בהרעיון לשלוח שארית כספנו ליד הקולוניסטים ולבלתי הותיר באוצרנו מאומה, כי אנכי

בדעתי אחזיק ולא ארף, כי בזה נאבד בידינו את הכסף הרב שנשאר באוצר המנוח, כי אז לא ישתדלו המתעסקים להוציאו מיד יורשיו וגם אלה האחרונים יתרשלו להחזירו. ועוד נחטא לדברי הברית כי סך עשרים % צריך תמיד להותר באוצרנו מהסך אשר הוצאנו. והנה בשלחנו את שארית כספנו, אז מלבד אשר נרע לכל הענין, כאשר בארתי, במקום המעשה עצמו, עוד נהרסהו גם בארצנו, כי יודע אנכי נאמנה שבהודע לכל הועדים כי לא הותרנו באוצרנו מאומה, יסלקו ידם מהועד המרכזי ולא יוסיפו לשלוח אף אגורה, ואתם תהיה הצדקה לעשות זאת על אשר עברנו על דברי הברית, ופיהם לא שאלנו.

זאת היא דעתי, ובהרחב ביאור ימצאנה כבודו במכתבי אשר הזכרתי, שכבודו עבר עליו בשתיקה, ורק יוסיף להדריש מידי את השוברות ויהוור הדבר לעקרו. כבר מלתי אמורה, כי כבר ממני לשוב על דברי הראשונים, שלא נכנסו בלב כבודו מסבה לא ידעתי שחרה, ועל כן אעירהו שיטיב לקרא כם שנית בלוית מכתבי האחרון אשר שלחתי ביום אתמול, שבו עוררתיו, שיאיץ בה׳ רוקח כי יעזוב לפי שעה את פתח תקוה ויסע תיכף ליפו לסדר את החשבונות ולהכין את הרשימות, אשר מהן נדע חשבון הכסף שנשאר באוצר המנוח, ונוכל להשיבהו ליד ה׳ ערלאנגער, וגם לכלכל צרכי הקולוניסטים בהעודף מבלי אשר נאלץ לנגוע בשארית כספנו, שכל עמידי האחדות בארצנו נשענים עתה עליה. הדבר הזה נחוץ מאד, כי בצאת החשבונות לא נהיה מוכרחים לנצל את קופתנו והכל על מקומו יבא בשלום. ועל כן אשנה לכבודו הפעם את אשר כתבתי לו במכתבי ההיא: שלא יהיה הדבר קל בעיניו, וישלח תיכף תלגרמה לה׳ הירש העוזב בקרוב את ארץ הצבי, כי יצוה אל רוקח לבא תיכף ליפו, ואל יצא משם עד גמרו את כל החשבונות. בעת סכנה כזאת אין אנו צריכים לאדמיניסטרטורים, כי מה יועילונו אלה כאשר יקרה ח״ו אסון להכסף אשר ביד יורשי המנוח? הלא יבטל כל הענין והיתה גם משלחתם תהו! כי על כן יהפכו נא האדמיניסטרטורים למבקשי חשבונות ולגובי כסף, ואך אז, כאשר תצאנה הרשימות והכסף ישוב ליד המלוה, אך אז נראה מה לעשות, ואז ישובו אל כנם כמקדם. — הנה זאת היא העצה היעוצה מאתי על דבר הענין, אשר לפי דעתי עומד הוא בחזקת סכנה מאפס כסף ומאי־סדרים. ואקוה כי כבודו ישעה הפעם לדברי, ובקראו את מכתבי הקודמים בשום לב, יראה כי צדקתי, ועלי רק להוסיף, כי מלבד כל הטעמים אשר יזהירונו בשבע הזהרות לבלתי שלח את שארית כספנו להקולוניסטים. עוד יש טעם אחר שהוא בעצמו דיהו להוכיח לכל נעשה כזאת, והוא: כי כל עוד אשר יש איזה סך בקופתנו, שלכל הועדים בארצנו יש חלק בו, ישנו עוד חוט אחד כשרוך הנעל המקשר אותנו אל האחדות הכללית השוררת בינינו. אך אם נריק את אוצרנו, ואבד כל הענין בענין רע ח״ו ואיש לעברו יתעה עד כי לא יותרו בחברותינו שנים יחד... כי מצב הענינים בעת ההוה יראנו כזאת כבאספקלריה המאירה... והלואי שלא תתקים נבואתי!

בבא אלי השובר האחרון מן י"ז כסליו על סך 1000 רו"ב כתב לי ה' מאירסאהן, כי בקרוב ישלחו לי קבלה גם על סך חדש אשר נאצר אל אוצר האגודה, ובלי ספק כתב כזאת גם לכבודו, אך ההבטחה לא באה עדנה, ואולי יודע כבודו את הנסבה יודיעני נא — ואדעה.

הנני מליט פה מכתב אשר קבלתי מה' זבולן מחיפה. אנכי כבר השמעתי לכבודו כי האיש הזה מצא חן בעיני, והנני מחשב אותו לאיש ישר, ועל כן נכון הדבר מאד כי כבודו ישעה אל דברי מכתבו, כי אמנם לא כצעקתה הבאה מעם חובבי ציון, כי יאמיר היוקר על הקרקעות כן הוא. כי אם נשים לב לדבריו נראה כי לא ירבה במהיר, אך חפץ הוא להשתבר כדרך כל המוכרים ובעלי משא ומתן, כי מה יועיל לנו עתה המושב „גדרה" אם גם עלה לנו במחיר פחות מהמחיר אשר ישית הוא, אם עד בה לא יכולנו לבנות בו אף בנין אחד, והעזובה רבה בו על כל צעד וצעד?!

לפי דעתי יוכל ה' גרינבערג לסמוך עליו, כי גם ה' זבולן לא יחפוץ שיאמינו בו, ובידו למצוא עצה להיות בטוח בכספו לכשיחפוץ. מגמת חובבי ציון עתה לבנות קולוניות חדשות ולהביא חיים חדשים בהרעיון ההולך ושוקע, ולהוציא את חפצנו זה אל הפועל נוכל רק על ידי ה' זבולן. ועל כן יתיעץ כבודו בדבר הזה ויציע אותו לפני הועדים, אשר לא אספוק כי יבואו לכלל דעה אחת אחרי התבוננם בדבר בשים לב. ואנכי כבר השמעתי דעתי על אדות ה' זבולן והצעתו הראשונה באזני ה' שפ"ר יום ג' ד' חשון בדברים כאלה: כי אם נגמור ליסד קולוניות חדשות, שבהן יקחו חלקים רק אלה שנמצא בידם לא פחות מסך 3500 רו"ב, לא נוכל לעשות אחרת מכפי הצעת ה' זבולן, אם על ידו או על ידי אחר, ואם גם ירויח בזה אין כל חטא, כי מי זה האיש אשר יעשה הכל רק לשם שמים? ולנו כדאי הדבר בכל האופנים, כי רק בדרך הזה יהיה לנו מקום מושב באין מפריע.

והנני כו', קז"וו.

מכתבו מט"ו שבט באני, ואין לי להוסיף על מכתבי זה. הנ"ל.

קסט.

מוסקוי, יום ה' ערב ר"ח אדר ראשון, תרמ"ו.

להנ"ל.

בפעם הזאת נעתקו מפי מלין ולא אדע איזה שפה אבחר לי שתהיה המליץ בינותינו, שנבין איש את שפת רעהו. זה כחצי שנה מני אז שבתי ממסעי בארץ הקדושה לא פסק מרוץ אגרות תמידי בין שנינו. אך לדאבון לבי ראיתי כי עד היום לא הייתי מאֻשר שכבודו הרם ישעה אל דברי ויבין הגיגי,

ועל כן אני מוצא תמיד במכתביו תשובות שלא כענין, אשר תביאנה לי רק מפח נפש ומכשול לב. — גם בפעם הזאת מצאתי ראיתי במכתבו הנכבד שאלה אחת, אשר הראתני בעליל כי כבודו לא קרא כלל את מכתבי עד היום. כי לולא זאת כי עתה לא שאלני: „אם המאה ושלשים נפוליון שהניח ביד ה' ווארמזער ליסוד המעלה נכנסו בכלל השלשים אלף פראנק שמסר להמנוח לפני נסיעתו מארץ הקדושה או לא?". על השאלה הזאת כבר קדמה תשובתי במכתבי בחדש ספטמבר העבר, כי שם עוררתי את כבודו שיאיץ בהמנוח ז"ל להראות חשבון על 44,800 פראנק, ופרטתי את החשבון כי 30,000 פראנק הנחתי בידו לפני עזבי את ארץ הצבי, ומאה ושלשים נפוליון שהם 2600 פ"ר מווארמזער, וסך 200 פר' מחאדאראוו, וסך 12,000 פר' אשר נשלחו לו על ידי ה' ערלאנגער, שהם בסך הכולל 44,800 פראנק, וממילא מובן כי הסך 130 נפוליון איננו בכלל השלשים אלף פראנק. גם בההעתקה ששלחתי לכבודו ממכתבי אשר הריצותי לה' רוקח 12 דיצמבר — נפרטו בפרטי פרטיות בהחשבון מסך 75,534 פראנק הדברים האלה: „סך שלשים אלף פראנק עזבתי אני בידו, גם מאה ושלשים נפוליון שהם 2600 פר' קבל מה' ווארמזער, אשר הוכנו מידי לבני יסוד המעלה". גם במכתבי מן 26 דיצמבר אל כבודו הרם כתבתי בהחשבון הכולל: „כי על המנוח להראות חשבון לחובבי ציון על סך 75,534 פראנק. והנה אחרי הדברים האלה שכבר קדמו לבא אליו זה כמה, היש מקום לשאלתו על אדות המאה ושלשים נפוליון, אם נכנסו בכלל השלשים אלף פראנק או לא?!

צר לי מאד שאני נאלץ להביע עתה כל רוחי לכבודו במכתבי זה מבלי הסתר ממנו דבר, כי דברים כאלה אינם מתאימים עם הסדרים שעל פיהם יתנהג ראש ההנהגה לענין נכבד כענינינו.

עתה אשובה לדבר עמו על דברי יתר הענינים שבמכתבו. — כבודו החל לדאג עתה לימים הבאים ושואל את השאלה: מה נעשה? אבל אנכי, כבר חזיתי מראש את אשר יקרה את הקולוניסטים באחרית הימים. ידעתי כי יבואו הבנים עד המשבר וכח לא יהיה לחובבי ציון לשבר רעבונם, ואת אשר חזיתי במקום המעשה, אותה השמעתי במכתב מחיפה לה' לילענבלום ושפ"ר, כי לא נוכל להרמות להברון, מלך העשירים, להעמיס עלינו המון אנשים שעלינו תהיה החובה לנהלם בלחם ולמלא את כל צרכיהם. וגם פה קדמתי להשמיע כבר, כי תיכף כאשר פרסמו חובבי ציון ברבים כי הם מקבלים עליהם לכלכל את שלשת הקולוניות: פתח תקוה, גדרה ויסוד המעלה, תלו חבל על צוארם להחנק בו, כי לא זרוע כראטהשילד לנו, ובכחנו הדל לא נעשה נפלאות וגדולות כאלה. כי ידעתי מראש כי לא במאת אלף פראנק ואף לא במאתים אלף נצליח לכונן את הקולוניה פתח תקוה בלבד על תלה, שלא תצטרך עוד לידי מתנת חובבי ציון, מה שאין ביכלתנו להשפיע מאוצרנו הדל אם גם יתנו המתנדבים פי שנים. גם מבלעדי זאת ידעתי את החסרון הגדול שלא יוכל

להמנות הנמצא בכל שלשת הקולוניות, אשר התחיבנו להספיק להן צרכיהן.

ארוני יודע אשר בעד הקרקע שבגדרה שלמו חובבי ציון ערך 25,000 פֿר׳ לה׳ פ... גם קרוב לשלשת אלפים פֿראַנק שלחנו בהורף העבר במזומנים לה׳ פ... לתת לבני ביל״ו לחם חקם עד באי למקום המעשה. אני הוצאתי גם כן 2172 פֿראַנק על גדרה, גם יצא ויחשב כבודו, כמה הוציא ה׳ מויאל על בני ביל״ו, אחרי עזובי את הארץ הקדושה — ועתה מה נותר לנו אחרי כל הסכום הרב הזה אשר השקענו בהמושבה ההיא לבני ביל״ו — הלא אך מדבר שממה!

המושב פתח תקוה הוציא כמה וכמה עשרות אלפים פֿראַנק מאוצר חברתנו, ואני אוכל להשמיעהו כי לכל האנשים יוצאי רוסיה אשר נעזרו עד היום בכספנו, אין להם קרקעות, כי לכלם חלק רק ב„הרבע״ כידוע, והרבע, הלא לא לנו הוא ולא להם....

מצב יסוד המעלה הלא ידוע לכבודו, והנה זה הוא סוף פעולתנו!

ותשובה על שאלתו: מה נעשה עתה ובמה נמלא מחסור הקולוניסטים בימים הבאים? היא קצרה מאד, שאחרי אשר נמצא באוצרנו רק כערך ששת אלפים רו״כ, שאם נשלחם עתה לא תשאר באוצרנו אף אגורה אחת, מובן מאליו שמוכרחים אנחנו לעת עתה למשוך את ידינו מכל הענין הזה לגמרי. אין אנו צריכים עוד לדיריקטורים ולמנהלי חשבונות, לא בהדיריקטור הירש — ולא ברוקח — וגם לבלתי שלוח אדמיניסטרטור מפה — כי בלי כסף לא יֵעשה מאומה, ועלינו לחכות, עד אשר יבא הרשיון הידוע, ואז נביא גם סדר ומשטר במעשי ידינו, ועד אשר תהיה אספה כללית, אשר על ידה יתקרבו שנית כל הלבבות ויבאו לכלל דעה אחת לאסוף ולכנוס את כל כסף הקדשים אל מקום אחד, ואז נוכל לשלוח מאתנו איש עתי עם כסף התמיכה, לחדש את הענין כמקדם. אף כי אספוק מאד אם אחרי ראות כל הועדים את מעשי ההנהגה הראשית שפזרה יותר מסך 75,500 פֿראַנק טרם ראתה חשבון האדמיניסטרטור מויאל ז״ל, אם יסכימו גם לדבר הזה....

עתה יבין כבודו כי כל דבר אשר התמלטו מפי עוד בירח ספטמבר על אדות הנהגות המנוח ז״ל, וכבודו התפלא עלי, איך אני מרהיב עז בנפשי להוריד את ה׳ מויאל משאתו ומה גם לחשדו בעון מעילה, היו רק למען עורר את כבודו שיבקש חשבון מידו, ושלא ישלח לו כסף מחדש טרם יקבל ממנו את החשבון וידע את ההוצאות על בורין. אבל כבודו לא שמע לעצתי, אף כי העידותי בו שלא ישלח לו את השלשים אלף פֿראַנק עד אשר יקבל מידו חשבון פרטי (וגם השוברות של הקולוניסטים) על הסך 44,800 פֿראַנק שהיו בידו עד אז, כאשר כתבתי אז לכבודו באר היטב, וכבודו לא שעה אל דברי, ויעש מדעת עצמו, כי שלח לו גם את השלשים אלף פֿראַנק, באמרו כי קבל מכתבים מה׳ ערלאנגער ומה׳ שייד כי מויאל איש נאמן הוא, אבל שכח ולא העלה על

דעתו לחשוב כי הנדיב הידוע מאמין בו רק מאשר הדיריקטור הירש, שיודע את כל החשבונות, עומד על גבו — ויספר כל צעדיו... וכמדומה לי שעל איש חכם כבבודו אשר ידע, כי אנכי מסרתי את האדמיניסטרציה ביד ה׳ מויאל, ואנכי בחרתי בו, היה לו להבין כי רק לטובת הענין הזהרתיו מהמנוח. כי תיכף כאשר ראיתי שעברו שני חדשים ומהמנוח ז״ל אין חשבון, למרות הבטחתו אשר הבטיח אותי קודם נסיעתי לשלוח חשבון פרטי מדי חדש בחדשו, לא ישר בעיני דרכו וכתבתי תיכף לכבודו באיש הדואג לכסף חובבי ציון, לבל יוסיף להאמין בו עד אשר יאֻמן בעיני כל חובבי ציון. אבל כבודו היה אָץ במעשיו וימהר וישלח את הסך שלשים אלף פֿראַנק — ויצא לנו המכשול הזה! כי תחת אשר לפי דעתי נשאר באוצר המנוח ז״ל סך רב מכספנו, עוד יאמרו כי כסף המנוח נמצא עוד באוצרנו!

גם אעיד את כבודו, כי מלבד אשר כתבתי לו אני כי הסך 734 פֿראַנק שנשארתי חייב לחובבי ציון, שלחתי לה׳ מויאל ז״ל ח׳ חשין באנוו״ז על סך 878 פֿראַנק, עוד קבלתי קבלה מהאחרון מן כ״ט תשרי כתובה בזה״ל: „האנוו״ז על סך 878 פֿראנק קבלתי והצגתי להשבונו סך 144 פֿראַנק וסך 734 פֿראנק לטובת האגודה, והודעתי מזה להד״ר פינסקער כבקשתו״, עכ״ד. ועל כן אבקש עתה מכבודו שיבקר במכתבי המנוח ז״ל ויודיעני נא אם אמנם הודיע אותו על אדות הקבלה הזאת כאשר כתב לי.

ממני וכו׳, קז״וו.

מוסקוי. יום ו׳ ר״ח אדר ראשון, תרמ״ו.

מכתבו מכ״ה שבט קבלתי אתמול לעת ערב, והיום אשלח את השוברות לוואַרשא לה׳ יאס׳ כבקשתו. לפי השבוני פזרו חובבי ציון לא תשעים אלף פֿר׳, כי אם מאה וששה עשר אלף פֿראַנק: על ידי 24,560 פֿראַנק: על ידי המנוח ז״ל 75,534 פֿראַנק, ועתה ע״י הדיריקטור הירש 16,000 פֿר׳ — בס״ה 116,034 פֿר׳, לבד אשר שלמו בעד הקרקע גדרה לה׳ פ... 25,000 פֿראַנק, וגם מעות מזומנים לה׳ פ... בעד בני ביל״ו ערך 2500 פֿראַנק, בס״ה 143,534 פֿראַנק.

ידידו ק״ז הנ״ל.

קע.

מוסקוי, יום ד׳ ה׳ אדר ראשון, תרמ״ו לפ״ק.

לה׳ זבולן הלוי בחיפה.

מכתבו באני במועדו, ובאשר הצעתו ישרה בעיני, על כן שלחתי את מכתבו

אל הד"ר פינסקער שימסרנה אל הג' אברהם גרינבערג, אשר בידו להוציא הדבר אל הפועל. והנה אנכי עשיתי את המוטל עלי, וחויתי דעי באזני הד"ר הנ"ל, כי הצעתו מצאה חן בעיני. ועל כן יפנה גם כבודו אל האנשים האלה על פי האדריסות אשר ארשם לו בזה, כי מעתה לא בי כי אם בהם תלוי הדבר. עצתי אמונה לכבודו שיכתוב להם בלשון צרפת.

ידידו וכו', קז"וו.

קעא.

מוסקוי, יום ה' י"ג אד"ר, שנת תרמ"ו לפ"ק.

לה' י"ל גורדון.

מכתבו מיום א' י"ח שבט באני, ואשר אחרה תשובתי יותר מן הראוי תכלח לי. עתה אשמיעך כי מה שלא הודעתיך במה הוציא הנדיב הידוע על ארבע הקולוניות, ראשון לציון, עקרון, זכרון יעקב וראש פנה, הוא רק מאשר לא ידעתי חשבון מדויק, אבל כשתתפין אתה לדעת את הוצאותיו על פי אומדנא כפי השערתי בהיותי במקום המעשה, אודיעך כי הוציא לערך שני מיליאן פר' ואולי עוד יותר מזה. אנכי ראיתי אצל המנהל הנכבד ווארמזוער, בהיותי בזכרון יעקב, חשבון אחד ואמצא בו, כי שלח חשבון להנדיב הידוע על סך מאה וששת אלפים פראנק במשך ששה שבועות. אמת כי בעת ההיא בנה בתים בזכרון יעקב, אבל הקולוניות חיות על חשבונו זה כמה, ועל כן לא רב המספר אשר השמעתיך אם גם איננו מדויק.

בבקשה ממך שתודיעני אם אך תדע את האדריסה של ה' מ. ערלאנגער בפאריז, כי דבר נחוץ לי אליו. אקוה כי אם לא תדע תשאל בהרידקציה ותודיעני תיכף.

והנני וכו' קז"וו.

קעב.

מוסקוי, יום ג' כ"ה אדר ראשון, תרמ"ו לפ"ק.

להנ"ל.

השמועה הבאה לאזנך כי קמו מחרחרי ריב ומעוררי מדנים מקרב אגודת חובבי ציון לא בשקר יסודה, אך לא ממוסקוי נפתחה הרעה כי אם מבי—אק, ומפה נמצאו רק מסיעים אחדים להרחיב הפריץ. סבת פרוד הלבבות היא, באשר האספה בקאטאוויץ אחדה את אגודות חובבי ציון על פי הסדרים רק למשך שנה

אחת, ואז גם כן נגמר, כי אחרי תם השנה יתאספו חברי הועדים שנית לשום סדרים חדשים בעניני האגודה כאשר יורם הנסיון בכל משך ימי השנה. ויהי כתם השנה להאספה בקאטאוויץ, ותחדל אגודת ביא—אק משלוח הכסף אל האוצר הכללי בווארשא, וגם שלחו אגרות משמם לכל הועדים להאסף ולשנות את הסדרים. וכן עשו גם חברים אחדים מפה אשר נשאם לבבם שישמע גם קולם בהאגודה הכללית, ושלחו גם כן אגרות בשם אגודת מוסקוי שנחוץ לשנות את הסדרים. אולם הזקנים מהם אשר דעתם מיושבת עליהם אמרו כי לא עתה העת להאסף ולכונן סדרים חדשים, ולעת עתה תוכל עוד האגודה הכללית להתנהג על פי הסדרים הישנים אשר קבעו חברי האספה בקאטאוויץ, אחרי שאין מקום לזעקתם על דבר הברחת ממון והעלמת החשבונות וכדומה. כי הכל יודעים שהכסף אשר יאסף בין האגודות נשלח על שם ה׳ מ. מאירזאהן והוא מוסר אותו תכף לבית האוצר הכללי לה׳ בערנשטיין על שם שלשה חברים נאמנים, וביום הדרשו לתמיכת הקולוניסתים לא יוכל להשלח בלתי אם בהסכמת ראש הועדים הד״ר פינסקער בהסכם כל האגודות, ואז ישלחו איש איש את כתבי הקבלה מבערנשטיין ומאירזאהן שקבל הכסף מבערנשטיין. והנה זאת היתה הנסבה לפרוד הדעות ובלביל המחשבות, עד שחדלו כל האגודות משלוח את הכסף לאוצר הכללי והוטי האחדות כמעט כבר נתקו כפתיל הנעורת בהריחו אש. אבל עתה ההלה לאל יש תקוה כי תתאחדנה כל האגודות שנית, כי סוף סוף נפקחו עיניהם לראות, כי כל המחלוקת ההיא תלויה בקוצו של יוד, וקרוב הדבר לודאי שבעוד ימים לא כבירים תשוב האחדות אל מכונה, והאגודות תשלחנה את כספן אל האוצר הכללי כמקדם. כי על כן עצתי לך אמונה לחדול מדבר בזה, כי הקנאה אשר הזכרת היא רק דבר טפל ואם ידבק לבך הטוב לדבר בענין הזה, עליך לפנות אל העיקר ולהסביר להאגודות הנכבדות בנחת, כי אין כל סכנה אם יתנהלו הסדרים שקבענו בקאטאוויץ עוד משך ימים לא כבירים מפני שני טעמים: א) כי כשיבא הרשיון אשר עינינו אליו נשואות, אז לא יכבד על החברים להאסף בכל זמן אשר יחפצו, ואז נדע איך לסדר את הענינים ולתת לפעלם ידים, מה שלא נוכל לעשות כזאת עתה, טרם נדע את פרטי הרשיון. ומי יודע אם לא יהיו הסדרים אשר נעשה עתה בהרעיון כלבוש לא לפי מדיו; ב) העת היא עתה לחכות על האספה והסדרים החדשים בעת אשר הקולוניסתים צועקים לעזרה? ואם לא נושיט להם משען כסף בקרוב, וירד גם כספנו גם עמלנו עד כה לטמיון, והיינו חרפה לנעוי לב אשר התנגדו לנו וחטאים בנפשות האֻמללים, אשר חרפו נפשם בעד עמם זה שנים רבות ולא נזורו מחפצם גם כי ירט הדרך לנגדם, וימצאו עמל אנוש ונדודים תחת טובה ונחת. זאת וכזאת עליך להסביר בדברי חכמים הנשמעים בנחת באזני כל האגודות, ואז אקוה כי קרובה הישועה לבא ואחדותנו להגלות.

והנה עוד ע״ד אחד אחשוב לנחוץ להעירך שתדבר על אֹרותיו בהמליץ.

הן לא נכחדה ממך מחשבתי על דבר בתי חרושת שיעצתי לכונן בארץ הקדושה. על אדות הדבר הזה דברתי גם עמך במכתב פרטי (ו׳ י״ז כסליו—תרמ״ה) וגם הצליח בידי להטות לחפצי גבירים אחדים אשר התנדבו להושיט כסף לענין הזה. אנכי נדבתי סך שלשת אלפים רו״כ, וסך כזה — גם הגביר ה׳ שליט מרינא, והד״ר פינסקער מאודיסה, ועוד אחדים הבטידי לשתף כספם אל העסק הזה. אך אין מורה נאמן בתבל כהנסיון. בהיותי במקום המעשה ראיתי, כי אף אם טוב הרעיון הזה וטובה רבה תצא ממנו לכל ענין הישוב לו הוצאנו אותו אל הפועל, כאשר בארתי באר היטב במכתבי מחיפה להמליץ (נדפס נומר 45—47), אבל גם חסרונו בצדו. כי להתיסדות בתי חרושת דרוש לא לבד כסף רב מאד, כי אם גם השגחה נמרצה מצד אלה אשר ישהדו מכספם בעדו, וההשגחה הזאת לא תוכל להיות על ידי אחרים במקום המעשה, כי אם ע״י הבעלים בעצמם, אשר יואילו לנסוע שמה. ואחרי כל אלה מי מהעשירים יתנדב בשני מיני צדקה כאלה, לתת כסף וגם להרים פעמיו למשואות ארץ קדשנו לעיין על סדרי בתי חרושת? כי על כן סבתי את לבי מהרעיון הזה עד עת מצוא.

ואשמיעך את אשר עלה בלבי כבר בהיותי במקום המעשה בארה״ק, ודברתי מזה ג״כ במכתבי להמליץ הנ״ל בדרך כלל, ולוואראשא ולאודיסה כתבתי מזה בפרט. והוא, כי חובבי ציון יחלו להתעסק בקנית קרקעות בארץ קדשנו ובמכירתן לאחינו הרוצים בעבודת האדמה, אשר יש לאל ידם לקנות את כל הדרוש להם במזומנים. חובבי ציון יקנו קרקעות, יבנו בתים ורפתים ויכינו אדמת מושב, באופן שכל הקונה יבוא אל מנוחתו בקולוניה שצריכה רק לעבוד אותה ולהוציא ממנה פרי תנובה. אך באשר שאי אפשר לחובבי ציון להתחיל בזה, אחרי שאין לאל ידם מהסרון הכסף לעזור גם להקולוניסתים הצועקים לעזרה, על כן אמרתי אני להתחיל בזה להוציא הדבר אל הפועל בדרך מסחר ועסק השותפות, לקנות קרקעות בארץ הקדושה שימכרו לאחינו בני ישראל הרוצים לעבוד את האדמה בארץ ההיא, על פי התנאים האלה:

א) מטרת העסק היא לעסוק באדמת ארץ הקדושה באופן שיקנו חלקי קרקע, יבנו בתים ורפתים ולמכרם אחרי כן בכסף מלא לאחינו בני ישראל שישלמו מחיר הקרקע הדרושה להם במזומנים, או לאחר זמן ידוע בצרוף רבית ידוע.

ב) הקרקע תמכר רק לחלקים קטנים לפי צורך הדורשים, היינו שלכל קונה וקונה ימכר רק החלק הדרוש לו לפי מכסת בני ביתו לכפוק מחיתו, ורק לאלה אשר נודע אל נכון שיש להם לא פחות משלשת אלפים רו״כ.

ג) באשר יעלה מספר הכסף הנתן לעסק הזה מהחברים, אשר יואילו להשתתף בו בכספם עד עשרים אלף רו״כ, אז על החברים אשר השתתפו בו, להתחיל להוציא העסק הזה אל הפועל. היינו לקנות קרקעות בארץ הקדושה

ולמכרן לחלקים כפי התנאי הב׳ לאלה אשר ידרשו אותן בכספם. וכבר הצלחתי לקבל סך חמשה אלפים רו״כ לעסק הזה מיד איש נכבד ונדיב לב המסתיר שמו. בקיץ העבר ראיתיו בארץ הקדושה בעיר יפו, כי הוא בא לארץ הקדושה לבקר את הקולוניות והתמהמה שם ערך שני חדשים, ועתה בא אלי וימסור לידי החמשה אלפים רו״כ במזומנים, ואני הנחתי אותם למשמרת בבית האוצר לסחר מוסקוי־ריאַזאַן לפקדון בלא זמן מיועד (безсрочный вкладъ) בחמשה פ״צ לשנה, ומסרתי ליד הנדיב שטר קבלה בחתימת ידי. אחרי כל אלה אחשוב למותר להסביר לך מה רב טוב צפון במפעל הזה להרחבת הישוב בארה״ק, כי רוב המשתוקקים להחסות בארץ הקדושה יעזבו חפצם באשר לא ידעו על הרוב אל מי לפנות וגם לא יוכלו לבטוח באלה היושבים שמה — כאשר כן קרה בהקולוניה פתח תקוה וגדרה ויסוד המעלה, אבל לא כן כאשר תהיינה קרקעות נכונות למכירה וגם בתים בנוים לאדם ורפתים לצאן ובקר, כי אז ירבו הקופצים אשר ישלמו בכסף מלא, ומזה תצא טובה ורֶוח גם להעסק וגם להקונים.

זה הוא הרעיון אשר עין בעין תראה כי לא רחוק הוא מאתנו, ועל אדותיו לדבר בבח עטך, ואז ארע כי ימצא לו מהלכים בכל פנות העם לטובת כל בית ישראל, והיתה גם הרוחה לכל חובבי ציון, וגם לי ידידך ואוהבך וכו׳.

קז״וו.

קעג.

מוסקוי, יום ד׳ ג׳ אדר שני, תרמ״ו לפ״ק.

להד״ר ל. פינסקער נ״י.

מכתביו נומ׳ 367 370 375 בצרוף החשבון הכללי מארץ הקדושה באו אלי במועדם, והנה אנכי לא אוכל לחות דעתי על החשבון הכללי הזה ולבקרו טרם אקבל את החשבון הפרטי, ועל כן לא אצתי לענותו עד היום. ולו לעצתי ישמע כבודו איעצהו, כי אם ימצא את החשבון ההוא נכון ומדויק, אזי יצוה לפרסם אותו במה״ע בשם המנוה ז״ל או בשם ה׳ הירש, כי לדברים כאלה מביא הפרסום תועלת לא מעטה. השובר על יתר הכסף 1500 רו״כ כבר שלחתי לווארשא, אך היום בא אלי בחזרה, באמרם כי אחרי אשר כבר שלמו לערלאנגער את שלשת האלפים פֿראנק, לא ימצאו עוד חפץ בו.

בהשתדלותי התנדב איש נכבד אחד נדיב לב המסתתר שמו לתת אל ידי סך חמשת אלפים רו״כ לקנות קרקעות בארץ הקדושה, שימכרו אותן אחרי כן השותפים בעסק הזה לאלה אשר ידרשו אותן. הכסף הזה כבר נמסר לידי

והוא מונח בהבאנק על שמי, ותנאי הותנה בינינו כי אם לא יאסף עד תם שנה אחת מיום תתו את הכסף לסך של עשרים אלף רו"כ, עלי אז להחזיר לו את כספו. ואלה הם יתר התנאים של השותפות לעסק בקנית קרקעות בארץ הקדושה למען מכר אותן אחרי כן לאחינו בני ישראל:

א) מטרת השותפות היא לעשות עסק לְרֶוַח באדמת ארץ הקדושה על ידי קנית קרקעות ולבנות עליהן בתים ורפתים, ולמכור אותן אחרי כן לאחינו בני ישראל לעבוד אותן, בכסף מלא, או ע"י שלום המחיר לאחר זמן בצרוף רבית.

ב) כל הנותן כסף לעסק זה הרי הוא נחשב לשותף בו. הנתינה היותר מועטת היא חמשים רו"כ; חלקו של כל שותף בהריוח יהיה לפי מכסת הכסף אשר נתן, ואין הרשות ביד השותפים לדרוש את כספם בחזרה.

ג) במקום אקציות ינתן לכל אחד מהשותפים שטר קבלה, החתום בחתימת יד רק"ז וויסאצקי, ועוד אחד שעל שמו מונח כסף העסק הזה, והוא אחראי בעדו. השטר הזה יחָשב כאקציה עד שנקבל על זה רשיון המלכות.

ד) כשיעלה מספר הכסף לסך עשרים אלף רו"כ, יתחילו להוציא אל הפועל את העסק הזה, על פי החלטת אספת השותפים, אחרי שיגיע על זה הרמנא דמלכותא, ואחרי שתוסדרנה התקנות הפרטיות וההלכות לעניני העסק הזה.

ה) ההנהגה הראשית מסורה ביד השותפים כהחלטת אספתם שתהיה על פי קריאת הראש הנבחר. והחלטות האספה נחתכות על פי רוב דעות פשוט של האקציות אשר נמצאו בידי השותפים המתאספים.

הערה, להחלטת ליקווידאציה של העסק נצרך רוב דעות של שלשת רבעי האקציות.

ו) אם לא יאסף עד 1 טען מארט שנת 1887 סך של עשרים אלף רו"כ יושב הכסף ליד בעליו ביחד עם הרבית 5 פ"צ לשנה.

והנה בענין הזה אשר אין לחברת חובבי ציון פה כל עסק בו, והוא מפשט מכל השייכות של החברות לישוב ארץ ישראל בארצנו, יש תקוה כי נעשה תושיה. לפי דעתי ימָצאו רבים אשר יתנו לי ידם בדבר הזה, והנני מבקש מכבודו שיהיה לנו מעירו לעזור במטרה הטובה הזאת, וידבר על אֹדותיה עם הגביר הנכבד ה' א. גרינבערג, אשר בשנה העברה חשב לקנות „גוש־חלב", ואולי גם עתה עוסק הוא במקצוע הזה כמוני, ויכול להיות שאין בין שתי המטרות שאני והוא עסוקים בהן אלא שנוים קטנים. ועל כן טוב היה לו נתן לפעלנו תמונה אחת ונשתתף בו בכחנו, ויצאה ברבות הימים טובה רבה מזה לכל חובבי ציון, ורעיון הישוב יעלה כפורחת...

והנני ידידו וכו', **קז"וו.**

קעד.

מוסקוי, יום ד׳ ג׳ אדר שני, תרמ״ו.

להר״ר ארז ויל״נ !

הנני שולח לכם בזה העתקה ממכתב אחד ששלחתי בקיץ העבר (כ״ד סיון) מחיפה אל ה׳ שפ״ר. אחרי אשר תקראוהו תמצאו בו דברים רבים הנחוצים מאד לכל חובבי ציון חחפצים לעלות אל ארץ הקדושה, לדעתם. את דעותי והשקפותי הצפונות בו לא שניתי עד היום, וכן לא נשתנה גם מצב הענינים של הקולוניזציה בכלל ובפרט. והנה אחרי אשר רבים יעתירו עלי דבריהם במכתביהם להשמיעם את מערכי לבי על אודות הישוב וסדריו למען יהיו להם דברי לעינים, ואנכי לא אוכל לענות את כלם מאשר רבו השואלים, אשר אם אענם יעברו עלי שבועות בכתיבת מכתבים, ואחרי כל זאת עוד לא אצא ידי חובתי נגד כל חובבי ציון, באשר הידיעות תבאנה רק ליחידים,— ועל כן השיבותי אל לבי לפרסם עתה את המכתב הזה ע״י הדפוס, ואז ימצאו כל השואלים את אשר יבקשו לדעת זה כמה והיתה הרוחה גם לי וגם להם. וגם על ידי זה יתרחב הרעיון ביתר שאת וינתנו ידים גם לפעלי החדש על דבר קנית קרקעות בארץ הקדושה ומכירתן לדורשיהן, כאשר הודעתי בשבוע העבר לידידי ה׳ יל״ג נ״י. ועל כן אבקשכם, ידידי הנכבדים, להדפיסו בהמליץ לטובת הרעיון שאתם מחזיקים בו, ואז יודוכם כל ישרי לב ואודכם גם אני.

והנני וכו׳, קז״וו.

קעה.

מוסקוי, יום ד׳ ג׳ אדר שני, תרמ״ו.

לה׳ אלעזר רוקח ביפו!

שני מכתביך מן כ״ג שבט וי״ג אדר ראשון קבלתי במועדם. שמחתי לשמוע מפיך כי אינך יושב עוד בפתח תקוה, כי אני מאז הכרתי את שטאמ׳ בפרט ושאר הענינים שם בכלל, ידעתי כי לא יכירך מקומך שם — ועל כן כתבתי כבר עצתי להד״ר פינסקער שמוב מאד להושיבך ביפו ולעקור דירתך מפתח תקוה, אשר ידעתי כי יושביה ימררוך ויריבוך בזעם לשונם. ועתה כשבא הדבר מצרך לידי כך, אשמח מאד על הגאולה והתמורה הזאת, ואבקשך לכתוב אלי כפעם בפעם מכל המוצאות את הקולוניות וממצב הדברים והענינים בכלל.

ידיד יקר! עתה נחוץ לי לדעת ידיעה ברורה ונכונה ממצב פתח תקוה, גדרה ויסוד המעלה מהחל ועד כלה, כי בלי שפק לא נכחד ממך כי אחרי כל הנסיונות והידיעות שרכשתי לי במשך ימי מסעי במקום המעשה, הנני מתנגד לכל האדמיניסטרציה שיסדו שמה חובבי ציון. והתמיכה הזמנית בקוץ היא בעיני מפני כמה טעמים הידועים גם לך, ומפני הטעם היותר פשוט ומתקבל על הלב, כי התמיכה תטיל עצלות ברוח הקולוניסתים ותעשם לבטלנים גמורים כאלה המתפרנסים בארץ ישראל מקופת הרמבה"נ, וגם היא דבר שאין חובבי ציון יכולים לעמוד בו בכחם הדל. את הרעיון הזה כבר הבעתי לועד המרכזי ועוררתיו למצוא תחבולות אחרות להעמיד את הקולוניסתים על בסיס נכון וקים. אך לא מצאתי עד היום שומע, ועתה תבאנה תוצאות המעשים האלה ותטפחנה להועד המרכזי על פניו, כי נפקחו עיניו לראות שאוצר האגודה דלל וחרב ותשועת הקולוניסתים עודנה מהם והלאה. והנה עתה כאשר באנו עד המשבר, יש את לבב חובבי ציון לקרא שנית עצרה ולהתאסף לאספה גדולה, אולי תאחד האספה ההיא את כל הכחות הנפזרים ישבו והיו לכח אחד חמוש בכסף לתמוך שנית ביד הקולוניסתים המטה. והנה מכין אנכי את עצמי להביע דעותי לפני האספה כפי אשר הורני הנסיון על דבר התמיכה הזמנית והאדמיניסטרציה, וליעץ עצות אחרות להיטיב מצב בני פתח תקוה וגדרה החמרי והרוחני גם יחד. אך לדבר הזה דרושה לי ידיעה ברורה:

א) כמה הם בני פתח תקוה, בני גדרה ובני יסוד המעלה? ב) מי המה העובדים, מה חריצותם ובמה יצטינו יותר? ג) כמה בתים בנו חובבי ציון וכמה בנו אנשים אחרים, וכמה בתים ורפתים על חובבי ציון עוד לבנות? ד) מה יחסר עוד להעובדים ובמה נוכל למלאות חסרונם, ומי המה הנחשלים אשר לא יצלחו לעבודת האדמה? ה) מה ראשית תבואותיהן ויבול אדמתן, מקומה וגבולה על מפת ארץ ישראל, מתי נוסדה; שטח אדמתה? ו) מספר יושביה אנשים ונשים וטף, ואי מזה באו? ז) כמה הוציאו חובבי ציון על הקולוניה בכלל ועל כל משפחה בפרט? ח) גם אם נמצא בית ספר, בית מלאכה או חרושת המעשה, ואיזה דבר טוב ראוי לתקן במקום פלוני? וכיוצא בזה. ועל כן הואילה נא בטובך להודיעני מה שפרטתי ומה שלא פרטתי ושתדע אתה, וכתוב לי הכל באר היטב, והודיעני גם השקפותיך בכלל ובפרט, למען אדע איך לכלכל דברי ביום האספה. ואני לתכלית זה כבר הקדמתי לשלוח יום אתמול להמליץ את המכתב ששלחנו לשפ"ר ביום כ"ד סיון מחיפה לתתו בדפוס, למען לא תהיינה מחשבותי ודעותי זרות לחובבי ציון. ועתה עשה גם אתה את המוטל עליך וכתוב לי ידיעה וסטאטיסטיקה ברורה אשר לא יחסר כל בה מכל הדברים אשר פרטתי ושלא פרטתי שתדע אתה על אדמת פתח תקוה וגדרה, וידענו מה לעשות ביום שידֻבר בהם.

ידידי! בשובי ממסעי החילותי לבקש עצות במה להרחיב צעדי הישוב

והנה עלה במחשבתי כי טוב מאד לעשות עסק השותפות בקנית קרקעות ומכירתן בארץ הצבי, היינו שנקנה בכספנו קרקעות ונבנה עליהם בתים ורפתים, למכרן במחיר להחפצים לעלות אל הארץ הקדושה לעבוד את אדמתה. ומזה תצא טובה כפולה ומכופלת לכל רעיון הישוב, כידוע לך — ועוד דברים רבים וטובים צפונים במפעל הזה לכל הרעיון. והנה אנכי המצאתי לרעיון הזה פראגי רמה, אשר תמציתה אבאר לך בשולי היריעה. ולשמחת לבבי אוכל לבשרך שמצאתי איש נדיב אחד המסתיר שמו, אשר כבר שקל על כפי להמטרה הזאת סך חמשת אלפים רו"ב, אשר השלשתים בבאַנק אחד בפה, ואני מסרתי לו שטר קבלה על הכסף הנ"ל בחתימת ידי. על כן הודיעני נא גם השקפותיך על הדבר הזה. החמשת אלפים רו"ב קבלתי בשבוע העבר, וגם אגודת חובבי ציון במוסקוי נותנת לזה שש מאות רו"ב. אקוה כי לדבר כזה שאין בו חסרון כיס ירבו המתנדבים העברים.

והנני וכו', קז"וו.

בזה הרגע קבלתי מכתב מווארשא, ובו כתובים הדברים האלה: „בימים האלה קבלנו מכתב מהאדון היקר ה. וואַרמזער נ"י, הדירקטור ל„זכרון יעקב" מטעם הנדיב היקר שליט"א. הוא יודיע לנו כי קנה חבל ארץ בשטח גדול סביב להקולוניה זכרון יעקב, בכדי לתת גאולה לא"ץ אבותינו ולמכרה בפּרוטרוט ליחידים מתנחלים בעלי יכולת שיש סיפק בידם להתישב בארץ, או לחובבי ציון. הקונה הפרטי או הקונים זוכים בנחלתם בדרך ישר ואינם נזקקים לכל המון הפֿורמאליטטים, הכתיבה בערכאות והרשיונות המיוחדים לקיום ואשור הקניה על פי הנימוס ובנין הבתים. כל הדברים האלה מקבלים עליהם המוברים היקרים, אשר זה כל ישעם וחפצם לתת גאולה לארץ הקדושה ולזכות את אחינו בישובה, בהדבר הגדול הזה סרו מכשולים רבים מדרכי הישוב", עכ"ל. על כן בקשתי שתודיעני תיכף ומיד אם אמת כן כאשר כתבו — כי אם הדבר כן, אזי בודאי ידוע זה להאדון הדירקטור הירש נ"י.

ק"ז הנ"ל.

קעו.

מוסקוי, יום ג' ט' אדר שני, תרמ"ו.

להד"ר ל. פינסקער נ"י.

מכתביו קבלתי, ואף כי לדאבון לבי לא מצאתי שומע לי אחרי כל מכתבי הרבים אשר בם הבעתי דעתי באזני כבודו ובאזני חברי הועד המרכזי בהיותו בארץ הקדושה, כי אין אנחנו רשאים לפטם בכסף חובבי ציון עגלים לאליל העצלות על ידי התמיכה הזמנית אשר נושיט לבני פתח תקוה וגדרה — בכל

זאת הנני נאלץ הפעם לשאת דעי שנית לאזני כבודו ולאזני העוסקים בההנהגה הכללית ולהרימו על נס כנחש הנחשת בימי משה רבנו למען יראו הנשוכים וירפא למו בעוד מועד. לא אחת ולא שתים השמעתי דעתי זאת באזני כבודו אשר ההנהגה נתנה בידו, וגם זה לא כבר (ערב ר"ח אדר א') כתבתי לו דברים ברורים על שאלתו אשר שאל: מה נעשה?

אבל לתמהון לבבי אני רואה, כי כבודו ברך לבו הטוב שבח את השאלה אשר שאל: „מה נעשה?", שהיא באמת שאלה חמורה אשר רב כח בה להתוות לנו דרכים חדשים אשר יובילונו אל המטרה הנכונה, אם אך נשית עצות בנפשנו לפתור אותה כהלכה בדעת מיושבת כזקני תלמידי חכמים. וכבודו הרב דחה אותה מפני שאלת הקולוניסתים: „מה נאכל?", מבלי שים לב כי שאלת „מה נעשה אנחנו?" קודמת לשאלת הקולוניסטים „מה נאכל". כי השאלה האחרונה תלויה בהראשונה, ואם לא נדע אנחנו מה לעשות אז לא יהיה להקולוניסטים מה לאכול, ובידינו הרסנו את הבנין אשר רבות עמלנו בו להקימו ולבנותו, ועוד עלינו תהיה קללתם!

דברי אלה אינם צריכים ביאור, כי זה כמה המה מבוארים ואומרים כי שגינו — אך בראותי כי עד היום לא מצאתי לי שומע עלי לבארם שנית ולפרשם כשמלה לעיני כבודו הרם, אולי יתעשתו חובבי ציון לי וראו כי צדקי בי, ופלסו למו נתיבות חדשות להנהגתם, אשר באמץ לבב אוכל לחשוב כי לא אשגה אם אומר, כי לא כשורה היא עד עתה בנוגע לשלש הקולוניות...

הנני מציע בזה לפני כבודו שלש שאלות, אשר כל אחת ואחת אוחזת בעקב רעותה, ואחרי כן יתבררו דברי יותר:

א) האם יאמין כבודו באמת כי על ידי התמיכה הזמנית נביא תשועה שלמה להקולוניסתים בעתיד, היינו שיבא בקרוב יום, שעל ידי התשועה הזאת יצאו הקולוניסתים מרשות חובבי ציון ויעמדו ברשות עצמם, מבלי דרוש עוד כל עזרה וכל תמיכה מידי חובבי ציון?

ב) אם יהיה בכחנו למלאות בכסף הנדבות די ספוקם ובכל צרכי אוכל נפשם עד שתשיגם ישועה כזאת, וקופת חובבי ציון תוכל לשלוח ככל פעם בפעם את התמיכות אשר יקצבו להם המנהל והועד?

ג) אם לא יתרשלו הקולוניסתים במלאכתם, כראותם לפניהם מקור לא אכזב פתוח לכסף בכל עת שישאלו, ולא יגיעו ע"י זה למדרגת בני החלוקה בירושלים, למאוס בכל עבודה ומלאכת מחשבת, וארצם אשר נקנתה בכסף חובבי ציון תשאה שממה?...

על שלש השאלות האלה, הרשות לחובבי ציון לענות ברצונם. אבל כבודו הרם יודה כי אנכי אשר שולחתי במלאכות חובבי ציון ואשר מלאו את

ידי לחוות דעי בענין הזה אחרי ראותי הכל בעיני, יש לי הרשיון להביע מחשבתי על פי הנסיון אשר נוכחתי ממנו במקום המעשה ולדרוש שימָצאו גם לי מקשיבים אשר דברי ימצאו מסלות בלבבם כנהוג שבעולם. והנה אנכי אשמיעהו על שלש השאלות האלה תשובה אחת מספקת, כי אך אמונת שוא היא אמונה כזאת, כי על ידי התמיכה הזמנית יִוָשעו הקולוניסתים. כי באמת התמיכה הזאת היא רק כמין שמן המעלה קרום על פצע אָנוש ומתחתיו ירום תולעים ויורקב הבשר והרקבון יחדר מעט מעט עד הגיעו לעצם. הקולוניסתים יסתפקו לעת עתה במין מרפא כזה, באשר לרעב טוב חיי השעה בעת רעבונו לשברו בלחם צר. מתכות למעדני מלך אחרי ימי רגזה ורעבון. אבל אחרית רעה ולא טובה נשקפת להם מהתמיכה הזאת המתשת כחו של האדם ומביאה אותו לידי עצלות ורפיון ידים. הקולוניסטים רואים כי גשם נדבות ירד להם מן השמים, ויצאו העם ולקטו מן המן הזה דבר יום ביומו, ולאט לאט יסכנו בלחם הקלוקל הזה, והיתה להם אז עבודתם על הרי ישראל נבריה, והיה אחרי אשר יחדל המן הזה ויפסק, יתנו ראש ושבו להם אל ארצם אשר ממנה יצאו כלעמת שבאו ועלינו תבא קללתם!

הנני אומר באשר יחדל המן ויפסק, — מדברי אלה יראה כבודו כי השאלה השניה אשר ערכתי למעלה במכתבי זה נפתרת ממני בשלילה, היינו שבשום אופן לא יהיה בכחנו להספיק להם כל צרכם, וזאת הלא יראה כבודו מהמעשה, אשר נוכח פנינו, כי קופתנו כבר נתרוקנה ונתדלדלה, וגם אחרי אשר כבר הצלחנו ברב כח ועמל לאחד את האגודות, כי בסך הכל שלחו כלן לערך שני אלפים רו"כ; ומלבד אשר הלוה ה' ערלאנגער מחדש ששה עשר אלף פ̄ראַנק, לא הספיק הכסף ההוא, עד שנאלצנו לשית עלי נוכפות גם את כסף הקערות, וגרד אל מדרגת העני שכבר ירד עד הדיוטא התחתונה של העניות ויתן את זוג תפיליו וסדורו בעבוט אל בית המשאות... וכשבאנו עד הלום, היעלה מן הוא והלאה רעיון על לבנו כי עוד תמצא ידנו לנהל בלחם את הקולוניסתים גם בעתיד? מאין נקח את כל הסכומים הרבים הדרושים להם?! הנני אומר „סכומים רבים", אבל האין זאת, ידידי הד"ר? הבה נצא נא ונלקטה בהחשבונות ונראה אם לא כן היא כדברי? בהיותי במקום המעשה, ובעת ההיא היתה ג"כ צעקה גדולה ומרה במחנה, כי סכום רב דרוש להקולוניסתים בפתח תקוה, לתמיכה זמנית, להשוחטים, להמלמדים, להרבנים, להשומרים וכאלה — ומה היתה אחרית הדבר? הושטתי לבני פתח תקוה במשך שלשה ירחים רק סך של 6612 פ̄ראַנק מכסף חובבי ציון, וסך 7500 פ̄ר' מהכסף אשר הביא הד"ר אלדער נ"י, בסך הכולל 14,112 פ̄ראנק. והנה בסך הכסף הזה החלנו לבנות הבתים, את בית המרחץ והברֵכה, גם לקנות סוסים, חמורים, כלי מחרֵשה וכל יתר הדברים הנחוצים, כאשר יראה מפורטים בחשבוני, הנדפס בהוספה להמגיד משנה זאת נומר 39. ואחרי הסך הקטן הזה הנתן להם ממני לא שמענו, בכל זאת, כי מת

חלילה אף קולוניסט אחד ברעב, ולבי היה סמוך ובטוח כי לא יקרה כזאת גם בימים הבאים, אף תקוות טובות השתעשעו אז לפני כי אם אך ידעו הקולוניסטים את אשר קימו וקבלו עליהם ועבדו עבודתם בידים אמונות, ולא יוסיפו המה וגם אנחנו לראבה. אבל עולם הפוך אני רואה עתה! לא עברו שבעה שבועות מיום מות ה׳ מויאל ז״ל, ולנגד עיני פרושים שני מכתבים מכבודו ומשפ״ר, המתארים בצבעים שחורים את מצב הקולוניסתים בפתח תקוה, כי בבא השמועה לפתח תקוה כי אפס כסף, התפטר הועד ממשמרתו, הרועים חדלו לרעות, החנונים — לתת בהקפה, השומרים — לשמור את השדות, והמלמדים — ללמד! (כאן אני שואל: האם נכתב בברית התנאים שבין חובבי ציון ובני פתח תקוה שיפקידו מקופת הועד גם שומרים לשדותיהם? האינם יכולים למלאות את העבודה הזאת בעצמם, כאשר יעשו בני גדרה ויתר הקולוניות? וכן גם על דבר המלמדים — האם לא יוכלו לשלוח את ילדיהם לשמוע לקח בישיבתו של הרב פרומקין אשר נוסדה בפתח תקוה על ידי הגאון הילדעסהיימער והגביר ה׳ לאחמאן בלי כסף ובלי מחיר, וללמדם קרא עברית וחומש עם פירש״י, בעצמם?!) והזעקה הזאת הקיפה את כל גבול ישראל, אחרי אשר במשך השבועות האחרונים האלה נשלח לתמיכתם סך 16,000 פראַנק לבד הסך 2000 פראַנק שנתקבל במקום המעשה מיד יורשי המנוח ז״ל, וגם 16,000 פראַנק הוציא ה׳ ערלאנגער נ״י מחדש, ושלח להדירקטור הירש על פי פקודתו, וחמשת אלפים פראנק שנשלחו בשבוע העבר מווארשא בסך הכולל הם 39,000 פראַנק שהם בכסף רוסיה חמשה עשר אלף ושש מאות רו״כ! ואם גם נוספו איזה משפחות, הלא בלי ספק מספרן לא רב הוא, ומה כל החרדה הגדולה הזאת אשר חרד עלינו ה׳ שפ״ר באמרו: כי כל רגע ורגע שאנו מחכים בהמצאת פדות ורוחה להקולוניסתים הננו מקרבים את הקטסטרופה?!

אל אלהים ה׳! האם לא נעשה שקר בנפשנו בהשבנו כי זרוע כרוטשהילד לנו, לנהל אנשים בריאים בלחם מקופת חובבי ציון, האוצרת בקרבה גם חלק גדול מכסף עניים אשר מצבם אולי רע ממצב המקבלים ואין איש תומך בידם! ולו גם נניח כי בסכום הרב החדש הזה ששלחנו לה׳ הירש יצלח בידו להספיק צרכי הקולוניסתים עד ר״ח ניסן הבא, וכבר״ח ניסן יודיע שנית הועד בארץ הקדושה כי אפס כסף והוא עם הדירקטור מתפטר ממשמרתו, האם לא תתחדש הקטסטרופה של י׳ אדר ראשון גם בימים ההם? ועזב הרועה את עדרו, המלמד את חדרו, השומר את שדהו והחנוני יחדל מתת לחם ומזון בהקפה...! עתה נשער נא בנפשנו כי שלח לנו אלהים מטמון, וכבר הקימונו גם את הסערה הזאת לדממה, ושלחנו מחדש שלשים ותשעת אלפים פראַנק להדירקטור הירש נ״י והקולות חדלו עד עבור ימי חג השבועות. והנה בעת ההיא יודיע בשלישית הועד המשפיע בארץ הקדושה כי עוד הפעם אפס כסף והוא מתפטר ממשמרתו, האם לא תתחדש הקטסטרופה של י׳ אדר ראשון בשלישית? האם לא יעזוב עוד

הפעם הרועה את עדרו, המלמד — חדרו, השומר — את שדהו והחנוני יחדל מתת להם ומזון בהקפה ?... ושבו כל המבוכות לקדמותן! ואל יחשב כבודו כי בהיות הימים ההם ימי קציר לא יצטרכו עוד הקולוניסתים לתמיכה זמנית, חלילה, יודע אנכי נאמנה על פי דברי הקולוניסתים הנתמכים בחסדי הנדיב הידוע — כי גם אז עוד יהיה עלינו לתמכם באותה התמיכה הזמנית כביום הזה. ואם גם יפלו ממנה ויגרעו כשלשים או ארבעים פ"צ, אז נצטרך לשלם להממשלה את המס הידוע ממחיר התבואות, כי לא בעלי כסף המה הקולוניס־תים כאשר ידענו — והרוחנו עשרים פר"צ בערך. אבל עלינו לפי דברי כבודו במכתבו לה' יאס' עוד לשלם סך 20ט לירא, שתי מאות לירות בעד המס של ה' גוט—ן ומשה סאל—ן! השמעתם ? בעד המס של גוט—ן וסאל—ן ולא של הקולוניסתים! כי המה מכרו את הקרקעות וקבלו את תשלומי המס בכסף מלא מהקולוניסתים עד יום המכירה, והועד המשפיע בארץ הקדושה פסק עתה לדינא שחובבי ציון ישלמו עתה בכספם המס המוטל על העשירים גוט—ן וסאל—ן — האין זה הסד של אמת ?! והנה אחרי מעשים כאלה, איך לא יהרפנו לבנו בראותנו את השגיאות הגדולות הכרוכות בעקבנו, והננו עוברים עליהם מבלי משים, ולא נשים אל לב כי נחבל מעשי ידינו חבל נמרץ ואחריתנו לא תהיה צלחה ?

כי על כן עלינו לבקש עתה עצות במה להיטיב את מעשינו, אם אך נחפוץ כי יבא קץ לעלילות חובבי ציון ולא להיות עוד לצחוק בעיני מתנגדינו, ואנכי לא אמצא עצה אחרת כי אם שנתן מן הוא והלאה קצב לתמיכת הקולונים־טים באופן הזה: נשכח נא את הצרות הראשונות ואת כל הכסף אשר זרקנו אל תוך הים הגדול, ונוציא עתה סטאטיסטיקה ברורה ממספר המשפחות של שלש הקולוניות, מה יש להם, ומה יחסר להם עוד. ואחרי אשר תהיה סטאַ־טיסטיקה נכונה כזאת בידינו, ונדע ברור כמה משפחות ישבו עד היום, וכמה נוספו, ומה האנשים היושבים שם, ולמה הם מוכשרים, ומי מהם יצטיין יותר, כמה בתים בנו חובבי ציון, וכמה בנו אנשים אחרים, כן כמה בתים ורפתים צריכים עוד לבנות, אם יש להם קרקע — וכמה שטח אדמתם, ואם בחלק „נחלת טאטיאן" או „בהרבע", ומה דרוש להם עוד לעבודתם בבית ובשדה, — אז עלינו להועד אל מקום אחד ולקצוב אחרי השקפות הועד מארץ הקדושה בשאלת פי הקולוניסתים, לקצוב אחרי שקיל דעתנו את התמיכה אשר נושיט לכל קולוניסת וקולוניסת לצרכי קניניו ועבודתו, מבלי שנהיה מן הוא והלאה אחראין וערבאין לכל צרה שלא תבא. לא עלינו לפטם אנשים בריאים אשר תמצא ידם לעבוד ולשבוע מעמל כפיהם בכסף חובבי ציון ולהיות ערבים בהרבנים ובהמלמדים שלא יעזבו את ילדיהם בלי מורה, בהחנונים שלא יחדלו מתת להם בהקפה, בהרועים שלא יפיצו צאן מרעיתם, בהשוחטים שלא ימנעו מלשחוט את צאנם ובקרם וכדומה כאלה; תמיכה על אופנים כאלה מות ומשכלת היא להם ולנו גם יחד, היא תרפה את ידם מעבידה ואנחנו לא נמצא און לנו לתמכם ולסעדם

בכל עת כמשפט. לא ילדים קטנים גם המה, וגם אנחנו, ועל כן אל נא ישמיעו באזנינו נהמת דובים ושאגת כפירים להפחידנו ולאימנו, בבא עליהם צרה בסבת התעצלותם, ואל נא נחרד גם אנחנו כילדים לקול הזה, ואל נא נברא לנו קטסטרופית איומות לעשות בחפזה, לשלוח כסף על ידי תלגרמות. להסיר את המכשול הזה מן הדרך עלינו לקצוב לכל קולוניה בכלל ולכל קולוניסט בפרט את צרכיו לעבודתו ולקניניו ולא לאוכל נפשו. בקצבנו את התמיכה הזאת נראה אם תמצא ידינו להושיטה במשך שנה אחת או בשנתים, ואז נקים דבר לפי כחנו ונמסרנה ביד הנכבד הדיריקטור הירש נ"י, או ביד אחר אם לא יחפוץ הוא לקבלה, ואז תהיה ידנו מסולקת מכל האחריות אשר העמסנו עלינו עד היום, וגם הקולוניסתים יראו ברכה בעמלם, כי בראותם כי אין תימך בתמיכה הזמנית והושע להם ידם, ועבדו ואכלו משלהם ולא כושל הובבי ציון.

העצה הזאת לפי דעתי טובה ונכוחה היא, ואם לא הוצאנו אותה לפעלה עד היום, עלינו להשתדל עתה להביאה לידי מעשה כי עוד לא עבר המועד, ואני מחכה הנני לשמוע מענה כבודו על הצעתי. למען נדע את אשר לפנינו.

ביום א׳ העבר קראתי עצרה אל ביתי, ובהאספנו יחד הנה הסכימו חברי הועד בהשתדלותי לשלוח מהסך האלף וארבע מאות הרו"ב סך שמונה מאות רו"ב לה׳ מאירזאהן נ"י בווארשא (ושש מאות רו"ב נמצאים מכסף הגורלות המיועדים רק למקנה קרקעות בארץ הקדושה). אבל נחלט מחברי הנאספים, כי מן הוא והלאה לא ישלחו אל הועד אף אגורה טרם שתהיה אספה כללית חדשה. וטוב מאד להחיש את דבר האספה שתהיה בר"ח סיון או תיכף אחרי חג השבועות ולא יאוחר, כי כל טוב חובבי ציון תלוי בזה כאשר יראה כבודו במכתבי זה, ועל כן נחשב להוציאה אל הפועל עד העת ההיא, עלינו להחל עתה בכל ההכנות הדרושות לבל יעבור המועד.

יאמר שלום לידידנו הסופר כו׳ מו"ה מל"ל נ"י.

והנני וכו׳, קז"וו.

קעז.

מוסקוי, יום ד׳ י׳ אדר ב׳, תרמ"ו.

להר"ר יעקב משה מאירסאהן בווארשא.

הננו שולחים לו בזה אנ"וו על וואוועלבערג, על סך שמונה מאות רו"ב מכסף אגודת חובבי ציון בפה — אך באופן שלא להוציא את הכסף הזה עד שתאסף אספה מכל האגודות חובבי ציון לבא אל עמק השוה בשאלות שונות ונכבדות, שדעות האגודות חלוקות בהן. אך אם לא תקרא אספה של האגודות,

אזי אין אנו חפצים שיוציאו את הכסף שלנו בשום אופן, ואם נסכים לזה היא רק באונס ולא ברצון ורק למען האחדות, דהיינו: אם שאר האגודות תשלחנה שם הֵנה את כספיהן להקופה הכללית, אזי לא נרצה להפרד מן הצבור. ולמען דעת אם שאר האגודות שולחות כספיהן להקופה הכללית, גמרנו שזאת תהיה לנו לאות, אם יקבץ בה סך חמשת אלפים רו"כ מהיום — אזי אנו נותנים לו הרשות להוציא שם את כספנו ביחד עם כספי שאר האגודות. אך אם לא יתאסף בהקופה הכללית מחדש סך כזה, אזי אין הרשות ביד הועד המרכזי להוציא כספנו, ויהיה מונח עד אספה כללית. כל זה מצאנו לנחוץ להודיע לכבודו, למען ידע מה לעשות בכספנו שהננו שולחים לו בזה.

ועל כל פנים מהיום והלאה לא נוסיף לשלוח עוד כסף עד שתאסף אספת שליחי האגודות, שנחוצה היא במאד מאד. על הסך 800 רו"כ תשלח הקופה הכללית תומ"י שוברות לחברי הועד המרכזי, שעל שמם מונח כסף האגודות.

והננו מכבדים אותו כערכו הרם תמימי דעים עמו.

חברי הועד קלונימוס זאב וויסאצקי, מאיר פינס, מיכאל ראבינאוויץ. רפאל שלמה גאץ, אברהם מענדיל אוסישקין.

קעח.

מוסקוי, יום ב' שושן פורים, תרמ"ו.

לה' שפ"ר בווארשא.

ידיד נכבד! אחרי קבלי את הצירק' קראתי בביתי עצרה, ואחרי המון דברים ושקלא וטריא רבה הסכימו החברים הנכבדים לשלוח מכסף האגודה לווארשא סך שמונה מאות רו"כ, וכבר שלחתי לידידנו הר"ר מאירזאהן נ"י ביום ה' תענית אסתר המוקדם בצרוף ההעתקה ממכתבי להד"ר פינסקער נ"י מן יום ט' אדר שני.

הנה תהלה לאל הצליח חפצנו בידנו הפעם להביא את האגודות לכלל דעה אחת אחרי פרוד הדעות ובלבול המחשבות והמעשים אשר הכו בימים האחרונים שורש בלב כל הכתות, אחרי אספת קאטאוויץ אשר אחדתן. אבל את אשר יחשב לבי לא אכחד ממך יקירי, כי ירא אנכי מאד, פן תופר האחוה החדשה שנית, ומי יודע אם תקום לאורך ימים! וגם אספק מאד אם נצליח לפתות את כל המפלגות לשלח כסף להועד המרכזי ביום אשר ידרש להקולוניסתים שנית, וסבת הדבר היא רק באשר לא נוכל לקוות כי יצא דבר האספה הכללית במהרה לפעלו.

שמע ידיד יקר את אשר דבר אלי ידידנו יל"ג במכתבו האחרון:

„הן בקשתני להתודע על דבר הבקשה וקיומה, והנה לא אני האיש אשר יוכל לעסק בדבר, לפי שבין העומדים בראש הענין הזה יש לראבון לבי איזה אנשים אשר נקעה נפשי מהם ואינני רואה את פניהם זה כמה — נוסף לזה נפשי יודעת מאד בעוה"ר כי האנשים ההם למדו לשונם... ואם גם יאמרו לי דבר אמת לא אאמין להם, על כן אמרתי כי לא אני הוא האיש אשר ילך בשליחות זאת. והנה כבר אמרתי לך כי מחלה קטנה עברה עלי ולרגליה לא יצאתי מדלתי ביתי במשך עשרה ימים ולא ראיתי פני איש ואינני יודע באיזה מעמד הדבר הזה בשעה הזאת. אבל אינני מאמין שיצא אפילו פסיעה קטנה מן החוג הצר אשר עמד בו עד כה. לדעתי אין טוב בלתי אם בא תבא אתה הלום, כי אתה בתבונתך תבין ותשכיל תיכף מן מוצא הדברים אשר הדבר עם האחד ועם השני אם יש לנו לקוות לבא על ידם לתכלית המבוקשה. כשאני לעצמי אינני מאמין שנקבל הטובה הזאת בשעה זאת" — — —

ועל כן נחוץ לשום זאת אל לב ולהשתדל לכל הפחות לבוא בדברים עם ראשי האגודות העיקריות ולחזק את האחדות אשר התמוטטה באחרית הימים האלה ולאמץ את הלבבות ולסדר את הענינים באופנים נאותים הדרושים אל החפץ, לבל תרפינה הידים מעשות תושיה. על כן עצתי אמונה להועד המרכזי שישתדל לעשות הכנות להאספה הזאת, ולהוציאה לפעלה לא יאוחר קרוב לחג השבועות הבע"ל. כי לא כראותך אראה אני, מתוך הדברים בהצירקוליאר נראה, שתחשב כי אחרי המשלוח יִוָשעו אחינו הקולוניסטים תשועה נצחת, ואנכי לא בן אדמה. — יודע אנכי כי כל עוד אשר לא נמצא עצה לפרק מעל צוארינו עול התמיכה הזמנית, שמביאה עצלות ברוח הקולוניסתים ותעשם לבטלנים גמורים כאלה המתפרנסים מקופת החלוקה — (כאשר כן כתבתי לך באר היטב עוד בכ"ד סיון מחיפה — בדברי על אדות האדמיניסטרציה של הנדיב הידוע), עלינו לשלוח ולשוב ולשלוח כפעם בפעם. ומבלי אספה כללית, לא אספוק כי תחדלנה האגודות משלוח לאוצר הועד המרכזי. ועל כן אחשוב למשפט כי יבין הועד המרכזי עד היכן הדבר מגיע, ויתאמץ מן הוא והלאה להוציא את האספה החדשה לפעלה. ומה טוב אם תהיה אספת אחים בחוץ לארץ (כאשר כתבתי לך באר היטב כ"ו טבת) ואז נשמע עצות מרחוק, וידענו את אשר לפנינו.

שמחתי מאד בבשורתך בהציר' כי ה' ווארמזער כתב כי קנה חלק אדמה בשטח גדול למכרו בפרוטרוט ליחידים חפצי הישוב. כי ברעיון הזה לקנות קרקעות בארץ קדשנו ולמכור אותן אחרי כן ליחידים בעלי יכולת שלא יהיו נזקקים לסרסורים ולפורמאליטטים, הגיתי עוד בהיותי בארצנו הקדושה, וגם פה זה ימים, עד כי הצליח חפצי בעזרת ה' בידי, כי איש נכבד אחד המסתיר שמו לעת עתה נרצה לי, ויתנדב לתת מכיסו לחפץ הזה סך 5000 רו"כ, והסך הזה כבר נמסר בידי ואנכי השלשתיו פה בבאנק על שמי, כאשר כתבתי מזה

להד"ר פינסקער נ"י באריכות. על כן אבקשך שתשלח לי תיכף העתקה ממכתב ה' ווארמזער, למען אדע מצב הדברים הנחוצים לי לדעתם. אבל אל נא תשכח משלוח לי את ההעתקה, כאשר שכחת משלוח לי התמונות, כי הענין האחרון הכי נכבד מהראשון, כאשר תבין גם אתה.

כחתמי את מכתבי זה הגיעני מידידנו המשורר הנכבד יל"ג מכתב מלא אהבה לרעיון הישוב, וכה דבריו: „היום בשובי לאיתני ממחלה קטנה אשר עברה עלי, מצאתי און לי לקרא את כל מכתביך אשר שלחת אלי ואל המליץ. והנה בראשית כל הניחה לי ואודך ביושר לבב על נחת הרוח אשר אשבע בכל פעם ופעם בקראי את מכתביך ועל הפעולה הטובה אשר הם פועלים תמיד על לבי. מלבד טוב לבך הידועים לי מכבר אשר מבין שורותיהם יצהירו, עוד מוצא אני בדבריך, בכל עת שאתה מדבר בעניני הנהגת הישוב וסדורה, רוחב לב ותבונה ודעת הרבה מאד לשפוט על כל דבר לאשורו ולחדור לעמקו של הענין, ואז אברך את ה' אשר שלחך למחיה לפנינו. ועל כל אלה תרחף אהבתך העזה לעמך האֻמלל ולארץ אבותינו השוממה, אהבה חוצבת להבות אש, והיא, רק היא שלחה ניצוץ אש ותצת גם במורשי לבבי אשר עד כה קפאו בלב ים הצרות אשר הקיפוני.

עתה נפתחו שפתי ולא אאלם עוד, אף כי טרם אדע אם כל מה שאדבר יהיו לרצון וקולעים אל המטרה. על כן אבקש ממך לקרא את כל היוצא מעטי מהיום והלאה על אֹרות ישוב ארץ ישראל ובעצתך תנחני אם אדבר כהוגן ומה שגיתי תבין לי. בנומר 18 נגעתי בדבר בבקרתי את מחברתו של ה' לעוואנ־טין, לנומר הבא (19) הבינותי מאמר ראשי „לך כנוס את כל היהודים", וטרם ארע אם יצא שלם מתחת יד הבקרת. ובשבוע הבא בבאי להדפיס את מכתבך לה' שפ"ר, ברעתי להקדים לו דברים אחדים או לכתוב מאמר ראשי מיוחד, להעיר את לב הקורא אל דבריך הנאמרים כלם במועצות ודעת וכל דבר מדבריך שוה כמה כברין דנרדא. ויהי רצון שבכל מה שכתבתי ושעתיד אני לכתוב לא אכשל בלשוני ולא אנקש בשנוני, ואל יאמר פי דבר שלא בדרא דאוני ושאולי לא נתן עוד להאמר, כי בין שני שבילין אנחנו מהלכים של אש ושל שלג, ואם נטה לצד אחד או נכוה באור או נקפא בקרח".

והנני וכו', קז"וו.

קעט.

מוסקוי, אור ליום ב׳ כ״ב אדר שני, תרמ״ו.

לה׳ מ. ל. ליליענבלום נ״י.

מכתבו האחרון של הד״ר הנכבד באני. כפי הנראה לי לא פעלה הצעתי בדבר הידוע על לבו, אבל אנכי ברעתי אחזיק כי הדבר נחוץ מאד, כי עניני חובבי ציון הולכים ומתמוטטים, ובלי הדבר הזה למיחש מבעי אם לא יהרס כל הענין עד היסוד, כאשר בארתי היטב במכתבי מיום ב׳ שו״פ לה׳ שפ״ר. אל נא נשען יותר מדי על העוסקים בפט״ב בדבר הרש״ון, כי היום ההוא עוד רחק חוק, וכן כתב אלי גם ה׳ יל״ג באחד ממכתביו 1).

ומה הבטחון אשר נבטח על ה׳ פאליאקאוו, השב בחדש אפריל מניצא? תשובתו לעת ההיא פטרבורגה עודנה מוטלת בספק. וכי ישוב — האם אין לפאליאקאוו עסק אחר מבלעדי עסקי חובבי ציון? ואנכי ארמה שגם בשובו יעברו שבועות טרם יקבל את פני דורשיו על אדות הענין! ומה תהא אחרית הדבר? הלואי לא תתקים נבואתי — אבל אנכי עתידות לא טובים אני רואה להנהגת חובבי ציון, ורואה אנכי עין בעין, שהיא עומדת להבטל וימיה לא ימשכו... לקדם פני הרעה נוכל רק בדבר ההוא, ועל כן יהבונן כבודו בדברי היטב ויציעם נא לפני הד״ר נ״י שנית, כי כל טוב חובבי ציון תלוי בהם!

ממני וכו׳, קז״וו.

קפ.

מוסקוי, יום ב׳ כ״ב אדר שני, תרמ״ו.

לה׳ י״ל גורדון.

מכתבך הנכבד באני, ואם שמח לבי בקראי את מאמריך הנכבדים המדברים ברגש קדש על דבר תחית עמנו, שמחתי פי שנים במכתבך שב הודעתני כי עוד תוסיף לתת לנו מטעמים. חזק ידידי ואמץ וחזקת ידים רפו כי עיני כל ישראל עליך ובך תוחלתנו, כי כושל יקומון מליך וברכים כורעו תאמץ. תשאלני אם לא נוקשת עד היום בלשונך — ועל זאת אענך כי דבריך כלם נכוחים למבין. וזאת היא תמיד מעלת בעלי הכשרונות אשר חננם ה׳ בלב מבין — לשפוט מישרים גם לא למראה עיניהם, כי רוחם הנעלה ינחם ולא יתנ

1) עיין מכתב קעח. המאסף.

לעשות מרחה, ועל כן אחרי השיבי לך תודה על מאמריך הקודמים אני מרהיב עוז בנפשי להעירך שתמלא הבטחתך „לכתוב ולשוב ולכתוב" גם מן הוא והלאה, ויודוך כל ישרי לב כי הגדלת לעשות, ובכחך זה תלך דרכך הלאה לטוב לבני עמנו.

והנני וכו', קז"וו.

קפא.

מוסקוי, יום ב' כ"ב אדר שני, שנת תרמ"ו.

לכבוד ידידי הרב החכם המפאר יקר רוח ורב תושיה וכו'
כש"ת מהור"ר שמואל יוסף פין נ"י שלום!

מכתבו הנכבד באני בעתו, אך מרוב טרדה לא יכולתי לענותו עד היום. ועתה אתכבד לענותו כי לשמחת לבבי הצליח בידי לאחד את לבות האגודה שבמוסקוי, והם שלחו סך שמונה מאות רו"כ זה שני שבועות אל קופת הועד המרכזי לווארשא. ביום הועד קראתי לפני החברים הנכבדים גם את מכתב כבודו נ"י, ודבריו פעלו עליהם פעולה נמרצה.

על דבריו במכתבו: שאנחנו קבלנו עלינו אחריות הקולוניסתים לכלכלם ולנהלם בלחם, יש לי לדבר הרבה מאד, ותוכן דברי הוא, שעד היום עשינו לא כהוגן בדבר התמיכה הזמנית, כי מלבד אשר קבלנו עלינו מעמסה שאין אנחנו יכולים לעמוד בה ולשאת אותה על שכמנו, עוד הבאנו בידנו עצלות ברוח הקולוניסטים להתרפות ולהשליך יהבם על קופת חובבי ציון. את השקפתי על פרטי הענין הזה ימצא כבודו בההעתקה ממכתבי ששלחתי ביום ט' אדר שני להד"ר הנכבד פינסקער נ"י הרצופה בזה. ומאד אבקש מכבודו שיואיל נא לקרא את העתקת מכתבי זה בשים לב ולהודיעני דעתו על השקפתי זאת, אשר נקנתה לי על ידי הנסיון, אשר הורני זאת בעת היותי במקום המעשה.

גם על אדות הדבר הידוע וצאתו אל הפועל — יש לי לדבר הרבה, אך רב לי בהביעי לפני כבודו, חכם שכמותו, את דעתי בקצור נמרץ, כי רעה גדולה אנחנו עושים לכל הענין הקדוש אם נתרשל בדבר הידוע, הנחוץ מאד לשעתו. כי אין לנו להשען על המשתדלים בפטרבורג בדבר הרשיון, כי מי יודע עד מתי לנו לחכות שיצא הרשיון אל הפועל, ואם נחכה לו הרבה אז ירא אנכי מאד אם לא תֵהרס עד העת ההיא כל ההנהגה ממסד עד הטפחות מחוסר כסף ומחסרון מנהיגים לרגלי פרוד הדעות ובלבול המחשבות. לקדם פני הרעה נוכל רק בדבר ההוא, אבל מי יתן שומע לי בין חובבי ציון אשר רובם לא יחקרו את הדבר לתכליתו! כי על כן יעיין נא היטב כבודו הרם

בדברי אלה הנכנסים מלבי אל לבו, ועשה כל מה שבכחו להוציא את הדבר לפעֻלו לבל תהרס חלילה המטרה הטובה אשר הצגנו לנו. ואקוה כי דברי ימצאו מסלות בלבב כבודו וענה יענה אותי תשובה כהלכה, למען נדע את השקפתו ודעתו על זה.

והנני וכו' קז"וו.

קפב.

מוסקוי, יום ב' כ"ב אדר שני, תרמ"ו.

לכבוד הרב הגביר החכם המשכיל המפואר שוע ונדיב לב, מו"ה ל. ראזענטהאל נ"י שלום!

הנני מתכבד לשלוח לכבודו הרם בזה סך חמשה רו"ב מחיר ספרו הנכבד „תולדות חברת מרבי השכלה" לטובת החברה, ואיידי דאתאי לכתוב היום לכבודו, הנני מתכבד לשאול מכבודו הרם, שיואל נא בטובו להודיעני אם נעשתה בקשתי על דבר הפאָנד של החמש מאות רו"ב ששלחתי להחברה הנכברה ביום 27 אפריל שנת 1873. בספר החשבון של השנים הקודמות קראתי כי החברה הרוממה הוציאה את כספי מהבאַנק ותקנה במחירו שטרות של „המלוה המזרחית", אך לפי מצב השטרות האלה בעת ההיא בשערי הבירזה, עלה מחיר השטרות שנקנו בכספי רק לערך ארבע מאות וששים רו"כ. ואני בהיותי בפ"ב שאלתי את הרב הנכבד ה' אברהם אליהו הרכבי נ"י, מדוע לא נקנו בכספי עוד שטר אחד על חמשים רו"ב, ויענני כי יחסרו עוד סך ארבעה רו"כ לקנות בו עוד שטר של חמשים רו"כ, לתשלום החמש מאות. ואנכי שלחתי תיכף ומיד את הכסף על ידו לבעבור יקנה השטר החסר. אבל מן הוא לא ידעתי ולא שמעתי על אֹדות הפאנד שנתתי דבר. ועל כן בקשתי מכבודו הרם שייטיב להודיעני אם נעשה בכספי כחפצי, ותקותי תעודדני כי כבודו הרם יכבדני בתשובתו למען אדע.

והנה אנכי אחרי אשר החלותי לדבר באזני כבודו הרם, הנה עוד שאלה אחת אני שואל מעמו, ותקותי חזקה כי כבודו לא ימנענה ממני וענה יענה אותי עליה תשובה כהלכה, והיא: מה נשמע על אֹדות הרשיון אשר אנחנו מבקשים מאת הממשלה? האם כבר המציאו את מכתב הבקשה אל המקום הנועד, ואם המציאו — היש תקוה כי תצא התשובה בקרוב לפעלה, או עוד מונח כתב הבקשה בידי הממציאים? כל זאת אבקש מכבודו להודיעני, כי הדבר הזה, כמובן, איננו דבר פרטי, ועיני כל ישראל נשואות עתה אליו; היא יפריענו עד היום מהתאסף ולשית עצות בנפשנו על דבר הכסף הדרוש להקולי־ניסתים, ואם נדע כי הדבר עודנו רחוק ממנו, נבקש תחבולות, אשר אולי

תּוּעֶלֶנָה לנו להוביל אותנו אל המטרה הדרושה, כי על כן נחוץ לנו עתה לדעת מצב הדברים כהויתן. ואנכי אקוה כי כבודו הרם יכבדני תיכף בתשובתו.

ממני ידידו וכו', קז״וו.

קפג.

מוסקוי. יום א׳ ד׳ אייר, תרמ״ו.

להד״ר ל. פינסקער נ״י.

באחרית דבריו אלינו במכתבו מיום א׳ י״ג ניסן יאמר כבודו, כי לפי דעתו ולפי דעת הכותבים אליו מפטרבורג נחוץ הוא מאד כי אסע אנכי לפטרבורג להודע על דבר הרשיון, ודברים כאלה באוני גם מה׳ ל. ראזענטהאל בעצמו כאשר הודעתיו. והנה אנכי לא חסתי על עתי וכסף הוצאתי וביום ד׳ אסרו חג פסח העבר נסעתי לפטרבורג ואתמהמה שם חמשה ימים. והנה אף כי לא מצאתי את ה׳ ראזענטהאל ואת ה׳ לעווענזאהן בביתם, כי בעת ההיא שניהם לא היו בעיר ההיא, בכל זאת הצליח חפצי בידי לדעת את מצב הדברים כהויתם. כי כל הענין מלבד שלא בא עוד אל איזה מטרה ידועה, עוד חסר ממנו גם העיקר, כי גם נוסח כתב הבקשה עוד טרם נעשה, וההתרשלות בזה רבה היתה עד היום. כי העוסקים בדבר הזה יחכו עד שישוב ה׳ פאליאקאוו ממסעו בחו״ל, למען יורם הוא איך להתנהג והדרך אשר ילכו בה, והם אינם יודעים מתי יבא ומתי תהיה שעת רצון מלפניו לקבלם בביתו לדבר עמו, להגות בדבר הזה ולעסוק בו. ועל כן מוטל כל הענין הזה כאבן שאין לה הופכין ומי יודע מתי יבא עד מרום קצו! — ובכן עצתי אמונה לחובבי ציון כי עלינו להניח עתה את דבר הרשיון עד בוא עתו, ולעת עתה אם יש את לבבנו להביא רוח חיים באופני הענין על ידי הדבר הידוע כאשר נדברנו זה כמה, כי עתה עלינו החובה לבלתי התרשל עוד בדבר האספה ולהחיש את הדבר כי יצא לפעלו בקרוב במקום הראוי לו — — — — — — — — — — — — —

— —

בימים האלה באני מכתב מה׳ היילפערין נ״י שאשלה לכבודו את הסך חמשת אלפים רו״כ שהתנדב לתת לקנית קרקעות בארצנו הקדושה, באשר כבודו הרם עמס על שכמו להרבות את מסחר האקציות אם הדבר הזה יהיה תחת יד האגודה הנכבדה חובבי ציון. ואנכי שמחתי מאד לקראת הדבר הזה, ובאשר כי לא אוכל לשלוח לכבודו את הכסף טרם ישיב לי ה׳ היילפערין נ״י את השובר שנתתי לו על החמשת אלפים רו״כ בחתימת ידי, על כן אני שולה לכבודו רצוף בזה את שטר הבאנק על הסך הנ״ל, ובעת אשר ידרש הכסף

ההוא לחפצו ישלח כבודו לי את השובר שלי אשר יקבל מיד ה' היילפערין נ"י בלוית השטר, ושלחתי את הכסף עם הפ"צ ליד כבודו.

בהיותי בפטרבורג בקרתי את ידידי ה' צבי ראבינאוויץ, את הפרופיסור באקסט ואת הברון גינצבורג נ"י, בבית באקסט התמהמהתי יחד עם ידידי ה' ראבינאוויץ כארבע שעות, ומצאתי אותם כי הם מתנגדים גמורים לכל רעיון הישוב, וביחוד התנגד ה' באקסט, באשר חשב כי רעיון הישוב עוד לא יצא גם עתה מידי הסטודענטים, אשר בסופה וסערה היתה ראשית דרכם... אבל אנכי נצחתים באמרי פי, ואקוה כי מעתה לא יתנגדו עוד להרעיון ולא יפריעו גם את דבר הרשיון שאנחנו עוסקים בו. וכן הטיתי גם את לב הברון, אשר שעה נדברתי עמו, לבלתי התנגד עוד להדבר בכללו. גם בקרתי את ה' אהרן קויפּמאַן ואת יתר האנשים אשר ידם תכון עמנו. וזאת מצאתי כי אלו נמצא איש אחד או שנים חשובים בפטרבורג אשר הואילו לעסוק ברעיון ישוב ארץ ישראל, כי אז נוספה הכנסה טובה לקופת חובבי ציון, אולי במדה יותר גדולה מאשר במוסקוי.

היום בערב אני קורא עצרה בביתי, ואקוה כי יאותו החברים לשלוח עוד שמונה מאות רו"כ מקופת חובבי ציון לווארשא.

אומר שלום לידידי כו' מו"ה מ. ל. ליליענבלום נ"י.

והנני ידידו וכו', קז"וו.

קפד.

מוסקוי, יום ו' ט"ז אייר, תרמ"ו.

לה' מל"ל.

ידיד נכבד! בלי שפק קבל כבוד הד"ר נ"י העתקה ממכתב ה' אלטשולער להי שפ"ר, על דבר קנית „ארבל" בארץ הצבי, במכתב ההוא יודיע כי דגל אחד עוד נותר למכירה ומחירו חמשת אלפים רו"כ, והנה אנכי אשר ה' היילפערין נ"י שקל על ידי הסך חמשת אלפים רו"כ, לעסק קנית קרקעות בארץ הקדושה — כבר הסכמתי לרצון הד"ר הנכבד נ"י — לפי דברי ה' היילפערין — לשלח את הכסף לידו לעסק ההוא, אשר לפי דעתו ראוי הוא לבא ביד חו"צ, אף כי לא עלתה בידי לירד לסוף דעתו של הד"ר הנכבד, אשר אחרי העסק שבא ליד הנדיב הידוע למכור קרקעות, עוד ימצא הד"ר הנכבד, את העסק ההוא טוב גם לחובבי ציון... אבל אם כה או כה אנכי הסכמתי להד"ר ושלחתי לו בשבוע העבר את שטר הבאנק ע"ס חמשת האלפים רו"כ של ה' היילפערין במכתב אחריות לבל ידמה ה' היילפערין נ"י כי יש דברים בגו. והנה עתה באשר קראתי את ההעתקה ממכתב ה' אלטשולער, מצאתי עלי לחובה ליעץ

את הד"ר הנכבד עצה טובה ונאמנה הרבה יותר מאשר חובבי ציון יתעסקו עתה בקנית קרקעות ובמכירתן, אחרי שהקדימנו הנדיב הידוע בעסק הזה, והעצה הזאת היא: אם יִמָצא עוד ה' היילפערין באודיסה יקח הד"ר הנכבד דברים עמו כי ישתתף ה' היילפערין בעסק קנית „ארבל" וקנה בכספו סך חמשת האלפים רו"כ את הדגל הרביעי אשר לא נמכר לבני ביאליסטאק באשר חפצו להיות לראשים בעסק ההוא. העצה הזאת לפי דעתי טובה היא מהקודמת, ואם נכון ה' היילפערין לעשותה, ישלח לי הד"ר הנכבד את הכתב הקבלה שלי אשר נתתי לה' היילפערין נ"י עם שטר הבאנק ושלחתי את הכסף ליד הד"ר תומ"י.

והנני וכו', קז"וו.

קפה.

מוסקוי, יום ו' ט"ז אייר, תרמ"ו.

לה' שפ"ר בווארשא.

על פליאתך כי לא מצאתי נחוץ לפני לברר לך את הראוי לזרות ולהבר בענין הישוב הנני מתפלא כמוך, כי אטו מבקר אנכי להורות לסופרי ישראל דרך ילכו בה? איש איש יכתוב לפי שקול דעתו וידיעתו בענין ההוא, ולמה לי להתערב בענינים כאלה? ובכן תפול פליאתך ההיא מעצמה...

אחרי שמעי מפיך כי יבאו ב„הכנסת" עניני הישוב בפרוטרוט, הנה ראוי ונכון לפי דעתי, כי בהגיעך לענין המלאכות לארץ הצבי, עליך להביא שמה את כל המכתבים אשר שלחתי ממקום המעשה בהמליץ והמגיד, כי הם מועילים להדעה הנשגבה ובם צפונה תורה לאלה החפצים לעלות לציון. ועל קהל הקוראים לדעת את דעותי ומשפטי אחרי ראותי הכל בעיני במקום המעשה, וכישבאו במאסף כ„הכנסת" אשר יהיה נקרא במלא רוחב הארץ, רבה מאד התועלת אשר תצא מהם. ומאשר אשפק אם נמצאו בידך גליונות המגיד והמליץ שבאו בהם דברי, הנני שולחם עתה אליך.

והנני מרשה לך לסדרם כפי ראות עיניך, ובלבד שלא ישונו משפטי ולא יקבלו פנים חדשות. כן איעצך כי לפי דעתי טוב היה לו הדפסת בהכנסת את מכתבי מקונסטנטינופול על דבר הבקור בבית הרב ר' משה הלוי עפענדי ראש רבני תוגרמה, ובבית אחינו הוד כבוד אליהו־פחה רופא השלטון. ההעתקות ממכתבי אלה נמצאות בידך, הודיעני כמה גליונות יחזיקו כל מכתבי אלה בדפוס וכמה יעלה מחיר ההדפסה, ושלמתי לך את המחיר.

ה' היילפערין איננו היום במוסקוי ובאשר לפי השערתי הנהו עתה באודיסה, על כן אכתוב מכתב להד"ר פינסקער נ"י ויעצתיו כי טוב מאד להטות את לב ה'

היילפערין שיקנה הוא בסך החמשה אלפים רו״ב את הדגל הרביעי בארבל אשר יודיע על ארותיו הה״ג אלטשולער נ״י במכתבו אליך. כספו לעת עתה מונח בהבאנק במוסקוי. בבא הסכמתו אמהר להודיעך ממנה.

והנני וכו׳ **קז״וו.**

קפו.

מוסקוי, יום ב׳ י״ט אייר, תרמ״ו.

לה׳ אליעזר רוקח ביפו!

תמיהותי גדלו מאד עליך ידיד יקר כי נסתם כל חזון ממך עד היום. במכתבך האחרון במוצאי החג האחרונים אמרת אלי כי תשלח לי תכף ידיעה סטאטיסטית כאשר בקשתיך, ומני אז לא קבלתי ממך אף צורת אות. על כן אבקש אותך שתמלא הבטחתך תיכף בקבלך את מכתבי זה, כי בקשתי כבר נשלחה אליך ביום ב׳ ט״ו אדר שני (שו״פ) והיום יום ב׳ י״ט אייר וממך אין קול ואין קשב.

בהפרטי־כל שלך קראתי כי כמקרה ליפקעס בהיותו בארה״ק כן קרא גם לה׳ האדראראוו, כי קרא להרופא לאָרש בהקשות אשתו בלדתה, והועד החליט כי אם יודע לו שבבונה לא קרא את הד״ר שטיין, ינכה מתמיכתו את הסך שנתן להד״ר. וכאן אני שואל, הגם חאדראראוו במקבלי התמיכה הזמנית?! הלא הוא לא שאל ממני מאומה בלתי אם לתת לו חלק קרקע בגדרה, ויתר ההוצאות הדרושות לו לא עלה על לבו לבקש, והנה עתה יקבל תמיכה זמנית גם הוא! ולא לבד שהוא נשוא על שכם חובבי ציון ולא במשפט, כי בניו משתכרים מעמל כפיהם וגם הוא איננו צריך לתמיכה כאשר השמיעני באר היטב, עוד ירשה איש כזה לנפשו לקרא לרופא זר — ולשקול על ידו עשרים פראנק מכסף חובבי ציון בעת אשר הד״ר הנכבד שטיין נ״י יושב ביפו, ולו גם אשה מילדת חרוצה במלאכתה ושניהם לא ירבו במחיר! צחוק מרגיז לב עבר על שפתי בקראי את העונש אשר הטיל הועד על ה׳ האדראראוו, כי אם במתכוין לא קרא את הד״ר שטיין יָעֳמד הסך שנתן להד״ר לאָרש על חשבון תמיכתו! ומי אשר לא יצחק לעונש כזה המראה בעליל עד כמה לא נדע חשבון מעשינו בכסף חובבי ציון בהוציאנו את הפרוטה האחרונה מכים עניינו בארצנו ובתתנו אותה לאנשים אשר לא עמלו בה ואינם צריכים לה! הנני אומר „אינם צריכים״ — ובאמת האם צריך ה׳ האדראראוו להתמיכה הזמנית? הלא הוא אמר לי בפה מלא בהיותי במקום המעשה, כי צריך הוא רק לחלק אדמה. ועתה היעמד לב האיש היודע זאת, בקראו פרטי־כל כתוב וחתום בידי אנשים נכבדים בעלי צורה, כי חאדראראוו מקבל תמיכה זמנית יעוד יעיז לקרא לרופא זר, ולשלם לו בכסף אשר יקבל על חשבון חו״צ!

ובאמת ראוי הוא להגרש בעבורה מן הקולוניה בחרפה! אבל למי אדבר ואעידה? אנשים כאלה אשר חובבי ציון ממטירים עליהם גשם נדבות בתמיכה זמנית, כבר ירדו ממעלות המוסר ורדך ארץ עד כי התמיכה תעבירם על דעתם? המה רואים את היד הגדולה הפשוטה להושיט להם כל צרכם ומחסורם, ומה מהם יהלוך כי יוציאו עוד כעשרים פראנק מקופת חובבי ציון? אבל ידעו נא המקבלים ההם כי במעשיהם הם מרחיקים מעליהם כל ישרי לב, ולבם יהיה סמוך ובטוח כי היד הפתוחה ההיא תסגר בקרוב, כי הלא גם אפס כסף מן האוצר.

ואתה ידידי אל תאמר כי מתחתי מדת דין קשה יותר מדאי, ואיש אחד כי חטא על כל העדה יצא קצפי. הנך יודע זה כמה את דעתי על דבר התמיכה הזמנית — ועיניך הרואות עתה כי ידה היתה בכל זאת, להפוך את האנשים האלה לנרפים ועצלים ולפורנים על חשבון חובבי ציון אשר לא חדלו עד היום מתת.

לב מי לא יכאב בראותו כי רק על ישראל נשתנו סדרי מעשה בראשית וקללת כל הארץ רובצת רק עלינו ועל עניינו. בתקף צרות ותלאות על בני עמים אחרים ועניהם יצאו לבקש לחם מעמל כפיהם, אז לא ישליכו יהבם על אחרים כי יקומו לעזרתם, ותושע להם ידם באשר הם שם ומעמל נפשם יראו ברכה וישבעו רצון, ואנחנו נשתנינו מכל אומה ולשון, כי עניינו יתלו תמיד על צוארינו ולא יבקשו עבודה — כי אם תמיכה, ובהתמכם לא יחשבו את התמיכה לאמצעי המוביל אל המטרה למצא ארחות חיים לבל יצטרכו עוד לתמיכה, כי אם ישענו על התמיכה עצמה — ועליה הם חיים, ובשבטלה התמיכה מתבטלים החיים ושבו לענים ודלותם כמקדם, ועוד יתאוננו על הנותנים כבעל אכזרים ואבירי לב, כי המה היו בעוכריהם בעת אשר אשמם בראשם כי מאנו ידיהם לעשות! דברי אלה אינם צריכים באור כי המעשים בכל יום יוכיחו כי בנים המה, וכבר תשמע נפשי צוחת הקולוניסטים על חובבי ציון כי אכזרים ואבירי לב המה — על אשר חדלו מהושיט להם את תמיכתם. — כי סוף כל סוף הלא תבוטל התמיכה הזמנית, ואם לא תחדל מאשר תפקחנה עיני חובבי ציון על מעשי המקבלים, הלא תחדל מאשר אפס כסף מקופת הועד.

צא וראה מה האשכנזים מבני הנכר עושים בהקולוניות שלהם! הם לא ישענו על נדיבי עם, רק על כח ידם; הם יודעים כי חרפה היא לאיש לחיות על חשבון אחרים, ועל כן יעבדו עבודתם באמונה ושומרים שדותיהם בעצמם. ובדעתם כי עמל כל האדם לפיהו, לא יפזרו כסף לבהלה, ויד אחת להם לבלם לבלתי גם דרוש ברופא אחר אשר לא מבני עמם היא, אף אם גם ימותו כלם רגע ביום אחד. כי המה יודעים את תעודתם ורוח לאומי — רוח אחדות ואהבת אחים יפעמם, ועל כן כל ישעם וחפצם לאסף ולכנוס לעצמם או לאחיהם מבני עמם, ולא לפזר בכספם לבני עם אחר אשר לא יבאו בקהל להם. אבל מה

יעשו אחינו החיים על תמיכת חובבי ציון? המה לא יחשבו את תמיכתם הזמנית לאמצעי אשר בכחו להעמידם על בסיס נכון וקים, לבל יצטרכו לידי מתנת בשר ודם לימים הבאים, ועל כן לא יראגו הרבה בהורידם את כסף חובבי ציון לטמיון. — ומה מהם יהלוך אם יקראו לרופא זר על חשבון חובבי ציון, כי סך של עשרים פראנק ויותר בינם ובין חובבי ציון מה הוא?! לא אשפק אף רגע, כי לו כמקרה חאדראוו וליפקעס, קרה להגביר ר' זרח בארנעט מלונדון, החי בפתח תקוה על חשבון עצמו, כי אז הסתפק ברופא כהד"ר שטיין ולא היה מוסר את ממונו ביד אנטיסימיטי, ויען מה? יען כי האיש ר' זרח בארנעט יודע את תעודת חובבי ציון, כי רוח לאומי צפון בה ואין הדעת סובלת שאנשים המחזיקים בדעה הלאומית יפזרו כסף לאויבם האשכנזי בעת אשר העקר הגדול במעשה הזה להתאחד ולעשות להם כים אחד ולהתאמץ כי הכים הזה יהיה כבור סיד שאיננו מאבד טפה אחת לבטלה. אבל לדאבון לבנו לא יבינו הקולוניסטים האלה בפתח תקוה את מטרתם ואת תעודת חובבי ציון, ועל כן לא יחוסו על ממונם של ישראל, עד כי גם שומרים לשדותיהם ישכרו להם על חשבון חו"צ — בעת אשר לא תקצר ידם מהתאחד ולבחור להם אנשים מקרבם לשמר איש איש את שדות רעהו כאשר יעשו בני גדרה ויתר הקולוניסטים! האם לא צחוק מכאיב לב הוא לקרא בחשבון הפרטי־כל כי שמונה וששים פראַנק שלם הועד להשומרים בשדות פתח תקוה? ואיפה הם הקולוניסטים שישמרו את שדותיהם כי ישלמו חובבי ציון מכסף עניים 68 פראַנק בעד שמירה מעולה לאחוזתם? אבל הוא אשר אמרתי, כי יד התמיכה הזמנית בכל זאת; היא השפילה את רוח האנשים האלה עד מאד, עד שאינם מתבוששים להראות את עצלותם לעיני כל!

אבל עד מתי תהיה כזאת בקרבנו? עד מתי לא יבינו האנשים כי אין להם משפט הבכורה על העניים הגועים ברעב לעינינו בארצנו? מיום ליום יגדל ענים ודלותם, כי באש ובמים ישפט ה' אותנו זה כמה ועניינו ירבו כחול הים, ועד מתי נשא על כנפי נשרים את אלה אשר לא יחוסו על ממונם של ישראל ומאחינו העטופים ברעב לעינינו נעלים עין? לא ידידי! כבר באה העת לבטל את התמיכה הזמנית הזאת המרפה את ידי האנשים האלה לבל תעשינה תושיה, כי רבות כבר נשאנו אותם על שכמנו ועת היא עתה כי יחלו להכיר תעודתם ולצפות לברכה מעמל כפיהם. כי על כן עליך ועל הועד הנכבד במקום המעשה לגלות להם את הסוד הזה, אולי תבא בהם הרוח אשר לה קוינו בתמיכתנו, והחלו לעבוד שכם אחד לבלתי השען על אחרים אשר כבר נלאו מתת. או אז נבא אל המטרה הדרושה והיתה הלאומית המזויפת הזאת ללאומית אמתית ע"י עבודה על הרי ישראל בלב אחד ובחפץ אחד, והיתה הרוחה להם ולנו גם יחד. זאת אשמיעך בעטוף לבי אחרי קראי את החשבון בהפרטי־כל, ואתם אם תקבלו דעתי —

או אין — אחת היא לי, אבל יודע אנכי כי היא האמת המרה בעצמה ובכבודה, ואקוה כי גם אתה תודה לי כי כן הוא.

הנני מחכה לדבריך, ידידך כו׳, קז״וו.

קפז.

מוסקוי, יום ב׳ כ״ו אייר, תרמ״ו.

לכבוד הרב הגאון תפארת ישראל וצבי תפארתנו,
אדמו״ר שמואל מאהליווער נ״י שלום!

מכתבו הנכבד במועדו קבלתי, אבל אנחנו כבר הקדמנו נעשה לנשמע, כי בחדש אדר ראשון שלחנו אל ה׳ מאירסאהן נ״י סך שמונה מאות רו״כ ואחרי חג הפסח הוספנו לשלח עוד שמונה מאות רו״כ בס״ה אלף ושש מאות רו״כ. ואנחנו לא נחוה דעתנו לאיזה צורך ישתמשו בהכסף ההוא והוא נמסר ברשות הועד המרכזי לעשות בו כרצונו לפי חפץ הזמן והצטרכות הענינים.

במכתבי זה אני שולח לכבודו נ״י העתקה מן המכתב אשר שלחתי זה לא כבר לה׳ רוקח ולהועד הפועל בארצנו הקדושה, אחרי קראי את הפרטי־כל אשר באני מהועד הפועל, בה יראה כבודו הרם את דעתי על דבר התמיכה הזמנית בכלל ובפרט. ואני אקוה כי גם כבודו הרם יסכים לדעתי וישתדל כי מן הוא והלאה ישימו חובבי ציון שעור וקצב לתמיכת הקולוניסטים, למען נדע חשבון מעשינו ויכלנו עמוד. אנכי כבר נחר גרוני מדבר אל הד״ר פינסקער נ״י אדות הדבר הזה — ועתה אקוה כי ממני ומכבודו הרם תסתיעא מלתא.

והנני ידידו וכו׳, קז״וו.

קפח.

מוסקוי, יום ג׳ כ״ז אייר, התרמ״ו.

לה׳ מלל״ב.

הנה שלחתי היום על ידי אנוו״ז מניקאלאי ווערטהיים, על מאסם אדעסא לכבוד הד״ר פינסקער את הכסף של ה׳ היילפערין נ״י חמשת אלפים ושלשים ושבעה רו״כ שהוצאתי מהבאנק. והנני מסכים גם אני לדעת הד״ר הנכבד שישיבו לבני מיזיריטש את שטרותיהם; אבל אודיעהו כי אנכי לא קבלתי כל שטר מבני מיזיריטש וישאל נא הד״ר בטובו ביד מי נמצאים השטרות וישיב

אותם לבעליהם, כי גם אני מסכים להשיבם. בדבר ה׳ פינס שבכבודו אומר כי לא עניתי להד״ר כל תשובה על דבר תביעתו אל חובבי ציון ממוסקוי, אענהו כי באר היטב עניתי להד״ר עוד בי״ד שבט העבר תשובה כהלכה במכתב ארוך [1].

והנה אחרי הודאת בעל הדין כי סך אלף ושתי מאות רו״כ כבר קבל ישר ממוסקוי, אשמיע אנכי לכבודו כי עוד בשנת תרמ״ד בהיות הג׳ ר׳ ברוך פריידענבערג מביאליסטאק במוסקוי נתנו לו בני מוסקוי סך שלש מאות רו״כ לשלחם דמי קדימה על שלשה חלקי אדמה אל ה׳ פינס, ואם הוא לא קבלם, אזי אין כל עסק וכל דין ודברים לה׳ פינס עם חובבי ציון בעירנו כי אם עם הגביר ר׳ ברוך פריידענבערג, אשר מידו צריך הוא לקבל את הסך שלש מאות רו״כ ולא מידנו.

הנני שולח לכבוד הד״ר פינסקער נ״י בזה את ההעתקה ממכתבי לה׳ רוקח אחרי קבלי מווארשא את הפרטי־כל מאת הועד הפועל בארצנו הקדושה; בה יראה כבודו את דעתי אשר כבר נשנתה ונשלשה אליו בכל מכתבי עד היום, ואם עד כה לא פעלו דברי מאומה, אקוה כי עתה ישים הד״ר הנכבד לב לדברי אלה הנאמרים בצדק על דבר התמיכה הזמנית, ואם לא נוכל לשית קציר לה, אחרי אשר כבר החלנו לתמכם, עלינו למצער לשית להתמיכה הזאת שעור וקצב למען נדע חשבון מעשינו ולא נתעה בחשבון הכסף אשר אנחנו מוצאים כסומא בארובה.

אני עוזב את מוסקוי תיכף ומיד אחר החג הבע״ל למשך ירחים אחדים· על כן לא אוכל עתה להכביר מלין אל הד״ר הנכבד, וההעתקה הרצופה בזה תדבר דבריה כי בה הבעתי רוחי. ואבקש את הד״ר נ״י כי יקרא שנית את מכתבי אשר שלחתי לו ביום ט׳ אדר שני, ואז יתבררו ויתלבנו הדברים על אֹדות התמיכה הזמנית באר היטב, ומכתבי אלה יהיו לי לפה ביום שידובר בה. —

— —

השובר על סך אלף וחמש מאות רו״כ הנמצא בידי אשלח ביום מחר לה׳ מאירסאהן נ״י ווארשא.

השטר מכירה אשר קבלתי מבני יסוד המעלה, מסרתי תיכף ומיד לה׳ מויאל ז״ל, על כן ישאל נא ארוני את פי יורשיו על ידי ה׳ רוקח, כי גם לו ידוע הדבר הזה היטב.

והנני ידידו וכו׳, **קז״וו.**

---

[1]) יעוין במכתב קסג.

קפט.

מוסקוי, יום ג׳ כ״ז אייר, תרמ״ו.

להר״ר שפ״ר בווארשא.

תקבל רצוף בזה השובר על סך אלף וחמש מאות רו״כ הנמצא בידי, למסרו לידידנו הנכבד מו״ה יעקב משה מאירסאהן נ״י. ידיד יקר! לא אנכי הייתי הנסבה להדברים אשר באו במה״ע וואסחאד. ובשבתי כחמשה רגעים בביתו ולא יותר לא קלקלתי מאומה, כי לא הראיתי לו שום מכתב — וגם לא פתחתי פה לשטן ולא נתתי לו תואנה ברב או במעט אשר על ידה יתעורר לעפר בעפר אחרי רעיון הישוב, כי דעתי אשר השמעתי כבר בפומבי בהמליץ ובהמגיד, כי כסף שלשת אלפים רובל דרוש לכל איש המבקש לכונן עמדתו בארץ הצבי, הלא גלויה וידועה היא גם לבעל הוואסחאד מאז כתבי אותה. כן לפי דעתי אין בה כל רעה להרעיון ונהפוך הוא, כי טובה רבה תצמח מזה, לבל יעפילו אחינו לעלות בידים ריקות, כי על כן הרגע והשקט במכונך. יתן נא ה׳ והיה מצב אחינו חובבי ציון איתן מצד המתנדבים, כי עתה אין לנו לירא מקול הוואסחאד, כאשר לא יראנו אותו עד היום. ידבר נא ככל העולה על רוחו, ואנחנו בהשתדלותנו הנמרצה נעשה חיל ולא נירא רע.

הנני מליט במכתבי זה העתקה מהמכתב אשר שלחתי לה׳ רוקח ולהועד הפועל בארצנו הקדושה אחרי קבלי ממך את הפרטי־כל. בהעתקה הזאת תראה כי לא בעל הוואסחאד יָרֵעַ וישחית להרעיון הטוב כי אם אנחנו בידינו ובעצמנו. לה׳ רוקח השמעתי את הדברים האלה רק עתה — אבל אל הועד המרכזי כבר נחר גרוני מקרוא — כי על כן אשמיעך עתה ועוד אך ורק הפעם (כי בימים האלה אני עוזב את מוסקוי למשך ירחים אחדים) באר היטב, כי התמיכה הזמנית היא ראשית החרבן וההריסה להרעיון אשר אנחנו עוסקים בו. הטעמים לדעתי זאת תמצא בכל מכתבי הקודמים, וכן גם במכתבי זה אשר העתקה ממכתבי לה׳ רוקח אני שולח לך בזה עתה.

והיה אם תשאלני: הגידה נא לי מחפש מומים איך נשא פנינו ממום ונטיב את אשר העוינו? על זאת אענך, עיין היטב במכתבי הקודמים ושם תמצא חות דעתי ועצתי בצדם! וביחוד במכתבי להר״ר הנכבד מיום ג׳ ט׳ אדר שני, אשר נשלחה לך ממנו העתקה, שבו הצעתי והבעתי עצתי באר היטב, כי אם לא נוכל לבטל את התמיכה הזמנית מכל וכל, עלינו לעשות לה למצער שעור וקצב, למען נדע חשבון במעשינו ולא נתעה במחשבותינו כמקל הזה של סומא. כי על כן איעצך לעבור שנית ושלישית על כל מכתבי, וביחוד על מכתבי מן ט׳ אדר שני, ולהביא עצה, איך להוציא את העצה הכתובה בו אל הפועל. ואנכי

אקוה כי אחרי קראך היטב במכתבי הקודמים תראה בעצמך, היש מקום לדבריך במכתבך האחרון אשר אמרת לאמר: „אין אנו רשאים להפסיק פעולתנו כל עוד אשר נפש אחת מגדרה, פתח תקוה ויסוד המעלה תדרוש תמיכה" וכו'. אנכי יודע כי התמיכה הזאת לא תחדל — וגם כי יבא קציר עוד לא נושענו. כי הלואי שיגרעו וירדו אז עשרים או שלשים פ"צ מהתמיכה הזמנית כמו שכתבתי במכתבי מן ט' אדר שני, ולדבר הזה אין עצה אחרת טובה בלתי אם להחיש את הדבר הידוע כי יצא אל הפועל בזמן קרוב, ואז נשית עצות בעתן במה לתקן את המעֻות. ועצתי אמונה לך שתדרש מה' מאיראוויטש סטאטיסטיקה נכונה משתי הקולוניות גדרה ופתח תקוה, כי סטאטיסטיקה כזאת דרושה מאד להדבר ההוא. ובלב מלא תקוה אעזב הפעם שיחי במכתבי זה, כי דברי יכנסו הפעם אל חדרי לבך ותשתדל לעשות כל מה שבכחך להוציא את מועצותי אל הפועל, כי אך אז יתקים הרעיון, והיה מעשה צדקתנו שלום לנו ולהקולוניסטים גם יחד.

מות רד"ג דכאני מאד — אבל מה אעשה עתה אחרי מותו? אנכי רבות עשיתי עמו בחייו... ומה אוכל עשות עתה? — עצתי על אדות המנוח ז"ל, שיכתבו מליק, וגם אתה תכתב מווארשא להגבירים ה' יוסף חישין וה' מאיר פריידענבערג, כי גם הם היו ממכבדי המנוח ז"ל. אני דברתי אתם שיהיו הם המאספים בעד משפחת המנוח ז"ל, ואם יכתבו להם עוד מלים מליק וגם אתה מווארשא, אז בלי שפק יתעוררו לאסוף נדבה הגונה מאת מביריהם הרבים.

והנני ידידך וכו', קז"וו.

קנ"ג.

מוסקוי, יום ב' ז' טבת, תרמ"ז.

לכבוד ידידי הרב החכם המפאר יקר רוח ורב תושיה וכו'
כש"ת מהור"ר שמואל יוסף פין נ"י שלום!

במכתבי זה אתכבד לדבר עם כבודו דברים אחדים על דבר חובבי ציון אשר בימים האחרונים האלה כמעט התפרדו לרגלי החדשות אשר לא פללנו ולא ראינו מראש. מצב האגודה עתה, כאשר התפטר הד"ר פינסקער ממשמרתו, בלי שפק יודע כבודו על בוריו, וכל איש אשר עיניו בראשו לא ינבא עתה עתידות טובים להרעיון הקדוש אשר רבות עמלנו בו, בהֵהָרס ההנהגה הראשית והועד המרכזי. ואני אף כי מראש חזיתי את אשר יקרה את אגודתנו באחרית הימים, ואשר על כן כתבתי לכבודו עוד ביום כ"ב אד"ש בשנה העברה דברים היוצאים מן הלב[1]. כי באמת היתה אז שעת הכושר להאסף ולחרוץ דבר באין מפריע,

---

[1]) עיין מכתב קפא. המאסף.

אבל מה שעבר אין, ועתה אני חס על עמלנו ועל הרעיון הקדוש אשר הוכה לרסיסים, ואני שואל מפי כבודו הרם: מה נעשה עתה? ידעתי כי השאלה הזאת שגורה עתה בפי כל חובבינו, אבל אין אנחנו בני חורין להפטר רק בהשאלה לבדה, ועלינו להשתדל לעשות דבר מה ותפול השאלה מעצמה. כי על כן אבקש מכבודו הרם היושב במרכז בני עמנו, כי יודיעני מחשבתו על אדות מצב חובבי ציון ובמה אנחנו יכולים להטיבו לבל יעלה עמלנו עד היום בתהו. אנכי הנני עתה אבד־עצות ולא אדע מה נעשה היום לאגודתנו, לתמכה ולסעדה לבל יהרס רעיוננו עד היסוד בו. לא אכחד כי אחדים שמו עיניהם בי למסור את ההנהגה הראשית בידי ולהעתיק את הועד המרכזי לעירי, אבל יודע אנכי כי אין הדבר הזה לפי כחי, ולו גם יכולתי עשות כזאת, הנה גם אז לא פה הוא המקום לכונן ועד מרכזי... ועל כן גדלה מבוכת לבי ואני מבקש עצות, אולי אטיב אולי אועיל ברב או במעט לבל יעלה עמל שנים רבות בתהו. ובכן אני מבקש לשמוע מפי כבודו, מה דעתו על אדות הענין התלוי עתה בשערה דקה וסביבה נשערה מאד. הלא כבודו יושב במרכז בני עמנו, אולי יאות כבודו הרם להיות לנו למנהל ראשי במקום הד"ר פינסקער, או אולי יש אתו איש, אשר יוכל להראות עליו כי בידו נוכל למסר את ההנהגה הראשית. אם כה ואם כה ואני לתשובתו אחכה.

ממני וכו', קז"וו.

קצא.

מוסקוי, יום ו' ט"ו שבט, תרמ"ז.

לכבוד הרב הגביר הנכבד שוע ונדיב לב החכם השלם
מו"ה אריה ליב לבית פרידלאנד נ"י שלום!

מכתבו הנכבד מערב ר"ח שבט עם העתקת מכתבו להרה"ג מבערעזין קבלתי במועדם ומצאתי בם את החפץ הנשגב והנעלה המוביל אל המטרה הישרה והנכונה להרים קרן תורתנו הקדושה וחכמת ישראל, ואביע לו רגשי תודתי וברכתי, בראותי את כבודו עוסק בדבר הנכבד הזה בכל תם לבבו עד כי לא יחוס על עתו לערוך מכתבים גדולים לרבנים להורותם את המעשה אשר יעשון, איך ישכינו באהלי שם יפיפותו של יפת, ולא אחשך מהביע לכבודו גם דעתי בענין הנכבד הזה למען יתבררו ויתלבנו הדברים ונדענו את אשר עלינו לעשות. כונת כבודו, כי יהיו רבנינו תלמידי חכמים שידעו להלוך נגד החיים ושיהיו רצויים לאחיהם בבית ולשכניהם בחוץ על ידי השכלה וחכמה, רצויה מאד. הצעדים אשר צעדנו במעלות העת „לפנים" יראונו לדעת, כי אם ישארו רבנינו במעמד השכלתם כמלפנים, עתידה גם התורה שתשתכח מישראל חלילה, כי במדה שיכבדו בני הדור

את רבניהם, בה במדה תתפשט התורה, ואחרי אשר רבנים שאינם מן הישוב ולא ידעו רק ד׳ אמות של הלכה לא יוכלו למצא חן ושכל טוב בעיני דור דעה ויקל כבודם, הלא יקל עמם גם כבוד התורה, ורחב הפריץ ורבה העזובה בהיכל ישראל כמובן. אחרי הדברים האלה יראה כבודו כי לבי כלבו בדבר השכלת הרבנים, אך באחת נפרד איש מרעהו, והיא: כבודו מאשים בדבר הזה את הרבנים ומביא ראיות מהישיבות שבחו״ל, ואנכי מאשים בדבר הזה את עצמנו וגם אני מביא ראיות מהישיבות שבחו״ל. טעות הוא בידנו בחשבנו כי הקולר הזה תלוי בצואר הרבנים, כי המה מה כי נלין עליהם? אנחנו חטאנו לסדרי אירופה המתוקנים הרבה יותר מהם. בנוהג שבאירופה כי אם יוָסד איזה בית כללי לצדקה או לתורה וחכמה, יקחו מראש אבנים למוסדות, יכוננו לו בסיס נכון, ואחרי כן יקימו את הבית על תלו והיה למבטח עז להחוסים בו. הנשמע בארצות הנאורות כי ייסדו בתים, בתי חסד, או בתי מדרש לתורה והשכלה מבלי הקדיש מראש לקרן קימת אשר על פיה ישָקו הבתים לבלי התמוטט? ואנחנו נבנה בתים וניסד ישיבות מבלי הקדיש מראש לקרן קימת להעמיד עליה את הבתים להיותם ביסוד נאמן לבל יפלו תחתיהם לקראת כל רוח מצויה הבאה ומנשבת בם. ישיבת מיר נוסדה גם כן על נדבת יחידים, וכל חכמי לב יודעים כי נדבות יחידים הן משענת קנה רצוץ ולא עליהן יבנה בית כבית ישיבה הדורש הוצאות והכנסות מרובות. וזאת שנית: כשנקים איזה בית כללי על נדבות יחידים הננו נאלצים תמיד לעשות במחשך מעשנו, כי אין לנו הרמנא דמלכותא ומבלי רשיון — הננו מוכרחים לעשות הכל בסתר, ועל כן יתרחב הפריץ, המתנדבים ילכו הלוך וחסור והם צריכים למשולחים מעירים ומעוררים, והמשולחים צריכים לראיה כי אנשים כנים המה, ואחרי כל אלה הנפלאת היא כי אין מעשה צדקתנו מתקים וכבוד התורה הולך הלוך ודל מיום ליום, ומי אשם בדבר הזה? הרק הרבנים או כלנו אנחנו, כל בית ישראל? כי על כן אם נחפוץ באמת להרים המכשול מדרך התורה ולהרביץ תורה עם השכלה יחד בישראל עלינו למצוא מראש אמצעים לבנות על ידם בתי ישיבה לתורה ולחכמה, וכשיהיו האמצעים כשרים ומתוקנים אז אין כל ספק בדבר כי גדולי הרבנים לא יעמדו כצרים נגד ההשכלה אשר עלינו להשכין באהלי שם. האמצעים האלה הם לדעתי רק „קרן־קימת״ אשר רק בזה תתן הממשלה את רשיונה, ואז לא נירא מכל רוח מצויה, ותמצא עוד ידנו לעשות סדרים טובים גם בנדבות היחידים לבלי תדבקנה בידי המשולחים, או כי לא נהיה נאלצים למשולחים כלל, כי אחרי אשר הכל יעשה בגלוי, יהיו מכתבי עתנו לנו למשולחים. ואם המנהלים יוכלו להשמיע חשבון בגלוי כמה הן הכנסות הבית והוצאותיו ומי הם המתנדבים אז ממילא ירבו הנותנים מבלי כל מעוררים והכל על מקומו יבא בשלום. והנה אם עצתי זאת תישר בעיני כבודו הרם — ידוע ידע, כי אנכי נותן בע״ה את נדבתי לישיבת מיר אחרי אשר יתקבל רשיון מהממשלה יר״ה על קרן קימת סך חמש מאות רו״כ, רק באופן להניח הכסף

בהרייכס־באנק אשר פרי הפראצענט יקבלו ראשי הישיבה בכל שנה ושנה. וכבודו היושב בפטרבורג בלי שפק ימצא עוד מתנדבים אשר יאותו גם המה לכונן את ישיבת מיר מבלי שתהיה תלויה רק בנדבות היחידים. והיה כאשר יגדל הסך של הקרן קימת, נקרא לגדולי הרבנים לעשות פרוגרמה אשר על פיה תתנהג הישיבה, ואז רק אז יש תקוה כי יצא הפצו הרם אל הפועל, והיה מעשה צדקתנו שלום לנו ולכל ישראל.

ממני ידידו וכו׳, קז״וו.

קצב.

מוסקוי, יום ב׳ כ׳ שבט, תרמ״ז.

לה׳ גדליה מיטעלעוויץ.

את הסך ארבעים ושבעה רו״כ קבלתי ויקבל רצוף בזה את השטר קבלה עליהם מאגודת חובבי ציון במוסקוי. ואני אינני מוצא לנכון כי שומעי דרשות המגיד ישלחו את כספם למוסקוי דוקא. אמת, כי המגיד הוא שליח מצוה מהאגודה שבמוסקוי, אבל הלא האגודה של חו״צ אשר במוסקוי בעצמה כבר קבלה עליה לשלח את הכסף הנקבץ מחבריה להועד המרכזי, הפתוח לקבל את הכסף תמיד ולהמציאו לתעודתו לתמיכת הקולוניסטים, ולמה להם לשלח כספם על ידי אמצעים ולא ימציאוהו בדרך ישרה אל ראש הועד המרכזי הד״ר ל. פינסקער באודיסה?

באחרית דברי הנני מעיר אתכם חברים נכבדים לעשות כל מה שבכחכם לאסף כסף ולהרבות מתנדבים לצדקה הגדולה הזאת שכל טוב בית ישראל תלוי עליה, למען תהיו למופת ליתר הערים אשר רבים מהחברים שם התרשלו בימים האחרונים האלה במעשה צדקתם. כי צרכי הקולוניסטים בפתח תקוה, בגדרה וביסוד המעלה מרובים וכבר באה העת לתמכם ולסעדם לבל יצטרכו לידי מתנת חובבי ציון. אשר על כן עשו נא כל מה שיש בכחכם לאסף כסף ולשלחו אל הועד המרכזי, והיה מעשה צדקתכם שלום וברכה לאדם רב.

כחפץ אחיכם וכו׳, קז״וו.

קצג.

מוסקוי, יום ב׳ כ״ב אדר, תרמ״ז.

לכבוד הרב הגאון תפארת ישראל וצבי תפארתנו,
אדמו״ר שמואל מאהליוועה נ״י שלום!

שמחתי מאד בהתבשרי כי כבודו הרם שב בשלום מדרכו, דרך הקודש וכי הצליח באשר הלך לטובת עמנו וארצנו. והנה עתה כאשר כבר שבת כבודו וינפש מעמל הדרך ארהיבה עז בנפשי להביע לו שמחתי ועמה גם רגשי תודתי על המפעל הטוב הזה, כי עשה תשועה גדולה בישראל אשר לא תשכח מפינו ומפי זרענו עד עולם, ועל כן קצרה לשוני מלהביע לו רגשי תודתי. ורק אחת שאלתי מעם כבודו הרם אותה אבקש, כי יודיעני פרטים אחדים מהליכות נסיעתו והפעלים העקרים אשר יצאו ממנה. הפעולות אמנם כמעט ידועות לי בכלל, אבל אתאוה לדעת בפרטיות מכל המעשה אשר עשה והפעולות אשר פעל על לב אחינו בעלי היכולת בחוץ לארץ לטובת הרעיון. ותקותי חזקה כי כבודו יענני דבר ברור על כל שאלותי: אם אמת הדבר כי בלונדון מסרו בידו סך חמשה ועשרים אלף פראנק לטובת הישוב? ואם באמת נוסדה חברה בפראנקפורט דמיין, והאיש הנעלה גולדשמיט בראשה להתמך את שלשת הקולוניות בחפצים? ומה דבר בו הנדיב הידוע בפאריז? ומה הבטיח לעשות? ומה בלב האיש המעלה ערלאנגער נ״י? וכאלה חדשות אשר על כל חובבי ציון לדעת אחרי כל הרפתקאות דעדו על חו״צ עצמם מצד המקרים השונים ומצד ממשלת תוגרמה אשר אסרה אסר על כל איש יהודי לבלתי שבת בארץ הצבי יותר מירח ימים. והנה מדי דברי בדבר האסר הזה אזכירו את מכתבי אשר שלחתי אל הועד המרכזי באודיסה ובוורשא מקונסטנטינופול, כי נדברתי אז את הד״ר אליהו־פחה על דבר רעיון הישוב בכלל ובפרט, והוא אמר לי כי נכון הוא לדבר על לב השולטן יר״ה ולהטות לבו אלינו לטובה. אך אנחנו חדלנו מהעירו אל החפץ הטוב הזה, ובכן נשתקע הדבר הזה עד היום. אבל עתה עלה על לבי רעיון חדש בדבר הגזרה החדשה: הנה כפי אשר שמעתי יש את לבב כבודו כי יסע סטאראוואלסקי אל ארצנו הקדושה, ועל כן אחרי אשר אתכבד לשאל מפי כבודו אם כבר נדבר עם ה׳ סטאראוואלסקי, אם כבר התרצה לדבר הזה, ומה הם התנאים אשר התנה עמו, ומתי יסע לדרכו, יש את לבבי להציע לפניו כי יסע עם סטאראוואלסקי איש אחד או שנים במלאכות חובבי ציון לקונסטנטינופול ושמה ישתדלו לפני גדולי אחינו הספרדים בכלל ולפני הד״ר אליהו־פחה שלבו טוב עלינו בפרט, לדבר על לב השולטן ולהטות לבבו אלינו, כי יבטל את רע הגזרה שאין אנו יכולים לעמוד בה, אולי נטיב, אולי נועיל להסיר ממנו את מדת הדין הקשה הזה, והיתה הרוחה. את העצה הזאת אבקש כי יציענה

כבודו הרם לפני חובבי ציון — כי יראב לב כל איש לראות את הבנין אשר עמלנו בו מתמוטט.

עתה אשאלהו מה דעתו על דבר מעמד חובבי ציון עתה בכלל. הנה כבר בטל הכל, איש אל עבר פניו ילך, האגודות התפרדו, בטל הועד המרכזי ובטל משלח הכסף — ותמיכת הקולוניסטים עוד איננה, והפריץ רחב מאד, ומה יהיה סוף הפרוד הזה? לאחד שנית את הלבבות ולקשר האגודות כמקדם דרושה אספה כללית, אבל מי ומי המאסף והמקשר? ואיפה יהיה מקום האספה אשר יתרצו לבא שמה כל החברים?. לפי דעתי לא נכון עתה לאסוף אספה כזאת, אחרי אשר נמנ"ה בקשת חובבי ציון אל מקום תעודתה... קנצי למלין, השאלה הזאת הכי נכבדה היא במעשי חובבי ציון ועל כן ישמיעני נא דבריו והשקפתו הדרושה מאד בענין הזה.

הנה בשורה טובה השמיע הד"ר פינסקער נ"י את חובבי ציון, ומאיראוויץ בהמליץ נומר 51, כי משפט הרבע בפתח תקוה נגמר בכי טוב לטובת הקולניה פתח תקוה. ממילא מובן כי נעשה הדבר על ידי הנדיב הידוע — ועל כן אחפץ מאד לשמוע מפי כבודו נ"י, אם השמיע ה' ערלאנגער הדבר הטוב הזה גם באזני כבודו? ואם באמת נגמר הדבר בכי טוב, הישלמו עתה המיסדים את הכסף להערבים המוכרים וגם מס הממשלה אשר בודאי יעלה יותר מעשרת אלפים פראנק? אם באמת ישיבו המיסדים את הכסף — אז אין לפון, כי נגמר הדבר בכי טוב! אבל מי יודע?...

כן יודיעני נא אם אמת בפי הידיעה הבאה כבר מחיפה, כי קנית הקולוניה ארבל נגמרה? ואם כבר יש ביד הקונים קושאנים, ומי המה הלוקחים חלק בה?

עתה יסלח נא לי כבודו על הטריחי אותו בשאלות רבות כאלה בפעם אחת, כי אחרי אשר אין טרחה אשר שגבה ממנו בנוגע להרעיון הקדוש, אקוה כי גם דברי אלה לא יהיו עליו לטרח.

והנני וכו', קז"וו.

קצד.

מוסקוי, ערב יום הכפורים, תרמ"ח לפ"ק.

להנ"ל.

מכתבו היקר מערב ראש השנה באני, והנני שמח מאד לראות מתוך דבריו היקרים אלי, כי מלבד שבכבודו הרם הוא עושה בעניני ציון, הנהו גם מעשה. יתן נא לו ה' און ועצמה ללכת בדרך אשר סלל לו, כי מגלגלין זכות

על ידי זכאי, ואשרי הדור שאנשים מצוינים כמוהו עומדים בראש האומה לעוררה לתחיה. ועל דבר אשר יתפלא כבודו הרם מדוע לא שמע מאתי מאומה בדבר הקדוש לנו, הנני לענותו, כי נפשי ולבי להרעיון הנשגב כאז כן עתה, אך מצב בריאותי בשנה העברה הוא הניאני מעבוד עבודתי כמלפנים. ואחרי אשר הרעיון הנשגב דורש בכל עת ובכל שעה עובדים מהירים במלאכתם, אשר יוכלו לשאת בשלוה את כל הסכסוכים אשר יביא לנו לפעמים בכנפיו, על כן נאלצתי למשך ידי מהעמידה בראש הענין. והנני חושב כי גם כבודו יודה כי חלק אחד להעומד בראש המלחמה עם היושב על הכלים ובלבד שיכונו שניהם לבם לאותו דבר שהם עוסקים בו.

בלי תפונה שמע כבודו הרם את הסכסוכים החדשים אשר צמחו בראשון לציון, כי שלשה אנשים מבני המושבה (אחד מהם הוא ב—ד הצעיר) קפצו בראש ולא חפצו לחתום ידם להצעת הנדיב הידוע, וכאשר חפצו בפקודתו לגרשם, פנו אל הקאנסול הרוסי לבקש ממנו מחסה מחמת הנדיב. גם זאת שמע בלי ספק כי המנהל הנכבד ה׳ הירש קבל מכתב־סתרים אשר יפיל עליו בלהות, וכי הוא (ה׳ הירש) פנה גם הוא אל הקונסול הצרפתי להיות עליו סתרה מפני החורשים עליו רעה. עצם הענין הזה שיש בו חלול כבוד ישראל וחלול השם עד בלי די, דיו לפקוח את עינינו בדבר המושבה גדרה. ועל כן ראשית כל עלינו להתאמץ כי יהיו בידינו הקושאנים כחוק; שנית — להוציא מכל קולוניסט שטר מקוים מאת הממשלה על שם ערלאנגער נ״י, כי הכל כאשר לכל לקוח הוא מאתנו במלוה, ואם כזאת נעשה אז יהיו הקולוניסטים מוכרחים לשמע תמיד לעצתנו.

אקוה כי כבודו ישית לבו לעצתי לטובת כל הרעיון אשר אנחנו עוסקים בו. וה׳ הטוב יכתבהו ויחתמהו בכתיבה וחתימה טובה לאלתר לחיים טובים ולשלום.

כחפץ ידידו המוקיר ומכבד אותו כחין ערכו הרם והנשא.

קלונימוס זאב בלאמו״ר יעקב ז״ל וויסאצקי.

קצה.

מוסקוי, יום ב׳ כ׳ מרחשון, שנת תרמ״ח.

להד״ר ל. פינסקער נ״י.

ביום ה׳ העבר הגיעני מכתב ממיליטופל בצרוף מכתב הצעה שקבלו „מבני ציון" בפולטאווה עם שני לוחות נדפסים אשר יכילו חשבון ההצעה על דבר קניות חלקים של חמש מאות דעסאטין קרקע בארץ ישראל, כי ישינו הלואה

מאת הנדיב הידוע בתשלום שלשה רבית לשנה — והכותבים שואלים עצה מפי לחות להם דעתי על דבר ההצעה ההיא, והנה בהיות כבודו בן־משק בית חובבי ציון בארצנו, אשר על פיהו ישק הענין הנכבד הזה, לכן אחשב עלי לחובה לבאר לפניו דעתי והשקפתי על ההצעה ההיא. ואם יראה כבודו הרם כי דברי נכונים, עליו החובה והמצוה לפקח עינים עורות למען לא יתעו רבים מני אורח, כי יש בדבר הזה משום „ולפני עור לא תתן מכשול".

בני ציון בפולטאווה הביאו לנו הצעה מבלי כל עיון והתבוננות אולי היא כאותו המגדל שבנו בני האדם בבקעה אשר מצאו בארץ שנער. לההצעה הזאת נדפסו שני לוחות למען ירוץ כל קורא בה, ובני העם בקרבנו שהסכינו להקדים נעשה לנשמע ממהרים לחתם ידם עליה. תמצית ההצעה הזאת היא:

א) לקנות בארץ ישראל חמש מאות דעסאטין קרקע, אשר על מאה מהם יטעו כרמים, ולהושיב עליהם חמשים משפחות מאחינו;

ב) כי הסך הכולל הנדרש לקנית הקרקעות לכל בני החמשים משפחות חמש מאות דעסאטין, הוא עשרים אלף רו"ב;

ג) הוצאה לנטיעת הגפנים לפי השערת דעתם תעלה תשעים רו"ב לכל דעסאטין, בסך הכל תשעת אלפים רו"ב למאה דעסאטין; על הסך הזה הינו תשעה ועשרים אלף רו"ב יחשבו המציעים ללות מאת הנדיב הידוע סך אחד ועשרים אלף רו"ב, לשלם לו חובו במשך חמש שנים בתשלום הרבית שלשה ממאה לשנה (בהמגיד מן ט' חשון נו' 41 נאמר בהידיעה מיפו... קוני האחוזות האלה קבלו עליהם לשלם להנדיב הידוע את הכסף אשר הוא נושה במוכרי האחוזות האלה בעתים מזומנים עם נוספות חמשה למאה) — העולה לסך אלף ושש מאות ועשרים רו"ב במשך הזמן הנ"ל. נמצא כי אחרי כלות חמש שנים מיום ההלואה תהיינה לכל משפחה ומשפחה ממשפחות הקונים שמונה דעסאטין קרקע לזריעה ושתי דעסאטין גפנים נטועים, במחיר חמש מאות וששה ושמונים רו"ב עם ארבעים קאפ'.

ד) את הבתים יחשבו ממציאי ההצעה לבנות אחרי כלות משך החמש שנים וגם כן בדרך מלוה ושלומים עם רבית שלשה למאה במשך שמונה שנים. ולפי חשבונם יעלה מחיר הבתים אחרי כל החשבונות לסך שנים ועשרים אלף ושבע מאות רו"ב, שהם ארבע מאות וארבעה וחמשים רו"ב לכל בית לבדו...

ארוני יודע, כי בהיותו במקום המעשה והחלו לבנות בתים בפתח תקוה עלה כל בית קטן לסך אלף עד אלף ומאתים פּראַנק, ואם נבנה עתה בית צר לכל משפחה אשר עשר על עשר אמות יכיל ונכסה גגו בעפר כמנהג המקום, ונבין בו שלשה או ארבעה חדרים למשכן בני המשפחה ופרוזדור קטן לבית המבשלות

בתוך הארבעה עם רפת לבקר חמש אמות, יעלה מחיר הבנין לא פחות מסך אלפים וחמש מאות פראנק שהם בערך אלף ומאה ועשרים רו״כ, ולפלא הוא כי בחשבון המציעים אין זכר לרפתים ולבקרים וגם על אדות כלי העזר לעבודת האדמה, כמו כלי מחרשה, אתים ודרבנות וכל צרכי החרישה והזריעה אינם מזכירים מאומה.

אחרי כל אלה עוד שאלה אחת והיא היותר גדולה בההצעה הזאת: הישפיקו עשרה דעסאטין אדמה לכלכל משפחה שלמה? את השאלה הזאת יפתר כל בר דעת בשלילה. והא לכם מכתב מאת המומחה באותו הדבר ה׳ אסאוועצקי הנדפס בהמליץ נומר 221 שנה זו: „נסיון השנים האחרונות הראה ברור כי בית אב בינוני צריך לפחות למאתים דונם אדמה למחיתו בצמצום על תבואת אדמתו. לבני עקרון עתה מאתים וחמשים דונם לבית אב וגם זה לא כדי כל צרכי האדם, ועליך לדעת כי אדמת המושבה עקרון טובה היא בכל ענין ואין בה זבורית כלל״ וכו׳... בסגנון כזה כבר דברתי והשמעתי לפני שלש שנים בהיותי בארצנו הקדושה במכתבי להמליץ ח׳ תמוז תרמ״ה נומ׳ 45—47. אחרי כל הדברים והאמת האלה הנה רואה אדוני הנכבד, כי החכמים מציעי ההצעה חשבו וטעו ביותר מכמה שתויות! אין לכחד כי ההצעה טובה וקולעת אל המטרה, וכי גם החשבון יפה ומסודר כראוי, אבל כל זאת הוא רק ברעיון ולא בפועל כי העקר חסר מן הספר, אחרי שכל הענין תלוי בחפץ הנדיב הידוע מראשו ועד סופו. לא תעלה על הדעת כי יופיע הנדיב על עצה כזאת מבלי התבונן על כל השאלות והפרכות שעליהן אני מתחבט במכתבי זה, וממילא מובן כי לא יקבל את ההצעה. כי על כן עצתי אמונה לכבודו הרם לעורר את המציעים בשמי כי יתקנו את הצעתם ויסדרו את החשבון שיהיה מתאים עם המציאות, ואז כאשר יעלה להסך הדרוש, אם גם יהיה הסך ההוא מאה והמשים אלף רו״כ וגם יותר, וכשיגמרו אומר לבלתי מכור את חלקי הקרקע כי אם לאנשים בעלי יכולת ולא לדלים ורשים, או אז יש תקוה כי יואיל הנדיב הידוע להוציא סך גדול על דבר של קימא, הרבה יותר משיסכים להלות סך קטן לבנין מגדל הפורח באויר התלוי בשערה דקה ובאתא קלילא דלית בה ממשא...

עיני כבודו הרם הרואות כי אינני מתנגד חלילה לגוף הענין ונהפוך הוא, אני מסכים כי ההצעה טובה ומתאימה עם השכל ברעיון ובפועל גם יחד. אבל אם על כל איש יחידי להזהר לבלתי השלות את נפשו במשאות שוא ומדוחים, על עם כלו — על אחת כמה וכמה! הננו מאמינים באמונה שלמה כי בונים אנחנו את בית ישראל, אבל צריכים אנחנו להיות זהירים במעשינו.

ההצעה הזאת כאשר שמעתי עתה פלסה לה עד מהרה נתיב בכל המקומות אשר בני עמנו חובבי ציון נחתים שם ורבים שוקדים לחתם ידם עליה, וגם

ממכתב חו"צ אשר במיליטופול אני רואה כי הבתה ההצעה הזאת שורש בלבם והם שואלים עצה לא על גופא דעובדא, כי אם על איזה פרטים ממנה, וזאת היא חובתי לעורר את כבודו הרם שיעשה כיד חכמתו הטובה עליו לפקוח עינים עורות שלא יכשלו במעשיהם מחוסר דעת את הענין אשר לפניהם. ותשובתי מכילה שאלות הרבה שאין לפי דעתי כל פרכא עליהן:

א) מי הגיד לבני ציון בפולטאווה כי במחיר ארבעים רו"ב יקנו לעת כזאת דעסאטינה קרקע בארצנו הקדושה?

ארוני הנכבד יודע כי בעקרון שלם הנדיב על ידי ר' אברהם מויאל נ"ע שמונה עשר פראנק בעד כל דונם לפני ארבע שנים, ובלי שפק עלה עתה השער על הקרקעות המובשרות לזריעה עד לעשרים וארבעה פראנק, ולו גם עשרים פראנק — הנה גם אז תעלה כל דעסאטינה, שהיא שנים עשר דונם לסך שתי מאות וארבעים פראנק שהם מאה ושבעה רו"ב בערך. הא לכם נפקא מינה בסך ששים ושבעה רו"ב על כל דעסאטינא, שהוא כפול באחד ומחצה על הסך שחשבו בני ציון בפולטאווה וטעו!

ב) בחשבון ההצעה בתוך ההוצאות אין אני מוצא אף אגורה אחת גם להוצאה היותר נחוצה. מודעת היא לכל, כי לחלקת אדמה גדולה ורחבה כזאת, דרושים משגיחים ומפקחים, שומרים ונוטרים, אשר לא יעשו מלאכתם חנם. ואיה איפה הוא מס הממשלה (ווערקא) אשר לפי חוקי תוגרמה יעלה לסך עצום ורב למאד?...

ג) גם ההוצאה לנטיעת גפנים קלושה מאד בחשבון ההצעה. המציעים הנכבדים יחשבו תשעים רו"ב הוצאת הנטיעה לכל דעסאטינה שהיא שנים עשר דונם עם כל ההוצאות על ארבע השנים, בעת אשר הגפנים, עצי הנטיעה בעצמם יעלו על שנים עשר דונם לסך גדול, ואיה שכר הנוטעים והנוטרים לכל ארבע השנים, ועוד הוצאת אחרות אשר אי אפשר לפורטן?

ד) עוד יותר זר ותמוה הוא חשבון בנין הבתים העולה לפי דברי המציעים לסך מצער, סך ארבע מאות וחמשים וארבעה רו"ב עם הרבית לשמונה השנים לכל בית, כאשר ראה כבודו מחשבון בנין הבתים בפתח תקוה.

בהיות מחשבתנו לבנות את בית ישראל ההרוס בהוציאנו את רעיון ישוב הארץ אל הפועל, עלינו להזהר במעשינו ולהשתדל להתה לפעלנו ידים למען יהיה הבנין בנין שלם, וחלילה לנו להשלות את נפשנו בחשבונות שוא ותפל שאינם מסכימים עם המציאות! כי כל בנין ובנין על אדמת קדשנו הוא אבר מחיינו, נתח מבשרנו וטפה מדמנו, ואם נעשה עתה שקר בנפשנו, לא תמצא ידינו אחרי כן לתקן כל מעֻות, אם גם נקדיש לו כל חיינו. אקוה כי

דברי אלה היוצאים ממעמקי לבבי יכנסו אל לבו ויתאמץ כי ישובו בני פול־
טאווה מטעותם בטרם תכה שורש בלבבות החמים הנוחים להתפעל ועל כן
אינם רואים את מהות הדבר ואיכותו. והנני מאיץ בכבודו ומעוררהו לעשות את
הדבר לאלתר, כי מרבים העם לחתם ידם על ההצעה הזאת גם פה במוסקוי,
ובערי המדינה לא כל שכן!...

מדי דברי בכבודו אעירהו על ענין אחר נכבד ונעלה שטוב הישוב תלוי
בו. בהמגיד נומר 41 אני קורא קול צווחה מיפו לאמר: „רוע מצב הישוב
וצרות הבאים להאחז בארצנו הקדושה תנות לא אוכל, ואדם אין אשר יתעורר
להשיב את להט חרב אסור הישיבה בארץ ישראל ואין מחזיק בידי החברה
„עזרת ישראל" ביפו, אשר רבות עשתה במקצוע הזה וגדולות פעלה לטובת
הבאים, ועתה צפויה היא לנפול מאפס משען ומשענה ואין ידה משגת אף לשלם
דמי הדירה בעד בית הכנסת אורחים ובית החולים אשר החזיקה עד כה" וכו'...
והנה בלי תפונה יודע כבודו מה רב הטוב הצפון במטרת החברה הנכבדה ההיא
להישוב, כי גדולות עשתה בארצנו הקדושה עד היום לכל הבאים שמה, אשר
מתגרת יד השוטרים יוכרחו לשוב אל ארצם, ותושיע גם להקולוניסטים בפתח
תקוה, ראשון לציון וגדרה. ואנכי תמכתי מעט בידה בקיץ העבר, כי ביום ג'
ר"ח ניסן תרמ"ז אספתי ממכירי סך מאתים ושבעים רו"כ שהם $610_{,20}$ פראנק
ושלחתים אליה. כי על כן ראוי ונכון וגם חובה ומצוה היא על חובבי ציון
לתמוך ביד החברה הנעלה ההיא לבל ימוטו פעמיה, כי טוב הישוב תלוי בה.
ואקוה כי כבודו יעשה דבר מה לטובת החברה המועילה הזאת, כי היא —
והישוב, חד הוא לנו...

הנה שמעתי כי את המזכיר ה' רוקח הדיחו מפקודתו, ויש אומרים כי
במצות הנדיב הידוע נעשה הדבר, ועל כן אתאוה מאד לדעת את סבת הדבר
הזה, אם בשביל איזה רעה שנמצאה בו במשך השתים וחצי השנים, ימי
עבודתו, נהדף ממצבו, או סבה אחרת בדבר. בלי שפק יודע כבודו את הדבר
על בוריו — ועל כן ארהיב עז בנפשי לבקשו כי יואיל בטובו להודיעני זאת.

הנני דורש לשלום ידידנו וכו' ה' מל"ל וכו'.

והנני ידידו וכו', קז"וו.

קצו.

מוסקוי, יום ד' ג' אדר, תרמ"ח.

לכבוד הרב הד"ר הנכבד רב תושיה ורב דעת יקר רוח,
כש"ת מו"ה אברהם אליהו הרכבי נ"י שלום!

ארוני הנכבד, זה לא כבר בנשאו את מדברו באספה הכללית של חברת מרבי השכלה בישראל בין יתר דבריו המחכמים, התאונן על אשר אחינו אינם מרבים לתת מכספם ליסד קרן קימת לטובת החברה ההיא. אין כל ספק, שבצדק התאונן על זאת, אבל אם נחקור ונדרש את הסבה שהביאה לידי כך, נוכח ונראה, כי רבים יקפצו את ידיהם מתת מפני שאינם יודעים נאמנה, כי הכסף אשר יקדישו לטובת החברה יגיע למטרתו, אשר הציבו הם לו, ולא ישרך דרכו בזמן מן הזמנים למטרה אחרת אשר יציבו להם העומדים בראש החברה, אשר יהיו בימים ההם. ומובטח אני כי אלו ידעו נבונה המתנדבים בעם כי לא ישו העומדים בראש החברה את כספם אשר נדבו מהדרך אשר התוו המה לו, כי אז רבו המתנדבים. ואני אם כי כבר הקדשתי איזה פונדים למעשי צדקה שונים בזמנים שונים, אבל לא לעתים רחוקות התגנב ספק בלבי, אם תעמד צדקתי לדורות עולם לטובת אלה אשר הקדשתיה למענם? היאכל ויחוש דור שלישי או רביעי מנדבת ידי כחפצי? הספק הזה עמד לי לשטן גם במעשי צדקה אחרים. אחרי כן הורני המעשה המסופר במה"ע „היום" שנה העברה בגליונות 81,78 לקורות היהודים בוויטעבסק, כי לא שגיתי במשפטי, כי לא עברו כשבעים ושבע שנים מעת הקדיש עשיר אחד בוויטעבסק סך ארבעים אלף רו"כ קרן קימת למעשי צדקה שונים בטרם הלך לעולמו, ועתה כבר אין זכר להסדיו, באלו הניח את קרן הקימת על קרן הצבי! גם אני לא אדע עד היום ביד מי נמצא השטר על מאה רו"כ שנתתי קרן קימת לתמיכת החברה „מקיצי נרדמים", ומי יאכל ומי יחוש ממנו? (המליץ גליון 136 שנה עברה). מעשים כאלה וכאלה יעשה הזמן לא לעתים רחוקות, ולא יעמד לב איש הרואה את הנולד בהתבוננו בתוצאותיהם.

ומה שמח לבי בהודע לי בקיץ העבר כי על כי פקודת המלך נוסדה בשנת 1883 מחלקה מיוחדת בבית אוצר הממשלה לקבל כסף לדורות עולם, גם מאת כל איש אשר ידבנו לבו להקדיש קרן קימת לדבר שבצדקה על ארבעה פ"צ לשנה. על כן יעצוני כליותי להשליש את הפונדים אשר הקדשתי למעשי צדקה שונים בבית אוצר הממלכה לדורות עולם, וזה מתאים יותר עם מטרת המתנדבים שלא ידעו מה יהיה אחרי מותם בהשתנות העתים. ואכתב לידידנו הר"ר צבי הכהן

ראבינאוויץ נ"י ואבקשהו, כי יואיל להביע להחברה הנכבדה את חפצי זה, ובמכתבי אליו אז אמרתי, כי נכון אני להוסיף על כספי אשר נדבתי בשנת 1873 (חמש מאות רו"כ) עוד מאה רו"כ, לבל יבולע להחברה הנכבדה. כי אינם דומים הפרות שמביאים שטרי המדינה חמשה למאה להפרות שיביא פקרון לדורות עולם ארבעה למאה, ויבטיח לי כי יעשה את בקשתי, אך לדאבון לבי עוד לא מלא את דברו. אי לזאת אמרתי אפנה אל כבודו הרם. אמנם ידע ארע, כי עתו מקודשה לתורה ולחכמה וכל רגע ורגע יקר בעיניו, אך בכל זאת תקותי תאמצני, כי ימלא את בקשתי לקבל עליו את הטורח להציע לפני ועד החברה הנכבדה „מרבי השכלה בישראל" שישלישו את כסף הפּונד שלי אשר נדבתי בש' 1873 בבית אוצר הבאַנק להממלכה לדורות עולם вкладъ на вѣчное время, ויאמר נא כבודו, כי אחפץ להוסיף על כספי אשר נדבתי אז עוד מאה רו"כ, ותחת אשר תקבל החברה עתה אחרי נכיון החמשה פ"צ מהקופאנים רק 23,75 ק"כ פרות מכספי, תקבל החברה כשתעשה את חפצי 24 רו"כ לשנה. אחרי ההצעה הזאת שזה נהנה וזה לא חסר, אקוה כי יתנו לי חברי הועד חפצי, אחרי שכבודו ישתדל בזה ויציע חפצי לפני חברי הועד הנכבד. אקוה כי כבודו ימלא את בקשתי, ומראש הנני נותן לו את תודתי.

והנני המכבדו ומוקירו כערכו הרם והנשא.

קלונימוס זאב וויסאצקי.

מפתח המכתבים